Kemalüddin Abdürrezzak-ül Kâşâniyyüs Semerkandî

TE'VİLÂT-I KÂŞÂNİYYE

Cilt II

Tercüme:
Ali Rıza DOKSANYEDİ

Yayına Hazırlayan:
M. Vehbi GÜLOĞLU

Kadıoğlu Matbaası
Ankara — 1987

S U N U Ş

Hazreti Peygamberimiz (S.A.V.) Efendimiz'i Kur'an-ı Azimüşşanda bizlere takdimini Abdürrezzak Kemalettin-i Kaşâni, «Te'vilatı Kaşâni»sinde (bir kısmını belirttiğimiz ayetlerde) şöylece belirtmektedir:

(Yasin Suresi, Ayet 1-3) **(Ya Sin inneke leminel mürselin)** (Ya) Vaki ismine, (Sin) Selâm ismine işarettir. Yani senin ezelde noksandan salim olan fıtratının selâmetini, adet hicâbları afâtından vikâye eden Vaki ismine ve fıtratının ayni ve aslı olan Selâm ismine ve fıtratının sûreti kemâli ve cemi kemâlâtı cami ve cemi hikmetleri müştemil Kur'an-ı Kerim'e kasem ederim ki, sen bu üç şey sebebiyle tariki tevhid üzere irsal olunan peygambersin.

⁂

(Şura Suresi, Ayet 15) **(Ve kul amentü bima enzelallahü min kitabin ve ümirtü lia'dile beyneküm)** Ve de ki: Allah'ın inzal ettiği kitaba iman ettim, yani cemi enbiyanın kemâlâtına muttali oldum. İlimlerini makamatını, sifât ve ahlâkını, cem eyledim. Tevhidim kemâl bulub, muhabbetimin kemâli dolayısıyla habib oldum. Muhabbet nefsimde kökleşerek adaletim tam oldu.

(Ruhda vahdet, kalbde muhabbet tam olmadıkça nefisde adalet zuhûr etmez).

⁂

(Şura Suresi, Ayet 17) **(Allahüllezi enzelel kitabi bilhak)** Allah Teâlâ Hazretleri kitabı hak ile inzal eden zattır. Ona istihkakı iktiza eden muhabbet ile ilmi tevhidi inzal etti. İlmi tevhid habibullahın hakkı oldu.

⁂

(Şura Suresi, Ayet 52) **(Ve inneke letehdi ilâ sıratın müstakim)** Ey Habibim sen de elbet dilediğini, bizimle künhüne baliğ olunamıyan ve vasfı bilinemiyen sıratı mustakime hidayet edersin.

⁂

(Fetih Suresi, Ayet 9) **(İnnellezine yubâyi ûneke innemâ yubâyi ûnallah)** Tahkik sana biat edenler, ancak Allahü Teâlâya biat ederler. Bu biat ve mubayaa fıtrat bidayetinde kullar üzerine misakı alınmış olan ahdi sabık neticesidir. Resule biatın Allah'a biat olması, Nebi Aleyhisselâm'ın vücûdundan fâni olmuş, zâtında, sıfâtında, ef'âlinde Allah tahakkuk etmiştir. Binaenaleyh her ne ki Nebi'den sadır olur ve ona nisbet olunursa hakikatte Allah'tan sadır olmuş ve Allah'a nisbet olmuştur. İşte bu biat mü'minlerin fıtratlarının selâmetine ve sefâ-i aslisi üzerine bekasına delildir.

(Fetih 9) **(Yedullahi)** Allah'ın ismi azamı olan Resûl'ünun mazharında zahir olan yed'i yâni eli (Fetih 9) **(fevka eydihim)** yani Resûl'ün elinde bariz olan Allah'ın kudreti mü'minlerin elleri suretinde zahir olan kudretlerinin fevkındadır. O ahdi naks edenler zarar eder. Vefa edenlere faide eder.

***

(Kaf Suresi, Ayet 1) **(Kaaf vel kur'anül mecid)** kaaf mevcûdatın kaffesini ihata edici arşı ilâhiden ibaret olan Kalbi Muhammedi'ye işarettir. Kalbi Muhammedi ile Kur'an-ı Mecid'de kasem eyledi. Yâni Muhammed de olan aklı kur'aniyi kâmil ki, o da tefasili vücûdun küllisini cami ve zahir olub fiile çıktıkça akl-ı kur'ani olan istidâdı evveldir.

***

(Kalem Suresi, Ayet 4) **(Ve inneke le'âlâ hulûkın azimın)** Tahkik sen ahlâki ilâhi müteallik ve teyidi kuddus ile müteeyyit olduğun için halkı azim üzeresin. Onların iftiraları ile müteessir, ezaları ile müteezzi olmazsın. Zirâ nefsin ile değil **(Vema sabruke illâ billah)** (Nahl Ayet 127) mıstakınca Allah ile sabr eylersin.

***

(Hakka Suresi, Ayet 51) **(Ve innehu le hakkül yakin)** Tahkik Kur'an mahzı yakindir. O da ayni cem'den varit olan kelâmdır. Çünkü makamı kalbden neşe etse ilmel yakin, makamı ruhtan neşet etse aynel yakin olurdu. Vaktaki makamı vahdetten sadır oldukta hakkal yakin, yani Hakk'ın gayri olan batıl ile karışıklığı olmayan yakini hak, sarf oldu. Tevhidi zatiyi isbat için kulu, evvelâ Resul'e sonra Hakk'a nisbet eyledi. Sonra (Hakka 52) **(Fesebbih bismi Rabbikel azim)** dedi. Yani şuhudunda nefis veya kalb ile telvin zâhir olmamak ve isneyniyyet ve eneiyyetin rüyetiyle muhtecib olmamak tarikıyla esmasının kaffesini havi ismi azam olan senin zatın ile Allah'ı tenzih ve gayr şaibesinden tecrit et.

***

(Müzemmil Suresi, Ayet 9) **(Rabbül maşrık vel mağribi)** Allah Teâlâ seni icad ile nuru sende zahir, ve senin ufku vücûdundan tulûu olan maşrıkın, nuru sende gurub edib seninle ihticab ve vücûdunla ihtifa eylediği mağribin Rabbidir.

⁂

(İnsan Suresi, Ayet 25) **(Vez kurisme Rabbike)** Ve hukuku ile kıyam ve kemâlâtını izhar ile Rab'binin esmasından ismi azam olan zâtını zikret.

⁂

(Alâ Suresi, Ayet 1) **(Sebbihisme Rabbikel alâ)** İsmi Alâ ve ismi Azam cemi sıfat ile beraber zâttır. Yâni zâtına kemâlâtı hakkaniye ile zahir olmak için gayriden kat'i nazar ve hakkın masivasından tecerrüdle zatını tenzihtir. Bu tenzih Nebi (S.A.V.) in makamı fenâda ona mahsus olan tesbihidir. Zira cemi sıfâtı ilâhiyyeyi kabil olan istidâdı tam, başkasının olmamıştır. Ancak ona mahsustur. İmdi Nebi (S.A.V.) in zâtı kemâline buluğu zamanında, ismi Alâ ancak odur.

⁂

(Alâ Suresi, Ayet 2) **(Ellezi haleka fesevva)** Rabbin öyle bir zâttır ki, senin zahirini inşa eyledi. (Fesevva) senin beniyyeni mizaç haysiyetiyle cemi kemâlâta mustaid olan ruhu edhemi kabul eyleyecek bir veche ile tadil eyledi.

⁂

(Alâ Suresi, Ayet 3) **(Vellezi kaddere feheda)** Ve sende kemâlin neviyyi tammı takdir ve tezkiye ile ve tasfiye ile o kemâlatın fiile ibraz ve izharına seni hidayet eyledi.

⁂

(Beled Suresi, Ayet 2) **(Ve ente hillün bi hazel beledi)** Halbuki habibim sen, bu beledi kudside mutlaksın! dilediğini işlersin, adet ve sıfâtı nefs kayıtlarıyla mukayyed değilsin.

⁂

(İnşirah Suresi, Ayet 1) **(Elem neşrahleke sadrek)** Davet ve hakayıkı nübüvvette kaim olman için, biz senin sadrını nurumuzla şerh eyledik, vâsi' kıldık.

(İnşirah Ayet 7) **(Feize ferağte fensab)** İmdi seyri billâh ve fillâh ve anillâhtan fariğ olduğun vakit, istikamet yolunda ve seyri ilallâhda kaim ol ve halkı davette içtihad eyle.

(Alak Suresi, Ayet 1) **(İkra bismi Rabbikellezi halak)** Nebi aleyhisselâm Hak'tan halka rücû eylediği zaman kendi vücûdundan fâni olduktan sonra hakkanî vücûd ile mevcûd, hakkanî sıfât ile mevsuf olmuştu. Binaenaleyh isimde sıfât ile zat demek olduğundan Cenab-ı Nebi esmai ilâhiden bir isim olud. Yani sen Rab'bininin ismi azamı olan vücûdu zâti ile oku demektir. Ve Rab'bin sureti halk ile ihticab eyledi. Yani «Ben senin suretinle zahir oldum.» Hakkiyetden halkıyete rucû ederek Hak ile halk ol demektir.

⁂

(Alâk Suresi, Ayet 3) **(İkra ve Rabbükel ekremü)** «Oku» senin Rab'bin kereminde nihayete baliğdir. Onun keremli olmasının iktizasındandır ki, senin sıfatlarının en şereflisi olan ilim sıfatı ile seçti. Ve kemâlâtından hiç bir şeyi senden esirgemedi. İşte bu sebebten ekremi **(ellezi alleme bil kalem)** (Ayet 4) ile vasf eyledi. Yâni Rabbın Ruhu evvel ve azam olan kalemi âlâ sebebiyle talim eyleyenençok kerem sahibidir.

⁂

(Kevser Suresi, Ayet 1) **(İnna a'teynâ kel kevser)** Habibim biz, sana vahdet tarikiyle kesretin marifetini ve ilmi tevhidi tafsiliyi ve vahidi kesiri ve kesiri vahidin tecellisiyle ayni kesretle vahdetin şuhudunu ita eyledik. (Kevser Suresi, Ayet 2) **(Fesalli lirabbike)** İmdi vahidi ayni kesretle şuhud eylediğin vakit, istikametle ve heykili ibadetde takallub ederek, bedenin taati, nefsin inkiyadi, kalbin huzûru ve ruhun şuhûdu ile salâtı tammeyi ifa eyle ki, cem ve tafsilin hukukunu ifa edecek olan salâtı kâmile ancak bu salâtı tammedir.

⁂

(Enfal Suresi, Ayet 1) **(Ve atı ullahe veresuluhu in küntüm mü'minin)** Eğer sizler hakiki müminler oldunuz ise iradei kalbiye ile Allah'ın emrini kabulun size kolaylaşması için nefisleriniz sıfâtının fenâsı ile Allah ve Resul'üne itaat ediniz. (Enfal 17) **(Ve marameyte iz rameyte ve lâ kinallahe remâ)** «Habibim küffara toprağı attığın vakitde sen atmadın lâkin Allah attı.» buyurub (sen atmadın) sözü ile atmak fiilini Allah'a isbat ile beraber (attığın vakit) sözüyle atmak fiilini Nebi Aleyhisselâm'a nisbet eyledi. O halde toprağı atan Muhammed'dir. Fakat nefsiyle değil, Allah ile atan Muhammed'dir.

⁂

(Yusuf Suresi, Ayet 109) **(Vema erselna minkablike illâ ricalen Nuhî ilahim ehlilkur'a)** Habibim senden evvel Resul irsal etmedik.

Ancak sıfat ve makamat kariyeleri ehlinden kendisinde reculiyetden bakiye bulunan kimseleri irsal eyledik. Senden evvel zât mısrından kimseyi irsal etmedik. Fenâyı tam ve urucu kâmile ancak baliğ olmadığı bir rütbe bulunmıyan istidâdı kâmil sahibi kutba mahsus olur. O kutub Hatemdir. Nebi Aleyhisselâm «Ben mekârimi ahlâkı tamamlamak için gönderildim» diye buna işaret buyurmuştur.

⁂

(Necm Suresi, Ayet 2) **(Madalle sahibi küm)** Sizin sahibiniz olan Muhammed (S.A.V.) nefse meyil ile maksadı aksâdan inhiraf ve nefsile vukuf sebebiyle dalâlete düşmedi yolunu şaşırmadı.

(Necm Ayet 2) **(Vema gavâ)** Ve kalb makamında sıfâtı ile vukuf ve ihticâbı ile gavayet (azgınlık) tarikiyle Hak'tan, tevhid caddesinden inhiraf etmedi, ayrılmadı.

(Necm Ayet 3) **(Vema yentiku ânil heva)** Muhammed (A.S.V.) telvinde nefis sıfatının zuhûru ile hevadan nutuk eylemez. **(İn hüve llâ vahyün yuha)** (Ayet 4) Ruh semasından ibaret olan ufku kalbe vusul-u vaktinden, Ruhu mübin makamının nihayeti olan ufku alâya intihasına kadar onun nutku başka birşey değil, ancak kendisine vahy olunan vahyidir.

(Ayet 8) **(Sümme dena)** Sonra Resulullah (S.A.V.) Allah'a yanaşdı. Ruh makamından terakki ile fenâ ile cibrilin makamından terakki eyledi. Bu makamın ilerisi zât'ta fenâ ve sebehat ile ihtirak (yanmak)tır. Başka değildir.

(Ayet 8) **(Fete della)** Resulullah (S.A.V.) fenâdan sonra beka halinde vücûdu mevhûbu hakkani ile Hak'tan halka rucû ile ciheti insaniyeye meyl etti.

(Ayet 10) **(Ve evha ilâ abdihi maevhâ)** Allahü Teâlâ makamı vahdetde Cibril vasıtası olmaksızın abdine, sahibi nübüvvete, keşfi caiz olmıyan esrarı ilâhiden ve vahy eyledi ise vahy eyledi.

(Necm 18) **(Lekad reâ min âyâti rabbihil kübrâ)** Tahkik Nebi Aleyhisselâm Rab'binin âyâtı kübrasını gördü, yani hakteâlânın sıfâtı rahmaniyede tecellisi ile cemi sıfât kendisinde münderic bulunan sıfâtı rahmaniyeyi gördü. Belki zâtile sıfâttan ve sıfât ile zâttan mahcûb olmamak haysiyetiyle ayni cemi vücûdda (Allah) lafzı ile tabir olunmuş olan cemi sıfâtla beraber zâttan ibaret olan ismi azam hazretini gördü.

⁂

Benzer olarak hatemül evliya Muhiddin Arabi Kaddesellahü sırre hazretleri Selâtı feyziyesinde ne buyuruyor:

Yarabbi! O Muhammedin ki âmâyı Rabbaniden ifaza olunan taayyünatın evveli, nevi insaniyyeye izafe olunan tenezzülatı subhaninin aheridir.

Yarabbi! O Muhammedin ki: «Kan ellahü ve lem yekun meahû şey'ün sân» mekkesinden» «Hüve el'ân âla mâ aleyhi kân» medinesine hicret etmiştir.

Yarabbi! O Muhammedin ki: «Ve külle şey'in ahseynahü fi imâmin mübîn» ayeti mıstakınca vücûdundaki hazeratı hamse avalimi-nin ihsaiyatına tamamiyle vakıftır.

Yarabbi! O Muhammedin ki: «Ve mâ erselnâke illâ rahmeten lilâlemiyn» ayeti kerimesi icabınca Hazeratı Hamse etvarı idrakâtına talib olanlara cûd ve âtıfeti barânı lâtif ve hakikatiyle merhamet küsterdir.

Yarabbi! O Muhammedin ki: olmuş ve olacağı muhît olan besmelei camianın noktai kudsiyesi, devairi ekvanda cevelan eden kün emrinin lafzai sırrıyesidir.

Yarabbi! O Muhammedin ki: Her şeyde sari ve her şeyden mücerred ve âri olan sırrı Hüviyettir.

Yarabbi! O Muhammedin ki: Fevâzili ilâhiye hazinelerinin yedigâhı ve hazinelerin kabiliyet ve istidâtlara göre mukassim ve müvezziidir.

Yarabbi! O Muhammedin ki: Kelimei ismi âzam Fatihayı kenzi mutalsam, ubudiyet ve rububiyeti cami olan mazharı etem, imkân ve ucuba şamil olan menessai eam, tecelliyat kendisini sarsamıyan Turu essem sefayi yakinini gaflet cifeleri bulandıramıyan bahri azamdır.

Yarabbi! O Muhammedin ki: Hurûfu âliya mürekkebi kendisinden akan, kalemi nurani kelimatı tamme maddelerine sari olan nefesi rahmanidir.

Yarabbi! O Muhammedin ki: ayanı sabite ile ayanı mezkûre de istidâtı muhtelifenin baisi teayyünü olan «Feyzi Akdes» zâtı, ekvan ve ekvanda münderic istidâdâtı mütenevviamın badiyii tekevvünü olan «feyzi mukaddes» sıfâtıdır.

Yarabbi! O Muhammedin ki: Ehadiyet ve Vahidiyet kavislerinin

arasında Hattı vahdet, semai ezeliyetten arzı ebediyete vuku bulan tenezzülü ilâhiyenin vasıtai kurbiyetidir.

Yarabbi! O Muhammedin ki: Nüshai Kübranın baisi tevellüdü olan nüshai sugrâdır.

Yarabbi! O Muhammedin ki: «Kün» perdesinden «feyekûn» şehadetine tulû' eden kelimei maneviyenin maddesidir.

Yarabbi! O Muhammedin ki: Her şahıs için iki def'a zuhûruna imkân olmıyan, belki her insan için bir def'a tecelli eden suretin heyûlasıdır.

Yarabbi! O Muhammedin ki: mümteni' ve ma'dûma şamil olan kur'anı cem' ve hâdis ve kıdem arasında fasıl dan «Furkanül fark» dır. «İnni ebeytü inde rabbi» gündüzünün saimi «tenamü aynâyi velâ yenâmü kalbi» gecesinin kaimidir.

«Merecel bahreyni yelte kıyân» mıstakınca vücûd ve adem arasında vasıtadır. «Beynehümâ berzahün lâ yebkıyân» mantıkınca hudûsun kıdeme taallukuna rabıtadır.

Evvel ve ahir defterinin fezlekesi batın ve zahirdeki ihatanın merkezidir.

Yarabbi! O Muhammedin ki: menessai tecelliyat üzerinde cemâli zâtı ilâhiyenin kıblei mansûbesidir. Sıfat ve esma hil'ati kendisine giydirilmiş ve hilâfeti uzma tacıyla tetvic edilmiş, ve cesedi şerifi ile mescidi haramdan mescidi aksaya hâli yakazada esra olunarak «Sidretül müntehaya» vasıl ve «kabe kavseyni evednâ» sırrına terakkiye nail sebaki ve mesa olmıyan bir yerde şuhûdu zâtı ilâhi ile kendisinin fuadında surûr hasıl olmuş, fuadının rü'yetindeki tecelliyatında hata vuku' bulmamış «Lâ Helâ vü lâ melâ» denilen mertebei ehadiyetde karirülâyn olmuş, basiretinde zi' fuadında inhiraf vuku' bulmamıştır.

İşte Yarabbi! Balâdaki evsafı celile ve cemile ile mevsuf olan Habibi celiline sılayı selavâtını, selâmet teslimatını ifaza eyle.

Yarabbi! O Muhammedin'e öyle bir salât etki o salât sayesinde benim fer'im aslıma, cüz'üm küllüme muttasıl olarak zâtım zâtı Muhammed'le, sıfâtım sıfâtı Muhammed'le kesbi ittisal ede, ve ayniyetiyle aynim mesrur olarak beynimizde beynuniyet kalmıya.

Ey hicâbı nur ve hafası şiddeti zuhurdan başka birşey olmıyan Allah'ım; Her meşiyet ve irade ettiğin şeyleri işlediğin ve her teayyünden hali kıldığın mertebei ıtlakda senin ile senden ve ilim nuru

ile zâtına aid keşiften ve vücûdu sûri ile suveri esmâ ve sıfâta tahavvülünden seyyidina Muhammed'e öyle bir salât ile salât etmeni isterimki o salât sayesinde ezel de reşş edilen nur ile basiretime kühlü hakikat çekilerek tekevvüne düşmeyen şeylerin fenâsını ve senin bekayı ezelini rüyete kadir olurum.

Kezalik Habibi kibriyana o salât sayesinde, eşyanın rayihayı vücûdu koklamadığını ve nefsül emirde ma'dum ve mefkud olduğunu idrak suretiyle kemâhi eşyayı göreyim. Şu feyzi azim mezkûru istediğim gibi beni eneiyyetim zulmetinden kurtularak nuruna, ve cismaniyetim kabrinden halâs ederek cemi' haşra ve farkı neşre isal buyurmanı isterim.

Ehli şuhudu irfan ve eshabı zevk ve vicdan olan Âl ve eshabına da selât ve selâm eyle.

Nebiyyi zişanın ile Âl ve eshabına olan selât ve selâm leyl tabiat turası dağıldıkça mü'kaşefe cebini parladıkça ber devam olsun. Velhamdülillahi rabil alemin ve selamü âlel mürseliyn.

İşte Habibi kibriya Hazreti Fahri âlem Muhammed Mustafa (S. A.V.) Efendimiz böyle bir mükemmel mübarek, mukaddes, muazzez ekmel bir varlıkdır. Ya onu âyıkıyle bilen, ona lâyıkıyla inkiyad eden ve onu lâyıkıyla tanıyıb ümmetinden olabilen, gerçek ondan olan, müminler neden sayılabilecek kadar az olmaktadır? Acaba cenabı peygamberin «Benim dinim garib gelmiştir gariblerle gidecektir» diye buyurduğu nutuk mu vücut bulmakta! Neden gerçek mümin azlıkda oluyor Bugün dünyada müslüman diye bilinen 900 milyon nüfus var. Bunlar ekseriyet itibariyle neden âdet müslümanlığından öteye gidemiyorlar?

Bu din ilim irfan şuhud ve zevk dinidir. Cehaletle kat'iyen bir arada olamıyacağı beyyinelerle sabittir. Bu cehli ifnâ içinde çalışmak, çalışmak ve yine çalışmak lâzım geldiği aşikârdır. Cenabı Hak «Leyselül insanü illa masea» buyurmaktadır. Yani insanın mesaisinden «çalışmasından» gayri hiçbir şeyi yoktur. Ancak saisi vardır. Ya bizler hangi çalışmayla kendimize gerçek ümmeti Muhammed'den olduk diyebileceğiz. Heyhat bu iş ne kadar uzak görünüyor. Bizlere Cenab-ı Mevlâ «Ben ins ve cinni bana arif olsunlar diye halk ettim» buyurduğuna göre bizlerin en önde gelen vazifesi (ödevi), Hak'ka arif olmak, Hak'kı bulmak, Hak'kı bilmek, Hak'tan olmak olduğuna göre kendi kendimize sorabiliriz; Bu yolda insan olarak çabamız nedir? Asrımıza bakarak buna hiç mi hiç diyeceğiz. Ne demek bu? Neden okumuyoruz? Neden bilmeye, bulmaya, insan olmaya çalışmıyoruz?

Bizlerin cehennemi olan, bu cehalet gayya kuyusu birgün gelir, bu cahiller beşeriyetini mahv ve perişan eder. Eder amma; bu cehil perdesi ile hicâblanan birçok mustaidlere, güzide istidadlara da yazıklar olur.

Bizim dinimiz sevgi, meveddet dinidir. Allah'ın sevdiğini sevmek, sevmediğini sevmemek dinidir. Bu da demektir ki «O'nun Habıb'inin sevdiğini sevmek, sevmediğini sevmemek» bu dinin seyri için elzemdir.

İnsan olabilmek; bu sevginin; bu hak sevgisinin vücûdda kökleşmesı ile bütün vücûdu istilâ etmesiyle mümkün olabileceğini Allah'ın Habib'i (Sevgilisi) olan Zât-ı Âliyi kadir, bütün hayatındaki safhalarıyla açıklamıştır.

Biz, ğayrinin değil, O Allah'ın sevgilisinin ümmetiyiz. O âlemlere rahmet olan Habib-i Kibriyanın ümmetinden olabilmek saadetini yitirmemek için çok, pek çok çalışmamız lâzım geldiğini unutmadan, azimetle o sultanı kevneynin yolunu izlemeliyiz.

Bu yolda olan bütün mümin kardaşlarımıza saadetler diler gerçek Muhammediyyun silkine dahil olmalarını Cenab-ı Mevlâ'dan niyaz ederim.

Emekli Öğretmen - Yük. Müh.
Muhammed Vehbi Güloğlu

MÜTERCİMİN ÖNSÖZÜ

Gerek hal tercümelerinden ve tarihi kayıtlardan ve gerek bırakmış olduğu eserlerden bir Türk alimi, derin bir felsefe sahibi, yüksek bir mutasavvıf olduğu anlaşılan ve Semerkand'da doğarak (KÂŞÂN) şehrinde yaşamakla (Kâşânî) diye iştihar etmiş ve hicrî 887 ve milâdî 1467 yılında vefat etmiş olan 'Kemalüddin Abdürrezzak-ül Kâşâniyyüs Semerkandi' nin yazmış olduğu (TE'VİLÂTI KÂŞÂNİYYE) adlı eseri, her ne kadar sonraları bilinemeyen herhangi bir sebep ve saikle (MUHYİDDİN TEFSİRİ) ünvanı ile Mısırda basılmış ve yayınlanmış ise de, yapılan araştırmalar ve incelemeler sonunda bütün islâm müelliflerinin eserlerinde istiçhaden ve nakilen aldıkları aynı kelim ve ibareleri Kâşâniye nisbet edegelmekle ve bu hususda sözlerine doğruluk ve güven olunacak asrımız bilginler ve ariflerinin sözlü bildiri ve ifadeleriyle bu eserin Muhyiddin'e ait olmayıp, Kemalüddin Abdürrezzak KÂŞÂNİ'ye aid olduğu kesinleşmiştir.

Muhyiddin'in vefa tarihi 627, Kâşâni'nin vefat tarihi 887 olduğune göre Kâşâni, Muhyiddin'den iki buçuk asır sonra gelmiş ve yaşamış olmakla beraber fikir ve meslekte, zevk ve meşrebde Muhyiddin'in izini takib etmiş ve Tevhid ilminde ayni hakikat yolunda yürümüştür. Bu itibarla, yani ulaştıkları amacın birliği yönünden eserin Muhyiddin'e oranla ve (MUHYİDDİN TEFSİRİ) adıyla basılmış olması da ihtimal dışında değildir.

Kitabın dibaçesinde bizzat kendisi tarafından bildirildiği üzere, yazarın bu eserde dini celiyli İslâmın gerçekleri ve manâlarını içinde toplayan, kapsayan (KUR'AN-I KERİM'İN) ahkâm ve zevahirini tamamen kabul ile beraber, Kur'an ayetlerini sırf enfüse tatbik cihetini ele alarak fikri kıyaslarla hallolunamayan gerçeklerini, fehm-i idraki mümkün olmayan bir çok dini konular, esrar ve inceliklerini, derinliklerini, akla yatar ve normal şekillerle yönlendirmeye, ayetlerin felsefesini apaçık yorumlama ve açıklamaya muvaffak olmuştur. Kur'an'da bahis konusu olup bu günün düşünceleriyle, müsbet ilimleriyle bağdaşması kabil olmayacağı zannolunan itikad konularını, hayal edilen fikirler alanından çıkararak normal akımlarına ve birleştirilmesi yollarına çevirmek ve bu gerçekleri sırf insan vücudunda ve tabiat yüzünde görebilmek suretiyle keşf ve çözerek fikir sahiplerini şek ve kuşkudan kurtarmıştır.

Sırf tevhid mertebeleri ve makamları üzre ve Kur'an ayetlerini afâk ile beraber enfüse (süjeye) uygulamak usulü ile yazılmış olan bu eser, bütün tasavvuf ve hakikat ehlince son derece kabule şayan görülmüş ve pek çok rağbet bulmuştur. Esasen yazarın tasavvufda bunun gibi daha bir çok kıymetli yapıtları da vardır.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki yazar Kâşânî hazretlerinin bu eseri kamu düşüncesine göre yazılmış değildir. Bir çeşit ihtisas kitabıdır. İlkel bilgi ve sırf görünüşlere dayanan yalın düşünce sahipleri bu kitaptan gereken yararları elde edemezler. Bundan ancak tasavvufla ilgilenip o meslek hakkında az çok fikir edinmiş yahut kendisi o kapıya başvurarak nasibini bağlamış veya yüzyılın bilgi ve irfanıyla nurlanmış, dolayısıyla açık tabiat kitabını okuyan, okumak isteyen genç yetenekliler, nurlu zekâlar parlak fikir sahipleri, dolgun dimağlar yararlanabilir. Zaten felsefe de bu gibi uzmanların, bilgili, yüksek düşünceli dimağların yolunda seve seve uğraşdıkları ve her uğraşmada anlatılması güç zevk ve lezzet duyguları ile duygulandıkları, görülmemiş renklerde çeşitli kokularda çiçeklerle süslenmiş lâhûti (tanrısal) bir bahçe değil midir? Evet felsefe sözü Hikmet seven manasına olan yunanca Filosofi kelimesinden alınmış olmasına göre Hikmet de her şeyin asıl ve hakikatı hakkında elde edilecek tatlı bir bilgi demek olacağına göre felsefe, eşya ve mevcûdatın gerçeklerine aid düşünce ve bilgilerden başka bir şey olamaz.

Şu kadar var ki doğu ve batı felsefeleri arasında gözle görünür bir ayrılık göze çarpmaktadır. Batı felsefesi sırf insan bilgisine, fikrî kıyaslara, aklî muhakemelere, özetle akıl ve fikre dayanarak bulunur ve bilinir. İnsan aklı ise, tabiatın çevresi kapsamı sınırı içinde bulunduğundan sınırlı ve nihayeti olandır. Yalnız dairesi çevresinde bulunan akla uygun işleri düşünüp anlayabilir. Onun içerisine geçemez. Ve o çenberin dışına çıkamaz. Çıkacak olursa, tıpkı taşıyabileceği yükün iki üç katını yüklenmiş bir hayvan ve yahut kapsamının bir kaç katı doldurulmuş bir vapur gibi dengesini kaybetmeğe, şaşırmaya mahkum olur ve her halde şaşırır ve sapıtır. Madem ki tabiat üstüne, metafizik denilen bir uzaya açılıyoruz, akıl ve mantık çevresinden çıkmış sonsuz bir âleme yükselmiş oluyoruz demektir.

Yüksek ve sonsuz olan bu âlemde kanat açmak ise ancak ve ancak ilâhi ve kudsî bir doğrulama ile mümkün olabilir. İşte islâm felsefesi, yine akıl ve mantıkla ilgilenmekle ona dayanmakla beraber ilâhi ve kudsî doğrulama ile aklın me'yasından alınmış bir fel-

sefedir ki bu hiç bir zaman hakikatten şaşmaz, hiç bir tarzda ve yolda yanılmaz. Çok geniştir, kâinatı ve bütün âlemleri kaplamıştır.

Bunun sahipleri, bir yıl ara ile gelseler fikirlerinde felsefelerinde asla birbirine karşı olmazlar, çünkü hak birdir, daima birdir, taaddüt etmez ve zaman değişmesiyle hakikat değişmez. Tasavvuf denilen mesleğin gayesi de bu hakikata ulaşmaktır. Arz olunan bu yüksek islâm felsefesine dayanan ve aynı zamanda bir çok gerçekleri kapsayan, fakat ötedenberi bütün islâm ve Türk bilgin ve düşünürlerinin tuttukları usul ve meslek üzre Arab dilinde yazılmış olan bu kıymetli eseri — zerre kadar tasarruf şöyle dursun — asla bir fikir ve yorum da bulunmaksızın ve hiç bir eserden bir şey katmaksızın, yalnız tercümede esas olan ifadenin kuvvetini, keyfiyetini gözönünde tutarak, gençliğimize bir armağan sunmak emeliyle, amacıyla elden geldiği kadar açık ve sade bir dil ile türkçemize çevirmeğe uğraştım. Yalnız Necran Nasrani'leriyle ceryan etmiş olan olayı, mubahele meselesini, Nehcivanlı Nimetullah merhumun tefsirinden alıp itizar (özür) beyanıyla derceyledim.

Ümidim şudur ki yüzyılın ilimleri ile yetiştirilmiş gençlerimizin olgun ve nurlu zekâları bu eserdeki hakikatları bizden kat kat fazla anlayacaklar, ufak bir işareti çok genişleterek hakikatın en yüksek uçlarına yükselterek gelecek kuşak için yüksek metodlar hazırlayacaklardır. Gençlerimize bu yolda büyük başarılar bağışlamasını ulu Tanrı'dan niyaz ederken, dilimize, irfan sahamıza olan borcumun ödevi için vaki olan bu değersiz hizmette görülecek kusurlarımı okuyucuların müsamaha görüşleriyle örtmesini dilerim.

Tevfik Allah'dandır.

Sabık Eskişehir Merkez Vaizi ve
Ankara Arabacı İsmail Efendi'nin
Veledi Manevisi Ali Rıza Doksanyedi

1935

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
En'am Suresi	1
Araf Suresi	36
Enfal Suresi	56
Tövbe Suresi	68
Yunus Suresi	82
Hud Suresi	99
Yusuf Suresi	122
Ra'd Suresi	156
İbrahim Suresi	170
Hicr Suresi	178
Nahl Suresi	182
İsra Suresi	200
Kehf Suresi	220
Meryem Suresi	246
Tâhâ Suresi	261
Enbiya Suresi	285
Hac Suresi	301
Mü'minun Suresi	314
Nur Suresi	320
Furkan Suresi	328
Şuarâ Suresi	341
Neml Suresi	350
Kasas Suresi	366
Ankebut Suresi	381
Rum Suresi	387
Lokman Suresi	392
Secde Suresi	394
Ahzab Suresi	399

EN'ÂM SURESİ

(Ayet 42) **(Ve lekad erselnâ ilâ ümemin min kablike fee haznâhüm bilbe sâi veddarrâi leallehüm yetedarra'ûn)** Görülmüyor mu ki biz, senden evvelki ümmetlere resuller gönderdik. Ve enbiyanın onları yedmesi (eliyle tutup götürmesi) ve azabın kamçılaması gibi, esbab-ı lütfun tezaüfü (çoğalması), belki onları nefisleri karargâhından koparır ve nefislerinin şiddet ve kuvvetini kırarak, itaat ederler, ve hicabdan kurtulurlar ve kahır sıfatının tecellisi ve kendilerinde tesiri ile inkiyad ve tadarru ederler, diye; resulleri gönderdiğimize mukarin, bir taraftan da şiddet ve meşakkatle, zaruretle ehaz eyledik (tuttuk). Bundan sonra olan âyet-i kerimeler, hicabın kesafetini ve heva perdesinin ve dünya muhabbetinin ve cismani lezzetler meylinin galebesi ile, kalbleri katılaşmakla tadarru etmediklerini beyan ediyor.

(Ayet 51) **(Ve enzir bihillezine yehâ fûne en yuhşerû)** Habibim; sana vahy olunan Kur'an ile, havf ve reca ehli olan müstaid kimseleri korkut. Kalbleri katılaşmış olanlardan i'raz eyle, yüz çevir. Zira kitabın evvelinde **(hüdenlil muttekiyne)** buyurulduğu vechiyle inzar (sakındırmak) o gibilerde te'sir hasıl etmez. **(İlâ Rabbihim leyse lehüm min dunihi veliyyün velâ şefiy'ün)** (Ayet 51) Yani, havf ve reca sahibleri, istidatlarının safâsı ile Allah'a rücû'un (dönüşün) zaruri olduğunu bildiklerinden, kendi sıfat ve ef'alleri hicabları ile mahcub kaldıkları ve **(Limenilmülkül yevm lillâhil vâhidil kahhârı)** ayetinin buyurduğu vechile zatların, kudretlerin kâffesi, Allah'da fâni ve Allah Tealâ'nın hepsini kahr eylediği cihetle, Allah'dan gayri onlara yardım edecek ve bud (uzaklık) zilletinden ve hırman (mahrumluk) gazabından kurtaracak bir şefaatçıları olmadığı halde, Rab'lerine haşr olunmakdan korkarlar. Binaenaleyh Kur'an'ı dinlemekle nasihat alarak, kendilerinde reca ve ümmid uyanır, vecd ve ictihad ile Hak yoluna sülûk etmeğe soyunurlar. **(Leallehüm yettekûne)** (Ayet 51) Ef'al ve sıfatları ve zatları hicabından hazer etmeleri ve zat ve sıfat ve ef'allerinin Allah'da mahv ve fenâ olmasıyla, zatlarından, sıfat ve ef'allerinden tecerrüd etmeleri için onları Kur'an ile korkut.

Burada veli ile Kalb ve şefi ile Ruh murad olunmak da caizdir. Yani; onları gazabtan kurtarması ve hırmandan (mahrumluktan) yardım etmesi için, nefsin velisi mutasarrıfı olan "kalb" makamına vasıl olmadılar. Nefse kurb (yakınlık) mededini imdad ve Allah'tan istimdat ve onlarla, Allah arasında tevessül edip de onlara şefaat etmesi için "Ruh" makamına da vasıl olmadılar. Bu sebebden ne "kalb" kendilerini azabdan kurtarır ve ne de "Ruh" kendilerine şefaat eder bir halde, Allah'a haşr olunmaktan korkarlar, demektir.

(Ayet 52) **(Velâ tetrudilleziyne yedu'ne Rabbehüm bilgadâti vel'âşiyyi yüridüne vechehu)** Sabah ve akşam Rab'lerini taleb eden, daima kalbin huzuru, ruhun şuhudu ve sırrın ona teveccühü ile ibadeti Rab'lerine tahsis eyliyen vahdet ehli, vâsıl ve kâmilleri, Kur'an ile tard ve zecretme. Çünkü inzar kalbleri katılaşmış kimselerde tesir etmediği gibi, kalbleri, Allah'da müteharrik (hareketli) ve mütelâşi (telâş eden) olanlara da faide etmez. **Yuridune vechehu)** Onlar, muhabbet-i ezeliye sebebiyle ibadetleri ile ancak zâtı ilâhiyi murad ederler. İbadetlerini, cennet, ve sevab beklemek yahud bir azab ve şiddetden korkmak garazı ile illetli kılmazlar. Ve tecelliyatın ihtilâfı ile, iradelerinin tagayyürüne sebep olacak bir tarzda Zât-ı İlahiyi sıfat muhabbetiyle murad etmezler ve hiç bir maksad ve matlubda Zât-ı İlahiyi vasıta kılmağı reva görmezler. Belki bütün vasıtaların ve vesilelerin Hak'da fâni olduğunu müşahede ederler. Kendi zâtlarına varıncaya kadar nazarlarının vâki olacağı hiçbir şey şuhudlarında kalmamışdır. **(Ma aleyke min hisabihim min şey'in)** (Ayet 52) Yaptıkları işlerde hesablarından senin üzerine bir şey yoktur. Yâni, onlarla Rab'leri arasında nebi veya melek gibi bir vasıta yoktur. Bunun için onları taata veya cihada veya başka bir muameleye davet etmekde bir manâ yokdur. Binaenaleyh bunların hesabları Allah'a muhavveldir (havale edilmişdir), çünkü işleri Allah'da ve Allah'ladır. **(Vemâ min hisabike aleyhim min şey'in)** (Ayet 52) Senin hesabında onlar üzerine bir şey yoktur. Yani **(Vellezine âlâ salatihim dâimune)** buyurduğu vechiyle, onların huzurları daimi ve Allah ile, masivadan meşgul oldukları için senin davet işlerinde nusrat ve islâma yardım ve yahud küfrü koparıp atmak gibi bir işe de girmezler, karışmazlar, senin işinden ve nübüvvetinden bir halü şan onlara gerekmez. **(Fetedrudehüm leteküne minezzâlimine)** (Ayet 52) Bunlar, bu halde iken kendilerini tard ettiğin, bir maslahat veya dini meşgaleye tahrik etmekle; bulundukları huzuru daimden men ettiğin, yahud vakit ve cemiyetlerini teşviş ettiğin takdirde zulum edenlerden olursun.

(Ayet 53) **(Ve kezâlike fetennâ ba'dühum biba'din)** İşte bu büyük iptila ve fitneler gibi bazı mahcub kimseleri bazılarına ibtila ettik ve fitneye düşürdük, çünkü mahcublar ehli vahdetin ancak suretlerini ve zahirdeki sui hallerini, fakir ve meskenetlerini görüp onların kadr-ü mertebelerini ve batındaki hüsnü hallerini görmediklerinden onları istihfaf ve kendilerinde bulunan mal, can, ni'met servet gibi şeylere nisbetle onları hakir görerek **(Liyekulû ehâulâi mennellahü âleyhim min beyninâ)** (Ayet 53) istihfaf tarikıyla «İçimizden Allah'ın hidayetiyle minnet ve ihsan ettiği kimseler bunlar mıdır?» derler. Halbuki; Allah hakkı için en güzel geçinen, hal ve menziletleri en yüksek, Allah indinde ve onları bilen indinde kadr ve mertebesi en büyük kimseler, onlardır. Nitekim Nuh Aleyhisselâm da **(Ve lâ ekulü lillezi tezderi a'yünüküm len yü'tiyehümüllahü hayren)** «Ben, sizin gözlerinizin hakir gördüğü kimselere, elbette Allah Tealâ hayır vermiyecektir diyemem» buyurmuştur. Belki hayırların en büyüğü Allah'ın onlara vermiş olduğu hayırdır. **(Eleüsallahü bia'leme bişşâkirîne)** (Ayet 53) Allah Tealâ Hazretleri vücudları ve sıfatları ve a'zâları ve ni'metlerini taatı ilahiyede isti'mal ile kendisine hakikaten şükür edici olanları en ziyade bilici - değil midir? Harici ni'metler ve kıyamlarına sebeb olan rızıkları, izâsında ibadet ve onu ni'metin sâhibinden tasavvuru ve Allah rızasında sarfı ile ve a'za ve cevârih ni'metlerinin izâ'sında azâ ve cevârihi Hak'kın ibadet ve ma'rifetinde istimal ile, ve sıfat nimetinin izâ'sında, sıfatın Allah'da mahvı ve mârifetinden ve şükür ve ibadetinden aczi itiraf ile, ve vücud nimetinin izâ'sında; ayni şuhudda fenâ ile Allah'a şükür eylediler ki; Allah Tealâ da vücûdu mevhubu hakkani (bağışlanmış hakkani vücudla) ile onların sâilerini meşkûr ederek nefsiyle nefsine şükür edici, şâkir ve meşkür kendisi olduğunu, ondan gayri bir kimsenin şükrüne kadir olmadığını onlara ta'lim eyledi. Bunun üzerine onlar da **(sübhaneke mâ arefnake hakka ma'rifetike, sübhaneke mâ abednake hakka ibadetike)** «Seni hakkı ile bilemedik, seni tenzih ederiz, sana hakkıyla ibadet edemedik» dediler. İşte Hak'kın onların şükürlerine ilmi ve şükürlerinin Hak'dan cezası bu keyfiyettir.

(Ayet 54) **(Ve izâ câekellezîne yu'minûne biâyâtina)** Habibim sıfatlarının mahvı ile ayatımıza iman edenler sana geldikleri vakit **(Fekul selâmün aleyhüm)** (Ayet 54) «Sıfatlarımız ayıblarından tenezzüh ve o libaslardan (elbiselerden) tecerrüdünüz dolayısıyle selâmet sizin üzerinize olsun, sizler, selâmet buldunuz» deyiver. **(Ketebe Rabbüküm âlâ nefsihirrahmete)** (Ayet 54) Rab'biniz size rahmet olmak üzere sizin sıfatlarınızı kendi sıfatları ile tebdil etmeği zatına

lâzım kıldı. Çünkü her fevt olan şeyin Allah'da halefi vardır. **(İnnehu men amile minküm sûen bicehâletün sümme tâbe min ba'dihî ve asleha)** (Ayet 54) Gıybet ve gaflet sebebiyle sizden her kimin telvininde, kendi sıfatlarından bir sıfat kendisine zahir olurda, o sıfatın zuhurundan sonra, huzura vefa için, telvinden rücu ve o sıfatı bilip Allah'a inâbe ve huzurunda tadarru ve riyazatla o sıfatı söküp atarsa, **(Feennehû gafûrün rahiym)** (Ayet 54) tahkik, Allah Teâlâ Hazretleri, o sıfatın ondan setr edici, ona temkin ve istikamet nimetini bağışlamakla rahmet edicidir.

(Ayet 55) **(Ve kezâlike nüfassilûlâyâti)** İşte, mü'minlere olan şu beyanatımız vechiyle sana sıfatımızı beyan ederiz. **(Ve litestebîne sebîlülmücrimîne)** (Ayet 55) İşlediklerini kendi sıfatları ile işliyen, sıfatları ile mahcub olanların yolu zâhir olmak için, sana sıfatımızı beyan eyledik. Bu mahcubların cürüm ve kabahatleri de bundan ibarettir. **(Kul innî nuhîtu en a'budellezîne ted'ûne min dûnillâhi)** (Ayet 56) Habibim, sen de ki: «Ben sizin hevânız sebebiyle ibadet ettiğiniz mal, nefis, şehvet, lezzet-i bedeniye gibi Allah'dan gayri şeylere ibadet etmekten nehy olundum.» **(Kul lâ ettebi'u ehvâeküm kad dalâltü izen ve mâ ene minelmuhtedîne)** (Ayet 56) Habibim, de ki: «Ben, sizin arzularınıza ibadet ile tâbi olamam ki, o takdirde arzularla ihticabım sebebiyle muhakkak dalâlete düşer ve hiç bir suretle hidayet bulamam.»

(Ayet 59) **(Ve indehu mefâtihulgaybi)** Gaybın anahtarları Hak'kın indindedir. Mâlûm olmalıdır ki, gayb bir kaç mertebedir. Evvelkisi: 'İnâyet-i ûlâ" tesmiye olunan (isimlendirilen) ilmullahtan (Allah ilminden) ibaret bulunan "gaybül guyûb"dur. **Sonra:** Âlem-i ervah (Ruhlar alemi) gaybıdır ki o da ezelden ebede kadar bulunmuş, bulunacak kâffe-i mevcudat suretlerinin vech-i külli üzere "Ümmülkitab" tesmiye olunan ve âlemin ruhundan ibaret bulunan "âlem-i evvel-i akli" de nakş olunmasıdır ki kaza-yı sâbık denilen de budur. Sonra, "Âlem-i Kulûb-i gaybi"dir. Bu da kaffe-i mevcudât sûretlerinin, yine ayniyle "levh-i mahfuz" tesmiye olunan ve âlemin kalbinden ibaret bulunan "Nefsi külliye" âleminde küllî ve cüz'i, tafsil-i ilmi ile mufassal olarak nakş olunmuştur. Sonra, "Alemi hayâl-i gaybî"dir ki, o da kaffe-i kâinât sûretlerinin ayniyle vâki olacağı üzre muayyen ve müşahhas ve vakitlerine mukarin olarak "ecrâm-ı felekiye"de muntabı' bulunan "nüfûs-i cüz'iye-yi felekiye"de nakş olunmuştur. İşte bu mertebe, gayb âleminin ve mertebelerinin, şahadet âlemine ve "Kazâ-i İlâhiye"nin tafsili olan "Kader-i İlâhiye" levhine en yakın bulunması dolayısıyle, şeriatte bu âleme "sema-i dün-

ya" (dünya seması) tesmiye olunmuştur. **İnâyet-i ûlâ** denilen ilmullah'da, zâtının ayni olan işbu âlemlerin kâffesinde, zâtının huzuru sebebiyle kâffesini ihatasından ibaretdir ki, Hak Tealâ Hazretleri o avâlimi (alemleri) zâid bir sûretle değil, kendilerinde olan sûretlerin cemisiyle ve ayınları ile bilir. O sûretler, ilminin aynidir. Göklerde ve yerde bir zerre mikdarı ilminden hariç olamaz. İmdi, âyet-i kerimede "mefâtih" kelimesi mahzen demek olan mefteh kelimesinin cem'i olursa, **mânâ:** Zâtının kâffesine huzuru dolayısıyle cemi gayblara müştemil olan hazineler, Hak'kın indindedir. **(Lâ ya'lemüha illâ hu)** (Ayet 59) O gayb hazinelerini Allah'dan gayri kimse bilemez, ancak o bilir. Ve eğer (mefatih) kelimesi anahtar demek olan miftahın cem-i olursa, **mânâ:** Ya yine ayniyle bu mânâdır. Yâni gayb hazinelerinin kapıları kilidlidir, anahtarları Hak'kın elindedir. Hak'kın gayri o hazinelerde gâiblere muttali olamaz. Yahud, gaybların izharının ve halk muttali' olmak üzre mekânından şehâdet âlemine çıkarılmasının sebebleri; Hak'kın kudret ve tasarrufu elindedir. Onun indinde mahfuzdur. O hazinelerde bulunan gayblere muttali' olmak için Hak'kın gayrisi o esbabı çekip almağa kadir değildir. Bu anahtarlar da, Hak'kın "Esma-i İlâhiyesi"dir. "Kitâb-ı mübin"de, iş bu cüz'iyatın, şahısları ve adetleri ile kendisinde teayyün eylediği dolayısıyle, "Semâ-yı dünya"dan ibarettir.

(Ayet 60) **(Sümme yeb'asüküm fihi)** Sonra, ceza için kazandığınız ameller üzre sizi ba's eyler. **(Liyukdâ ecelün müsemma)** (Ayet 60) Ba's ve ihyâ için, tesmiye olunmuş vaktin tükenmesi için sizi ba's eyler. **(Sümme ileyhi merci'üküm sümme yünebbiükum bima küntüm ta'melûne)** (Ayet 60) Sonra ayn-i cem-i mutlak da Rab'binize rücu' edersiniz ve sonra amelleriniz sûretlerini üzerinizde izhar ve o suretlerle sizi cezalandırmakla yapdıklarınızı, size bildirir.

(Ayet 61) **(Ve hüvelkahiru fevka ibadihi)** Kullarında, istediği gibi tasarruf etmekle ve onları ayn-i cem-i' mutlak da ifna etmekle, kullarının fevkında Kahir olan ancak o Allah Tealâ Hazretleridir. Zira Hak Tealâ'da makhur olmıyan bir şey yoktur. Her şey onun taht-ı kahrındadır. **(Ve yürsilu aleyküm hafazata)** (Ayet 61) Hak Tealâ sizin üzerinize hıfz ediciler gönderir. O hıfz ediciler kendilerinde rusuh ve adem-i rusuh hasebiyle herhangi bir halde muntabı' (tab edilmiş ve menkuş olan - basılıb kalan) olduğu kendi kuvalarıdır. Bedenden insilâhları (sıyrılıp çıkmaları) zamanında bu hal kendilerinde zâhir olur, ve o kuvâ, ahval-i mezkureye münasib sûretlerle temessül eder. O suretler kuvâya sevap ve rahat ulaşdıran kuvây-ı lâtifiye-yi rûhaniye ve yahud azab eriştiren 'sûveri muzlime-yi cis-

maniye' (cismanî muzlim sûretler) olur. Belki bu sûretler, azâ ve cevârih (yer hayvanları veya kuşlar) üzre zahir olarak a'zâ ve cevârih, sûver-i mezkure heyetleri ile teşekkül eder ve hal lisanları ile yapmış oldukları işleri, kendilerine söyler. Ve keza hafıza, cemi' havâdis-i cüz'iyenin (bütün küçük hâdiselerin) kendilerinde nakş olunduğuna işaret ettiğimiz "kuvay-ı semaviye"dir ki, ruhların bedenden müfârekati (ayrılmaları) zamanında kendilerine bu nukuşun kâffesi, zâhir olur. Ne küçük ne de büyük hiç bir ameli bırakmaksızın "kuvây-ı semaviye" onlara amellerini bir bir sayar. **(Hatta izâ vâ-e ehadekümülmevtü teveffethü Rusûlüna vehüm lâ yüferritüne)** (Ayet 61) Ta ki sizin birinize ölüm geldiği zaman, bizim elçilerimiz onu öldürür. O elçiler, tefrit, yâni vazifelerinde kusur etmezler. İşte, mevt zamanında onları öldüren elçiler, ayniyle bu kuvay-ı semaviye'dir. **(Sümme ruddû ilâllahi mevlahümül hakkı)** (Ayet 62) Sonra hakiki sâhib ve mutassarrıfları Allah'a redd olunurlar. Redd olmak da ayni cem'-i mutlak da olur. Zira red, mücazat içindir. **(Elâ lehülhükmü ve hüve esra'ülhâsibiyne)** (Ayet 62) Agâh olunuz ve biliniz ki hükm-i mutlak ancak Allah Tealâ'nındır. Ve Allah Tealâ Hazretleri hesab edicilerin en sür'atlisidir. Çünkü hesabları bir anda olur. O an da, vefatları anıdır.

(Ayet 63) **(Kul men yüneccîküm min zulümâtilberri velbahri)** Habibim, de ki: Sizi gavaşı-yı bedeniye (beden perdeleri) ve sıfat-ı nefsaniye hicablarından ibaret bulunan karanın zulmetlerinden ve kalb sıfatlarından ve akıl ve fikirlerinden ibaret bulunan denizin zulmetlerinden kim kurtarıyor? **(Ted'unehu tadarru'an ve hufyeten)** (Ayet 63) Sizler, o zulmetlerin keşfi için nefislerinizde aşikâre ve sırlarınızda gizli olarak, «Eğer bizi bu hicablardan kurtarırsan vallahi, istikamet ve temkin ile kurtarılmak nimetine şükür edenlerden oluruz» diye, kurtaran zata dua edersiniz.

(Ayet 64) **(Kulillâhü yüneccîküm minha)** Habibim, de ki, sıfatının tecelliyatı nurları sebebiyle o hicabların keşfiyle Allahu Tealâ, sizi o zulümlerden **(Ve min külli kerbin)** ve herhangi bir sıkıntı ve gamdan, yâni istidadınızda bilkuvve kalmış olan kemâlâtınızı zâhire çıkarmakla, sizi her bir gamdan kurtarır, hattâ istidadın kuvveti ve şevkin kemâli dolayısıyle bilkülliyete (büsbütün) vücuddan halâs ve fenâya istidadınız olduğundan, eğer vücudunuzdan bir nevi' bakıyye size gam olsa, ondan da Allah Teâlâ kurtarır. **(Sümme entüm tüşrikûne)** (Ayet 64) Sonra, siz bu makam-ı şerifi ve kendiniz için toplanan kemâlâtı bildikden sonra, yine nefis ve hevanızı Allah Teâlâ'ya şerik kılarak, nefis ve hevaya ibadet edersiniz.

(Ayet 65) **(Kul hüvelkadirü âlâ en yeb'ase aleyküm azâben min fevkiküm)** Habibim, de ki: Allah Tealâ Hazretleri, size ma'kulât ve dini hicablarla ihticabınız (hicablanmanız) sebebiyle, üst tarafınızdan **(ev min tahti erculiküm)** (Ayet 65) yâhut, tabii hicablarla ihticabınız sebebiyle ayaklarınız altından **(ev yelbiseküm şiyean)** (Ayet 65) yâhut, size her fırkasının tâbî olduğu (uyduğu) bir kuvvetin dini üzre olubda, diğer fırkaya mukabil bulunan müteferrik fırkalar karışdırarak bu sebeble aranızda hercü merc (karma karışık - altüst) ve kıtal vuku bulmakla **(ve yüzîka ba'daküm be'se ba'din)** (Ayet 65) bazınızın şiddetini bazınıza tatdırmak suretiyle size bir azab göndermeğe kadirdir. Yahut, **mânâ:** Her fırkası, imamları olan bir deccalın veya cinni veya ünsî bir şeytanın dini üzre bulunan, akideleri muhtelif fırkalar olduğunuz halde, sizi karıştırmak suretiyle, yahut, **mânâ:** Kuvanızdan her kuvvetin kendisine mahsus lezzetleri istemesi ile, kalbe istilâ etmesi sebebiyle nefislerinizi, muhtelif fırkalar kılmak suretiyle, meselâ, bir kuvvet kalbi gazaba, diğeri şehvet ve tamaa çekerek, kalb âciz olarak aralarında gark ve onların kabzalarında esir olur. Ne vakit bir kuvvetin lezzetini tahsile kasd ederse, diğer kuvvet, onu men eyler, kuvvetin her birisini vahdânî bir emirle müti' ve münkad olarak makamında durduran - kahru siyasetle onları idare eden bir reisin siyasetiyle riyâzât ve terbiye olunmadıkları ve bu suretle mülk ve tasarruf ve hükümet, bir re'ise, yâni kalbe kararlaşıp vücud memleketi müstakim olmadığı için, vücudunuzdaki kuva arasında hercümerc vâki olur. Bu te'vil üzre, o şahıslardan her biri, bir fırka yahut şahs-ı vahid değil, muhtelif dinler üzre müteferrik (ayrılmış - dağılmış) fırkalar olmuş olur.

(Ayet 66) **(Ve kezzebe bihî kavmüke ve hüvelhakku)** Kavmin, o azabı tekzib ediyorlar. Halbuki o azab, sabit ve onlara nâzildir. **(Kul lestü aleyküm bivekîlin)** (Ayet 66) Habibim de ki: «Ben, sizin muhafazanıza ve bu azabın sizden men'ine müvekkil ve me'mur değilim.» **(Likülli nebe'in müstekarrün)** (Ayet 67) Bildirilen her hangi bir haberin vuku' bulduğu ve kararlaşdığı bir mahalli vardır. **(Ve sevfe ta'lemûne)** (Ayet 67) Sizden beden perdelerinin keşf olunduğu zaman, nefislerinizin iktiza eylediği sûretlerle, azabın elemi size zâhir olacağından, pek yakında onu bileceksiniz. **(Ve iza reeytellezîne yehûdûne fî âyâtina)** (Ayet 68) Habibim, sen, kendi nefislerinin sıfatlarını izhar ve ilim kudreti nefislerine isbat etmekle, bizim sıfatımızda dalanları gördüğün zaman **(fea'rıd anhüm)** (Ayet 68) onlardan yüz çevir. Zira onlar, müşrik ve mahcubdurlar. **(Ve immâ yünsiyennekeşşeytânü)** (Ayet 68) Ve eğer sana şeytan, bir takım hur'afat ve batıl şeyleri tezyin ve nefsinin vesvesesiyle unutdurup bâ'zı

sıfatlarınla zâhir olursan ve bu suretle onlara mûcanis olup muhabbetlerine meyl edersen **(Felâ tak'ûd ba'dezzikrâ meâl kavmiz zâlımîne)** (Ayet 68) bizim sana hatırlatmamızla hatırladıktan sonra, sıfatlarını, benim sıfatlarım mevziinde koymakla ve kendi sıfatlarını, bizim sıfatlarımıza hicabetmekle nefislerine zulüm eden kimselerle oturma. Zira onların muhabbetleri te'sir eder ve sohbetlerinin yaramazlığı sebebiyle seninde telvin üzre ihticabda vâki olmaklığın karib olur.

(Ayet 69) **(Ve mâ alellezine yettekûne min hisabihim min şey'in velâkin zikrâ leâllehüm yettekûne)** Sıfatları libaslarından tecerrüd ve hey'etlerinden ictinab eden muvahhidlere, o mahcubların hesablarından bir şey yoktur. Yâni, muvahhidler, onlara karışmaları sebebiyle mahcub olmazlar ki onlarla müsavi olsunlar. Lâkin biz, onların sohbetlerinden ve dolayısıyle telvinde vâki' olmaları ihtimalinden sakınmaları için hatırlatdık, **yahut, mânâ:** Muvahhidlere onların vebalinden ve hesabından ve şanından bir şey yoktur, tâki onlarla sohbet etsinler, lâkin zaman zaman, az az karışmakla şirk ve hicablarından sakınmalarını kendilerine hatırlatsınlar. Muvahhidlerle olan işbu sohbetleri berekâtiyle belki necât bulmaları, şirkden kurtulmaları me'muldür. **Yahud, mânâ:** Müşriklerin amelleri ve amellerinin vebali hesabından muvahhidlere bir şey yoktur. Lâkin zecr ve nehy ile onlara hatırlatsınlar, belki şirkden sakınırlar.

(Ayet 70) **(Ve zerillezi'nettehazü dinehum leiben ve lehven ve garrethümülhayâtüddünyâ)** Dinleri ve âdetleri; lehvü hevadan, arzu ve oyuncaktan ibaret bulunan ve dünya hayatı kendilerini aldatan kimseleri terk eyle. Ve onlardan i'raz et. Zira bu itikad onlarda kökleşdiğinden ve hayat-ı hissiye ile aldandıklarından onlar, bu halden baş kaldırmazlar. **(Ve zekkir bihî en tübsele nefsün bima kesebet)** (Ayet 70) Ve bir nefsin kendi kazandığı ile mahcub olmaması için, onu Kur'ân ile korkut. Yâni, din ve âdeti henüz o şekilde olmamış ve kendisinde bu akide kökleşmemiş, lâkin meyl-i tabii ile onların ef'ali gibi ef'al irtikâb ederek, o ef'al sebebiyle mahcub olabilecek bir nefsi Kur'ân ile korkut ki, O nefis, Kur'ân ile müteessir olur ve nasihat kabul ederek şirkden ve hicabdan sakınır. İşte, mahcublar gibi olmaması ve hidayetden kendi ameliyle mahbus olmaması için o nefsi Kur'ân ile korkut. **(Leyse lehâ min dûnillâhi veliyyün ve lâ şefiy'ün)** (Ayet 70) O nefis için Allah'dan başka bir sâhib çıkıcı, şefaât edici de yoktur. **(Ve in ta'dil külle adlin lâ yü'haz minhâ)** (Ayet 70) Ve mahcub olduğu takdirde kurtulmak için ne kadar fidye verse de, fidyesi kabul olunmaz ve kurtulamaz. Çünkü kendi meksubu (kazanılmışı, kesb olunanı) ile hicablanmışdır. **(Ülâikelle-**

zîne übsilû bimâ kesebû) (Ayet 70) İşte bunlar, kendi kazandıkları ile mahcub kalmış olanlardır. **(Lehüm şerabün min hamîmin ve azabün elimün bimâ kânû yekfürûne)** (Ayet 70) Onlara, küfür ve hicabları sebebiyle kaynar sudan içki ve elemli azab vardır. Kaynar su şarabı, istidadının kuvveti dolayısıyle, o nefsin kemâle karşı olan şevkinin şiddetinden, azâb-ı elim de, amelleri ve amel hey'etleri ile ihticablanması sebebiyle nefsin o kemâlden mahcub kalmasından ibarettir.

(Ayet 71) **(Kul ened'u min dûnillâhi mâ lâ yenfe'unâ ve lâ yedurrunâ)** Habibim, de ki: «Biz, hakikatde vücudu ve kudreti olmıyan ve bize bir faide ve zarar veremiyen şeylere hiç ibadet eder miyiz?» **(Ve nüreddü âlâ a'kabinâ ba'de iz hedânallahü)** (Ayet 71) Ve Allahu Teâlâ, bizleri hakiki bir hidayetle tevhide hidayet ettikden sonra, tekrar gerimize, şirke red olunur muyuz? **(Kellezîstahvethüşşeyâtînü fîlardı hayrâne)** (Ayet 71) Nefis arzının sahrasında; vehim ve hayal şeytanlarının kendisini hayretler içinde götürdükleri, yolsuz, ve maksatsız, nereye gideceğini ve ne yapacağını bilemiyen şaşkın bir kimse gibi, geriye döner miyiz? **(Lehû eshabün yed'unehû ilelhüde'tina)** (Ayet 71) O şaşkın kimsenin, akılcı nazariye, akılcı ameliye ve fikir gibi hidayete çağıran refikleri vardır. «Yol budur. Bize gel» diye davet ederler, fakat hevâ ve arzularıyla kalb kulağı tıkanmış olduğundan, onların sesini işitmezler. **(Kul inne hüdallahi hüvelhüdâ)** (Ayet 71) Habibim, de ki, «Tevhid yolundan ibaret olan Allah'ın hidayeti, ancak hidayet odur, başkası değildir.» **(Ve ümrinâ linuslime lirabbilâlemiyne)** (Ayet 71) Ve biz, kendi sıfatlarımızı, mütecelli olan Zât'da mahv ve sıfatları, O'na teslim ile, Rububiyet sıfatına inkiyad etmekliğimizle **(ve en ekîmüssalâte vettekuhû ve hüvellezî ileyhi tuhşerûne)** (Ayet 72) ve huzur-i kalbî namazını kılmaklığımızla ve Hak'ka ittika ile ve sıfatlarla mevsuf ancak o olması için, sıfatlarda Hak'kı bize vikaye kılmaklığımızla ve bu sûretle vücudumuzdan halâs olub, fenâ bulduğumuz zaman, kendisine haşr olunanım, ancak Zatullahi teâlâ olub hepimizin Allah Teâlâ'ya haşr olunmamızla emr olunduk.

(Ayet 73) **(Ve hüvellezî halakassemavâti vel'arda bilhakkı)** Hak Teâlâ Hazretleri, zâtının muktezası olan adl ile kaim olduğu halde, ervah göklerini ve sicim arzını izhar eyliyen Zat-ı mutlakdır. **(Ve yevme yekûlu kün feyekûn)** (Ayet 73) Ve, ol dediği vakit derhal olur. Yani, mutlak suretde ezelin ezeliyeti olan Zat-ı Hak'kın ezeliyetinde, eşyanın zuhuru, ezellerinin ezelinden ibaret bulunan sermedî vakit ki o da Zat'ının, taayyünatında zuhuruna iradey-i Kadimesinin taâllukudur. Bu taâlluktan **(Kün)**, yani **(ol)** sözü ile tabir olun-

muştur. İş bu irade-i Kadimenin taâlluku zamanı, itibar-ı akli ile ezeller ezeliyetinden sonradır. Yoksa, o, ezeliyetden zaman ile geri kalmış bir şey değildir. Belki Allah Teâlâ'nın zâtında itibarî tertib-i akli ile geri sayılmıştır. Zira taayyünat, mutlak hüviyet-i mahzdan aklen ve hakikaten müteahhir olur. Taayyünatının zuhuru, **(Kün)** kavliyle tesmiye olunan irade iledir. Binaenaleyh iradeden fasl ve tehir olmaksızın zahir olur ki bundan da **(feyekûn)** ile tabir olunmuştur. Çünkü taayyünat ezelde yok idi, var oldu. **Kavlühulhakku)** (Ayet 73) Allah Teâlâ'nın o vakitte sözü haktır, sabittir, husus ile ibda olunan şeylerin olduğu üzre vücudunu iktiza eden sermedi iradesi, halinde sabittir, değişici değildir. İktiza eylediği, mevcud olan tertib ve nizamın en güzeli ve heyet ve terkibin en mutedili olarak iktiza eylemiştir. **(Ve lehülmülkü yevme yünfehu fissûri)** (Ayet 73) Şurda, nefh vaktinde, yâni ervahı, mükevvenâta ifaza ile, mükevvenât sûretlerinin ihyasında hiç kimsenin tasarrufu yoktur. Mülk ancak onundur. Zira mükevvenât, nefis ile vücudu ve hayatı olmayan bir ölüdür, malikiyeti ne suretle olabilir? **(Alimülgaybi)** (Ayet 73) Gaybın, yâni melekûtî demek olan ervah âleminin hakayıkını, **(veşşehâdeti)** (Ayet 73) şehadetin, yani mülki demek olan ecsam âleminin suretlerini bilicidir. **(Ve hüvelhakimü)** (Ayet 73) Mükevvenâtı icâd ve hikmetile tertib eyleyerek her surete lâyık olduğu ruhu, ifaza eyleyen hikmet sahibidir. **(Habirü)** (Ayet 73) Mükevvenâtın sırlarını ve âşikârlarını, havas ve efâlini bilen haber sahibidir. Hülâsa Hak Teâlâ Hazretleri ebeden kendisinde değişmek olmayan "irade-i kadime-i ezeliye-yi sabite"siyle zâtının iktiza eylediği adl ve hikmet vechi üzerine ervahı ibda edici, gayrin değil ancak kendisinin mâliki bulunduğu "âlem-i mülkte" kâinâtı inşa ile, kâinat üzre bulunması lâzım olan şeyleri bilici ve nizam tertibinde hikmet sahibi, iradesi hasebile kâinatta hâdis olan ahval ve hâdisata zâtile haberdar olduğu halde kâinatı dilediği gibi icâd edicidir. Bunların kâffesinde "Zât-ı İlâhi"nin şeriki yoktur.

(Ayet 74) **(Ve iz kale ibrahîmü liebihi âzare)** Habibim, İbrahim'in, babası Âzer'e **(etettehizü esnâmen âliheten)** (Ayet 74) «Sen, bir takım sanemleri (putları) ilâh ittihaz ve onların tesirlerini mi itikad ediyorsun» dediğini yani, İbrahim'i basiret sahibi kılıbda, hidayet ettiğimiz ve kavminin ecram ve ekvanın tesirini itikad edib, ekvan ile mükevvinden gâfil oldukları halde, şirkine ve **(âlem-i mülkün)** zuhuru ile **(âlemi melekût)** hakayıkından ve Hak Teâlâ'nın esmasile eşyaya Rububiyetinden ihticabına muttali olduğu zaman, tevhid yoluna sülûk ettiğini ve onları, bu hatalar ile ayıplayarak ileri gelen ve büyükleri olan kendi babasına« «Sanemlerin (putların)

tesirini mi itikad ediyorsun? **(İnni erâke ve kavmeke fî dalâlin mübin)** (Ayet 74) Ve muhakkak ben, seni ve kavmini his ile bilinecek kadar âşikar bir dalâlette görüyorum» dediğini hatırla.

(Ayet 75) **(Ve kezâlike nurî İbrahime melekûtüssemâvati velard)** İşte umûmi ve kâmil olan şu tarif ve tebşir gibi (basireti artırıcı kuvvet gibi) Allah Teâlâ Hazretlerinin kendileriyle göklerin ve yerlerin işlerini tedbir eylediği "Kuvve-i Ruhaniyi" de İbrahim Aleyhisselâma gördürdük, gösterdik. Çünkü her şeyin, Allah'ın izni ile onu hıfz eden ve işini çeviren bir "kuvve-i melekûtiye"si, vardır. **(Ve liyekûne minelmûkinîn)** (Ayet 75) Ve bunu, İbrahim Aleyhisselâm, yakîn' sahiblerinden olması için yaptık. Yani Allah'tan gayri hiç bir şeyin tesiri olmadığını Allahu Teâlâ Hazretleri, sıfatlarından herhangi bir sıfatla, zâtından ibaret olan esması ile tedbir eylediğini, buna binaen ef'âl hicabları verasından ef'alin tekessür etmekte olduğunu bilmesi ve ârif olması için İbrahim'i basiret sahibi kıldık. İmdi kevn ile mahcub olan kimse, his ile kalıcıdır. O, efali, ekvandan görür. Bu mertebeyi geçib de kevn hicabını yırtan ve aklın kaydında akıl ile mâhpus olarak duran kimse, efali, melekutdan görür, Basiret gözü açılıbda hidayet-i İlâhiye nuruyla hidayet bulan kimse Zâtullaha nisbetle melekûtun da, melekûta nisbetle mülk gibi olduğunu görür. Ve te'siri; ekvandan görmediği gibi, ekvanın melekûtundan da görmez, belki mâlikinden ve mükevvininden görür. Ve hakkıyla **«Lâ ilâhe illâllâh»** der.

(Ayet 76) **(Felemmâ cenne aleyhilleylü)** Vaktaki gençliğinde ve evvel-i şebabında İbrahimi tabiat-ı cismaniye âlemi gecesi örtdü. **(Reâ kevkebâ)** (Ayet 76) İbrahim Ruhu-Ruhaniye denilen ve nefisden ibaret bulunan heykel-i insani melekûti yıldızını görüb kendisinin feyz ve hayat Rubûbiyetini o yıldızdan buldu. Zira o zamanda Hak Teâlâ (Muhyi) ismiyle kendisine o yıldızını gösteriyordu. Bunun üzerine hal lisanı ile **(Kale hâzâ Rabbi)** (Ayet 76) «Benim Rabbim şudur» dedi. **(Felemmâ efele)** (Ayet 76) Nefis makamından geçmesi ve kalb nurunun doğub da rüşd ve teakkul âsârı ile kendisine parlaması ile nefsin imkânına ve cisim de intiba'ının vücubına mârifet hasıl edince **(kale lâ uhibbul'âfil'ine)** (Ayet 76) Ben, mağrib-i cisim de gurub eden ve cisimle hicablanan ve imkân zulmetiyle ve gayre ihtiyac ile örtülen şeyleri sevmem dedi. **(Felemmâ re'elkamere bâziga)** (Ayet 77) Vaktaki kalb makamına vusulü ve kalbin nefse zuhuru sebebiyle nefis ufkundan tulu' eden kalb ayını parlak olarak görünce, hakayık-ı mükâşefe ile olan feyz ve ilmini, kalb ayından bilerek **(Kale hâzâ Rabbî)** (Ayet 77) «Benim Rabbim işte şudur» dedi. Zira o vakitde Allahu Teâlâ Hazretleri ona, Alîm ve Hâkim

isimleri ile Kalb ayını gösteriyordu. **(Felemmâ efele)** (Ayet 77) Vaktaki kalb ayından ihticabı ile kalb tûrundan geçerek kalb nurunun Ruh güneşinden müstefad olduğunu ve kalbin ba'zı kerre nefis ve sıfatlarının karanlığında gâib olarak, nefis ile hicablandığını ve kalbin, kendi nuru olmadığını anlayınca, **(Kaâle lein lem yehdinî Rabbî le ekûnenne minelkavmiddâlin** (Ayet 77) eğer Rab'bim beni Nur vechine hidayet etmezse elbette ben, nasârâ gibi Nurani hicablarla kalanlardan ve bevatın ile Hakdan mahcub olan dalâlet sahibi kavimden olurum deyici olduğu halde, Ruh tecellisi yoluna girerek, kalb makâmından i'raz eyledi. **(Felemmâ reeşşemse bâzigaten)** (Ayet 78) Vaktaki, ruh güneşinin kendisine tecellisi ve Ruh nurunun zuhuru sebebiyle Ruh nurunu daha parlak gördü de feyz ve şuhudunu ve Rububiyetini Ruhdan bularak **(Kale hâzâ rabbî hâzâ ekberu)** (Ayet 78) «Benim Rab'bim işte şudur. Şu azamet-i nuraniyetin şiddeti sebebiyle en büyüktür» dedi ki, o vakit de Hak Teâlâ Hazretlerinin Şehid ve Aliyyülazîm isimlerini İbrahim'e Ruhu gösteriyordu. **(Felemmâ efalet)** (Ayet 78) Vaktaki tecelliyi Hak nurlarının istilâsı ve vech-i Bakî-i Subhaninin inkişafı sebebiyle Ruh güneşinin ufulunu görünce; artık Ruha ve Ruhun vucuduna nazarı, şirk görerek **(Kaâle yâ kavmî innî berî'ün mimmâ tüşrikûn)** (Ayet 78) Ey kavmim, ben, her ne olursa olsun sizin Hakka şerik kıldığınız şeylerden muhakkak beriyim, uzağım. Zira Hakdan başkasının vücudu yoktur. **(İnnî veccehtü vechiye)** (Ayet 79) Ben, zatımı ve vücudumu **(Lillezî fetarassemavati vel arda hanifa)** (Ayet 79) her hangi bir masivadan, hatta Hak'da fenâ ile vücûdumdan da dönücü, yüz cevirici olduğum halde, ervah göklerini ve nefis yerini icâd eyliyen Zâtı Hak'ka teslim eyledim. **(Ve mâ ene minelmüşrikîn)** (Ayet 79) Ve ben bakiyyenin vücûdu ve zuhuru ve sâir gibi hiç bir suretle şirk edicilerden değilim, dedi.

(Ayet 80) **(Ve hâccehu kavmuhu)** Kavmi, İbrahim ve ekvanın te'sirini nefi ve herhangi bir masivaya ibadetin terki hususunda İbrahim'e muaraza ettiler. **(Kale etühâccünnî fillâhi ve kad hedânî)** (Ayet 80) İbrahim Aleyhisselâm, siz Allah hakkında benimle muaraza mı ediyorsunuz? Halbuki Allahu Teâlâ muhakkak beni tevhidine hidayet etmişdir. **(Ve lâ ehâfü mâ tüşrikûne bihî)** (Ayet 80) Ve sizin Hak'ka şirk edib te'sirine kail olduğunuz şeylerden ben, ebeden korkmam. **(İllâ en yeşâe rabbî şey'â)** (Ayet 80) Ancak Rab'bimin ekvân ve ecrâm tarafından bana bir fenalık veya zararın lâhık olmasını dilemesinden korkarım. Rab'bimin meşiyetiyle ve iradesiyle isabet eden fenalık, ekvân ve ecrâmdan değil, Rab'bimdendir. Ve Rab'bimin ilmi iledir. **(Vesi'a rabbîkülle şey'in ilmâ)** (Ayet 80) Ve Rab'bim

ilim cihetinden her bir şey'i vâsidir. Benim halimi ve salâhım olan şey'i bilir. Eğer benim onlar tarafından izrarımın, benim için evlâ olduğunu bilirse yapar. **(Efelâ tetezekkerûn)** (Ayet 80) Siz, hiç düşünmez misiniz ki, âciz ile kadirin arasını temyiz edesiniz.

(Ayet 82) **(Ellezîne âmenû velem yelbisû îmanehüm bizulmin ülâike lehumülemnü ve hüm muhtedûne)** Tevhid-i zâtiye iman edenler ve imanlarını kalbin zuhuru ve bakiyyenin vücudu gibi bir zulûm ile karışdırmıyanlar - zira bakiye şirki hafidir - işte kendisiyle beraber korku bulunmayan hakiki emnü eman bunlar içindir ve hakikaten Hak'ka hidayet bulmuş olanlar bunlardır. **(Ve tilke hüccetüna âteynâhâ ibrahîme âlâ kavmihi)** (Ayet 83) İşte kavmine istidlâl (delil getirmek) etmesi için İbrahim'e verdiğimiz hüccet, tevhid hüccetimizdir.

(Ayet 85) **(Küllün mineşşâlîhîne)** Bu peygamberlerin her birisi vücudu beşerîlerinin fenasından sonra, vücûdu mevhubu hakkanî ile istikamet sahibi oldukları için âlemin salâhı ve nizamın zabtı ve tedbiri ile kaim olan sâlihlerdendir. **(Ve küllen fazzelna âlâl âlemine)** (Ayet 86) Ve her birisini zamanlarının âlemleri üzre tafsil eyledik.

(Ayet 91) **(Ve mâ kaderullâhe hakka kadrihî iz kaâlû mâ enzellellâhü âlâ beşerin min şey'in)** Allâh Teâlâ'yı Hak maârifeti ile bilemediler. Çünkü tenzihinde mübalağa ederek ilim ve kelâmından bir şey'in kullar üzerine zahir olması mümkün olamıyacak derecede Hak Teâlâ'yı kullarından uzak kıldılar. Eğer Allahu Teâlâ'yı hakkıyla bileydiler kullarının ve herhangi başka bir şey'in vücûdu olmadığını, ancak Hak ile olduğunu bilirler idi. Halbuki bütün mevcudat, Hak'kın vücuduyla mevcuddur. Başkasının vücudû yoktur. Vücud ancak Hak'kındır. Şehadet âleminin kâffesi Hak'kın zâhiridir ve gayb âlemi; Hak'kın bâtınıdır. Ve her bâtının bir zâhiri vardır. Böyle olunca bazı sıfatlarının, mazhar-ı beşeri üzre zuhurunda ne güçlük olabilir. Belki, ilim ve bâtın ve hikmetinin , insan-ı kâmilden başka bir mazharı yoktur. İmdi Peygamber, sûret itibariyle Hak'kın zâhiridir. Mâna itibariyle Hak'kın bâtınıdır. Hak'kın ilmi, Nebi'nin kalbine iner ve lisanında zâhir olur. Ve Nebi vasıtasıyla Hak Teâlâ, kullarını zâtına davet eder. İsneyniyet, (ikilik) yoktur. İkilik ancak sıfatının tefâsili (tafsilleri) itibariyledir. Amma cemi' itibariyle ne Nebi ve ne de gayri, (Hû) dan başka bir mevcut yoktur. Ancak mevcud (Hû) dur. Sıfat ve esmasının tefâsili itibar olunduğu vakit, Zât-ı İlâhi'de Hak'kın bazı sıfatları ile ihtisas sahibi olmakla Nebi zâhir olur. O halde Nebi, Hak'kın isimlerinden bir isim olmuş olur. Ve o Nebi, nübüvvetinde kâmil olduğu vakit, vücûd ve hikmetinin ve

gayb hazineleri kapılarının ancak kendisi ile açılmış bulunan ismi âzam olur.

Mes'ele işittiğin gibidir. Eğer teaccüb ettinse ve fehminden mahrum oldunsa bari inkâr etme ki belki Cenabı Hak, basiretin gözünü açıpda hiç bir gözün görmediğini görür, yahud kalb kulağını açıp bir kulağın işitmediğini işidir. Yahut kalbini nurlandırıb hiçbir beşer kalbinin hatırlamadığını hatırlamış olursun. **(Ve men ezlemu mimmineferâ âlâllahi kâziba)** (Ayet 93) Sözlerinde ve işlerinde nefsiyle olub da nefis sıfatlarının kendisinde bâki olmasıyla beraber, nefis sıfatlarının kesret ve izdihamından kurtulmuş olduğu, kemâle ve tevhide vusulu ve Allah ile olduğunu iddia etmekle Allah'a yalan iftira eden, **(Ev kâle ûhiye ileyye ve lem yûhâ ileyhi şey'ün)** (Ayet 93) yahut vehim ve hayalin iftira ve akıl ve fikrinin ihtirâ (misli görülmemiş bir şey vücuda getirmek) ettiği şeyleri, Allah tarafından bir vahy ve Ruhu kuds'den bir feyz zan eyleyen ve kendisine birşey vahy olunmadığı halde bana vahy olundu demekle nebilik iddia eden, **(Ve men kâle seünzilü misle mâ enzellallahü)** (Ayet 93) yahud enaniyetin vücuduyla teferruan (kibir azamet gösteren, Fir'avun kesilen) ve "tevhid-i ilmiyi", "tevhid-i aynî" tevehhüm ile ülûhiyeti iddia eyliyen kimseden daha zâlim kim olabilir? **(Ve lev terâ izizzâlimune fi gamerâtilmevti)** (Ayet 93) Habibim, nefsâni olduğu halde, fiillerinin (işlerinin) ilâhî olduğunu zu'm (fasid zan) eyliyen ve kemâli iddia eden şu mahcub zâlimlerin, mevt-i tabiinin kendilerine kolay olması için nefisleri sıfatlarından ve şehevat ve lezzet-i bedeniyeden tecerrüd ve mevti iradi ile ölmediklerinden dolayı nefis ve bedenlerine şiddetle taallukları ve dünya muhabbetinin kuvveti ve kendilerinde heva ve arzuların **rusuhu** ile beraber, (muhkem, sabit, sağlam olma) nefislerinden fâni olduklarını ve beden libaslarından tecerrüd ettiklerini zan etmelerinde galat ve bu sûretle dâvâlarını gayb ettiklerinden mevtin, şedaid ve sekeratında onların hallerini görmüş olsan pek büyük bir sey görmüş olurdun. **(Vel metâiketü)** (Ayet 93) Hal şuki, evvelce onların kuvvayı nefsaniyelerine imdad etmekde olan nüfusi felekiye ve kevkebiye âleminin kuvası ve tecerrüd ile kurtulduklarını zanetmeleri ile beraber, hayatlarında kendilerini istilâ eden kuvây-ı mezkûrenin te'siratı **(Bâsıtü eydihim)** (Ayet 93) te'sirde kuvvet ve kudretlerinin künhüne baliğ oldukları halde onlarda pek kuvvetli te'sir edicidir. **(Ahricû enfüseküm)** (Ayet 93) Çok tahassürleri (hasret çekmek) ve bedenden mufarakatin (ayrılmanın) kendilerine ziyade güçlüğü dolayısıyla, onlara unf (sertlik - şiddet) ve kahr ile nefislerinizi çıkarınız derler. **(El yevme tüczevne azâbelhûni)** (Ayet 93) Onlara kendi sıfatlarını cezalandı-

racağız mealindeki **(senecziyhim casfehüm)** âyetinin buyurduğu vechiyle, işte bugün nefislerinizin sıfatları ve muzlim ve müezzi hey'etleri, eneiyet ve teferru'unuz hicabları bulunduğu için sizler, zillet ve hakaret azabıyla cezalanırsınız. **(Bimâ küntüm tekuûlûne alâllahi gayrelhakkı)** (Ayet 93) Nefislerinizin sıfat ve ef'alinden ve arzularından sadır olan iş ve sözlerinizi Allahu Teâlâ'ya iftiranız ve Hak'kın gayrini Allahu Teâlâ'ya söylemeniz sebebiyle **(Ve küntüm an âyâtihi testekbirûne)** (Ayet 93) ve bizim sıfatımızda o sıfatların mahvını iz'an etmeyerek kendi sıfatlarınızı beğenici, sıfatlarınızın vücuduyla Hak'kın sıfatlarından hicablanıcı ve kibirlenici olduğunuz halde (benliğiniz) eneiyyet ve Firavunluğunuzla hicablanmanız sebebiyle zillet ve saîr azâbıyla cezalanırsınız.

(Ayet 94) **(Ve lekad ci'tumûnâ fürâda)** Tahkik sizler, zat ayni cem-i zat da istiğrak (kendinden geçecek derecede dalgın) ile sıfat ve âlâyıktan, ehil ve ekaribden ve vücuddan mücerred olarak bize gelirsiniz. **(Kemâ haleknâküm evvele merretin)** (Ayet 94) İlk def'a, yani ezelde misakın ahzı zamanında sizin hüviyetleriniz zerratını inşa etmemizle sizi ilk olarak icad eylediğimiz gibi **(ve terektüm mâ havvelnâküm verâe zuhûriküm)** (Ayet 94) size verdiğimiz ulum ve fezail vesair vesileleri arkanızda bırakırsınız. **(Ve mâ nerâ me'aküm şüfe'âekümüllezîne ze'amtüm ennehüm fiküm şürekâ'ü)** Ve vesail ve esbabınızı ve heva ve arzunuzla ihtiyar ve taalluk ettiğiz mahbub ve mabudlarınızı, onları sevmek ve onlara ibadet etmek ve te'siri nisbet etmek ve itibar etmek suretiyle onların sizde şerik olduklarını zu'm (fasit zan) ettiğiniz şefi'lerinizi beraberinizde görmeyiz. **(Lekad tekatta'a)** (Ayet 94) Ahvalin tegayyürü (değişmesi) ve suveri eşkalin (şekillerin) tebdili sebebiyle aranızda muhakkak ayrılık olmuşdur. **(Ve dalle anküm mâ küntüm tez'umune)** (Ayet 94) Kâffesinin Allah'da fani olduğunu şuhudunuzla mevcud bir şey zan ettiğiniz şeyler, muhakkak sizden gaib olmuşdur.

(Ayet 95) **(İnnallâhe fâlikul habbi vennevâ)** Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, ruh nuruyla kalb danesini yarıp kalb danesinden ulum ve maârifi ve kalb nuruyla nefis çekirdeğini yarıp nefis çekirdeğinden ahlâk ve mekârimi çıkarıcıdır **(Yuhricûl hayye minel meyyiti)** (Ayet 95) Bazı def'a ruh nurunun nefse istilâsı ile nefis ölüsünden kalb dirisini ihrac eyler. **(Ve muhricül meyyiti minel hayyi)** (Ayet 95) Diğer def'ada kalbin nefse teveccühü ve heva ve nefs sıfatlarının kalbe istilası sebebiyle kalb dirisinden nefis ölüsünü çıkarıcıdır. **(Zâlikümullâhü fe'ennâ tü'fekûne)** (Ayet 95) İşte ahvalinizin taklibine (bir halden bir hale döndürülmesine, başka bir kalıba sokulmasına) ve etvarınız da (tarz ve hareketlerinizde) sizi taklibe kadir

olan zat, Allah Teâlâ, bu zattır. Binaenaleyh ondan gayrine niye çevriliyorsunuz?

(Ayet 96) **(Falikul'isbâhi)** Sabahları yarıcı, yani ruh güneşi nurunun doğması ve nefis üzerine parlaması ile kalbden nefis sıfatları zulmetini çıkarıcıdır. **(Ve ce'alelleyle sekena)** (Ayet 96) Ve nefis zulmetini, kalbin, bazan istirahat etmek için sâkin olacağı bir mesken kılmıştır. **Yahud mânâ:** Nefis zulmetini, kendisinde kuvay-i bedeniyenin sâkin olduğu ve ızdırabdan karar ve sukûn bulduğu bir mesken **(Veşşemse velkamere hüsbânâ)** (Ayet 96) ve ruh güneşiyle, kalb ayını, mevcudât-ı bakiye-yi şerife arasında hesablanmış ve i'tibar olunmuş kıldı. **Yahud mânâ:** Ruh güneşi ile kalb ayını, ahval ve evkat hesabı ilimlerinin, kendileriyle itibar olunmuş kıldı. **(Zâlike takdîrül'azîzil'alîmi)** (Ayet 96) Bu keyfiyet, kudret sahibi ve buruz ve inkişaf ve bunlarla tesettür (örtünmek, gizlenmek) ve ihticab (saklanmak, gizlenmek) ahvaline ilim sâhibi olan zâtın takdiridir. Bazı kere güneş ve ay ile ve güneş ve aydan, celâli setrleriyle ihticabı ile Aziz olur. Bâzen de kendi tecellisi ve güneş ve ayı kahr ve ifna ile Aziz (izzet sahibi, yüce, büyük) olur. İşlediğini hikmeti ile işler.

(Ayet 97) **(Ve hüvellezî ce'ale lekümünnücûme)** Hak Teâlâ sizin için his yıldızlarını **(Litehtedû bihâ fî zulümâtilberri velbahri)** (Ayet 97) kara ve deniz zulmetlerinde, cesed karasında, meaş maslahatlarına ve kalb denizinde ,hislerinizle ilimler kazanmanız sebebiyle yol bulmanız için kılmışdır. **(Kad fassalnal'âyâti likavmin ya'lemûne)** (Ayet 97) Tahkik biz, ruh, kalb ve hisler ayetlerini; bunu bilen kavm için tafsil eylemişizdir (teferruatıyla açıklamışızdır).

(Ayet 98) **(Ve hüvellezî enşe'ekum min nefsin vâhidetin)** Hak Teâlâ Hazretleri, sizi, nefsi külliyeden ibaret olan bir nefisden inşa eden ZAT'dır. **(Femüstekarrün)** (Ayet 98) Zuhûr halinde "arz-ı beden"de kararlaşmış, **(Ve müstavda'un)** (Ayet 98) fena halinde ayni "cem-i zât"da vedia kılınmışdır. **(Kad fassalnal'âyâti likavmin yefkahûne)** (Ayet 98) Tahkik biz, nefsin zuhuru ve kararlaşması ve vedia kılınması ayetlerini ,fehimlerinin sefası ve kalblerinin tenevvürü sebebiyle fıkh (derin anlayış) sahibi olan, iyi anlayan kimselere tafsil eylemişizdir.

(Ayet 99) **(Ve hüvellezî enzele minessemâi mâen)** Hak Teâlâ Hazretleri, ruh semasından ilim suyunu indirip **(Feahrecnâ bihî nebate külli şey'in)** (Ayet 99) o ilim suyu ile, her sınıf ahlâk ve fezâil otlarını **(Feahrecnâ minhü hadıra)** (Ayet 99) otlardan nefis yeşilliği hey'etini ve ilim ve ahlâk sebebiyle güzel ve parlak bir ziynet çıkardık. **(Nuhricü minhü habben müterükibâ)** (Ayet 98) O ter-ü taze

nefis hey'etinden, şerif ve mevzûn ameller ve kalbin kuvvetlenmesine sebep olacak sâdık niyetler çıkarırız. **(Ve minnennahli min tal'ihâ)** (Ayet 99) Ve hurmanın çiçeğinden **(Kın'vânün dâniyetun)** (Ayet 99) yakin olan salkımı, yani akıl hurmasının, taallukunun zuhur etmesinden, tenavül edilmesi (alıp yenmesi) yakınlaşmış, maârif ve hakayık hasıldır. Bu maârif ve hakayık, ruh nuruyla zuhur etmiş olduğundan güya bedihî gibidir. **(Ve cennâtin min a'nâbin vezzeytûne verrummâne)** (Ayet 99) Ve ahval ve ezvak (zevkler - eğlenceler) üzüm bahçeleri ve hususuyla şırası sarhoş edici olan kalb muhabbetlerinin envaı hasıldır. Ve keza tefekkür zeytununu ve şerefli himmetler ve nefis azimetlerden ibaret olan sadık tevehhümler narını ihrac ederiz. **(Müştebihen ve gayre müteşâbihin)** (Ayet 99) Bunların, meselâ zat ve sıfat muhabbeti gibi ve maârif ve hakayık ve a'mal ve niyet gibi ve teakkulat ve tefekkürat gibi bazısı bazısına benzeyicidir. Ve yahut muhabbet nev'ilerinin amellerle olduğu gibi bazısı bazısına benzeyici değildir. Yahut mana: Rütbede, kuvvet ve zaafda, cilâ ve hafâda yekdiğerine benzeyen ve benzemiyen yemişler ihrac ederiz. **(Ünzürû ilâ semerihî izâ esmere)** (Ayet 99) Bu yemişler, hasıl olduğu vakit, sülûk zamanında ve ibtida halinde murakabe ile bu işlere riayet ediniz ve nazarınız lezzetler içinden bu yemişlere olsun, **(Ve yen'ihî)** (Ayet 99) ve vusul zamanında huzur ile bunların kemaline nazar ediniz. **(İnne fî zâlikûm leâyâtin likavmin yü'minûne)** (Ayet 99) Tahkik, şu saydığımız ayat ve ahvalde, ilmî imanla iman edenler için büyük alâmetler vardır.

(Ayet 100) **(Ve ce'alû lillâhi şürekâelcinne)** O müşrikler, kendilerini Allah Tealâ'nın halk eylediğini muhakkak bildikleri halde, onlara taat ve inkiyad etmeleri ile vehim ve hayal cinlerini Allah'a şerik kıldılar. Halbuki kendilerini Allah Teâlâ'nın halk eylediğini muhakkak bilirken ne suretle gayre tapıyorlar? **(Ve harekuûlehü benîne ve benâtin bi ğayri ilmin)** (Ayet 100) Ve Hak Teâlâ'nın esma ve sıfatı olup ancak Allah Teâlâ ile te'sir ettiklerini bilmeyerekten ukûl ve nüfusun Allah'tan doğma ve Allah gibi bir takım müessirat ve mücerredat olduğunu itikad edib mahzı iftira ile Allah Teâlâ'ya ukûlden ibaret oğullar ve nüfustan ibaret kızlar nisbet ettiler. **(Sübhânehü ve teâlâ ammâ yesifûne)** (Ayet 100) Hak Teâlâ Hazretleri taayyün-ü has ile mahsus mücerret bir vücud, ukûl ve nüfusu mücerredenin kendisinden sadır olduğu mevcudatı müteayyineden bir mevcud olmaklıktan münezzeh ve vasf ettikleri şeylerden âli ve âzim olmuştur.

(Ayet 101) **(Bedıy'us' semavâti vel'ard)** Hak Teâlâ Hazretleri alemi ervah semavatının ve alemi ecsad arzının bedîidir. Yani nazir

ve misli olmayanıdır. Misli görülmemiş şekilde icad edicisidir. **(Ennâ yekûnü lehü veledün ve lem tekün lehü sâhibetün)** (Ayet 101) Hak Teâlâ'ya ne suretle bir şey' mümasil olabilir. Halbuki onun sahibesi olamaz. Zira sahibe, ancak mücanese (hem cins olmak, bir cinsten bulunmak, benzemek) ile olabilir. Halbuki Hak Teâlâ hiç bir şeye mücanis değildir. Bir şeye mücanis olmadığı vakit mümasil dahi olmaz. Binaenaleyh kendisinden doğan bir misli yoktur. **(Ve halaka külle şey'in)** (Ayet 101) Allahu Teâlâ Hazretleri herşeyi tahfiz (Rağbet ettirmek, şevklendirmek) etmesi sebebiyle zâtında o şeyi taayyün ederek ve kendi vücudu ile o şey'i mevcud kılması ile halk etmiştir. Yoksa o şey Allah Teâlâ'nın misli olarak mevcud olmuş değildir. **(Ve hüve bikülli şey'in, âlimün)** (Ayet 101) Hak Teâlâ Hazretleri her bir şeyi bilicidir. Onun ilmi, ukûl, nüfus ve gayrilerini ihata etmiştir. Nitekim vücûdu, bunları ihata ettiği gibi, Hal şu ki, ukûl ve nüfus, Hak'kın ilmini, hata edemez. Ve bunlar, ancak Hak'kın ilmi ile bilir. Ve Hak'kın vücûdu ile mevcuddur. Binaenaleyh Hak'ka mümasil olamazlar. Zira kendi nefisleriyle mağdumlardır. O halde mağdum olan bir şey, ne suretle mevcudu mutlaka mümasil olabilir?

(Ayet 102) **(Zâlikümüllâhü rabbüküm)** İşte misli ve naziri olmayan ve bu sıfatların cemisi ile mevsuf bulunan Allah Teâlâ, sizin Rabbinizdir. **(La ilâhe illâ hüve)** (Ayet 102) Yâni, cemi itibar ile vücûdda Allah'tan gayri bir şey yoktur. **(Hâliku külli şey'in)** (Ayet 102) Sıfatının tefasili (tafsilleri) itibariyle o her şeyin Hâlik'ıdır. **(Fa'büdühü)** (Ayet 102) Binaenaleyh ibadeti ona tahsis edin. Yâni, ibadeti cemi-i sıfatlarla mevsuf olan vücûda tahsis edin ki, o vücûd da Allah'tır, gayri değildir. **(Ve hüve alâ külli şey'in vekîlün)** (Ayet 102) Allah Teâlâ herşeye vekildir. Yâni, ibadete müstehik (hak kazanmış, layık olan) olamaz,ancak herşeyi bidayetten icad ve bununla beraber kâffesine vekil olup, hıfz ve tedbir eden ve kendilerine lâhık (iltihak eden, nihayete gelen, ulaşan) olacak kemâle erişinceye kadar rızk ve ihtiyaçlarını ulaştıran Zat, ibadete müstehik olabilir.

(Ayet 103) **(Lâ tüdrikühül'ebsârü)** Basarları, (gözleri) Hak Teâlâ'yı idrak, yâni; ihata edemez. Zira Allahu Teâlâ Hazretleri gözlerin ihata ve idrakinden celil ve lâtiftir. Basarlar, Allahu Teâlâ'yı ne keyfiyetle idrak edebilir ki Allahu Teâlâ'dan bir nur olan kendi nefislerini idrâkten âcizdirler. **(Ve hüve yüdrikül'ebsâre)** (Ayet 103) Allah Teâlâ Hazretleri ise, her şeyi ihata ettiği ve idrâki lâtif olduğu için bütün basarları idrak ve ihata eder. **(Ve hüvellâtîfülhabîrü)** (Ayet 103) Hak Teâlâ Hazretleri lâtiftir ve herşeyden haberdardır.

(Ayet 104) **(Kad câeküm besâirü min rabbiküm)** Size Rab'binizden âşikâr âyetler gelmiştir ki, onlar da kalblerin basiretleri nurlarından ibaret olan, sıfatının süveri tecelliyatıdır (tecellileri suretleridir). Basiret ile basarın farkı şudur ki, gözün görmesine sebep olan nûra "basar" kalbin görmesine sebep olan nûra "basiret" denilir. **(Femen ebsara felinefsihî ve men amiye fe'aleyhâ)** (Ayet 104 Şimdi, her kim Rabbinden gelen bu nurlarla görücü oldu ise görmesinin ve hidayet bulmasının faidesi, nefsinedir. Ve hidayetten mahcub olup, kör olanın ihticabının mazarratı da gayre tecavüz etmez, yine kendisinedir. **(Ve mâ ene aleyküm bihafizîn)** (Ayet 104) Ve ben, sizi mürakabe edici ve dalâletten hıfz edici değilim. Belki hıfz eden Allah'tır. sizi de amellerinizi de hıfz eyler.

(Ayet 107) **(Velev şâellahü mâ eşrekû)** Eğer ki Allahu Teâlâ dileseydi, onlar şirk etmezlerdi. Yâni, vâkî olan şeylerin kâffesi, ancak "meşiyyet-i ilâhiye" ile vâkî olur. Ve şübhe yoktur ki, şirkde vâkî olmalarına sebeb olan istidatları ve âdet ve âbâ ü ecdadın tâlimi ve sâir gibi sebebleri de, Allah'ın iradesi ile vâkî olmuştur. Yoksa Allah, irade etmeseydi vâkî olmazdı. Binaenaleyh, iman ederler ise Allah'ın hidayeti iledir. Ve eğer etmezlerse, sen nefsine güçlük verme. **(Ve mâ ce'alnâke aleyhim hafızâ)** (Ayet 107) Ve biz, seni onları dalâletten hıfz eder bir hıfz edici kılmadık. **(Ve mâ ente aleyhim bivekîlin)** (Ayet 107) Ve sen, onların iman etmelerine müvekkel değilsin. Bu âyet-i kerime, daha aşağıda müşriklerin «Eğer Allah dileseydi biz şirk etmezdik.» tâbirlerindeki beyana münafi değildir. Zira müşrikler, o sözü, itikad cihetinden demeyip, belki inadlarından, bu teâllül (yalandan bahanelerle teklif edilen işten kaçınma) ile imanı def etmek için demişlerdir. İmdi müşriklerin o sözleri her ne kadar nefsülemirde doğru ise de lâkin kendileri sözlerinde yalancı ve Resûlü tekzib edici idiler. Zira tasdik etmiş olsalardı; mü'minlerin tevhidi de ve keza her dinin, Allah'ın iradesile olduğunu bilecekler, buna binaen inad ve kimseye karşı düşmanlık etmeyeceklerdi. Ve eğer, herşeyin ancak irade-i ilâhiye ile vâkî olduğunu bilselerdi; müşrik olarak kalmayacaklar, belki muvahhit olacaklardı. Lâkin onlar, bu sözü tekzib ve inad için ve kendilerinin şirkten nehy olunmalarının mümkün olmadığını isbat için demişlerdir. Bu sebebten Hak Teâlâ, onları bu sözlerile ayıblamıştır. Yoksa, hakikatde ve nefsül emr böyle olmadığı için değildir. Çünkü onlar, meşiyyet-i ilâhiyeye ve Hak Teâlâ' Hazretlerinin zamanı sabıkda onların şirklerini irade eylediği gibi, bu anda da imanlarını irade etmediğine muttali değillerdir. Zira içlerinden iman edenlerin iman etmesile, bunların hepsinin kalblerinin mühürlenmiş olanlardan olmadıkları anlaşılmıştır. Bu-

na binaen, bazılarının iman ve tevhide müstaid olubta bir takım âdetlerle ve babalarından buldukları şeylerle ihticab ederek, şirk etmeleri caiz olacağından hiç şüphe yokdur ki sonradan ahiret azabının korkusunu işittikleri vakit hicabları ref' olarak Hak'ka müştak olurlar. Ve Hak'kı tevhid ederler. Bu sebeple Cenab-ı Hak, müşrikleri sözleri üzre tevbih ve kendilerinden sureti daimde şirki murad etmiş olduğuna dair hüccet taleb eylemiş ve evvel bulunanların vaid ve cezaları ile korkutmuştur ki, kendisinde azıcık bir istidat bulunan bir kimse, delil getirmekten âciz kalınca, evvelce geçen münkirlerin cezalarını işitince, belki hicabı mürtefi olur ve kalbi yumuşar da iman eder. Ve bu, kendisine onun şanında bir tevfik ve lütuf olmuş olur, Zira hikmet, âlem-i esbâba mübtenidir. Amma, kalbleri mühürlenmiş, merdud eşkiyadan bulunanlar bu hususta asla başkaldıramazlar, ve kulak tutmazlar.

(Ayet 109) **(Ve aksemu billahi cehde eymânihim lein câethüm âyetün leyü'minünne bihâ)** Müşrikler, eğer onlara bir harikulâde gelirse elbette âyetlere o harikulâdeye iman edeceklerini galizen ve mübalâğa ile Allahu Teâlâ'ya kasem ettiler, yani hüccetlerden ve beyyinelerden i'raz ile (yüzünü çevirmekle, vazgeçmekle) bir takım harikulâdelerin zuhurunu taleb eylediler. Çünkü hisleri ve mahsusları ile mahcub idiler. Bu sebebden hikmet ile davet ve hüccet ile isbat, akıl sahibi müstaidlerde yapdığı gibi onlarda tesir yapmıyordu. **(Kul innemel'ayâtü indellâhi)** (Ayet 109) Habibim de ki, onların, ısrar ile istedikleri harikulâde şeyler, âlem-i kudretden olmakla, ancak Allah'ın indindedir. **(Ve mâ yüş'irüküm ennehâ izâ câet lâ yü'minûne)** (Ayet 109) Ve sizi ne şey'i bildiriyor onlar; harikulâde gelse de iman etmezler. Yâni, onların iman etmeyeceklerini ben sizden ziyade biliciyim. **Yâhud mânâ:** Harikulâde şeyler geldikte, onların iman edeceğini ne biliyorsunuz, harikulade gelse de onlar belki iman etmezler. Allahu Teâlâ'nın, iman etmesini istemediği bir kimsenin, taleb eylediği ve nuzulünde iman edeceğini zan eylediği harikanın geldiğinde, onun kalbi ve basireti çevrilir de «Bu sihirdir» deyiverir ve harikulâdenin gelmesinden evvel iman etmediği gibi, yine iman etmez ve Hak Teâlâ Hazretleri, onu nefsinin sıfatıyla zuhurunda ve ihticabında terk eyler.

Bu sebebden, ikinci âyetin sonunda **(Mâ kânu liyü'minû illâ en yeşâallahü)** (Ayet 111) buyuruyor. Yâni imânâ mustaid olan kimse, makulu fehim ve hücceti idrak ve ufak bir hidayet-i ilahiye nuruyla basiret gözü açılıp ehemmiyetsiz bir sebeble iman eder. Ve imana müstaid olmıyan ve iman için yaradılmayan kimse, bütün harikaları görse, kendisinde hiç bir te'sir hasıl olmaz. **(Ve lâkinne ekserehüm**

yechelûne) (Ayet 111) Lâkin onların çokları, imanın harikalarla olmayıp, "meşiyet-i ilahiye" ile olduğuna câhil olurlar. Halbuki harikulâdelerin müşahedesine müretteb (tertib edilmiş, dayandırılmış) olan imana, hakikatde itibar yoktur. Zira, bu kabil iman, çok def'a Sâmirî eshabının imanı gibi mânâsından kalbde bir şey olmıyarak görülen ve his olunan bir emr-i mücerred, bir iz'andan ve lisan ile ikrardan ibaret olabilir. İman ise, **(Kaletil a'rabü âmennâ kul lemtü' minû velâkin külû estemna ve lamma yebhuliliymânü fi kûlûbiküm)** âyeti kerimesinin müfâdı (söylenilen sözden anlâşılan manâ, meal) vechiyle ancak kalb ile olabilir.

(Ayet 112) **(Ve kezâlike ce'alnâ likülli nebiyyin adüvva)** Habibim, müşriklerin sana düşman oldukları gibi biz, her bir peygambere ins ve cin şeytanlarını düşman kıldık. **(Yûhî ba'duhüm ila ba'dın zuhrüfelkavli gurûrâ)** (Ayet 112) Onların bazısı, bazısına, aldatmak için batıl sözleri vahy eder. **(Ve lev şâe rabbüke mâ fe'alûhü fezerhum ve mâ yefterûne)** (Ayet 112) Eğer Rab'bin dileyeydi onlar, o düşmanlığı yapacaklardı. Binaenaleyh sen onları ve ettikleri iftiraları terk eyle. Ervah mertebelerinin tertibinde en saf ve nurlu olan istidatların, en muzlim (karanlık) ve kederli istidatlarla karşılaşması lâzım gelmiştir. Ve arada hakiki bir tezad bulunması dolayısıyla, bundan her Nebi'ye bir düşman bulunmak lâzım gelir. Karşısında bir düşman bulunmasının, Nebi'ye fâidesi şudur ki: İstidadı hasebiyle, kendisine takdir olunmuş olan kemal, ancak istimdat (medet-yardım aramak) için muhabbet kuvvetiyle zâhir olabilir. Nebi'ye hasıl olan kahır da, onun sebebiyle nefsinin kırılması içindir. Düşmanın, Nebi'yi ihanet ve istihfafı (hafif ve aşağı görmesi, saymaması) ve Nebi'nin, düşman mukabelesinde kalb makamında sebat etmesi, ve fart-ı hamiyet, ve düşmanı kahr edecek fazilete hırsı dolayısıyle, nefsini unuturcasına düşmanla meşgul olduğundan, nefsinden ve lezzetlerinden yüz çevirici olduğu halde celâdet göstermesi ve mevki makamından uzaklaşmamak, ve tâ'n ve tahkirine yol açdırmamak için, melabisi hayvaniyeden kaçınması içindir. İşte bu sebebden Cenab-ı Nebi Sallalahü Aleyhi ve Sellem efendimiz «Benim kadar hiç bir Nebi'ye eza olunmadı» buyurdular. Çünkü onun kemâli gibi bir kemâl hiç kimsede yoktur. Buna binaen Cenab-ı Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem, nefsin sıfat ve âdetinden gayetle uzak olduğu için, o kemâlin, kuvveden fiile çıkarılmasının sebebi de daha kuvvetli olması lâzım gelmişdir.

(Ayet 113) **(Ve lites'gâileyhi ef'idetüllezîne yü'minûne bil'âhireti ve liyerdavhü ve liyekterifû mâ hüm mukterifûne)** O Nebi düşmanlarının, bazısının bazısına batıl sözleri vahy ve ilka etmeleri,

mahcub kalanların ve ahirete iman etmeyenlerin kalblerinin münasebetleri dolayısıyla, onlara meyl ve onları sevdikleri için razı olup gevayet (tariki Haktan sapmak - azgınlık) ve dalâletlerinin kuvvetlenmesi ve birbirine yardım ederek kendilerinde olan kötülükleri fiile getirmeleri ve zâhire çıkarmaları ve Nebi'ye karşı tuğyan (haddi tecavüz etme, azgınlık) ve tecavüzlerini ziyadeleşdirerek (artırarak) Nebi'nin kuvvet ve kemalinin artması, keza bu sebeble mü'minlerin ve istidadlarında Nebi'ye münasebeti olanların heyecana gelerek hamiyetlerinin (gayretlerinin) hareket etmesi ve Nebi'ye muhabbet ve yardımlarının artması ve böylece kendi kemallerinin de zâhir olması ve Nebi'nin mü'minlerle kuvvet bulması içindir. Nitekim «Meşayihin şöhret bulduğu ve müridlerinin çoğaldığı, ancak kendilerini inkâr edenler vasıtasıyladır» denilmiştir.

(Ayet 115) **(Ve temmet kelimetü rabbike sıdkan ve adlâ)** Herhangi bir müslümanın islâmı ve kâfirin küfrü ve bir kimseye muhabbet edenin ona muhabeti ve adavet edenin adaveti (düşmanlığı) hakkında ezelde Rab'binin hüküm ve takdir etmiş olduğu kazası mübrem (tehiri, def'i gayrimümkün olan) bir kaza ve her sözün ve halin ve kemalin kendisinden sadır olan (meydana çıkan) şahsın istidadına münasebetini ve o şahsın, o hali ve kemâli iktiza etmesi sebebiyle adil ve vaki-i mutabık, sadık bir hüküm olarak tamam olmuştur. **(Lâ mübeddile likelimâtihi)** (Ayet 115) Rab'binin ahkâm-ı ezeliyesini tebdil ve tağyir (değiştirici) edici yoktur. **(Ve hüvessemiy'ul'alîmü)** (Ayet 115) Rab'bin onların izhar ettikleri (aşikâr etdikleri - zahire çıkardıkları) ekval (söz) ve ef'al-i mukaddereyi işidici, gizledikleri ekval ve ef'ali bilicidir.

(Ayet 116) **(Ve in tuti' eksere men fil'ardı)** Ve Habibim, eğer sen, dünyaya ve nefis ve tabiat âlemine meyl ile cihet-i süfliyede bulunan kimselere itaat edecek olursan **(Yudilluke an sebîlillâhi)** (Ayet 116) onlar, bâtıl ve fâni şeyleri tezyin ve kendi bulundukları cihet-i süfliyeye davet etmekle seni izlâl ederler, sapıtırlar. **(İn yettebi'üne illezzanne)** (Ayet 116) Onlar, nefis makamında evham ve hayalât ile yakin mertebesinden mahcub olduklarından, zandan başka bir şeye tâbi olmazlar, ancak zanna tâbi olurlar. **(Ve inhüm illâ yahru sûne)** (Ayet 116) Ve onlar, başka hiç bir şeyle değil, ancak mânâları; suretlerle ve âhireti, dünya ile tahmin ederler. Mead (ahiret) ahvalini, Hak'kın zât ve sıfatını, meaş ahvalini ve kendi zât ve sıfatları gibi takdir etmekle şirk ederler ve bâzı haram olan şeyleri, helâl kılarlar.

(Ayet 118) **(Fekulû mimmâ zükiresmullahi aleyhi)** Şimdi siz, boğazlanırken Allah ismi kendisine zikr olunan etlerden yiyiniz. Bu

âyetin mânâsı; Maide suresinde geçmiş olan beyanatdan malumdur. Bu âyet, mudil olan (dalalete düşüren) kimselere itaat etmekden ve tâbi olmaktan nehyden müsebbebdir. Yâni, mudil olan kimselere itaat lâzım olmadığı sebeble İsmullah'ın anıldığı şeylerden yiyiniz demektir.

(Ayet 120) **(Ve zerû zâhirel'ismi ve bâtınehû)** Günahın zâhir olanını, yani cevarih ve a'zâ üzre cârî olan kötü sözleri ve işleri ve fâsid akideleri ve kötü batıl niyetleri terk ediniz.

(Ayet 122) **(Evemen kâne meyta)** Nefis ve nefis sıfatları ile hicablanması sebebiyle cehil ile ölü iken **(feahyeynâhû)** (Ayet 122) biz ilim ile ve Hak muhabbeti ile, yahud sıfatımız tecelliyatı ile, sıfat hicablarını keşf ederek, kendisini dirilttiğimiz, **(ve ce'alnâ lehu nûren yemşî bihî finnâsî)** (Ayet 122) ve kendisine ilim ve hidayetimizden, insanlar arasında onunla gezebileceği bir nur kıldığımız kimse **(Kemen meselühu fizzulümâti)** (Ayet 122) nefis ve sıfatı ve ef'ali yüzünden bir kaç mertebe zulmetler içerisinde bulunan **(leyse bihâricin minhâ)** (Ayet 122) o zulmetlerden harice çıkamıyan kimse gibi olur mu? Elbette olamaz. **(Kezâlike züyyine lilkâfirîne mâ kânû ya'melûne)** Mahcublara böylece kendi amelleri tezyin (ziynetlenmiş) olunmuş ve amelleriyle mahcub olmuşlardır.

(Ayet 123) **(Ve kezâlike ce'alnâ fî külli karyetin)** Yine böylece, enbiyayı yükseltmekdeki hikmet (mevcudat ve eşyaya ait maârifet) maksadı ile her memleketde, hele bedenden ibaret vücûd köyünde de **(Ekâbire mücrimihâ)** (Ayet 123) nefsi emmare kuvvetleri gibi, o memleketin bir takım günahkârlarını **(Liyemkürû fihâ)** (Ayet 123) kalbin izlâli (manen yolunu şaşırtmak) ve fitnelendirilmesi ve iğvâsı (azdırması - ayartması) ile o memleketde mekr ve hile etmeleri için, o memleketin büyükleri kıldık. **(Ve mâ yemkürûne illâ bienfüsihim ve mâ yeş'urûne)** (Ayet 123) Onlar mekr edemezler, ancak kendi nefislerine mekr edebilirler, zira onlar bedenin harabında en kötü haller üzre ve en çirkin suretlerde diriltildikleri zaman, alât-ı cismaniyenin husuluyle beraber, nefsin arzuları ve lezzet ve şehevatdan mahrumluk cehenneminde âlât ve esbabın fikdanı (yokluğu) ateşleriyle yanmaları sebebiyle, mekr ve hilelerinin akıbeti yine kendilerine racidir. Fakat şuur ve idrak edemiyorlar.

(Ayet 124) **(Ve izâ câethüm âyetün kalû len nü'mine hattâ nü'tâ misle mâ ütiye rüsülullâhi)** Ve onlar sıfat-ı kalbiyeden bir âyet ve hey'eti melekiye-yi halkiyeden bir işrak nuru, yahut ilim ve hikmet ve ruhtan bir feyz geldiği vakit, ondan i'râz (vaz geçmek - yüzünü çevirmek) ile inkâr ederler ve vehim ve hayâl tarafından aklın ve

fikrin idrakâtı gibi idrakât taleb ederler. Ve o âyâta iman ve iz'an etmek için Hak olan berahine (burhanlara, delillere) muaraza (muhalefet etme) edecekleri terkibat-ı tahyiliye ve mugaletat-ı (yanıltıcı söz, safsata) vehmiye temenni ederler. **(Allahü a'lemü haysü yec'alü risâletehu seyusıybü)** (Ayet 124) Allah Teâlâ Hazretleri, risaletini nerede kılacağını en çok bilicidir. Risaletini ancak mevzunun da, mevâd-ı heyûlâniyeden mücerred olan kuvay-ı ruhaniyede koyar. **(Seyusıybüllezîne ecremû)** (Ayet 124) İhticabları, ve hidayete istidadı olanları ve kulûb-i safiyeden hidayet bulanları izlâl (yolunu şaşırtmak) etmekde hileleri sebebiyle cürüm etmiş olanlara **(Segârün indalla'hi)** (Ayet 124) bedenin harabıyla kudret ve muknetlerinin zevali sebebiyle Allah Teâlâ indinde zillet ve hakaret **(Ve azabün şedîdün bimâ kânu yemkürûne)** (Ayet 124) ve mekirleri (hileleri) sebebiyle mead-ı cismanîde kendilerine mülâyim şeylerden mahrumiyetleri ve münafi (muhalif) olan şeylerin kendilerine vusuluyla şiddetli bir azab dokunacaktır.

(Ayet 125) **(Femen yüridillâhü en yehdiyehü)** İmdi bu kuvadan hangisinin akla inkiyada hidayetini Allah Teâlâ irade eylerse **(Yeşrah sadrehü lil'islâmi)** (Ayet 125) ona sehil (kolay) kılar. Ve kalbin nurunu kabul etmesi ve kalbe teslim olması için onun kalb cihetine gelen yüzünü yükseltir ve genişletir. **(Ve men yürid en yudillehu yec'al sadrehu dayyikan haracâ)** (Ayet 125) Ve kimi izlâl etmeyi murad ederse ona güç kılar ve onu, hidayetden aciz kılar. Zikr ettiğimiz işbu tevile göre, kalb nuruyla nurlanmak ve kalbden feyz istemek hususunda mümteni' (imkânsız) bir işe savaşır gibi onun sadrını zulmet sahibi ve istidadını nurun kabulundan kusurlu kılar. Amma, zâhir olan mânâ üzere, ayet-i sabıkadan (geçmiş ayetden) murad: Allahu Teâlâ Hazretleri, tevhide hidayetini dilediği kimsenin sadrını, Hak nurunun kabulü ve kalbin, nefis tarafına gelen yüzünden, nefis sıfatları hicablarının (örtülerinin) keşfiyle vücudun Allah'a teslimi suretiyle sadrını yarar, o vakit kalb, Hak nurunun kabulu için genişler. Ve izlâl etmeği dilediği kimsenin, nefsin kalbe istilası ve onu sıkması sebebiyle sadrını darlaşdırır. **(Ke'ennemâ yessa'adu fissemâ')** (Ayet 125) Güyaki o kimse, o hey'et-i bedeniyesi ile beraber ruhun semasında yükselmeğe çalışır. Halbuki hey'et-i bedeniye ile beraber, ruh semasında yükselmek mühal bir işdir. **(Kezâlike yec'alüllâhürricse alellezîne lâ yü'minûne)** (Ayet 125) İşte böylece Allahu Teâlâ Hazretleri, iman etmeyenlere, taallukat-ı maddiye levsi (pisliği) ile bulaşmak, yahut hey'et-i (şekli) bedeniye ile gadablanmak pisliğini kılar.

(Ayet 126) **(Ve hâza sıratu rabbike, müstekîmâ)** Yâni, tevhid ve zâtını Allah'a teslim yolu, Rab'binin, suret veya mânâ tarafına ve yahud gayre nazara ve Hak'ka şirke meyl eder hiç bir vecihle bir eğriliği bulunmıyan sırat-ı müstakimi, doğru yoludur. **(Kad fassalnal'âyâti likavmin yezzekârûne)** (Ayet: 126) Biz, istidatlarında merkuz (saplanan, dikilen) olan maârif ve hakayıkı tezekkür edenlere muhakkak suretde delail ve âyâtı tafsil eylemişizdir.

(Ayet 127) **(Lehüm dârusselâmi inde Rabbihim)** Onlara Rab'leri indinde, zat veya sıfat hazretinde her noksan ve afetden ve sıfat zuhuru ve bakiye vücûdu havfından selâmet hasıldır. **(Ve hüve veliyyühüm bimâ kânû ya'melûne)** (Ayet 127) Onların sulûklarında, kalbi ve kalbî amelleri sebebiyle vech-i hudûslarının fenasından sonra bekay-ı sermedî (daimilik, beka) ile Allah Teâlâ onları kendi amanında kılar. Ve muhabbet ve kemâlini onlara i'tâ ederek zât ve sıfatının gölgesine idhal eder. Ancak Allahu Zül Celâl onların sahibi ve dostudur.

(Ayet 128) **(Ve yevme yahşürühüm cemi'a)** Biz ins ve cinnin kâffesini, ayn-i cem-i mutlakda (makamı mutlak cemde) haşrettiğimiz zaman **(yâ ma'şerel cinni)** (Ayet 128) «Ey kuvaylı nefsaniye cinleri **(kadis teksertüm minel' ins)** (Ayet 128) siz, havas ve â'zây-ı zâhirenin çoğunu, yahud mânâ: suret-i ihsaniyeden çoğunu, sizin etbaınız (uyanlarınız) ve ehl-i tâatınız kılmak ve dünya nimetlerini ve cismanî lezzetleri, onlara tezyin ve teşvil (çirkini güzel, kötüyü iyi göstermek) ve günahlara vesvese etmek suretiyle izlâl (yolunu şaşırtmak) eylediniz» deriz. **(Ve kaâle evliyâühüm minel'insi)** (Ayet 128) Ve insanlardan onları dost tutmuş olan dostları **(Rabbenestemte'aba'dünâ biba'dın)** (Ayet 128) «Ey Rab'bimiz, bizim her birerlerimiz, suret-i cem-ide yekdiğeri ile faidelendiler **(ve beleğna ecelenellezî eccelte lenâ)** (Ayet 128) Hal şuki: Şimdi ölümle, yahud mead-ı cismanî ile bizi te'cil eylemiş olduğun ecelimize baliğ olarak en kabih suret ve kötü bir maişete erişdik» derler. **(Kaâlennârü mesvâküm hâlidîne fîhâ illâ)** (Ayet 128) Hak Teâlâ Hazretleri, lezzetden mahrum kalmak ve elemleri duymak ateşi, orada müebbed olduğunuz halde sizin yuvanızdır.

(Ayet 128) **(İllâ mâşâellahü)** Ancak, Allah Teâlâ'nın hafifletmesini, yahud azâbı itikadında kökleşmiş bir şirk sebebiyle olmıyanın kurtarılmasını dilediği vakit müstesnadır. **(İnne rabbeke hakîmün)** (Ayet 128) Tahkik, Rab'bin hikmet sahibidir. Hikmet iktizası üzre, ancak nefislerinizin kazandığı hey'etler ile azab eder. **(Alîmün)**

(128) İtikadı sebebiyle muazzeb ve binaenaleyh azabı daim olanı yahud amellerinin kötülükleri ile muazzeb olub o mikdarda azab ve sonra kurtulacak olanı bilicidir. **(Ve kezâlike nüvelli ba'dazzâlimîne badan bimâ kânû yeksibûne)** (Ayet 129) Yine böylece kazançlarının tevafuk (uygun gelmek) ve tenasübü sebebiyle zalimlerin bazısını, bazısının dostu kılarız. Zikr ettiğimiz ins ve cin gibi zalimler de birbirlerine dost olup beraberce azabda haşr olunurlar. Yahud, mânâ: kazandığı ile nârda azab etmek için zalimlerin bazısını bazısına veli kılarız.

(Ayet 130) **(Yâ ma'şerel cinni vel'insi)** Ey ins ve cin gurubu **(Elem ye'tiküm rusulun minküm)** (Ayet 130) size cinsiniz olan beşerden resuller gelmedi miydi? Sâlifen zikr olunan te'vile göre mânâ: Ey batın ve zahir kuvvetleri size, cinsinizden olan bir kuvvetden ibaret bulunan akıllarınızdan resuller, **(yakussûne aleyküm âyâti ve yünzirûneküm likaâe yevmiküm hâzâ)** (Ayet 130) ayâtımızı size kıssa eden ve sizi bu gününüzün likasıyla korkutan resuller gelmedi miydi? **(Kalû şahidnâ âlâ enfüsinâ)** (Ayet 130) Onlar muzdar ve muterif olarak «Yarabbi, bu azaba müstehak olduğumuza dair nefsimiz üzre şehadet ediyoruz» derler. İş bu sual ve cevab şehadetlerin kâffesi, hal lisanı ile ve evsafın izharı iledir. Nitekim «Duvar çiviye, beni niçin yarıyorsun demiş; çivi de; beni çakan kimseye sor, diye cevab vermiş» denilir. Ve keza el ve ayakların, işledikleri işlerini hey'etlerine münasib hey'etlerle zuhuru ile şehadet etmesi ve o suretlerle azablanması gibidir.

(Ayet 131) **(Zâlike en lem yekün rabbüke mühlikelkurâ bizulmin ve ehlükâ gâfilûne)** İş bundan ibarettir. Zira Rab'bin ahalisi gafil olduğu halde zalim olarakdan memleketleri ihlâk edici olmamışdır. Bu ayet-i kerime, peygamberlerin irsal ve ayâtın beyan ve tehdid ve korkutmak ile hüccetin elzem kılındığına işarettir. Zira gafil iken ihlâk olunmaları hikmete münafidir.

(Ayet 132) **(Ve liküllin derecâtün mimmâ âmilû)** Herkes için işlediği amellerden kurb ve buudda, dereceler vardır. **(İn yeşa'yüzhibküm)** (Ayet 133) Eğer Rab'bin dilerse, ayninizin fenasıyla sizi giderir. **(Ve yestahlif min ba'diküm)** (Ayet 133) Ve sizden sonra rahmetiyle tâat ehlinden dilediklerini size halef kılar.

(Ayet 146) **(Zâlike cezeynâhüm bi bağyihim)** Güzel güzel şeyleri onlara haram kılmamız, zulümleri sebebiyle onları cezalandırdığımız bir cezadır. **(Ve innâ lesâdikûne)** (Ayet 146) Ve elbette biz, zulmün cezasıyla onları cezalandırmakta sadıklarız. **(Fein kezzebûke)** (Ayet 147) Eğer onlar «Allah'ın mağfireti genişdir, bizi zulmü-

müzle cezalandırmaz» diyerek seni tekzib ederlerse **(Fekul rabbüküm zû rahmetin vâsı'atin)** (Ayet 147) sen de ki «Evet, Rab'biniz vâsi bir rahmet sahibidir, lâkin Rab'biniz şiddetli kahrın da sahibidir.» **(Ve lâ yüreddü be'sühü anil kavmil mücrimîne)** (Ayet 147) Binaenaleyh, Rahmeti mücrim olan kimselerden kahr-ü şiddetini red etmez, belki çok kere kahrını, lütfu suretinde ve lütfunu kahrı suretinde tevdi' eyler.

(Ayet 148) **(Seyekuûlüllezîne eşrekû lev şâallâhü mâ eşreknâ ve lâ âbâünâ ve lâ harremnâ min şey'in)** Müşrikler «Eğer Allah dilese idi biz de babalarımız da şirk etmez ve hiç bir şey haram da kılmazdık» diyeceklerdir. **(Kezâlike kezzebellezîne min kablihim)** (Ayet 148) Bunlardan evvel Resulleri inkâr edenler de inaden küfürlerini, meşiyet-i ilahiyeye tâlik etmeleri ile böylece tekzib ettiler. Ve küfürleri ile azab olundular. **(Kul hel indeküm min ilmin fetuhricûhü lenâ)** (Ayet 148) Habibim sen «Eğer bunun böyle olduğuna dair bir ilminiz ve delilleriniz var ise beyan ediniz. **(İn tettebi'ûne illezanne ve in entüm illâ tahrusûne)** (Ayet 148) Siz zandan başka değil, ancak zanna tâbi oluyor ve ancak halt-u tezvir ediyorsunuz» deyiver. Zira, eğer ki onlar, bu sözü ilimden demiş olsalar, muvahhidlerin imanının, ve her şey'in ancak Allah'ın iradesi ile vâki olduğunu bilecekler, binaenaleyh mü'minleri inkâr ve onlara düşmanlık etmeyeceklerdi. Belki dost olacaklar ve mü'minlerle aralarında bir ihtilaf kalmıyacaktı. Ben hayatıma kasem ederim ki, eğer onlar, bu sözü ilimden deselerdi müşrik olmayıp, belki muvahhidler olacaklardı. Lâkin bu mes'ele de zanna tabi olmak ve tekzib ve inad garazıyla ve peygamberlerden işiddikleri sözleri, peygamberleri ilzam ve peygamberlerden imtinâ etmediklerini isbat maksadı ile takdir ve tahmine binaen bu sözü söylediler. Çünkü onlar, nefis makamında mahcublardır. Bu kabil mahcublar için yakin nerede? Allah'ın meşiyetine ittilâ nerede? Aslâ mümkün değil.

(Ayet 149) **(Kul felillâhil hüccetül bâliğatü)** Habibim de ki: «Gayetle aşikâr ve kemâle baliğ olan delil, Allahu Teâlâ'nındır». Yani sizin, şirkinizi meşiyetullaha ta'likdeki zannınız, doğru ise; yine sizin mü'minlere vesair ehli edyan aleyhine bir delilleriniz yoktur. Zira o takdirde, her din meşiyet-i ilâhiye iledir. Binaenaleyh sizin de onlara muvafakat ve onları tasdikiniz vacib ve lâzım olur. Belki mü'minleri tasdik etmeniz, ve sizin, iradesi olmaksızın hiç bir şey vâki olamıyan bir Zât'a, iradesinin aslâ eseri olmıyan bir takım şeyleri şerik kıldığınızı ikrar etmenizin vâcib ve lâzim olduğu hakkında Allahu Teâlâ'nın, sizin aleyhinizde delili vardır. Binaenaleyh siz, ezelde buûd ve ikaba müstehak olan şakilersiniz. **(Felev şâe lehedâküm ec-**

ma'îne) (Ayet 149) Yâni, evet siz doğrusunuz ve lâkin küfrünüzü dilediği gibi eğer dileyeydi, hepinize de hidayet ederdi. İmdi siz, hidayetinizi dilememiş olduğumu ne biliyorsunuz ki ısrar ediyorsunuz? Bu ayet-i kerime, içlerinden istidadı olan bir kimse belki bulunur da şirkden rücû ile hidayet bulur ümmidiyle o gibileri tehyic etmektedir.

(Ayet 151) **(Kul teâlev etlü mâ harreme rabbüküm aleyküm)** Habibim deki: «Geliniz, Rab'bimizin size haram ettiklerini ben okuyayım». Şirk, nefsinde hevaya ve şeytana ibadetden başka bir şey değildir. Müşrikler nefsin sıfatları ile Hak sıfatlarından hicablanmakla (perdelenmekle) hevayı, kendilerine âmir kılarak, hevaya ibadet ve bu suretle tahrim-ü tahlil hususunda hevanın, emr-ü nehiylerine itaat ettiler. Bir şey'i helâl ve haram kılmak hususunda da müşriklerin hevaya tâbi olduklarını isbat edince, kendilerinde Allah'ın emrine ittibâ olunan tahlil ve tahrimin neden ibaret olduğunu beyan etmişdir. Ve müşriklerle olan kelâm, güzel ve helâl şeyleri, haram kılmak mes'elesinde olunca, helâl olan aksamına istidlâl olunmak için haramları tâdâd eyledi. Ve bu vechile ecnas-i rezailden nehiy ile envâ-ı fezaili hasr etti, hepsini topladı ve kuvanın eşrefi (şereflisi) bulunan kuvay-ı nutkiye-yi rezilesinden nehy ile başladı. Çünkü kuvayı nutkiyenin rezileti, büyük günahların en büyüğüdür. Ve cemi' rezaili müstelzimdir. Diğerleri olan kuvay behimiye ile kuvayı seb'iye reziletleri o kadar değillerdir. Bunun üzerine **(ellâ tüşrikû bihî şey'en)** (Ayet 151) hiç bir şey'i Allahu Teâlâ'ya şerik etmeyesiniz. Zira şirk, kuvve-i nutkiyenin, yâni fikir ve iz'an ve idrak kuvvetinin, fikirde hatasından ve aklı istimalinden ve burhanı anlamakta kusurundan ileri gelir. **(Ve bilvâlideyni ihsânâ)** (Ayet 151) Ana ve babanıza ihsandan başka bir şey yapmayınız. Şirki valideynin ihsanı ile takib eyledi. Zira ana ve babanın hukukunu maârifet, icad ve rububiyette maârifetullahı takib eder. Çünkü ana baba insana, vücud ve terbiyede en yakın sebebler ve Allah Teâlâ'nin icad ve rububiyetine kendilerini mazhar kıldığı vasıtalardır. Bu sebebten «Her kim ana babaya itaat ederse Allah'a ve Resul'üne itaat eyledi» buyrulmuştur. Ana babaya asilik, şirki takib eder. Ve ebeveynin hukukunu bilmemek, ancak Allah'ın hukuk ve sıfatını bilmemekten vâki olmuştur. **(Ve lâ taktülû evlâdeküm min imlâkin)** (Ayet 151) Ve siz fakirlik korkusundan evladlarınızı öldürmeyiniz. Valideyn hukukundan sonra, fakirlik korkusundan evlâd öldürmekten nehy eyledi. Zira bunun irtikâbında Hak Teâlâ'nın, her mahlukun rızkının sebeplerini icad eylediğine ve kullarının rızkları Allah'ın elinde olduğuna, dilediğine bol ve dilediğine dar ve az verdiğine, cehil-

den ve körlükten ve kader sırrından hicablanarak, ecellerin mukadder olduğu gibi rızıkların da ömürleri hizasında mukadder olduğunu bilmemekden neş'et eder. İmdi reziletlerin birincisi, kuvay-ı nutkıyenin, Zâtullahı maârifette hatasından, ikincisi sıfatullahı marifette hatasından, üçüncüsü ef'al-i ilâhiyeyi marifetde hatasından vâki olur. O halde şu üç rezileti kimse irtikâb etmez, ancak, Allah'ın zat, sıfat, ve ef'alinden mahcub ve menküs olan kimse irtikâb eder. Bu hicablar da rezaletlerin esası ve anasıdır.

Bundan sonra, kuvay-ı behimiyenin rezaletini beyan eyledi. Zira onun rezileti daha açık ve daha mukaddemdir. **(Ve lâ takrebülfevâhişe)** (Ayet 151) Ve sizler, akıl indinde şeni ve çirkin olan kötü amellere yanaşmayınız. **(Mâ zahare minhâ)** (Ayet 151) Fevahişden zina etmek, ve faiz yemek ve şarab içmek gibi zâhir olan, **(ve mâ batane)** (Ayet 151) zikr olunan fühşiyatı kast ve niyet etmek gibi, ve bir şeyi çalmak, fenalıkları gizlice irtikâb etmek gibi bâtın olan fenalıklara da yanaşmayınız. Bundan sonra kuvvayı sebü'a yâni; yırtıcılık kuvvetinin reziletini beyan, **(Ve lâ taktülünnefselleti harremellâhü illâ bilhakkı)** (Ayet 151) ve siz Allah Teâlâ'nın haram kıldığı nefsi katl etmeyiniz. Ancak küfür ve kısas gibi bir hak sebebiyle katl müstesnadır. **(Zâliküm vassâküm bihi le'allekünı ta'kilûne)** (Ayet 151) Ve kelâmı, bu âyet-i kerime ile hatmeyledi. Yani işbu kuvvayı selâse rezâilinin ecnasından ictinab ile Allahu Teâlâ, size tavsiye eyledi ki, belki sizler, akıl sahibleri olursunuz. Yani bu rezailden ancak akıl sahibleri kaçınırlar, bunları irtikâb eden kimselerin, aklı yokdur. Bundan, rezail-i selâsenin içtimaı ile rezaillerin en büyüğü olan cevr, zulüm rezaletini müstelzim olduğunu beyan ediyor. Nitekim kuva-yı selâsenin fezaili bütün faziletlere şâmil ve hepsinin kemali bulunan adâleti müstelzim olduğu gibi.

Buna binaen : **(Ve lâ takrebû mâlelyetîmi)** (Ayet 152) Siz hiç bir vechile yetimin malına yanaşmayınız. **(İllâ billetî hiye ahsenü)** (Ayet 152) Ancak muhafaza etmek ve faidelendirmek gibi daha güzel olan bir hasletle yanaşınız. **(Hattâ yeblüğe eşüddehu)** (Ayet 152) Tâki yetim kemâline erişinceye ve mal ile faideleninceye kadar yanaşmayınız, yoksa yemek ve kendi işlerinizde infak ve yetimin malını itlâf etmek suretiyle değil. Zira bu suretle yanaşmak, en ziyade fuhuşdur. İmdi rezail-i erbea ecnasının kâffesinin tafsil üzre tahrimini beyan edince icmal ile fezail-i erbaanın vâcib kılınmasını beyan eyledi. Çünkü rezailin tafsil olunması, mukabillerinin tafsil olunmasından iğna ider bu da fezailin kâffesi, adalette münderic bulunduğu için cem-i vücûdda kavlen ve fiilen adalet ile emr eyledi. **(Ve evfûlkeyle velmîzane bilkısti)** (Ayet 152) Yâni, aranızda ve mutlaka

mahlukat arasında adl-ü adaleti muhafaza ediniz. Kile ve teraziyi adaletle doldurunuz dedi. **(Ve izâ kultün fa' dilû ve lev kâne zâ kurbâ)** (Ayet 152) Ve hakkında söylediğiniz kimse her ne kadar karabet sahibi olsa bile, söylediğiniz vakit hakdan gayri söylemeyiniz. Onun lehinde veya aleyhinde söylenecek sözde ziyade ve noksana meyl etmeyiniz. **(Ve bi'ahdillâhi evfû)** (Ayet 152) Yani tevhid ve taate ve Allah'la aranızda geçmiş ahdin levazımını şimdiki akid ile ifa ediniz. İmdi, vahdet ve Hak'ka teveccüh yolundan ibaret bulunan fazilet yolunun sulûkû kıldan ince ve kılıçdan keskincedir, denildiği vechile güc, hususiyle ef'alde ifrat ve tefrit taraflarına asla meyl etmeksizin vasata riayet gayetle güc olunca **(evfûlkeyle velmîzane bilkısti)** sözünden sonra **(lâ nükellifü nefsen illâ vüs'ahâ)** (Ayet 152) buyurdu. Yâni biz, her nefse ancak vüs'ati ve takatı mikdarını teklif ederiz, binaenaleyh: bu makamda Hak Teâlâ Hazretleri, cüziyatından hiç bir cüz'i hariç kalmamak suretiyle cemi-i rezailden nehy ile cemi-i fezaille emrin beynini cem etmişdir. Bu sebebden ibni Abbas Radiyallahü anh «İşbu ayetler, bir takım muhkem ayetlerdir ki bütün kitablar, hiç bir şey, bu ayetleri nesh edememişdir. İncil ve Tevrat ehli ile cemi milletler ve ümmetler bu ayetlerle kail olmağa ittifak etmişdir» diyor. Kâ'b ül ahbar da «Kâb'in Rabbisine kasem ederim ki Tevrat'da en evvel olan âyet bu ayettir» demiştir. **(Zâlikům)** (Ayet 152) İşte zikr olunan cem-i rezailden nehy olunmak ve cem-i fezail ile ittisafın vücubunu işittiğiniz vakit **(vassâ kům bihi le'alleküm tezekkerûne)** (Ayet 152) Allah'ın size bağışladığı ve ezelde istidadınızda vedia kıldığı kemâli hatırlamanız için Allah Teâlâ Hazretleri size bunu tavsiye etmişdir.

(Ayet 153) **(Ve enne hâzâ sırâtıymüstekiymâ)** Tahkik, şu fezail yolu benim doğru yolumdur. Bu yola ancak bir garaz için sağa, sola meyl etmeyerek doğru olduğu halde benimle kaim olan kimse girebilir. Zira faziletin menbaı, ancak vahdetdir. Görülmez mi ki fezail, ifrat ile tefrit tarafları arasındaki itidallerden ve vasatlardan ibaretdir ki bu itidalleri tayin üzre hakikat ile sülûk ancak Allah'ın dininde Allah'a doğru müstakim olan ve Allah Teâlâ'nın, kendisini hak yola sülûka tevfik ile te'yid eylediği kimseye mümkün olur. Taki o, kişi sıfatından ve sonra zatından fenaya vasıl ve fenadan sonra beka halinde Hak'kın sıfatıyla muttasıf olup, o Hak'la kaim olur. O vakit Hak'da Hak ile müstakim olur. Ve takdirde onun sırati, Hak'kın sırati ve seyri de Allah'ın seyri olmuş olur. **(Fettebi'uhu, ve lâ tettebi'ûssübüle)** (Ayet 153) Sizler, o sırati mustakime ittiba (tabi olun) edin. Muhtelif dinlerin, müteferrik (ayrılıb dağılan, başka başka olan) mezheblerin yollarına ittibâ etmeyin. Zira o yollar, ehli

ihticabın âdet ve hevaları ile koymuş oldukları yollardır. Yani bu yollar, zulmet, inad ve hayretleri ziyade olmamak için ihticab ehline konulmuştur. İbni Mes'ud Radıyallahü anh, Resullullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem'den rivayet etmişdir ki «Resul Aleyhisselâm, bir çizgi çizip şu yol irşad yoludur, sonra çizginin sağından, solundan bir takım çizgiler çizerek bunlar da bir takım müteferrik yollardır, her birinin üzerinde o yola davet eden bir şeytan vardır, buyurmuş ve sonra bu âyeti okumuşdur». **(Feteferreka biküm an sebîlihi)** (Ayet 153) Müteferrik yollara ittibâ ettiğiniz takdirde, siz, Hak yolundan ayrılmış olursunuz. **(Zâlikům vassâküm bihî le'alleküm tettekûne)** (Ayet 153) Şu vahdet ve fazilet yoluna sülûkü arzuların muktezıyatından ve nefislerinizin istediklerinden ictinab ile müteferrik yollardan korunmanız ve fezaile mülazimet ve rezailden mücanebetde Allahu Teâlâ'yı size vikaye kılmanız için Allahu Teâlâ size tavsiye eylemişdir.

(Ayet 154) **(Sümme âteynâ mûselkitâbe)** Ve her kadimde tarikı fazilete sülûku size vasiyet ettikden sonra **(Tamâmen alellezî ahsene)** (Ayet 154) **(Felemma efaka kaâle sübhâneke tübtü ileyke ve ene evvelülmü'minîne)** (A'raf Suresi, Ayet 143) ayetinde buyrulduğu vechile, Musa'nın vahdetde fenâdan sonra, vücud-u mevhub (bağışlanmış) ile takarrüb ve mükâleme makamına baliğ ve kemâl yoluna güzelce yapdığı sülûka ziyade olarak velâyet kerametiyle, nübüvvet nimetini tamamlamak üzre halkı, Hak'ka davet ve tekmil etmesi için Musa'ya kitabı verdik. **(Ve tafsıylen likülli şey'in)** (Ayet 154) Meadda halkın muhtac olduğu her şey'i tafsil **(Ve hüden)** (Ayet 154) ve halkı Hak yolunun sülûkunda Rab'lerine hidayet **(Ve rahmeten le'allehüm bilikaâi rabbihim yü'minûne)** (Ayet 154) ve Musa ve kitabı vasıtasıyla halka kemâllerini ifaza sebebiyle halk üzre rahmet olarak Musa'ya kitab verdik ki belki onlar, ilmî veya ayânî imanla Rab'lerinin likasına iman ederler.

(Ayet 155) **(Ve hâzâ kitâbün enzelnâhü mübârekün)** Ve bizim inzal ettiğimiz şu Kur'an, sırf tevhide hidayet ve doğru yola irşad ziyadeliğiyle mübarek bir kitabdır. En yakın yoldan, kemalin en yüksek derecelerine hidayet eder. **(Fettebi'ûkü vettekuû)** (Ayet 155) Binaenaleyh siz, o kitaba tâbi olunuz ve bütün mâsivâullahtan, hatta zât ve sıfatınızdan bile Allah'a sakınınız ki **(le'alleküm türhamûne)** (Ayet 155) vücud-u mevhub ile Allah'da ve Allah ile istikamet rahmetiyle rahmet olunasınız.

(Ayet 156) **(En tekuûlû innemâ ünvilelkitâbü alâ tâifeteyni min kablinâ ve inkünnâ an dirâsetihim leğafilîne)** Ancak, bizden evvel

olan yahudi ve nasârâya kitab indirildi. Halbuki bizler, "o kitabların lugatından ve okunmasından gafil olmuşduk", dememeniz **(Ev tekuûlû lev enna ünzile aleynel kitâbü lekünnâ ehdâ minhüm)** (Ayet 157) yahut "eğer bize indirilmiş olsa idi istidadımızın kuvveti ve zihinlerimizin safiyeti cihetiyle yahudi ve nasaradan daha fazla hidayet sahibi olurduk" dememeniz için Kur'an'ı indirdik. Eğer siz doğru iseniz, **(fekad câeküm beyyinetün min Rabbiküm ve hüden ve rahmetün)** (Ayet 157) tahkik, sizin, keyfiyeti sülüklarınızı bildiren aşikâr delil ve maksadınızı gösteren hidayet ve yolunuzu kemalâtın en şereflisine ulaşmayı kolaylaştıran rahmet, size Rab'binizden gelmişdir.

(Ayet 158) **(Hel yenzurûne illâ en te'tiyehümülmelâiketü)** Müşrikler, bir şey beğenmezler, ancak ruhlarının kabzı için melâikenin kendilerine gelmesini beklerler. **(Ev ye'tiye rabbüke)** (Ayet 158) Yâhud, Rab'binin cemi-i sıfat da tecellisi ile gelmesini beklerler. Nitekim kıyamet gününde Hak Teâlâ'nın suretlerde tahavvül ederek, o vakit Hak'kı, muvahhid kâmilden başkasının bilemiyeceği hususu ve muhtelif mezheb ve millet ehli olanlar, ancak i'tikad ettikleri suretde Hak'kı bilip i'tikadından başka suretlerde inkâr edeceklerine dair işaret yukarıda geçmiştir. **(Ev ye'tiye ba'dü âyâti Rabbike)** (Ayet 158) Yahud, Rab'binin, onların bilmedikleri bazı sıfatlarla tecellisini beklerler. **(Yevme ye'ti ba'dü âyâti Rabbike)** Rabbinin, onların bilmedikleri ve ünsiyet etmedikleri bazı tecelliyatı geldiği zaman **(Lâ yenfe'u nefsen îmânühâ lem tekün âmenet min kablü)** (Ayet 158) Evvelce iman etmemiş olan hiç bir nefse, imanı faide vermez. Çünkü insanlar iki kısımdır. Ya mutlak mahcubdur. Yahud mutlak mahcub değildir. Mutlak mahcub olmıyanlar da, yâ bazı sıfatı bildikleri cihetle mü'mindirler, yahud kâffe-i sıfatı bilmekle mü'mindirler. Hakka iman etmiş olub kâffe-i sıfatı ile Hak'kı bilen mü'minler ya zâtı muhibdirler yahut sıfatı muhibdirler. İmdi Hak Teâlâ Hazretleri bazı sıfat ile tecelli eylediği vakitde, mutlak mahcub olanların imanı ile, bu tecelliden evvel Hak'kı o sıfatla bilmiyenlerin imanı faide vermez. Zira iman, ancak kendisiyle kalbin temessül ve nefsin tenevvür ve ruhun müşahede eylediği sâbit ve kökleşmiş bir akide olduğu vakitde faide verir yoksa iztirar zamanında birden bire vaki' olan iman faide vermez. **(Ev kesebet fi îmanihâ hayrâ)** (Ayet 158) Yahut imanında kemâli mutlakı kesb etmemiş (kazanmamış) olan bir nefse imanı faide vermez. Sıfata muhabbet etmiş olan arif'lerin imanı gibi ki onlar, her ne kadar Hak'ka iman etmiş ve her sıfatla tecellisini bilmiş iseler de muhabbet-i zatiyeyi ve kemali mutlak kazanmadıkları ve Hak'kı meselâ Rahim, Lâtif, Mün'im gibi bazı

sıfatlarla sevdikleri için Müntekim veya Kahhar ve yahud Mübli (belalandırıcı) sıfatıyla tecelli eylediği vakit imanları kendilerine faide vermez. Zira bu sıfatın tecellisinden evvel Hak'ka inkiyad etmemişler ve bu sıfatın tecellisine alışmamışlar ve hangi sıfatda olursa olsun Zat'ın şuhudu ile telezzüz etmeleri için Zâta muhabbet etmemişlerdi.

(Ayet 159) **(İnnellezîne ferrekuû dînehüm)** Tahkik, nefis sıfatlarının galebe etmesiyle bir sıfat bir şey'i, diğer sıfat başka bir şeyi cezb ederek, kendilerinde muhtelif arzular hâdis olub da hayretde kalan ve bir maksad ve cihetleri bulunmayan kimseler gibi dinlerini nefislerinin müteferrik arzularından ibaret kılanlar **(Ve kânû şiye'â)** (Ayet 159) ve bazısına gazab ve bazısına şehvet galebe ve bu arzuların galebesi iktizasıyla, muhtelif fırkalara ayrılanlar, her ne kadar bir din ile mütedeyyin iseler de, hevalarının galebesi icabıyla dinlerini, madde-i taassub ve bu galib kuvvetin kalbe istilasına yardımcı kılanlar ve ancak âdetler ve bid'atlerle teabbüd (ibadet etmek) ve yalnız hud'a ve arzularına inkıyad edenler ve her biri hayalinde muhayyel ve vehminde mec'ul (yapılmış, düzülmüş) kıldığı bir İlâha ibadet ve mezahib-i (mezhebler) zâhire ehlinden müşahede eylediğimiz gibi, o ilâhı tefrikaya ve diğerlerine karşı tekebbüre sebeb kılanlar, **(Leste minhüm fî şey'in)** (Ayet 159) Sen, onların tevhide davetinden ve hidayetinden bir şeyde değilsin. Zira onlar, tefrika ve kesretle ihticab ehli oldukları için himmetleri ve cemi' maksatları müttehid olmaz. **(İnnemâ emrühüm ilâllâhi)** (Ayet 159) Tefrikalarının cezası hususunda onların işleri Allah'a muhavveldir. Sana değil. **(Sümme yünebbiühüm bima kânû yef'alûne)** (Ayet 159) Sonra, bedenlerinden mufarekat etmeleriyle muhtelif nefisleri ve müteferrik arzuları hey'etlerinin, kendilerine zuhuru zamanında yapdıkları fenalıkları Allah Teâlâ onlara bildirir.

(Ayet 160) **(Men câe bilhaseneti felehu aşrü emsâlihâ)** İyilik eden her hangi bir kişiye, iyiliğin on misli verilir. Bu da sevab derecelerinin en azıdır ki hasene, yani iyilik kalbin zuhuruyla, seyyie, yani kötülük, nefsin zuhuruyla sâdır olur. Hasene sevabının en az derecesi on misli olması, irtifa, yâni yükselmekte adedlerde aşerat mertebesinin, ahad mertebesini takib eylediği ve ardınca geldiği gibi, hasene işliyen kimse de terakkide nefis makamını takibeden kalb makamına vasıl olduğu içindir. **(Ve men câe bisseyyieti felâ yüczâ illâ mislehâ)** (Ayet 160) Ve seyyie, yani kötülük işliyen kimse de, ancak kötülüğünün misli ile cezalanır. Zira nefis makamından daha dun düşülecek bir makam olmadığından, zaruri olarak nefis makamında kötülüğün misli ile cezasını görür. Bu beyandan, sevabın fa-

zıl babında olduğu malum olur. Zira sevab ile sahibinin istidadı nurlanır. Ve Hak'kın feyzini kabulü ziyadeleşerek, işlediği sevabın birkaç kat fazlasını işlemeğe kuvvet bulur. Ve her iyi amelin işlenmesinde, kabulun ziyadelenmesi ve her feyzin ziyadesinde; Allah'dan gayri kimsenin bilemediği derecede iyi amele muhabbet ve iştiyakin ziyadelenmesi ile nihayetsiz olarak kat kat ecirler kazanır. Nitekim ayeti kerime de iyi amelin yedi yüze kadar ezâfı (kat fazlası) olduğunu zikr ettikden sonra **(Vallahü yüdaifu limen yeşaü)** (Bakara Suresi, Ayet 261) Allah Teâlâ dilediğine fazla muzaaf kılar, buyurmuşdur. İkramın da adil babından olduğu malûm olmuşdur ki adil, müsavatı iktiza eyler. Nefis ile iş yapan kimse eğer afüv olunmazsa, tam tamına nefis ile mücazat olunur. **(Leha mâ kesebet ve aleyhâ mektesebet)** (Bakara suresi, Ayet 286) Ayet-i kerimesini hatırla, zira fâzilet, insanda zâti bir şeydir ve elbette terakkisini mucibdir. Rezilet ise; zulmet-i fıtrat üzre arız olan bir şeydir. Rezilet; sahibinin kasid ve niyetiyle olmadıkça, yahud kasid ve niyetiyle olsa da sahibi o rezilete israr etmedikçe afüv olunarak, sahibini mahcub kılmaz. Ve eğer kasd ve niyet ile olub, sahibi, onun üzerine israr eylerse nefis makamında o seyyienin misli ile mücazaat olunur. Bu makamda zikr olunan hasene ile seyyie a'mâl kabilindendir. Yoksa çok kere bir şahsın seyyiesi, diğer şahsın hasenesine muâdil olur. Nitekim Nebi aleyhisselâm: **(Hasanetül ebrarü seyyietülmukarrebiyn)** «Ebrarın hasenesi, mukarreblerin seyyiesidir» buyurmuşlardır. Şuhud zamatında kalbin vücudu, mukarreblerin seyyiesidir. Ebrarın seyyiesi, sülûk zamanında nefsin zuhuru, hasenatları da, kalbin zuhuru iledir .Çok seyyie de vardır ki ebedî hicabı mucib olur, şirk itikadı gibi.

(Ayet 161) **(Kul innenî hedânî Rabbî ilâ sırâtın müstakıym)** Habibim de ki, tahkik, beni, Rab'bim sırat-ı müstakime, tevhid-i zâti yoluna hidâyet eylemişdir. **(Dinen kıyamen)** (Ayet 161) Bu yol hiç bir milel ve nihâl'in (din ve mezhebin) bozamadığı ve kütüb ve şerayiin kaldıramıyacağı ebeden sabit bir dindir. **(Millete İbrâhîme hanîfâ ve mâ kâne minelmüşrikîne)** (Ayet 161) Bu tevhid-i zâti yolu, İbrahim'in milletidir ki, İbrahim onun vasıtası ile kendisinde, velev ki Allah'ın sıfatlarından bir sıfat da olsun ufak bir şirk bulunan, herhangi bir dinden veya bâtıl yoldan yüz çevirici olarak cemi meratibden terakki ile masivanın kâffesinden iraz eylemiştir.

(Ayet 162) **(Kul inne salâtâ ve nüsükî)** Habibim de ki, tahkik, benim kalb ile huzur ve ruh ile şuhudum ve tekarrübüm, yahut mâna: kalb ile tekarrüb etmekliğime sebeb olan herşeyim **(Ve mahyâye)** (Ayet 162) ve Hak ile diriliğim **(ve mematî lillâhi)** (Ayet 162) ve nefis ile ölülüğümün kâffesi Allah'ındır. Ne benim ve ne de benden

başka bir kimsenin onlarda nasibi ve hissesi yoktur. Zira ben; fena sebebiyle Hak için Hak ile kaim oldum. Binaenaleyh ne benim ve ne de gayrinin vücudu yoktur ki, benim için haz ve nasib olabilsin. **(Rabbil'âlemîne)** (Ayet 162) Bunlar alemlerin mürebbisi olan Allah Teâlâ'nındır. Yâni, Rububiyet tafsilatı suretinde cemi-i itibar ile Allah'ındır.

(Ayet 163) **(Lâ şerîke lehü)** Bu husus da da cemi'an ve tafsilen Alah Teâlâ'nın şeriki yoktur. **(Ve bizâlike ümirtü)** (Ayet 163) Ve ben bununla emr olundum. Yani gerek ayn-ı cemi'de ve gerek suret-i tefasil de (tahsiller de) Hak'kın gayrini görmemekliğim emrolundu. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri beni **(mâzâgal başaru vemâ tağa)** ile vasf etmiştir. Buna binaen âmir, me'mur, râyî, mer'i hep hüviyet-i ilâhiyedir. **(Ve ene evvelülmüslimîne)** (Ayet 163) Ve ben Zat'ın tefasilinde (tafsillerinde) rütbe itibariyle zatımı, Allahu Teâlâ'ya teslim etmekle Allah'da fâni olmağa münkad (başeğmiş) olanların evveliyim, yoksa tefasilde rütbe itibar olunmaksızın ne evvel, ne âhir, ne müslim ve ne de kâfir hiç bir şey yoktur.

(Ayet 164) **(Kul eğayrallahi ebğî Rabbâ)** Habibim de ki; ben, şânı bu olan Allah'ın gayrisini mi Rab olarak taleb edeyim de mustehil (muhal olan) bir şeyi mi arayayım? Yahut mânâ: kül olduğu haysiyetle, külden ibaret bulunan, cemi'i sıfata şâmil Zât'ın gayri bir taayyün sahibini mi taleb edeyim? Bu takdir üzre cemi-i sıfata şâmil olan Zat'ın gayri her hangi bir taayyün, Rab değil, merbûb (bağlı olan) olmuş olur. **(Ve hüve rabbü külli şey'in)** (Ayet 164) Hal bu ki Allahu Teâlâ herşeyin Rab'bidir. Mâsivâsı ise; sıfatının tefasili itibariyle merbubdur. **(Ve lâ teksibü küllü nefsin illâ aleyhâ)** (Ayet 164) Her nefis hiçbir şey kazanmaz, ancak kazandığı o şey o nefse vebaldir. Zira nefsin kazanması, Hak'kın efâlinde şirktir. Her kim şirk ederse, ihticabı sebebiyle vebâli kendisi üzerinedir. **(Ve lâ tezirü vâziretün vizre uhrâ)** (Ayet 164) Hiç bir yük taşıyıcı nefis, diğer nefsin yükünü taşımaz. Zira yükünün heyeti, kendisinde rusuh bulmuş ve kendisine lâzım gelmiştir. O nefis, kendi günahı ile mahcubdur. O halde ne suretle gayrine geçebilir.

(Ayet 165) **(Ve hüvellezi ce'aleküm halâifel'ardı)** Allahu Teâlâ Hazretleri, emrinin infazına muktedir kılmak için sizin mezahirinizde kemalâtını izhar ile küre-yi arzda sizi hâlifeler kılan "Zat-ı ecell-ü âlâ"dır. **(Ve refe'a ba'daküm fevka ba'dın derecâtın liyeblüveküm fî mâ âtâküm)** (Ayet 165) İstidat hasebile verdiği kemâlâtın da, sizi imtihan etmek, kendisinde zâhir olan kemalâtın, hakkile kimde kaim olup, kimde olmayacağını ve kendi sıfatını gizleyerek, Hak'kın sıfatını izhar edinceye kadar kemalât yoluna sülûkta kimin hakkile

kaim olup, emânât-ı İlâhiyeyi eda edici olacağını ve kimin kaim olamayıp, hâin olacağını yoklar. Ve amellerinizin size zâhir olarak, amel iktizası (lüzumu) ile taksir halinde ihticab musibeti ile ceza tertib eyler. **(İnne Rabbeke seri'ül'ikaâbi)** (Ayet 165) Buyurduğu vechile Rab'binin, süratli ikab sahibi olması, yahud büruz ve inkişaf musibeti ile ceza terettüb ederek, **(Ve innehûle ğafûrün rahîmün)** (Ayet 165) buyurduğu veçhile, Rab'bin sizin efâlinizi ve sıfat-ı ilâhiyeyi ve kemalât-ı Rabbaniyeyi setr edici (örtücü) olan nefisleriniz sıfatını setr eden, mağfiret sahibi ve o kemalâtı sizde izharı ile Rahmet eden merhamet sahibi olması için, istidadlar derecelerinin tefavüdü üzre kemalatına mazhar olmaklıkta bazınızı, bazınızın fevkında yükseltmiştir. İşlerin hakayıkını (hakikatlarını) en ziyade bilen Allah'tır.

ARAF SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1 - 2) **(Elif, Lâm, Mim, Sad. Kitâbün ünzile ileyke).** **(Elif)** Zât-ı Ehadiyete işaretdir. **(Lâm)**, yukarıda beyanı geçtiği gibi, ilim sıfatı ile beraber Zat'a, **(Mim)** MUHAMMED'in mâ'nâsı, yâni nefsi ve hakikatı demek olan tâmme-yi camiâya, **(Sad)** zâhirinden ve cesedinden ibaret bulunan suret-i MUHAMMEDİ'yeye işaretdir. İbni Abbas radiyallâhu anh'ın «Sad, Mekke'de olan bir dağdır ki, gece ve gündüzün bulunmadığı vakitte Rahman'ın arşı o dağ üstünde bulunuyordu.» dediği rivayet olunmuştur ki, Müşarünileyh Hazretleri Mekke'deki dağ ile, Hazreti MUHAMMED'in cesedine, Arş-ı Rahman ile, Hazreti MUHAMMED'in kalb-i şerifine işaret etmiştir. Nitekim hadis-i şerifte «Mü'minin kalbi Allah'ın arşı'dır» ve «Ben yerlere ve göklere sığmadım, mü'min kulumun kalbine sığdım» buyurulmuştur. Gece ile gündüzün bulunmadığı sözü ile de : "vahdete" işaret etmiştir. Zira kalb, nefis arzının gölgesinde vâki olup, nefis sıfatlarının zulmetiyle hicablandığı vakit gecede bulunuyor demektir. Ruh güneşinin nuru, kalbe tulû edipde ruhun ziyasile ziyalandığı vakit gündüzde bulunuyor demektir. Mârifet ve şuhûd-i zâtî ile vahdet-i hakikiyeye vâsıl olup, katında nur ile zulmet mûsavi olduğu zaman, kalbin vakti ne gece ve ne de gündüz olmuş olur. İşte kalbin; Rahman'ın arşı olması da ancak bu vakte mahsustur. Şimdi ayetin mânası: Evvelinden sonuna kadar kâffe-i mevcudatın vücudu, sana indirilen bir kitabdır. Yani ilmi sana inzal olunan bir kitabtır. **(Felâ yekûn fî sadrike haracün minhü)** (Ayet 2) Şimdi o kitabın hamlinden göğsünde darlık olmasın. Tâ ki kitabın azametinden sadrının, kitabı

sığamıyarak vahdette fenâ ve ayn-i cemi'de istiğrak ve tafsilden zuhul ile mütelâşi olmayasın. Çünkü Nebi aleyhisselâm makamı fenâda Hak ile halk'dan mahcub olurdu. Her ne zaman vücud kendisine red olubta, şuhudu zâtiden hicablanır. ve Hak Teâlâ tafsil ile kendisine zâhir olursa, kalbi daralır ve bir yük ve ağırlık yüklenirdi. Bu sebebden: **(Elem neşrahleke sadrek ve vedağna anke vizreke)** yani senin üzerinde ayni cem-i de yük ve Hak ve halktan biriyle diğerinden hicab kalmayarak sadrın, cem ve tafsile, Hak ile halka vasi olmak için fenâdan sonra bekâda temkin ile vücud-i mevhub-i hakkanî ve istikametle senin sadrını şerh eyledik ve ağırlığı senden indirdik buyurulmuştur.

(Ayet 2) **(Litünzire bihî ve zikrâ lilmü'minîne)** O kitab ile inzar ve imân-ı gaybi ile imân edenlere nasihat etmekliğin için, yâni sana inzar ve tezkir (nasihat etmek, vâz etmek) mümkün olmak için sadrın kitabdan dar olmasın. Zira eğer sadrın dar olsa, hal-i fenâdan kalıp vücudda Hak'tan başka birşey göremezdin. Ve halka adem-i mahz nazarıyla nazar eylerdin. Ve o halde ne keyfiyetle korkutabilir ve nasihat ve emr ve nehy edebilirdin? Bittabi edemiyeceğinden, inzarın ve emir ve nehyin ifası için sadırda darlık olmamak lâzımdır. **(Elif Lâm Mim Sad)** Harflerinin kasem olması takdiri üzre mâ'nâ: Evvelinden ahirine kadar bütün mevcudata, yâhud **(Sad)** arşın hamili, arş da zat ve sıfata vâsi ve mecmuu da ismi azam olması dolayisiyle, Allah'ın ism-i azamına kasem ederim ki, bu meveddet-i zât ilmi, sana nazil olan bir kitabtır. Yâhut şu Kur'ân, sana inzal olunan bir kitabtır

(Ayet 8) **(Velveznü yevmeizinilhakku)** Vezn-i itibardır. Yani kıyamet-i suğranın kopmasında, amellerin itibarı, haktır. Yâni, âdil ve sâbittir. Yâhud mâ'nâ: O günde vezin, âdaletdir. **(Femen sekulet mevâzînühü)** (Ayet 8) İmdi her kimin mevzunatı (tartılan ağırlıkları) bâki ve iyi ameller olmakla, râcih (makbul, üstün olan) ve muteber olursa **(Fe ülâike hümülmüflihûne)** (Ayet 8) işte onlar, kalb makamında sıfat cennetleri ve nimetleri ve fıtrat sıfatlarıyle fevzü felâh sahibidirler. **(Ve men haffet mevâzînühü)** (Ayet 9) Mevzunatı fâni, mahsusatdan olmakla hafif olanlar **(Fe ülâikelleziyne hâsirû enfüsehüm bimâ biâyâtina yazlimûne)** (Ayet 9) işte onlar, bizim âyâtımıza zulüm etmiş olmaları, nefislerini çabucak zâil olan acül lezzetlere satmaları, bekâ sermayesi olduğu halde dar-ü fenada ifna etmeleri sebebiyle, nefislerini ziyan eden, hüsrana düşüren kimselerdir. Bilmelidir ki Hak terazisinin dili âdalet sıfatıdır. Ve bir kefesi his âlemi, diğer kefesi akıl alemidir. Şimdi, kazançları makûlât-i bâkiye ve ahlâk-ı fâzile ve niyat-ı sadıkaya makrun (yaklaştırılmış)

olan amal-i hayriye sahibi olanların kazançları ağır, yâni, vezin ve kadrü kıymet sahibi olur. Çünkü, bekây-ı daimden daha râcih ve mûteber bir kadrü kıymet yokdur. Müktesebatı, mahsusat-ı fâniye, lezzet-i zâile, şehvat-ı fâside, ahlâk-ı reddiye, sürur-i merdiye olanların kazançları hafif, yani kadir ve kıymetsiz, itibarsız olur. Zira, fenadan daha ziyade itibarsız bir hafiflik yoktur. Binaenaleyh bunların ziyan ve hüsranları, nefisleri sıfatlarıyla zuhurları ve nefisleri sıfatlarıyla Allah'ın sıfatlarını tekzib, Hak'kın sıfatlarını nefisleri sıfatları ile örtmeleri sebebiyle metalib-i nefsaniyenin tahsilinde ve lezzet-i dünyeviyenin talebinde, istidatlarını zayi etmelerinden ibarettir.

(Ayet 12) **(Halaktenî min nârin ve halektehü min tıyn)** Ey insanlar, biz sizleri halk edip tasvir ettikten sonra meleklere; «Adem'e secde ediniz» dedik. Melekler derhal secde ettiler. Yalnız İblis secde edicilerden olmadı. Hak Tealâlâ; «Ben sana emr ettiğim halde seni secde etmekten ne şey men eyledi?» buyurunca, İblis «Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten ve onu çamurdan yarattın» dedi. Kuvve-i vehmiye âhlâtın (birkaç cinsten mürekkeb bulunan) buhariyet ve letâfetinden kalbde hâdis olan ruh-i hayvaniye eczasının en lâtifinden halk olunarak, dimağa yükselir. Bu ruh, bedende bulunanların en hararetlisi olduğu için, buna ateş denilmiştir. Hararet ise daima yükselmeği icab eder. Beyanı geçmiştir ki herhangi bir melekûti kuvvet, aşağısında bulunan kuvvaların hassalarına muttalidir. Fevkındakilerin hassalarına muttali değildir. Binaenaleyh vehim denilen bu kuvve-i melekûtiye de, bedenin ve ruh-i hayvaninin kemâlât ve hassalarına muttalidir. İşte kuvve-i vehmiyenin, ruhanî ve kalbî olan kemalât-ı insaniyeden ihticabı, inkârının sûreti ve ibâ ve istikbarının (büyüklenme-ululanma) illeti ve mücerredatı ve meâniyi, makulede hüküm etmekle, tavrından tecavüz etmesi ve aklın hükmünü kabülden imtinaı da secdeden imtina'ının sûretidir.

(Ayet 13) **(Kâle fahbit minhâ femâ yekûnü leke en tetekebbere fîhâ)** Hak Teâlâ Hazretleri «Sen, o hazretden düş, senin orada tekebbür etmekliğin olamaz.» Çünkü kibirlenmek, kendinde olmayan bir faziletle görünmek, nefis sıfatlarındandır. Binaenaleyh nefis sıfatları, akla tereffü etmekle ehlinden olduğunu zannettiğin hazret-i ruhaniyeye lâyık değildir. **(Fahrüc)** (Ayet 13) Sen oradan çık! Zira sen oranın ehli olan azizlerden değilsin. **(İnneke minessâğirîne)** (Ayet 13) Tahkik sen bedenlere mülâzemet sebebiyle zillet ve hakaret-i daim, cihet-i süfliyeye mülâzemet eden kuva-i nefsaniyedensin. **(Kale enzirnî ilâ yevmi yüb'âsûne)** (Ayet 14) Kuva-i vehmiye, onlar, mevt-i iradîden sonra kıyamet-i vüstada kalb hayatıyla beden ve sı-

fat-ı nefs kabirlerinden dirilinceye ve fıtratın, neş'e-i hicablarından halâsına kadar bana mühlet ver, beni beklettir dedi. **(Kale inneke minel munzarîne)** (Ayet 15) Hak Teâlâ, tahkik sen bırakılanlardan, ve bekletilenlerdensin dedi. Yahut mânâ: Vahdette fenâdan sonra kıyamet-i kübrada, vücud-i mevhub-i hakkanî, ve hayat-ı hakikiye ile dirilinceye kadar beni beklettir dedi. Birinci mânâ ile Lâm'ın kesrile muhlis, ikinci ma'nâ ile dirilmiş olanlara, Lâm'ın fethiyle muhles denilir ki, her ikisini de aldatmağa İblis'e yol yoktur.

(Ayet 16) **(Kale febimâ ağveytenî)** İblis, beni iğra (teşvik, rağbetlendirme) eylediğin fiiline kasem ederim ki **(Leak'udenne lehüm sırâtekelmüstakîma)** (Ayet 16) Elbette ben tevhidi zâtî yolunda onlara itiraz ve senin masivan ile onları meşgul ederek Zat yoluna sülûkten men edeceğim. İblis, Zât-ı Ehadiyeden mahcub olub, sıfat ve efâlde mahcub değildir. Bu sebeple efâli şuhudu ve efâle tazimi dolayısı ile **(Febi'izzetike le uğviyennehum ecma'în)** (Sad suresi, 82. Ayet) âyetinde izzetine kasem ettiği gibi, burada da ef'aline kasem etmişdir.

(Ayet 17) **(Leâtiyennehüm min beyni eydihim ve min halfihim ve an eymânihim ve an şemâilihim)** Ve elbette ben onların önlerinden ve arkalarından ve sağlarından ve sollarından, yani âlem-i şehadetde düşmanın geldiği görülen dört cihetden onlara geleceğim. İblis, yâni kuvve-i vehmiyenin, esfelden ahkâm-ı hissiye ve tedbir-i cüz'iye cihetinden gelmesi, mesalih-i dünyeviye kabilindendir. Dalâleti mucib değildir. Belki ulum-i tabiiye ve riyaziyede bazan onunla intifâ (menfaatlenmek) olunur. Ve akıl, bu ilimlerde kuvve-i vehmiyeden yardım ister. Kalbin fevkından gelmesi İblis için mümkün değildir. Zira cihet-i ulviye (üst, yüksek cihet) ruh tarafına gelen ve kendisinden hakiki ilhamlar, meleki ilkâlar vârid olan ve maârif ve hakayık-ı ruhiye ifaza olunan bir cihetdir. Buna binaen, şeytanın vesvese edebileceği mevkiler dört cihet kalmış olur. Bu da Allah'ın mekrinden emin kılmak ve Allah Gafur-u Rahim'dir diye aldatıp, taatlerden geri bırakdırmakla, ya ön tarafından, yahud fukaralıkdan ve kendinden sonra evlâdının ziyaından korkutarak, evladları için veya mustakbelde uzun ömrü düşündürüp, nefis için malı cem ve idharına (biriktirmesine) teşvik etmekle arka tarafından, yahud fezaili kendisine tezyin ederek, fazıl ve ilmi ve taatı ile ucba düşürüp, fazileti görmekle Allah'dan mahcub kılmakla sağ tarafından, yâhut masiyet ve kabahatlere, lezzet ve şehvetlere da'vet etmekle sol tarafından gelmesinden ibarettir. **(Velâ tecidü ekserehüm şâkirîne)** (Ayet 17) Ve insanların çoğunu, kuvâ ve azalarını ve Allah'ın verdiği nimetleri, taat ve Allah'a takarrüb yolunda kullanıcı bulmıyacaksın, dedi.

(Ayet 18) **(Kâlehruc minhâ mez'umen medhûrâ, lemen tebi'ake minhüm le'emle'enne cehenneme minküm ecma'îne)** Hak Teâlâ Hazretleri İblis'e, «Sen, zillet ve mezemmet, (kınamak - zem etmek - yermek) matrud (tard olunmuş - koğulmuş) olunduğun halde, sahay-ı huzurdan ve tevhid cennetinden çık, haric ol. Onlardan her kim sana tabi olursa na'im-i ebedî lezzetinden ve beka-i sermedî ve kemalât-ı ruhaniye ve hakkaniye zevkinden mahcub, alem-i tezadın inkilabat ve kevn ve fesadın tekallübatında muradlarından mahrumiyet ateşleri ile muazzeb oldukları halde elbette sizin hepinizden meratib-i vücudun esfeli olan tabiat cehennemini dolduracağım» dedi.

(Ayet 20) **(Liyübdiye lehümâ ma vuriye anhümâ min sev'âtihima)** İblis, tabiate meyl etmeleri sebebiyle, tecerrüdleri (soyunmaları - çıplak olmaları) zamanında kendilerine mahcub olan ve akıl indinde kabih ve kötü olduğu için, insanın izharından utandığı ve ifşasından sakındığı ve mürüvvetin (mertlik - insaniyet - iyilik) insanı gizlemeğe sevk ettiği umur-u tabiiye ve lezzat-ı bedeniye ve rezail-i halkıye ve ef'al-i hayvaniye ve sıfat-ı sebû'iye (yırtıcılık) ve behimiyeyi (şeni-çirkin kötülük) Âdem ile zevcesine izhar etmek için onlara vesvese verdi. **(Ve kaâle mâ nehâkümâ Rabbükümâ an hâzihişşecereti illâ en tekûna melekeyni ev tekûnâ minelhâlidîne)** (Ayet 20) Ve «Rab'binizin, sizi bu şecereden nehy etmesi, başka değil, ancak sizin mâlik olmanızı veyahut, ebedî kalmanızı istemediğinden naşidir» dedi. Yâni, tabiat-ı cismaniyeye ve madde-i heyulaniyeye (herşeyin maddesi, mahiyeti, aslı) ittisalde, lezzet-i melekiye ve bir takım ef'al ve idrakât (anlayışlar) ve o lezzetlerde hulûd, yâni dâim olmak' olduğunu Âdem ile zevcesine ibham (kapalı bırakmak) eyledi. Yahud mânâ: **(Ve mülkin lâ yeblâ)** (Tâhâ suresi, Ayet 120) ayetinde buyurduğu vechiyle **(melekeyni)** (Ayet 20) melekeyni kelimesi, «Lâm»ın kesresiyle okunmak takdiriyle; tabiat-ı cismaniyede kuva vesair hayvanata zevalsiz daimi bir mülk ve riyaset olduğunu ibham eyledi.

(Ayet 21) **(Ve kaâsemehümâ innî lekümâ limenennâsihîne)** Ve «Ben, size elbette nasihat edicilerdenim», diye onlara yemin ederek emniyetli bir nasihatcı suretinde, ancak âlât-ı bedeniye sebebiyle nâil olunabilecek hissî ziynetleri ve cüz'i maslahatları Havva'ya yani nefse tezyin eyledi.

(Ayet 22) **Fedellâhümâ bigurûrin)** Böyle yapınca nasihat edici süsüyle süslenip lezzatı bedeniye ve riyaset-i ünsiyenin devamı tevehhümünün ifadesi ile aldatması ve menafi-i bedeniye ve şehevat-ı nefsiyeyi süslemesi sebebiyledir. Derhal onları tabiat-ı cismaniyeye taalluka ve alât-ı bedeniyeye sukûna tenzil eyledi, sarkıtdı. **(Felem-**

mâ zâkaşşecerete badet lehümâ sev'âtühümâ) (Ayet 22) Adem ile Havva şecere-i menhiyeden (men ve haram olunmuş) tadınca kendilerinden takva libası nez' (sökülüp alınınca) olunmakla, kötülükleri kendilerine zâhir oldu. **(Ve tafikaâ yahsifâni aleyhimâ min verakılcenneti)** (Ayet 22) ve ara-i (tedbir) akliyenin teferrüatından ve kuvve-i akliye-i ameliyenin istinbat (mana ve hüküm çıkarmak - gizliyi meydana çıkarma) etmiş olduğu adab-ı hasene ve adât-ı cemile ile gavâşiy-i tabiyelerini ketm etmeğe, ameli hilelerle örtmeğe koyuldular **(Ve nâdâhümâ Rabbühümâ elem en hekümâ an tilkümeşşecereti ve ekul lekümâ inneş şeytâne lekümâ adâvvün mübînün)** (Ayet 22) Ve Rab'leri onlara, «Ben sizi o şecereden nehy etmedim mi ve şeytan, size düşmanlığı aşikâr olan bir düşmandır, demedim miydi?» diye nida eyledi. Nehiy, sureti akıllarda merkuz (saplanmış - rekz olunmuş) olmuş olan makulatı idrake ve tecerrüde meyl ve mevâd mahsusatdan (havassı hamseden biri ile his olunmuş, anlaşılmış) kaçınmak keyfiyetidir. Şeytan size aşikâre bir düşmandır, sözü de, aklın ilham eylediği, vehim ahkâmının münafatı (birbirine zıt olma) ve müdrikatının zıddiyeti ve akla karşı muhalefatına ve mükâberatına (kendini büyük görmek - tekebbür etmek) aklın, vukufudur. Rab'lerinin, Âdem ile zevcine nidası, taallukdan ve lezzet-i tabiiyeye gark oldukdan, boğulduktan sonra, buluğ zamanında akıl ve fehim nurlarının, Âdem ile zevcesine zuhurunda, bu manâyı kendilerine hatırlatmak ve tenbih etmektir.

(Ayet 23) **(Kaâlâ Rabbenâ zalemnâ enfüsenâ)** Âdem ile Havva; «Ey Rabbimiz! biz nefislerimize, zulüm ettik» dediler. Âdem ile zevcesinin bu sözleri, nefs-i nâtıkanın tabiat cihetinden kendi noksanını anlaması ve nurunun sönmesi ve kuvvetinin kırılması ve kendisin de tecerrüdle kemâl talebine istek hasıl olmasıdır. **(Ve in lem tağfirlenâ)** (Ayet 23) Eğer sen ruhanî nurları giydirmekle ve bize parlak suretde ifaza etmekle bizi mağfiret **(Ve terhamnâ)** (Ayet 23) ve maârif-i hakikiyeyi ifaza ile bize rahmet etmezsen, **(Lenekûnnenne minelhâsirîne)** (Ayet 23) elbette ki, bizler, beka ve saadetin maddesi olan istidâd-ı aslîyi fena dârında sarf etmek, sebebiyle telef edenlerden ve nâkıs tabiiyeye mülâzimetle tecerrüd eden, mahrum olanlardan oluruz, dediler.

(Ayet 26) **(Yâ benî âdeme kad enzelnâ aleyküm libâsen yüvârî sev'atiküm ve rîşâ)** Ey Âdem oğulları, tahkik biz, size sıfatlarınızın kabayıhını ve fiillerinizin fahişlerini örten şeriat libasını ve sizi mühmel (terkedilmiş) hayvanata benzemekten uzaklaşdıran ve güzel ahlâk ve iyi amellerle ziynetleyen cemâli inzal eyledik. (Ve libâ-

süttakvâ) (Ayet 26) Sakınmak ve nefis sıfatlarından hazer etmek libası, **(Zâlike hayrün)** (Ayet 26) işte, şeriatin erkânı cümlesinden en hayırlısı, budur. Zira ilaçlarda acılık esası olduğu gibi, dinin aslı ve esası da takvadır. **(Zâlike min âyâtillâhi)** (Ayet 26) Şu takva libası, Allah'ın sıfatı nurlarındandır. Zira, nefis sıfatlarından sakınmak, ancak Hak sıfatı tecelliyatının zuhuru ile hasıl ve müyesser olur. «Allahu Teâlâ kulun hiç bir şey'inde tasarruf etmez, ancak o şey cinsinden daha güzelini bedel kılar» sözleriyle sofiye bu manâya işaret etmişlerdir. **(Le'allehüm yezzekerûne)** (Ayet 26) Tecelliyatın zuhuru zamanında libas-ı nuruye-yi asliyenizi hatırlamanız, yahut mânâ: sıfat nurları hidayeti ile evvelden meskeniniz olan heyvar hakkı (hakkın civarını) hatırlamanız me'muldur.

(Ayet 27) **(Ya benî âdeme lâ yeftinennekümüşşeytânü)** Ey Adem oğulları, fıtrî ve nurî libasın nez'iyle (çekip alınması ile) ebeveyninizi cennetden çıkardığı gibi, sizden şeriat ve takva libasını soymakla cennete girmekden ve mülazemet etmekden, sakın şeytan sizi fitnelendirmesin, aldatmasın. **(Kul emere Rabbî bilkısti)** (Ayet 29) Habibim de ki: «Rabbim, adâlet, ve istikametle emretmiştir.» **(Ve ekîmû vücûhekûm inde külli mescidin)** (Ayet 29) Ve siz her hangi bir sücûd makamında veyahut sücûd vaktinde adâletde tefrit ve ifrat taraflarına kaymaktan ve meyl etmekden ,ve istikametde telvinata düşmekden men ile mevcut zatlarınızı doğrultunuz.» Sücûd dört kısımdır. Birincisi: inkıyad ve tâat sücûdudur. Bu sücûdda da zâtın doğrulması ihlâsı ile ve Allah için amelde nifak ve riyadan, gayre iltifatdan içtinab, bütün işlerde niyetin doğruluğu ile beraber muhalefetden imtinâ ve emre muvafakate riayet iledir. Bu da aynı adâletdir. İkincisi: ef'alde fenâ sücûdudur. Bu sücûd da zâtın doğrulması ne nefsinden ve ne de gayrisinden, Allah'dan başka hiç bir müessir görmiyecek derecede fenanın, Hak ile kaim olmasıdır. Üçüncüsü: sıfatda fenâ sücûdudur. Bunda, zâtın doğrulması, emri bilma'ruf ve nehyi an-il münkerin terkiyle ifrata ve muhalif olan bir şeye gazablanmakla tefrite (İfratın zıddı-derece-i itidalin madunu) meyl etmeksizin, zâtının, sıfat ile ziynetini görmiyecek ve bir şeyden kerahat etmeyecek ve bir şey istemiyecek derecede fenânın şeraitini muhafaza iledir. Dördüncüsü: zâtda fenâ sücûdudur. Bunda da zâtın doğrultulması eneiyyet hicabıyla tuğyan etmemek ve ibâha (her şeyi mübah görme) ve terk-i tâatle zındık olmamak için, eneiyyeti isbatdan imtina (çekinme, geri durma) ve bilkülliye mahv ve intimas (büsbütün mahv ve belirsiz olma) ve bakiyeden gaib olmakladır.

(Ved'ûhü muhlisîne lehüddîne) (Ayet 29) Evvelki makamda, Allah için ameli Allah'a tahsis, ikinci ve üçüncü makamda; din ve tâatı Allah'dan, dördüncü makamda; Allah ile görerek, dini ile mütedeyyin, ancak Allah olup, gayrisinin dinden nasibi olmadığını görmekle dini Âllâh için, halis kılıcı olduğunuz halde, Allah'a davet ediniz, ona dua kılınız. **(Kemâ bede'aküm te'ûdûne)** (Ayet 29) Kendi ihtifası (gizlenmesi) ve sizi izhar ile icad eylediği gibi, Hak'da fenanız ve ihtifanızla Hak zâhir olmak için, siz, Hak'ka avdet edersiniz.

(Ayet 30) **(Ferîkan hedâ)** Hak Teâlâ Hazretleri, bir kısım insanları bu yol ile hidayet etmişdir. **Ve ferîkan hakka aleyhimüddalâletü)** (Ayet 30) Ve bir kısmına da dalâlet sâbit ve lâhık olmuştur. **İnnehümüttehazûşşeyâtîne evliyâe min dûnillâhi)** (Ayet 30) Zira onlar, zatlarının zulmet ve keduratda ve nur madeninden uzaklıkta vehim ve hayal şeytanlarına münasebeti ve cihet-i süf'liyeye ve zeharif-i (sahte arayış - sahte ziynet) tabiiyeye meyilde cinsiyetleri dolayısıyla, Allah'tan gayri kuva-yı nefsaniye ve vehmiye ve hayaliye şeytanlarını dost tutdular. **(Ve yahsebûne ennehüm mühtedûne)** (Ayet 30) Böyle olmakla beraber kendilerinin hidayet bulmuş olduklarını zan ederler. Zira vehmin saltanatı zan iledir.

(Ayet 31) **(Yâ benî âdeme huzû ziynetüküm inde külli mescidin)** Ey Âdem oğulları siz, her sücûd makamında veya her sücûd vaktinde ziynetinizi alınız, ona mülazimet (maiyetinde bulunmak) ve temessük ediniz (sıkı tutunuz). **(Ve külû veşrebû ve lâ tüsrifû)** Ve yiyip içiniz, ekil ve şürb ve ziynetde kanuni adaleti muhafaza ile israf etmeyiniz. Zira, israf edicileri Allah Teâlâ sevmez. İmdi birinci sücûd makamının ziyneti; Allah için amelde ihlâs, ikinci sücûd makamının ziyneti, tevekkül ve şartlarına riayetdir. Üçüncü sücûd makamının ziyneti, rızanın hakkıyla kaim olmak, ve dördüncü sücûd makamının ziyneti Hakikat-i Hakkiye ile tahakkukda temkin ve istikametin hukûk ve şeraitine riayetdir.

(Ayet 32) **(Kul men harreme ziynetallâhilletî ahrece li'ibâdihî** Habibim de ki: «Allahu Teâlâ'nın, kullarına izhar eylemiş olduğu zikr olunan bu ziyneti kullarından kim men edebilir?» Ve Allahu Teâlâ, kullarını bu ziynetlerden men edicidir diyerek, temessük ile, kullar için bu ziynetlerle ziynetlenmek mümkün olmayıp, muhal bulunduğunu kim iddia edebilir? **(Vettayyibâti minerrızki)** (Ayet 32) Ve ihlaslı amelleri ve tevekkül, rıza, temkin makamı ilimlerinden olan mânevî güzel rızıkları kim haram edebilir? **(Kul hiye lillezîne âmenû fîlhayâtiddünyâ hâlisaten yevmelkıyâmeti)** (Ayet 32) Habi-

bim de ki: «Bu ziynetler ve güzel rızıklar, hayat-ı dünyada iman edenlere, yevmi kıyametde telvinat şâibesinden ve zât, sıfat ef'al bekayasından bir şey'in zuhuru şaibesinden halâs olanlara hasıldır.»

(Ayet 33) **(Kul innemâ harreme Rabbiyelfevâhişe mâ zahere minhâ ve mâ batane)** Habibim de ki: «Benim Rab'bim ancak zâhir ve bâtın olan fevahişi, yâni; kuvve-i behimiye (çirkin kötülük) rezaletlerini **(Vel'isme velbağye biğayrilhakkı)** (Ayet 33) Ve haksız olarak kuvve-i sebû'iye (yırtıcılık) rezaletlerini **(Ve en tüşrikû billâhi mâ lem yünezzilbihî sultânâ)** (Ayet 33) ve hakkında hüccet ve delil indirmediği bir şey'i Allah'a şerik kılmanızı, yâni kuvve-i nutkiye-yi melekiye rezaletini haram kılmışdır. Çünkü bunlar, kemâlât-ı insaniye olan ziynet-i mezkûreden men edici nefsani sıfatlardır.

(Ayet 35) **(Feminettekâ ve esleha felâ havfüm aleyhim ve lâ hüm yahzenûne)** Her kim fenada bakiyeden sakınır (gayriyetten geride kalan) ve beka zamanında isitikametle kesb-i salâh ederse, bunlar velâyet makamında olduklarından, kendilerine korku yoktur. Ve onlar mahzur da olmazlar.

(Ayet 36) **(Vellezîne kezzebû bîâyâtina)** Bizim âyetlerimizi tekzib yâni kendi sıfatları ile bizim sıfatlarımızı gizliyenler **(vestekberû anhâ)** (Ayet 36) ve şeytanet ile âyâtımızdan istikbar (ululanmak, büyüklenmek) edenler **(ülâike ashabünnâr)** (Ayet 36) işte bunlar, mahrumiyet ateşinin musahibidirler ve o ateşde muhalled ve müebbedirler.

(Ayet 46) **(Ve beyne hümâ hicâbün)** Cennet ahalisi ile cehennem ahalisi arasında bir hicab vardır ki, her birerleri o hicabla diğerinden mahcubdur. Bu makamda cennet ehlinden murad, cennetleri nefis cenneti olan ebrâr, übbâd, ve zühâdden amel sevabının ehli olanlardır. Yoksa, kalb cenneti ile ruh cenneti ehli olanlar, cehennem ashabından mahcub değillerdir. **(Ve alel'a'rafi)** (Ayet 46) Sağında şunlar, solun da bunlar olmakla, iki fırka arasını ayıran, fark eden, kalb hicabından ibaret bulunan iş bu hicabın âlâlarında **(Ricâlün)** (Ayet 46), ürefâ, havas ve ehlullah olan ricâl (erler) vardır ki **(Ya'rifûne küllen bisîmâhüm)** (Ayet 46) o ürefâ, her iki fırkayı da cennet ve cehennem ehlini simaları ile bilirler. **(Ve nâdev ashâbelcenneti en selâmün aleyküm)** (Ayet 46) Ve cennet ehline, tezkiye ve tahliye sebeblerinin imdadı ve envar-ı kalbiye ve hayrat ve berekâtın ifazasıyla selâm verirler. **(Lem yedhulûhâ)** (Ayet 46) Onlar, nefsin sıfatı, tabiatı libaslarından tecerrüd ve ehl-i cennet tavrından terakki ettiklerinden, hiç bir ni'met, kendilerini sıfat te-

celliyatı mütâlaasından ve şuhûd-i zâtiden meşgul edemediği için nefis cennetine girmezler. **(Ve hüm yetme'ûne)** (Ayet 46) Halbuki cennet ehli, onların nurundan iktibas (bir mana veya maddeyi başka mahalde kullanmak) etmek ve zâtları ışığıyla ziyalanmak ve huzurları ile ünsiyet bulmak için, onların cennetine girmeye tamâ ederler, isterler.

(Ayet 47) **(Ve izâ surifet ebsârühüm tilkaâe ashâbinnâri)** Bunlar, gönül rızası ile ve istiyerekten cehennem ehlini yakmazlar, belki biri tarafından çevrilmiş gibi, kerahatle ve ibret için gözleri döndürülüp cehennem ehlini gördükleri zaman **(Kaâlû Rabbena la tec'alnâ ma'al kavmizzâlîmîne)** (Ayet 47) Ey Rab'bimiz, bizi zalim olan kimselerle beraber kılma. Yâni, hidayet ettikden sonra bizim kalblerimizi dalâlete düşürme, derler. Nitekim, Emirül Mü'minin Ali Aleyhisselâm «Hidayetden sonra dalâlete düşmekden Allah'a sığınırım» demişdir. Nebi Aleyhisselatu Vesselâm efendimiz de «Yarabbi, kalbimi, dinin üzre sâbit kıl» buyurmuş bu esnada kendisine «Allahu Teâlâ, senin geçmiş ve gelecek günahlarını mağfiret etmedi mi?» denildikte «Beni emin kılan nedir, tahkik kalb neye benzer, kalb sahrada olan bir tüy gibidir. Rüzgârlar onu, istediği gibi çevirir.» buyurmuşlardır.

(Ayet 52) **(Ve lekad ci'nâhüm bikitâbin fassalnâhü âlâ ilmin)** Tahkik biz, onlara ilim ile tafsil ettiğimiz bir kitab getirdik, yâni ilmi ilâhinin iktiza eylediği üzre, kemâli aramağa salahiyetli ve elverişli aza ve cevârih, alat ve havasa tafsil olunmuş bedeni insan kitabını getirdik. Bu kitabın tevili: **(Venahşürühüm yevmelkıyâmeti alâvücûhihim umyen ve hükmen ve sümmen)** (İsra suresi, Ayet 97) «Ve biz, kıyamet gününde onları, kör, dilsiz, sağır oldukları halde yüzleri üstüne haşr ederiz» buyurduğu vechiyle ve **(Seyeczîhim vasfehüm)** (En'am suresi, Ayet 139) »Onlara kendi sıfatlarını cezalandıracakdır» kavlinin muktezası üzre o bedenin akibet de rücû edeceği, dirildiği zaman istikmale (kemal mertebesine erdirmek - tamamlamak) yaramıyacak akide ve sıfatlarına münasib şekil ve suret ve heyetlere inkilâb eder.

(Ayet 54) **(İnne Rabbe kümullâhülleziy halakassemavati** ve l'arda, fi sitteti eyyamin) Tahkik sizin Rab'biniz gökleri ve yeri altı günde izhar eyleyen Allah-ı Zül Celâl Hazretleridir. **(Ve inne yevmen inderabbike elfi senetin mimmâ te'uddûne)** (Hac suresi, Ayet 47) Yâni Rab'binin indinde bir gün, sizin saydıklarınızdan bin sene gibidir, buyurduğu için, Allahu Teâlâ Hazretleri, ervah gökleri ve cesed arzı suretlerinde altıbin sene, yâni Âdem devrinden Muham-

med Aleyhisselâm zamanına kadar ihtifa (gizlenmek - saklanmak) eyledi. Zira halk, Hak'kın, halk mazharlarında gizlenmesidir. Bu müddet, devr-i hafanın ibtidasından (başlangıcından) Hâtem-i nübüvvet ve Zuhûr-i velâyet zamanı olan, zuhurun (meydana çıkışın) ibtidasına kadardır. Nitekim «Tahkik, zaman, Allah'ın, gökleri ve yeri halk eylediği gündeki heyeti gibi devreyledi» buyrulmuştur. Zira halk ile hafanın (gizli olan halin) ibtidası, zuhurun intihasıdır (sonudur). İmdi hafa, zuhura müntehi olduğu vakit, yine evvel-i halka avdet eder. Zuhurun tamamı yedi günün neticesinde, Mehdi Aleyhisselâm'ın çıkmasıyladır. Bunun için dünyanın müddeti 700 senedir demişlerdir. **(Sümmestevâ alelarşı)** (Ayet 54) Ondan sonra kalb-i MUHAMMEDİ'de cemi-i sıfatı ile tam tecelli etmekle, Kalb-i MUHAMMEDÎ arşı üzre müstevi oldu. **(Yuğşilleylennehâre)** (Ayet 54) Ruh nuru gündüzünü, beden gecesile ve tabiat zulmetile setr eder, örter. Mizacın itidali sebebiyle, beden ve tabiatı kabul etmesine, ruh nurunun istidat ve hazırlanması ile ruh nuru, süratle beden ve zulmet-i tabiiyeyi kabul eder. **(Veşşemse vel kamere vennücûme müsahhârâtin biemrihi)** (Ayet 54) Ruh güneşi, kalb kameri, havas yıldızları **(külle yevmin hüve fî şe'nin)** kavlinde zikr olunan şe'nden ibaret bulunan emrine musahhardırlar (İtaate getirilmiş - teshir edilmiş'dir). **(Elâ lehülhalku vel'emrü)** (Ayet 54) Agâh olunuz ki, kûdretle icâd ve hikmetle tasarruf ancak O'nundur. Yahud mâ'nâ: Tekvin ve ibdâ' ancak O'nundur. Eğer ayetdeki semavât ve arz zahire haml olunursa, o vakit altı gün tabiri; altı cihettir. Zira **(Ve zikrihüm bi eyyamullahi)** âyetlerinde olduğu gibi, havadisden eyyam ile tâbir olunur. Yani, Hak Teâlâ Hazretleri, ecsam alemini, altı cihette izhar ve sonra kâinat suretlerini arş'da isbat ile arşda te'sire kadir olduğu halde, arş üzre istilâ eyledi. Arşın da zâhiri ve bâtını vardır. **Zâhiri**; Kâffe-i kâinat suretlerinin, kendisinde nakş olunduğu dokuzuncu göktür. Ve **(Yemhullahu mâ yeşâ'ü ve yüsbitü)** (Ayet 39, Rad suresi) âyetinin te'vilinde beyanı geleceğine binaen, kâinatın vücudu ve âdemi orada mahv ve isbata tabi olur. Arşın bâtını, eşya suretlerinin, kendisinde vechikülli üzere resm olunduğu âkl-ı evveldir ki **(nâda münaddin min batnı anilarşi)** hadis-i şerifinde vârid olduğu gibi, buna batnen arş, tâbir olunur. Ve kaza-i sâbık mahalli budur. İmdi, bu vech üzre olan arşa istivanın mâ'nâsı; Eşya sûretlerinin aklı evvelde isbatı eşyayı icadda te'sir etmek suretile ondan gayri bir şeye meyl etmeksizin, tam bir kast ile ona istilâyı kast etmektir.

(Ayet 73) **(Hazihi nâkatullahi lekum âyeten)** Salih Aleyhisselâm «Size âyet olmak üzere, işte Allah'ın şu nâkasıdır (dişi devesi

dir)» dedi. Salih Aleyhisselâm'ın «nâka»sı, Musa Aleyhisselâm'ın «asa»sı, İsa Aleyhisselâm'ın «hımar»ı (erkek eşek), Muhammed Aleyhisselâm'ın «Burak»'ı gibidir. Zira enbiya ve gayrilerden herkimsenin bir bineği vardır ki, o da nefs-i insâniden ibaret bulunan hakikatini hâmil olan, nefs-i hayvanisidir. Ve o binek, kendisine gâlib olan bir sıfatla, hayvanattan o sıfatla muttasıf bulunan birine nisbet olunarak, bineğe o hayvanın ismi itlâk olunur. İmdi, nefis gayet yumuşaklıktan çok inkiyad ve itaatli, yük taşıyıcı, kuvvetli olan kimsenin bineği, devedir. Bu devenin Allah'a nisbeti, Allah'ın emri ile memur, Allah'ın taât ve kurbiyetine mahsus kılınmış olduğu içindir. Suyun deve ile kavim arasında taksim olunup bir günün içimi deveye ve bir günün kavme ayrıldığı hakkındaki söz, kavmin meşrebleri kuvve-i akliye-yi ameliyeden, devenin meşrebi, kuvve-i akliye-yi nazariyeden olduğuna işaretdir. Devenin suyu içtiği gün, genişleyerek kendisinden süt sağıldığına, hattâ herkesin kablarını doldurduğuna dair olan rivayet, Salih Aleyhisselâm'ın nefsinin, fikir ile, kendinin ulum-u külliye-yi fıtrıyesinden, nâkıs olanlara ahlâk, şer' adab gibi nâfi ilimleri istihrac eylediğine işaretdir. Devenin dağdan çıkmış olması, Salih Aleyhisselâm'ın bedeninden zahir olması demektir. İşte tevili bundan ibaretdir. Bununla beraber zahirini ikrar etmek de vacibtir. Çünkü mucize harikûladelerin zuhuru haktır. Onlardan hiç bir şeyi inkâr edemeyiz. Bu te'vili teyid eden şey, Nebi Sallâllahü Aleyhi ve Sellem efendimiz'in Salih'in devesini boğazlayan kimse ile Ali Aleyhisselâm'ın katilini bir tuttuğudur. Nebi Aleyhisselâm: «Ya Ali; evvelki insanların en şakisi kim olduğunu bilir misin?» dedi. İmam-ı Ali Keremallahü vechehu: «Allah ve Resûlü daha bilicidir» dedi. Nebi Aleyhisselâm: «Salih'in devesini boğazlıyandır» dedi. Sonra: «Sonraki insanların en şakisi kimdir bilir misin?» İmam Aleyhisselâm yine «Allah ve Resûlü daha bilicidir» dedi. Nebi Aleyhisselâtü vesselâm; «Sonraki insanların en şakisi senin katilindir» Bir rivayette, mübarek eliyle sakalına ve başına işaret ederek. «Şununla, şunu boyayan kimsedir» buyurdu.

(Ayet 107) **(Fe'elkâa Musa asâhü)** Musa asâsını yere bırakınca o asâ dehşetli bir ejderha oldu. Ayetin zahiri rivayet olduğu gibi Musa'nın mucizatıdır. Te'vili de asâ, Musa'nın harekat ve ef'ali hayvaniyede dayandığı, itimad eylediği ve kuva-i behimiye-yi selimiye koyunlarına fikir ağacından adab-ı cemile, melekât-ı fazile, adât-ı hamîde yapraklarını düşürdüğü kendi nefsidir. Musa'nın hüsn-i siyaseti ve riyazâtı sebebiyle nefs-i şerifi tasarrufatına münkad, emirlerine muti âsa gibi izni olmaksızın efâl-i hayvaniyeden memnu (men olunmuş - yasak edilmiş) idi. Düşmanlar karşısında inticac (Bürhan

ve delil hükmünde kabul olunan şey) zamanında, nefsini saldığı vakit, ejderha gibi olub maksadlarının isbatı hususunda düşmanların iftira ettikleri batıl yalanlarını ve davalarını tahkim ettikleri şüphe iplerini ve tezvirlerini ve temessük ettikleri müzahrafat ve muğalâta asâlarının hepsini birden yutar, onları mağlup eder ve kahr eylerdi.

(Ayet 108) **(Ve neze'a yedehu)** Yâni, onları mağlub eden ve dâvâsının hak olduğunun nurunu izhar eden kudret-i galebesini izhar eyledi. Bu makamda zâhir olan şudur ki: Musâ'nın zamanında sihir gâlib olduğu için Musâ da sihr-i ilâhi ile meydana çıktı. Nitekim MUHAMMED Aleyhisselâm zamanında fesahat gâlib olunca, MUHAMMED Aleyhisselâm'ın mucizesi Kur'ân olmuş ve İsâ zamanında tababet gâlip olunca rivayet olunduğu üzere, Isâ da tıbb-ı ilâhi ile gelmiştir. Zira, dâvasının daha kolay kabul edilmesine sebeb olmak için, her nebinin mucizesi, zamanında galib bulunan şey cinsinden olması vâcib ve lâzım olur.

(Ayet 142) **(Ve va'adnâ Musâ selâsîne leyleten)** Ve biz Musâ ile nâfile ve nezir olarak otuz gece ibadet etmesini vaidleşmiştik. **(Ve etmemnâhâ bi'aşrin fetemme mîkaâtü rabbihi erba'ıyne leyleten)** (Ayet 142) Ve biz, o otuz geceyi daha on gece tamamlayıp Musâ'nın Rab'bının mikatı kırk gece olarak tamam oldu. Musâ'nın otuz gün oruç tutması emr olunduğu, otuz günün tamamında ağzının kokusunu inkâr edip misvaklandığı için, Hak Teâlâ'nın kendisine itâb ederek, on gün daha ziyade etmesini emrettiği, yahut otuz günde takarrüb eylediği ibadetle, on gün daha Hak'ka takarrüb etmesi emr olunduğu ve bu son on günde erbaiyninin tamamında, kendisine Tevrat indirildiği rivayet olunmuşdur. Birinci rivayet: otuz günde, Musâ'nın ef'al, sıfat, zât hicablarından kurtulduğuna, lâkin Musâ'dan bir bakiyye kalıp, bakiye-yi vücuddan halâs olmadığına, ve misvakın istimâli **(Rabbi erinî enzur ileyke)** (Ayet 143) «Ey Rab'bim! Bana görün sana nazar edeyim» sözünü söylediği zaman, o bakiyyenin zuhuruna işarettir. İkinci rivayet: Musâ'nın, Allah'a sülûk ile otuz günde tam şuhud-ı zâtiye baliğ olduğuna ve bilkülliye fâni olarak, kendisinden bakiye kalmadığına, aşr-i ahirde Allah'ta seyri tamam olup, fenâdan sonra ifakati ile bekabillâhide rızıklanmış olduğuna işarettir. Bu beyana göre; Musâ'nın **(Rabbi erinî enzur ileyke)** (Ayet 143) sözü, otuz gün içinde sadır olmuş, ifakatın da ondan sonra kırk günün tetimmesinde hasıl olmuş olması icab eder. **(Ve kellemehü Rabbühü)** (Ayet 143) Yâni, tekellümde tecelliyi sıfat makamındadır. **(Rabbi erinî enzur ileyke)** (Ayet 143) sözü de; fena-yı

sıfat makamında bakiyyenin vücudu ile beraber Musâ'nın şuhud-i zâti şevkinin ifratından mütevellid bir sür'attir. **(Lenterânî)** (Ayet 143) Hak Teâlâ Hazretleri; «Ey Musa! elbette sen beni göremezsin.» Bu söz «Ben gâib oldukta zâhir olur Hak, beni gâib kılar zâhir olursa» mealindeki (İza tegayyebtü beda ve in beda gayyyebeni) kavli ve «Rab'bimin gözüyle Rab'bimi gördüm» mealindeki «Reeytü Rabbi biayni Rabbi» sözü gibidir. Müşahede makamında isneyniyet ve beka-i eniyetin muhal olduğuna işarettir. **(Ve lâkininzur ilelcebeli)** (Ayet 143) Ve lâkin ey Musâ! Sen vücudun dağına nazar et, **(Fe inistekarre mekânehu)** (Ayet 143) eğer vücudun dağı mekânında durabilirse, beni görmekliğin mümkün olur, dedi. Bu da muhâle tâlik babındandır. **(Felemmâ tecellâ rabbühü lilcebeli ce'alehu dekken)** (Ayet 143) Musâ'nın Rab'bı Musâ'nın vücûdu dağına tecelli edince; Musâ'nın vücudunu (aslâ vücudu olmıyan birşey) büsbütün müteláşi kıldı. **(Ve harre Musâ sa'ikaâ)** (Ayet 143) Ve Musâ, fâni olduğu halde, vücûd derecesinden sâkıt oldu. **(Felemmâ efaka)** (Ayet 143) Fenâdan sonra, Musâ, bağışlanmış hakkani vücud ile ifakat bulduktta **(kaâle sübhaneke)** (Ayet 143) «Ey Rab'bim, hâdislerin gözleri ile idrak olunmuş ve gayrına görünmüş olmaktan seni tenzih ederim. **(Tübtü ileyke)** (Ayet 143) Ben bakiye günahından sana tövbe ettim. **(Ve ene evvelülmü'minîne)** (Ayet 143) Ve ben zaman hasebiyle değil, rütbe hasebiyle iman edenlerin evveliyim» dedi. Yani, ben meratib-i ervah saflarından, ehl-i vahdetin makamı olan evvelki saftayım, bu saf, ıstıfay-ı mahz makamıdır.

(Ayet 144) **(Kaâle ya Musâ innistafeytüke alennâsi birisâlâtî ve bikelâmî)** Hak Teâlâ Hazretleri «Ey Musâ, ben risaletlerim ve kelâmım ile seni insanlar üzerine ihtiyar ettim, seçtim» dedi. Bu mertebe, velayetten sonra nübüvvet derecesinin evvelidir. **(Fehuz mâ âteytüke)** (Ayet 144) İmdi, benim verdiğim şey'i, sen temkin ile ahzet **(vekün minneşşâkirîne)** (Ayet 144) ve Nebi Aleyhisselâm efendimizin: «Ben abd-i şekûr olmayayım mı?» buyurduğu gibi ubudiyet-i Hakk ile kaim olmakta istikamet ile şükür edicilerden ol, dedi.

(Ayet 145) **(Ve ketebna lehü fil elvahi min külli şey'in mevizaten ve tafsilen likülli şey'in)** Musâ'ya elvahta (levhalar) her şeyden bir mev'iza (nasihat-öğüt) ve her şeyi tafsil olarak yazdık. Yâni: vücûdunun tafsilleri olan ruh, kalb, akıl, fikir ve hayalinde herşeyin tafsilini yazdık. Gazab zamanında bu elvahın atılması bunlardır ki zühul ve gaflettir. Ve bu kuvvadaki hükümden boşanmaktır. Nitekim herhangi birimiz halin ve ezaya tahammülün güzelliği ile hükmeder, sonra gazabı parladığı vakitte unutur ve nefsinin zuhuru za-

manında aklında olan ilminden hiç bir şey hatırlamaz. **(Fe hüzha bi kuvvetin)** (Ayet 145) Şimdi sen, ulûlazim zâtlardan olmak için, o elvahı kuvvetle ahz et. **(Ve'mür kavmeke ye'huzü biahseniha)** (Ayet 145) Kavmine de ruhsatları değil azîmetleri ehaz etmelerini emret. **(Seurîküm dârelfâsıkîne)** (Ayet 145) Ben elvahın muhteviyatını ahz etmeyen fâsıkların akibetini size göstereceğim.

(Ayet 146) **(Se asrifu an âyâtiyellezîne yetekebberûne fîl'ardı bigayril hakkı)** Haksız olarak yer yüzünde tekebbür edenleri, sıfatından men edeceğim. Zirâ tekebbür nefsin sıfatlarındandır. Makam-ı nefiste olanlar ise, kalb makamında bulunan sıfatın âyâtından mahcubturlar. Yoksa, mahv vü fenâ makamında Kibriya sıfatıyle muttasıf olub da «Sende her fazilet mevcuttur. Ancak mütekebbirsin.» diyen kimseye İmam-ı Caferi Sadık Aleyhisselâm'ın: «Ben mütekebbir değilim, ve lâkin Allah Teâlâ'nın Kibriya sıfatı, benim tekebbürüm yerine kaim olmuştur.» buyurduğu vechile, tekebbürleri makamında Hak'kın Kibriya sıfatı kaim olan, Hak'la mütekebbirler, mahcub değillerdir.

(Ayet 147) **(Vellezîne kezzebu biayâtinâ ve likaâil'ahireti)** Sıfatları ile bizim sıfatlarımızı ve fiilleriyle bizim ef'alimizi setr eden ve âsâr ile kalmış ve âhiret likasından ve nefis ve ef'al cennetinden kör olanların **(Habitat a'mâlühüm)** (Ayet 147) amelleri habt (cevab verecek mecal bırakmamak) olmuştur. Eğer bu tekzibleri lika-i ahireti tekzibten mücerret, sırf sıfatı tekzib olmuş olsa idi, her ne kadar bir zamanlar bir nevi azab ile muazzeb olurlarsa da, amelleri habt olunmayacaktı.

(Ayet 155) **(Vahtâre Musâ kavmehu seb'ine recülen limîkâtinâ)** Musâ Aleyhisselâm kavminden, kavminin eşref ve nücabasından (soylularından) istidât ve sefa-i nefsi irade, taleb ve sülük sahibi olan yetmiş kişiyi mikatımız (tahsis olunmuş vakit - ve muayyen mahal) için seçti ki, bunlar **(Feahaztehümül saate)** kavlinde beyan olan sâikaya (yıldırım) uğrayanlardır. **(Felemmâ ehazethümürrecfetü)** Ayet 155) Vakta ki, nûr bârikalarının tayerânı ve tecelliyat-ı sıfat ziyalarının zuhuru zamanında cesedin teessürü ve titremesi ve tüylerin ürpermesi gibi fenâ sâikasının mebadisinden (başlangıçlar) olan beden dağının sarsıntısı, kendilerini tutunca **(Kâle Rabbi lev şi'te ehlektehüm min kablü ve iyyaya)** (Ayet 155) iş bu recfe (sarsılma) halinde Musâ; «Ey Rabbim, keşke onları ve beni, bundan evvel ihlâk etmiş olsaydın.» dedi. Zira sâika yâni, bayıldıkları zaman fâni oldukları için ne Musâ'nın ne de onların diyecek sözleri olamaz. Musâ'nın **(Lev şi'te)** sözü de bir (iç sıkıntısı) kelimesidir ki, firakın elemi zamanında şevkin galebesinden, sabrın kal-

maması demektir. Nitekim bu gibi hallerde Muhammed Aleyhisselâm; «Keşke anam, beni doğurmaya idi» ve keza «MUHAMMED'in Rab'bi, Muhammed'i yaratmamış ola idi.» buyurarak kendisini dağdan atmağa kast eylediği rivayet olunur. **(Etühlikünâ bimâ fe'alessüfehâü minnâ)** (Ayet 155) Ey Rabbim, bizim süfehamızın (müsriflerimizin) yaptıkları heväy-ı nefs buzağısına tapmak ve nefis sıfatlarıyle hicablanmak sebebiyle, yâhut mâ'nâ: uyanıklık hususlünde ve basiret nurunun zuhurundan evvel, sefahat halimizde bizden sâdır olan nefis ve sıfatlar ile vukûf, (duraklamak, durakalmak) sebebiyle mahrumiyet azabı ve firak elemi ve hicab uzaması ile bizi helâk mi edeceksin? **(İn hiye illâ fitnetüke)** (Ayet 155) Nefis sıfatları ile ve heva ibâdetiyle olan bu ibtilâda, gayrin medhali yoktur. Ancak senin ibtilândır. **(Tudillu bihâ men teşâü)** (Ayet 155) Sen bu fitne ve ibtilâ ile hicab ve şekâvet, cehil ve ama ehlinden dilediğini izlâl (manen yolunu şaşırtma) **(vetehdî men teşâ'ü** (Ayet 155) ve saâdet ve inâyet, ilim ve hidayet ehlinden dilediğine de hidayet eylersin. Musâ bu sözü, tecelliy-i ef'al makamında söylemiştir. Bizim işlerimizle kaim, işlerimize sahib ve mütevelli sensin. **(Fağfirlenâ)** (Ayet 155) Buna binaen bizim ef'alimiz günahlarını örttüğün gibi, zât ve sıfatımız günahlarını da setr et. **(Verhamnâ)** (Ayet 155) Ve vücûdunla eniyet hicabını kaldır ve şuhudun nurlarını ifaza ile bize rahmet et **(Ve ente hayrülgâfirîne)** (Ayet 155) ve sen mağfiret-i tamme ile mağfiret edicilerin hayırlısısın.

(Ayet 156) **(Vektüblenâ fî hâzihiddünyâ haseneten)** Ve bize bu dünyada fenadan sonra bekada adâlet ve istikamet **(ve fîlâhireti)** (Ayet 156) ahiretde de müşahede ve ziyade hasenesini taktir et. **(İnnâ hüdnâ ileyke)** (Ayet 156) Biz, vücûdumuz günahlarından sana rücu' eyledik, dedi. **(Kaâle azâbî)** (Ayet 156) Hak Teâlâ Hazretleri, benim cihetimden hâsıl ve bana mahsus olan işbu şerk azabı, her ne kadar firak eleminin şiddeti dolayısıyla elemli ise de **(Usîbü bihî men eşâ'ü)** (Ayet 156) ben o azabı ehl-i inayetten dilediğim has kullanrıma dokundururum, **(Ve rahmetî vesiat külle şey'in)** (Ayet 156) Rahmetim ise bir kimseye ve bir şeye mahsus olmayıp, her şeye vâsi' olmuştur. İmdi bu azabta kadri takdir olunamayan ve künhüne varılamayan bir Rahmet hakkında «Hiç bir nefis kendisi için gizlenmiş olan sevinci bilemez» buyurulan, lezzet-i vusul rahmeti vardır. Böyle olmakla beraber, bu azab, o kadar lezzetlidir ki hiç bir lezzet buna kıyas olunamaz. Nitekim aşıkın biri «Azabla duyduğum zevkten başka bütün lezzetlere ben nâil oldum.» ma'nâsında olan (ve küllü lezzetin kadniltüm inhussivâ melzuzi veedi bilazabi) beytini söylemiştir. Ben hayatım hakkı için derim ki, bu azâb kibrit-i

ahmerden daha azizdir. (Kibrit-i ahmer, en kıymetli olan şey manâsınadır) Amma, Rahmet nasibinden hiç kimse hâli değildir. **(Fese'ektübühâ)** (Ayet 156) Ben o Rahmeti, tam ve kâmil ve Rahmet-i Rahimiye olarak hasseten **(Lillezîne yettekûne)** (Ayet 156) bütün hicablardan sakınan ve merzûk oldukları emval ve ahlâk ve ulûm ve ahvalden müstehiklerini ifaza eden **(vellezînehüm biâyâtinâ yü'minûn)** (Ayet 156) ve cemi sıfatımızla ittisal eden has kullarıma isbat ve lâzım kılacağım, **(Ellezîne yettebi'ûnerresûlennebiyyel'ümmiyye)** (Ayet 157) ki, onlar da takvada **(Ve mâ remeyte iz remeyte ve lâkinnallahe remâ)** (Enfal suresi, Ayet 17), **(Ve mâ yentıku anilheva)** (Necm suresi, Ayet 3) **(Mâ zâğalbasarü ve mâ tagaâ)** (Necm suresi Ayet 17) âyetleri ile, zekât vermekte **(Ve emmessâile felâ tenher ve emmâ bini'meti rabbike fehaddis)** (Duhâ suresi, 10-11) ayeti ile ve **(utitü cevâmialkelimi ve büistü liütemmime mekarimelahlâki)** hadis-i şerifi ile vasıfları beyan olunan Nebiyyi Zişan'ın sıfatlarına tâbi olmakla o her zamanda Nebiy-yi Ümmi'ye ittiba eden Muhammedî'lerdir.

(Ayet 159) **(Ve min kavmi Musâ ümmetün yehdûne bilhakkı ve bihî ya'dilûne)** Yani rahmet-i tamme ile felâh bulanlar, ancak Nebi'nin bu evsaf-ı celilesine ittiba edenlerdir (tabi olanlar). Musâ'nın kavminden de insanları nefisleri ile değil, Hak ile hidayet eyleyen ve istikamet ve temkin halinde insanlar arasında Hak ile adâlet eden muvahhitlerden bir cemaat vardır.

(Ayet 163) **(İz te'tîhim hitânühüm yevme sebtihim şurean ve yevme lâ yesbitûne lâ te'tîhim)** Sebt (Cumartesi) gününde onların, balıklarının takım takım tevali ederek gelipte, Sebt olmayan günlerde balıkların gelmediğini ,Ben-i İsrail'in mütecavizlerinin Sebt gününde haddi nasıl tecavüz ettiklerini, deniz kenarında olan Eyke veya Medyen veyahut Şam taberiyesi ahalisinden sor. Onların halleri, sâir günlerde olmayan yemekler, içkiler ve oyuncaklar gibi huzuz-i nefsaniyenin cumâ günlerinde sokak ve çarşılarda ve mevsim ve mahfellerde (rahat edilecek yerler) toplanmak hususunda, zamanımız ahalisinden olan İslâm'a mensub kimselerin halleri gibidir ki bu da fısk sebebiyle Allah tarafından ibtilâdan başka bir şey değildir.

(Ayet 179) **(Ülâike kelen'âmi belhüm edallü)** İşte bunlar, kalbleriyle Allah'a yakınlaştıran maârif ve hakayıkı idrâkleri, gözleriyle ibret almaları, kulakları ile hakikatı duymaları olmadığı için hayvanlar gibidirler. Belki akidelerinin fesadı ve birçok hileleri sebebiyle buudu icab eden şeytanetin kendilerinde bulunduğu için hayvanatdan da fazla dalâlettedirler.

(Ayet 180) **(Ve lillâhilesmâ-ülhüsnâ)** Allah Teâlâ Hazretlerinin esmây-i hüsnâsı vardır. Beyanı geçmiştir ki, her isim, bir sıfat ile mütecelli olan Zat'tan ibarettir. Allahu Teâlâ Hazretleri, her bir işi, isimlerinden bir isim ile tedbir eyler. İmdi cahil bir kimse, ilmi istediği vakit Âlim ismiyle, mariz, şifa istediği vakit Şâfi ismiyle, fakir gına istediği vakit Muğni ismiyle dua ettiği gibi sizin herhangi bir isme iftikar ve ihtiyacınızda, hal delâletiyle Allah'a o isim ile dua ediniz. Bunların hepsi, o sıfatın eserini ve o ismin tesirini, kabulü müstelzim olan istidadın tahsili ile olur. Yâhud, Rububiyeti, alîm ismine mahsus olduğu için, cahil bir kimse yarabbi dedikte **Yâ Alîm**, mariz, yarabbi dedikte **Ya Şâfi**, fakir ya rabbi dedikte **Ya Muğni** murad eylediği gibi, kâl diliyle ve yahud tâlib-i sâdıkın, meselâ ilim sıfatıyla sıfatlanıp, Hak'kın ilmiyle kendi ilminden fâni oldukta **Alim** ismiyle, marazının şifasını bulup, şifa sıfatıyla ittisafı sebebiyle gayrini şifalandırmak istediği vakit **Şafi** ismiyle ve Hak ile fakrinden müstagni oldukta **Ganî** ismiyle dua ettiği gibi fiil ve lisan ile dua ediniz. İşte mü'minlerden muvahhit olanlarının emr olundukları dua budur. Bu emre imtisal edilmelidir. **(Ve zerûllezîne yülhidûne fî esmâihi)** (Ayet 180) Ve siz Allahu Teâlâ'nın esmasında ilhad edenleri; bu sıfatları gayrinden taleb ve gayre izafe ile Allah'a şirk edenleri terk ediniz.

(Ayet 187) **(Yes'elûneke anissâ'ati eyyâne mürsâhâ)** Habibim, sana saatten sual ederler. Saatinin vukûu ve kıyamı ne zamandır, derler. Saat ile murad, kıyameti kübranın, yani Mehdi'nin vücûdu ile vahdet-i zâtiyenin zuhuru vaktidir. **(Kul innemâ ilmühâ inde Rabbî)** (Ayet 187) Habibim, sen de ki: «Kıyameti kübranın ilmi ancak Rab'bimin indindedir.» **(Lâ yücellîhâ li vaktihâ illâ hüve)** (Ayet 187) Kıyameti kübranın, vaktini Allah'tan başka kimse keşf edemez, ancak O bilir. Nebi Aleyhisselâm'ın MEHDÎ zuhurunun vakti hakkında **(kezebelvekkatune)** yani, «Vakit ta'yin edenler yalan söylediler» buyurduğu gibi, kıymet-i kübranın vaktini de Allah'tan gayri kimse bilemez. Ben hayatıma kasem ederim ki, kıyamet-i kübrayı vukûundan evvel kimse bilemediği gibi, vukûu zamanında da Allah'tan gayri kimse bilemez. **(Sekûlet fissemâvâti vel'ard)** (Ayet 187) Zira bunun ilmi, göklerde ve yerde ağır olmuştur. Gökler ve yer ehli, o ilmi kavrayamaz.

(Ayet 194) **(İnnellezîne ted'ûne min dûnillâhi ibâdün emsâlüküm)** Gerek insan ve gerek insanın gayri her ne olursa olsun, Allah'tan gayrinden taleb ettikleriniz âciz ve adem-i tesirde muhakkak onlar da sizin gibi kullardır, âcizlerdir. **(Fed'ûhüm felyestecibû leküm in küntüm sâdıkıyne)** (Ayet 194) Eğer siz, te'siri gayre nisbet etmekte

doğru iseniz, sizin için müyesser olmayan, muvaffak olamadığınız bir işte onları çağırın, o işi size kolaylaştırsınlar. Nitekim Nebî Aleyhisselâtü Vesselâm Efendimiz, İbni Abbas Radiyallahü anh'a; «Ey oğlan, sen Allah'ı hıfz et, Allah da seni hıfzetsin. Sen Allah'ı hıfzet, Allah'ı karşında bulasın, bir şeyi istediğin vakit Allah'tan iste, bir muavenet dilersen Allah'tan dile, ve bil ki bütün cemaat sana bir menfaat vermek için toplansalar, Allah'ın sana takdir ettiğinden başka bir menfaat yapamazlar. Ve eğer sana bir zarar vermek için toplansalar Allah'ın takdirinden başka sana hiç zarar veremezler. Kalemler kaldırıldı. Sahifeler kurudu.» buyurmuştur.

(Ayet 195) **(Elehüm ercülün yemşûne bihâ)** Bu kelâm inkâr yolunda istifhamdır. **(Em lehüm a'yünün yubsirûne bihâ em lehüm âzânün yesme'üne bihâ)** (Ayet 195) (İlâhir.....) Onların yürüyen ayakları mı vardır? Tutan elleri mi vardır? Gören gözleri mi vardır? İşiten kulakları mı vardır? Yâni onların ayakları vardır, lâkin o ayaklarla yürümezler. Belki Allah ile yürürler. Zira onları o ayaklarla yürüten Allah'tır. Sair azaları da bunun gibidir. **Kulid'û şürekâeküm sümme kiydûni felâ tunzirûni)** (Ayet 195) Habibim de ki; «Siz insan ve cinden bütün şeriklerinizi (ortaklarınızı) çağırın. Sonra kadir iseniz bana mekir ve hile yapın, hiç durmayın. **(İnne veliyyi yallahüllezi nezzelelkitâbe)** (Ayet 196) Zira benim işimin sahibi, müdirim ve sahibim , kitabı indirmekle beni talim eden Allah'tır.» **(Ve hüve yetevellessâlihîne)** (Ayet 196) O Allah Teâlâ Hazretleri, herbir sâlih olan ve istikametle kaim olan kimseyi velâyet ve hıfz eder. Her ne zaman, enbiyanın, enbiyadan birinin vasfında sâlih nutku varid olursa, ayni cemi'de fenâdan sonra istikamet ve temkinle Hak'la baki ve izn-i Hak'la nev-i beşerin ıslahıyla kaim olan zat murad olunur.

(Ayet 198) **(Ve terâhüm yenzurûne ileyke ve hüm lâ yübsirûne)** Müşriklerden ve gayrilerden kalbleri mühürlenmiş olan kimseleri hidayete davet edersen işitmezler, ve itaat etmezler. Ve onların basarlarının, yani gözlerinin sahihliği ile beraber, hakikatte kalbleri kör olduğundan Hak'kı ve senin hakikatini göremedikleri halde sana nazar ettiklerini görürsün.

(Ayet 199) **(Huzil'afva)** Habibim, sen onlara kolay gelen şeyi emret. **(Ve'mür bil'urfi)** (Ayet 199) Vech-i cemil ile emr et! **(Ve a'rid anilcâhilîne)** (Ayet 199) Ve cehillerine mukabele etmemekle, câhillerden i'râz eyle. İmam-ı Cafer-i Sadık (Radiyallahü Anh)'ın, «Allahu Teâlâ Hazretleri, Nebi'sine mekârim-i ahlâk ile emreyledi, ve Kur'ân'da bu âyetten fazla, mekârim-i ahlâkı cem eden bir ayet yoktur.»

dediği rivayet olunmuştur ki, İmam'ın bunu demesi bu âyetin kuvvetle tevhide delâlet ettiği içindir. Zira insanların nâsiyelerine malik olanı ve kullardaki tasarrufunu ve gerek yaptıkları ve gerek terkettikleri şeylerde kendi nefisleriyle olmadıklarını müşahede eden Zât, kullarını meşakkate haml etmez. Ve emr-i bilma'rûf ve nehyi anilmünkerde gazab etmez. Ve şiddet göstermeyip hilm ile muamele eder.

(Ayet 220) **(Ve immâ yenzeğanneke mineşşeytâni nezun)** Ve eğer fiili görmek ve günahı onlara nisbet etmekle, şeytandan, sana onların münakaşasına seni sevkedecek kuvvetli bir vesvese gelirse **(Festa'iz billâhi)** (Ayet 200) Hak'kın failiyetini şuhud ve huzur ile Allah'a sığın. **(İnnehu semi'ün alimün)** (Ayet 200) Allahu Teâlâ, nefsin sözlerini ve göğsünde şeytanın vesveselerini işitici, niyetleri ve sırları bilicidir.

(Ayet 201) **(İnnellezînettekav izâ messehüm tâifün mineşşeytâni)** Şirkten sakınan kimseler, fiili gayre nisbetle, kendilerine, şeytandan bir hatır ve hayal dokunduğu vakit **(Tezekkerû)** (Ayet 201) makam-ı tevhidi ve efâli Allah'tan müşahede ile tezekkür ederler. **(Feizâhüm mübsirûne)** (Ayet 201) Bu tevhid makamını hatırlayınca derhal fâiliyeti ilâhiyeyi görürler. O halde nazarlarında şeytan durmaz, ve Allah'tan başka fâil kalmaz.

(Ayet 202) **(Ve ihvânühüm yemüddûnehüm filğayyi sümme lâ yuksirûne)** Şeytanların ihvanı olan mahcublar, fiili gayre nisbet etmekle, şeytanlara imdad ederler. Bu sebebten inad ve cehillerinden kısalmazlar. **(Ve izâ lem te'tihim biâyetin kaâlû lev lectebeytehâ)** (Ayet 203) İstedikleri ayeti getirmediğin vakit, neye o âyeti nefsinden toplamadın, yâni uydurmadın, derler. **(Kul innemâ ettebi'û mâ yûhâ ileyye min Rabbî)** (Ayet 203) Habibim de ki: «Ben, ancak Rab'bimden bana vahy olunan şey'e tâbi olurum. Külfetle, nefsimden bir şey yapmam. Belki Allah'tan tebliğ ederim. Ve ben, kendi nefsimle değil, Allah ile kaim olduğum için ancak Hak'tan bana vahyolunan şey'i söylerim.»

(Ayet 204) **(Ve izâ kuriel kur'ânü festemi'û lehü)** Ve Kur'ân okunduğu vakit Allah'ı istimâ edin. Ve ancak Allah'tan dinleyin. **(Ve ensitu)** (Ayet 204) Ve nefsin gayrinin sözünden sükût edin. Zira Kur'ân'ı tekellüm eden, söyleyen Allah'tır. **(Le'alleküm turhamûne)** (Ayet 204) Söyleyen Zât'ın, sıfat ve efâli ile kelâmında tecell-i rahmeti ile rahmet olunmanız me'muldur.

(Ayet 205) **(Vezkür Rabbeke fî nefsike)** Rab'bini, nefsinde hâzır olduğu halde hatırla! **(Tadarrû'an)** (Ayet 205) Makamı tafsilde cemi'

tadarru' ve niyaz cihetinden **(Ve hîyfeten)** (Ayet 205) ve sırda, nefisten korku ile yâhud mâ'nâ: o zikirde nefsin nasibi olmaktan korkarak **(Ve dûnelcehri minelkavli)** (Ayet 205) tadarru ve zikrin sana, senden zahir olmaksızın **(Bil ğudüvvi vel'âsâli)** (Ayet 205) Ruh nurunun zuhur ve işrak ve galebesi sabahında ve nefis sıfatlarının ve kuvasının ğalebeleri akşamında bu vecihle zikret. **(Ve lâ tekün minelğaâfiline)** (Ayet 205) Ahvalden hiçbir halde, hususile nefsin ve sıfatının ğalebesi halinde, vahdet-i zâtiyenin şuhudundan ğafil olanlardan olma.

(Ayet 206) **(İnnellezîne inde Rabbike)** Tevhid ve tevhidde fena ve Hak ile beka ve istikamet sahibi olanlar **(Lâ yestekbirûne an ibâdetî)** (Ayet 206) enaniyetle hicabları sebebiyle Rablerinin ibadetinden kibirlenmezler. Belki ayn-i cemide tafsili müşahede edip, Hak'kı iz'an ve kabul ederler. **(Ve yüsebbihûnehü)** (Ayet 206) Ve enaniyetlerinin nefyi ile Hak'kı şirkten tenzih ederler. **(Ve lehü yescüdûne)** (Ayet 206) Ve fenâ-yı tam ile ve bakiyye ve eniyyet âsarının mahvı ile Hak'ka secde ederler. Halk'ın fenasından sonra baki olan Allahu Teâlâ Hazretleridir.

ENFAL SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Yes'elûneke anil'enfâli)** Habibim, sana ganimet mükâfatlarından sorarlar. **(Kulil'enfâlü lillâhi verresûli)** (Ayet 1) Sen de ki: «Ganimet ve mükâfatlar, Allah'ın ve Resul'ünündür. **(Fettekullahe ve aslihû zâte beynikûm)** (Ayet 1) İmdi siz, Allah'a sakınıp aranızı ıslah ediniz» Sual edenler, kendi fiilleri ile mahcub oldukları için Allah'ın ve Resul'ünün, yâni Resul'ün mazharında olan Allah'ın fiiline itiraz eylediler. Bu sebebden ef'al takvası ile yani, Allah'ın fiilini görüp kendi fiillerinden kaçınmakla ve tenazu' ve tehalüfü (hilaflaşmayı, birbirine uygun olmamayı) mucib olan fiillerinin masdarı olan nefisleri sıfatlarının mahvı ile aralarını ıslah etmekle emrolundular. Tâki enva-ı sıfatın zuhuru ile ülfet ve muhabbet-i kalbiyeye rücu edeler. **(Ve ati'ullahe ve resulehu in küntüm mü'minîne)** (Ayet 1) Ve eğer siz hakiki mü'minler oldunuz ise, irade-i kalbiye ile Allah'ın emrini kabulün size kolaylaşması için, nefisleriniz sıfatının fenası ile Allah ve Resul'üne itaat ediniz.

(Ayet 2) **(İnnemelmü'minûnellezîne izâ zükirallahü vecilet kulûbühüm)** Hakiki imanla iman etmiş olanlar yalnız nefse mahsus olan ef'al zikri ile değil, kalbe mahsus olan sıfat zikri ile Allahu Teâlâ zikr olunduğu vakit, kahr, kibriya, azamet ve bekanın tasavvuru ve kalbler üzerine o sıfat tecelliyatı nurlarının işraki ile kalbleri müteessir olan kimselerdir. **(Ve izâ tüliyet aleyhim âyâtühü zâdethüm îmâna)** (Ayet 2) Ve Allah'ın sıfatları, mezahir-i kelâmiyede aşikâr olduğu vakit, ilim makamından ayne terakki ile onlara hakiki imanı ziyade eder. **(Ve alâ rabbihim yetevekkelûne)** (Ayet 2) Ve onlar, Rab'lerine tevekkül ederler, yâni fiillerinin fâni olmasıyla tevekkül makamını tashih ve sıfat fenâsı makamında itmam ederler. Çünkü her hangi bir makamın tashihi, ancak o makamdan terakki ve fevkındaki makamdan ona nazar etmekle tamam olabilir.

(Ayet 3) **(Ellezîne yukîmûnessalâte)** Onlar; sıfat müşahedesi ve sıfat tecelliyatı ile sıfatda terakki sebebiyle huzur-i kalbi namazını kılarlar. **(Ve mimmâ razaknâhüm yünfikûne)** (Ayet 3) Ve ef'al fenası makamında, onları rızıklandırdığımız tevekkül ilimlerinden ve sıfat seyrinde rızıklandırdığımız sıfat tecelliyatı ilimlerinden o ilimlerle amel etmek ve müstehak olanlara ifaza etmek suretiyle infak ederler. **(Ülâike hümülmü'minûne hakkaâ)** (Ayet 4) Hakiki mü'minler, işte ancak bunlardır. **(Lehüm derecatün inde Rabbihim)** Bunların, Rab'leri indinde sıfat mertebelerinden ve kalb cennetleri bahçelerinden dereceler vardır. **(Ve mağfiretün ve rızkun kerimün)** (Ayet 4) Ve ef'al günahlarının mağfireti ve sıfat tecelliyatı ve ulumu kabilinden keramet rızıkları vardır.

(Ayet 5) **(Kemâ ahreceke rabbüke)** Şu hal, yâni; ganimet hususunda sana itirazları, Rab'binin, seni Medine'den çıkardığı zaman sana itirazları gibidir. Zira onlar, kendi fiilleri ile Allah'ın fiilinden muhtecib olunca, gerek çıkmak ve gerek ganimetden mükâfat vermek, her iki fiili de senden görüb, mükâfat vermek fiilinden kerehat ettikleri gibi, senin çıkmanı da kerih gördüler ve seni Rab'binin çıkardığını anlayamadılar. **(Mîn beytike bilhakkı)** (Ayet 5) Yâni, Hak'ka mültebis (şüpheli - benzeyen - iltibaslı), nefsin ile değil, Hak ile evinden çıkıcı olduğun halde, yahud mânâ: sevab ve hikmete mültebis (benzeyen) bir çıkmak ile çıkmana itiraz ettikleri gibidir. **(Ve inne fariykan minelmü'minine lekârihûne. Yücâdilûneke filhakkı ba'de mâ tebeyyene)** (Ayet 5 - 6) Tecelliyat ile çıkmak hali sana tebeyyün ettikten, yahud mânâ evvelce mücizat ile asarı onlara tebeyyün etdikten, yahut, nusret kendilerinin olduğunu onlara bildirmekten ve bu suretle bildirmekde keyfiyet onlara tebeyyün ettik-

ten sonra, müminlerden bir kısmının yine kendi ef'al ve sıfatları ile mahcub olmaları dolayısiyle hak ve sabit olan bir hususda seninle mücadele ederler. **(Ke'ennemâ yüsâkûne ilel mevti ve hüm yanzurûne)** (Ayet 6) Güya ölüme sevk olunurlar gibi korku ve hayret içinde bakarlar.

(Ayet 7) **(Ve iz ya'idükümüllahü ihdettâifeteyni ennehâ leküm ve teveddûne enne ğayre zâtişşevketi tekûnü leküm)** Allahu Teâlâ'nın, size iki taifeden birisinin, yâni başlarında Ebu Süfyan bulunan Şam ticaret kafilesinin, ve yahud, başlarında Ebu Cehil bulunan ve kafileyi kurtarmak için Mekke'den hazırlanıp çıkan düşman ordusunun, sizin olduğunu va'd eylediğini ve kuvveti olmıyan kafilenin, sizin olmasını sevdiğiniz ve istediğiniz vakti hatırlayınız. **(Ve yuridullahü en yühıkkalhakka bikelimâtihî)** (Ayet 7) Allahu Teâlâ Hazretleri de yardım eylediği semavi meleklerle Hak'kı sabit kılmağı ve kâfirlerin arkasını kesmeği ve her ne kadar mücrim ve günahkârlar ikrah eder olsalar da bâtılı iptal ve Hak'kı tesbit etmeği murad ediyordu.

(Ayet 9) **(İz testeğîsûne habbeküm)** Sizler, tâkat ve kuvvetinizden uzaklaşmak ve te'sir ve kuvvetin, sizden ve düşmanınızdan olmayıp, Allah'dan olduğunu yakinen bilmekle ef'aliniz hicablarından soyunmak suretiyle Rab'binizden yardım dilediğiniz vakit, **(Festecâbe leküm ennî mümiddüküm bielfin minelmelâiketi mürdifîne)** (Ayet 9) nefis sıfatlarından ve ef'al libaslarından işbu tecerrüdünüz halinde, kalblerinizin âlem-i melekuta cinsiyeti dolayısıyla Rab'binizin «Ben melekut âleminden, kahr melekutundan bir âlemle yani, Ali İmran suresinde işaret ettiği vecihle, o halet de kalblerinize münasebeti olan ruhaniyet ve kuva-yı semaviyeden bir kuvvetle sizin imdadcınızım» diye duanızı kabul eylediğini hatırlayınız. Bu âyetde melâike adedinin bin, diğer bazı ayetlerde üç bin veya beş-bin olarak zikr olunmasının sebebi, aded-i mahsus murad olmayıp, kesret murad olduğu, yahud bu âyetdeki, biri biri ardınca demek olan **(mürdifîn)** kavli, onlardan sonra başka melâike taifelerinin de takip eylediğine delalet ettiği içindir. Melâikenin, mü'minlere imdadı, meselâ: Rüyada suretlerin temessül ettiği gibi, mukâtele sureti ile meleklerin temessülleri ve cesedlenmeleri, yahud cesedlenmeksizin kahr ve tesirlerinin küffara erişerek helâk ve münhezim olmaları tarikiyledir.

(Ayet 10) **(Ve mâ ce'alehullahü illâ büşrâ ve litetmainne bihî kulûbüküm)** Allah Teâlâ Hazretleri, bu imdadı ancak size beşâret olmak ve nefsinizin mülâbis ve ahvalinden tecerrüdünüz zamanında melekûta ittisal ile kalbleriniz mutmain olmak için kılmışdır. Yoksa,

nusratın husulu, o melâikeden değildir. **(Ve men nasru illâ min indillâhi)** (Ayet 10) Zira, nusret olamaz, ancak Allah Teâlâ tarafından olur. Lâkin hikmeti, eşyanın sebeblere taallukunu iktiza eyler. **(İnnallahe azîzün hakîmün)** (Ayet 10) Tahkik, Allahu Teâlâ Hazretleri, nusret etmeğe kuvvet sahibi ve galibtir. Nusratı; hikmet üzere yapan hikmet sâhibidir.

(Ayet 11) **(İz yuğaşşîkümünnü'ase emeneten minhü)** Allah tarafından emniyet ve tamamiyet olmak için size sekinetin nüzûlüyle kuva-yı bedeniye ve sifat-ı nefsaniyenizin sükûnünun uyuklamasının sizi örtdüğünü **(ve yünezzilü aleyküm minessemâi mâen liyutahhirekům bihî)** (Ayet 11) ve sizi, ehadis-i nefis ve revacis-i vehim pisliğinden temizlemek **(ve yüzhibe anküm riczeşşeytâni)** (Ayet 11) ve sizden şeytanın vesvese ve tahvifini gidermek **(ve liyerbite alâ kulûbiküm)** (Ayet 11) ve yakin kuvvetiyle kalblerinizi kuvvetlendirib göğsünüzü sâkin kılmak **(ve yüsebbite bihil'akdâme)** (Ayet 11) ve o kuvvetle ayaklarınızı sâbit kılmak için, size Ruh semasından ilmel-yakîn suyunu indirdiğini hatırlayınız. Çünkü, korku ve tehlike yerlerinde sebât ve şecâat, ancak yakîn kuvvetiyle olur.

(Ayet 12) **(İz yühiy Rabbüke ilelmelâiketi ennî me'aküm)** Rab'binin, melâikeye; ben sizinle beraberim, yâni Hak Teâlâ melekûta ceberut ile imdad ederek melâike, Allah'ın yardımcı olduğunu âlem-i ceberuttan bilirler **(Fesebbitûllezîne âmenû)** (Ayet 12) Binaenaleyh siz, imân edenleri te'yid ittisali ile te'yid ve tesbit ediniz. **(Seulki fi kulubillezine keferûrru'ba)** (Ayet 12) Küfür edenlerin imdad-ı semavî ve te'yid-i İlâhiden kesilmeleri ve kendilerini şek ve vehim kuvvetinin istilâsı sebebiyle kalblerine korku ilka edeceğim. **(Fadribû fevkal'a'nâkı)** (Ayet 12) Küfür edenlerin boyunlarını vurunuz. **(Vadribû minhüm külle benânin)** (Ayet 12) Ve her birinin korku ile boyunlarına koydukları parmaklarını kesiniz, yâni bu mânâyı telkin ile mü'minleri tesbit ve bu sözü onlara ilka ile, yâhud rivayet olduğuna göre, tarafınızdan bu fiili onlara göstermekle onları teşci' ediniz, diye vahy eylediğini hatırlayınız.

(Ayet 17) **(Felem taktülühüm velâkinnellahe katelehüm)** Ey mü'minler, o küffarı siz katl etmediniz ve lâkin onları Allah katl eyledi. Bu âyet ile mü'minleri te'dib ve kendilerinden ef'ali selb ve Allah'ı isbat ile, onları tevhid-i ef'ale hidayet etti. Nebi Aleyhisselâm ise, Hak ile beka makamında olduğundan ayn-i cemi'de tafsil mânâsını ifade etmek için **(Ve ma remeyte iz remeyte ve lâkinnallahe remâ)** (Ayet 17) «Habibim, küffara toprağı attığın vakitte sen atmadın ve lâkin Allah attı» buyurup, «Sen atmadın» demekle Habib'inden

atmak fiilini selb, «Lâkin Allah atdı» sözüyle, atmak fiilini Allah'a isbat ile beraber, «attığın vakit» sözüyle atmak fiilini Nebi Aleyhisselâm'a nisbet eyledi. O halde toprağı atan Muhammed'dir. Fakat nefsiyle değil, Allah ile atan Muhammed'dir. Mü'minler bir iş yapsalardı, nefisleri ile yapacak olduklarından, onlara hiç bir fiili nisbet etmedi. **(Ve liyübliyelmü'minîne minhü belâen hasenâ)** (Ayet 17) Ve Hak Teâlâ, mü'minleri, tevhid-i ef'al ata-i cemiliyle tecrübe etmek için bu işi yaptı. **(İnnellahe semi'un)** (Ayet 17) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, onları biz katl ettik diye nefislerinizin sözlerini işidince, **(Alîmün)** (Ayet 17) her ne kadar katl fiili, sizin mazharlarınızda, zâhir oldu ise de, katl edenin ancak kendisi olduğunu bilicidir.

(Ayet 20) **(Yâ eyyühellezîne âmenü atî'ullahe ve resûlehü ve lâ tevellev anhü ve entüm tesme'ûne)** Ey mü'minler, siz Allah'a ve Resul'üne itaat edin. Ve sözünü işitmekle beraber Resul'ünden yüz çevirmeyin, zirâ işitmenin eseri, anlamak, dinlemek ve tasdik etmektir. Anlamanın eseri de, iradedir. İradenin eseri de, tâatdir. Bunun için i'raz etmekle beraber işitmek davası sahih olmaz. Çünkü işitmek ile yüz çevirmek birarada olmaz. Binaenaleyh eğer siz, işitmek davasında sadık iseniz, irade ile tâate mülâzimet ediniz. **(Ve lâ tekûnü kellezîne kalû semi'nâ ve hüm lâyesme'ûne)** (Ayet 21) Ve siz, hayvanlar ve belki onlardan daha şer olanlar gibi, fehim ve kabulden mahcub oldukları için asla işitmedikleri halde, işitdiklerini dava edenler gibi olmayınız.

(Ayet 22) **(İnne şerreddevâbbi indallahissümmülbukmüllezîne lâ yâ'kılûne)** Allahu Teâlâ indinde, yerde gezenlerin en şeriri ve kötüsü, düşünmiyen, hakikatten sağırlar ve dilsizlerdir.

(Ayet 23) **(Ve lev alimallahü fihim hayren le'esme'ahüm)** Eğer Allahu Teâlâ Hazretleri, onlarda bir hayır ve salâh, yâni fehim ve kabul ve itâat edecek kadar işitmelerinin kemâlini kabule bir istidad bilmiş olsa idi, onlara işittirir ve kabul ettirirdi. **(Ve lev esme'ahüm letevellev)** (Ayet 23) kendilerinde fehim edecek kadar bir hayır olmamakla beraber, eğer Allahu Teâlâ onlara işittirip anlatdıra idi, fehimlerinin irade ve taat eseri olmazdı. Belki bu fehmin kendilerinde zâti olmayıp ârizi ve zevâl-i seri' olduğu için çarçabuk yüz çevirirlerdi. **(Ve hüm mu'ridûne)** (Ayet 23) Hal şu ki, onlar bizzat i'raz edicilerdir. Bu sebebden kendilerinde fehim ve irade durmaz. Nitekim, Emirilmüminin Kerremallahü Veche ve Radiyallahü Anh Efendimiz «Nifak ehlinden bile olsa hikmeti yine ahzet (at)» buyurmuştur. Çünkü hikmet, takva sahibi olan mü'minin kalbinde sâkin oluncaya kadar, münafıkın göğsünde deprenir, tereddüd eder, yâni hik-

met, münafıkın zâtına münasib olmayıp, orada ârizî olduğu için onun göğsünde sâbit olamaz, demektir.

(Ayet 24) **(Yâ eyyühellezîne âmenûstecîbû lillâhi ve lirresûli)** Ey gaybe iman eden mü'minler, tezkiye ve tasfiye ile Allah'a ve Resul'üne icâbet ediniz, kalblerinizi ihya eden hakikî ilme davet ettiği vakit Allah'ın ve Resul'ün davetini kabul ediniz. Yâhud mânâ: Ey hakikî imân ile imân eden mü'minler; sizi Allah ile ihya etmek için Allah'a davet eylediği vakit, Allah'a sülûk ile davetini kabul ediniz. Bu beyan, Allah ve Resul'ün icabeti, bir icabet olduğuna göredir, amma icabetler biri birinin gayri olduğu vakit âyetin mânâsı, bâtın ve kalb ile Allah'a, zâhir ve nefis amelleri ile Resul'e icabet ediniz, yahud mânâ: İstikametde bekabillah ile ihya etmek için sizi istikamete davet eylediği vakit cemi'de fâni olmakla Allah'a ve tafsil huhukuna müraat ile Resul'e icabet ediniz, demektir. Bunların kâffesi istidadın zevalinden evveldir, zira **(va'lemû ennallahe yehûlü beynel mer'i ve kalbihî** (Ayet 24) Biliniz ki istidadın zevali ve pas irtikab olunmakla hicabın husulü sebebiyle Allah Teâlâ, kişi ile kalbi arasında hâil (engel-perde) olur ve perde kılar. Binaenaleyh fırsatı taleb ile icabeti tehir etmeyiniz. **(Ve ennehu ileyhi tuhşerûne)** (Ayet 24) ve biliniz ki muhakkak sizler, Allah Teâlâ'ya haşr olunursunuz, mahv ve fenânız iktizası üzre sıfat ve zâtıyla sizi mücazat eder.

(Ayet 25). **(Vettekuû fitneten lâ tusîbennellezîne zalemûminkûm hâsseta)** İstidadı, mevziinin gayrinde istimal ve Hak'kın madununda sarf etmekle izale veya noksan kılmakla zulum edenlere, kendileri zulumle münferid oldukları için yalnız onlara mahsuş olan şirk ve hicab fitnesinin size isabetinden sakınınız. Yâhud mânâ: muhabbetleri yaramazlığının ve reziletlerinin ihtilat edenlere de teaddi ve tecavüzü sebebiyle, sizden yalnız zulum edenlere mahsuş olmayub, hem onlara hem de diğerlerine şâmil olan fitnenin isabetinden sakınınız. **(Va'lemû ennallahe şedîdül'ikab)** (Ayet 25) Ve kazandıkları zulmânî hey'etleri kalblere teslit ve hicâb ederek kalbleri o hey'etlerle ta'zîb etmekle Allah Teâlâ'nın ikabının şiddetli olduğunu biliniz.

(Ayet 26) **(Vezkürû iz entüm kalîlun)** Cehliniz ve ilim nurundan inkıtâınız sebebiyle kadir ve kıymetinizin az, **(Mustad'afune fil'ardı)** (Ayet 26) arz-ı nefisde zaif **(Tehâfûne en yetehattefekümünnâsü** (Ayet 26) nefislerinizin zayıflığından kuvay-ı hissiye insanlarının, sizi kapmasından korkar olduğunuz zamanı düşününüz. **(Feâvâküm ve eyyedeküm binasrihî)** (Ayet 26) Bunun üzerine tevhid-i ef'ale girerek ulûm ve tecelliyat nimetlerine belki şükr edersiniz diye Hak Teâlâ Hazretleri sizi ilim kasabasına sığındırıp, tevhid-i ef'al maka-

mın da yardımıyla te'yid **(ve rezekaküm minnettayyibâti le'allekûm teşkürûne)** (Ayet 26) ve sıfat tecelliyatının ilim yemişleri ile sizi rızıklandırdı.

(Ayet 27) **(Ya eyyühellezîne âmenû lâ tehûnûllahe verresûle ve tehûnû emânâtiküm ve entüm ta'lemûne)** Ey mü'minler, siz hıyanetin en kötü ve fena bir rezilet olduğunu, yâhut mânâ: O emanetin hamilleri olduğunuzu bildiğiniz halde, geçmiş olan tevhid-i fıtrî mîsâkını bozmakla Allah'a ve emânetine ve gelecekte, yânî; şimdiki akti terk ile Resul'e, ezeldeki istidad-ı evvelinizin iktizasıyla Allah'ın sizde emanet olarak koymuş olduğu maârif ve hakayıkı, nefisleriniz sıfatları ile gizlemek suretiyle o emânetlere hıyanet etmeyiniz.

(Ayet 28) **(Va'lemû ennemâ emvâlükum ve evlâdükum fitnetün)** Ve onlar sebebiyle Hak'dan iştigâliniz dolayısıyle mallarınız ve evlâtlarınızın size hicab, yâhud, onları Allah'ın sevgisi gibi sevmeniz dolayısıyle şirk olduğunu **(Ve ennallahe indehû ecrün azîmün)** (Ayet 28) ve Allah indinde size büyük bir ecir bulunduğunu biliniz. Buna binaen mallardan ve evladdan tecerrüd ve mal ve evlâdda Allah'ın hakkına riayetle o büyük ecri arayınız.

(Ayet 29) **(Ya eyyühellezîne âmenû in tettekullahe)** Ey mü'minler, eğer siz Hak'da fâni olurcasına naksi ahidden ve fesh-i azimetden ve emâneti gizlemekden ve emvâl ve evlâda muhabbetden kaçınmakla Allah'a ittika ederseniz, **(Yec'alleküm furkânâ)** (Ayet 29) Allah Teâlâ Hazretleri, sizin için akl-ı Furkanî tavrından hak ile batılı ayıran bir nur hasıl eder **(Ve yükeffir anküm seyyiâtiküm)** (Ayet 29) ve sizin nefisleriniz kötülüklerini temizler, **(Ve yağfirleküm)** ve zâtlarınız günahlarını örter. **(Vallahü zül fadlil'azîmi)** (Ayet 29) Allah Teâlâ Hazretleri, vücûd-i mevhub-i Hakkaniyi ve akl-ı Furkaniyi vermekle büyük fazıl ve kerem sahibidir.

(Ayet 33) **(Ve mâ kânallahü liyü'azzibehüm ve ente fihim)** Habîbim sen, onların içinde olduğun halde, Allah'ın müşriklere azab etmesi lâyık olmadı. Zirâ azab denilen şey gazabın kızgınlığı ve eseridir. Binaenaleyh azab, ancak ümmetin günahlarının sebeb olduğu, Nebi'nin, yâhud Allah'ın gazabından hasıl olur. Hal şu ki: **(Ve mâ erselnâke illâ rahmeten lilâlemiyn)** Buyurduğu vechile Nebi Aleyhisselâm, (Rahmet) sûreti olmuşdur. Bu sebebden Uhûd gazasında mübarek dişlerini kırdıkları vakit, Nuh Aleyhisselâm'ın gazab edib de «Yâ Rabbi, yeryüzünde kâfirlerden tek bir kişiyi bırakma» diye dua ettiği gibi gazab etmiyerek, «Ya Rabbi kavmimi hidayet eyle, zira onlar bilmezler» dedi. İmdi Nebi Aleyhisselâm'ın kavmi arasında mevcud olması, azabın nüzülüne mânidir. **(Ve mâ kânallahü mu'-**

azzibehum ve hüm yestağfirûne) (Ayet 33) Ve onlar istiğfar eyledikleri halde de Allah Teâlâ onları azab edici değildir. İstiğfarın bulunması da böyledir. Zira azabın birinci sebebi, günahın mevcudiyeti olup, istiğfar ise, günahın terakümünü ve seyyiatını mâni ve belki zevalini mucib olunca, gazab-ı ilâhiye sebeb olacak bir şey kalmaz. İmdi onlara istiğfarı dâim oldukça muazzeb olmazlar.

(Ayet 34) **(Ve mâlehüm ellâ yu'azzibehümullahû ve hüm yasıddûne anilmescidilharâmi)** Onlar mescid-i haramdan men eder oldukları halde Allah Teâlâ'nın onlara azab etmemesinin sebebi ne olabilir? Yani onlara azabın âzil olmaması, nefisleri hasebiyle azaba müstehak olmadıklarından değildir. Belki onlar, kendileri kalb makamından i'râz ve müstaidleri de men ettikleri ve kendilerinde hayır ciheti kalmadığı için zâtları ile azaba müstehaklardır. Lâkin senin, ve seninle beraber istiğfar edici mü'minlerin onların içinde bulunmanız, azabı men eder. Mâlûm olmalıdır ki, imkâna mensub olan vücud galib olarak hayra tâbidir. Zirâ, vâcibe mensub olan vücud-i mahza hayır ancak odur. İmdi hayrının, şerri üzerine fazla olan bir şey hayriyet münasebeti ile vâcibin vücudu ile mevcuddur. Şerri, hayrına galib olduğu vakit hayriyet münasebeti kalmadığından o vücudun idâmı ve istiysali (kökünün kazınması) lâzım gelir. İnsanlar da suret-i ictimaiye üzre dâim oldukları müddetçe kendilerinde hayır galib olup, azab ile kahr ve tedmire müstehak olmazlar, amma tefrikaya düştükleri vakit yalnız şerlerinden başka bir şeyleri kalmaz, bu sebeble Bedir vakıasında olduğu gibi kahr ve tedmirleri vâcib olur, bu beyanda **(Vettekuû fitneten lâ tusîbennellezîne)** (Ayet 25) ayetinde ikinci mânânın tahkiki de zahir olur ki, o taktirde zulûm sebebiyle şirkin mecmuuna galebe etmesi dolayısıyla isabet eden fitne de umuma şâmil olur. Bu sebebden Emirilmü'minin Ali Aleyhisselâm; «Yer yüzünde iki emân vardı, birisi ref' olunup, diğeri kaldı. Ref' olunan emân, Resulûllah Sallâllahû Aleyhi ve Sellem'dir. Bâki kalan emân istiğfardır» buyurup, geçen işbu âyeti okumuşdur. **(Ve hüm yesüddûne anilmescidilharâmi)** (Ayet 34) Onlar nefse ve sıfatına meyl sebebiyle Mescid-ı Haram'ın mânâsı demek olan kalbden i'raz ettiklerinden, sureten Mescidi Haram'dan i'raz ve umur-i nefsaniye ve lezzât-ı tabiiyeye kandırmakla müstaidleri de kalbden menederler. **(Ve mâ kânû evliyâehu)** (Ayet 34) Ve onlar, sıfatdan uzak olup zulmet-i nefsin kendilerine galebesi ve nefis sıfatının istilâsı ve küfür ile kalbden ihticabları dolayısıyle Mescid-i Haram'ın, kalbin sâhibleri olamazlar. **(İn evliyâühü illelmüttekûne)** (Ayet 34) Mescid-i Haram'ın sahibleri ancak nefsin sıfat ve efalinden sakınmış olanlardır. **(Ve lâkinne ekserehum lâ ya'lemûne)** (Ayet 34) Lâ-

kin insanların çoğu, beytin hakikatinin; beytullah olan kalbin sureti olduğunu, binaenaleyh müşriklerin onun velâyetine müstehik olamıyacağını, ancak muvahhidlerden takva ehlinin müstehik olabileceğini bilmezler.

(Ayet 41) **(Va'lemû ennemâ ğanimtüm min şey'in feenne lillâhi humûsehû)** Kavlinden **(Vallahü şediydül'ikaâbı)** (Ayet 48) kavline kadar olan âyetde vârid olan, vâkıa iktizasıyla te'vili kabul etmez. Eğer tefasil-i vücuduna tatbik etmek istersen şöyle demekliğin mümkün olur. Ey kuva-yı ruhaniye, biliniz ki, «İslâm beş esas üzerine bina kılındı» sözünde, İslâm'ın binası olan şerâyı ve ulum-i nâfiadan ganimet ettikleriniz şeylerin beşte biri olan «Lâlilahe illâllah Muhammedün Resulullah» şehadeti, tevhidi cem' itibariyle Allah'ın ve kalb Resul'ünündür. **(Ve lizilkurba)** (Ayet 41) Ve sırdan ibaret olan «karabet» sahibinindir. **(Velyetâmâ)** (Ayet 41) Ve «akıle-i nazariye» ve «akıle-i ameliye» ve «kuvve-i fikriye» yetimlerinindir. **(Velmesâkîni)** (Ayet 41) ve »kuvay-ı nefsaniye» miskinlerinindir. **(Vebnissebîli)** (Ayet 41) Ve âlem-i nebeviyyede tevhid-i tafsili itibariyle, makar-ı aslisinden yola çıkıp sülûk menzillerine gelen ve gurbete düşmüş olan «nefis yolcusunundur». Geriye kalan dört humusu da, cevarih, erkân ve kuvay-ı tabiiyye'ye taksim olunur. **(İn küntüm âmentüm billâhi)** (Ayet 41) Eğer iman-ı hakiki ile sizler, cem'an Allah'a **(Ve mâ enzelnâalâ abdinâ yevmelfurkânî)** (Ayet 41) ve cem'den sonra fark zamanında **(yevmettakalcem'ânî** (Ayet 41) cemden tafsilin müşahedesine rücu' zamanında kuvay-ı ruhaniye ve nefsaniye fırkalarından iki cemiyetin tellâkisi vaktinde, tafsilen abdimize inzal ettiğimiz şey'e iman eder oldunuzsa **(Vallahü alâ külli şey'in kadîrün)** (Ayet 41) Allah Teâlâ Hazretleri, her bir şey'e kadirdir.

(Ayet 42) **(İz entüm bil'udvetiddünyâ)** Sizler ilim şehrinden ve akl-ı furkanî mahallinden yakın bir kenarda **(Ve hüm bil'udvetilkusvâ)** (Ayet 42) düşmanlar ise Hak'dan ve ilim mahallinden uzak, cihet-i sufliyede **(Verrekbü esfele minküm)** (Ayet 42) ve kuvayı nefsaniye için seçilmiş olan kuvay-ı tabiiyye kafilesi, sizden, yâni her iki fırkadan daha alçak bir mahalde olduğunuz bir zamanı hatırlayınız. **(Ve lev tevâ'adtüm)** (Ayet 42) Eğer sizler, riyazat ve vahdet tarıkıyla değil, akıl ve hikmet yolundan muharebe için buluşmayı vaidleşmiş olsa idiniz, **(Lahteleftüm fîmi'adi)** (Ayet 42) bu tarikle olacak muharebe güç ve zayıf ve korkaklığı mucib olduğu için, bu vaidleşmekte ihtilâf ve hulf ederdiniz. **(Ve lâkin liyakdıyallahü emren kâne mef'ûlâ)** (Ayet 42) Lâkin Allah Teâlâ Hazretleri, indinde mukadder ve muhakkak vuku'u vacib bir işi infaz ve kaza etmek için bu işi yapdı. **(Liyehlike men heleke an beyyinetin ve yahyâ men hayye**

an beyyinetin) (Ayet 42) Helâk olan müşrikler, şuud eylediği aşikâr bir delil ile helâk olmak ve yaşayan mü'minler de istikşaf ettikleri açık bir delilden hayatlanmak için bunu yapmışdır. Helâk ayetindeki beyyineden murad, helâk olanların, fenası vacib olan bedene mülâzimetleri ve bedende muntabı olmalarıdır. Hayat ayetindeki (beyyine) de; kuvay-ı ruhaniyenin, bedenden mücerred, bekası daim olan hayat-ı hakikîyenin mâdeni bulunan âlem-i kudse muttasıl olmalarıdır. **(Ve innallahe lesemî'un alîmun)** (Ayet 42) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, elbette sözlerini işidici ve niyetlerini bilicidir.

(Ayet 43) **(İz yürîkehümullahü fî menâmike kalîlâ)** Ey kalbi! Allahu Teâlâ Hazretlerinin, havass-ı zâhirenin ta'tili ve kuvay-ı bedeniyetin sukutu uykusunda, o havassı ve kuvayı sana mikdarları az ve halleri zayıf olarak gösterdiğini tezekkür eyle **(Ve lev erâkehüm kesirâ)** (Ayet 43) Eğer sıfat-ı nefsin galebesi halinde onları sana çokluk göstermiş olsa idi **(Lefaşiltüm ve letenâza'tüm fil'emri)** (Ayet 43) o vakit sizin her biriniz bir cihete müncezib olacağından, kuvay-ı mezkûrenin kesrü kahrı işinde zayıflar ve bir birinize muhalefet ederdiniz. **(Ve lâkinnallahe selleme)** (Ayet 43) Lâkin Allahu Teâlâ Hazretleri te'yid ve ismeti ile sizi za'f ve muhalefetten kurtardı. **(İnnehu alîmün bizâtissudûri)** (Ayet 43) Tahkik Allahu Teâlâ Hazretleri, göğüslerin zâtını, işlerinizin meâl ve akibetini bilicidir.

(Ayet 47) **(Ve lâtekûnû kellezîne harecû min diyârihim bataran ve riâennâsi)** Ey mü'minler, siz gururlanarak ve havassa celâdet göstererek karargâhları diyarından ve hududları mahallerinden çıkan kuvay-ı nefsaniye kâfirleri gibi olmayınız.

(Ayet 48) **(Ve iz zeyyen lehümüşşeytânü a'mâlehüm)** Vehim şeytanının kalbin memleket ve kuvasına yapdıkları tegallubü onlara tezyin edip de **(Ve kâle lâ ğaâlibe lekümülyevme minennâsi)** (Ayet 48) ve onlara, havas insanlarından vesair kuvadan hiç birisinin galib olamıyacağını göstermekle, maksatlarının tahkikini iyham etmekle, «Bugün insanlardan size galib olacak yoktur, **(Ve innî cârün leküm)** (Ayet 48) ve Ben kuvay-ı ruhaniye insanlarını sizden men ve sizi takviye ve imdad ederim» dediğini, **(Felemmâ terâetilfietâni nekesa alâ akibeyhi)** (Ayet 48) fakat vehim şeytanının maâniyi idrakle, kuvay-ı ruhaniyeye münasebeti dolayısıyle, kuvay-ı ruhaniyenin halini ve galebesini anladığından, vakta ki iki yediğerini gördüklerinde, karî bir ric'atle geriye dönerek **(ve kâle innî beriy'ün min küm innî erâ mâlâ terevne innî ehâlfullâhe, vallahü şedîdül'ikabı)** (Ayet 48) «Ben sizin cinsinizden olmamakla sizden uzağım, ben sizin görmediğiniz mânâları, kuddus âleminin melekutundan ve Ruh sema-

sından kuvay-ı ruhaniyeye imdadın erişdiğini görüyorum. Ben, Hak'kın bir takım envarını ve kahrını bildiğim için Allah'dan korkarım. Allah Teâlâ Hazretleri, ikabı şiddetli olan Zat'dır.» dediğini hatırlayınız. Bu ayet-i kerimede Seyyidelmürselin Efendimiz'in «Her kesin bir şeytanı vardır, lâkın benim şeytanım huzurumda müslüman oldu» sözüne işaret vardır. İşte bu gibi yerlerde bir kimse, kıssaları kendi ahvaline tatbik etmek isterse, destur ve enmûzec (örnek) ancak bu beyandır. Lâkin faide olmadığı için bundan sonra bu gibi tatbikata pek avdet etmem, yalnız mübtediyi terakki ve uruc da neşatlandırmak için sülûk yolunu tasvir ve maksadı mübtediye tahayyül hususlarında avdet ederim. Allah hidayet sahibidir.

(Ayet 50) **(Velev terâ iz yeteveffallezîne keferûl melâiketü)** Habibim melâikenin, küfür edenleri öldürdüklerini görmüş olsan. Melâikenin öldürmesi mes'elesi yukarda geçmişdir. Melâikenin öldürmesi, ancak nefis makamında olanlara mahsusdur. Nefis makamında olan kimse eğer kendisine rezâil-i ahlâktan hırs, şehvet, kin, gazab vesair nefis sıfatları galebe etmiş asilerden ise onları, nefisleri hey'etlerine mühasib olan kahr ve azab melekleri öldürür. **(Yadribûne vücûbehüm)** (Ayet 50) Küfür edenlerin âlem-i envardan ihticabları ve i'razları, yüzlerinde kibir ve nahvet (büyüklenmek, tekübbür) ucub hey'etlerinin bulunması **(Ve edbârahüm** (Ayet 50) ve bedene ve âlem-i tabiate şiddetle meyl ve incizabları (bir şeye doğru çekilmeleri) ve hırs ve şehvet hey'etleri dolayısıyla yüzlerine ve arkalarına dönerekten öldürürler. **(Ve zûkuû azâbelharıyk)** (Ayet 50) Ve mahrumiyeti icab eden hey'etleri kazanmış oldukları için matlubunu (taleb olunan) gaib etmekle beraber, taleb ve meşakkat ateşleri istilâsını ve mahrumiyet yanıklığını tadınız, derler. Eğer o kimse, taat ehlinden ve kuvve-i nutkiye fazileti dunundaki kuvve-i sebü'iye ve behîmiye (hayvanlık hali) fezâilinden olan refet, rahmet, selâmet, kanaat gibi kendisine kalb sıfatları ve nurları galebe etmiş, kimselerden ise, o takdirde bu kimse nefis makamında olmayıp, kalb sahibi olacağından, nefisleri hey'etleri, Ruhaniyet âlemine münasib olmakla o gibileri de pâk oldukları halde «Sizlere selâmet olsun, amelleriniz sebebiyle cennete giriniz» diyerekten Rahmet melekleri öldürürler.

(Ayet 53) **(Zâlike biennallahe lem yekü muğayyiren ni'meten en'amehâ alâ kavmin hattâ yuğayyirû mâ bienfüsihim)** Küfür edenlerin, bu akibete duçar olmaları şu sebebledir ki küfür edenler kendilerine olan istidadlarını tağyir etmeyince (bozmayınca) Allah Teâlâ Hazretleri, hiçbir kavme vermiş olduğu ni'meti, nikmete tağyir

edici olmamışdır. Yâni, insana erişen herhangi bir ni'met, ancak ıstidadının iktiza eylediği ve hal duasıyla ve istihkak sualiyle istediği şeydir. İmdi istidadının selâmeti, kendisinde hayriyetin bekası dolayısıyle bir kişiye bir ni'met verildiği vakit, taki o kimsenin ihticabı ve kendinin hayra münasebeti ve kendisinden hayrın sudurunun imkânı kalmıyacak derecede pasın hasıl olması ve zulmetlerin terakümü dolayısıyle kendisinde bilkuvve mevcud olan hayrın şerre inkılâbı ile salahı kabulunu bozmayınca ve istidadi ifsad etmeyinceye kadar Allahu Teâlâ Hazretleri, o ni'meti bozmaz. İstidadını ifsad ettiği vakit, mezkûr istidad, cinsiyet ve münasebet cazibesiyle o tağyiri taleb ettiğinden, Allahu Teâlâ da zulmen ve cebren değil, adlen ve cuden o ni'meti nikmete çevirir.

(Ayet 62 - 63) **(Hüvellezî eyyedeke binasrihî ve bilmü'minîne ve ellefe beyne kulûbihim)** Hak Teâlâ Hazretleri, seni kendi nusreti ile ve mü'minler ile te'yid ve mü'minlerin kalblerinin arasını telif eden Zat-ı azîmüşşandır. Çünkü nefsin tabiatlarla, ihtilâf ve tezad alemine meyli dolayısıyla ihtilaf etmeyi ve inadlaşmayı müstelzim olan, nefis sıfatları kayıdlarından kurtulup, teveccühde ittifak ettikleri için, mü'minlerin kalbleri arasında ülfet hasıl olmuştur. Zira kalb, nefis ile nefsin arzularıyla vakıf ve nefis, kendi sıfatlarıyla kalb üzerine müstevli oldukça, kalbi cihet-i süfliyeye çeker. Ve metalibini kendi maslahatlarına uygun, metalibi cüz'iye kılar. Buna binaen diğerin kendisinden men eylediği metalib-i (istenilen şeyler) cüz'iyeyi taleb eder. Bu sebeble, diğer kimselerle arasında bazı adavet vaki' olur. Riyaset ve saltanatı, kahr ve galebeyi, cah ve kerameti tâlib olan kuve-i gazabiye müstevli olur ve istikbar (büyüklenme), iba (tiksinme), ünfet (sertlik, kabalık), istinkâf (red etme, yüz çevirme) vaki olur. Bu da birbirinden kesilmeğe ayrılmağa, kavgaya, harb etmeğe müeddi (sebep) olur. Ve kalb, cihet-i ulviyeye teveccüh ve vahdeti sıfatiye, yâhud vahdet-i zâtiye nurları ile nurlanmak sebebiyle, cihet-i süfliyeden uzaklaşırsa, nefis makamından yükselerek, ruha muttasıl olur ve metâlibi de (istenilen şey - maksad) külliye olarak, diğeri mahrum olmaksızın ona husulu mümkün olduğu için, metâlib-i külliyede kıskanmak ve didişmek olmaz. Ve münasebetin şiddetinden muhabbet-i zâtiye sebebiyle safâda kendisine münasib olan kimseye meyl eder. Ve ne kadar vahdete yakın olursa, meselâ muhiti daireden merkezine doğru gelen dairevî hatlar gibi muhabbet kuvveti de o derece kuvvetli olur. Binaenaleyh mü'minler arasında ki ülfetin şiddeti, imanın kuvveti hasebiyledir. **(Lev enfakte mâ fil'ardı cemî'an mâ ellefte beyne kulûbihim)** (Ayet 63) Eğer yer yüzündeki bütün eşyayı infak etse idi, cihet-i süfliyede bulunan eşya

ile husumet ve hırsları şiddetleneceği cihetle bu gibi şeyler, onların adavetlerini ziyade ederek, kalblerini uyuşdurmağa muvaffak olamazdık. **(Ve lâkinnallahe ellefe beynehüm** (Ayet 63) Lâkin Allahu Teâlâ Hazretleri, muhabbet-i ruhaniyeyi ve ülfet-i kalbiyeyi irâs (husule getirmek, vermek) eden vahdet nuruyla aralarını telif eyledi. **(İnnehü azîzün hakîmün)** (Ayet 63) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, mü'minlerin ictima ve ittifaklarıyla keferenin def'i ve kahırlarına kuvvet sahibidir. Keferenin arasına tefrika ve ihtilâf, müminler arasına ülfet ve muhabbetin ilkası ile hikmet sahibidir.

(Ayet 72) **(İnnellezîne âmenû ve hâcerû ve câhedû biemvâlihim ve enfüsihim fî sebilillâhi vellezîne âvev ve nasarû ba'dühum evliyâü ba'dın)** Bu âyet-i kerime fetvâsı ile hanikâh yani tekke hademelerinin mukim olan kimselere hizmet etmeleri vâcib ve lâzım olmayıp belki misafirlere hizmet etmeleri lâzım olduğuna delâlet eder, zira **(Vellezîne âmenû velem yühâcirû mâ leküm min velâyetihim min şey'in hattâ yühâcirû)** (Ayet 72) «İman edip de hicret etmiyenlerin, tâki hicret etmelerine kadar, sizin için onlara velâyet etmek ve sahib olmak yoktur» buyurulmuştur, yani ilmî imanla iman edenler ve kuvvetli bir azîmetle ehil, evlad, emval, esbab, evtan, nefis gibi meluflarından hicretle, gurbetde seyahati ihtiyar edenler ve mallarını Allah rızasında terk ve infâk ve nefislerinin riyazat ve şeytanın muharebesi ve Allah yolunda sefer meşakkatleriyle zahmet çekdirilmesi ve Allah'da sülûk niyetiyle din yolunda bezli suretiyle yakin kuvvetiyle ve tevekkülle mücahede edenler ve bu muhacirleri hizmetle o, menzillere sığındıranlar ve muhtac oldukları şeyleri hazırlayanlar ve bu suretle onlara yardım edenler işte bunlar, bâzısı bâzısının ülfet ve muhabbetle dostlarıdırlar. **(Vellezîne âmenû velem yuhâcirû)** (Ayet 72) İman edip de me'luf (ülfet olunmuş, alışılmış, huy edinmiş) oldukları vatanlarından hicret etmeyenlere, sizin dostluğunuzdan bir şey yoktur, tâki hicret edeler.

TÖVBE SURESİ

(Ayet 1) **Berâetün minellahi ve resûlihi ilellezîne âhedtüm minelmüşrikîne)** Bu sûre, Allah ve Resul'ünden, müşriklerden muahede etmiş olduklarınıza beraetdir, ayrılık ve uzaklıkdır. Kur'ân'ı Kerîm'in **(Abese ve tevellâ, velevlâ ensebbatnake, afellahü anke, limezinte lehüm mâkâne linebiyyin eniyekûnelehu esrâ)** âyetleri gibi tesbit ve itab mevzuların da delâlet buyurduğu vechiyle, Resul Sallal-

lahü Aleyhi ve Sellem'in bâzen sıfatının zuhuru ve bâzan bakiyenin vücûdu sebebiyle telvinin bulunduğu ve istikametde temkin hasıl etmediği ve müminlerden olan eshabın da bâzan ef'al ve bâzen sıfat ile ihticablarından, vahdet-i zâtiye makamına vasıl olmadıkları müddetçe, müşriklerle aralarında münasebet ve karabet-i cinsiye mevcud idi. İşte o cinsiyet sebebiyle, aralarında ittisal bulunduğundan onlarla muahede etmişlerdi. Sonra Nebi Aleyhisselâm ile müminler **(Festakim kemâ ümirte ve men tâbe me'ake)** (Hûd suresi, Ayet 112) âyetine imtisal ve temkinin gayesine baliğ olduğu ve eshâbı olan sâliklerin de yüzlerinden, ef'al, sıfat, zat hicabları mürtefi olduğu ve tevhid-i zâtî makamına baliğ oldukları vakitde, müşriklerle aralarında olan münasebet büsbütün mürtefi olarak, hiçbir cihetle cinsiyet kalmadı. Ve muhalefet ve zıddiyyet tamamiyle tahakkuk edip, firkat ve adâvet lâzım geldi. Ve o vakit **(Berâetün minellahi ve Resûlihi illelezîne âhedtüm minelmüşrikîne)** (Ayet 1) nazil oldu. Yâni, şu hâlet, aramızda firkat ve mübayenet-i (yek diğerinden ayrılmak, başkalık) küllîye hâletidir. Ve cem-i itibariyle, Allah'tan ve tafsil itibariyle; Resul'ünden müşriklere teberri-yi hakikidir. Bunu binaen mü'minler, bâtınen müşriklerden teberri (sevmeyip yüz çevirmek) ettikleri gibi, zâhiren de teberri ettiler ve hakikatde bozdukları gibi, sûretde de ahidlerini bozdular.

(Ayet 2 **(Fesîhû fîl'ardı erbe'ate eşhürin)** Şimdi ey müşrikler, siz yer yüzünde dört ay seyahat ediniz. **(Vâ'lemû enneküm ğayrü mu'cîziyllahi ve ennallahe muhzîl kâfirîne)** (Ayet 2) Ve biliniz ki siz, Allah'ı âciz bırakıcı değilsiniz, ve muhakkak Allah Teâlâ Hazretleri kâfirleri rüsvay edicidir. Dünya ve âhiretde mevkıflarının (duracak yerlerinin) adedi üzre kendilerine tenbih için dört ay mühlet verilmişdir. Çünkü onlar, şirk sebebiyle dünyada gayr ile kaldıkları için, nâsut berzahında, dinden ve ef'al ve sıfat ve zâttan mahcub kaldılar. Bunun üzerine âhiretde Allah'a sonra ceberûta, sonra melekûta, sonra âsâr cehiminde ateş üzere durdurulup, envâ-ı azâb ile tâ'zib olunmaları lâzım gelmiştir. Nitekim, En'am suresinde de buna işaret geçmişdir . **(Va'lemû enneküm ğayrü mu'cîziyllâhi)** (Ayet 2) Sizin şirkle, gayr ile beraber kalmanız sebebiyle bu mevkıflarda haps olunmanız vacib olduğundan, Allah'ı âciz kılıcı olmadığınızı **(Ve ennellahe muhziylkâfirine)** (Ayet 2) ve Allah Teâlâ Hazretleri, Allah'dan gayri mâbudların rütbelerinin ve bununla beraber ateşe bırakılmalarının zuhuruyla, Hak'dan mahcub olanları rüsva edicidir, bilmelisiniz.

(Ayet 3) **(Ve ezânün minallahi ve resûlihi ilennâsi yevmelhaccil'ekberi)** Allah ve Resul'ünden hacc-ı ekber gününde cemi' zâtının

sûret-i tafsilde zuhuru vaktinde insanlara bildirilir ki **(Ennallahe beriy'ün minelmüşrikîne ve resûlühu)** (Ayet 3) Tahkik, Allah Teâlâ ve Resûlü, hakikatte müşriklerden beridir. Bu suretle zâhir, bâtına muvafık olur. **(İllellezîne âhedtüm minelmüşrikîne sümme lem yenkusûküm şey'en ve lem yuzâhirû aleyküm ahadâ)** (Ayet 4) Yâni, şu hâlet, Allah Resûl'ünden müşriklere beraetdir. Ancak kendilerinde istidad alâmeti ve selâmet-i fıtrî eseri kalmış olup, fıtratın selâmetine delâlet eden mürüvvetin bekasıyla nakz-i ahde ikdam (Gayret ve sebat ile çalışış) etmiyen, istidâdın vücûdu ve vahdete rücu'un imkânı **(Ve lem yuzâhirû aleyküm ehadâ)** (Ayet 4) ve sizin aleyhinize kimseye yardım etmiyenler, aranızda vuslat-ı asliye ve meveddet-i fıtriyenin bekası ve adâvet-i kisbiyenin adem-i zuhuru sebebiyle, bu hükümden müstesnadırlar. **(Fe'etimû ileyhim ahdehüm illâ müddetihim)** (Ayet 4) Onlara, müddetlerine kadar eğer tövbe ve rücû etmeyecek olurlarsa pasın terakümü (birikimi) ve hicabın tahakkuku müddetine kadar ahidlerini itmam (tamamlama) ediniz. **(İnnallahe yuhibbulmüttekine)** Tahkik, Allah Teâlâ Hazretleri, rezailden, hususiyle zâhiren ve bâtınen (ümmürrezail) olan nakz-ı ahidden sakınan müttekileri sever.

(Ayet 20) **(Ellezîne âmenû)** İlmen iman eden **(Ve hâcerû)** (Ayet 20) Allah yolunda sülûk ile hissî rağbetlerden, ve nefis mevtınlarından (vatan tutulacak yerlerden) hicret eden (göçen) **(Ve câhedû fisebîlillâhi biemvâlihim)** (Ayet 20) ve sıfatlarının, Hak'kın sıfatlarında mahvı ile ma'lûmatları, makduratları (güçleri - kudretleri) ve muradatları malları ile **(Ve enfüsihim)** (Ayet 20) ve Zât-ı Hak'da fâni kılmak suretiyle nefisleri ile mücahede eden kimseler, **(A'zamü dereceten indallahi ve ülâike hümülfâizûne)** (Ayet 20) Allah'ın indinde ve tevhid nazarında en büyük derece sahibleri bunlardır ve fevzü necat bulanlar, işte bunlardır.

(Ayet 21) **(Yübeşşiruhüm rabbühüm birahmetin minhü)** Rab'leri, onları kendisinden amellerin sevabı rahmetiyle **(Ve rıdvânin)** (Ayet 21) ve sıfat rıdvanıyla (Rıza ile müteradif: Rıdvanullah bâzen cennete dahi ıtfâk olunur) **(Ve cennâtin)** (Ayet 21) ve üç derece cennetlerle tebşir eyler ki **(Lehüm fihâ na'îmün mükîmün)** (Ayet 21) onlar için o cennetlerde ebeden sâbit şuhud-i zât ni'metleri vardır.

(Ayet 22) **(Hâlidîne fihâ ebedâ, innallahe indehû ecrun azîmun)** Onlar, o cennetlerde ebeden muhalleddirler. (Daimi suretde mukim kılınmış - tahlid olunmuş) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri indinde büyük ecirler vardır.

(Ayet 23) **(Yâ eyyühellezîne âmenu lâ tettehizû âbâeküm ve ihvaneküm evliyâe inistehabbülküfre alel'îmâni)** Ey mü'minler, eğer babalarınız ve kardeşleriniz küfrü imâna tercih ederlerse, onları dost tutmayınız. Sizden her kim onları dost edinirse, işte zâlim olanlar, ancak onlardır. Yâni sizin aranızda karabet-i sûriyye ve vuslat-ı tabiiye ciheti ,karabet-i mâ'neviye ve vuslat-ı hakikiye cihetine râcih (rüchanlı, manen veya maddeten üstün) ve galib olmasın, tâki kat'iyet-i mâneviye ve adâvet-i hakikiyeyi mucib vechenin ihtilafı ve ittisal-i mânevinin fıkdaniyle beraber, sizinle akrabanızdan ihticabı, keşfe tercih edenler arasında, ittisâl-i sûriden musebbeb dostluk olmasın. Zirâ, bu keyfiyet-i imanın ve azîmetin zafındandır belki iman kaziyesi, bunun hilâfınadır. Hak Teâlâ Hazretleri: «İmân edenlerin en çok muhabbeti, Allah'adır» buyurmuşdur. Hükemadan bâzıları (Hak sevgilimiz ve halk da sevgilimizdir, lâkin, Hak ile halk ihtilâf ettikde Hak daha sevgilimizdir) demişlerdir.

(Ayet 24) **(Kul in kâne âbâüküm ve ebnâüküm ve ihvânüküm ve ezvâcüküm ve aşiretüküm ve emvâlünnikterefتümûhâ ve ticâretün tahşevne kesâdehâ ve mesâkinü terdavnehâ ehabbe ileyküm minellahi ve resûlihî ve cihâdin fîsebîlihi feterabbesû hattâ ye'tiyallahü biemrihî vallahü lâ yehdiylkavmel fâsıkıyn)** (Ayet 24) Habibim de ki: «Eğer sizin babalarınız ve kardaşlarınız ve eşleriniz ve aşiretleriniz ve kazanmış olduğunuz mallarınız ve kesad olmasından korkduğunuz ticaretleriniz ve razı ve rahat olduğunuz meskenleriniz, yâni işbu surî karabetler ve hissi me'lûfatlar (alışkanlık kazandığınız, ülfet ettiğiniz şeyler), size Allah'dan ve Resul'ünden ve Hak yolunda cihaddan daha sevgili olduysa, muhakkak sizin imanınız zayıflamışdır. Ve hükmünü münkad olmaları için nefsinizde ve cevarihinizde imanın eseri zâhir olmamışdır. Bu da azab ve hicab mucib olan nâsûta mensub âsâr ile durakalmanızdan ileri gelmişdir. **(Feterabbesû hattâ ye'tiyellahu biemrihi)** (Ayet 24) Öyle ise siz Allah'ın azâbının gelmesini bekleyiniz, bu bir emr-i zarûridir. Çünkü siz Hak yoluna sülûk ve Hak'kın emrine inkiyad edecek yerde, tabiat yoluna sülûk, ve tabiat hükmüne inkiyad etmişsinizdir. Bu işe sizden sadır olan bir fıskdır. Fâsık olan kimse, Allah'dan mahcubdur. Teveccüh ve iradesi olmayıp, belki iraz ederek yüz çevirdiği için Allah Teâlâ Hazretleri onu kendisine hidayet etmez, fâsık, azâb ve hızlâna, hicab ve hırmâna (mahrumluğa) müstahik olur.»

(Ayet 34 - 35) **(Vellezîne yeknizûnezzehebe velfıddate ve lâ yünfikuûnehâ fî sebîlillâhi febeşşirhüm bi'azâbin elîm. Yevme yuhmâ aleyhâ fînnâri cehenneme fetükvâ bihâ cibâhühüm ve cünûbühüm**

ve zuhûrühüm hâzâ mâ keneztüm lienfüsiküm fezûkuû mâ küntüm teknizûne) Altunu ve gümüşü, hâzine ebipde Hak yolunda infak etmiyenleri, o altun ve gümüşlerin cehennem ateşinde kızdırılarak, onlarla yüzleri ve yanları ve arkalarının dağlandığı günde, elemli bir azabla tebşir eyle. «Nefisleriniz için toplayıp hazine yaptığınız şeyler, işte şunlardır. İmdi topladığınız şeylerin vebalini tadınız» denilir. İnfak etmemekle beraber, malın cemi'i ve iddiharı (toplayıp saklanması) ancak kıskançlık ve malı sevmek reziletinin kuvvetlenmesi ile olur. Ve her hangi bir rezilet sahibinin, ahiretde muazzeb ve dünyada rüsva olduğu bir nevi dağlanmaktır. İmdi bu kıskançlık reziletinin kökleşmesinin ve muhkemleşmesinin maddesi ancak o mal olunca, tabiat cehenneminde ve heva çukurunda kızdırılan ve kendisiyle dağlanan şey de, o mal olur. Dağlanmağa yüz, yan ve arka âzâsının mahsus kılınması, zira kıskançlık nefisde merküz, yâni dikilidir. Nefis ise, kalbe bu cihetlerden galebe eder. Hakayık ve envârın geçidi ve ruhun istilâsı ciheti demek olan üst cihetden kalbe galebe edemez. Binaenaleyh kalbin nefis ile ezâlanmasına ve azab dir olamadığından, tabiat-ı cismaniye demek olan alt cihetden de galebe edemez. Binaenaleyh kalbin nfis ile ezâlanmasına ve azab olunmasına yalnız dört cihet kalmış olur. Nitekim hasis olanların dünyada da işbu dört cihetden ta'yib ve rüsva olundukları görülür. Ya cehren kıskançlığı yüzüne çarpılarak rüsva olunur, yâhud, o malların sebebiyle yanlarında gidilir ve yahut arkasından gıybet olunurlar.

(Ayet 46) **(Kerihallahünbi'âsehüm fesebbetehüm)** Allah Teâlâ Hazretleri, münafıkların harbe gitmelerini kerih gördüğü için onları harbe gitmekden ağır davrandırdı. Yâni onlar, istidadlarında, Allah'ın onlarda irade edeceği bir hayır kalmamış şaki idiler bu sebeble harbe çıkmalarını kerih gördü, yâni, ötedenberi bir kaç def'a zikri geçmiş olan, ferik-i sâniden, merdûd olan şakilerden idiler.

(Ayet 61) **(Ve minhümüllezîne yü'zûnennebiyye ve yekuûlûne hüve uzunün)** Münafıklardan bir kısmı da Nebi'yye eza ederek onu, selâmet-i kalb ve sürat-i kabulle ve her işitdiğini tasdik etmekle gıybet ederler. Bu hususda onları tasdik ve teslim etti ve Nebi Aleyhisselâm «Hakikaten öyledir» dedi. Lâkin hayra nisbetle öyledir. Çünki galiz, katı, cefakâr olan ve her işinde katılaşıp mütteessir olmıyan bir nefis, kemâle müstaid değildir. Zira kemâl-i ihsanı; ancak kabul-i teessür ve infial ile olur. Şimdi bir nefis ne kadar yumuşak ve kalb-i selim ve kolay kabul edici olursa, o nisbetde kemâle müstaid ve daha ziyade kemâli kabul edici olur. Ve bu yumuşaklık, her işitdiğin-

den, hattâ muhal bile olsa infiali mucib olan ve kendine varid olan ve gördüğü her şeyden, hatta kizb ve şurur (şerler) ve dalâl bile olsa teessürü iktiza eyliyen zaaf ve belâhat (eblehlik) kabilinden değildir. Belki kendisine münasib olan hayrî ve doğru olan bir şeyi sûret-i kabul ve letâfet babındandır. Bu sebebden **(Kul üzüntü hayrin)** (Ayet 61) buyuruldu. Habibim de ki: «Evet, o Nebiyyizişân, sizin için hayır üzünüdür. (Hayır kulağıdır) Sizin hayır ve selâhınız olan şeyleri işidir. Zirâ istidâdının safiliği ve nefsinin lâtifliği hayırlar cinsinden ona münasib şeylerin kabulünü icab eder, kendisine münafi olan şerleri değil, çünkü hayra mensub olan istidad, şerri kabul etmez ve şer ile müteessir olmaz ve şerre münafi ve şerden uzak olduğu için şer olan birşey, kendisinde muntabı ve mün'akis olmaz. **(Leküm)** (Ayet 61) Gayrisini değil, sizin faideniz olan ve sizin salâhınızı mucib olan şeyi, sizin için işitir ve kabul eder. **(Yü'minü billâhi)** (Ayet 61) O Nebiy-yi mükerrem Allah'a iman eder. Bu söz, Nebi'nin yumuşaklığını ve kabiliyetini beyandır. Zira iman ancak kalbin selâmeti ve nefsin letâfetî ve yumuşaklığı ile olur. **(Ve yü'minü lilmü'minîne)** (Ayet 61) Hayır işlerde mü'minlerin sözlerini tasdik eder, kelâmlarını dinler ve kabul eder. **(Rahmetün lillezîne âmenû minküm)** (Ayet 61) Ve sizden iman edenlere rahmetdir, onlara atıfet ve rikkat ederek tezkiye ve tâ'lîm ile onları azabdan kurtarır. Birr, sıla-ı rahm, hilmü şefekat, emr-i bilma'rûf gibi ahlâkı ta'lim, iki dünyada işlerinin nizam ve intizamını mucib olacak şerayi' ve ahkâmı vaz' ve kavil ve fiil ile envai iyiliklere kandırmakla meaş ve mead işlerini islâh eder.

(Ayet 72) **(Ve'adallahülmü'minîne velmü'minati cennâtin tecrî min tahtihel'enharü)** Allah Teâlâ Hazretleri, gerek erkek ve gerek kadın olsun iman edenlere, altından nehirler cereyan eden nefis cennetleri **(ve mesâkine tayyibeten fi cennât-i adnin)** (Ayet 72) ve ef'al cennetinde güzel meskenler, erbab-ı tevekkül makamları vaid etmişdir. **(Ve rıdvânün minallahi ekberu)** Ve Allah Teâlâ tarafından olan rıdvan, en büyük bir şeydir. Rıdvan, sıfat cennetlerindendir. **(Zâlike hüvel fevzül'azîmü)** (Ayet 72) İşte bu Rıdvan ehlinin Allah indinde kerâmeti ve Allah'a şiddetle kurbiyetleri olduğu için, büyük fevzü saâdet ancak odur.

(Ayet 100) **(Vessâbikuûnel evvelûne minel muhâcirîne)** Nefis mevtanlarından hicret eden muhacirlerden **(Vel' ensâri)** ve nefis aleyhine ulûmu hakikiye ile kalbe yardım eden ensardan evvelki saf ehli olup vahdete sebkat etmiş olanlar **(Vellezînetteba'ûhüm biihsânin)** ve cemal ve celâl müşahedelerinden bir müşahede ile Hak'kın sıfatları ile ittisafta onlara ittiba edenler (uyanlar) **(Radîyallahü an-**

hüm ve radû) sıfatın keşfinde ve Allah'ın en büyük kapısı olan rıza makamında sâbikun olanlara iştirak ettikleri için Allah Teâlâ onlardan razı olmuş onlar da Allah Teâlâ'dan razı olmuşlardır. **(Ve eadde lehüm cennâtin tecri tahtehel' enhârü halidîne fîhâ ebeden, zâlikelfevzül'azîmu)** (Ayet 100) Altlarından tevekkül, rıza ve bunlara münasib ilim nehirleri cer'eyan eden ef'al ve sıfat cennetlerini hazırlamışdır. İşte saâdetin büyüğü budur. İş bu cennetler, sabık olanlara mahsus zat cenneti namıyla diğer bir cennetin mevcud olmasına münâfi değildir. Zira bu cennetlerde hepsi müşterekdirler.

(Ayet 102) **(Ve âherûna'terefû bizünûbihim)** Diğer bir kısım kimseler de vardır ki onlar, günahlarını itiraf ederler, günahın itirafı, istidat nurunun bekası ve nefsin yumuşaklığı ve kendisinde günah melekesinin kökleşmemiş olması demektir. Zira itiraf, tövbe ve rücu'un meleki ve günahın fenalığını görmenin delilidir ki, bu görmek ancak kalb gözünün açılmış ve basiret nurunun parlaması ile olabilir. Çünkü zulmet katlaşır ve rezilet kökleşirse, günahı kabahat addetmez (saymaz) ve günah olarak görmez. Belki haline münasebeti dolayısıyle o günahı iyi bir iş görür. Günahın, günah olduğunu bildiği vakit onda mutlaka bir hayır vardır. **(Haletû amelen sâlihan ve âhere seyyian)** (Ayet 102) O kimseler iyi ve kötü amelleri bir yere karıştırdılar. Yani kalbe ittisali ve nuruyla nurlanması henüz meleke olmıyan ve kalbe itaatinde henüz tezellül ve tamamiyle inkıyad etmiyen nefs-i levvame mertebesinde oldular. Bazı kerre nefislerine kalb müstevli olup, nefisleri tezellül ve inkiyad ve kalbin nuruyla nurlanarak iyi ameller işler. Bazı kerre de nefisleri, kalb nuruna hicabolan kendi sıfatları ile zâhir ve nefsin zulmetiyle hicablanarak kötü işleri işlerler. Eğer kalbe ittisali ve ona itaati bir meleke halini alıncaya kadar havâtır-ı melekiye ve kalb nurları ve iyi ameller rüchan (üstün gelme) bulur ve meleki hatıralar birbirini takib ederse, o nefis, salih olup kurtulur. İşte **(Asellehü en yetûbe aleyhim)** (Ayet 102) Allah Teâlâ'nın bu kabil kimseleri tövbeye muvaffak kılması ve tövbelerini kabul etmesi memuldür. Âyetin manâsı budur. Ve eğer nefsin galebelerinden ve fenalıklara çokça ikdamından ve teveccühünden kazanılmış muzlim hey'etler, nefse katlaşırsa iş, aksine olur ve tamamiyle istidadı zail olarak, ebedî azabı haketmiş olur. Bu iki tarikten birisinin diğeri üzerine seçilmesi, ancak sohbet ve iki sınıf eshabından her birerleriyle mücaneset (benzemek, hemcins olmak) ve hayırlı veya şerli kimselerle muhaletat, yâni düşüb kalmak iledir. Eğer tevfik erişirse, sırr-ı kader kendisini salih kimselerin sohbetine (muhabbetine) ve ahlâk ve amellerine mütebeatına (uymaya) sevk eder ve o kimse de salihlerden olur. Ve eğer

hızlan (yalnız başına kalıp zelil olma, mededsiz, muavenetsiz) lâhik olursa; kader kendisini müfsidlerin sohbetine ve onlarla ihtilata sevk ederek maâzallah hüsran ve dalâlet sahiblerinden olur.

(Ayet 102) **(İnnellahe ğafûrun rahîm)** Tahkik, Allah Teâlâ Hazretleri, onların muzlim kötülüklerini setr edici, mağfiret sahibi, salih işlere ve tövbenin kabulüne tevfik ile, onlara rahmet edici, merhamet sahibidir. İmdi mü'minler, Resul Aleyhisselâm'ın sohbeti ve onları tezkiye ve terbiyesi berekâtıyla birinci kısımdan olmaklığa tevfik olunduklarından **(Huz min emvâlihim sadakaten tütahhirühüm ve tüzekkîhim bihâ)** (Ayet 103) «Habibim, kendisiyle onları tathir ve tezkiye edeceğin sadakayı onların mallarından ahz et, alıver» buyurdu. Zira nefsin zuhurunun ve sıfatının galebe etmesinin sebebi ve nefsin kuvasının mededi ve hevasının maddesi ancak maldır. Nitekim ,Nebi Aleyhisselâm «Şehevatın maddesi maldır» buyurmuşdur. Buna binaen, nefis kuvasının kırılması ve arzularının ve sıfatının zayıflaması için mü'minlerin birinci hallerinin, mallardan tecerrüd olması lâzım gelmişdir ki, bu sayede nefis, kendisinde bulunan muzlim heyetlerden temizlenerek günah kirlerinden ve şeytan davetcisi pisliklerinden temizlenebilsin. İşte **(Tutahhirühüm ve tüzekkihim biha** âyetinin mânâsı budur. **(Ve salli aleyhim)** (Ayet 103) Ve sen himmetinin imdâdı ve sohbetin nurunun onlara ifazası ile, onlara salât et. **(İnne salâteke sekenun lehum)** (Ayet 103) Tahkik, senin hatırı şerifinin onlara iltifatı sebebiyle onlara ifaza eylediğin nurun ve himmetinin kuvveti ve sohbetinin bereketi kendilerine sekinetin nuzûlüne sebebdir. Kalbleri, o nura sâkin ve mutmain olur. Sekinet; kalbde kararlaşan bir nurdur ki, kalb halka teveccühde o nur ile sâbit olur ve yakın kuvvet bulur. Ve şeytanın vesveseleri ve nefsin tahrikât ve teşvikatıyla ızdırabdan kurtulur. Zira, o takdirce nefis ve şeytanın vesveselerini kabul etmez. **(Vallahü semi'un alîmu)** (Ayet 103) Allah Teâlâ Hazretleri, onların tazarrularını ve günahlarını itiraflarını işidici, niyet ve maksatlarını ve gizli olan pişmanlık ve gamlarını bilicidir.

(Ayet 108) **(Lemescidün üssise alettakvâ)** Elbetteki ilk günden takva üzerine müesses (kurulmuş) olan bir mescid orada kaim olmaklığına daha haklı ve daha lâyıktır. Alem-i mülk alem-i melekûtun kahr teshiri altında olunca nefislerin niyyât ve hey'etlerinin, mübâşeret ettikleri amellerde tesirleri olması lâzım gelmiştir. İmdi nuranî bir hey'etden sadık bir niyyetle Allah için yapılan her hangi bir işi, bereket, meymenet ve cemiyyet musâhib ve mukarin olarak o iş sâfî olur ve zulmanî bir hey'etden fasid ve şeytanî bir niyetle yapılan herhangi bir işe tefrika, keduret ve yaramazlık mukarin olur. Gö-

rülüyor ki Kâbe, Allah'a kemal ihlasından, saf ve şerif nefsinden sadık bir niyetle Enbiyaullah'dan bir Nebi'nin elleriyle bina kılınmış olduğundan ne derece şerefli ve azametli ve mübarek olmuşdur. Biz insanların amellerinde bu halin eserini müşahede eder, ve bir takım mevzilerde safa ve cem'iyyet eserini vicdanımızla his ederiz, bazı mevzilerde de kedurat ve tefrikayı his ve şuhud ederiz. Bu da ancak bu sebebtendir. Bundan dolayı ilk günden takva üzerine bina kılınmış olan mescid onda kaim olmaklığına daha haklıdır, buyurdu. Zira hey'eti nefsaniye, cisimlerde müessir olduğu gibi cismani hey'etler de nefislerde müessirdir. İmdi kıyam mevzii, takva ve safayı nefis üzre bina kılınmış olduğu vakit, nefis, himmetin içtimaı, vaktin safası, halin güzelliği ve vicdan zevki ile müteessir olur. Ve eğer kıyam mevzii, riya ve dirar üzre bina kılınmış ise o vakit nefisde, kabız ve tefrika ve keduret ile müteessir olur. **(Fîhı ricâlûn yuhibbûne en yetetahherû)** (Ayet 108) O mescidde temizlenmeği seven adamlar vardır. Yani günahlardan temizlenmeğe sa'y ve irade eden erler vardır. Makamın, ahid ve riayet olunması vacib bir eseri olduğu gibi ehli iradeden olan salih kimselerin muhabbetinin de büyük bir eseri olduğuna tenbih vardır ki, bunların sohbetleri diğer kimselerin sohbetleri üzre ihtiyar ve tercih olunmak vacib olur. Bu sebebten cemiyetin husulunde zaman, mekân ve ihvanın müraat olunmasının (gözetilmesinin) vacib olduğu sofiyye kavminin ıstılahında varid olmuş ve bu üç şey'i cemiyyete şart kılmışlardır. Keza bu ayetde bina eden kimsenin nefsinin pâkliğinin ve niyetinin doğruluğunun da binada müessir olduğu ve keza mekânın mübarekliği ve binanın, hayır üzre bina kılınması, orada halleri bina edenin haline münasib ehli hayır ve salahın bulunmasını muktazi olduğu ve ehli irade ve taate muhabbeti ilahiyenin vacib olduğu iş'ar (tahriren bildirilmiştir) olunmuştur ki **(Vallahü yuhibbülmuttahhirine)** (Ayet 108) «Allah Teâlâ Hazretleri, irade ve taat ve taharet ehli olanları sever» buyurulmuşdur. Çünkü eğer Allah'ın onlara muhabbeti olmasa idi onlar, tahareti sevmiyeceklerdi.

(Ayet 111) **(İnnallaheşterâ minelmü'minîne enfüsehüm ve emvâlehüm bi enne lehümül cennete)** Tahkik, Allah Teâlâ Hazretleri, mü'minlerden onların nefislerini ve mallarını cennet bedeli ile satın almışdır. Allah Teâlâ mü'minleri ilmi imana hidayet eyledikte müminler, mallarının ve nefislerinin muhabbetiyle meftun olunca kendilerine fartı inayetinden alış verişte bedel kılınan ve fiat konulan şey'in melufları (ülfet olunmuş, alışılmış) bulunan mal ve nefis cinsinden ve lâkin daha lezzetli ve iştihalı ve baki olmak için nefis ve mallarının bedelini yine nefis cenneti kılmak suretiyle kârlı bir tica-

ret ve mergub (rağbet edilen, beğenilen) ve makbul bir muamele ile onları mal ve nefis muhabbetinden kurtardı. Buna binaen mü'minler Hak'kın indindeki beka mülküne rağbet ederek yakinlerinin kuvveti dolayısıyle Hak'kın vadini tasdik ettiler. Sonra nefislerinden ve mallarından tecerrüd sebebiyle terk lezzetini ve nuru yakin halavetini tadınca nefis lezzeti makamından rücu ve nefsin müştehiyatı ve arzularından tövbe eylediler. O halde bunlar indinde nefis cennetinin kadrü kıymeti kalmayıp o vakit kendileri hakikatde tövbe ediciler ve nefis lezzetini talebden ve nefse ecir beklemekten rücu ediciler oldular. Ve sıfatla vasf ve ecir ve sevab talebinden ve nefis ve mal muhabbetinden vaz geçtikleri zaman Hak Teâlâ Hazretlerine hakkı ibadetiyle ibadet etmekle ve bir ümmid veya korkudan değil belki huzû' (alçak gönüllülük) ve huşû ile Hak Teâlâ'nın hakkı ile kaim olmakda Hak'kın melekûtuna benzemek ve ta'zimen ve iclâlen (hürmet ederek) Hak'kın azamet ve kibriyasına eğilmek, zelil olmak suretiyle ibadet eden ibadetciler vasfiyla vasfolundular. Sonra bu kimseler, kemalatı ilmiyeyi halkiyelerinin ve istidatlarında bil kuvve meknun olan kemallerini izhar etmek suretiyle hali ve fiili olarak Hak Teâlâ'ya hakkıyle hamd eylediler. Sonra sıfat sahralarında ve subuhat menzillerinde kemalât ile ziynetlenmek ve ülfet ve adet etmekden ve kendilerine sabit olan kemalatı rüyet ve makamı fıtratdan hicretle Hak'ka seyahat ettiler. Sonra sıfatın mahvı makamında ruku ve sonra zat fenasıyla sücud ettiler. Fenadan sonra beka makamında da hudud-u ilâhiyeyi muhafaza ve emri bil maruf ve nehyi anil münker ile kaim oldular, yani iyiliklerle emir, kötülüklerden nehiy etmekte daim oldular.

(Ayet 112) **(Ve beşşiril mü'minîne)** Ey Habibim sen, imanı hakiki ile müm'in, istikamet makamında kaim olanları tebşir ile, müjdele. **(Mâ kâne linnebiyyi vellezîne âmenû en yestağfiru lil müşrikine ve lev kânû ûlî kurbâ min ba'di mâ tebeyyene lehûm ennehüm eshâbül cahîmi)** (Ayet 113) Nebi'nin ve iman eden mü'minlerin, karabet sahibi olsalar da cehim eshabı oldukları kendilerine tebeyyün ettikden (beli olduktan, anlaşıldıktan) sonra müşrikler için istiğfar etmeleri caiz ve lâyık olamaz. Nebiler ve kâmil mü'minler kader sırrına muttali ve Hak'kın kaza ve kaderine vakıf ve işlerin nihayet bulacağı akibetlerini bildikleri için her ne kadar tabiatlarında hilâfını iktiza eden birşey varsa da Hak'kın takdirinin hilâfını istemezler, zira onlar, tabiatlarının müktezasından insilah etmişler ,soyunmuşlardır. Eğer karabeti tabiiyye ve lahme-i suriye kendilerine münasib ve bu hususta muvasil olan bazı kimselere rikkat ve şefkati iktiza ederse ve Allah'ın onlara kahrı tazib ile hükmünü müşahede ederlerse ken-

dileri için rıza makamı hasıl değilse, hamiyyeti diniyye onları, sabra haml eyler. Belki mübâadeti (birbirini sevmeyip uzak durma) diniyye, karabeti tabiiyyelerine galebe ederek o gibi bir kimseden uzaklaşırlar ve emr ve hikmetinin hilâfında Hak'dan bir şeyi ısrar edip istemezler. İşte bu sebebden «İrfanın kemalinden sonra arifin himmeti mü'essir olmaz» denilmiştir. Yani her bir şeyin Hak'kın kaderiyle vukuuna ve ezeldeki takdir hilâfı ve vukuunun imtinaına yakın hasıl eylediği zaman her neyi Allah Teâlâ dilerse olacağını ve dilemediğinin olamayacağını ve ne himmetinin ve nede gayrisinin hiç bir şeyde müessir olmadığını bilir ve ona göre hiç bir şeye himmetini musallat etmez. Sırrı kaderi bilmiyen ve te'siri Allah'ın gayrisine nisbet eden mahcub böyle değildir.

(Ayet 115) **(Ve mâ kânallahü liyudille kavmen ba'de iz hedâhüm)** Hak Teâlâ Hazretleri, tevhidi ilmiye ve her şeyin kaza ve kaderi ilahiye ile vukuunu görmeye hidayet ettikden sonra hiç bir kavmi, hükmüna rıza ve emrine inkıyad ve teslim yolundan izlâl etmez, şaşırtmaz. **(Hattâ yübeyyine lehüm mâ yettekuûne)** (Ayet 115) Ta ki meratib ve vusullerinden herhangi bir mertebede ve makamat sulûklerinden herhangi bir makamda sakınmaları kendilerine vacib olan şeyi beyan etmeyince bir kavmi delâlete düşürmez. Eğer onlar, bazı makamlarında sakınması, vacib olduğu tebeyyün eden bir şeye ikdam ederlerse (husulü için gayret ve sebatla çalışırlarsa) o vakit Allah Teâlâ Hazretleri, onları izlâl eder. Zira hallerinin günahı olan bir şeye kendileri ikdam etmişlerdir. Bu da dinlerinde bir nevi fısk demektir. Hidayetden sonra dalalete düşmekten Allah Teâlâ'ya sığınmak lâzımdır. **(İnnallahe bikülli şeyin alîmün)** (Ayet 115) Allah Teâlâ Hazretleri, onların halleri günahlarının kimsenin anlayamadığı dakayıkını (keyfiyeti anlaşılması güç, dikkate muhtâc olan) bilicidir. Ona binaen evliyasından olan hidayet ehlini o dakayık ile muaheze eder. Nitekim Hadisi Rabbanide **(Enzirissıddıkıyna biennî gayurûn)**, yani «Habibim, sadık olanları benim gayyur, kışkanç olmaklığımla korkut» buyrulmuştur.

(Ayet 119) **(Yâ eyyühellezîne amenüttekullahe ve kûnû ma'assakıyn)** Ey iman şerefi ile müşerref olan mü'minler, siz rezailin cemisinde onlardan sakınmak suretiyle Allah Teâlâ'ya sığınınız, hususuyla yalan reziletinden korununuz. İşte **(Ve kûnû ma'assadıkıyn)** (Ayet 119) yani «Sadıklarla beraber olunuz» kelâmının manası da budur. Zira «Yalancının mürüvveti yoktur» denildiği vechiyle mürüvvet münafi olduğu için yalan, rezailin en çirkini ve en kötüsüdür. Zira insanın sair hayvanlardan fark ve temyizine sebeb kelâmıdır, bu temyize sebeb olan kelâmdan murad ise diğer bir kimseye bilme-

diği bir şeyi haber vermektir, verilen haber, gayri mutabık olduğu vakit nutuk ve kelâmın faidesi hasıl olmaz, çünki ondan mutabık olmayan bir itikad hasıl olmuşdur. Bu da şeytanet hassalarındandır. Buna binaen yalancı kimse şeytandır. İmdi yalan, rezailin en kötüsü olduğu gibi, sâdık yani doğru söylemek de fezailin en güzeli ve her güzelliğin aslı ve her hasleti mahmudenin (beğenilmiş) maddesi ve bütün hayır ve saâdetlerin malik ve sahibidir. Ve her bir hal, ancak sıdk ile tahsil olunur ve her kemal sıdk ile hasıl olur. Sıdkın da aslı, Allah Teâlâ'nın ahdinde olan sıdktır ki bu sıdk fıtrat misakına vefanın neticesi yahut vefanın kendisidir. Nitekim **(Ricâlün sadekuû mâ âhedûllahe aleyhi)** (Ahzâb Suresi, Ayet 23) yani «Allah'a karşı ahd ettiklerine sadık olan erler» buyrulmuşdur ve İsmail Aleyhisselâm hakkında **(İnnehü kâne sâdikalva'di)** (Meryem Suresi, Ayet 54) buyrulduğu vechiyle mahlukata karşı olan vaidde de sadakat lâzımdır. Eğer bütün mevtınlarda hatta hatır, fikir, niyet, kavil ve amelde sıdka riayet olunursa o vakit rüyalar, varidat, ahval, makamat, mevâhib, müşâhedat hepsi sadık olur, güya ki sıdk, kemal ağacının kökü, ahval yemişlerinin tohumu gibidir.

(Ayet 122) **(Felev lâ nefere min külli firkatin minhüm taifetün litefakkahû fiddîni)** Bütün müminlerin, ahkâmı diniyeyi öğrenmek için memleketlerinden umumiyetle çıkarak nezd-i Risaletpenahîye gelmeleri lâzım değildir, eğer onların her fırkasından bir taife din meselelerini anlamak için çıkıp öğrenerek geriye döndüklerinde kavimlerini, fenalıktan sakınmaları için, Hak'kın azabıyla korkutmaları kâfidir, yani her cemaatten müsaid olan kimselere ilim taleb etmek yoluna sülûk vacib olur. Zahiren mesalih fert olacağından batınen ise herkesin istidadı bulunmadığından bütün mü'minlerin ilim tahsili yoluna sülûkleri mümkün değildir. Din hususunda fıkıh sahibi olmak ise kesbile hasıl olan ilimlerden değildir, belki kalb ilimlerindendir, zira **(Ve ce'alnâ alâ kulûbihim ekinneten en yefkahûhü)** (En'am Suresi, Ayet 25) yani biz onların kalblerine dini anlamakdan mani olan perdeler kılmışızdır buyurduğu gibi her ilim kazanan kimse, fıkıh sahibi olamaz. **(ekine)**, dediği perdeler, nefsani hicablar ve tabii perdelerdir. Binaenaleyh fıkıh sahibi olmak isteyen kimse fisebilillah yola girmelidir ve ilmin, kalbinden lisanına zahir olmasına kadar tezkiye ve tasfiye yoluna sülûk etmelidir. Nitekim Ben-i İsrail Enbiya'sının bazısına «Ey İsrail oğulları, siz ilim göktedir onu gökten kim indirecek, ve yahud ilim yerin dibindedir onu yerin dibinden kim çıkaracak, yahud denizlerin ardındadır, kim geçip de bize getirecek? demeyiniz, ilim sizin kalblerinize konulmuşdur. Benim huzurumda ruhanîlerin adabıyla edeblenininiz ve sıddıkların

ahlâkıyla ahlâklanınız, sizin kalblerinizden o kadar ilim izhar edeyim ki, sizi örter ve boğar, gark eder» mealinde sözler nazil olmuştur. İmdi tefekkuhten murad kalbde kökleşen damarları ile nefse vuran, ona muhalif olan şeyi sahibinin irtikabı mümkün olmıyacak, eseri aza ve cevarih üzerinde zahir olan bir ilimdir. Eğer böyle değilse o kimse alim değildir. Hak Teâlâ Hazretleri **(Le'entüm eşeddü rehbeten fi sudûrihim minallah, zâlike biennehüm kavmün lâ yefkahûne)** (Haşir Suresi, Ayet 13) ayetiyle kendisinde Allah korkusu insanların korkusuna galib olmıyan kimseden fıkhı selb etmiştir, çünkü ilme kehbetullah, yani Allah korkusu lâzımdır. Nitekim «Ancak ilim sahibleri Allah'tan korkarlar» buyurulmuştur. Keza **(Hel yestevillezine ya'lemûne vellezîne lâ ya'lemûne)** (Zümer Suresi, Ayet 9) ayetinde de amel etmeyenlerden ilmi selb etmiştir. İmdi insanlar fıkıh sahibi olup da ilimleri kendi aza ve cevahirinde zahir olduğu vakit ilimler gayrilerinde tesir eder ve diğer kimseler de tereşşuh ile o ilimlerden sulandıkları ve kandıkları cihetle müteessir olurlar. Nitekim Resullullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in hali böyle idi. O vakit tefekku'nun gayesi olan inzâr lâzım gelir ki **(Ve liyünzirû kavmehüm izâ recâ'û ileyhim le'allehüm yahzerûne)** (Ayet 122) buyurulmuştur.

Cihadı ekber ve sonra cihadı asgarda tefekkuhe lâzım geldiği için tefekkuhtan sonra **(Kaâtilûllezîne yelûneküm minel küffâri** (Ayet 123) buyuruldu. Ey müminler siz en büyük düşmanınız olan nefsinizin size civar olan kuvası kâfirlerine mukatele ediniz. **(Vel yecidû fîküm gılzaten)** (Ayet 123) Siz takva derecesine baliğ oluncaya kadar sizde kahr ve şiddet bulsunlar, o vakit **(va'lemû ennallahe me'al müttekîne** (Ayet 123) «Biliniz ki Allah mütteki olanlarladır» buyurduğu vechiyle Allah Teâlâ'dan size nusret nazil olur.

(Ayet 126) **(Evelâ yerevne ennehüm yüftenûne fi külli âmin merreten ev merreteyni sümme lâ yetûbûne ve lâ hüm yezzekkerûne)** Görmezler mi ki onlar, her sene bir veya iki def'a ibtila olunurlar, yine tevbe etmezler ve nasihat da kabul etmezler? Belâ insanları Allah Teâlâ'ya götüren Allah'dan bir yedicidir. Hadisi şerifi nebevîde «Bela Allah'ın kamçılarından bir kamçıdır, onunla kullarını kendine sevkeder» buyrulmuştur. Zira herhangi bir hastalık veya fakirlik ve fena bir hal bir kimseye hulul ederse mutlaka onun nefsinin ve kuvasının kızgınlığını kırar ve sıfat ve hevasını kökünden koparır, buna binaen kalb yumuşayarak hicabından kurtulur ve dünyaya ve lezzetlerine meyilden kurtulur, usanır, dünya lezzetlerinden sıkılır ve münkabız olup Allah'a teveccüh eyler. **(Ve izâ ğaşiyehüm mevcün kezzuleli de' avullahe muhlisîne lehüddîne)** (Lokman

Sûresi, Ayet 32) İnsanları bir dalga kapladığı vakit dinlerini halis kıldıkları halde Allah'a dua ederler. **(Ve izâ messel' insâneddurru de'anâ licenbihî ev kaâiden ev kaâimen)** (Yunus Suresi, Ayet 12) «İnsana bir zarar dokunduğu vakit ayakta otururken ve yatar iken bize dua eder» buyurduğu vechiyle bunun en ufak derecesi insan Allah'tan başka kaçılacak bir yer olmadığına muttali olduğu ve Allah'tan gayri belâdan kaçılacak ve kurtulacak bir yer bulamadığı vakit Hak'kın huzurunda zelil olmayı kabul ile Hak'ka tadarru eder, yalvarır, elhasıl belâ, hicabın incelmesini yahud büsbütün kalkmasını icab eder, bunun için «**(Felemmâ neccâhüm ilelberri izâ hüm yüşrikûne)** (Ankebût Suresi, Ayet 65) Vakta ki Hak Teâlâ Hazretleri, onları karaya çıkarıp kurtarır, birden onların müşrik oldukları Hak'ka şerik koştukları görülür. **(Felemmâ keşefnâ anhü durrehü merre keen lem yed'unâ ilâ durrin messehu)** (Yunus Suresi, Ayet 12) Vakta ki biz onu zararından kurtarırız, güya ona dokunan bir karar dolayısıyla bize hiç yalvarmamış gibi geçer» buyurduğu vechiyle belânın vakti ganimet bilinerek Allah'a sığınmak ve bunu ebeden adet olacak bir meleke tutmak lâzımdır. Taki uyanıklık kararlaşarak teveccüh ve huzur kolaylaşmış olabilsin. Ve belâdan halas olunduğu ve emniyetin hasıl olduğu zamanda nefsin kuvvetlendiği vakit gaflete avdet olunmasın, çünkü beladan kurtuldukda tekrar gaflete dönülürse nefis galib olur ve hicab da eski olduğundan daha fazla kalınlaşır.

(Ayet 128) **(Lekad câeküm resûlün min enfüsiküm)** Aranızda ülfetin vukuuna sebeb olan cinsiyeti nefsaniye sebebiyle ihtilat (karışmak, karışıp görüşmek) ederek kalbi nurundan müstefad (istifade olunmuş, faide bulunmuş) olan nuraniyyetinden müteessir olup nurlanmanız ve nefislerinizdeki âdet ve cibillet zulmetinden kurtulmanız için size,tahkik, kendi nefsinizden Resul gelmişdir. **(Azîzün aleyhi mâ anittüm)** (Ayet 128) Kendisi vahdet nazarıyla görücü olduğundan bütün kulları kendi aza ve cevarihi mesabesinde görücü ve kullara karşı kendisinde sabit olan muhabbeti ilâhiyeye lâzım gelen re'feti dolayısıyle, sizin meşakkat ve fenalığa maruz kalmanız ona şiddetli ve meşakkatlidir. Her hangi birimize bazı azasının elemlenmesi ağır ve acı geldiği gibi O'na da ümmetinden bazısının azab olunması ağır ve acı gelir. **(Harîsun aleyhüm)** (Ayet 128) Herhangi birimizin eczayı cesedinden ve a'zasından birisine şiddetle ehemmiyet verdiği, en ufak bir cüz'ünün noksan olmasına veya kederlenmesine razı olmadığı gibi O da sizin muhafazanıza çok ihtimam eylediğinden size karşı harisdir, belki nazar sahibi olmasıyla ve bu cihetle sizin eczayı cesedinize olan ihtimamınızdan daha fazla

ehemmiyet vericidir. **(Bilmü'minîne raûfün rahîm)** (Ayet 128) Müminlere re'fet sahibi olup re'feti (acıması, esirgemesi) sebebiyle onları günahdan kaçındırmakla azabdan kurtarır, mü'minlere merhamet sahibidir, rahmeti ve merhameti ile mü'minlere ulum ve maârifi talim ve tergib (rağmet ettirmek) ile kurbete (yakınlığa), Hakka yakınlığa sebeb olan kemalatı ifaza (feyz olarak verme, verilmek) eyler.

(Ayet 129) **(Fein tevellev)** Eğer ki istidadlarının esasen bulunmadığı ve yahud zail olduğu dolayısıyle re'fet ve rahmeti kabulünden yüz çevirip de şekaveti ebediyyeye taarruz ederlerse **(Fekul hasbiyallahü lâ ilâhe illâ hü)** (Ayet 129) Habibim sen deki: «Koktuğu cihetle aklen kesilmesi vacib olan hasta bir uzvuna insanın ihtiyacı olmadığı gibi benim de size ve sizin yardımınıza ihtiyacım yoktur, bana Allah Teâlâ kâfidir, vücûdda ondan gayri yoktur, ondan başka müessir ve yardımcı da yoktur. **(Aleyhi tevekkeltü)** (Ayet 129) Ben ancak ona dayandım hiç kimse için bir fiil takat ve kuvvet görmem ancak onunla görürüm **(Ve hüve Rabbül'arşil'azîm)** (Ayet 129). O, Allah Teâlâ Hazretleri herşeyi mühit olan (kaplıyan) büyük arşın sahibidir. Her şeye hükmü ve emri o büyük arşdan gelir.

Allah a'lemdir.

Tövbe suresi tamamdır.

YUNUS SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Elim Lâm Râ)** Elif, Lâm'ın, zikri geçmiştir **(Râ)**, **(Ve mâ erselnake illâ rahmetenlilâlemîn)** buyurduğu vechile Zât-ı Muhammediye'den ibaret olan rahmete işarettir **(Tilke)** (Ayet 1) Yani, bu harflerle işaret olunan şey, hikmet sahibi olan, yahud, etraflı olarak beyanları (tefasili) sağlam (muhkem) ve muttekin (günahdan sakındıran) olan kitab-ı küllün erkânıdır. Yahut mânâ: Cem'an Hüviyet-i ehadiyeye ve bâtın-ı ceberut ve zahir-ı Rahamutda tafsilen, Vahidiyet sıfatı itibariyle Allah'a kasem ederim ki, surede zikr olunan ayetler, hikmet sahibi olan kitabın âyetleridir.

(Ayet 2) **(Ekâne linnasi acebâ)** İnsanları korkutmak, müjdelemek için bizim bir kâmil adama vahy etmekliğimiz şâyân-ı taaccüb müdür? Zira kâmil kimselere vahy hususunda ilâhi âdet, ebeden bu üslûb üzere câri olduğundan Hak Teâlâ Hazretleri, müşriklerin bundan taaccüb etmelerini inkâr ediyor. Müşriklerin taaccübü ise, ancak Nebi'nin makamından baîd olduklarından (uzak olduğundan) ve hallerinin, Nebi'nin haline münasib olmadığından ve Nebi Aleyhisselâm'ın getirdiği vahyin i'tikadlarına münafi (zıt) olduğundan ileri gelmişdir. **(Enne lehüm kademe sıdkın inde Rabbihim)** (Ayet 2) Ve müminlere müjde eyle ki: İnayet-i ezeliye hasebiyle Rab'leri indinde onların sıdık kademi yani büyük bir sâbıkaları, yahud hiç kimseye misli olmıyan kurb makamları vardır. Sırf ictiba (seçme) ile Allah Teâlâ Hazretleri ezelde onları tahsis etmiştir. Yoksa böyle olmasa idi, onlar Allah'a iman edemezlerdi. **(Kaâlel kâfirûne)** (Ayet 2) Allah Teâlâ'dan mahcub olub, sıfatlarının Muhammed'in nefsinden zuhuruna muttali (kesb ve vukuf etme, anlama) olamayan kâfirler, **(İnne hâzâ lesâhirün mübinun)** (Ayet 2) «Tahkik, Muhammed'in getirdiği şu Kur'ân, âşikâr bir sihirdir. Yani, beşer kudretinden hariç bir şeydir. Şeytanın işinden başka bir şey değildir.» dediler. Şeytanet kendilerine galib ve şeytanetle Allah'dan mahcub ve kudretde şeytanın ilerisinde ruhaniyatdan bir tavra vasıl olamıyacak derecede şeytana ibadet ettikleri için, bunu dediler. Ve bu sebebden beşeriyet haddinden tecavüz eden bir şeyi bittabi şeytana nisbet ettiler.

(Ayet 3) **(Yüdebbirül'emre)** Hak Teâlâ Hazretleri, göklerin ve yerlerin işini kudret eliyle hükmüne muvâfık olarak tedbir eyler. **(Mâ min şefiin)** (Ayet 3) Nefsin zulmetinden kurtaran ve sıfatlarının pisliğinden temizliyen ve kendisini Allah'a yaklaşdıran nurun imdadı ve kemâlin ifazası (Feyizlendirmesi) ile kimseye bir şefaat edici yoktur, **(İllâ min bâdi iznih)** (Ayet 3) ancak istidadı bağışlamak ve sebeblere muvâfık kılmakla, Hak'kın izninden sonra şefaatçı şefaat edebilir. **(Zâlikümüllahü Rabbüküm)** (Ayet 3) İşte bu sıfatlarla mevsuf olan Allah Teâlâ Hazretleri, sizi terbiye eden ve işlerinizi tedbir eden Rab'biniz, O'dur. Binaenaleyh, ibadeti O'na mahsus kılın, ve O'nu bu sıfatlarla bilin ve şeytana ibadet etmeyin ve sıfatlarının bazısı ile Hak'tan mahcub olup da Hak'kın kavlini ve fiilini şeytana nisbet etmeyin. **(Efelâ tezekkerûne)** (Ayet 3) Siz, nefislerinizde olan Hak'kın âyâtını düşünmüyor musunuz ki, nefislerinizde bulunan âyâtda düşünübde, Hak'ka şirk etmekden kendinizi men edesiniz?

(Ayet 4) **(İleyhi merci'ukûm Cemi'a)** El'an olduğu gibi kıyamet-i suğrada (küçük kıyamet) ayn-i cem-i mutlaka yahut kıyamet-i kübra (büyük kıyamet) zamanında Hak'a fena ile ayn-i cem'-i zâta avdet ile hepinizin rücûunuz Hak'kadır. **(Va'dallahi hakka)** (Ayet 4) Allah'ın va'di haktır. **(İnnehu yebde'ülhalka sümme yu'ıydühü liyecziyellezîne âmenû ve amilussâlihâti bil kıstı)** (Ayet 4) İmanları ve salih amelleri ve küfürleri ve fâsid amelleri iktizası üzere, mü'min ve kâfirleri cezalandırması için Allah Teâlâ hazretleri, halkı neş'e-i evvelide ibda ve sonra, neş'e-i sânîde iade eyler. Bu mânâ, evvelki tevile göredir, ikinci tevile göre mânâ: Allah'a iman eden ve kendilerini likasına sâlih kılan, hicabları ref've Hak'ka yanaşdırıcı amelleri işliyen kimseleri, amelleri ile baliğ oldukları makamlar hasebiyle, makamlarının ve şevklerinin iktiza eylediği mevahib-i hâliye ve zevkîye ile cezalandırmak için, Allah Teâlâ Hazretleri gizlenmesi (ihtifası) ve halkı izharı ile halkı ibdâ, sonra da, halkın ifnası ve kendinin zuhuru ile, halkı iade ile, yahut mânâ: İman-ı hakiki ile iman ve kulları islah eden amelleri, Allah ile işliyenleri, istikamet zamanında adilleri sebebiyle kemâllendirmek cezasıyla cezalandırmak için, yahud mânâ: İstikametde makamları ve rütbeleri hasebiyle olan bir ceza ile cezalandırmak için, halkı ibdâ' ve iade eyler. **(Vellezîne keferû)** (Ayet 4) Herhangi makam da olursa olsun, mahcub olanlara **(Lehüm şerâbün min hamîmin)** (Ayet 4) fevkında olan makam cehilleri ve şek ve ızdırabları dolayısıyla kaynar su içkisi vardır. Zira, eğer bunlar yakine vasıl (varmış) olmuş olsalardı, yakînin serinliğini zevk ederlerdi. **(Ve azâbün elimün)** (Ayet 4) İhticabları sebebiyle hırman (mahrum olmak, mahrum kalmak) ve hicran ve vicdan ruhunun fıkdanı elim azabı vardır.

(Ayet 5) **(Hüvellezî ce'âleşşemse dıyaen)** Allah Teâlâ Hazretleri, ol Zât-ı Ecell'ü Âlâ'dır ki, Ruh güneşini vücûdun ziyası **(velkamere nûra)** (Ayet 5) ve kalb ayını, vücûdun nuru kılmışdır. **(Ve kadderehu menâzile)** (Ayet 5) Ve kalb ayına sülûkunda menziller **(Lita'lemû adedessinîne velhisâbe)** (Ayet 5) seyr-i ilâllah ve seyr-i fillahda mertebelerinizin derecesine ve etvarınızı ve derecelerinizin hesabını, her makam ve mertebede bastığınız mevkileri bilmeniz için, kalb ayına, seyr ve sülukûn da menziller ve makamlar takdir eyledi.

(Ayet 6) **(İnne fihtilâfil leyli vennehâri)** Tahkik, kalb üzerine nefis zulmetinin galebesi gecesinin ve kalb üzerine Ruh ziyasının iştiraki gündüzünün ihtilafında **(ve mâ halekallahü fissemâvâtı vel'ardı)** (Ayet 6) ervah gökleri ile ecsad yerlerinde Allah Teâlâ'nın halk eylediği şeylerde **(Leâyâtin likavmin yettekûne)** (Ayet 6) nefs-i

emmâre sıfatları hicablarından sakınan ve nefs-i levvame rütbesine baliğ olarak, o ayâtı bilenler için, elbette bir çok âyetler vardır.

(Ayet 10) **(Da'vâhüm fîhâ)** İmanları nuru hasebiyle Allah'ın kendilerini hidayet eylediği üç cennet de onların istidad dualarıdır. **(Sübhânekellahümme)** (Ayet 10) «Ey Allahım, seni tesbih ederim» yâni, birinci cennetde havl (Kudret) ve kuvvetlerden beri olmak suretiyle ef'alde şirkten, ikinci cennetde sıfatlarından soyunmakla sıfatda şirkten, üçüncü cennetde fâni olmaları ile vücûdda şirkden Allah'ı tenzihdir. **(Ve tehiyyetühüm fihâ selâmün)** (Ayet 10) Yâni, bu mertebelerin her birisinde, bazısının bazısına tahiyyeleri (Selam verme, hayır dua etmek, mülk melekiyet, beka manâsına), tezkiye nurlarını ifaza ve tasfiye imdadıdır. Yâhud, bu mertebelerde Allah'ın bunlara **tahiyyesi, yâni merhabası**, tahiyyat işrakatı ve tecridlerine imdad ve Hak'tan kendilerine karşı âfetin izalesidir. **(Ve âhiru da'vahüm enil hamdülillahi rabbil'âlemîne)** (Ayet 10) Dâvalarının âhiri, yâni istidadlarının son iktiza eylediği ve taleb-i istifaza ile Allah'dan diledikleri kemalet-i ilâhiyenin ve celâl ve cemâl sıfatlarının kendileri üzre zuhurunda Allah ile kaim olmalarıdır ki, Hak'dan ve Hak'ka olan hakiki hamd budur ve bu hamd, evvelâ Hüviyet-i mutlaka itibarıyla mücmelen (kısa, hulâsalandırılmış, özetlenmiş) sonra âlemlere Rububiyeti itibariyle mufassalan (açıklamalı olarak) Allah Teâlâ'ya tahsis kılınmıştır.

(Ayet 11) **(Ve lev yu'accilullahü linnâsişşerresti'câlehüm bilhayri)** Eğer insanların, hayrı istiçâl ettikleri vechiyle Allah Teâlâ, insanlara şerri ta'cil etmiş olsa idi, ... istidadları, ezeldeki dereceleri hasebiyle sûri ve manevi hayır-ı izâfi üzre meftûr (fıtratlandırılmış, yaradılmış) ve hayra iştiyakı ile hayrı dua ve taleb etmesi, o hayrın kendisine âcilen husulunü ve hayrat ve berekâtın menbaı olan mebde-i feyyazdan feyezanını mucib olur. Nitekim **(Ve âtâküm min külli mâ sa'el tümühü)** (İbrahim Suresi, Âyet 34) Yani istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi, buyurmuşdur ve bir tasfiye ve tezkiyenin vücûdu sebebiyle, o hayra istihkakı ile bir hayr ifaza eylerse, bu hayrın kendisine inzimamı (Katılması) ile istidadı ziyade olur, ve o istidat, evvelkinden daha kuvvetli ve daha kabiliyetli olur. Bunun üzerine mebde-i hayr olan Allah Teâlâ, ona daha çabuk icabet edici ve daha çok ifaza edici olur. Ve böylece istidat ziyadeleşmekle feyz de ziyadeleşir, tâ ki nihayete baliğ olur. **(Men câe bilhaseneti felehü hayrün minhâ)** (Neml Suresi, Âyet 89) «Her kim bir iyilik getirirse, ona o iyilikten daha hayırlısı vardır» sözünün ve hasenatın katlaşmasının mânâsı da budur. Şerler ise; istidadın hicablarından

ve kabulun ve feyzin mânâlarından başka bir şey değildir. İmdi şerler hasıl olduğu vakit, onlar sebebiyle başka bir şey vâki olmaz, ancak hayratı adem-i kabul vâki olur. Şerler, hayratın feyezanına mâni olur. Ve istidad, hasıl olan mezkûr şerlerin hicabında kalır. Her ne kadar münasebet hasebiyle şerler şirk feyezanını iktiza ederse de, mebdein feyzinde o şerre cins olan şer olmadığından, onun cinsinden bir şer daha ona ifaza etmez. İşte **(Ve men câe bisseyyieti felâ yüczâillâ mislehâ)** (En'am Suresi, Ayet 160) «Her kim bir şer getirirse, sadece onun misli ile cezalanır» âyetinin mânâsı budur. Ancak, ifrat edip de Rahmet haddini tecavüz istidadı bilkülliye izâle ederse, şeytanete münasib olarak **(Hel ünebbiüküm alâ men tenezzelüş şeyâtinü tenezzelü alâkülli effâkin esimin)** (Şuarâ Suresi, Ayet 221) «Şeytanların kime nüzûl ettiklerini bildireyim mi? Şeytanlar her bir iftiracı günahkârlara nüzûl ederler» buyurduğu vechile, o vakit şeytanet âleminden istimdad eyler. **(Lekudiye ileyhim ecelühüm)** (Ayet 11) «Tâ'cil etmiş olsa idi», kelâmının cevabıdır. İstidatları gayet ve nihayet bulup, onlardan hayat-ı hakikiyenin mededi munkati olur. İstidadlarından hayır mededi bilkülliyet kesilirdi ve istidadları şerri iktiza eylediğinden, istidadlarından tasfiye imkânı izâle olurdu. Ve bundan sonra kendilerine ne sûri ve ne de mânevi hiç bir hayır erişmezdi. Lâkin, istidadlarından ednâ bir alâmet ve en ufak bir hayrı kabul imkânı bulundukça, Hak Teâlâ hazretleri onlara mühlet verir. **(Fenezerullezîne lâ yercûne likâenâfî tuğyânihim ya'mehûne)** (Ayet 11) O kabil kimselerden, başlarını şerre inhimakdan kaldırmayan ve bize rücû ve rahmetimizi taleb ile gafletlerinden asla uyanmayan ve envarımızdan bir nuru beklemiyen kimseleri biz, tuğyan ve şerlerinde mütehayyirrane temadi eder oldukları halde terk ederiz. Ve istidadlarının hal lisanı ile, kendilerinden istediği sûri hayırların mededi onlardan kesilir. Tâki tabiatta inhimakları (bir işle sürekli bir suretle uğraşmak- bir işin şiddetle üstünü düşmek) ve boğulmaları sebebiyle Reyn denilen pas hasıl olduğundan, istidad nurları bilkülliye zâil olarak tamsı yâni; kahrı hak ederler ve başları üzre esfel-i sâfiline baş aşağı bırakılırlar.

(Ayet 19) **(Ve mâ kânennâsü illâ ümmeten vâhideten)** İnsanlar, fıtrat-ı ezeliyelerinde bir ümmetden başka bir şey değillerdi. Yâni, ezelde Allah Teâlâ'nın kendilerini icad eylemiş olduğu fıtrat üzerine vahdete müteveccih, hidayet-i asliye nuruyla mütenevvir idiler. **(Fahtelefû)** (Ayet 19) Fakat mizaç ve arzuların, âdet ve muhaletaların (ihtilat-karışub girişmek) değişikliği ve neş'elerinin muktezıyatı sebebiyle ihtilaf ettiler. **(Ve lev lâ kelimetün sebekat min rabbike)** (Ayet 19) Eğer ecellerin ve rızıkların ve said ve şakiden her

birerlerinin kendisine takdir olunan zamana kadar temadisine dâir, Rabbinden ezelde sebkat eden hüküm ve kaza olmasa idi, **(Lekudiye beynehüm fimâ fihî yahtelifûne)** (Ayet 19) aralarındaki ihtilâflarında, âcilen kaza ve hüküm olunur ve said ile şaki temeyyüz eyler, din ve milletlerinden, hak olanı bâtıldan ayrılırdı. Lâkin hikmet-i İlâhiye herkesin teveccüh ettiği cihete, ameli ile erişmesini ve nefsinde gizlediğini izhar etmesini iktiza eylemişdir.

(Ayet 21) **(Ve izâ ezaknannâse rahmeten min ba'di darrâe messethüm)** İnsanlara dokunan bir zarardan sonra, kendilerine bir rahmet tatdirdığımız vakit, **(İzâ lehüm mekrün fî âyâtinâ)** (Ayet 21) Onların, ayâtımızda mekirleri olduğunu birdenbire görürsek; yukarıda geçmişdir ki; zarar-ı zaman, şiddet ve zahmet ve dıyk-ı maişet (geçim darlığı) gibi belâlar, nefsin hırsını kırar ve nefis sıfatı hicablarının keşfi ve tabiat kesafetlerinin rakikleşdirilmesi ve heva perdelerinin kaldırılması ile kalbi taltif eyler. O vakit kalbler fıtrat-ı asliyelerinin muktezasına rücû ve nuriyet-i asliyelerine avdet ettikleri için, o haletde mâni zâil olduğu ve fıtrî kuvveti ve kalblerin esasında bulunan urûca meyli dolayısıyla belâlar, insanların kalblerini mebdelerine çeker. Belki cihet-i ulviye ve mebadiy-i nuriyeye meyl, bütün kuvvay-ı melekûtiyenin tabiatında meftur (fıtratlandırılmış, yaradılmış)dur. Hatta, nefs-i hayvaniye bile, eğer hey'et-i zulmaniye-i bedeniyeden paklansa, cihet-i ulviyeye meyl eder, çünkü alçalmak, süfliyete düşmek, cismâni arızalardandır. Hattâ behaim (dört ayaklı hayvan) ve vahşi hayvanat bile, kıtlık vakitlerinde ve darlık günlerinde halleri şiddetlendiği vakit, başlarını göğe kaldırmış bir halde toplanıp dururlar. Güya ki bu hayvanların melekutları, feyzin ulvi cihetden nuzûlünü müş'ir olur gibi, cihet-i ulviyeden istimdad ederler. Keza zâhiri nimetlerin insanlara çoğaldığı ve imdadat-ı tabiiyenin ve muradat-ı cismaniyenin tekâmül eylediği vakit, cihet-i süfliyenin meded ve yardımından nefis kuvvetleşir ve nefsin kuvvetleri kalbe yükselmeğe başlar ve hicab kesafetlenip kalınlaşır ve hevâ ve arzu, tasallut ve galebe eder ve saltanat tabiat-ı cismaniyenin olur. Ve bedenin zulmeti hey'etleri toplanır ve kalb derhal nefis hey'etiyle teşekkül ederek gılzet (Kalınlık-kabalık) ve kasvet peyda olur. Ve tuğyan eder ve nimetleri onu ziyade kirlendirip küfür eder ve kör olur. Ve bu takdirde hey'et-i nuriyeden uzaklaşdığı için, cihet-i süfliyeye meyl eder ve nefsin kalbe istilâsı derecesinde vehim de aklı istilâ eder ve kuvve-i akli, vehmin kaydında esir ve matlublarında istikmal eylediği nefis lezzetlerinin tahsili hacetlerinde ve fikir sebebiyle haz eylediği mevâdı hazırlamak ve âlem-i tab'ı bağışlamakla, âlem-i ricsden (pislikten)

nefse imdad ve sıfatını takviye hususlarında çalışdırdığı memuru olmak dolayısıyla kalb paslanıb, Hak'kın sıfatını kabulden bilkülliye muhtecib olur. İşte **(izâ lehüm mekrün fî âyâtinâ kulillâhü esra'u mekrâ)** (Ayet 21) âyetinin mânâsı budur. Yâni, onların filhal âyâtımızda mekirleri olur. Habibim, sen, de ki: Allah Teâlâ hazretleri, bu süver-i lâtifde hakiki kahrı gizlemek ve bu rahmet-i zâhirede mahrumiyet ateşlerinin azabını ve rezail hey'etleri yılanlarını ve fenalık akreblerini ve katran libaslarını ta'biye (yerli yerini koymak- yerleşdirme) etmekle, mekr cihetinden daha sür'atlidir.

(Ayet 21) **(İnne rüsülenâ yektübûne mâ temkürûne)** Zira bizim elçilerimiz, sizin mekir ettiğiniz şeyleri yazarlar. Bu âlemde vukua gelen herhangi bir hadisenin, melekût-i semaviyede nakş olduğunu muhakkak bildik idi. Şimde her hangi bir şahısdan sâdır olan iyi ve kötü bir iş, mutlaka ervah-ı melekûtiyede yazılır ve her bir bedenin melekûtunun, o mebâdi-yi melekûtiyeye ittisali (ulaşmak, bitişmek) vardır. Buna binaen, bizim bir iyiliğe veya bir kötülüğe kast ettiğimiz zaman, evvelâ hatır tariki üzre o iyiliğin veya kötülüğün sureti, bedenlerimizin melekutunda resm olunur, sonra o işi düşünmeğe başlarız. Eğer o resim ve nakış kuvvet bulubda o kuvvetden azîmet koparak, kat'i irade ile evvelki hatıraya imtisal edersek, o vakit fiile yâni; işlemeğe ikdam etmemizle, o iş bedenimizin melekutunda muntab'i olur. Yâni, sûret bulur. Ancak, eğer o iş iyilik ise; filhal kalbin ruh tarafına olan cihetinde ve ruhun nuruyla nurlanan **fuad** cihetinde muntabı' olur. Ve **«sağında ve solunda birer oturucu vardır»** sözleriyle işaret buyrulan müvekkel meleklerden **sağ taraf meleği** demek olan: **«kuvve-i akliye-yi ameliye»**, o işi yazar. Çünkü **fuad**; kalbin daha kuvvetli olan tarafıdır, eğer o iş kötülük ise; hey'et-i zulmaniyenin kalbden baid olduğu ve kalbin hey'et-i zulmaniyeye bizzat münasebeti olmadığı için, filhal muntabı' olmaz. Eğer o kimseye tevfik-ı İlâhi erişip kendisine hidayet-i ruhaniye nurlarından bir nur parlarsa, o kötülükden peşiman olub istiğfar eyler, kötülük de mahv ve afv olunur. Eğerki tevfik erişmezse, o kötülük yerinde durucu kalır. Tâ ki nefis sıfatının zulmetiyle ona imdad edince o vakit kendisinden bu fiilin sudurunda, kalbe galib olan nefsin zulmetiyle zulmetlenmiş olan kalbin nurundan ibaret bulunan sadır levhasında kararlaşır. Ve o fiili, **sahib-i şimal**, yâni, **sol taraf meleği olan: «kuvve-i mütehayyile»** yazar. Zira bu cânib, kalbin zayıf olan canibidir. İşte «Sol taraf meleği altı saat geçmeden fenalığı yazmaz. Eğer sahibi istiğfar ederse yazmaz, eğer ısrar ederse yazar», diye söylenilen sözden murad budur. Müslimin kitabı sağından ve kâfirin kıtabı solundan verilmesi keyfiyeti de bu takrirden anlaşılmış-

dır. Amma vermenin sureti ve keyfiyeti ihşaenin mevzuunda gelecektir.

(Ayet 23) **(Yâ eyyühennâsü innemâ bağyüküm alâ enfüsiküm)** Ey insanlar, sizin bağyınız, zulmünüz, ancak kendi nefislerinizin aleyhindedir. **(Metâ'al hayâtiddünya)** (Ayet 23) Ve bu bağyiniz, ancak dünya hayatının bir metaıdır, **(Sümme ileynâ merci'ükümfenünebbiükümbimâ küntüm ta'melûne)** (Ayet 23) sonra rücûunuz, ancak bizedir, o vakit yapdığınız işleri size bildiririrz. Yâni, adlin zıddıdır. Imdi adl, cemi' fezaile şamil bir fazilet ve nefse vahdet nurundan feyezan eden nefsin bir hey'et-i vicdaniyesi olduğu gibi, bağy de, rezailin cemisini müstelzim olacak derecede rezailde inhimakın gayetinden başka bir şey değildir. Bağyin sahibi (haddi tecavüz eden, zulüm sebebiyle azan) Hak'da gayet baidde ve nihayet-i zulmetdedir. Bu sebebden: **«Zulmünüz, mazluma değil, nefsinizin aleyhinedir»** buyurmuşdur. Zira mazlum; zulüm sebebiyle said, zalim ise gayet-i şekavetle şakî olur ve bu zulüm, dünya hayat-ı metaından başka bir şey değildir. Zira adâlete mukabil olan bütün ifrat ve tefritler, temettüat-ı (faidelendirmek) tabiiye ve lezzat-ı hayvaniyeden ibarettir. Ve hayat-ı hissiyenin inkızasıyla (nihayet buluşu ile) hepsi munkazi (ardı kesilen-tamam olan) olur ki, sür'at-i zeval ve kıllet-i (azlık) bekada, tıpkı âyetde temsil olunan misâl gibidir. Nitekim âyetde temsil eylediği vechile hayat-ı dünya, yerine yağmur suyundan yeşerip ziynetlendiği zaman, ona gece veya gündüz vakti Hak Teâlâ'nın bir âfeti erişip de kimse o nebatat ile faidelenmeden kuruyup bozulduğu gibidir. Sonra, O dünya hayatını ebedî bir şekâvet, dâimi elemli bir azab takib eyler. Hadisi- şerifde «Hayırların, sevabı en sür'atli olanı sıla-i rahimdir ve şerlerin en acele ikab olunanı da bağy ve yemin fâciridir.» diye varid olmuştur. Bunun sahibine, insanların hakları teraküm (biriktiğinden) ettiğinden, onun ukubeti (cezası, azabı) Allah hakkının tahammül ettiği uzun müddeti tahammül edemez. Bazı meşayihin «Zâlimin kendi eceliyle, yâni katilsiz ölmesi ve fâsıkın ihtiyarlık zamanına varması pek az olur» dediğini muhakkak işitdim ki, bu da: inayet-i İlâhiyenin, zabtına masruf olduğu nizam ve intizamın hedmi (harab edilme ve yıkılma) hususunda, zâlim ve fâsıkın, Allah Teâlâ'ya mübareze ve hikmet-i adlinde Hak'ka muhalefet ettiklerinden naşidir.

(Ayet 25) **(Vallahü yed'ü ilâ dârisselâmi)** Allah Teâlâ hazretleri, herkesi, âfet, noksan fakir ve fena olmıyan, belki kendisinde her ayıbdan selâmet ve her korkudan emniyet bulunan; âlem-i ruhâni-i selâmet evine davet eder. **(Ve yehdî men yeşâü ilâ sıratin müstakıym)** (Ayet 25) Bu cümleden; istidad ehli olanlardan dilediğini vahdet yoluna hidayet eyler.

(Ayet 26) **(Lillezîne ahsenûlhüsnâ ve ziyâdetün ve lâ yerheku)** Hallerinin iyileşmesine ve kemâllerine sebeb olan fiilî, kavlî, ilmî bir hayrı işliyenlere, o hayır sebebiyle kendilerine ifaza olunan kemâl mesûbe-i (ecir ve ceza) hüsnâsı **(ve ziyâdetün)** (Ayet 26) ve terakki ile evvelkinden ziyade mertebe vardır. Yahud mânâ: zikr olunduğu vechiyle kendilerine feyezan eden bu nur-i kemâlin, evvelki istidatlarına inzimamı ile hayratı, kemâlatın kabulu istidadında ziyadelik vardır. **(Ve lâ yerheku vücûhehüm katerün ve lâ zilletün)** (Ayet 26) Ve onların kalbleri yüzlerine, nefis sıfatları kederlerinden ve nefsin galebelerinden bir toz ve kalblerinin cihet-i süfliyeye meylinden bir zillet yanaşmaz. **(ülâike eshâbülcenneti)** (Ayet 26) İşte şunlar, zikr olunan cennetlere terakki etmelerinin ve hallerinin iktizası neticesi cennet mülâzimleridirler (Ayet 26) **(Hüm fihâ hâlidûne)** Onlar, o cennetlerde, ebedîdirler.

(Ayet 27) **(Vellezîne kesebûsseyyiâti cezâü seyyi'etin bimislihâ)** İstidatlarını kemâlin kabulunden mahcub kılan akaid, akvâl ve a'malden seyyie cinslerini kazananlar, her seyyienin cezası, kalblerine toplanan ve kalbden sıfat nurunu meneden, seyyie hey'etlerinden misli iledir. **(Ve terhakuhüm zilletün)** (Ayet 27) Ve onlara, cihet-i süfliyeye meyl zilleti yanaşır. **(Mâ lehüm minallahi min âsımin)** (Ayet 27) Kedurat sabit olduğu için, hicabın vücudundan ve ismet nurunun adem-i kabulundan onları, Allah'tan kurtaracak, o zillet ve hızlandan koruyacak bir hıfz edici yoktur. **(Ke'ennemâ uğşiyet vûcuhuhüm kıta'an minelleyli muzlimâ)** (Ayet 27) Tabii meyiller ve çirkin amellerden, muzlim hey'etlerin çokluğundan güya süflilenmekde karanlık gece ortasında yüzleri örtülmüş gibidirler. **(Ulâike eshâbünnari)** (Ayet 27) Bunlar hallerinin iktiza eylediği âsâr ve ef'al ateşlerinin eshabıdırlar.

(Ayet 28) **(Ve yevme nahşürühüm cemî'a)** Mecma-ı ekberde (büyük toplantıda) onları, vücûd-ı mutlak-ı ayn-i cem'inde hep birden topladığımız zaman **(sümme nekuûlu lillezîne eşrekû mekâneküm entüm ve şurakâüküm)** (Ayet 28) sonra onlardan gayre muhabbet ve taat ile, gayr ile kalan mahcublara «Siz de şerikleriniz de yerinizde durunuz» deriz. Bunun mânâsı; o vuslatı mucib olan a'raz-ı tabiiye ve âlât-ı bedeniyenin inkıtaı dolayısıyla, mabudun abidden uzaklık istemesi ve muhabbet ve ibadetlerine sebeb olan esbab-ı visalin kat' olunmasıyla beraber onlar, dura kalmış oldukları ma'budlarıyla, mevkıfta (durak yerinde) durdurulurlar. İşte **(Fezeyyelnâ beynehüm** (Ayet 28) kavlinin mânâsı budur. Yâni, mevkıfta beraber olmaları ile beraber, maksud ve teveccühte ma'budlarıyla aralarını tefrik ederiz, demektir. Bu da ma'budun melâike, mesih, aziz ve

emsali kimseler gibi, ind-i ilâhide, inayet-i ezeliye sahibi olmakla **(İnnellezîne sebekat lehüm minel hüsna ülâike anha müb'adûne)** (Enbiya Suresi, Ayet 101) buyurduğu vechiyle şerif olduğu, abid ile mâ'budun hallerinin tebeyyün eylediği ve abid rütbesinin denî ve mabud rütbesinin âlî olduğu zamandadır. **(Ve kale şürakâühüm mâ küntüm iyyanâta'budûne)** (Ayet 28) Onların ittihaz ettikleri şerikleri «Siz bize ibadet eder olmuş değildiniz, belki siz şeytana, vehimlerinizde ihtirâ ettiğiniz yalan ümitlere ve bâtıl ve fâsid şeylere itaatinizle şeytana ibadet ederdiniz» derler.

(Ayet 29) **(Fekefâ billâhi şehîden beynenâ ve beyneküm)** Allah Teâlâ hazretleri, aramızda şahid olmak üzere kâfidir. Yâni biz, size bununla emretmediğimizi ve bize ibadetinizi irade etmediğimizi Allah Teâlâ bilir. **(Hünâlike teblû küllü nefsi mâ eslefet)** Ayet 30) İşte bu mevkıfta, her nefis, dünyada işlediği şeyi zevk eder. **(Ve rüddû ilallahi mevlâhümülhakkı)** (Ayet 30) Ve onlar ceza mevkıfında ilâhlarından kesilip, yalnız oldukları halde, adl ve kast ile cezalarına mütevelli ve müteferrik hakiki sahibleri Allah'a red olunurlar. **(Ve dâlle anhüm mâ kânû yefterûne)** (Ayet 30) ve onlardan, ihtirâ, ve iftira ettikleri bâtıl ümmidleri, yalan tohumları, usul-i din ve mezhebleri gaib olur.

(Ayet 37) **(Ve mâ kâne hâzel kur'ânü en yüfterâ min dûnillâhi)** İş bu Kur'ân Allah'ın gayrinden olmak üzre iftira olunmuş değildir. Ve lâkin, huzurunda bulunduğu levh-i mahfuzu tasdikdir. **(Ve tafsîlelkitâbi)** (Ayet 37) Ve kendisinde şek ve şüphe olmıyan Ümm-ül Kitab'ın tafsilidir ve Rabbil-âlemin'dendir. Bu Kur'ân, nusratla iftira olabilir, halbuki, Kur'ân'dan evvel iki kitabda, yâni Ümmül Kitab'da mücmelen ve Levh-i Mahfuz'da tafsilen isbat olunmuştur.

(Ayet 39) **(Bel kezzebû bimâ lem yuhîtû bi'ilmihî)** Belki müşrikler, Kur'ân'ın ilim-i İlâhide sübûtu ve Muhammed Sallallahü Aleyhi ve Âlâ ve Sellem'e nüzûlü keyfiyetini bilemediklerinden ve ilimleri bundan kasır olduğundan, Kur'ân'ı tekzib eylediler. **(Ve lemmâ ye'tihim te'vîlühû)** (Ayet 39) Ve onlara, Kur'ân'ın tevili gelemiyecekdir. Yâni, hakayıkı zâhir olduğu vakit, hiç kimse için tekzibi mümkün olamıyacağından, tekzib etmeleri mümkün olmamak için vaid ve misallerinde işaret olunan şeylerin zuhuru da onlara mümkün değildir. **(Kezâlike kezzebellezîne min kablihim fanzur keyfe kâne âkıbetüzzâlimîne)** (Ayet 39) İşte şu büyük tekzib misullu, onlardan evvelkiler de tekzib ettiler. Tekzib sebebiyle olan zulûmleri dolayısıyle zâlimlerin akıbetlerinin nasıl olduğunu görmelisin.

(Ayet 40) **(Ve minhum men yü'minu bihî ve minhüm men lâ yü'minü bihî)** Onlardan bir kısmı, hicablarının ince olduğundan yakında Kur'ân'a iman edecektir, bir kısmı da hicablarının kalınlığından ebeden iman etmeyeceklerdir. **(Ve minhum men yestemi'ûne ileyke)** (Ayet 42) Onların bir kısmı da seni istima' (dinlemek-işitmek) ederler. Lâkin ya aslında istidad olmadığından veyahud kendilerinde istidad-ı nuriye hicabolan karanlık hey'etlerin kökleşmesinden, yâhud her ikisinin de içtimaından anlıyamazlar. Nitekim aklı olmayan sağır bir kimse ne işidebilir ve ne de işaretden anlıyabilir. Binaenaleyh ona bir şey anlatmak nasıl mümkün olabilir? **(Ve minhüm men yanzuru ileyke)** (Ayet 43) Bir kısmı da sana nazar eder, lâkin zikr olunan emirlerin birisinden, yâhud her ikisinden dolayı Hak'kı ve senin hakikatini göremez, gözünün körlüğüne basiretinin körlüğü inzimam eden kör gibi ki, ne görür ve ne de idrak eder. Onun hidayeti nasıl mümkün olabilir?

(Ayet 44) **(İnallahe lâ yazlimünnâse şey'en)** Tahkik Allah Teâlâ hazretleri, insanlara hiçbir şey cihetinden zulûm etmez. Evvelki âyet-i kerimede; idrak istidadının olmadığından dolayı göremiyen ve idrak edemiyen sağır ile körü zikr edince; istidadın bazısı için mefkud olduğuna dair kelâm, zulmün vukuunu müş'ir olmuşdur. Buna binaen, Hak Teâlâ hazretleri zulmü, nefsinden selb ediyor, zira aslında, bir istidadın olmaması zulüm değildir. Çünkü; onun hüviyeti ve hususiyetine nisbetle, ondan daha güzel olması, imkân haricindedir. O halde imkân mertebelerinden bir mertebede, onun ayni, onu iktiza ediyordu. Nitekim bir merkeb, merkebliği ile beraber kendisinde insan idraki istidadının olması mümkün değildir. O merkebin ayni, kendinin bulunduğu merkeb istidadını taleb edicidir ve o merkebden, istidadından fazla bir şey istenilemez. Binaenaleyh asla zulüm yoktur. Bu beyan, istidad olmadığına göredir. Amma asılda istidad mevcud olup, muzlim hey'etlerin rüsuhuyla bâtıl olursa, o mes'elede i'tiraz ve kelâm yoktur ve bunların her iki kısmı da kendi nefislerine zâlimdirler. Amma evvelki, yani aslen istidadsız olanın nefsine zâlim olması, imkân derecelerinde kusuru ve meselâ: insan nisbetle, hımarın (eşeğin) insandan kusuru (eksikliği) gibi, mâfevkına izafetle noksan kaldığı içindir. Hımarın noksanı insana nisbetledir, nefsinde değildir. Zira hımar, kendi nefsinde nakıs da, kasır da değildir. Amma ikincisi, yâni istidadını ibtal edenin nefsine zâlim olduğu aşikârdır. **(Ve lâkinnennâse enfüsehüm yazlimûne)** (Ayet 44) Âyetinin mânâsı da budur. Yani, insanlar, nefislerinin nasibini noksan ederler, demektir. Yahud mânâ: Allahu Teâlâ hazretleri, istidadlarında olmıyan bir şey'i isteyerek onun üzerine ikab

(mihnet ve ef'âl-i kabiha sebebiyle duçar olunan izdirab, ceza) etmek suretiyle insanlara zulûm etmez, lâkin insanlar, istidadlarını kendi için halk olunduğu şey'in gayrisinde isti'mal etmekle, kendi nefislerine zulûm ederler, demektir.

(Ayet 45) **(Ve yevme yahşüruhüm keen lem yelbesû illâ sâ'aten minennehâri)** Ve biz, onları haşr ettiğimiz vakit, hareketi his etmemeleri dolayısıyle zamandan gafil oldukları için, güya günün bir saatinden fazla durmamışlar gibi **(Yete'ârefûne beynehüm)** (Ayet 45) cinsiyet-i asliyeye lâzım gelen hevâ daiyesi ve sohbet sâikası hükmüyle, kendi aralarında bilişirler. Zira hareketden gafil olan kimse, zamandan da gafil olup ve maksadlarda ittifak ile cinsiyet-i asliye ve münasebet-i fitride kalırsa, aralarında bilişmek bâki kalır. Ve eğer arzuların ihtilâfı ve reylerin tebâyünü (ayrılaşması-ikişeyin birbirine zıt oluşu) ve neş'ey-i levâhık dan (ilavelerden) ve âdet avârızından (arız olan şeyler, illetler, bozukluklar) müstefad olan hey'etlerin tefavütü (iki şeyin birbirine muhalif gayri mütenasib olması-farklı olması) sebebiyle, cinsiyet-i asliye bâki kalmazsa bilişmek, tenaküre (bilmezlenmek) munkalib (dönüşür) olur. Yekdiğerini bilemezler. **(Kad hasirellezîne kezzebû bilikaâillâhi)** (Ayet 45) Allahu Teâlâ'nın mülakatını tekzib edenler, tenakür, yâni yekdiğerini inkâr vahşetinde oldukları ve fâsid itikadları hey'etleriyle ve muzlim âdetleri ile mahcub oldukları için, muhakkak hüsran ve zarara duçar olmuşlardır. **(Ve mâ kânû muhtedîne)** (Ayet 45) Ve nur istidatları bâtıl olup, ne Allahu Teâlâ'ya ne de bir birleri ile bilişmeğe hidayet bulamazlar. Buna binaen matrud (tard olunmuş-çıkarılıb ırak edilmiş, koğulmuş) ve mebguz (buğz olunmuş, menfur) oldukları halde def'i red olunurlar, ülfet ve ünsiyet edecek bir kimse bulamazlar.

(Ayet 47) **(Ve likülli ümmetin resûlün)** Herhangi bir ümmet ve cemaate, (aralarında) beyinlerinde resulden istifadelerini mucip olan ülfetin mümkün olması için, ahval-i nefsaniye de kendilerine mücânis (benzeyen-hemcins olan) bir resul vardır ki, o resul, onların akıllarının erdiği ve fehimlerinin yettiği mertebede tenezzül ve onların ahvalini ıslah edici şeylerle onları safi kılarak, hicablarını keşf ve makamlarından terakkilerini icab eden şeyleri öğretir. Ve Allah yolunu onlara gösterir. **(Fe izâ câe resûlühüm kudiye beynehüm bilkısti ve hüm lâ yuzlemûne)** (Ayet 47) O ümmetlerin resülleri geldiği vakit, hidayet bulanın hidayeti, dalâletde kalanın dalâleti, said olanın saâdeti, şaki olanın şekaveti ile aralarında hüküm olunur. Zira resulun vücûduyla, bazılarının resule yakınlığı sebebiyle, resule itaat ve bir kısmının uzaklığı sebebiyle resulu inkâr et-

meleri dolayısıyle; hidayet, dalâlet, saâdet ve şekavet zuhur eder. Beyinlerinde resulun haline galib olan adl ile hüküm ve kaza olunur zira adl, Nebi'nin tevhidinin zâhiri ve siyret ve tarikatidir. O ümmetler, hallerinin hilafı olan bir şey'in kendilerine nisbeti ve o şey'le cezalanmaları suretiyle zulûm olunmazlar. Yahut mânâ: Resullerinin geldiği zaman, Nebi'nin vücûdu ile sebebleri zahir olduğundan, aralarında hidayet bulanların kurtarılıp sevablanması ve dalâletde kalanların ihlâk (helâk etmek, öldürmek) ve tâzib (azaba giriftar etmek işkence etme), edilmesi ile hüküm ve kaza olunur.

(Ayet 48) **(Ve yekûlûne metâ hâzel va'dü in küntüm sadıkın)** Ve şirk sahibleri «Eğer siz sözünüzde sadıklar iseniz, şu vaid ettiğiniz kıyamet ne zaman olacaktır?» derler. Bu âyet-i kerime şirk sahiblerinin, kıyametden ihticablarını ve kıyametin mânâsına vakıf olmadıklarını inkârdır. Zira eğer şirk sahibleri, nefis libaslarından tecerrüd sebebiyle hicablarının ref' olmasıyla kıyametin keyfiyetini bileydiler, bu hususda inkâr etmeyip, resulleri tasdik ederlerdi.

(Ayet 49) **(Kul lâ emlikü linefsî darren ve lâ nef'an illâ mâşâallahü)** Habibim sen deyiver ki: «Ben, nefsime aid bir zarar ve menfaate bile mâlik değilim, ancak Allah'ın dilediği zarar ve menfaate mâlik olurum.» **(Likülli ümmetin ecelün)** (Ayet 49) Her bir ümmetin bir eceli, taayyün ve takdir olunmuş bir müddet vardır. **(İzâ câe ecelühum felâ yeste'hirûne sâ'aten ve lâ yestakdimûne)** (Ayet 49) Ecelleri geldiği vakit bir dakika bile te'hir ve taktim de olunmazlar. Bu âyet-i kerime ile Habib-i Ekrem Sallallahü Aleyhi ve Sellem Efendimiz Hazretleri, (malikliği) mülk (melik) ve tesiri kendi nefsinden selb ve mülk (malik) ve te'sirin kendisinden vukuunun, meşiyetullah ile olduğunu isbatla müşrikleri, kıyamet asârını bilmeleri için ef'alin şuhuduna derc ve davet, sonra da **(Likülli ümmetin ecelün)** (Ayet 49) sözüyle kıyamet-i suğranın, Allah indinde takdir edilmiş olan ecellerinin inkızasıyla olacağını telvih (vazıh ve ayan kılmak) buyurmuşdur.

(Ayet 57) **(Yâ eyyühennâsü kad câetküm mev'izatün min Rabbiküm)** Ey insanlar, sizin havf ve reca üzre amel etmeniz için vad (bir şeyin kabul ve icrasını söz ile bildirmek) ve vaid (tenzir, ceza vadetmek, fenalığa müteallik vad ile korkutmak) ihzar ve tebşir, ikab potasına düşüren günahlardan men, sevabı mucib amellere teşvik ile, nefislerini tezkiye edici bir nasihat, tahkik size Rab'binizden gelmişdir. **(Ve şifâün limâ fissudûri)** (Ayet 57) Ve o nasihat, yakini mucib hakayık ve hükmü öğretmek ve maârifi kabulle kalbi saflaşdırmak ve tevhid nuru ile nurlanmak ve sıfat tecelliyatına ha-

zırlanmak sebebiyle, kalblerde olan şek ve nifak, gıl ve gış ve emsali hastalıklara da şifadır. **(Ve huden)** (Ayet 57) Ve Ruhlarınızı şuhud-i zâtiye hidayet eder **(Ve rahmetün)** (Ayet 57) ve nefis makamında nasihatla, kalb makamında tasfiye ile, Ruh makamında hidayetle istidad hasıl olduktan sonra üç makamdan her birine lâyık olan kemâlatı ifaza sebebiyle rahmettir **(Lilmü'minîne)** (Ayet 57) Evvelâ tasdik, sâniyen yakîn, sâlisen ayân ile mü'min olanlara şifa, hidayet ve rahmet olarak gelmiştir.

(Ayet 58) **(Kul bi fadlillâhi)** Habibim de ki «Makamat-ı selâsede Allah Teâlâ'nın kabulune, tevfikına **(Ve bi rahmetihî)** (Ayet 58) ve meratib-i selâsede halkî, ilmî, keşfî mevhibelere itina etsinler ve eğer ferahlanacak olurlarsa **(Febizâlike felyefrehû)** (Ayet 58) ancak bunlar sebebiyle ferahlansınlar, yoksa kadir ve itibarı denî, mikdarı kalil olan umuru fâniye sebebiyle değil.» **(Hüve hayrün mimmâ yecme'ûne)** (Ayet 58) Eğer onlar, eshab-ı dirayet ve fetanet (zihnin yaradılış iktizasınca bir şeyi çabuk ve iyi anlamak hususundaki istidadı) ve erbab-ı kader ve himmet olmuşsalar Allah'ın fazl ve rahmeti, onların cem ettikleri hasis, hakir, zâil ve fâsid dünya metalarından daha hayırlıdır.

(Ayet 59) **(Kul ere'eytüm mâ enzellâllahü leküm min rızkın)** Habibim de ki: «Allah Teâlâ'nın hakayık ve maârif, ahval, mevahib, adâb, şerâyi', mevâız, nasâyih gibi mânevi rızıkları size indirip **(Fece'altüm minhü harâmen ve helâlâ)** (Ayet 59) siz, ne sebebden onların hakayık, maârif, ahval, mevahib gibi bazısını haram ve adab, şerâyi, mevâız, nasâyih gibi bazısını helâl kıldığımızı bana haber veriniz?» **(Kul allâhü ezine leküm** (Ayet 59) Habibim de ki: «Tahlil ve tahrim (haram kılmak) ile hükmünde Allah mı size izin vermiştir?» **(Em alallahi tefterûne)** (Ayet 59) Yoksa siz Allah'a iftira mı ediyorsunuz?

(Ayet 60) **(Ve mâ zannüllezîne yefterûne alallahilkâzibe yevmel kıyâmeti)** Kalbin, nefis libaslarından tecerrüdü ile kıyamet-i vüsta, yahut tevhid-i zâti ve ayânın zuhuru ile kıyamet-i kübra gününde Allah'a iftira eden kimselerin zannı ne şeydir? Yani onların zannı kalmaz. Ve takdirde zanları bir şey değildir. Yahud mâ'nâ: Mevt ile ve hırman husulu ile kıyamet-i suğra gününde, Allah'a iftira edenlerin zannı nedir? O takdirde zanları, vebal ve azab olur. **(İnnallâhe lezûfadlin alennâsi)** (Ayet 60) Zâhir ve bâtın olarak bu iki sınıf ilimler ve bunların ifazası ve onların kabûlüne tevfik ve istidadı hazırlamakla Allah Teâlâ hazretleri insanlara fazıl ve inayet sahibidir. **(Ve lâkinne ekserehüm lâ yeşkürûne)** (Ayet 60) Lâkin insanların

çoğu, Hak'kın nimetlerine şükür etmezlerde, kendilerine bağışlanmış olan istidat ve ilimleri, cüzî menfaatler ve hissî matlubların tahsilinde istimal ederler. Ve küfranı ni'met etmekle, ziyadelenmesine mâni olurlar.

(Ayet 62) **(Elâ inne evliyâallâhi)** Agâh olunuz ki, tahkik, fenay-ı eniyetle, ayn-i hüviyet-i ehadiyede müstağrak olan Allah'ın velileri **(Lâ havfün aleyhim)** (Ayet 62) mahrumiyetten korkmalarına sebeb olacak bir bakiyeleri ve baliğ oldukları derecenin ilerisinde hicabtan korkmalarına sebeb olacak bir gayeleri kalmadığı için, onlar üzerine asla korku yoktur. **(Ve lâ hüm yahzenûne)** (Ayet 62) Mahzun olmalarına sebeb olabilecek kemalat ve lezzetten herhangi bir lezzetin ve kemalin kendilerini fevt etmesi mümteni' olduğundan, onlar asla mahzun olmazlar. Resullullah Sallallahü Aleyhi ve Âlihi ve Sellem'den «Bu veliler kimlerdir» diye sual olundukta «Onlar, görüldükleri vakit Allahu Teâlâ hatıra gelir.» buyurmuş olduğu Said bin Câbir'den rivayet olunmuştur ki bu beyan, Nebi Aleyhisselâm'dan lâtif bir remizdir. Keza Resullullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in: «Tahkik, Allah'ın bir takım has kulları vardır ki onlar enbiya ve şüheda olmadıkları halde, kıyamet gününde Allah indinde olan kadir ve kıymetleri dolayısile; enbiya ve şüheda kendilerine gıbta ederler.» Ashabı kiram: «Yâ Resullallah onların kim olduğunu ve amellerinin neden ibaret bulunduğunu bize haber ver ki, belki bizde onları severiz» deyince, Resullullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem: «Onlar, aralarında akrabalık ve alıp verdikleri mal olmaksızın Allah yolunda sevişenlerdir. Allah hakkı için onların yüzleri aynî nurdur ve onlar, muhakkak nurdan minberler üzerinde olurlar, bütün insanların korktuğu vakit onlar korkmazlar. Ve bütün insanların mahzun olduğu vakit, onlar mahzun olmazlar.» buyurduğu ve sonra, bu âyeti okuduğu Ömer Radiyallahü anh'dan rivayet olunmuştur. «Onlar nurdan minberler üzerindedir» sözü ile, onların akla evvelâ ve ona yakın olan mebadiy-i âliyey-i ruhaniyeye ittisallerini murad eder.

(Ayet 63) **(Ellezîne âmenû ve kânû yettekûne)** Bu kelâm, evliyaullaha sıfat kılınırsa mânâsı: onlar öyle kimselerdir ki, iman-ı hakiki ile iman ederler. Ve bekay-ı telvinatlarının zuhurundan sakınırlar. **(Lehümül büşrâ fil hayatiddünyâ)** (Ayet 64). Onlara, amel ve ahlâkta istikametin vücudile nefis cennetile beşaret vardır. **(Ve fil'âhireti)** (Ayet 64) Ve sıfat nurlarının ve hakayık-ı ruhaniye ve maârif-i hakkaniyenin zuhuru ile kalb cenneti zevk ve lezzet hususlü beşareti vardır. **(Lâ tebdile likelimâtillâhi)** (Ayet 64) Allahu Teâlâ'nın onlara vârid olan hakayıkına ve münkeşif olan esmasına ve

onlara nazil olan tecelliyatı ahkâmına tebdil yokdur. **(Zâlike hüvel fevzül'azîm)** (Ayet 64) İşte füyûz-i azîm olan, ancak şudur. Ve eğer ki mübteda olubda başlı başına bir kelâm kılınırsa, o vakit mânâ: iman-ı yakini ile iman, nefis sıfatları hicablarından ve keşfe mâni olan vehim şekillerinden ve şeytan vesveselerinden sakınan kimselere, hayat-ı dünyada, nefiste yakın serinliği lezzetini bulmak ve sekinet inip mutmain olmak beşareti, ahirette de tecelliyat-ı sıfat zevkini ve envar-ı mükâşefat, asar-ı vicdan beşareti vardır. Onların ulum-i ledünniye ve hükm-i yakiniyeleri kelimatına tebdil yokdur. Yahut mânâ: Allah'ın kendilerini icad eylediği fıtratlarına tebdil yoktur. Çünkü her nefis bir kelimedir.

(Ayet 65) **(Ve lâ yahzünke kavlühüm)** Habibim, şirk sahiblerinin sözleri seni mahzun etmesin. O sözlerle müteessir olma. Zira o sözler sırf inaddır. **(İnnel izzete lillâhi cemî'â)** (Ayet 65) Tahkik izzetin kâffesi, Allah'ındır. Onların, amellerini ve sözlerini ve seni tehdit ettikleri şeyleri, heba gibi görmekliğin onlara fena nazarı ile nazar etmekliğin için Allah'ın kuvvet ve izzetini müşâhede et. Allah'ın kuvvet ve izzetini müşâhede eden bir kimse her kuvvet ve izzetin Allah'ın olduğunu başka hiç bir kimse için havl ve kuvvet olmadığını görür. **(Hüvessemîul alîm)** (Ayet 65) Senin hakkında onların sözlerini işidici, onlara ne yapılacağını bilici ancak O'dur. Ona göre cezalandırır.)

(Ayet 66) **(Elâ inne lillâhi men fissemâvâti ve men fil'ard)** Bundan sonra müşriklerin zayıf ve acizlerini ve Resullullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem'e ğalebelerinin imtinaını beyan eyledi. Ağâh olunuz ki semavatta olan her hangi bir şahıs ve yerde bulunan herhangi bir kimse, Allah'ın mülküdür. Kâffesi Allah'ın mülkünde ve kahır ve tasarrufu altındadır. Meşiyeti ve izni olmaksızın ve onları kudret sahibi kılmaksızın onlar, hiç bir şeye kadir olamazlar. **(Ve mâ yettebi'ullezîne yedûne min dunillahi şürekâ'e)** (Ayet 66) Allah Teâlâ'dan gayri şerikler ittihaz edenler ne şeye ittiba ediyorlar? Yani bütün mevcudat Allah'ın mülkünde ve taht-ı kahrında olunca, müşriklerin, Allah'tan gayri tâbi oldukları şey birşey değildir. Onun kuvveti de tesiri de yokdur. **(İnyettebi'ûne illezzanne ve in hüm illâ yahrusûne)** (Ayet 66) Onlar başka şey değil, kendi zanlarında tevehhüm ve hayallerinde tahayyül ettikleri şeye tâbi olurlar. Ve onlar başka değil, ancak hakikatde vücûdu olmayan bir şeyin vücûdunu takdir edicilerdir. **(Hüvellezî ce'ale lekümülleyle liteskünû fihi)** (Ayet 67) Allah Teâlâ hazretleri ol bir Zât-ı ecell-ü alâdır ki, sizin onda sakin olmanız için size cisim gecesini kılmış, **(Vennehâre mübsırâ)** (Ayet 67) ve kendisiyle eşyanın hakikatlerini ve hidayet

bulacağınız şeyleri görmeniz için ruh gündüzünü kılmıştır. **(İnne fî zâlike le âyâtin likavmin yesme'ûne)** (Ayet 67) Tahkik şu tecellide kelâm-ı ilâhiyi işidip te, bevâtın ve hududunu fehim ve kelâmullah ile Hak'ın sıfat ve esmasına muttali olarak, Hak'kın o sıfat ile mevsuf olduğunu müşahede edenlere büyük ayetler vardır. **(Kaâlutte hazallahu veledâ)** (Ayet 68) Müşrikler, Allah veled ittihaz etti, kendisine mücanis olan bir me'lûl ittihaz eyledi, derler. **(Sübhânehû)** (Ayet 68) Ben, bir şeyin ona cins olmasından Allah Teâlâ'yı tenzih ederim.» **(Hüvel ğâniyyü)** (Ayet 68) Hüviyet-i ilâhiye, vücûdu, zâtı ile olan ve her şeyin vücûdu kendisiyle olan, gına-i mutlak sahibidir. Binaenaleyh, nusratla O'na ne bir şey mümasil olabilir. Bütün vücûd onun olan bir Zat'a, nusratla her şeyi cins ve ne de mücanis olabilir **(Vetlü aleyhim nebe'e nûhin)** (Ayet 71) Habibim sen, onlara Allah'a tevekkülünün sıhhatı ve kavmine ve şürekâsına, ayn-i fena ile nazarı ve kavmine ve kavminin hilelerine mübâlât (dikkat ve mülâhaza ile dertlenmek) etmemesi hususunda Nuh'un haberini tilâvet et, oku ki senin halini onunla itibar edip anlasınlar, zira tevhid milletinde ve Allah ile kıyamda ve halka iltifat etmemekte, enbiyanın hepsi müsavidir.

(Ayet 84) **(Ve kaâle Musâ yâ kavmi in küntüm âmentüm billâhi)** Musa «Ey kavmim eğer siz, iman-ı yakini ile Allah'a iman ettiniz ise, **(Fe'aleyhi tevekkelû in küntüm müslimîne)** (Ayet 84) siz müslim iseniz Allah'a tevekkül ediniz» dedi. Bu âyette tevekkülü, islâmın levazımından kılmıştır. Ve islâmı; imanın levazımından kılmamıştır. Yâni, nefsinizde tesir etmiş ve nefsinizi Allah için hâlis ve Allah'ta fani kılmış bir derecede iman ve yakininiz kâmil oldu ise, bu imana; tevekkül lâzım gelir. Zira fenânın evvel mertebesi fenây-ı efâl, sonra fenây-ı sıfat, sonra fenây-ı vücûd olur. İmdi, eğer islâm, inkiyad manâsına murad olunursa; o vakit islâm; tevekkülün mülâzımı olmayıp, tevekkülde şart olmuş olur. O takdir üzre mânâ: Eğer sizin yakinen imanınız sahih oldu ise, sizin hiç bir fiiliniz olmamak ve nefsiniz ve gayriniz için bir kuvvet ve tesir görmemek, belki meyyid gibi münkad olmak şartıyla Allah'a tevekkül ediniz, demektir. Zira tevekkülün sıhhatının şartı, meselâ «Bu ağacı beğenmiyorsan, kadir isen sök» denildiği gibi, efâl ve kuvâ bekâyasının fenâsıdır.

Surenin âhirine kadar kalan ayetlerin bir kısmı tevili kabul etmez, bir kısmı da geçen tevillerden bilinmişdir.

HÛD SÛRESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Elif, Lâm, Ra)** Beyanı birinci **(Elif, Lâm, Ra)** da geçmiştir. **(Kitâbün uhkimet âyâtühü)** (Ayet 1) İş bu Kur'ân, tebdil ve tagayyür etmemek, her noksan ve âfetden mahfuz olduğu halde, bozulmamak hali üzre daim olarak, isbat olunmak üzre âlem-i küllide ayan ve hakayıkı muhkem kılınmış **(Sümme fussilet min ledün hakimin habirin)** (Ayet 1) sonra hakayıkını daha muhkem ve daha güzel olması mümkün olmıyan bir ilim ve hikmet üzre bina eyliyen, zahirde muayyen ve ma'lum miktarda, muayyen olarak vakitlerinin taayyün ve takdir ve tertibinde hikmete muvafık intizamda, lâyık olduğu üzre tefasiline haberdar olan ilim ve hikmet sahibi tarafından ahkâm ve tefasili, âlem-i cüz'iyede tafsil olunmuş bir kitabdır. **(Ellâ ta'büdû illallahe)** (Ayet 2) Bu kitab, lisan-ı hali ve delâleti ile ibadeti Allah'a tahsis edip, ibadetinde Allah'a şirk etmemenizi söyler. **(İnnenî leküm minhü nezîrün ve beşîrün)** (Ayet 2) Bu kelâm, Resul'ün lisanı üzre bir kelâmdır. Yani, ben hikmet sahibi ve ilim sahibi olan Allah'tan, şirkin ikab ve zararından sizi korkutucu ve tevhidin sevab ve faidesi ile müjdeleyiciyim.

(Ayet 3) **(Ve enistağfirû rabbeküm)** Ve siz Rab'binizi tevhid ediniz, sizin gayre nazar ve kesretle ihticab ve eşya ile takayyüd (kayıtlanma, bağlanma) ve eşya ile hatta ef'al ve sıfatınızla vukuf hey'etlerinizi örtmesini, Rab'binizden taleb ediniz. **(Sümme tûbû ileyhi)** (Ayet 3) Sonra Rab'binizde, zât ile fenâ suretiyle Rab'binize rücû ediniz. **(Yümettiküm metâ'an hasenen ilâ ecelin müsemmâ)** Sizi dünyada, fenadan sonra beka halinde şeriat ve adâlete muvafık, güzel bir fâide ile oluncaya kadar geçindirsin. **(Ve yu'ti külle zî fadlin fadlehu)** (Ayet 3) Ahlâk ve ulûm ve kemalâtda, her hangi bir fazilet sahibine sevab ve derecesini versin. Yâhud mânâ: Tecerrüdünüz zamanında, fenanız vaktine kadar, ef'al ve sıfat tecelliyatı lezzetleriyle sizi faidelendirsin. Ve istidadında fazilet sahibi olan her kimseye terakki ve tedellâ (mukarib-i ilahi olan velilerin yükselecek son mertebeden sonraki temkin sahası, naz makamına lâyık olma) zamanında kemal ve mertebede fazlını versin **(Ve in tevellev feinnî ehâfü aleyküm azâbe yevmin kebîrin)** (Ayet 3) ve eğer siz, tevhid ve tecridden irâz ederseniz (vaz geçerseniz) ben, büyük meşakkatli günün azabının, sizin üzerinize vukuundan korkarım ki, bu da herşey'e kadir olan Allah'a rücû'unuz günüdür. Yani, Hak'kın

kadiriyet sıfatında zuhurü sebebiyle sizin mabudlarınızın acizinizin zuhuru günü Hak Teâlâ Hazretlerinin, azabıyla sizi kahr eylemesinden korkarım.

(Ayet 7) **(Ve hüvellezî halakassemâvâti vel'arda fî sitteti eyyâmin)** Allah Teâlâ hazretleri, semavat ve arzı, yâni alem-i cismaniyi, sağ, sol, ön, arka, üst, altdan ibaret bulunan altı cihetde izhar eden Zât-ı Mutlak'tır. **(Ve kâne arşühü alelmâi)** (Ayet 7) Ve onun arşı su üzerine olmuş idi. Hak Teâlâ'nın, akl-ı evvelden ibaret bulunan arşı, ilm-i evvel üzerine bina kılınmış, ilme müstenid âlem-i ecsama, vücûden mukaddemdir. Eğer altı günü, yukarıda geçdiği gibi müddet-i hafa ile ve semâvât ve arzın halkını, Hak Teâlâ'nın tefasil-i mevcudatla ihtifası ile te'vil edersek, arşının su üzerinde olmasının mânâsı, Hak Teâlâ Hazretlerinin, bidayet-i ihtifadan evvel zâhir ve nâsâ mâlûm olmasıdır. Şu işi ilim üzerine yapdım, yâni bana mâ'lûm olduğu halde, yâhud o işe âlim olduğum halde, mâlûmiyeti üzerine yaptım denilir. Nitekim Resullullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in Zeyd bin Hâris'e Yâ Zeyd nasıl sabahladın?» diye sual buyurduklarında, Zeyd'in «Hakiki mü'min olarak sabahladım» dediği ve Resul Aleyhisselâm'ın: Her hakkın bir hakikatı vardir, binaenaleyh senin imanının hakikati nedir?» buyurduğunda. Zeyd: «Ehl-i cenneti ziyaretleşirler ve ehl-i narı boğuşurlar olduklarını ve Rab'bimin arşını aşikâr görüyorum,» demesi üzerine; «İsabet ettin, sukûtû iltizam et.» buyurdular. Halbuki çok yerlerde, lisan-ı şeriatde madde-i heyûlâniyeden su ile tabir olunmuşdur. Bu mevzulardan biri, «Allah Teâlâ en evvel bir cevher halk eyledi, cevhere celâli ile nazar edince cevher, hayasından eriyerek nısfı su ve nısfı ateş oldu» mealinde vârid olan hadisde, eğer suyu madde-i heyûlâniye ile te'vil edersek, âyetin mânâsı: zaman itibariyle değil, zât itibariyle semâvât ve arzdan evvel Hak Teâlâ'nın arşı, maddeye müstevli, (istila eden, yükselen, üstüne çıkan) rütbeten maddenin fevkında olduğu demek olur. Eğer tefâsil-i vücûduna tatbikini istersen, âyetin mânâsı; Hak Teâlâ hazretleri, kuvây-ı ruhaniye gökleri ile cesed arzını, haml müddetinin ilki olan altı ayda halk eyledi ve mü'minin kalbinden ibaret bulunan Hak'kın arşı, maddey-i cesed suyu üzre, maddey-i cesede müstevli ve tasvir ve tedbir taalluku ile cesede taalluk etmişdir. **(Liyeblüveküm eyyüküm ahsenü amelâ)** (Ayet 7) İnsanların amellerinin zuhurunu, eşyanın halkına gaye kılmışdır. Yani «Hanginizin daha güzel amel sahibi olduğunuzu, kendisine ceza terettüb eden vücûda tâbi, ilm-i tafsili ile bilmemiz için semavat ve arzı ve insanları halk eyledik» Zirâ Allah'ın ilmi, iki kısımdır. **Birisi**, levh-i mahfuzda olup, bir şey'in vücûduna takaddüm eden ilmidir. **Birisi** de,

halkı mezahirinde olup; vücûdu tehir eden kısımdır. Halbuki ihtibardan (Âdem'i iyi bilmek için sınamak) ibaret bulunan belâ, işte bu kısımdır.

(Ayet 9) **(Ve lein azaknel'insâne minnâ rahmeten)** Eğer biz, insana bizden bir nimet tattırıp da sonra o ni'meti ondan nezi' ve selb edersek, tahkik o insan meyûs ve küfran-i ni'met sahibidir. Ve eğer beşeriyet ahkâmından kendisine dokunan bir zarar ve fenalıktan sonra, insana bir ni'met tattırırsak, benden fenalıklar gitti der. Zira o insan ferahlayınca, iftihar edicidir. Fakr ve gınada, şiddet ve rehada, maraz ve sıhhatde insanın Allah Teâlâ'ya itimat etmesi ve mütevekkil olması, ni'metinin vücûdu ve kazanmakda sai ve tasarrufu, talebde kuvvet ve kudreti ve sair esbab ve vasıtalardan biri ile Hak'dan muhtecib olmaması lâzımdır. Eğer bunlardan birisiyle mahcub olursa esbab-ı mezkûrenin fıkdanı zamanında ye's ve vücûdu zamanında küfrân hasıl olarak Hak'dan baîd olur ve Hak'kı unutur. Hak Teâlâ da onu unutur. Belki itâ ve men'i gayriden değil, Hak'dan görmelidir ki, eğer kendisine sıhhat ve ni'met gibi bir rahmet gelirse, evvela kalb ile o nimeti Hak'tan görerek, ni'met sûretinde mün'imi şuhûd etmekle, sonra âzâ ve cevârihi Hak'kın rıza ve taatinde kullanmak ve â'zâ ve cevârihda (insanın çalışıp kazanmağa âlet olan âzâsından her biri el ve ayağı gibi) Hak'kın hukuku ile kaim olmakla, sonra Hak Teâlâ'nın **(Lein şekertüm lee'zidennekûm)** (İbrahim suresi Ayet 8) kavline itimad ederekten ni'metin ziyadesini taleb ve şükrü ile, ni'meti muhafaza edici ve Hak Teâlânın ni'metin selbine kadir olduğunu bilici olduğu halde, lisan ile hamd ve senâ etmekle, Hak'ka şükür etmelidir. Nitekim Emiril Mü'minin Ali Aleyhisselâm «Size ni'metlerin bir tarafları geldiği vakit az şükr etmekle, ni'metlerin nihayetlerini kaçırmayınız» buyurmuşdur. Sonra eğer ni'meti o kimseden selb ederse, nezi' edenin gayri olmayıp, belki yine kendisine aid olan bir maslahat dolayısıyle Hak Teâlâ olduğunu bilerek sabr etmeleri ve teessüf etmemeleridir. Zira Rab Teâlâ hazretleri, o kulun terbiyesinde müşfik bir vâlide gibidir. Belki vâlid-i müşfikden daha ziyade re'fet ve merhametlidir. Çünkü vâlid, Hak'kın bildiğinden mahcubdur. Vâlidînin yalnız âcil ve zâhir olan maslahatlarını bilebilir. Hak Teâlâ hazretleri ise gayb ve şehadetin bilicisi olmakla, gerek o anda ve gerek ilerde, o kimsenin salâhının nerede olduğunu bilir. Bu cihetle nez' edilenden daha iyisinin iadesini umarak Hak'kın fiiline razı olmak lâzımdır. Çünkü Hak'kın rahmetinden ümidini kesen kimse, Hak'tan uzak olur. Kabının darlığından Hak'kın rahmetine vâsi' olamaz, Hak'kın rububiyetinden mahcubdur. Rahmetinin feyzinin umumiyetini ve devamı-

nı göremez. Sonra, rahmetin tekrar iadesinde, fıkdanıyla mahzun olmadığı gibi, vücûduyla da ferahlanmaz ve o ni'metle nâsâ fahr etmez. Zira ferahlanmak ve fahr etmek cehilden ve nefsin zuhurundandır. Yoksa cehil ve nefsin zuhuru olmasa bu ni'metlerin kendisinden ve kendisi için olmadığını ve belki Allah'dan ve Allah için olduğunu bilir. Binaenaleyh kendinden ve kendi için olmıyan bir şey'e fahr etmesi nasıl câiz olur.

(Ayet 11) **(İllellezîne saberû)** Bu âyet, insandan istisnadır. Yâni nev'i, insan, bu iki haletde me'yus, küfür, ferahlı ve fahirlidir. Ancak ni'met ve meşakkat ve genişlik ve şiddet hallerinde Allah ile olup, Allah'la sabr edenler müstesnadır. Nitekim Hazreti Ömer Radıyallahü anh «Fakr ile gına bineklerdir, hangisine binmiş olsam aldırış etmem» demişlerdir. **(Ve amilûssalihati)** (Ayet 11) Ve her iki halde salâhlarının bulunduğu işleri işliyenler, **(ulâike lehüm mağfiretün)** (Ayet 11) işte şunlara, her iki halde ye's ve küfran, ferah ve fahr ile nefsin zuhûru günahından mağfiret **(ve ecrün kebirün)** (Ayet 11) ve ef'âl ve sıfat cennetlerinin tecelliyatı sevabından büyük bir mükâfat vardır. **(Fele'alleke târikün ba'de mâ yuhâ ileyke ve dâikun bihî sadrüke en yekûlû lev lâ ünzile aleyhi kenzün ev câe me'ahu melekün)** (Ayet 12) Memuldur ki, müşriklerin; «Muhammed'e bir hazine indirilse, yâhud beraberinde bir melek gelse» dediklerinden canın sıkılarak, sana vahyolunan şeylerin bazısını belki terk edersin. Müşrikler, irade ile Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in kelâmını kabul etmeyip, iktirahat-ı fâside (içe doğup söyleniverilen fâsid sözler) ile sözünü inkâr ve inad ve istihza (eğlenerek zevklenmek, ahlâkın en menfuru) ile mukabele edince, Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in canı sıkıldı ve kelâm için genişlemedi. Çünkü irade, kelâmı cezb eyler ve dinleyen kimselerin kabulu, söyleyen kimsenin neşâtını (sevincini) ziyade ve kelâmın da bastını (açılmasını, uzun uzadıya anlatılmasını) icab eder. Söyliyen kimse, kabul edici bir mahal bulmadığı vakit, söylemek kolaylaşmayıp kendisinde bir sıkıntı bulur. Bu sebebden Allah Teâlâ bu âyetle **(İnnemâ ente nezirün)** (Ayet 12) kavliyle Habîb'ini tesci, ve kuvvet neşâtını teheyyüc eylemişdir. (Harekete getirmişdir) Yâni sen, ancak bir korkutucusun, binaenaleyh senin inzarın, korkutman iki faidenin birisinden hâli olmaz, ya Allah'ın muvaffak kıldığı kimselerde tesir hasıl etmekle hicabı refi' eder, yâhud, hicabın ref'ine muvaffak olmayan kimselere de hüccet ilzâm olunur. **(Vallahü âlâ külli şey'in vekîlün)** (Ayet 12) Allah Teâlâ hazretleri ise, herbir şey'e vekildir. Binaenaleyh hidayeti Allah Teâlâ'ya havale eyle.

(Ayet 15) **(Men kâne yürîdülhayâteddünyâ ve ziynetehâ müveffi ileyhim a'mâlehüm fîhâ)** Her kim dünyanın hayat ve ziynetini murad eder oldu ise; onlara amellerinin mükâfatını dünyada tamamlarız. Yâni her hangi bir ameli, her ne kadar o amel zahirde âhiret amellerinden olsa dahi, o amelle ancak dünya nasiblerinden murad ederekden dünya niyetiyle işlerse Allah Teâlâ, o kimseye amelinin, mükâfatını dünyada tam olarak verir. Ve ahiret sevabından bir şey ona ulaşmaz. Zira herkesin, bulunduğu neş'esi muktezasıyla dünyadan bir nasibi ve meftur (fıtranlandırılmış - yaradılmış) olduğu fıtratı muktezasıyla ahiretden bir nasibi vardır. İmdi ameliyle yalnız dünyayı murad ettiği vakit, muhakkak yüzünü dünyaya çevirmiş ve âhiretden i'raz etmiş ve cihet-i süfliyeye incizab ve teveccüh ile, dünyevî nasibini, uhrevî nasibine hicab kılmış olur. Tâki fıtratı baş aşağı dönüp, neş'esine tâbi olur ve nefis kalbini huzurunun talebinde hizmet etdirir, buna binaen uhrevî nasibi, dünyevî nasibine munzam (katlanmış) olur. **Ve hüm fîhâ lâ yübhasune)** (Ayet 15) Onların dünyada nasibleri noksan edilmez. Yâni, amellerinin mükâfatından dünyada bir şey noksan kılınmaz. Zira kalb, nefis hey'etiyle teşekkül edince kalbin nasibi de nefsin nasibi suretinde temessül eder.

(Ayet 16) **(Ülâikellezîne leyse lehüm fil'âhireti illennârü)** İşte şunlar kalbleri dünya hicabları ile gadablanarak, istidadlarının muktezasından mahrum kaldıkları cihetle, âhiretde, ateşden başka nasibleri olmayan kimselerdir. **(Ve habita mâ sanâü fîhâ ve bâtilün mâ kânû ya'melûne)** (Ayet 16) «Ameller, niyetlere göre hüküm alırlar ve herkese niyet eylediği hasıldır» mealinde ki hadis-i şerif-i nebevî'ye binaen, dünyada işledikleri iyi ameller, dünya niyetiyle işledikleri için âhiretde zayi ve muzmahil olur. Ve amelleri büsbütün bâtıldır.

(Ayet 17) **(Efemen kâne alâ beyyinetin min rabbihî)** Rab'bi tarafından vâzıh bürhan ve sahih bir keşif üzre olan **(Ve yetlûhü şâhidün minhü)** (Ayet 17) bunu müteakip Rab'bi tarafından işbu keşif ve yakînini tasdik eden âyât-ı Kur'âniye, **şâhidi** lisanında ceryan eden **(Ve min kablihi kitâbü Musâ imâmen ve rahmeten)** (Ayet 17) ve Kur'ân'dan evvel metalibin (taleb olunan şeyler) tahkiki hususunda temessük ve iktidaya (tabi olmaya, uymaya) şayeste (layık-müstehak-yaraşıklı) ve rahmet-i rahimiye babından, insanlara hidayet olduğu halde, hüküm ve şerâyi'i bildiren Musa'nın kitabı da, kendisini tasdik eden Nebi Aleyhisselâm, tevhidde ve sıhhat-i nübüvvetde ve usul-i dinde hayat-ı dünyayı murad eden kimse gibi mi olur zan edersiniz? **(Ülâike yü'minûne bihi)** (Ayet 17) İşte Kur'ân'a

hakikaten iman eden, ancak bunlardır. Dünya nasiblerini arayan kimseler değildir. **(Ve men ezlemu mimmenifterâ alâllahi kezibâ)** (Ayet 18) İmdi gayrin vücûdunu isbat ve kelâm ve sâire gibi, Hak'kın sıfatlarını gayre isnad sebebiyle Allah'a yalan iftira edenlerden daha zalim kim olabilir? **(Ülâike yu'radûne alâ rabbihim)** (Ayet 18) Bu zâlimler, mahcub ve mahzûl (hakir, perişan, rüsva) oldukları halde, birinci mevkıfda durdurulmakla Rab'lerine arz olunurlar. **(Ve yekuûlül' eşhâdu hâulâ illezîne kezebû alâ rabbihim)** (Ayet 18) Ve muvahhidler «İşte şirk ile Rab'lerine yalan söyliyenler bunlardır», derler. **(Elâ lâ'netullahi alezzâlimîne)** (Ayet 18) Sonra bu zalimler, zulmün en büyüğü olan şirkleri sebebiyle mel'un ve matrud (tard olunmuş, çıkarılıp ırak edilmiş olurlar.

(Ayet 19) **(Ellezîne yesuddûne an sebîlillâhi ve yebğuûnehâ ivacen ve hüm bil'âhireti hüm kâfirune)** Bunlar, insanları tevhid yolundan men ve tevhid yolu doğru iken, onu eğriliğe vasfedip, Hak'dan mahcub olmakla beraber, ahiretden de mahcublardır. Sâir edyan ehli bunlar gibi değildir.

(Ayet 23) **(İnnellezîne âmenû ve amilûs sâlihâti)** Tahkik, iman-i yakîniy-i gaybî ile iman eden ve kendilerini Allah Teâlâ'ya yakınlaştırıp, kavuşmağa sâlih kılan tövbe, zühdü hakiki, inâbe, ibadet, sabır, şükür ve bunlara münasib sülûk ehlinin makamat ve amellerini yapan **(Ve ahbetû ilâ rabbihim)** (Ayet 23) ve tazallul ve şevk ile Rab'lerine mutmain olan ve herşeyden kesilerek Rab'lerinde fenâ bulan kimseler **(Ulâike eshabûl cennetihûm fîhâ hâlidûne)** (Ayet 23) kalb cennetlerinin mülâzimidirler. Onlar, o cennetlerde muhallettirler (daimî surette mukim kılınmış olanlardır).

(Ayet 25) **(Ve lekad erselnâ Nuh'en ilâ kavmihî)** Tahkik biz Nuh Aleyhisselâm'ı **(İnniy leküm nezîrün mübînun, en lâ ta'büdû illâllahe)** (Ayet 25-26) «Ben sizi âşikâr bir korkutucuyum, Allah'tan gayriye ibadet etmeyiniz. **(İnnî ehâfü aleyküm azâbe yevmin elîmin)** (Ayet 26) Ben, size elim bir günün azabının vukuûndan korkuyorum» deyici olduğu halde kavmine risâletle gönderdik.

(Ayet 27) **(Fekaâlel mele'ûllezîne keferû min kavmih)** Akıl ve makulleri ile Hak'tan mahcub olub, dünya işleriyle dolmuş ve dünya işlerine kadir olan kavminin işrakı: **(Mâ nerâke illâ beşeren mislenâ)** (Ayet 27) Zahir ehli akl-ı maaştan ibaret olan hevâ ile mütehayyır ve vehim ile karışık bulunan akıl mertebesinde kalmış, kendilerinin baliğ oldukları akıl mertebesinin verasında kimse için bir tavır göremez. Allah'ın bildiği kadar birbirinin fevkındaki etvar ve meratibte olan istidata ve kemalâtın mertebelerine gayr-i muttali

olduklarından, nübüvvet makamını ve mânâsını anlayamayıp «Biz, seni başka türlü değil, ancak bizim gibi bir beşer görüyoruz.» **(Ve mâ nerâkettebe'ake illellezîne hüm erâzilüna bâdiyerre'yi)** (Ayet 27). Hak Teâlâ'nın **(Ya'lemûne zâhiren minel hayâtid dünya ve hüm anil' âhiretihüm ğafilûne)** (Rûm Suresi, Ayet 7) «Onlar, yalnız hayat-ı dünyadan zâhir olanı bilirler. Onlar, âhiretten gafildirler.» buyurduğu vechile «Biz, sana tâbi olanların mertebe ve rif'atte bizden edna olan fıkaramızdan başka değil, ancak bizim azatlımızdan ve zayıf akıllılardan, geçinmesini kazanmaktan âciz kimselerden ibaret olduğunu görüyoruz.» Çünkü mertebe ve rif'at onların nazarında yalnız mal ve cah'tan ibaret sayılıyordu. «Bizler işte fikir ve nazar sahibleriyiz.» Bunu demeleri, kasır akıllarıyla hakikatı ve mânevi fazileti idrâkten mahcub olduklarından ileri gelmiştir. Zira, akıllarının tasarrufu, meaş'ın kesbine kasır olunmuş ve o mertebede kalmıştır. Nuh Aleyhisselâm'a tâbi olanlar, akıllarını meaş işinde sarf etmeyip, kûdsiyet-i harimine dâir olan âli himmetler olmakla, meaşın kesb ve tahsili cihetine iltifat bile etmeyenlerdir ki, bu sebeble ötekiler, bu âli himmetlerin akıllarını istihfaf ve istihkâr etmişlerdir. **(Ve mâ nerâ leküm aleynâ min fadlin)** (Ayet 27) Kendi indlerinde fazilet, zenginlik, mal ve mansıbla takaddüme münhasır olduğundan «Bizim sadedinde (yakınlığı, civarında) olduğumuz zenginlik hususunda sizin, bizim üzerimize bir faziletinizi göremiyoruz. **(Bel nezunnuküm kâzibîne)** (Ayet 27) Belki akıl ve kıyasetimizin çokluğu ile beraber sizin isbat ettiğiniz idrâk edemediğimiz ve dediğinizi de anlıyamadığımız için sizi, yalancılar zan ediyoruz» dediler.

(Ayet 28) **(Kaâle yâ kavmi ere'eytüm in küntü alâ beyyinetin min rabbi)** Nuh Aleyhisselâm «Ey kavmim, eğer ki ben Rab'bimden sizin akıl tariki ile izân etmeniz vacib olan bir delil üzere oldum ise **(Ve atânî rahmeten)** (Ayet 28) ve Rab'bim bana bürhan derecesinden yüksek **(min indihî)** (Ayet 28) Tur'u aklın fevkında ilm-ü ledünnü ve nübüvvet makamından bir hidayet-i hasse-i keşfiye vermiş ise **(Fe'ummiyet aleyküm)** (Ayet 28) fakat sizin zahir ile batından ve halkiyet ile hakikatden ihticabınız dolayısı ile, ancak istidat ehlinin irade ile telâkkisi mümkün olan bu hidayeti telâkkiniz mümkün olmaz, ve bu hidayet-i hassadan körletilmiş olursanız, **(En ülzi mükmûha)** (Ayet 28) biz o hidayeti size ne suretle ilzam ve icbar edebiliriz? **(Ve entüm lehâ kârihûne)** (Ayet 28). Halbuki siz o hidayet-i hassadan kerahat ediciler iken, sizi icbar edebilir miyiz? Bize haber veriniz» dedi. Yani eğer bu hidayetin telâkkisini dilerseniz nefislerinizi tezkiye ve istidatlarınızı tasfiye ediniz, ve inkârınızı terk

ediniz ki, size irade nurunun eseri zahir olup inşallah hidayeti kabul edesiniz.

(Ayet 29) **(Ve yâ kavmi lâ es'elüküm aleyhi mâlâ)** Ve ey kavmim, ben, bu tebliğ ve irşadım üzerine sizden bir mal istemiyorum. Yani sizin indinizde her işten ğaraz, geçinmenin hasıl olmasından mahsurdur. (Hasr olunmuş, onunla sınırlıdır) Halbuki ben, sizden bunu istemiyorum. Siz, rağminizce akıllısınız. Binaenaleyh benim ğarazımı anlayınız. **(Ve mâ ene bitâridillezîne âmenu)** (Ayet 29) Ve iman edenler Allah indinde menzilet ve kurbet ehli oldukları için ben, iman edenleri tard edici değilim. Eğer onları tard edecek olursam o vakit Nebi değil, Allah'ın evliyasına adâvet eden, Allah'ın düşmanı olmuş olurum. **(Ve lâkinnî erâküm kavmen techelûne)** (Ayet 29) Lâkin ben, sizin cehaletle mevsuf bir kavim olduğunuzu görüyorum. Cehalet ile kişi Allah'ın mülâkatına lâyık ve elverişli olamaz. Ve sizin aklınız dünyaya gittiği için Allah'a ve likâsına marifetiniz yoktur. Yahud mânâ: sizin sefahat ile mevsuf olduğunuzu, sefahatınız sebebiyle mü'minlere ezâ ettiğinizi görüyorum, dedi.

(Ayet 30) **(Ve yâ kavmi men yansuruni minallahi in tarettühüm)** Ve ey kavmim eğer ben, mü'minleri tard edipde, onların tardı sebebiyle Allah'ın kahrına müstehak olursam, kim yardım ederek kullarının fevkında kahr edici olan Allah'tan beni kurtarabilir. **(Efelâ tezekkerûne)** (Ayet 30) Siz fıtrat-ı insaniye mukteziyatını düşünmüyor musunuz ki, dediklerinizden sarf-ı nazar edesiniz. **(Ve lâ ekuûlü leküm indî hazâinullahi)** (Ayet 31) Ve ben size Allah'ın hazineleri benim indimdedir demiyorum. **(Ve lâ â'lemülğaybe)** (Ayet 31) Ve ben ğaybi de bilmem. **(Ve lâ ekuûlu innî melekün)** (Ayet 31) Ve ben bir meleğim de demiyorum. Yani ben, ğına ile ve malik kesretile ve ğaybe itla' ile veya melekiyet ile fazileti iddia etmiyorum ki, bunların bulunmaması ile fazlımı inkâr edesiniz. Belki nübüvvet dolayısı ile fazileti iddia ediyorum. **(Ve lâ ekuûlu lillezîne tezderî a'yünüküm len yü'tiye hümullahü hayrâ)** (Ayet 31) Ve sizin, istihkâr ederek hakaret gözüle baktığınız fıkara mü'minlere, sizin dediğiniz gibi «Elbette Allah onlara hayır vermeyecektir» diyemem. Zira benim indimde hayır, mal değil, Allah indinde olan mertebedir. **(Allahü a'lemu bimâ fî enfüsihim)** (Ayet 31) Allah Teâlâ hazretleri, onların nefislerinde olan hayrı benden ve sizden daha ziyade bilicidir. Onların hayırlarının, kadir ve mikdarını büyüklüğü dolayısı ile kimse bilemez. Allah Teâlâ hazretleri bilicidir. **(İnnî izen leminezzâlimîne)** (Ayet 31) Onlardan hayrı nefy eylediğim veyahud onları tard eylediğim takdirde ben, zalimlerden olmuş olurum, dedi.

(Ayet 38) **(Ve yasna'ulfülke ve küllemâ merre aleyhi meleün min kavmihî sahirû minhü)** Nuh Aleyhisselâm gemiyi yapmağa başladı. Zahirin delâlet ettiği üzre ayeti kerimenin tefsiri haktır. İman eylemek vacibtir. Ve tufanın kıssası ve zamanı ve kemiyet ve keyfiyeti tarihlerde beyan olduğu gibi doğrudur. Tasdiki lâbüt ve lâzımdır. Amma te'vili; Nebi Sallâllahü Aleyhi ve Sellem Efendimizin «Benim Ehl-i Beyt'im Nuh'un gemisi gibidir. Her kim o gemiye binerse kurtulur. Her kim muhalefet ederse ğark olur.» buyurdukları gibi geminin, Nuh'un evlâdından ve kavminden Nuh'a iman edenleri helâkden kurtaran Nuh'un şeriatı ile, tufanın da, bahr-i heyûlânın istilâsı ve bir Nebiye mütabaat ve nefsin tezkiyesi ile heyûlâdan tecerrüd etmeyenlerin ihlâkı ile tevil olunması mümkündür. Nitekim, İdris Nebi'nin nefsine karşı kelâm ve muhatebatında (karşı karşıya söyleşme) «Şu dünya su dolu bir denizdir. Eğer bedenin harab olduğu zaman binecek bir gemi yaptın ise, o sudan kendi âlemine necat bulursun. Yapmadınsa, o suda ğark olup helâk olursun» ma'nâsında sözler sadır ve vârit olmuştur. Bu beyan üzre **(Ve yesna'ul fülke)** (Ayet 38) âyetinin ma'nâsı, âmâl-i saliha levhalarından ve âmâlin tanzim ve tahkim olunduğu ilimler liflerinden bir şeriat yapmağa başladı. **(Ve küllemâ merre aleyhi meleün min kavmihî sahirû minhü)** (Ayet 38) Ne zaman kavminden bir taife Nuh'un yanından geçerse, o'nun ile istihza eylediler. Nitekim ibaha ile iştihar (şöhret bulmak) eden bazı müfsidlerin âdetleri görüldüğü gibi ki müteşerri'lerle ve kuyud-ı şeriye ile tekayyud edici olanlarla istihza ve alay ederler. **(Kale in tesharû minnâ fe innâ nesharû minküm kemâ tesharune)** (Ayet 38) Nuh aleyhisselâm «Siz cehliniz sebebiyle bizimle istihza ederseniz küfür ve ihticabınızın vahim akibetinin zuhuru zamanında sizin istihza ettiğiniz gibi, biz de sizinle istihza edeceğiz.

(Ayet 39) **(Fesevfe ta'lemûne men ye'tîhi azâbün yuhzîhi)** Dünyada kendisini rüsva eden helâk, mevt yahud maraz ve zarar ve şiddet ve fakir gibi gadabın kime geldiğini ve fevt eylediği marazından nasıl hasret ve ıztırab çektiğini **(Ve yehillu aleyhi azâbün mukiym)** (Ayet 39) ve âhirette hırman (mahrumiyet) ateşlerinin istilâsı ve rezail heyet-i muzlimesinin ve hüsran azabının kime geldiğini yakın vakitte bileceksiniz» dedi.

(Ayet 40) **(Hattâ izâ câe emrünâ)** Tâki kavminin helâk olunması hakkında emrimizin geldiği **(Ve fârettennûr)** (Ayet 40) ve ahlât-ı fâside ve rütubat-ı fazliyenin, hararet-i ğariziye üzerine ve heyûlâ suyunun tabiatı kuvvetinin, ruhu hayvanîye ateşi üzerine istilâsı sebebiyle, beden tennûrunun (fırının) feveran eylediği vakit,

yahut mâ'nâ: onların mânevi ihlâkleri için, emrimiz geldiği **(Ve fârettennûr)** (Ayet 40) ve tabiat arzusu suyunun kalbe istilâsı ve kalbi heyûlân-i cismaniye bahrinde kahr etmekle, beden tennûrunun kaynadığı vakit **(Kulnahmil fîhâ min zevceynisneyni)** (Ayet 40) «Ey Nuh her nevi mahlûkatın, iki sınıfından erkek ve dişisinden iki tane gemiye al» dedik ki, bu iki şey, eşhasın fenâsı zamanında bâki kalan suret-i neviyesi ve suret-i sınıfiyesidir. Bunların gemiye yüklenmesi, ervah-ı insaniyenin bekâsı ile bu iki şeyin bekâsına Nuh'un ilmidir. Zira Nuh'un ilmi, küllisini havi olan sefiniyesinden cüzdür. Çünkü sefine, ilim ile amelden terekküp etmiştir. Binaenaleyh bu suretlerin malumiyetleri, gemiye mahmul olmaları demektir. Nuh'un bu suretlere âlimiyeti, onları gemiye hamiliyeti demektir. **(Ve ehleke)** (Ayet 40) Ve akrabalarından, din ve siretinde sana muttasıl olanları, **(İllâ men sebeka aleyhilkavlü)** (Ayet 40) ehlinden ancak küfrü dolayısı ile ezelde ihlâkı için hakkında hüküm sebkat etmiş olanlar müstesnadır, **(Ve men âmene)** (Ayet 40) ve ümmetinden Allah'a iman edenleri de gemiye al. **(Ve mâ âmene me'ahû illâ kalîlün)** (Ayet 40) Nuh Aleyhisselâm ile beraber ancak az kimse iman eyledi.

(Ayet 41) **(Ve kaâlerkebû fîhâ bismillâhi mecrâhâ ve mürsâhâ)** Nuh Aleyhisselâm «Gemiye bininiz, onun yürümesi ve durması Allah'ın ismi iledir» dedi. Yani herbir şeriatin icra ve infazı, tesbit ve ahkâmı, bir Nebi'nin yahud o Nebi'nin imamlarından bir imamın veya ulemasından bir alimin vücudu ile olduğu gibi, Nuh şeriatı gemisinin de âlem-i cismani denizinde infazı ve ahkâmının icra ve tervici ve ikame ve isbatı, nev-i insan efradından herhangi bir ârif kâmilin vücudundan ibaret bulunan Allah'ın ism-i âzâmi iledir. **(İnne Rabbî leğafûrun rahîmün)** (Ayet 41) Tahkik, benim Rab'bim elbette mağfiret sahibidir. Şeriata mütebeatla, nüfus-i bedeniye-yi muzlime hey'etlerini ve sizi helâk denizinde gark eden, tabiat libasları günahlarını setr eden mevahib-i ilmiye ve keşfiyeyi ve sizi kurtarmağa sebeb olan hey'et-i nuriyeyi ifaza ile rahmet eyler. Mağfiret ve rahmeti olmasa idi, sizde ihvanınız gibi gark ve helâk olurdunuz.

(Ayet 42) **(Ve hiye tecrîbihim fî mevcin kelcibâli)** Gemi içindekilerle tabiat-i cismaniye denizi fitnelerinin ve insanlara istilâ ve mukteziyatına ittifak etmeleri dolayısıyla, tabiat-ı cismaniye arzuları galebesinin, nazara hicab ve yürümeğe mâni olan dağlar gibi dalgasında ceryan ediyordu. Yahud mânâ: Gemi, içindekilerle mizaç inhirafatının ehlat-ı merdiye galebelerinin dağlar gibi dalgasında yürüyordu. **(Ve nâdâ nûhun nibnehû)** (Ayet 42) O esnada Nuh

aleyhisselâm, akl-ı maaşdan ibaret bulunan vehme mağlub, babasının din ve tevhidinden mahcub olan oğlunu çağırdı. **(Ve kâne fî ma'zilin)** (Ayet 42) Halbuki oğlu, Nuh'un din ve şeriatından ayrılmış bir mevkıde bulunurdu. **(Ya büneyyerkeb me'anâ)** (Ayet 42) «Ey oğulcuğumuz, bizim dinimize dahil ol, **(Ve lâ tekün me'alkâfirîne)** (Ayet 42) Hak'dan mahcub, nefis arzusu dalgasıyla helâk, tabiat denizinde boğulanlarla olma» dedi.

(Ayet 43) **(Kaâle seâvî ilâ cebelin ya'simunî minel mâ')** Oğlu, ben sudan beni muhafaza edecek olan bir dağa iltica edeceğim. Dağ ile muradı, aklın mahalli olan dimağdır. Yani heyûlâ denizinin istilâsı ile orada boğulmamaklığım için, ben akıl ile, mâ'kulden beni korumasını istiyeceğim dedi. **(Kaâle lâ asimel yevme min emrillâhi illâ men rahime)** Nuh aleyhisselâm «Bugün Allah'ın emrinden başka hiç bir koruyucu yoktur, ancak tevhid ve şer'i dini ile rahmet etmiş olduğu kimse müstesnadır» dedi. **(Ve hâle beyne hümel mevcü fekâne minel muğrekîne)** (Ayet 43) Derhal hevay-ı nefs dalgası ve tabiat denizi suyunun istilâsı, ikisinin arasına hâil oldu. Yâni onu, babasından ve din tevhidinden mahcub kılmakla, oğlu heyûlây-ı cismaniye denizinde gark olanlardan oldu.

(Ayet 44) **(Ve kıyle yâ arduble'ıy mâeki ve yâ semâü ekli'ıy)** Yâni, Hak Teâlâ hazretleri tarafından, şeriat lisanı üzre, arz-ı tabiate nida olundu ki «Ey arz, şeriatın emri ile ve ahkâmına imtisal ile mevâdının kalb üzerine feveranı sebebiyle, hevânın galebe ve istilâsını noksan eyle. Ve kıvamının kendisiyle hasıl olduğu hadd-i itidal üzre dur. Ve ey âdet ve his ile mahcub, vehim ile karışık fikir sebebiyle, mevad ve esbabının hazırlamasıyla, nefis ve tabliyne imdad eyliyen, hevâ bulutları ile bulutlanmış akıl seması. Sen de nefis ve tabiata yardım etmekden kesil. **(Ve gıydal mâü)** (Ayet 44) Ve nuru Hak'ka hicab ve hayat-ı hakikîyeye mâni olan rutubetin imdadı kesilip, tabiat-ı cismaniye kuvvetinin suyu çekildi. **(Ve kudiyel'emrü)** (Ayet 44) Ve helâk olanların helâki ve kurtulanların kurtuluşu hakkındaki emr-i İlâhi icra olundu. **(Ve kıyle bu'den lil kavmizzâlimîne)** (Ayet 44) Ve Allah'ın dinini tekzib eden ve Hak yerine hevâya tapan ve şeriat yerine tabiat yolunu koyan zâlimler helâk olsunlar, denildi.

(Ayet 45) **(Ve nadâ nûhun rabbehu fekaâle rabbi innebnî min ehlî)** Nuh aleyhisselâm Rab'bine «Ey Rab'bim, oğlum benim ehlimdendir» diye nida eyledi. Oğluna çok taallukundan ve işine ihtimamından babalık şefkati ve Rahim ve karabet merhameti, Nuh Aleyhisselâm'ı oğlunun necatını istemiye haml eyledi. Bununla be-

raber, his suale ve Hak Teâlâ'nın huzurunda edebe riayet ederek, **(Ve inne va'dekel hakku)** (Ayet 45) «Ehlimi kurtarmak hakkındaki vâdine hulf etme» demeyerek, «Tahkik, senin, vâdin hakdır» dedi. Bunu demesinin sebebi, Nuh'un telvininin bulunmasından ve bakiyesinin zuhurundan ileri gelmiştir. Zira ehlinden karabet-i sûriye ve rahm-i tabiiye sahiblerini murad etmiş ve oğluna çok acıdığından Hak Teâlâ'nın **(İllâ men sebeka aleyhil kavlü)** (Ayet 40) ayetiyle istisnasından gaflet ederek, hüküm ve kazanın kendisine sebkat eden kimsenin, kendi oğlunun olduğunu tahkik etdirememişdi. Ve istirham ile Rab'binin âtıfetini dilemeyip **(Ve ente ahkemülhâkimîne)** (Ayet 45) söz ile, Alim, Adil, Hakim'in va'dinde hulf etmeyeceğini arz eyledi **(Kaâle ya Nûhu innehü leyse min ehlike)** (Ayet 46) Hak Teâlâ Hazretleri «Ey Nuh. o senin ehlin değildir. Hakikatde ehlin, aranızda sûri bir ittisâl değil, belki karabet-i diniye ve lahme-i maneviye ve ittisâl-i hakiki olan kimsedir» dedi. Nitekim, Emiril Mü'minin Ali Aleyhisselâm «Agâh olunuz ki, her ne kadar eti, yâni sûri karabeti Muhammed'e uzak olsa dahi, Muhammed'in dostu Allah'a itaat edendir ve biliniz ki sûri karabeti Muhammed'e yakın olsa dahi Muhammed'in düşmanı Allah'a âsi olandır» buyurmuşdur. **(İnnehü amelün ğayrü salihin)** (Ayet 46) Tahkik o, salih olmıyan bir ameldir. Bu kelâm ile oğlunun, gayri salih bir âmil olması sebebiyle Nuh'un ehlinden olmasının müntefi olduğunu beyan ve Nuh'un ehlinin, ancak şeriatın ve dininin ehli olan salihe olduğuna ve oğlu Ken'an'ın mütemadiyen isyan ve fesadda temadisi cihetiyle güya nefsinin ayni salih olmıyan bir âmil olduğuna ve kurtulmanın sebebi, ancak salâh olup, suret hasebiyle karabet olmadığına, binaenaleyh sâlih olmıyan bir kimsenin kurtulamıyacağına tenbih ve oğlunun, kendisinden sadır olan hatalar suretlerinden bir suret olduğuna işaret eyledi. Nitekim Nebi Aleyhisselâm'ın buyurduğuna binaen «Ken'an da babasının sırlarından bir sır idi» denilmişdir. Bunun sebebi Nuh Aleyhisselâm davetde mübalağa ve uzun müddet mücahededе nihayet dereceye gelip kavmi, kendisine iman etmeyince gazab ederek «Yarabbi yer yüzünde hiç bir kâfir bırakma. Zira eğer onları terk edersen kullarını sapıttırırlar ve günahkârdan ve çok küfür ediciden başka bir şey doğurmazlar» diye kavmine beddua etti. Allah'ın kudret ve hikmetinden ve diriden ölüyü ve ölüden diriyi çıkardığından gaflet eyledi. İşte Nuh'un bu duası, makamının hatasından, halinin günahı olduğundan Allah Teâlâ hazretleri, onu, gazab halinde «Bunlar, facir küffardan başka şey doğurmazlar» diye zu'm ve Allah'a, zannı ile hüküm eylediği fâcir küffar ile mübtela kıldı. Ve bu sebeble, işbu ukubetle Nuh'u hatasından

kurtarıp temizledi, hadis-i şerifte «Kâfir, mü'minin günahından halk olundu» diye varid olmuştur. **(Felâ tes'elni mâ leyse leke bihi ilmün)** (Ayet 46) İmdi «Ey Nuh, senin bilemediğin bir şey, ehlinden de olsa salih olmıyan bir kişinin kurtulmasını isteme. Ve kurtulma sebebinin, başka şey değil ancak salih olduğunu ve ehlinin, suriye değil ancak karabeti maneviye sahibleri olduğunu bil. **(İnnî e'ızuke en tekûne minelcâhilîne)** (Ayet 46) Ben, senin, işlerin zevarihiyle kalan, hakayıkından mahcub olan cahillerden olmamaklığın için sana nasihat ederim» İşte bu te'dibi ilâhi ve ikabı rabbanînin zuhurunda Nuh aleyhisselâm'ın intibah hasıl edip **(Kâle Rabbi innî e'ûzu bike en es'eleke mâ leyse lî bihî ilmün)** (Ayet 47) sözüyle Allah'a sığındı ve «Ey benim Rab'bim, ben ilmimin taalluk etmediği bir şeyi senden taleb etmekden sana sığınırım **(Ve illâ tağfirlî)** (Ayet 47) ve eğer benim telvinatımı ve bakayamın zuhurunu örtmezsen **(Ve terhamnî)** (Ayet 47) ve istikamet ve temkin ile bana merhamet etmezsen **(Ekün minel hâsırîne)** (Ayet 47) ilminden ve hikmetinden ihticab sebebiyle ben nefislerine zarar eden kimselerden olurum.»

(Ayet 48) **(Kıyle yâ Nûhuhbit)** Nuh Aleyhisselâm'a «Ey Nuh tevhidde istiğrak ve velayet makamı zirvesinde ve mahalli cemi'den halka rücû' ile makamı tafsile ve nübüvvetin teşriine iniyor Hak ile halktan ihticab sebebiyle halkın küfürlerine razı olucu ve halk ile Hak'dan ihticab sebebiyle gazablanıcı olmadığın halde ayn'i vahdetde kesretin müşahedesine **(Biselâmin minnâ)** (Ayet 48) gazab ile nefsin zuhuru ve telvinin vücûdu sebebiyle kesret ile ve tecerrüdden sonra taallukun ve hidayetinden sonra dalâletin husuliyle ihticabdan, bizden sadır ve bizimle kaim olan selâmet ile **(ve berekâtin aleyke ve alâ ümemin mimmen me'âke)** (Ayet 48) sana ve seninle beraber olanlardan neş'et edecek ve ahir zamana kadar senin dinin ve tarikatin üzre olan ümmetlere herşey'in kendisiyle nemâ bulup ziyadelendiği adalet kaidelerinin te'sisi ve şeriat kanunlarının taknîni (koyulması) ile hubut (yukarıdan aşağıya inmek, iniş) eyle» denildi. **(Ve ümemün senümetti'uhüm)** (Ayet 48) Seninle beraber onlardan hayatı dünya ile ihticabları sebebiyle dünyada onları faidelendirip **(sümme yemessühüm minnâ azâbün elimün)** (Ayet 48) sonra küfürleri sebebiyle bizden onlara ihlâk ve asar ateşleri ile ihrak ve hey'et ile ta'zib elemli azabı dokunacak ümmetler vardır. Ve eğer âyât-ı kerimenin nefsine tatbikini istersen Nuh kendi ruhun ile ve gemiyi de bahr-i heyûlâninin tufanı zamanında kurtulmaklığına sebeb olan ilmi ve amel-i kemâlin ile te'vil edersin. Tâki rutubat-ı garibe ve ehlat-ı fâsidenin istilâsı ile beden küpünün kaynadığı ve harabına izin verildiği vakit, ruh o gemiye biner ve ku-

vay-ı hayvaniye ve tabiiye hayvanlarının ve kuvay-ı ruhaniye kuşlarının her cinsinden ikişer danesini, yani asıllarını ve kalb-i Hâm'i, akl-ı nazari-yi. Sâm'i, ve akl-ı ameli-i Yâfes'den ibaret üç oğlunu ve nefs-i mutmainne zevcesini kendisiyle beraber gemiye alıp, Allah'ın ism-i a'zâmı ile gemiyi yürüterek, bekay-ı sermedî ile tufanla helâk-i ebediden kurtulur. Diğer zevcesi olan tabiat-ı cismaniye ve ondan hasıl olmuş olup dimağ dağına sığınan vehimden ibaret olan oğlu gark ve helâk olurlar. Geminin Cudi üzre kararlaşmasını ve Nuh'un inmesini de âhir zaman vaktinde İsa aleyhisselâm'ın nüzûlünün misâli bir şeyle tev'il edersin.

(Ayet 52) **Ve yâ kavmistağfirû rabbeküm)** Ve «Ey kavmim siz, sıfatı nefs hicabları günahından istiğfar ve şirk sebebiyle hevâya tâbi olmak günahlarınızı Rab'binizin örtmesini taleb ediniz **(Sümme tûbû ileyhi)** (Ayet 52) sonra da tevhide teveccüh ve tecerrüd ve tenevvürle Hak yoluna sülûk etmekle, ona rücû ediniz ki **(Yürsilissemâe aleyküm midrârâ)** (Ayet 52) Ruh semasını ulum-i hakikiye ve maârif-i yakîniye sularıyla size göndersin, **(Ve yezidküm kuvveten ilâ kuvvetiküm)** ve sizin istidad kuvvetinize, kemal kuvvetini de ziyade etsin, **(Ve lâ tetevellev mücrimîne)** (Ayet 52) ve siz sıfat-ı nefsinizin zuhuru ve tabiata mütabaat ve dünyaya muhabbetle cihet-i süfliyeye teveccühünüz sebebiyle günahkârlar olduğunuz halde Haktan i'raz etmeyin.»

(Ayet 53) **(Kaâlu yâ hûdü mâ ci'tenâ bibeyyinetin)** Kavmi, gışâvet-i tabiiyeleri dolayısıyla, bürhanı anlamaktan fehimlerinin kusuru ve basiretlerinin körlüğü sebebiyle, beyyineyi idrâk edemediklerinden ve idrak edemedikleri şey'i bizzarure inkâr ettiklerinden «Ey Hud, sen bize bir beyyine getirmedin» dediler.

(Ayet 56) **(İnnî tevekkeltü alallahi rabbî ve rabbiküm mâ min dâbbetin illâ hüve âhizün binâsiyetihâ)** Ben, benim ve sizin Rab'biniz olan Allah'a tevekkül eyledim. Bu kelâmla evvelen Rububiyetin her bir kimseye şâmil olduğunu ve Rububiyet sahibinin merbubun işlerini tedvir ve hıfz edeceğinden, gayrin hıfz etmesine hâcet olmamakla beraber, her nefsin, Allah Teâlâ'nın, kahr ve saltanatı tahtında makhur ve yed'i tasarrufunda ve memleket ve kudretinde esir olup, Hak'tan gayrisinin, fiil ve kuvvet ve tesirden âciz meyt gibi nefsiyle bir hareketi olmadığını, binaenaleyh o nefisden ihtiraz da (sakınmada, çekinmede) ve sakınmağa hacet olmadığını ve sonra da **(İnne Rabbî alâ sırâtın müstekîmin)** (Ayet 56) «Tahkik, benim Rab'bim, sıfatı müstakim üzerinedir» demekle Allah'a tevekkülün vâcib olduğunu, Allah Teâlâ'nın metin bir kal'a olduğunu beyan ey-

lemişdir. Yani Rab'bim **vahdetinin gölgesi olan kesret âleminde, adâlet tarîkı üzerinedir.** Binaenaleyh istihkaksız kimseyi kimseye musallat etmez. Ancak bir günah ve cürüm sebebiyle o tasalluta istihkak olursa musallat eyler. Velev ki en küçük bir günah bile olsa, işlenilmeden kimseyi muakabe etmez. Yalnız mes'elesi gibi ukubet ba'zı kerre, tezkiye ve derecenin yükselmesi için olabilir. Bunların küllisinde müşriklerden ve ilâhlarından faide ve zarara kudretin nefyi sabittir.

(Ayet 64) **(Ve yâ kavmi hâzihî nâkatullahi leküm âyetâ)** Salih aleyhisselâm, «Ey kavmim size âyet ve mucize olmak üzre işte şu, Allah'ın nâkâsı' dır (deve)» dedi. Nâkâ'nın te'vili ileride geçmişdir, Amma Sa'lih aleyhisselâm ile ona iman eden mü'minlerin kurtarılması **(Ve mâ katelûhü ve mâ salebûhü ve lâkin sübbihe lehûm) (Ve mâ katelûhü yakînen bel refe'ahullahü ileyhi)** (Nisa Suresi, Ayet 157-158) ayetlerinde geldiği veçhiyle, İsâ aleyhisselâm'ın kurtarılması ve **(Fevekâhüllahü seyyiâti mâ mekerû)** (Mü'min Suresi, Ayet 45) kavliyle işaret olunduğu vechiyle, Âl-i Firavn mü'minin kurtarılması gibidir.

(Ayet 69) **(Ve lekad câet rusülünâ İbrahime bilbüşrâ)** Tahkik, bizim elçilerimiz İbrahim'e müjde getirdiler. Muhakkakdır ki nüfûs-i şerife-i insaniyenin, envar-ı kahire-yi akliyeden ve nüfûs-i müdebbire-i semâviden olan mebâdi-yi mücerrede-i âliyeye ve nüfûs-i müdebbire-i semâviyeye ittisali ve ehl-i Ceberut'tan olan mele'i a'lâ ile ihtilatatı ve melekût dizisinde dizilmeleri vardır. **(Ve câet küllü nefsin meahâ sâikun ve şehîdun)** (Kâf Suresi, Ayet 21) kavlinin işaret buyurduğu vechile, fıtrat hasebiyle her nefsin, âlem-i ceberutdan bir mebdei ve onu terbiye eden âlem-i melekûtdan bir müdiri vardır. Ceberut'daki mebdeinden, ilim ve nur feyzini, melekutdaki müdirinden, kuvvet ve amel feyzini istimdad eyler. Ve Nebi aleyhisselâm'ın «Tahkik, şühedanın ruhları arşın altında muallâk olan nurdan kandillere sığınırlar» meâlindeki hadis-i şerifde buyurduğu vechiyle; eğer tecerrüd ederse, o nefsin, canib-i lâhutda sığındığı bir makarr-ı aslîsi vardır. Nefis her ne zaman tabii lezzetlere meyl ile cihet-i süfliyeye müncezib olursa, tabiatın ve cihet-i süfliyenin perdesiyle lâhut cenânından muhtecib olur. Ve o cihetden envar-ı ceberutiye ve kuvâ-yı melekûtiyenin mededi kesilir, O envarın işrakâtını kabulden mahcub olduğu için, idrakât da o kuvvetden mededi kesildiği için minnet ve kuvvetde zayıflaşır ve her ne vakit beden hey'etlerinden tenzih ve mülâbis-i maddiyeden tecerrüdle ve zühd ve ibadet ve amelinin niyetde sıdkı ve ihlâsa mukarin (yakın) olarak mebadide nezaket ve nezahate teşebbüs ve nur-ul envâr ve

mebde-i mebadi olan Allahu Teâlâ'ya takarrüb ile, cihet-i ulviyeye teveccüh ederse; Hazret-i İlâhiye san'atına münasebeti dolayısıyle, Allahu Teâlâ hazretleri o nefse sükkân (oturanlar) Hazreti âleminden nur ve kuvvet imdadıyla imdad eyler. Bu sebeble o nefis, ebna-i cinsinden başkalarının bilemediğini bilir ve nebi nev'inden, mislinin kadir olamadığı şeylere kadir olur. Ve o nefis için bedenden soyunmak suretiyle ceberut ve melekût dizisinde dizildiği vakitle olur. Ve kendisine bahş ve ihsan olunmuş olan bedeninin tedbiri sebebiyle, ceberût ve melekûtdan uzaklaşdığı vakitler de olur. İmdi, ceberut ve melekûta ittisali ve o dizide dizildiği vakitlerde, ya vahy ve ilham ve bâtınına ilka edilmek veya o âlemde müntekış (nakş olunan) olan gayb suretini mütalâa kılmak veyahut hâtiften nidâ olunmak veyahud bir sahifede yazılmış olan yazıyı, sahifeden mütalâa etmek tarikleriyle bazen o âlemden gaybı telâkki edebilir. Bu da, o nefsin hiss-i müşterek levhinin cihetı kabulu ve ahval-i sabıka ve ittifakat-ı ârızadan dolayı mahsusatın bazı nev'ine ihtisası iktizasıyladır. Bazen de o nefis, ceberut ve melekûtdan his ve letâfetde münasib suretler görüyor ve ittisalin istikrar ve istihkâmı cihetiyle, o nefsin tahayyülünün kuvveti ve hiss-i müşterekinde zuhuru ile ve mütehayyilenin o suretleri telâkkisi hasebiyle, suretler o nefse cesedlenir. Yâhut, o suretlerin sema-i dünyadan ibaret olan hayal-i külde temessül ederek karşılıklı âyinelerde olduğu gibi, in'ikâs (yansıma) tarikiyle, o nefsin mütehayyilesinde intibaı ile görülüp, o suretler nefse, sûret-i gaybı şifahen söylerler. Nitekim, sâdık rüyalarda görüldüğü gibi, aralarında hiç bir fark yoktur. Zira rüya-yı sâdıka ile vahyin her ikisi bir vadidendirler, aralarında bir fark yoktur. Yalnız uyku ve uyanıklık ile fark vardır. Çünkü, vahy sahibi hislerinde ve hislerinin idrakâtından gâib olmağa ve hislerini ef'alinden azil ve istimalinden tâtil etmeğe kadir olur. O vakit nefsinin kuvveti ve mücerredata ittisali melekesinin husulu sebebiyle, mücerredat-ı ulviyeye muttasıl olur. Rüya-yı sâdıka sahibine ise bu hal; hükm-i tabiatla vaki olur. Kur'ân'ı Kerîm'de **(Lekad sadakallahü resûlehürrü'yâ bilhakkı letedhulünnel mescidelharâme inşa'allahü âminiyne muhallikîne rüuseküm ve mukassirîne lâ tehafûne)** (Fetih Suresi, Ayet 27) âyetlerile işaret buyrulan, Resullullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in rüyası gibi, tabire muhtac olmıyan rüyalar işte bu rüyalardır. Bu sebebden, rüya-yı sâdıka; nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüz'i kılınmışdır. Ve Cenab-ı Nebi'nin vahyinin mukaddemesi, altı ay kadar menâmât-ı sâdıka olmuş, sonra muhkemleşerek, yakazaya intikal etmiştir. Gerek uyku ve gerek yakaza, yâni uyanık haletlerinin her ikisinde bazen mütehayyile levâzıma inti-

kal eder. O vakıt, tabir ve tevile ihtiyac vaki olur. İttisal melekesi ile, âdetlenmiş ve o melekeye alışmış olan nefse, kudret âleminden meded erişdiğinden, âdetle mahcub olub bilmiyen kasvet-i kalb ve cefa eshabının ve nihayete baliğ olmaktan ve Hak'kı idrakten kasır vehim ile karışık noksan akıllarla mahcub olanların inkâr eylediği hârık-ı âde işler ve envaı kerâmet ve mucizeler zâhir olur. Hidayet nuru ile kalbi nurlanan ve basiret ve yakin ile dalâlet ve gavayetden (azınlıktan) masum olan, yâhut fıtratı, gabâvetden (anlayışsızlık) masun olan, yâhut fıtratı, gabâvetden ve muzlim hicablardan sâlim olan ve irade ile kalbi yumuşayıp, sakalayı yâni, celâllenmeği kabul kuvvetiyle takliden ve imanen cehalet ve gışaveden kurtulan kimseler, bunu kabul ederler. Bu harikaların husulu, Emiril Mü'minin Ali Aleyhisselâm'ın, Hayber kapısını kopardığında «Vallahi ben, Hayber'in kapısını cesede mensub bir kuvvet ile koparmadım ve lâkin melekûta mensub bir kuvvet ve Rab'binin nuru ile hayâlanmış bir nefis ile kopardım» buyurduğu gibi, yâ nefsinin âlem-i melekutdan te'yid ve kuvvet membaından kuvvetlenmesi ile olur, yâhud, Allah'ın izni, emre ve takdiri hüküm ve teshiri ile melekûtun o nefse itaati sebebiyle, duasına icabet olmak için muttasıl bulunduğu mebâdi-yi ceberutiye ve nüfûsu melekûtiyeden suduru ile olur. İşte âyât-ı celile-yi Kur'âniye, melâikenin, Halilullah İbrahim Aleyhisselâm'a temessül ve hâlât-ı selâse üzerine tecessüd ettiklerine delâlet etmişdir ki bu da melâikenin, İbrahim'e oğlu olacağını ve Lût kavminin ihlâk olunup, Lut'un kurtulacağını tebşirden ibaret olan gayb ile muhatebeleri (hitablaşmak - karşı karşıya söyleşmeleri) fâni bir ihtiyar olduğu halde kısır ve ihtiyar olan kadının, kendisinden çocuk doğurması harikulâdesinde meleklerle te'yid olunması, Lut'un duasıyla kavminin ihlâk ve tedmirinde (mahv ve helâkinde) melâikenin tesirleri keyfiyetidir. Allah Teâlâ Hazretleri hakayık-ı umuru âlimdir.

(Ayet 84) **İnnî erâküm bihayrin)** Şuayb Aleyhisselâm, kavminin şirk ile delâletini ve bâtıl ile Hak'dan ihticabını ve enva-ı rezail ile dünya malını kazanmağa tahalüklerini görünce, ve en fena hasletlerle mal toplamak hırsında devam etdiklerini görünce; onları bu halden men ederek ben, sizin istidadınız da kemâl husulunun ve hidayet kabulunun imkânını görüyorum ve sizin Hak'tan ihticabınız ve ğayr ile vukufunuz dolayısıyle ve meadden i'râz ile efkârınızı bilkülliye meaş talebine sarf etmeniz ve himmetlerinizin fâsid ve fâni şeylerin ihrazına kasır olunup, bâki olan iyiliklerin tahsilinden geri kalmanız ve cihet-i ulviyeden sarf-ı nazarla, cihet-i süfliyeye incizabınız (cezb edilmeniz) ve hevas-ı behimiye ile insana lâyık kemâ-

latdan iştigaliniz dolayısıyla hatalarımızın sizi ihata etmesinden korkuyorum. Binaenaleyh mecmu-i rezâil ve ümm-i gavail olan şirk ve zulûmden ayrılıp, tevhid ve adaleti iltizam ediniz.

(Ayet 85) **(Ve lâ ta'sev fil'ardı müfsidîne)** Ve ifsadınızda mübalâğa etmeyiniz ve ifsadın gayetinde devam etmeyiniz, dedi. Çünkü âdil, fezâilin kâffesini cem etmek ve ıslahda gayete erişmek olduğu gibi, zulûm de ifsadda gayete ermektir.

(Ayet 86) **(Bakiyyetullahi hayrün leküm in küntüm mü'minîne)** Eğer siz, bir şey'in bekasını tasdik edici oldunuzsa, Allah indinde bâki kalacak olan kemâlât ve saâdet-i uhreviye, müktesebât-ı akliye ve mekâsib-i (kazanılacak ve kazançlı yerler) ilmîye ve ameliye sizin için şekâvetinize sebeb olan kisb ve tahsilinde nefsinize meşakketler çektirip sonra mevt ile hepsini terk ederek, vebâlinden nefislerinizde kökleşmiş hey'etlerine lâzım gelen azâbından başka, sizinle bir şey'i kalmıyan fâni kazançlardan daha hayırlıdır.

Vakta ki Şuayb Aleyhisselâm, kavminin inkârlarını ve isyanda inad ve ısrarlarını: **(esalâtüke te'mürüke en netrüke mâ ya'büdü âbâünâ)** (Ayet 87) «Ey Şuayb, bizim babalarımızın ibâdet ettikleri mâbudları terk etmemizi, namazın mı sana emr ediyor?» sözleri ile kendisinin züht ve taat ve tevhidi ile istihza ettiklerini görünce: **(Kaâle yâ kavmi ere'eytüm in küntü alâ beyyinetin min rabbî)** Ayet 88) «Ey kavmim, eğer ben, Rab'bimden tevhide yakinen delâlet edici bir bürhan üzre oldum ise **(ve rezakanî minhü rızkan hasenâ)** (Ayet 88) ve tevhidde istikametle kendisinde ilmî ve amelî bir hikmet ve kemâl ve tekmil rızkı ile Rab'bim beni rızıklandırdı ise, şirk ve zulûmden nehy etmeyi ve tezkiye ve tahliye ile islâhı terk etmekliğim sahih ve câiz olabilir mi? Siz bana haber veriniz» dedi. **(Ve mâ ürîdü en ühâlifekûm ilâ mâ enhâküm anhü)** (Ayet 88) «Halbuki ben, sizi men ettiğim zulmü irtikâb ile fâni olan dünya menfaatlerini celb ve cer eylemeği ve bu suretle nehy ettiğim husus da size muhalefet etmeği de kasd etmiyorum. **(İn ürîdü illel'ıslâha)** (Ayet 88) Ben, kadir olduğum müddetçe, hükmünü kabul için, tezkiye ile benim ve sizin nefislerinizi ıslahdan başka bir şey'i murad etmiyorum. **(Ve mâ tevfîkî illâ billâhi)** (Ayet 88) Ve ıslaha muvaffak olmaklığım, ancak Allah'ladır. Allah'a tevekkül ve ona inâbe ve rücû' ederim» dedi.

(Ayet 91) **(Kaâlû ya Şuaybü mâ nefkahü kesîren mimmâ tekulû)** Kavmi «Ey Şuayb biz, senin dediklerinden çoğunu anlamıyoruz. **(Ve innâ lenerâke fînen da'îfa ve lev lâ rahtuke lerecemnâke ve mâ ente aleynâ bi'azîzin)** (Ayet 91) Ve biz içimizde senin zayıf olduğu-

nu görüyoruz ve eğer senin akrabaların olmasa idi, biz seni recm ederdik, taşla tepelerdik. Sen, bize galib değilsin» dediler. Kavminin, Şuayb'ın sözlerini anlamadıkları, kazandıkları günahlar sebebiyle kalblerinin paslanması olduğu içindir. Keza Şuayb'ı recm eylemekden onları men eden Allah korkusu olmayıp, Rehtanın korkusu olması **(Le'entüm eşeddü rehmeten fi sudûrihim minellah)** (Haşr Suresi, Ayet 13) kavl-i kerîminin, yani «Münafıkların kalblerinde sizin korkunuz, Allah korkusundan daha fazladır, onların kalbinde sizler, Allah'dan daha korkunçsunuz, **(Zâlike biennehüm kavmün lâ yefkahûne)** (Haşr Suresi, Ayet 13) zira onlar, anlamaz bir kavimdirler» buyurduğu vechile, adem-i fıkıhları; yani anlamamaları dolayısıyla, hakiki müsebbib olan Hak'dan halk ile mahcub olmalarından ileri gelmişdir.

(Ayet 105) **(Feminhüm şakiyyün ve sa'îdün)** Şimdi onlardan şaki olanlar ve said olanlar vardır. Bu âyet-i kerimede; şaki ve saîdi ta'zim için nekre olarak irad edince, işbu mutlakiyet ve tenkir (nekre mechul, mübhem, garib kılmak, kılınmak), şakînin ezeli ve ebedî şaki, saidin ezeli ve ebedî said olduğuna delâlet etmişdir. Vakta ki şaki ile saidin tafsili taksiminde ve tavsifinde; **(İllâ maşâe rabbüke)** (Ayet 107) ayetiyle, şakînin nârda muhalled kalmasından ve saîdin cennetde muhalled kalmasından istisna edince nâr ve cennet ile murâd meramından mahrum kalmak ateşi ve hey'et ve âsar elemleri ile nefsin muazzeb olması ve meram ve lezzetlerin husulu cennetiyle, nefsin rah'at bulması olduğu anlaşılır. Nâr ile cennetde muhalled kalmakdan istisna ile muradda şakînin cehennem ateşinden çıkışı saht ve tard ve izlâl ve ihanet ile cehennem ateşinden daha şiddetli olan sıfat ve ef'al hicablarındaki kalb ateşlerine ve hicab ve lâ'n ve kahr ile Ruh ateşlerine çıkmasıdır. Saidin de cennetden çıkışı Rıdvan lâtif ekrem, iğraz ile cennetden daha güzel ve lezzetli bulunan tecelliyatı sifat makamındaki kalb cennetlerine ve likai ve sebehat celalin ve göz görmediği kulak işitmediği, beşer kalbine hutur etmediği şeylerin zuhuru ile, makam-ı şuhudda Ruh cennetlerine çıkışıdır. Çünkü; bu makamda şaki said mukabelesindedir. Saidin ise cennetden nara çıkması muhaldir.

(Ayet 108) **(Âtâen ğayre meczûzin)** kavliyle de buna delalet etmişdir. Yâni; gayr-i maktû bir atâ olduğu halde demektir. Atâ, gayr-i maktu olunca, mukabili de böylece gayr-i maktû'dur. Hak Teâlâ'nın **(Fe'âlün lima yürîdu)** (Ayet 107) kavliyle de şiddetli bir vaid olduğu için o da bu mânâyı müş'ir'dir. Bu beyan, lisan-ı âdâb ve bevâtının tahkikında zevâhire müraatdır. Amma hakikat üzre, şu suretle hüküm olunur ki, şakî, merâtib-i mezkûrede nârda olup nârdan çık-

mıyarak, belki nârın bir tab'akasından diğer tabakasına ve bir derekesinden diğer derekesine intikâl etmekle, hulûd hükmünde olunca istisna ile murâd; huruc değil, hurucun gayridir ki, şakî ehadiyet haysiyetiyle Rabbi ile beraberdir. Rab'bi ise; onun nâsiyesinden, yâni; perçeminden tutduğu halde sırata müstakim üzerinedir. Hevay-ı nefsinden ibaret bulunan idbar rüzgârı yularından çekerek, onu cehenneme sürükler. İmdi o kimse bu makamda nefsinin hevâsıyle beraber olmakla ayn-i kurbdadır. Binaenaleyh, hevây-ı nefsine muvafık olan bir şeyle telezzüz ettiğinden, her ne kadar saîde mahsus naîmlerden uzak ise de, cehennem ona ayn-i naîm olur. Telezzüzü dolayısıyla onun hakkında ateş musammması zâil olup, cennet olur. Nitekim hadis-i şerif-i Nebevîde, «Cehennemin dibinde cır cır, yâni; maydonoz yetişir» ve yine, hadis-i şerifte «Cehenneme bir zaman gelir ki; kapıları çalınır, içinde kimse yoktur» varid olmuşdur. Keza saîd de bunun gibidir. Zira saîdin intikali de; cennetlerde ve cennetin derecelerindedir. İstisna hükmüyle cennetden çıkmaklık başka bir şeydir ki o da saîdin; «Ehadiyet-i zât» da fenası ve «sebehat-i cemâlde» aşk âteşiyle yanmasıdır ki bu yanmak, «makam-ı müşahede» de Ruhun vucuduyla olmayıp, şâhid ve meşhûd Hak olmak ve gayrin, ayn ve eseri bâki kalmamak derecesinde; gören göz, işiden kulak, hatırlayan kalb-i beşer olmaksızın, «Şuhûd-i Zâtiy-i Ehâdi» ile olandır. Ve eğer (Şaki ve Saîd) kavlindeki tenkir, ta'zim için olmayıp, nev'iyyet için kılınırsa; şakînin nârdan hurucunun, nefsinin hey'et-i muzlimeden ve meâsiden temizlenmesiyle, makamından cennete terakkisi ile te'vili câiz olur. Bu takdir üzre ebedî şaki olmaz.

(Ayet 112) **(Festekım kemâ ümirte)** Habibim sen, Allah'ın hukuku ile, Allah'la kaim olmakda emr olunduğun gibi istikamet eyle. Çünkü, Nebi Aleyhisselâtıvesselâm, Allah'ın hukukunu muhafaza ve emrine ta'zim ve vahdet-i zâtiyenin şuhuduyla beraber, halka rücû'dan sonra; tecelliyât-ı sıfâtıye ahkâmının zabtıyla, bütün harekât ve sekenâtı, nutku ve fikri ancak Hak'la olarak, sıfat ve zâtının bekayasından hiç bir telvin zuhûr ve gayri bir hâtır hutûr etmeyerekten, nitekim, gece namazından mübarek ayaklarının şişdiği ve «Allah Teâlâ senin, geçmiş ve gelecek günahlarını mağfiret etmekle seni tebşir etmedi mi?» denildiği vakitde «Yâ ben abd-i şekûr olmayayım mı?» buyurduğu vechile şerâit-i ta'zimden bir şartı ihlâl etmeksizin ve inzâr ve davet ve ma'rûf ile emr ve münkerden nehyi babından bir dakikayı fevt etmeksizin, doğru yolu halka göstermekle me'murdur. Bu iş ise, gayetle güçdür. Bu sebebden «Hud Suresi beni ihtiyarlatdı» buyurmuşlardır. Bazı ürefâ, Resullullah Sallalahü Aleyhi ve Sellem'i rüyada görüp, bu mes'eleden sual ve «Yâ Resulallah ne sebebden enbiyanın kıssalarından ve kendilerini tekzib eyli-

yen ümmetlerine nazil olan azablardan ve enbiyanın, ümmetlerinden çekdikleri mihnet ve meşakkatlerden mi Hud suresi beni ihtiyarlatdı buyurdunuz?» dediklerinde «Hayır, belki (Festekim kemâ ûmirte) sözündendir» buyurduğu rivayet olunur. **(Ve men tâbe me'ake ve la tetğav)** (Ayet 112) Ve seninle beraber, ümmetinden ve vücûdu günahından tövbe eden ve fenâdan sonra beka makamında «ayn-i vahdet»de «kesret-i şuhuda» vâsıl olan muvahhidler de istikamet etsinler. Ve sizler, hicab-ı enâniyet ve kemâl-i mutlakayı İlâhiyeyi, sizin olduğunu görmek suretiyle «eneiyyet-i muşahhasay-ı mukayyedenize» (şahıslarda kayıtlanmış benlik) nisbetle ihticab (perde-örtü) sebebiyle tuğyan etmeyiniz. Bu suretle reddiniz; takayyüd ile ıtlakdan ihticabı mucib olur. Zirâ; Hüviyet-i İlâhiye hedniyet ve eniyet, yâni; şunluk, bunluk, senlik, benlik işaretiyle takayyüd etmez. **(İnnehu bimâ ta'melûne basirün)** (Ayet 112) Tahkik, Hak Teâlâ, sizin yaptıklarınızı görücüdür, yaptığınız işleri Hak ile mi, nefsinizle mi işlediğinizi görür.

(Ayet 113) **(Ve lâ terkenû ilellezîne zalemû)** Ve siz, hafî bir bakiyenin, yâhut gayrin isbatına hafî bir iltifatın vücûdundan nâşi, bir gizli arzu sebebiyle şirk edenlere asla meyl etmeyiniz. Zirâ, şirk edenlere meyl **(Mâ zâgalbasarü ve mâ teğâ)** (Necm Suresi, Ayet 17) âyetinde; tuğyana mukarin olan zig, ancak bu şirke meyl mes'elesinden ibarettir. **(Fetemessekümünnârü)** (Ayet 113) Şirke meyliniz takdirinde; size ihticab ve firak ile ta'zîb sebebiyle, mahbubun gayreti ateşlerinden gazab ve mahrumiyet ateşi dokunur. Nitekim, Habîb'ine: «Habîbim! günahkârlara benim mağfiret edici olduğumu tebşir et. müjdele, Sâdıkları da benim gayyur, yâni, gayri istemeyici olmaklığımla korkut» buyurmuşdur. İşte bu mânâdan «Muhlisler büyük bir tehlikededir» buyrulmuşdur. Zira muhlislerin hal günahlarının dekayıkı, akıl ile idrak olunmakdan daha dakiktir. Ve vehim ile tevehhüm olunmaktan daha şiddetli ikablıdır. **(Ve mâ leküm min dunillâhi min evliyâe sümme lâ tünsarûne)** (Ayet 113) ve bu takdirce, sizin için ikabdan kurtarıcı ve işlerinizi tedbir ve sizi terbiye edici, Allah'dan gayri hiç bir dost ve sahib yoktur. Sonra siz, Allah'ın şiddetinden kurtulmak için yardım da olunmazsınız. Bu âyet-i kerime, Hak'kın evliyasını bile tehdiddir. Düşmanlarına artık ne keyfiyet olur?

(Ayet 114) **(Ve ekimissalâte tarafeyinnehâri)** Ve günün iki tarafında namazı ikame eyle. İnsanda mevcud olan dokunmak, tatmak, koklamak, görmek, işitmek hislerinden ibaret beş hisden kalbe vârid olan cismânî hey'etler dolayısıyla bu hisler; kalbi işgal ve Hazret-i Rahmaniye'den cezb ve Cenâb-ı Kuddüs'den i'raz ve mâden-i ricse teveccüh ile, nûr ve huzurdan mahcub ve ünsünü vah-

şete ve safasını keduvete tebdil eder oldu ise, mukabilinde beş vakit namaz farz olmuşdur ki, o namazlarda kul, huzura feragat bulur ve farz olmuşdur ki, o namazlarda kul, huzura feragat bulur ve kalbi işgal edecek bir şâgılın gelmemesi için hislerin kapılarını kapar ve kasdını tefrıkdan ve cem'i nurun imdadını vusulu için teveccüh ve niyet ile, kalb kapısını Allah'a açar ve teveccühün ittihadı ve cem'iyyetin husulu ile tevahhuşdan (ürkmek vahşetlenmek) Rab'bine istinas eyler. (yaklaşır) İmdi bu namazlar, kalbin, Rab Teâlâ cânibine açılmış beş kapısı olur. Ve gurur cânibine, aldatıcı darlığına açılan ve kendileriyle kalbe, zulmet giren bu beş his kapısının azasında beş vakit namaz kapıları ile kalbe nur girer ve vârid olan nur, zulmet âsârını giderir ve kedurat gubârını siler. İşte: **(innel hasenâti yuzhibnesseyiâti)** (Ayet 114) Yâni, muhakkakdır ki iyilikler kötülükleri giderir, âyetinin mânâsı budur. Ve hadis-i şerifte «Kebâirden ictinâb ettikçe; bir namaz, öteki namaza kadar olan küçük günahlara kefaretdir» diye vârid olmuşdur. (Namazların günün iki tarafında ikamesinin emr olunması, cemiyyetin bekası ve günün evvelinde hey'et-i nuriyenin istilâsı sebebiyle namazın hükmü, sâir vakitlere imtidâd etmesi içindir ki, o huzurun devamı ve o nûrun bekasıyla, o kimsenin dâima namaz üzre olanlardan olması me'mul olur. Ve günün âhirindeki namaz da, sair vakitlerde hasıl olan tefrika ve kedûrâtı siler, süpürür, izale eyler . İmdi azâb-ı gıda işini müdir olan kuvay-ı tabiiyenin saltanatı gecede olunca, ve uyku sebebiyle kuvây-ı tabiiye, nefsi, ruhânî âleminden, bedenin tedbirine cezb ve nefis, kendisine mahsus olan gaybı mütalâa ve Kuds âlemini müşahede şanından men ve âlât-ı gadabı, cesedin imaratı için isti'malle, nefsi işgal ve kendisinden letafet ve taraveti selb ederek, perde ile kederlenir oldu ise; gece uyanıklık ile nefsin taltif ve tasfiyesine ve namazla nurlandırılıp tazelendirilmesine ihtiyac görülmüşdür. Buna binaen, **(ve zülefen minelleyli)** (Ayet 114) yâni, gecenin sonu saatlerinde namaz kıl, buyurdu. Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl. **(Zâlike zikrâ lizzâkirine)** (Ayet 114) İşte bu zikr olunan vakitlerde namaz kılmak ve seyyiatı hasenat ile gidermek Allah ile huzur zamanında, safa ve cemiyyet ve üns ve zevkteki halini hatırlayan kimselere bir ihtardır.

(Ayet 115) **(Vasbir)** Sen, Allah ile istikamet ve namazda huzurda ve gayre meyl etmemekde sabr et. **(Feinnallahe lâyudıy'u ecrelmuhsinîne)** (Ayet 115) Zira. Allah Teâlâ adâlete riayet ve istikamet hukukuyla ve ibadetde tâ'zim şartlarıyla, kıyam halinde O'nu müşahede eyliyen muhsinlerin ecrini zayi' etmez.

(Ayet 118) **(Ve lev şâe rabbüke lece'alennâse ümmeten vâhideten)** Eğer, Rabbin dilemiş olsa idi, insanları, tevhid dini ve fıtrat muktezası üzre müttefik istidadda mütesavi bir ümmet ve bir millet olarak kılardı. **(Velâ yezâlûne muhtelifîne)** (Ayet 118) Halbuki insanlar, vech-i istidad da muhtelif olmaktan zâil olmazlar, dâima muhtelifdirler.

(Ayet 119) **(İllâ men Rahime Rabbüke)** Ancak, tevhide hidayeti ve kemâle tevfiki ile, Rab'binin, kendisine rahmet eylediği kimse müstesnadır. Zira bunlar; mezheb ve maksadda müttefik sıret ve tarikatda muvafıkdırlar, onların kıbleleri Hak, dinleri tevhid ve muhabbetdir. **(Ve lizâlike halekaküm)** (Ayet 119) Allah Teâlâ hazretleri ancak bu ihtilâf için, insanların her birisi bir şe'n ve amele müstaid olması tabiati ile bir iş ve san'atı ihtiyar etmesi ve onlarla nizam-ı alemin düzelmesi ve emr-i maaşın doğru olması için insanları halk eyledi. Binaenaleyh, ihtilâf eden insanlar, emr-i İlâhinin mahmilleridir (deve üstüne çatılub herbirine bir Adem oturmak için iki taraflı tepesi mahruti olan şey) Hak Teâlâ; esbeb ve erzak yüklerini ve nâsın esbab-ı taayyüşünü onlara yükletip dünya hayatının kıvamını onlarla tertib eyledi. Merhum olan taife de kemalinin mazharlarıdır. O mazhar ile Hak Teâlâ hazretleri sıfat ve efalini izhar ve onları da hüküm ve maârif ve esrarının emanet mahalli kılmışdır. **Ve temmet kelimetü rabbike le emle'enne cehenneme minelcinneti vennâsi ecma'iyne)** (Ayet 119) Ve Rab'binin; «Ben elbette cehennemi cinlerden ve insanların cemisinden dolduracağım», dediği kelimesi, muhkem ve sâbit ve tamam olmuşdur. Çünkü cehennem; meratib-i vücûddan bir mertebedir ki, hükmünde imkânı ile beraber o mertebenin ta'tili ve ketm-i ademde ibkası câiz değildir.

(Ayet 120) **(Ve küllen nekussu aleyke min enbâirrusüli mâ nüsebbitu bihî fuâdeke)** Peygamberlerinin her birinin haberlerinden, kendisiyle senin kalbini tesbit ettiğimiz şeyleri sana kıssa ederiz, yâni, enbiyanın istikamet makamında sâbit ve bu makamdan kaymamalarıyla beraber, ümmetlerinden gördükleri şedaide (Şedidenin cem-i, âfet, musibet, belâ) mukavemetlerine ve Nuh kıssasında; oğlunun kurtulmasının istenilmesi gibi telvinatları ve bakiyelerinden bir şey'in zuhuru zamanında, muatebe (itab etmek, darılmak, azarlamak) olunduklarına ve Hud kıssasında Hud Aleyhisselâm'ın **(Kaâle innî üşhidullahe veşhedû ennî berî'ün minnâ tüşrikûne)** (Ayet 54) kavli gibi, yâkin ve tevekküllerinde sebât ve şecaatlerinin kuvvetine ve Lût Aleyhisselâm'ın kıssasında, Lut'un, misafirlerini fenalıkdan muhafaza için, kızlarını fedası gibi, kemâl-i keremlerine ve fevtinde, faziletlerine seni muttali' kıldığımız vakit, bun-

ların hepsinde kalbin sebatlandı ve istikamet muhkemleşdi ve senden telvin âsârının gitmesiyle, temkinin kuvvet buldu. Ve tevekkül ve rızan ve yakin ve şeceatin kuvvetlendi. Ve hulk ve keremin kemâlleşdi. **(Ve câeke fî hâzihilhakku)** (Ayet 120) Ve bu surede, sana mü'minlerin itikadlarının tahakkuk eylediği hakikat geldi. **(Ve mev'izatün ve zikrâ lilmü'minîne)** (Ayet 120) Ve ümem-i sâbıkanın helâkine sebeb olan şeylerden ihtiraz etmek için nasihat ve tedeyyün etmeleri, siret ve tarikat edinmeleri vâcib olan dini, mü'minlere hatırlatmak geldi. Allah Teâlâ hazretleri âlimdir.

YÛSUF SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Elif, Lâm, Râ, tilke âyâtülkitâbilmübîni)** Zikr ü beyanı yukarıda geçmişdir. **(Nahnü nekussu aleyke ahsenelkasasi)** (Ayet 3) Kur'ân'ın sözleri ve terkibleri mûciz ve zâhir mânâsı, vakıa mutabık ve bâtını, sırf sülûku beyan için vâki olunmuş kıssalar gibi, sülûkün suretine ve sâlikin ahvaline delalet edici ve çok mutabık ve pek muvafık olduğundan; **(Ve in künte min kablihî leminelğafilîne)** (Ayet 3) sen, her ne kadar vahiyden evvel bu kıssadan gafil olanlardan idiysen de biz, sana bu Kur'ân-ı vahyimizle, kıssaların en güzelini kıssa eyleriz.

(Ayet 4) **(İz kaâle yûsufü liebîhi yâ ebeti innî re'eytü ehade aşere kevkeben veşşemse velkamere re'eytühüm li sâcidîne)** Habibim! Yusuf'un, babasına; «Ey babacığım ben, onbir büyük yıldızın ve güneş ve ayın bana secde eylediğini gördüm» dediğini tezekkür et. Bu rüya, Hûd suresinde, tâ'bire muhtac olduğunu zikr ve beyan ettiğimiz rüyalardandır. Çünkü, kuvve-i mütehayyile, nefsine secde ettikleri, gaybdan arz olunan nüfus-i şerifeden, yıldızlara ve şems ve kamere intikal etmişdir. Halbuki nefsülemirde secde eden nüfus, ancak ebeveyn ve kardeşleri idiler.

(Ayet 5) **(Kaâle yâ bûneyye lâ taksus rü'yâke alâ ihvetike feyekîdû leke keyden, inneşşeytâne lil'insâni adüvvün mübiynün)** Yâkub aleyhisselâm «Ey oğulcağızım, rüyanı kardeşlerine söyleme belki sana bir hile ederler, zira şeytan insana muhakkak aşikâr bir düşmandır» dedi. Yâkub'un bu sözü, mücmel olan ilhamlardandır. Zirâ, bazen mücerredât-ı ruhaniyeden gayb sureti, zamanda alâ vech-i külli üzre Ruh'da lâyık (zâhir, meydana çıkıcı) olur ve eseri kalbe vâsıl olur ve o surete olduğu gibi, ilim vâki olmak için, mufassal olarak nefisde teşahhus etmez, bu sebebden eğer kerehat olunacak bir

şey ise; nefisde ondan bir sakınmak ve korku, rağbet olunacak bir şey ise ferah ve sürûr vâki olur. İlhamın bu nevi'ne inzârât (korkutma) ve beşaret (müjdelemek) tesmiye olunur. Yâkub Aleyhisselâm, vukuundan evvel vaki olacak şey'in vukuundan korkup, ihtirâzen, rüyasını kardeşlerine haber vermekten Yusuf'u nehy etti. Yâkub'un ihtirâzının, rüyanın, Yûsuf Aleyhisselâm'ın şeref ve kerametinin ve kardeşleri üzre kıymetinin ziyade olduğuna delâlet eylediği cihetden olması da câiz olur ki, Yâkub Aleyhisselâm bu rüyayı Yusuf'un kardeşleri işidirse, Yûsuf'a hased edeceklerinden korkmuşdur.

(Ayet 6) **(Ve kezâlike yectebîke rabbüke)** İşte; böylece şâni azîm bir rüyayı göstermekle intihab ettiği gibi, seni, nübüvvet için ıstıfa eyler, seçer, zirâ sâdık rüya, hususiyle bunun gibi bir rüya, nübüvvetin mukaddematındandır (başlangıcındandır). Yûsuf'un, rüyasından kendisinin keşifleri, sülüklarına sebkat eden mahbublardan olduğu mâ'lum olmuşdur. **(Ve yütimmü ni'metehü aleyke)** (Ayet 6) Ve Rab'bin, nübüvvet ve mülk ile ni'metini sana itmam eyler.

(Ayet 7) **(Lekad kâne fî yûsufe ve ihvetihî âyâtün lissâilîne)** Tahkik, Yûsuf ile kardeşlerinin kıssalarında, sual eden ve bilen kimseler için büyük âyetler vardır ki, bu âyetler, evvelemirde «ıstıfa-yı mahzın,» (gerçek, tam seçmenin ve seçilmişliğin) bir çalışıcının çalışmasına veya bir isteyicinin istemesine müteallik olmayıp, Allah'ın meşiyyet ve irâdesine mahsus bir iş olduğuna delâlet eder. Buna binaen kıssayı bilenler, ezelde istidatların mertebe mertebe olduğunu bilirler, saniyen Allah Teâlâ hazretleri bir kimseye hayır murâd ederse, o hayrın def'i kimseye mümkün olmadığı ve Allah, birini muhafaza ederse onun fenalığa atılması ve şer ile kasd olunması kimse için mümkün olmadığını bilerek, yâkin ve tevekkülleri kuvvetli olur. Ve Allah'ın ef'al ve sıfat tecelliyatını şuhûd ederler. Sâlisen şeytanın hile ve iğvasından kimsenin, hatta enbiyanın bile emin olmayıp, hazer üzre bulunduklarına delâlet eder. Bunların hepsinden kuvvetli olan delâlet şudur ki, bu âyet; intifal-i (taleb etmek-nafile namaz-bir şeyden teberri eylemek-bîzarlık göstermek) zihnî demek olan, fehim tarikından, onları bidâyet ve nihâyetde ve aralarında olan hallerine ve Allah'a keyfiyet-i sülûklarına muttali kılarak, şevk ve iradeleri artar ve basiretleri nurlanır, azîmetleri kuvvetlenir. Bunun beyanı şudur ki: Yûsuf gibi, gâyet hüsünde olup, babası akıl Yakub'unun mahbubu olan ve onu kardeşleri, yâni, nefsin oğulları: havâsı-ı cismaniye-yi zâhire ve havâs-ı hamse-i bâtına (içteki beş duygu: hiss-i müşterek, hayal, vehm, hafıza, mutasarrıfa) ve gazab ve şehvetin mahsudu (hased olunan) bulunan mustaid bir kalbdir. Yalnız kuvve-i zâkire müstesnadır. Kuvve-i zâkire Kalb Yûsufuna haset, vesvese, kasd etmez. Binaenaleyh hased edenler,

kardeşleri adedince on bir kuvvet kalırlar. Amma onbir kuvvetin, kalbe hasedleri, vesvese ve kasıtları vardır. Bu kuvvetler; tabiatlarıyla lezzet ve şehvetlerine müncezibdirler ve aklın, kuvve-i fikriyeyi kalbin kemâlâtı olan ulum ve ahlâkı tahsilde istimal etmesinden men eylerler. Ve kerahat eyler ve ancak lezzâtı bedeniyenin ve kuva'yı hayvaniye müştehiyatının tahsilinde isti'mâlini isterler. Halbûki fikrin, kalbe olan nazarının daha çok, ve saâdet-i kalbiye olan, ulum ve fezâili tahsile meyli, daha şiddetli olduğunda şek yoktur.

(Ayet 8) **(Leyûsufu ve ehûhü ehabbü ilâ ebînâ minnâ ve nahnü usbetün')** İşte yâni «Vallahi biz kuvvetli bir fırka iken; Yusuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir» sözlerinin mânâsı budur. Yûsuf'un kardeşi; «kalb Yûsuf'unun» anası olan ve «akıl Yakub'unun»; nefs-i emmare libasının vefatından sonra tezvic etmiş olduğu «Nefs-i levvâme» Rahil'inden doğan «kuvvet-i âkiledir.» «Yûsuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir» dedikleri: zirâ akıl, ulûm ve maârifle, kalbin tekmilini iktiza eylediği gibi, ahlâk-ı cemile ve â'mâl-i şerife envâ-ı fezâilini istinbat (gizli şeyi izhar etmek, mana ve hüküm çıkarmak) ile kuvvet-i âkilenin de tekmilini iktiza eder. Kardeşlerin «akıl Yakub'unu» **(İnne ebânâ lefî dalâlin mübinin)** (Ayet 8) «Muhakkak bizim babamız; aşikâre bir dalâletdedir.» sözüyle, sevabdan uzaklık demek olan dâdâle nisbetle, kuvânın, nazar-ı akliden kusurları ve kuvanın beden lezzetlerini tahsildeki tariklerinden, aklın tarikinin uzak bulunduğudur.

(Ayet 9) **(Uktulû yûsüfe evitrahûhu ardan yahlü leküm vechü ebîküm)** Siz, Yusuf'u katlediniz, yahud uzak bir yere atınız ki babanızın teveccühü ağyardan hâli olsun ve sırf size kalsun. Kardeşlerinin Yusuf'u kuyunun dibine atmaları, vesvâs vukuunun kalbe istilâ ve beden muhabbetinin ve muvafakatinin kalbe hudusu ile, kalbi, süflî cihete, tabiat-i bedeniye kuyusunun dibine kadar cezb etmeleridir. Ancak Yûsuf'a; «İbrahim Aleyhisselâm'ın libasından tecrid edildiği ve ateşe atıldığı zaman, Cebrail'in cennetden getiripde İbrahim'e giydirdiği ve İbrahim'den İshak'ın ve İshak'tan Yakub'un vâris olarak, bir hamail ile Yûsuf'un boynuna asmış olduğu gömleği, kuyuya inerken Cebrail'in gelip Yusuf'a giydirdiği, yoksa suda boğulur ve avreti (setri vacibolan azayı beden) zâhir olurdu» diye rivayet olunmuşdur ki, bu da istidad-ı asli ve nûr-i fitri sıfatına işaretdir. İşte İbrahim'i ateşden koruyan hatta ateşin serin ve selâmet olmasına sebeb olan; bu gömlek idi. Ve kardeşlerin, akl-ı meâd babında ve meaş tahsili hususunda, fikre tenzil ettirip o cihete teveccüh ettirmesi **(Yahlü leküm vechü ebîküm ve tekûnû min**

ba'dihi kavmen sâlihiyne) (Ayet 9) âyetinin mânâsıdır. Yâni babanız, sırf size teveccüh ettikten sonra, meaş tertibinde ve istediğiniz gibi meaş esbabını hazırlamakta sâlih kimselerden olursunuz. Kuvânın, tesvilât-ı şeytaniye ve tağrirat-ı (aldatma) nefsâniye ile aklı kandırmalarıdır, ve **(Ersilhu me'anâ ğaden yerta ve yel'ab)** (Ayet 12) «Yarın Yûsuf'u bizimle beraber sahraya gönder, yemiş yesin ve oynasın» sözlerinin mânâsıdır. **(Ve innâ lehû lehâfizûne)** (Ayet 12) Ve biz, elbette onu muhafaza edicileriz. **(Kaâle innî leyahzununî en tezhebû bihî ve ehâfü en ye'külehüzzi'bü ve entüm anhü ğafilûne)** (Ayet 13) Yakub Aleyhisselâm «Sizin, Yûsuf'u götürmenizden ben elbette mahzun olur ve siz ondan gafil iken, kurdun onu yemesinden korkarım» dedi.

(Ayet 14) **(Kaâlû lein ekelehüzzi'bü ve nahnü usbetün innâ izen lehâsirûne)** Kardeşler: «Vallahi biz bu kadar kuvvetli ve kalabalık iken onu kurd yerse bizler, elbette hüsran sahibleri olmuş oluruz, yazıklar olsun bize» dediler. **(Felemmâ zehebû bihî ve ecme'û en yec'alûhu fî ğayâbetilcubbi)** (Ayet 15) Vaktaki Yusuf'u sahraya götürüp kuyu dibine bırakmağa ittifak ettiler. **(Ve evhaynâ ileyhi letünebbiennehüm biemri'him hâzâ ve hüm lâyeş'urûne)** (Ayet 15) Biz, Yûsuf'a vahyettik ki; elbette sen bunlara, bu işlerini müatebe (itab etme, darılma, azarlama) yolunda bildireceksin. Halbuki onların şuurları yoktur.

(Ayet 16) **(Ve câû ebâhüm işâen yebkûne)** Kardeşler, geç vakit ağlayarak babalarına geldiler. **(Kaâlû yâ ebânâ innâ zehebnâ nestebiku ve tereknâ Yûsufe inde metâ'ına fe'ekelehüzzi'bu)** (Ayet 17) «Ey babamız, bir müsabakaya gidib, Yusuf'u eşyalarımızın yanında bırakdıkdı, hemen Yusuf'u kurd yedi. **(Ve mâ ente bimü'minin lenâ velev künnâ sâdıkîne)** (Ayet 17) Ve biz, her ne kadar doğru söyleyici olsak da sen bizi tasdik etmezsin. Bize inanıcı değilsin» dediler.

(Ayet 18) **(Ve câû alâ kamiysihî bidemin kezibin)** Ve yalancı bir kan ile bulaşmış gömleğini getirdiler. **(Kaâle bel sevvelet leküm enfüsüküm emrâ)** (Ayet 18) Yâkub Aleyhisselâm «Belki nefisleriniz size bir şeyi tezyin ve tesvil etmiştir. (tesvil hattızatında çirkin kötü bir şeyi güzel iyi gösterip aldatmak; tezyin: ziynetlemek) **(Fe sabrün cemîlün vallahül müste'ânü alâ mâ tesifûne)** (Ayet 18) Şimdi benim işim güzelce sabr etmekdir ve sizin vasf ettiğiniz şey üzre sabretmek için Allah'tan yardım isterim» dedi. Kardeşlerin, kurda iftiraları: kuvve-i gazâbiye zâhir olduğu vakit; kalbi kendisine mahsus işlerinden büsbütün örter, kuvve-i gazâbiyenin halinden âşikâr olan,

kuvve-i gazabiyenin kalbe daha zararlı ve kalbin işini ibtalde ve onu mahcub kılmakda daha kuvvetli olmasıdır ki eklin mânâsı budur. Halbuki kuvve-i şehevâniye ve havâss vesâir kuvvetler, kalbi öldürmekde ve paralamakda daha şiddetli ve nefsûlemrde kalbe daha muzır ve cihet-i süfliyeye daha câzib ve siyaset-i akliyeyi ve evâmir ve nevâhiy-i şer'iyeyi kabulden imtinada daha şiddetlidir. İşte hakikatde mes'ele bunun hilâfına olmakla beraber, bu eserin kuvve-i gazabiyeden zuhuru, gömleğin üzerine olan yalancı kan demekdir. Yusuf'un firakında Yakub'un gözlerinin beyazlanması, kalb Yusuf'u, tabiat kuyusunun dibinde iken nûr-i aklın fikdanından ve basiretin kelâlinden ibarettir.

(Ayet 19) **(Ve câet seyyâretün fe'erselû vâridehüm fe'adlâ delvehu)** Bir kafile geldi, sucularını gönderdiler, sucu kovasını kuyuya saldı. **Kaâle ya büşrâ hâzâ ğulâmün)** (Ayet 19) Sucu «Müjde. İşte bu güzel bir oğlan» dedi. **(Ve eserrûhu bidâ'aten vallahü alimün bimâ ya'melûne)** (Ayet 19) Kervancılar onu sermaye olmak üzre sakladılar. Allah Teâlâ, onların yapdıklarını bilicidir. **(Ve şerevhü bisemenin bahsin derâhime ma'dûdâtin, ve kânû fihi minezzâhidine)** (Ayet 20) Kardeşleri yetişip, Yûsuf'u noksan bir fiatla, ucuzca sattılar **(Ve kânû fihi minezzâhidine)** (Ayet 20) Yusuf hakkında zahidlerden, paraya tamâ' etmiyenlerden, kanâat edenlerden olmuşlardı. Yusuf'u kuyudan çıkaran bazı seyyare, kuvve-i fikriyedir.

(Ayet 21) **(Ve kaâlelleziyşterâhu min mısra limre'etihi ekrimî mesvâhü asâ en yenfe'anâ ev nettehizehu veledâ)** Mısır'da Yusuf'u satın alan, Mısır'ın Azizi karısına «Yusuf'a ikram et, rahatına bak, onun bize faideli olması umulur, yâhud belki onu oğul ediniriz.» dedi. **(Ve kezâlike mekkennâ liyûsufe, fil'ardı)** (Ayet 21) İşte böylece yeryüzünde biz Yusuf'a kudret verdik, Yusuf'u yeryüzünde kuvvetlendirdik. Yusuf'u Mısrın Azizine satmaları: kuvve-i fikriyenin ruha yakınlığı ve nuruyla nurlanması zamanında kendisine hasıl olan ve ruhtan sıyrılıb akan mânâ-yı maârif sebebiyle kuvanın, kalbi kudsî medinesi mısrından olan ruh azizine teslim etmeleridir. Zirâ kuvve-i fikriye cismâni olub kalb cismâni olmayınca, kuvve-i fikriye kalb makamına vasıl olamaz. Ancak sadır makamında, yâni: kalbin nefis tarafına gelen cihetinde, kalbin nefis perdelerile bürünmüş olduğu zaman vasıl olabilir. Amma fuad makamında ve kalbin tecerrüdü, yahud sır tesmiye ettikleri ruh makamına ulaştığı zamanda kuvve-i müfekkire kalbi ruh azizinin yanında terk ve ona teslim eder ve yakınlığı sebebiyle kendisine hasıl olan maâniy-i mezkûredir. Hemmleri üzre kalbten ayrılır. **(Ekrimî mesvâhü)** (Ayet 21) sözüyle, Aziz'in Zeliha ismînde Yûsuf'u kendisine ısmarladığı karı-

sı, ruh nuruyla nurlanıp, ruhun eseri kendisine erişen, fakat Nur'da kuvvetleşmeyen ve nefs-i mutmaine derecesine baliğ olmayan nefs-i levvamedir. Allah Teâlâ'nın, Yusuf'u yer yüzünde kedûrat sahibi kılması, tezkiyeden ve ruh nuruyla nurlandıktan sonra nefis ve kuvaya mukavemet üzere Allah Teâlâ'nın kalbe kedûrat vermesidir. Ve istidadında kemali fiile çıkarmak için alât-ı bedeniyeyi, kemâlat tahsilinde istimali ve riyâzâtlarla siyaset etmesi için kalbi, beden arzı üzerine musallat etmesidir. Nitekim **(Ve linü'allimehu min te'vîlil'ehâdisi)** (Ayet 21) buyurduğu yâni, âlem-i kevn ve fesadda câri olan vekâyiin teminini ona bildirmek için iş bu inca ve ikdarı, yâni; kurtarma ve kûdret vermeyi Yusuf'a yaptık. **(Vallahü ğâlibün alâ emrihî)** (Ayet 21) Allah Teâlâ hazretleri, Yusuf'un istidadının iktiza ettiği makamına, eşûddinin (yiğitlik çağı) kemâlinin gayesine ulaştırmak ve Yusuf'a ilim ve hikmeti vermek için teyid, tevfik, ve nusratı ile işine galibtir. Nitekim **(Ve lemmâ beleğa eşüddehû âteynâhü hükmen ve ilmâ)** (Ayet 22) Yusuf eşüddine baliğ olunca, kendisine hüküm ve ilim verdik buyurmuştur. Eşüd, hilkat perdelerinden tecerrüd ile fıtrat-ı Ulâ'ya vusulün nihayetidir ki, ona makam-ı fütüvvet denilir **(Ve lâkinne ekserennâsi lâ ya'lemûne)** (Ayet 21) Lâkin insanların çoğu bu hususta işlerin Allah'ın kudretinde olduğunu bilmeyip, sâi ve içtihad ve terbiyeye nisbet ederler. Ve bilmezler ki, sâi ve içtihad, terbiye ve riyazat da Allah'ındır. Allah Teâlâ, onları takdir eylediğine esbab ve vesaid kılmıştır. Bu sebebten esbabı da büsbütün azl etmeyip **(âteynâhü hükmen ve ilma)** (Ayet 22) «Sonra **(Ve kezâlike neczilmuhsinîne)** (Ayet 22) taleb ve irade, içtihad ve riyazatla ihsan sahibi olanları biz, böylece cezalandırırız» buyurdu.

(Ayet 23) **(Ve râvedethülleti hüve fî beytihâ an nefsihi)** Yusuf'un, evinde kaldığı azizin zevcesi Züleyha, Yusuf'u nezahat-ı nefsinden ve necabeti fıtratından çıkarıp, vika-yi cimâ'a davet ve bu babta ilhah (bir şeyin, bir işin kabul ve icrasını can sıkacak mertebenin fevkında zorlamak) ve israr eyledi. **(Ve ğallekatil'ebvâbe ve kaâlet heyte leke)** (Ayet 23) Ve bu hilede mübalâğa ederek, bütün kapıları kapatıp, buyrun, dedi. **(Kale me'âzallahi innehü rabbî ahsene mesvâ)** (Ayet 23) Yusuf; necabet, nübüvvet, fıtrat ve taharet muktezası ile «Ben bu fenalıktan Allah'a sığınırım. Tahkik enva-ı lütuf ve keremle bana ihsan etmiş olan sahibime ben nasıl fenalık ederim. **(İnnehü lâ yüflihuzzâlimûne)** (Ayet 23) İhsan mukabelesinde kötülük eden zalimler muhakkak füyuz ve felâh bulamazlar» dedi.

(Ayet 24) **(Ve lekad hemmet bihî)** Tahkik kadın, Yusuf'u kasd ve irade ve ihtiyarile Yusuf'a tâalluk etti. **(Ve hemme bihâ)** (Ayet

24) Yusuf da beşeriyeti muktezâsile kadına meyl eyledi. **(Levlâ en reâ bürhâne rabbihi)** (Ayet 24) Eğer Allah'ın ilhamıyla Yusuf, zinanın, iyilik edenin ihsanına karşı fenalığın çirkin olduğuna dair Rab'binin bürhanının aşikâr delilini görmeye idi, kuvve-i şehvaniye ateşinin tuğyanı ile elbette helâk olurdu. Lâkin Rab'binin bürhanını görünce, ibâ ve imtina eyledi. **(Kezâlike linasrife anhüssûe velfahşâe)** (Ayet 24) İhsana karşı kötülüğü ve ismet ve iffet bedelinde fahşayı, Yusuf'tan sarf ve men etmek için böylece yaptık. Ve ona ilham eyledik **(İnnehu min ibâdınalmuhlesîne)** (Ayet 24) Zirâ Yûsuf bizim beşeriyet pasından ve şehvet anından halis kıldığımız kullarımızdandır.

(Ayet 25) **(Vestebekalbâbe ve kaddet kamîsahü min dübürin)** Yusuf'a, haramdan sakınmak galebe olduktan sonra, kaçmağa başlayıp evden çıkmayı kast, Züleyha ise, Yusuf'u çıkmaktan men etmek istemekle ikisi de kapıya koşarken, kadın Yusuf'un arkasından gömleğini tutarak yırttı. **(Ve elfeyâ seyyideha ledelbâbi)** (Ayet 25) Yusuf kapıyı açıpta ikisi birden kapıdan haykırıverince, efendisine, kadının kocasına kapıda tesadüf ettiler. İmdi Züleyha'nın, Yusuf'u cimâ'a daveti ve kapıları Yusuf'a kapaması, nefs-i levvamenin sıfatıyla zuhuruna işarettir. Zira ruh makamında telvin, kalbin vücudu ile olduğu gibi, kalb makamında telvin de nefsin zuhuru ve tesvil ile (çirkini güzel gösterib aldatmak) kalbi nefsine cezbi ve kalb üzerine istilâsı ve sıfat ve lezzâtını tezyini ve hâcib olan sıfatlarile nur menfezlerini ve fikir yollarını kapaması sebebiyle, kalbin ruha doğru mahrecini, yollarını kapamasıyla olur. Yusuf'un kadına hemmi; temkin ve istikamet olmadığından kalbin nefse meylidir. Yusuf'un, Rab'binin bürhanını görmesi, kalbin, nazarı akıl ve nur-u basiret ile bu telvini idrâk etmesidir. Nitekim kıssa da Yusuf'a babası görünerek men eyledi, yahud, bir seda gelip men eyledi, yahud, Yâkub'un eliyle boynuna vurularak şehveti parmaklarından çıkıb gitti, denilmiştir ki bunların kâffesi, aklın bürhan ve nur-u basiret ve hidayetle kalbi, nefsin muhalefetinden men etmesine ve nefiste nâfiz olan şehvet ve zulmetinin girmesini mucib heyet-i nuriye ile, nefisten heyet-i zulmaniyeyi izale edici kudret ve teyid nurlarıyla aklın kalbte tesirine işarettir. Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılması; nefsin sıfatı ile kalbte tesiri sebebiyle kalbin, ahlâk-ı hasene ve âmâl-i sâliha cihetinden olan sıfatı nuriye libasının, nefis tarafından yırtılmasına işarettir. Zira bu sıfat, kalbin, sadr tesmiye olunan nefis tarafına bakan cihetile kesbeylediği bir sıfattır. Bu da çaresiz kalbin arkasıdır. **(Ve elfeyâ seyyidehâ ledelbâbe)** (Ayet 25) kavli kalbin bürhan-ı akliyeyi tezekkürü vasıtasıyle ruha, ikbali zamanında ruh

nurunun zuhuruna ve nûr-i kudsînin kalbe vüruduna ve nefsin, kalbi kendi cihetine cezbi ve kalbe istilası ile, kalbe münazaası halinde ruh nurunun nefsi de kalbe tâbi kılıp, sonra kalb vasıtasiyle nefse de nurun zuhurudur.

(Ayet 25) **Kalet mâ cezâü men erâde biehlike sûen illâ en yüscene ev azâbün elîmin)** Züleyha, şikâyet tarikiyle ağlayarak «Senin ehline fenalık murad eden, cebren zina etmek isteyen kimsenin cezası, zindana atılmaktan, yahud zindandan daha şiddetli ve elemli bir azabla azab olunmaktan başka nedir?» dedi.

(Ayet 26) **(Kale hiye râvedetnî an nefsî)** Yûsuf, efendisine karşı «O, kendisi hud'a edip, bana ısrarla fiil-i zinayı emr etti.» dedi. Efendi huzurunda, bu şûretle tariz ettikten sonra **(Ve şehide şâhidün min ehlihâ)** (Ayet 26) Züleyha'nın ehlinden, henüz süt emmekte olan beşikteki bir çocuk, Hak'kın kudret vermesiyle nutka gelerek şehadet eyledi. Şu suretle ki: **(İn kâne kamîsuhü kudde min kubülin fesadekat ve hüve minelkâzibîne)** (Ayet 26) «Eğer Yusuf'un gömleği ön taraftan yırtılmış ise, Züleyha doğrudur. Yusuf, berâat davasında kâziplerdendir.

(Ayet 27) **(Ve in kâne kamîsuhü kudde min dübürin fekezebet ve hüve minessâdıkîne)** Ve eğer Yusuf'un gömleği arkadan yırtılmış ise, Züleyha, ismet ve berâat davasında yalan söyler. Yusuf iddia ettiği berâat ve iffetde sadıklardandır.» **(Felemma reâ kamîsahü kudde min dübürin kaâle innehü min keydi künne, inne keyde künne azîmün)** (Ayet 28) Vaktaki aziz, Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce «Tahkik o sizin hilenizdendir. Sizin hileniz, şeytanın hilesinden büyüktür» dedi.

(Ayet 29) **(Yûsufü a'rid an hâzâ)** Aziz'in indinde Yusuf'un berâat ve tahareti zâhir olunca; rezalet korkusundan keyfiyeti setr ve ihfasına mübaşeret ederek «Ey Yusuf! Sen bu kelâmdan i'râz ve sükût et. Ve bu işi ketmet. **(Vestağfirî lizenbiki)** (Ayet 29) Ey Züleyha! Sen de günahından istiğfar et. Tahkik sen günahı ve fena âdeti kasd edenlerden oldun» dedi. Züleyha'nın **(Kalet mâ cezâü men erâde biehlike sûen illâ en yüscene ev azâbün elîm)** (Ayet 25) kavli, nefsin kendi arızalarını mesalih-i akliye suretlerinde tesvil ve kadınların erkeklere karşı fikir vermeleri gibi mefasidinin, akıl için muraat ve muvafakat olunması vacib olan mesalih-i akliyeye benzeyecek derecede i'razını tezyin etmesi ve aklın mezkûr garazlarda nefse muhalefeti, nefse fenalık istemesidir. Kalbin cihet-i ulviyeye meyli; nefsin kabülünü ve davasını tekzib eylemesidir. «Züleyhanın ehlinden olan şahid; amcasının oğlu idi» denilmesine göre: âmâl ve

ahlâk cihetinden vâki olan fesadın, ancak nefis cânibinden ve nefsin istilâsından olduğunu bilen fikirdir. Zira eğer fesad, kalbten ve kalbin nefse meylinden olsa idi; mücerret amelde olmayıp itikad ve azimette olurdu. Teyzesinin oğlu idi denilmesine göre şâhit; sadır cihetinden, kalbi cazib, bedenin muvafakatine ve beden arzında ameliyata mübaşir olan nefisteki süfli meyle delâlet eden, cismani tabiattır. Hulûl ve fesadın, iffet ve azimette olmayıp amelde vaki' olduğuna, bunun da ancak nefsani dâiye tarafından olacağına ruhun hidayet nuru ile ıttılaı, **(Felemmâ reâ kamîsahû kudde min dübürin kaâle innehû min keydi künne inne keyde künne azîmün)** (Ayet 28) kavlinin mânâsıdır. **(Yûsufü a'rid an hâzâ vestağfirî lizenbike)** (Ayet 29) kavli; Ruh nurunun, kalb üzerinde işrakına ve kalbi, nefs cihetinden çevirip, nefsin amelinden irâz ile emr eden ve başka bir defa daha meyli hâdis olmamak için kalbi hatırlatan nâzil nuru ve hâtır ruhu sebebiyle, bu vârid ve hatırın tenevvür ve tasfiye ile nefisde tesirile, kalbin ruh cânibine incizabına işaretdir. Zira nefsin, kalbten kendisine münâkis olan ruh nuruyla nurlanması, kendisile kalbe ğalib olduğu heyet-i muzlimeden nefsin istiğfarıdır. İmdi kalb, ruha ittisal ve nuruyla iştirakten ibaret olan bu menzile baliğ olup ve nefis, kalb nuru şuâı ile nurlanarak, kedûretden sâfi olunca: o nefis-i emmareliği zamanında olduğu gibi kalbi nefse cezb ve tabii lezzetleri tahsilde istihdam ile hacetini kaza ve kalbi, nefsin heyetiyle teşkil ve efâl ve lezzetinde nefse müşarik olması için makam ve mertebesinden, kendi mertebesine düşürmek değil, belki kalbin nuru ile nurlanmak ve heyetiyle şekillenmek ve kalbe yanaşmak ve makamına ulaşmak için o kalbe âşık olur. Ve o takdirce nefsin bütün kuvvetleri müteessir olur. Hatta kuvânın tesiriyle, tabii kuvvetler bile müteessir olur.

İşte **(Ve kaâle nisvetün fîlmedînetimre'etü'l'azîzi türâvidü fetâhâ an nefsihî)** (Ayet 30) Yâni, Mısırdaki kadınlardan bir cemeat; «Azizin karısı, kendi kölesini cimâ'a davet ediyor. **(Kad şeğafehâ hubbâ)** (Ayet 30) Tahkik Yûsuf'un muhabbeti, kadının kalbini yakmıştır. **(İnnâ lenerâhâ fî dalâlin mübînin)** (Ayet 30) Vallah biz o kadını âşikar bir delâlette görüyoruz» dediler.

(Ayet 31) **(Felemmâ semi'at bimekrihinne erselet ileyhinne ve a'tedet lehünne müttekâen ve âtet külle vâhidetin min hünne sıkkînen ve kaletihruc aleyhinne)** Züleyha, kadınların, hakkında söylendiklerini işittikte onlara haber gönderip ziyafete davet eyledi. Ve kendilerine sofra ve konuklar hazırladı. Ve yiyecekleri elma ve armudları soymaları için her birine keskin bir bıçak verip, o esnada Yusuf'a «Bunların yanına çık» dedi. **(Felemmâ re'eynehû ekbernehû**

ve katta'ne eydiyehünne) (Ayet 31) Kadınlar, Yusuf'u görünce, Allahü ekber diye, Yusuf'un cemâlinden hayrete dalarak, bıçaklarla kendi ellerini kesmeğe başladılar. **(Ve kulne hâşe lillâhi mâ hâzâ beşerâ)** (Ayet 31) «Ve biz, Allah'ı tenzih ederiz ki bu beşer değildir. Gördüğümüz suret, olsa olsa ancak cemil ve kerim bir melektir. Çamurdan yapılmış beşer değil, belki bir ruh-i musavverdir» dediler.

(Ayet 32) **(Kaâlet fezâlikünnellezî lûmtünennî fîhi)** Züleyha «İşte, hakkında beni levm ettiğiniz Ken'an'lı kul budur dedi». **(Ve lekad râvedtühü an nefsihî festa'seme)** (Ayet 32) «Vallahi ben, onu dâvet ettim. Fakat o, kemâl ismet ve iffetinden dolayı kabülden imtina eyledi. **(Ve lein lem yef'al mâ âmürühü feyüscenenne ve leyekünen minessâğirîne)** (Ayet 32) Vallahi eğer benim emr ettiğimi yapmayacak olursa, elbette zindana atılacak ve zelil ve hakirlerden olacaktır.» dedi. İmdi kalb, heyet-i nuriyesi ve hiss-i zâti-i fıtrisi ve ruhunun mücaderetine terakki ve sermenziline büluğu sıfat-ı kesbisi ile ne zaman nefse istilâ ederse, kalb nefsi ve nefis de bedeni kendine tâbi kıldığı için bütün kuvâ-i bedeniye kalbin nuriyle nurlanır. Ve beden kuvvetleri, efalinden meşğul olur ve gıdada tasarrufatından hayrette kalır. Ve telezzüz, tegaddi, tefekkür işlerini tedbir eylediği beden aletleri bıçaklarından zuhul ederek, tasarrufatında âlâtı ettiği kûdretini cerheyler. Ve nefsin misafirlikte kendilerine hazırladığı âzây-ı beden kütükleri, mahallerinde mebhut (Hayran olmuş, mütehayyır) olarak kalır. İşte **(Felemmâ re'eynehû ekbernehu ve katta'ne eydiyehünne ve kulne hâşelillâhi** (Ayet 31) kavlinin mânâsı budur. Züleyha'nın **(Uhrüc aleyhinne)** (Ayet 31) kavlinin mânâşı, nefsin irade ile, kalb nuru ile celâllenmesini taleb etmesidir. Ve nefse tenevvür istidadının husuluyla, kendisine kalb nurunun tulû'unu nefsin iktiza etmesidir. İmdi nefis, kalbin irade dizisinde dizildiği ve suluk azminde kalbe munazaasının azaldığı ve kalbin mütavaatına alışdığı vakit, halvetde duhul ile, riyâzâtın vakti hulûl etmiş olur. Zira bu takdirde; kalb âlâyık ve mevâniinden (manilerinden) tecerrüd etmiş ve tereddinin intifasıyla (ortadan yok olmasıyla) garazını tecrid eylemişdir. Zira bâzen nefis, bâzen de ruh cihetine incizabı (çekilmesi) sebebiyle, azmin tereddüdü ile suluk mümkün olamaz ve halvetin şartı olan cemiyyetin fıkdanından, halvet de sahih olamaz. Ve bu riyâzât, tetavvu' ile nafile ibadet olan nefsin riyazatı değildir. Çünkü nefis riyazatı, halvete muhtaç değildir. Belki muhalefet irtikabının terkine ve envâ-ı züht ve ibadetlerden mukavemetlerle nefsin kesr (kırmak-kıvrılmak) ve kahrına ikdama (devamlı çalışma, sebat ile sai) muhtacdır. Kalbin riyazatı

ise: ancak şuhud ve beka talebinde ve tarik-i fenanın (fena yolunun) sulûkunda kalbin sıfatı ulum ve kemâlât ve kuşufundan (keşiflerinden) tenezzühü (gezinmesi) iledir. Bu da, nefsin kalbe istilâsından, ismetden sonradır. Nitekim nefis **(Ve lekad râvedtühü an nefsini festa' seme)** (Ayet 32) demiştir. Yâni nefsinden ismeti taleb etti ve ismeti ziyade eyledi. **(Ve lein lemyef'al mâ âmürühü)** (Ayet 32) Eğer benim ona emr ettiğimi yapmazsa, hazmı ifa eylemezse halvet ve lezzetden inkıtâ ile müdrikât-ı hissiyeden (hissî idrâklerden) (hissi ukul) ve arzu ve rahatdan ve beden lezzetlerinden elbetteki men olunacaktır. **(Ve leye kûnen mines sâğirine)** (Ayet 32) Ve bizim indimizde kerâmet ve izzeti bulunamadığından ve ondan ayrıldığımız ve onun da bedendeki avne (yardımcı) ve hademenin riyasetinden ayrıldığından elbette zelil olanlardan olacaktır.

Sahrada, ibadeti zamanında Resullullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem'e, halvet sevdirildiği gibi Yusuf'a da halvet sevdirilince **(Kaâle Rabbissicnü ehabbü ileyye mimmâ yed'ûnenî ileyhi)** (Ayet 33) «Ey Rabbim! Bu kadınların beni da'vet ettikleri şeyden, zindan bana daha muhabbetlidir. **(Ve illâ tasrif annî keyde hünne asbü ileyhinne ve ekün minel câhilîne)** (Ayet 33) Ve eğer sen, onların hilesini benden sarf ve men etmezsen ben, onlara meyl eder ve câhillerden olurum» dedi. Yûsuf, onların beni davet ettikleri diyerek; hilelerini, ondan men etmesini. Rab'binden dua eyledi. Zira cihet-i süfliyeye meyil ve kalbi de o cihete cezb ve kalbi, nefis menzilesine düşürmek daiyesi (insanı bir hususa, bir şey'e kalben inhimak göstermeğe sebeb olan haleti mâneviye) ebeden zâil olmayacak bir şekilde nefsin tabiatında mevcuddur. Halbuki kalb nuruyla, nefsin tenevvürü (aydınlanması) ve kalbe itaati devam etmiyen bir emr-i ârızîdir. Kalb ise; daima nefse amellerinde imdad eder. Zira kalb, iki tabiatlı ve iki yüzlüdür. Bir yüzüyle ruha, diğer yüziyle nefse çeker. Ve bir yüzüyle ruha, diğer yüzüyle nefse ikbal (teveccüh, meyl, rağbet) eder. Binaenaleyh: Eğer cihet-i âliyenin tagallübü (galebe etmesi) ve mele-i âlâ nurlariyla imdadı sebebiyle, Allah Teâlâ'nın kalbi muhafazası olmasa, kalbe, cehâletiyle nefse meyl etmekden daha yakın bir şey yokdur. Nitekim Nebi Aleyhisselâm «Ey Allahım! Benim kalbimi dinin üzre sâbit kıl» buyurmuşdur. Cenâb-ı Nebi'nin bu sözü söylediği vakit, «Sen vahy sahibi bir Nebi iken böyle der misin?» denildikte «Beni ne şey emin kılar ki, kalb, sahrada olan bir tüy gibidir rüzgârlar, onu istediği gibi çevirir» buyurmuşdur. İşte bu dua, ebeden kalbe vâcib bulunan, kalbin iftikârı (fakirliği, aşağılığı) suretidir.

(Ayet 34) **(Festecâbe lehu rabbühü fesarefe anhü keydehünne)** Rabbi, Yusuf'un duasını kabul, yâni Yusuf'u te'yid-i kuds ile tey'id ve ilka-i subbuhi ile takviye ederek, yüzünü rics cânibinden kuds cânibine sarf ve bu suretle kadınların hilelerini ondan def eyledi. **(İnnehü hüvessemîul'alîmu)** (Ayet 34) Tahkik Allah Teâlâ hazretleri, sır makamında kalbin münacatını işidici, Allah'a ihtiyacı zamanında kalbe karşı yapılması lâyık olan şey'i bilicidir. **(Sümme bedâlehüm min ba'di mâ re'evûl'lâyâti leyescününnehü hattâ hiynin)** (Ayet 35) Sonra Yusuf'un, ismet ve berâati âlâmetlerini gördükten sonra Aziz'e ve kadınlara ittifak olunmuş bir rey lâyıh ve zâhir oldu ki, o da bir zamana değin Yusuf'u zindana atmaları idi. Yâni, ruh azizine ve nefis ve kuvâ kadınlarına ve ruhun akıl ve fikir ve sâir avenesine, cemisinin ittifak ettiklerini bir rey zahir oldu. O rey, Yusuf'u, kendisine daha muhabbetli olan halvetde behemehal terkedeceklerdi. Ruh, şuhud nuruyla kalbi, kahr ve tasarrufat ve sıfatından menetmek, nefis ve sair kuvâ, kalbin ismet ve sıdık, azimet âlâmetlerini ve nuruyla nefse galibiyeti ve Allah'a iftikarda ihlâsını gördüklerinden dolayı kalbi kendilerine cezb etmek istemelerinden imtinâ ettikleri, vehim, kalbin dinde selâbeti ve Hak ile taavvüzü (sığınması) zamanında nurundan inhizamı (bozulması, ezilip alt olması) ve zıllından firarı, akıl, hidayet nuruyla nurlandığı, fikir de saltanatın halvetde hasıl olduğu için hepsi birden kalbi halvete terk etmeğe karar verdiler.

(Ayet 36) **(Ve dehale me'ahussicne feteyâne)** İttifaken iki delikanlı, Yusuf'la beraber zindana girdiler **(Kaâle ehadühümâ innî erânî a'sirû hamrâ)** (Ayet 36) Bunların birisi: «Ben, rüyada şarab olacak şırayı sıkdığımı görüyorum.» **(Ve kaâlel'âharu innî erânî ahmilü fevka re'sî hubzen te'kulûttayrü minhu)** (Ayet 36) Diğeri de «Ben, rüyamda başım üzre ekmek taşıdığımı ve kuşların bu ekmekten yediğini görüyorum,» dedi. **(Nebbi'nâ bite'vilihî, innâ nerâke minel muhsinîne)** (Ayet 36), «Ey Yusuf, rüyanın tevilini bize bildir. Biz, seni ihsan sahiblerinden görüyoruz», dediler.

(Ayet 37) **(Kaâle lâ ye'tikûma ta'âmün türzekaânihî illâ nebbe'tükümâ bite'vilihî kable en ye'tiyekümâ)** Yusuf, rızıklanacak taamınız, size gelmez. Ancak o taamın size gelmesinden evvel ben size onun mahiyetini ve tesîr ve tevlit keyfiyetini ve mizaçı takviyesini haber veririm. **(Zâlikümâ mimmâ allemenî rabbî** (Ayet 37) Sizin rüyanızı tâbir ve taamınızı tevil, Rab'bimin bana tâlim ettirmiş olduğu ilimlerdendir. **(İnniy terektü millete kavmin lâ yü'minûne billâhi ve hüm bil'âhiretihüm kâfirûne)** (Ayet 37) Basiretimden perde ve gözümden hicab kalktıktan sonra ben, Allah'a iman etmeyen ve bu

neşe'de cereyan eden işlerin cezası için hazırlanmış olan âhiret neşesine iman etmeyip, âhireti münkir ve kâfir olan kavmin milletini terk eyledim.

(Ayet 38) **(Vetteba'tü millete âbâî İbrahîme ve İshâka ve Ya'kuûbe)** Ve tevhid yoluna sülûkta, babalarım İbrahim, İshak, ve Yakub'un milletine tâbi oldum. **(Mâ kâne lenâ en müşrike billâhi min şey'in)** (Ayet 38) Biz maâşir-i enbiyaya (Nebiler topluluğuna) vücûdu olmayan bir şeyi Allah Teâlâ'ya şirk etmek caiz ve sahih olmaz. **(Zâlike min fadlillâhi aleynâ ve alennâsi ve lâkinne ekserennâsi lâ yeşkürûne)** (Ayet 38) Bu, şuhud nev'indendir. Lâkin insanların çoğu Allah'ın nimetlerine şükür etmezler. İmdi Yusuf ile beraber zindana giren iki kişinin birisi; kalbe lâzım olan muhabbet-i ruhiye fütüvvetidir ki melike, hükümdara aşk şarabını içiren şarabcıdır. İkincisi: hayat-ı ruhiye gibi hiç bir halde kalbten ayrılmayan hevay-ı nefistir. Zira heva, nefsin bekası için Ruh'tan nefse feyezan eden nefsin hayatıdır ki bu hevâ mediney-i bedende (Beden şehrinde) rızıkları tedbir eden hükümdarın ekmekçisidir. Bu, iki kuvvet, halvetin gayrinde değil, halvette; kalbe mülâzemet ederler.

(Ayet 36) **(İnnî erânî a'siru hamrâ)** Sözünde, şarabcının rüyası; şuhud-i hakikiden gafiet uykusunda, kalb marifeti salkımından, aşk şarafını sıkmakla muhabbet kuvvetinin hidayet bulmasıdır. **(İnnî erânî ahmilü fevka re'sî hübzâ)** (Ayet 36) sözünde ekmekçinin rüyası; hevânın, kuvây-ı nefsaniye kuşlarının lezzet ve şehavat ve huzuzunu tahsiline külliyetiyle teveccühüdür. Hevânın cezb eylediği huzuzatın cezbinden, kuşlara teşbihi, huzuzat tarafına kuş gibi sür'at hareketinden ileri gelmiştir. **(Lâ ye'tîkümâ te'âmün türzekanih)** (Ayet 37) Sözü, kalbin her iki kuvveti, huzuzundan men ettiğine, ancak işlerinin müncer olacağı ve kendilerine kıyamı vâcib olan siyaset ve tesdit (uzunluğuna doğrultmak, doğrultulmak) ve takvim ve ıslâhı bildirdikten sonra, huzuzunun (insanın hoşuna giden şeyler) men edilmiyeceğine işaretdir. Ve onlara **(İnnî terektü millete kavmin lâ yü'minûne)** (Ayet 37) sözüyle tevhidin izharı, kalbin bu iki kuvveti, zaruri olan emri ilâhî ile kıyama ve fuzulu terke ve vechenin tefrik ve himmetin neşetinden imtina'a teşvikidir. Zira hevânın hasiyeti, tefrika ve tenazu' (birbirile niza etmek-husumet edişmek) ve mütenazu' kuvvetlerin muhtelif şehvet ve arzularına ibadet etmektir. Ve bidayette ve nihayete vusulden evvel muhabbetin hasiyeti, hoş sıfata taâlluk ve cemal-i zâta değil, hoş sıfata taabbüddür. (İbadet etmek veya kulluk etmek). Binaenaleyh **(İnnî terektü millete kavmin)** (Ayet 37) sözüyle her ikisini tevhide davet etmiş-

tir. Yani, sıfat-ı nefs putlarına ve belki kalbin vücud ve sıfatına ibadet eden müşrikleri **(Ve hüm bil'âhiretihüm kâfirûne)** (Ayet 37) ve âlem-i ruhanide bekadan mahcub olanları, terk etmiştir. **(Vettebâtü millete âbâî İbrahîme ve İshâka ve Ya'kuûbe)** ve ben babalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinlerine tabi oldum.

(Ayet 38) **(Ma kâne lenâ en nüşrike billâhi min şey'in)** Bizim Allahu Teâlâ hazretlerine bir şeyi şirk etmekliğimiz, caiz ve sahih olamaz. **(Zâlike min fadlillâhi aleyna ve alennâsi ve lâkinne ekserennâsi lâyeşkurûn)** (Ayet 38) Bu tevhid bize vesair insanlara Allah'ın fazlındandır. Lâkin insanların çoğu şükretmezler.

(Ayet 39) **(Yâ sâhibeyissicni e'erbâbün müteferrikuûne hayrün emillâhülvâhidül kahhâr)** Yusuf «Ey zindan arkadaşları! Sizin her birinizin meselâ muhabbetin, sıfat ve esma gibi hevânın, kuvve-i nefsaniye gibi müteferrik biri bir emirle, diğeri başka bir emirle emr eden yekdiğerine zıd fakat hepsi de âciz birçok rableri olmak mı hayırlıdır? Yoksa **(Ve mâ emrünâ illâ vahidetün kelemhın bilbasari)** (Kamer Suresi, Ayet 50) buyurduğu gibi, yalnız bir emirle emr eden kavi ve kahhar, herkesi kahr eden, hiçbir şeyin ona işinde mümanaat ve imtina edemediği bir Rabbi mi olmak hayırlıdır?» diyerek muhabbet ile hevâyı vecihlerinin ittihadına cebr eyledi. Zira kalbe muhabbet eylediği vakit, muhabbeti hub sıfatından mümteni olub, zâta müteveccih olur. Tevhidde âdetleştiği ve alıştığı vakitte huzuz ve şehavata tapmaktan ve lezzeti tahsilde tefrikadan hevâ ve arzusu kesilir. Ve şeytan taatiyle değil emr-i hak ile hukuk ve zarurete iktisar (Kısa kesmek-Sözü uzatmamak) eyler.

(Ayet 41) **(Yâ sâhibeyissicni ammâ ehadüküma feyeskî rabbehü hamrâ)** Ey zindan arkadaşları, sizin biriniz rabbine şarab sunacaktır. Bu söz şirkten men ile, siyaset ettikten sonra bir necisin hal ve şanını taayinidir ki zat muhabbetini ruha teslit (sataştırma, üstün saldırtmak) etmektir. **(Ve emmel'âharu feyuslebu fete'külüttayrü min re'sihi)** (Ayet 41) amma diğeri salb olunarak (asılarak) kuşlar, başından yiyecektir. Bu sözde ikincisinin işinin neye varacağını beyandır. Onun salbi (asılması), nefsile efâli'nden men'i ve muktezasından sökülmesi ve mütehayyilenin kendisinde ve onun da mütecennibilede ve şair kuvvetlerde tasarrufu olamayacak derecede tabii, nebati kuvvetle dalında kararlaştırılmasıdır ki: İşte bu da, hevanın öldürülmesidir. Ölüp asıldıktan sonra, nefis kuvası kuşları emr-i Hak ile onun re'sinden ekl eder ki o da, hukuk ile kalmaktır. **(Kudiyel emrüllezî fîhi testeftiyâni)** (Ayet 41) Yâni, sizin işiniz bunun

üzerine sâbit ve müstekar oldu. Bu da, Allah'a takarrübü ve vusulü ve Allah'ta fena ile velâyet makamının zuhuru avnidir (yardımıdır). Şimdi bu iki kuvvet kendilerine taayyün eyledikleri işte, temekkün ettikleri vakit, şuhûd-i zâtî makamına vusul ile, kalb Yusuf'unun işi tamam olur. Ve halveti münkazi olur. Zira, zindan müddetinin uzunluğu Allah'ta sülûkunun imtidadıdır. İmdi kalbin fenası tamam olduğu vakit, bu iki kuvvetin emri müstevi olur. Çünkü muhabbet ile, hevâ ve nefisler ile değil belki Allah ile olurlar. Ve vücud-i Hakkanî ile beka'nın başlaması ile halvet zamanı nihayet bulur.

Lâkin **(izkurnî inde rabbike)** (Ayet 42) kavli ile işaret buyurulan bakiyenin vücudu dolayısı ile, sülûk henüz tamam olmamıştır. **(Ve kaâlellezî zanne ennehu nâcin minhüm ezkürnî inde rabbike)** (Ayet 42) Yusuf; «kurtulacağını bildiği kimseye; sahibinin yanında, beni hatırlat» dedi. Yânî: «muhabbet ve istikrar ile benim için ruh makamında, vücud taleb eyle» dedi. Zira muhabbet, aşk şarabıyla ruhu sarhoş ettiği zaman, Ruh vahdet makamına, kalb de ruh makamına terakki eder. Ve o makamda ruha Hak, kalbe de Sır denilir. Halbuki o taktirde ruh ile kalbin mevcud ve Hak nuru ile boğulmuş oldukları için, bu terakki fenâ değildir. Bu makamda kalmaktan tuğyan ve eneiyet neşet eder. Bu sebebten **(Fe ensâhüşşeytânü zikra rabbihî)** (Ayet 42) buyurmuştur. Yâni bakiye mevcud olduğu ve Ruh makamını taleb eylediği için, vehim şeytanı, kalb Yusuf'una Hak'ta fena ile Allahu Teâlâ'nın zikrini unutturdu. Yoksa, eğer bakiye mevcud olmasa idi, nefsinin zikrinden vücudunda zuhul ve gaflet etmiş olacaktı. İşte bu makam ile ihticab ve bakiye dolayısıyla **(Felebise fissicni bid'a sinîne)** (Ayet 42) Yusuf, daha yedi sene zindanda kaldı. Nebi Aleyhisselâtu Vesselâm Efendimiz «Allah, kardaşım Yusuf'a rahmet etsin. Eğer Rab'binin yanında beni hatırlat demeseydi, zindanda yedi sene kalmayacaktı.» buyurmuştur. Yahud mânâ: Hak cânibinden mahcub, memnu, makhur olan vehim şeytanı derecesinin yükseldiği ve sultanının istilâ eylediği ve sekir galib olduğu ve cemâl-i İlâhide hayretde kaldığı zamanda, mukarreb olan muhabbet Resûlüne hazret-i şuhudda, kalb Yusuf'unun zikrini unutturdu. Zira cemali müşahit olan muhib, hayrandır. Bütün halktan, vücudunun tefasilinden, belki nefsinden bile zâhil ve gafildir. Fenâsı tamam ve sekri munkazi oluncaya dek, ayn-i cem'de müstağraktır. Sonra sahve rücû edib, tafsili hatırlar. Sonra hüviyet denizinde intimas (Büsbütün mahv ve belirsiz olmak), zât-ı ehadiyede intimas ile fenâsı müntehi ve zindan zamanı munkazi oldukta; Allahu Teâlâ hazretleri onu, kendi hayatıyla ihya ve zât ve sıfatından ona vücud bağışlar. Ve halvet ve Allah'da sülûk ile, nefis sıfatlarından

itizali zamanında, nefis sıfatlarındaki tebdil suretini zayıf öküzlerin, semiz öküzleri ekletmesi suretiyle ve tabiat-ı bedeniye sıfatlarındaki tebdil suretini; kuru başakların yeşil başaklar üzere istilâsı suretiyle gösterdi.

(Ayet 43) **(Ve kaâlel melikü innî erâ seb'a bakarâtin simânin ye'külühünne seb'ün icâfün ve seb'a sünbülâtin hudrin ve uhara yâbisâtin, ya eyyühelmeleü ef tûnî fî rü'yaye in küntüm lirrü'yâ ta' bürûne)** Hükümdar dedi ki «Ben rüyada yedi semiz sığırı yedi zayıf sığırın yediğini ve yedi kuru başağa, yedi yeşil başağın sarılıp galip geldiğini gördüm». Her ne kadar Arab lisanında aziz; melik demek ise de bu rüyayı gören hükümdar, Kıtfir denilen aziz değildi. Belki, Kıtfir'i Mısır'a vâli kılan Riban İbni Velid idi. Bu beyan üzre **Ruh-i kuds** tesmiye olunan ervah meleklerinin mülkü olan **Akl-ı Fa'ale** işaret olur. Zira, Allahu Teâlâ hazretleri, nübüvvetin bidayetinden ibaret olan **fenay-ı tam** zamanında ehl-i velâyeti, ancak Ruhul-Kudsün nefhi ve vahyi vasıtasıyla ihya eder. Ve Ruhul-Kuddüs ittisal sebebiyle ayn-i cemde tefasil zâhir olur. Bu sebebten Yusuf, hükümdarın yanına dahil olduğu vakit, hükümdar İbrani lisanı ile tekellüm ederek, Yusuf ö lisanla cevab verdi. Ve melik yetmiş lisan bilirdi o lisanlarla Yusuf'a söyledi, Yusuf da o lisanların, kâffesi ile konuştu, denilmiştir.)

(Ayet 44) **(Kaâlu adgasü ahlâmin)** Muabbirler ve kâhinler «Bu rüya, kuvve-i müttehinenin tasfir ve ta'bir olunamıyacak derecede karıştırmış olduğu batıl suretlerdir. **(Ve mâ nahnü bite'vîlil'ahlâmi bi'âlimîne)** (Ayet 44) Ve bizler batıl suretlerin tevilini biliciler değiliz» dediler. Rüyaya batıl suretlerdir diyen muabbirler güruhu, vehim ile mahcub olan akıl ve fikir ve bizzat riyazat ve tebzil sırrından mahcub olan, vehim kuvay-ı şerifesidir. Nitekim bu kuvâ ile mahcub ve vâkıf olanların, ehl-i riyazatın ahvalini hurafattan ad ettikleri görülüyor.

(Ayet 45) **(Ve kalellezî necâ minhüma veddekere ba'de ümmetin ene ünebbiüküm bi'te'vilihi feersilûne)** İki zindan arkadaşından kurtulan ve uzun senelerden sonra hatırlayan kişi «Bu rüyanın tevilini ben size haber veririm, beni gönderiniz» dedi. **(Yûsüfü eyyühessıddıyku eftinâ fî seb'i bakarâtin simânin ye'kûluhünne sebün icâfün ve seb'i sünbülâtin hudrin ve uhara yâbisâtin le'allî erci'û ilennâsi le'allehüm ya'lemûne)** (Ayet 46) Zindana gelerek «Ey sadık dostum Yusuf! bize, yedi semiz sığırı yedi zayıf sığırın yediğine ve yedi yeşil başağa, yedi kuru başağın galip geldiğine dair rüyanın tevilini bildir ki, ben nâs'a götüreyim, nâs da bunun tevilini bileler.»

(Ayet 47) **(Kaâle tezra'ûne seb'a sinîne de'eb)** Yusuf «Siz âdet üzre yedi sene tohum ekersiniz. **(Femâ hasadtüm fezeruhü fî sünbülihî illâ kalîlen mimmâ tekülûne)** (Ayet 47) Mahsulatın, ancak yiyecekleriniz az miktarından mâadâsını başaklarında terk ediniz. **(Sümme ye'tî min ba'di zâlike seb'ün şidâdün ye'külne mâ kaddemtüm lehünne illâ kalîlen mimmâ tuhsinûne)** (Ayet 48) Sonra bolluk senelerinin ardından kıtlık ve şiddetli yedi sene gelecektir ki, o senelerde, ancak az miktardaki tohumlarınızdan mâadâ ithar eylemiş olduğunuz mahsulâtı yiyeceksiniz. **(Sümme ye'tî min ba'di zâlike âmün fîhi yügasûnnâsü ve fîhî ya'sirûne)** (Ayet 49) Şiddetli seneler geçtikten sonra insanların yağmurlandığı ve enva-ı yemişlerin verildiği bereketli ve bolluk seneler gelecektir» dedi.

(Ayet 50) **(Ve kaâlelmelikü'tûnî bihi)** Hükümdar, şarabcıdan Yusuf'un tabirini işidince «Yusuf'u bana getirin» dedi. **(Felemmâ câehürresûlü kaâlerci' ilâ rabbike fes'elhü mâ bâlünnisvetilleti katta'ne eydiyehünne, inne rabbî bikeydihinne alîmün)** (Ayet 50) Yusuf'u zindandan çıkarmak için kendisine elçi gelince «Ben, berâat ve ismetim zâhir olmadıkça çıkmam. Ey elçi sen seyyidine dön, ellerini kesmiş olan kadınların hal ve şanlarının ne olduğunu ve o müfterilerden bana karşı ceryan eden iftira işininin keşfini taleb eyle. **(İnne rabbi bi keydihinne alîmün** (Ayet 50) Tahkik, Rab'bim onların bana karşı olan hilelerini bilicidir» dedi.

(Ayet 51) **(Kaâle mâ hatbukünne iz râvedtünne yûsufe an nefsihi)** Elçi hükümdara dönerek Yusuf'un sözlerini arz edince, hükümdar o kadınları izharla: «Ey mekir ve hile eden kadınlar! Yûsuf'u, nefsinize davet etmenizde sizin şanınız neydi? Ve ondan ne gibi bir fesad alâmeti zâhir oldu ki, siz bu davete cüret ettiniz» dedi. **(Kulne hâşe lillâhi mâ alimnâ aleyhi minsû'in** (Ayet 51) Kadınlar hükümdarın sözünü işidince hepsi birden: «Biz, Allah'ı tenzih ederiz ki, bizim davetimize sebeb olacak zerre kadar bir fenalık ve çirkin âdet Yusuf'ta göremedik ve bilmiyoruz. Ancak Yusuf'un çok güzel olması sebebiyle, ona meylimiz dolayısıylâ davet eyledik. Fakat o, kemâl ve ismetinden ve necabet-i tabiatından, ismetini muhafaza eyledi» dediler. **(Kaâletimre'etülazîzi'l'âne hashaselhakkü)** (Ayet 51) Aziz'in karısı Züleyha günahını itiraf edici olarak: «Şimdi Hak zahir oldu. **(Ene râvedtühü an nefsihi** (Ayet 51) Ben onu fenalığa davet etmiştim. **(Ve innehu leminessâdıkıyne)** (Ayet 51) ve muhakkaktır ki o, nefsinde umum akval (söz) ve efâlinde sadıklardandır.» dedi.

(Ayet 52) **(Zâlike liya'leme enni lem ehunhü bilğaybi)** Yusuf'un berâati kemâl ile zâhir olduktan sonra «İşte şu keşif, Aziz'in yedi

kapı kapalı iken, gıyabında benim ona hıyanet etmediğimi **ve ennallahe lâ yehdî reydelhâiniyne)** (Ayet 52) ve Allah'ın, hıyanet edenlerin hilelerini hidayet etmediğini ve hâin olanların maksadlarına eremiyeceklerini bilmesi içindir» dedi. **(Ve ennallahe lâ yehdi keydelhâiniyne)** (Ayet 52) Ve Allahu Teâlâ'nın hiyanet edenlerin hilelerine müsaade etmeyeceğini ve hainlerin maksadlarına eremeyeceklerini Aziz'in bilmesi içindir. Senelerden sonra Yusuf'u hatırlayan muhabbet elçisi, ancak Ruhul Kuds hükümdarının zuhuru vasıtasıyla ve vahdetten kesrete rücû ile vücûdunun tefasilini göstermesi ve vahyin inmesi ile hatırlayabilir. Yoksa hâlet-i fenâda ayni cemde zahil (zuhul edici, unutucu) olurdu. Hal-i fenâda ve kalbin ve ne de gayrisinin vücûdunu göremezdi. O halde, tasavvuratla hatırlayabilir. Hatırlaması, ancak ademinden sonra Hak nuruyla zuhurunda olabilir. İnsanların, yağmur yağdırıldığı ve yemişler verildiği seneler, itminan-ı tam ve minkülli zamanında kalbin nefsi faidelendirmesi vakitleridir. Kuva, «kadınlarının», «Haşa biz, onun fenalığını bilmeyiz» dedikleri ve Aziz'in karısının «Şimdi hak zahir oldu» demesi, nefis ve kuvanın, Hak nuru ile nurlandıklarına ve insaf ve sıdk sıfatları ile sıfatlandıklarına ve cemden sonra fark halinde muhabbetin zuhuru ve vahdetin nuru sebebiyle adalet melekesinin husulune ve kalbin fazilet ve sıdkını ikrarı ve kendi günahını ve Yusuf'un berâatini itirafı dolayısı ile nefsin, kemâl-i itmi'nanına işarettir. Zira nefsin günahını itirafı ve emmareliğinde yapdığı günahdan istiğfarı ve Rahmet-i İlâhiyeye ve İsmet-i Rabbâniyeye temessük etmesi, kemâl-i itmi'nanındandır. Hükümdarın nefsi için Yusuf'u kurtarması, kemâl-i tamdan sonra, kalbi mülküne halife kılmasıdır. Nitekim kıssada, Melik; Yusuf'u tahtına oturtdu ve tâcını giydirdi ve mührünü verdi, kılıcını kuşattı ve Kıtfir'i azl etti sonra Kıtfir vefat etmekle karısı Züleyha'yı Yusuf'a tezvic eyledi ve tahtından çekilerek Yusuf'a teslim ve hali kalarak Rab'binin ibadeti ile meşgul oldu denilmişdir. Bunların hepsi, Davud Aleyhisselâm'a; «Biz seni yeryüzünde halife kıldık», denildiği gibi Hilafet-i Hak makamına işarettir. Aziz'in vefatı; vahdet şuhudunda ruhun zehabına ve kalbin ruh makamına vüsûlüne işarettir. Yusuf'un, Aziz'in karısı ile tezvic, itmi'nan husulünden sonra kalbin huzuz ile nefsi faidelendirdiğine işarettir. Zira nurlanmış olan nefs-i şerif, huzuz vasıtasıyle istikamet şeraitinin muhafazasına ve kavaniyn-i adaletin takibine ve ilim ve amel asıllarının istinbatına (gizli şeyi ortaya çıkarmak) kuvvet bulur ki, ilim ile amel, kıssada, Züleyha'nın Yusuf'dan Efraim ve Mişa isminde doğurduğu bildirilen iki oğludur ve rivayet olunmuşdur ki, Yusuf, Züleyha ile gerdek oldukta «Şu suret; senin

istediğinden daha hayırlı değil mi?» dedi. Ve Züleyha'yı genç ve taze buldu. Bu da faidelendirmek ve adalete riayet etmekle beraber itmi'nanda nefsin his haline işarettir. Genç ve taze olması, ruhun daima tekaddüsünden ve nefse mübaşeretinin imtinaından, nefse karışmadığına işarettir. Çünkü ruhun metâlibi, cüz'iyatı idrak olunmayan metâlib-i külliyedir. Kalb böyle değildir.

(Ayet 53) **Ve mâ überriu nefsî)** Ve ben, mutlak gafletlerden ve kuvay-ı şeheviye muktezasıyle umum çirkin havatırdan nefsimi tenzih ederim. **(İnnennefse le'emmâretün bissûi)** (Ayet 53) Zira insanın cibilletinde merkuz olan nefis, eğer tab'ına bırakılırsa bittabii fesada mâildir, fenalık ile emr edicidir. **(İllâ mâ rahime rabbî)** (Ayet 53) Ancak Rab'bim, kemal-i rahmetinden, nefsimi tuğyandan hifz ederse o müstesnadır. **(İnne rabbî gafûrün rahîm)** (Ayet 53) Tahkik, ismet ve âfet ile beni terbiye eden Rab'bim, benden sâdır olan havatır-ı nefsaniyeyi örtücü, fazlıyla bana rahmet edicidir.

(Ayet 54) **(Ve kaâlel meliku'tûnîbihi)** Melik, Yusuf'un akvalini teftiş ettikten sonra, emanet ve hukuka riayetini ve rüşd ve sıdkını tahkik ettikde Yusuf'un mülâkatına müştak olarak, «Onu çabuk bana getirin. **(Estahlishu linefsî)** (Ayet 54) Benim enis ve celisim olmak için onu nefsim için halis kılarım» dedi. **(Felemmâ kellemehu kaâle innekelyevme ledeynâ mekînün emîn)** (Ayet 54) Yusuf, hükümdarın huzuruna gelip konuşunca, hükümdarın muhabbeti çoğaldı ve «Sen bizim indimizde mekânet ve yüksek bir mertebe emniyet-i kâmile sahibisin, istediğin gibi memleketimizde tasarruf, senindir» dedi.

(Ayet 55) **(Kaâlec'alnî alâ hazâinil'ardı innî hafîzün aliym)** Yusuf, memleket işlerinde bir işi deruhte etmekten kurtulmuş olmadığını anlayınca, ittifaken o sırada Yusuf'un efendisi Kıtfir de fevt olup me'muriyeti münhal olmağla, «Beni Mısır'ın hazinelerine memur et, ben, herbir cinsi güzelce muhafaza edici, emvalin tasarruf ve tedabiri yollarını biliciyim.» dedi.

(Ayet 56) **(Ve kezâlike mekkennâ liyûsufe fîl'ardı)** İşte böylece biz, Yusuf'u arz-ı Mısır'da temkin ve ikrar ve terfi' eyledik. **(Yetebevveü minhâ haysüyeşâ'ü)** (Ayet 56) Mısır'ın nevahi ve bilâdından, nasıl isterse tefhim ve terfi ederdi. **(Nusîbü birahmetinâ men neşâ'ü)** (Ayet 56) Biz her şey'e vâsi' olan rahmetimizi dilediğimiz kimseye tam îfâ ederiz. **(Ve lâ nudiy'u ecrelmuhsinîne)** (Ayet 56) Ve umum ahvalde Hak ile edebi güzel yapanların, neş'ey-i evvelîde ücretini noksan ve ihmal etmeyiz. Züleyha'nın Aziz'in karısı olması; Ruhun nefs üzerine saltanatı, kalb vasıtasıyla emr ve sultanî eseri-

nin nefse vusulu ve hakikatle nefsin ruha mahkum olmasıdır. Yusuf'un, Mısır'ın hazinelerin tayin olunmayı istemesi, ve nefsini hıfz ve ilim ile vasf etmesi; ruhun değil, kalbin cüziyat-ı maddiyeyi idrâk ve hıfz edip, kendi istidadı ile ruh-i kudse hükumdar olan vahibden (bağışlayan) bu manânın kabulünü iktiza etmesidir. Yusuf'u dilediği gibi; arzı Mısır'da temkin ve kudret sahibi kılmak, makam-ı temkine vusul zamanında fenâdan sonra beka ile istihlâf olunmasıdır. Bu da mahsenin, makam-ı şuhudda Rab'bine ibadet eden kimsenin, ayn-i cemiden tafsile rûcû ettiği için ecir ve mükâfatıdır.

(Ayet 57) **(Ve leecrül'âhireti hayrün lillezîne âmenû)** Ve cemâl şuhudunun ve Vech-i Bâki-i Sübhani envarının mutalâası lezzeti sebebiyle olan hazz-ı mânevi îmân-ı ayni ile îmân edenlere **(Ve kânû yettekuûne)** (Ayet 57) ve enaniyet bakiyesinden sakınanlara daha hayırlıdır. **(Ve câe ihvetü yûsufe fedehalû aleyhi fe'arefehüm ve hüm lehü münkirûne)** (Ayet 58) Yusuf'un kardeşleri zahire almak için Mısır'a geldiler. Ve Yusuf'un huzuruna girince Yusuf onları bildi, onlar Yusuf'u bilemediler. İşaret mânâsı: Kalb, tafsil makamına rücû' ettiği ve hilâfet için hükümdar tahtına oturduğu vakit; kalbin ayn-i cemide istiğrak ve Hazret-i kudsiye Mısrında kâin, riyazat ve halvet zindanında uzun müddet ayrılığından sonra, kuvay-ı hayvaniye kardeşleri kalbe geldiler ve artık nefsin itminan ve tenevvürü ve onun sebebiyle kuvay-ı müdrikenin de tenevvürü ve ahlâk ve fezail heyetleri ile alışmış, dolayısıyla ve ruhaniyeti adabıyla tedib vesilesile kalbe takarrüb edici, ahlâk ve şerâyi-i ulûm nafiasını arayıcı oldukları halde dahil oldular. Kalb, zekâ ve safası ile ve kardeşlerin salâh ve hüsnü halleri ve talebettikleri mânâya olan fakr ve ihtiyaçları ile. kuva-yı hayvaniyeyi bildi. Kalbin tecerrüdü ve kuvanın idrak etmeleri mümkün olmıyan evsafı ile ittisaf sebebiyle, onların rütbelerinden terakki etmiş olması cihetinden onlar, kalbi bilemiyorlardı.

Bu sebebden **(Ve lemmâ cehhezehüm bicehâzihim kaâle'tûnî biahin leküm min ebîküm)** (Ayet 59) Yusuf, kardeşlerini yükleri ile hazırlayınca «Sizin babanızdan olan kardeşinizi bana getiriniz.» sözleri ile kuvve-i akliye-i ameliyenin kendi huzuruna getirilmesini istedi. Zira amele taâlluk eyliyen mânâ-yı külliyeyi ancak bu kuvvet idrak edecekti. Mâ'lûm olmalıdır ki, mahcûbların keşifleri, içtihadlarına sâbık olur. Onun için her ne kadar, kablelvusul onların nefisleri mutmain ise de, vusulden sonra kuvâlarına şerâyi' ve ahkâmı ta'lim ve kuvâlarını siyaset ederler amma kuvayı techiz etmiş olduğu cihazları, o kuvânın idrak ve amel etmeleri mümkün olan cüz'-

iyat, keyl-i yesiridir. **(Elâ terevne ennî ufilkeyle ve ene hayrülmünzilîn)** (Ayet 59) Görmez misiniz ki ben, keyleleri tam ve dolu veririm ve misafirperverlerin en hayırlısı benim.

(Ayet 60) **(Fein lem te'tûnî bihi felâ keyle leküm indî ve lâ takrebûni)** Eğer siz o kardeşinizi bana getirmezseniz, sizin için benim indimde hasıl olan maâni-yi külliyeden bir keyl yoktur. Ve rütbeniz, benim rütbemden uzak olduğu için, bana yanaşmayınız dedi. **(Kaâlû senurâvidû anhü ebâhü ve innâ lefâilûne)** (Ayet 61) Şimdi akliye-yi ameliye, akl-ı mahz makamından sadır makamına mufarakat etmedikçe kuva-yı hissiyeye muvafakati ve kuva-yı hissiyeyi amele bâis olan mânâ-yı cüziyeyi kuvaya ilka ve kuvve-i nuzuliyye-yi şevkiyeyi mesâlihi akliye cânibine tahriki mümkün olmayınca, kardeşler, fevzini kabul için tasfiyeyi istidad ile, «Biz, onun babasını kandıracağız» dediler. Ve «Biz elbette onu getirmek için türlü türlü hez'eleri yapıcılarız» dediler.

(Ayet 62) **(Ve kale lifit yanihi'calu bida'atehum fî rihâlihim le'allehüm ya'rifûnehâ izen kalebû ilâ ehlihim le'allehüm yerci'ûn)** Yusuf hizmetkârlarına: «Onların getirdikleri metalarını, haberleri olmaksızın yüklerine koyunuz, tâki metalarının konulduğunu, ehillerine döndükleri vakit bilerek, gelecekleri zaman kardeşlerini getirsinler» dedi. Yusuf'un bu sözü, kalbin, itminan halinde nefsi faidelendirdiği zaman, kalbin hizmetcileri olan kuva-yı nebatiyeye kendileri ile kuvvetlendikleri ve kemalât kazanmağa muktedir oldukları kuvaları mevadını getirmelerini emr etmesine işarettir. Zira, kendisiyle ehillerine başka yerden taam getirmeleri mümkün olan biza-ı sermayeleri, ancak o kuva mevâdıdır. Yükleri de: idrakât ve mekâsibleri aletleridir. Tâki gazabiyye ve şehavâtiye gibi sair kuva-yı hayvaniyeden olan ehillerine döndükleri vakit; kuvvetlerini ve iktisaba iktidarlarını bilsinler de o sermaye ile maâni ve ulum-i nâfia rızıklarından satın almak ve başka yerden ehillerine taam getirmek makamına rücû etsinler.

(Ayet 63) **(Felemmâ rece'û ilâ ebîhim kaâlû yâ ebânâ münî'a minnelkeylü)** Bababalarının yanına döndükleri vakit: «Ey babamız, erzak bizden men olundu» Yâni, istidadın tasfiyesi ve fezail heyetleri ile alışmak suretiyle babalarına rücu'larında fezail-i ahlâk hususunda kendilerine daima meani ile imdad etmesi için kuvve-i akliye-i ameliyenin kendileri ile gönderilmesini iktiza, onun feyzinden istimdad eylediler. **(Fe'ersil me'anâ ehânâ nektel ve innâ lehû lehâfizûne)** (Ayet 63) «İmdi rızıklanmamız, istifade etmemiz için kardeşimizi bizimle beraber gönder ve biz, cahiliyet halinde onun, kar-

deşine yaptığımız gibi onu ihlak etmek için metalibimizin tahsiline indirmeyiz. Belki kemâl yolunda ona riayeti taahhût ile onu hıfz ediciyiz» dediler. **(Kaâle hel âmenüküm aleyhi illâ kemâ emintüküm alâ ehîhi min kablü)** (Ayet 64) Yakub aleyhisselam; «Evvelden onun kardeşi Yusuf üzerine size emin olduğum gibi artık onun üzerine size emin olabilir miyim? **(fallahü hayrün hâfizan ve hüve erhamürrâhîmîne)** (Ayet 64) Allah Teâlâ, hıfz edicilik cihetinden en hayırlıdır. Ve Allah Teâlâ rahmet edicilerin en ziyade rahmet edicisidir» dedi.

(Ayet 65) **(Ve lemmâ fetehu metâ'ahüm ve cedû bidâ'atehüm rüddet ileyhim)** Vaktaki yüklerini açdılar. Erzak mubayaa ettikleri sermayalerini yükleri içinde kendilerine red olunmuş buldular. **(Kaâlû yâ ebânâ mâ nebgî hâzihi bidâ'atünâ rüddet ileynâ)** (Ayet 65) Ve babalarına dönerek: «Ey babamız ne tedbir edelim, işte sermayemiz de geriye, bize red olunmuş, beheme hal Yusuf'un kardeşini bizimle gönder, **(Ve nemiyrü ehlenâ ve nahfazû ehânâ ve nezdâdû keyle be'iyrin zâlike keylün yesîrün)** (Ayet 65) ki Aziz'den büyük atiyeler alıp ehlimize getirelim, gidip gelmekte kardeşimizi muhafaza edelim ve onun sebebiyle bir yük zahire fazla alalım. Bu getirdiğimiz zahire az bir şeydir. Bize vaktine dek yetişmez» dediler.

(Ayet 66) **(Kaâle len ürsilehü me'aküm hattâ tü'tûni mevsikan minellahi lete'tünnenî bihî illâ en yuhâta biküm)** Evlâdları bu taleblerinde mübalağa edince Yakub Aleyhisselâm: «Düşman vesaire gibi bir nevi belâ tarafından ihata olunmadığınız takdirde, Bünyâmin'i elbette bana getireceğinize dair Allah Teâlâ'ya itimad edebileceğim büyük bir yemin vermedikçe; onu kat'iyen sizinle göndermiyeceğim» dedi. **(Felemmâ âtevhü mevsikahüm kaâlellahü alâ mâ nekûlü vekîlün)** (Ayet 66) Kardeşler, vusuk (itimad göstermek - inanmak) ve itimad olunacak yeminlerini getirince; Yakub aleyhisselâm: «Allah Teâlâ Hazretleri bizim aramızda ceryan eden sözlere vekil ve râkib ve hâfızdır. İlminin muktezasıyla bize yapacağını yapar» dedi. Bünyamin'in irsalinde; Yakub'un, evladından ahid ve misak alması, itikadı sahih imanının, amel üzre takdiminden ve evvelâ bu akd-i imani'yi kuvaya lâzim kılmakdan ibarettir. Yoksa akd-i imanî olmasa amelde halleri müstakim ve müessir olamaz.

(Ayet 67) **(Ve kaâle yâ beniyye lâ tedhulû min bâbin vâhidin vedhulû min ebvâbin müteferrikatin)** Ve «Ey oğullarım! Mısır'a bir kapıdan girmeyiniz, müteferrik kapılardan giriniz» dedi. Yâni meselâ: Şecaat olmaksızın sehavet olması gibi, yalnız bir fazilet yoluna sülûk etmeyiniz. Yâhut, mânâ: Evsâf-ı İlâhiye'den yalnız bir sıfat

üzerine seyr etmeyiniz. Zirâ, Vahdet Hazreti: «Cemii fezailin menşei» ve «Zât-ı Ehadiye: «Cemii sıfatın mebdeidir.» Binaenaleyh adâletle muttasıf olmak ve «Hazret-i Vahidiyete» yol bulmak için cemii fezâil-i müteferrika yollarına sulûk ediniz ve size zât keşif olunmak için cemii sıfat üzre seyr ediniz. Hak Teâlâ'nın, kıyamet gününde: «Mezâhib ehline; mutekadları suretinde tecelli eyleyince Hakk'ı bilecekleri, sonra diğer bir surete tahavvül etmekle Hakk'ı inkâr edecekleri» sahih hadis-i şerifle bildirilmişdir. **(Ve mâ uğnî anküm minallahi min şey'in)** (Ayet 67) Ve eğer Hak Teâlâ Hazretleri tevfikını men'eder ve sizi, bazı hicablarla kemalâtlarınızdan mahcub kılarsa ben, sizden bir şey'i def edemem. Zira akla ancak ilmin ifazası verilmiştir. Hicabı ref' ve istidadi icâd hassası verilmemişdir.

(Ayet 68) **(Ve lemmâ dehalû min haysü emerehüm ebûhüm)** Kuva; fezâil tariklerinin cemiisine sülûk ile aklın emrine imtisal edince, **(Mâ kâne yuğnî anhüm minallahi min şey'in)** (Ayet 68) Yâkub, onları Allah tarafından bir şeyden iğna etmedi. Yâni, onlardan celâl hicabıyla ihticabı ve lezzet-i visalden hırmanı def'edemedi. Çünkü akıl; ancak fıtrata hidayet bulabilir ve ancak maarifete hidayet edebilir. Amma cemâl nuruyla nurlanmak ve visal talebine şevk ve celâl ve cemâlin kemâline belki cemâlin celâline ve celâlin cemâline aşk zevkiyle lezzetlenmek, ancak hidayet-i Hakkaniye nuru ile müyesser olabilen bir iştir. **(İllâ hâceten fî nefsi Ya'kûbe kadâhâ)** (Ayet 68) Yakub'un nefsinde mevcut olup, kaza eylediği bir hâcetten başka bir şey iğna etmedi. O hâcet; fazilet ile evlâdlarının tekmilidir. **(Ve innehû lezû ilmin limâ allemnâhû ve lâkinne ekserennâsi lâ ya'lemûne)** (Ayet 68) Şüphesiz bizim ona talimimiz dolayısıyle Yakub aleyhisselam ilim sahibidir, ayân ve şuhud sahibi değildir. Lâkin insanların çoğu bunu bilmeyip, kemâli «Akılda olan ilimden ibaretdir» zân ederler, yahud manâ: Havas insanları, akl-ı küllinin ilmini bilmezler.

(Ayet 69) **(Ve lemmâ dehâlû alâ yûsufe âvâ ileyhi ehâhu)** Kardeşleri Yusuf'un huzuruna girdikleri vakit; Yusuf, aralarında tecerrüdde munasib olmak dolayısıyle kardeşi Bünyamin'i kucakladı, bağrına bastı. **(Kaâle innî ene ehûke felâ tebteis bimâ kânû ya'melûne)** Ve «Ben, senin kardeşinim onların bize yapmış oldukları ihanet sebebiyle sen mahzun olma» dedi.

(Ayet 70) **(Felemmâ cehhezehüm bicehâzihim ce'alessikaâyete fî rahli ahîhi)** Yusuf, kardeşlerinin yüklerini hazırlayınca; insanların erzak ölçdüğü altun veya gümüş ölçeği, yâni, şevayi-i ulûmunu istifade ve adâlet kanunlarını istinbat etmesi için, ilimleri idrak kuv-

vetini kardeşinin yüküne koydurdu. Zira iptida-yı halde vehim ile karışık olup, maaş işini tedbir eden akıle-i nazariye, kavi olduğu gibi, akıle-i ilmiye de mülabis-i vehmü hayalden tecerrüd zamanında makulâtı idrake kuvvet bulur. **(Sümme ezzene müezzinün eyyettühal'iyrü inneküm le sâri'kuûne)** (Ayet 70) Sonra bir münâdi «Ey kafile, durunuz. Siz hırsızsınız» diye bağırdı.

(Ayet 71) **(Kaâlû ve akbelû aleyhim mâ zâ tefkıdûne)** (Ayet 71) Kardeşleri onlara dönüp «Neyi kaybettiniz» dediler. **(Kaâlû nefkıdu suvâ'elmeliki ve limen câebihi hımlü ba'ıyrin ve ene bihi za'ımun)** (Ayet 72) Onlar: «Hükümdarın altın tasını kaybettik. Onu getiren kimseye bir yük zahire verilecektir ve ben buna kefil ve tefahhusa, yüklerinizi aramağa memurum» dediler. **(Kaâlû tallâhi lekad alimtüm mâ ci'nâ linüfside fil'ardı ve mâ künnâ sârıkıyn)** (Ayet 73) Kardeşleri: «Allah hakkı için bizim ar-ı Mısır'da fesad etmek için gelmediğimizi ve biz sârıkler (hırsızlar) olmadığımızı siz muhakkak bilirsiniz,» dediler. **(Kaâlû femâ cezâuhû in küntüm kâzibiyn)** (Ayet 74) Arayıcılar; «Eğer siz yalancılar iseniz cezası nedir» dediler. **(Kaâlû cezâühü menvücide fî rahlihî fehüve cezâühû, kezâlike neczıyzzâlimiyn)** (Ayet 75). Kardeşler: «Onun cezası, kile her kimin yükünde bulunacak olursa, o köle olur. Cezası onun kendisidir. Biz, zâlimleri bu suretle cezalandırırız» dediler. **(Febede'e biev'ıyetihim kable vi'âi ahihi sümmestahrecehâ min vi'âi ahihi)** (Ayet 76). Yusuf Bünyamin'in kabından evvel kardeşlerinin kablarını aramağa başladı, sonra kileyi Bünyamin'in kabından çıkardı **(Kezâlike kidnâ liyûsufe)** (Ayet 76) Biz Yusuf için böylece bir keyd ve hile eyledik. «Biz Yusuf'a böyle bir tedbir almasını öğretdik». **(Mâ kâne liye'huze ehâhu fî dinilmeliki illâ en yeşâallahü)** Yoksa Mısır hükümdarının kanununa göre kardeşini alıkoymak Yusuf için mümkün olmazdı. Ancak Allah'ın dilemesiyle oldu.

Her ilim sahibinin fevkında bir ilim sahibi vardır. Âkile-i ilmiyenin sırkate nisbet olunması; kendisinin vehim mahallinde mevâd'e müteallik mânâlardan cüziyatı idrake alışmış ve külliyatı idrakten uzak olduğu, vaktaki kardeşine iltica ve tecridle, kardeşinin idrak kuvvetini istifadesi sebebiyle külliyata kuvvet bulunca, güya sirkat etmiş gibi oldu. Halbuki sirkat etmedi. Onları sirkate nisbet eden; müezzin-i (münadi-i) vehimdir. Zira vehim sahibi, cemii kuvanın halinin bulunduğu halden teğayyürünü ve kendine kuvanın adem-i mutavaatını bulur. Ve bu sebebden kendilerinde bir noksan tevehhüm eyler. Evvelce altın tası getirene va'd olunan «zahire yükü» aklın kalbden ilm-i şer'iyi istifadesi zamanında, akl-i ameli vasıtasıyla hasıl olan teklif-i şer'idir. «Altın tas»; Kalb ilminin, kendisile

hasıl olan kuvve-i istidadiyedir. Altın tası gayb eden ve metalarını arayan ve tası kardeşinin yükünden çıkaran; kalbin, bu mesele için kendisini göndermiş olduğu fikirdir. İmdi. Ruhulkudsun dini ve kanunu, amele taalluk etmiyen maârif ve hakayıkı nazariyenin tahakkuku olunca, ameliyata bâis ve fezail üzre istimal ile kardeşini tutuklaması Melik'in kanununda câiz olamazdı. Zira onun dini, ilim ve ilm-i nakil idi. Ancak Allah'ın dilediği yâni, nefsin Ruhul-kuddus'ten müstefad olan kalb nuru ile nurlandığı ve ameliyatı kabil olan «Sadır» genişlediği vakit olabilir ki, bu da refi-i derecattır. Zira o taktirce nefis; Kalb derecesine, kalb de, şuhud makamında Ruh derecesine yükselir. Her bir ilim sahibinin fevkında bir ilim sahibi vardır. Mesela kuvanın fevkında: Akl-ı ameli, onun fevkında: Kalb, kalbin fevkında: Akl-ı nazârî, onun fevkında: Ruh, Ruhun fevkında Ruhul-kudus: ve hepsinin fevkında: Gayblerin küllisini çok çok bilici olan Allah Teâlâ olduğu gibi, her ilim sahibinin fevkinda bir bilici vardır.

(Ayet 77) **(Kaâlû in yesrık fekad sereka ehûn lehü min kablu)** Kardeşleri «Eğer Bünyamin sirkat etti ise acib değildir, evvelce onun kardeşi de sirkat etmişdi» dediler. **(Fe'eserreha yûsüfü fî nefsihî ve lem yübdihâ lehüm kaâle entümşerrün mekânen, vallahü a'lemü bimâ tesifûne)** (Ayet 77) Yusuf bu sözü işittikde nefsinde gizledi ve onlara izhar etmeyerek sirren: «Ey zâlimler siz menzilet ve şan cihetinden daha şersiniz, Allah Teâlâ, sizin vasfettiğiniz iftirayı ziyade bilicidir» dedi. Tahkik kalb, evvelce bu mânâya mustaid olup, kuvâ mustaid olmadığından, kuvâ; matlublarını tahsil için, kalb ile akl-ı ameliyi münker ve babalarının yanında itham edici oldular. Bu babda: İbrahim Aleyhisselâm'ın bir kemeri olub, evlâdının büyükleri o kemere vâris oluyorlardı. Bu kemere İshak Aleyhisselâm'dan Yusuf'un halası büyük olduğu için vâris olmuşdu. Ve anası Rahil'in vefatından sonra, Yusuf'u, halası emzirmekde idi. Yusuf büyüyünce Yakub Aleyhisselâm, Yusuf'u halasının yanından almak istediğinde halası, Yusuf'suz sabır edemediği için mezkûr kemeri elbiseninin altından Yusuf'un beline sararak, «Ben kemeri gaib ettim» demişdi. Aranılınca; kemer Yusuf'un belinde bulunmağla o vaktin hükmünce babası, halasının vefatı zamanına kadar Yusuf'u halasının yanında bırakdı. Denilmişdir ki kemer; «Velâyet makamından evvel olan, Makam-ı Rûh-i İbrahim'den kalbin vâris olduğu kuvvet makamıdır.» Ve bu kemeri, kendisini nefs-i levvame Rahilinin vefatı zamanında emziren nefs-i mutmainne, kalbin beline sarmışdı. Yakub'un, Yusuf'u halasından almak istemesi; «Aklın, maârif ve hakayıkın kisbine terakkiyi istediğine, ve kalbi, fütüvvet makamında fezail ile mev-

suf bulunduğu vakit razı olarak Makam-ı velâyette Allah'da fenâ ile vefat edinceye kadar, kalbi fezail tarikinde sâlik olarak, nefs-i mutmainne yanında terk ettiğine işarettir. Allah Teâlâ alîmdir. Yusuf'un sözünü nefsinde gizlemesi; «Kalbin makamı idrakten kuvvanın kasır olduğunu ve kalbin kemalinden noksan olduklarını kalbin bilmesidir ki» şan ve menziletce, siz daha şersiniz demesi bundan ibarettir.

(Ayet 78) **(Kaâlû yâ eyyühel'azîzü inne lehû eben şeyhan kebîren fehuz ehadenâ mekânehü)** Yusuf'un, Bünyamin'i (tutuklaması) tahakkuk edince, kardaşları yalvarıp: «Ey Aziz; onun sin (yaslı) ve mertebede büyük ve enbiyadan ihtiyar bir babası vardır. Helâk olmuş olan diğer oğlunun gamından bununla teselli bulur. Binaenaleyh onun yerine bizim birimizi alıkoyarak bize ihsan et. **(İnnâ nerâke minelmühsinîne)** (Ayet 78) Biz, seni ihsanı âdet etmiş kimselerden görüyoruz» dediler. Kalb-i Yusuf'un, kardeşi akl-ı ameli yerine, kendisini almasını rica ve ısrar eden kuvvet; «vehimdir.» Çünkü vehim; makulâta müdahele eder. Ve ufk-i akla terakkiye lâyık olmadığı vechiyle makulatta hükümeder. Ve maddeye taalluk etmekde, sâir kuva ile vehim arasında münasebet olduğu için, kuva kendilerini akl-ı amelînin değil, vehmin siyaset etmesine meyl eder. Ve kuvayi lezzat-ı bedeniye matlublarını tahsile kuva-yı vehim çeker. Kalb; mânâ-yı mâkuleyi idrak metaını vehim yanında değil, akl-ı ameli yanında bulunca **(Kaâle me'âzâllahi en ne'hüze illâ men vecednâ metâ'anâ indehû innâ izen lezâlimûne)** (Ayet 79) Yusuf: «Biz metâımızı kendisinde bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah'a sığınırız. O taktirce biz elbette zâlimleriz. Eğer biz, akl-ı ameli yerine vehmi alıbda, bize zûm eder ve kardeşimize ilka edeceğimiz şey'i ona ilka edersek; bir şey'i mahallinin gayrinde koyacağımızdan büyük bir zulmu irtikâb etmiş oluruz» dedi.

(Ayet 80) **(Felemmestey'esûminhü halesû neciyyâ)** Kardeşler, Bünyamin'in tebdilinden meyus olunca, Aziz'in haklı olduğunu, münacat edici, düşünücü oldukları halde dışarı çıkdılar. Bünyamin'den yeisleri, vehmin onlara kefil olamadığına ve vehmin hükmü ve deva aybıyla faide bulamıyacaklarına şuurlarıdır. **(Kaâle kebîrühüm elem ta'lemû enne abâküm kad ehaze aleyküm mevsikan minellahi ve min kablü mâ ferrattüm fî yûsufe)** (Ayet 80) Kardeşlerin büyüğü; «Babanızın sizin üzerinize Allah'dan ahid ve misak aldığını ve evvelden Yûsuf hakkında yaptığınız zecr ve izlali, kuyuya atmak ve köle yerine satmak gibi teferrüd ve taksiri bilmiyor musunuz?» dedi. Babalarının misakı olan (itikad-ı îmâni) yi ve vehmin hükmünü zamanında kalb hakkındaki tefritlerini, kuvaya hatırlatan fikir kuv-

vetidir. Bu sebebden müessirler; «Yusuf hakkında en iyi fikir besleyen ve Yusuf'u öldürmekden kardeşlerini men eden bu kardaş idi» demişlerdir. **(Felen ebrehel'arda hattâ ye'zene lî ebî ev yahkümellahü lî ve hüve hayrül hakimîn)** (Ayet 80) Binaenaleyh «Bana, babam izin verinceyedek, yahud Allah Teâlâ benim için hüküm edinciyedek ben, elbette Arz-ı Mısır'dan ayrılmıyacağım. Yani; ölünceye dek vehmin hükmüyle değil, aklın hükmüyle hareket etmekden ayrılmıyacağım. Allah Teâlâ hüküm edicilerin hayırlısıdır» dedi.

(Ayet 81) **(İrci'û ilâ ebîküm fekuûlû yâ ebânâ innebneke serekâ)** «Siz geriye babanıza dönüp «senin oğlun sirkat etti» deyiniz. Babalarına dönmelerini kardeşlerine emretmesi, fikrin, kuvay-ı evâmir-i nakliyeye imtisal ile siyaset etmesidir. **(Ve mâ şehidnâ illâ bimâ alimnâ)** (Ayet 81). Yani; bu metea bizim şuurumuz ve onun kemâl olduğuna ittilâğımız olmadığı için, akıle-i ameliye indinde bulunduğunu sirkat ve noksandan başka bir şey'i bilemeyiz. **(Ve mâ künnâ lil ğaybi hâfizîne)** (Ayet 81) Ve biz ancak şehadetde olan şey'i idrak edebildiğimiz için maâni-yi akliye-i gaybiyi hıfz edicilerden olmamışızdır.»

(Ayet 32) **(Ves'elil karyetelleti künnâ fîhâ)** Keza, «Oğlunun sirkat ettiğini sana haber vermeleri için, medine-i bedenden ibaret bulunan köyümüzün ahalisi olan kuvâ-yı nebâtiyeden **(Vel' ıyrelleti akbelnâ fîhâ ve innâ lesâdikuûne)** (Ayet 82) ve aralarında bulunduğumuz kuvva'yı hayvaniyeden de sual eyle. Bizler muhakkakdır ki, sâdıklarız» dediler. **(Kaâle bel sevvelet leküm enfüsüküm emrâ)** (Ayet 83) Yakub Aleyhisselâm «Mısır hükümdarı, sârkın ahaz ve kırfet olunması hakkındaki bizim kanunumuzu nasıl bildi. Belki size, kendi nefsiniz oğlumu benden ayırmak için bir hile tertib etmiştir» Yâni, tebayi-i cismaniyeniz size lezzet-i bedeniye ve şehevat-ı hissiye ile telezzüz etmeği ziynetlemişdir. Binaenaleyh lezzet-i bedeniyeyi «kemâl» ve makulata tâbi olmayı ve şerayi-i iltizamı ve fezail ile insafı: «noksan» zan eylediniz dedi. **(Fesabrün cemîlün)** (Ayet 83) Size lâyık olan iş daima şevayi-i fezâil ile, amelde güzel bir haber ve şer'î ve aklî ve hikmetle vukufdur. Yâhud, vech-i meşruh üzre fâidelenmekte güzel bir sabır, sizin için ibaha ve hükm-i tabiat ile yelkenleri salıvermekten daha güzeldir dedi. Yâhud mânâ: «Kalb Yusuf'unun ve kardeşlerinin, «envar-ı kudsiye-yi istişrakı» ve «ahkâm-ı şeriye-yi istinzali» ve benim medhalim olmıyan kavaidi istihrac üzerine, bekaları hususunda benim işim güzel bir sabırdır. İmdi Onların, iki tarafın maslahatına riayete ve mead ve meaş işlerinin her ikisine vefaya feragatleri âdetine kadar, benden ayrılıkları zaruridir. Zira akıl, kemâlin talebini ve meadın ıslahını istediği gibi;

bedenin salâhını ve maaşın tertibini ve gıda ile mizacın tadilini ve lezzat ile kuvanın terbiyesini de iktiza eyler. Binaenaleyh, benim işim bunun üzerine güzel bir sabırdır» dedi. **(Asallahü en ye'tiyenî bihim cemîâ)** (Ayet 83). Allah Teâlâ'nın Ufk-ı âlâ cihetinden ve Tur'umdan nazar ve reyimin iktiza eylediği her iki tarafın muraatına ve makam ve mertebemin îcâb eylediği menziletin arasında tavassutu ihtiyara terakki etmekliğim sebebiyle, onların kaffesini bana getirmesi me'muldur. **(İnnehu hüvel'alîmü)** (Ayet 83) Tahkik Allahu Teâlâ hazretleri hakayıkı bilici ancak O'dur. **(Ül hakîmü)** (Ayet 83) Âlemlerin tedbirinde hikmet sahibi'dir. Âlemleri yalnız cihet-i ulviyeye riayet edici, cihet-i sufliyeden gafil olucu olarak, bu suret-i beden medinesinin harab ve ehlinin helâk olmasını bırakmaz. Bu söz, işaret etmiş olduğumuz tâm fâidelendirmekden evveldir. Zira bu; tevhidden sonra istikamet tarikinda sülûk ve keşifden sonra içtihad makamıdır.

(Ayet 84) **(Ve tevellâ anhüm)** Yakub Aleyhisselâm, Yusuf'a hasretinden ve Yusuf cihetine meyl ve inzicabından oğullarından irâz eyledi. **(Ve kaâle ya esefâ alâ Yûsufe)** (Ayet 84) Ve hüznünün şiddetinden «Ey Yusuf'a olan hüzün ve esefim, hasret ve helâkim gel, çünkü seni benden, beni senden uzaklaştıracak bir şey kalmamıştır.» **(Vebyaddat aynâhü minel hüzni fe hüve kezımün)** (Ayet 84) Hüznünden gözleri beyazlandı. Evvel emirde Yusuf'un kuyuya atılmasıyle firakına pek çok teessüften basireti kuvveti zayıfladı. Sonra Tur'undan terakki ve tevhidde fenâ ve Yusuf'un makam ve kemâlini idrâk etmemekle, basarı Yusuf'un halini görmeyici olarak kaldı. Halbuki; onun firakıyle dolmuşdu. Enva-ı gâm ve kederleri tecric' (yudum yudum içme) ediyordu.

(Ayet 85) **(Kaâlû tallahi tefteû tezkûru Yûsufe hattâ tekune haradan ev tekûne minel hâlikîne)** Halk ve âlem, Yakub'un pek ziyade teessürürü, hatta bedeninin eridiğini görünce; «Allah hakkı için sen, Yusuf'u hatırlamaktan ayrılmazsın. Tâki hasta yahud helâk olucudan olursun» dediler. Bu söz; teferruatın ve inlemesinin şiddetine ve tecerrüd ve âlem-i ulviyeye meyilde kalb ile aralarında şiddetle münasebet olduğu için, o halin de kalb cihetine incizabına işaretdir. **(Kaâle innemâ eşkû bessî ve hüznî ilallâhi a'lemü minallahi mâ lâ ta'lemûne)** (Ayet 86) Yakub aleyhisselâm: «Ben, sabır olunamıyan hüznümü ve şekvamı, halime muttali olan Allah Teâlâ'ya bast eylerim. Ve Allah'ın kereminden, sizin bilmediğinizi bilirim. Bu söz: kalbin, cihet-i hakkaniyeye gittikten sonra ve âdet hükmünde inhilâlinden sonra yakında halk âlemine rücuunu ve âdet ile vukufunu aklın bildiğine işaretdir.

Bu bilgi dolayısıyla **(Yâ beniyyezhebû fetehassesû min Yûsufe ve ahîhive lâ te'yesu min revhillahi)** (Ayet 87) Yakub aleyhisselam: «Ey oğullarım Mısır'a gidiniz, Yusuf ve kardeşini arayınız ve Allah'ın gamından kurtarıp nefislendirmesinden meyus olmayınız» dedi. Bu da; bilkülliye sülûkdan ferağ zamanında ve tenezzül ve tedelli'de, rütbesine karîb olmakla, bu ferağ eserinin akla vusulu zamanındadır. O vakit akıl; kuvânın makamlarına tenezzül eyler. Kuvaya cemiyet-i bedeniye sûretinde huzuzun talebini ve meâssi (meaş) ve mesalih-i cüziye tedbirini emreder. İşte meyus olmaklıktan nehy olunan Allah'ın rahmeti (Revhullah) budur. Zira mü'min, Allah ile olan hayât-ı sâniyeye işbu revh ve rıdvanı bulub onunla hayatlanır. Ve onun huzuru sebebiyle nimeti envaının cemisiyle ve nefsi, kalbi, ruhu ile ef'al, sıfat ve zât cennetlerinin lezzeti ile temettü' eyler, lezzetlenir. Kâfir ise bu lezzetleri bulamaz nitekim **(İnnehu lâ ye'yesu min revhillâhi illel kavmül kâfirûne)** (Ayet 87) «Tahkik, Allah Teâlâ'nın revh'inden kâfir olan kimselerden başkası meyus olmaz ancak kâfir olanlar meyus olur» buyurmuşdur.

(Ayet 88) **(Felemmâ dehalû aleyhi kaâlu ya eyyühel'azîzü messenâ ve ehleneddurru)** Kardeşler, bir def'a daha Mısır'a gittiler, Yusuf'un huzuruna girdiklerinde: «Ey Aziz! Bize ve ehlimize açlık ve kıtlık isabet etti ve az ve kıymetsiz bir sermaye ile geldik. Binaenaleyh bize zahireyi tam ver ve kardeşimizi iade eyle. Bize tasadduk ve ihsan eyle. **(İnnellahe yecziylmütesaddikıyn)** (Ayet 88) Allah Teâlâ muhsin olanları ve tasadduk edenleri güzel ceza ile cezalandırır» dediler. Bu kelâm; «kuvanın hukuk ile vukufu halinde darlıklarına ve su'-i hallerine», **(bibidâ'atin müzcâtin)** (Ayet 88) kavli «kuvanın mevadının kılletinden ve muradlarına tâbi olmaktan gıdalarının kasır olduğuna» **(fe'evfilenelkeyle)** (Ayet 88) kavli: «huzuz talebiyle kalbden merhamet dilediklerine işarettir.»

(Ayet 89) **(Kaâle hel alimtüm mâ fe'altüm bi yûsufe ve ahîhi entüm câhilûne)** Yusuf: «Siz Yusuf'a ve kardaşı Bünyamin'e yapdığınızı bilir misiniz?» dedi. Bu söz, kalbin sadır mahallinde kuvanın kendisini ve bidayetindeki hallerini ve cehil ve gavayet zamanında, kalbine yaptıklarını bilmeleri ve hallerini düşünmeleri için, sadır mahallinde, kuvânın makamlarına kalbin tenezzülüdür.

(Ayet 90) **(Kaâlû einneke le'ente Yûsufu)** Kardeşleri «Yoksa, muhakkak sen. Yûsuf musun?» dediler. Bu sözleri ki hey'et-i nuraniye ve bahâ-i sultaniye ile, kalbin halinden ve şimdiki haliyle, kalbin ibtidaki halinden çok uzak olmasından taaccüb etmeleridir. **(Kaâle ene Yûsüfü ve hâzâ ahî)** (Ayet 90) Yusuf Aleyhisselâm: «Ben Yu-

suf'um ve bu benim kardeşimdir. **(Kad mennellahü aleynâ)** (Ayet 90) Tahkik, Allahu Teâlâ bize minnet ve ihsan eyledi. **(İnnehü men yetteki ve yasbir feinnellâhe lâ yudi'u ecrelmuhsinîne)** (Ayet 90) Tahkik muharremden ittika ve ceryan eden Kazâ-i İlâhiyeye sabr eden kimseye Allahu Teâlâ muhsin olanların ecrini zâyi' etmez» dedi. Bu söz, ihsanın illetine ve kemâlâtının sebebine işarettir.

(Ayet 91) **(Kaâlu tallahi lekad âserekellahü aleynâ ve in künnâ le hâtiyn)** Kardeşleri çok mahcub olarak, «Biz Allah'a kasem ederiz ki, seni bizim özrümüze ihtiyar eyledi. Ve biz elbette hata etdik. Kusurumuzu affet» dediler. Bu söz; istikamet zamanında, kuvânın kendi noksanlarına ve kalbin kemâline hidayet bulduklarına işarettir. **(Kaâle lâ tesribe aleykümül yevme)** (Ayet 92). Yusuf «Bugün itizarınızla beraber, size levm ve takri' (azarlama) kuvanın ef'al-i tabiiyesi cibilli olduğu için başınıza kakmak yoktur. **(Yağfirullahü leküm ve hüve erhamürrahimine)** (Ayet 92) Allah Teâlâ sizi mağfiret ve setr eder. Allah Teâlâ rahmet edicilerin en ziyade rahmet edicisidir» dedi. Bu da fazilet nurları ile tenevvür ve kemâl zamanında kalbin emrini kabul ile kuvânın günahlardan beri olacağına işarettir.

(Ayet 93) **(İzhebu bikamîsî hâzâ fe'elkuûhu alâ vechi ebî ye'ti basîra)** «Benim bu gömleğimi götürüb babamın yüzüne sürün gözleri açılır.» Kamis denilen gömlek; «ayn-ı cem'de» vahdete vusulu ve sıfatullah ile ittisafı zamanında kalbin muttasıf olduğu hey'et-i nuraniyedir. Yahud; kuyuya atıldığı vakit «Yusuf'un, Hama ilinde bulunan İbrahim'den miras kalma gömlekdir» denilmişdir ki, evvelki veche vusulden sonra, kalbe hasıl olan kemâl nuruna işaret olduğu gibi, bu vechede fıtrat-ı asliye nuruna işaretdir. Ve evvelki veche; akıl gözünün açdırılmasının daha evvelidir. Zira aklın basireti, Hidayeti Hakkaniyé nuruyla sürmelenmedikçe Sıfat-i İlâhiyenin idrakinden kör olur. **(Ve'tûnî bi ehliküm ecma'iyne)** (Ayet 93) Ve «ehil ve eyalinizle hepiniz bana geliniz, yani hepiniz ef'alde tavassuta muraat ve makam-ı itidalde kalbe müracaat ediniz. Zira kalb, ülvi ve süfliyat cihetleri arasında mutavassıt olduğundan, bana kanıp emrimi kabul ve bana yakin olunuz ve tabiatınızın, muktezasıyla lezzet-i bedeniye talebinde makamdan uzaklaşmayınız» dedi.

(Ayet 94) **(Ve lemmâ fesaletil' iyrü kaâle ebûhüm innî le'ecidü rîha Yûsufe lev lâ en tüfennidûni)** Ken'an'a gitmek üzere hareket eden kafile Mısır'dan ayrılınca Yakub Aleyhisselâm; «Vallah ben, Yusuf'un kokusunu buluyorum, eğer siz beni sefahata nisbet etmeseniz, tasdik ederdiniz» dedi. **(Kaâlû tallahi inneke lefî dalâlikel ka-**

dimi) (Ayet 95) Yanındakiler «Allah hakkı için sen hâlâ eski dalâletindesin» dediler. Yakub'un uzaktan bulduğu koku; akıl ve şeriat kanunu ve adâlet hükmü üzere huzuz cihazı ile kuva-yı hayvaniyeyi techiz ederek, mahz-ı tevhidden akıl ve mâkûl alemine rücû ve akla teveccühü eserinin akla vusuludur. Hakikaten bu ruhun, kafileyi en güzel şeylerle techiz ve Ken'an'a teveccüh ettiği rivayet olunmuştur. Yakub'un, dalâl-i kadimi; aklın kuva cihetinden gâfil olub, ezelen kalbe aşık olmasıdır.

(Ayet 96) **(Felemmâ en câel beşîrü elkaâhü alâ vechihî fertedde basîrâ)** Müjdeci geldiği vakit; gömleği emr olunduğu üzre, Yakub'un yüzüne ilka edince (sürünce) hemen gözleri açıldı. **(Kaâle elem ekul leküm innî a'lemü minellahi mâ lâ ta'lemûne)** (Ayet 96) Yakub Aleyhisselâm: «Ben size Allahu Teâlâ'dan sizin bilmediğinizi biliciyim demez mi idim?» dedi. Bu söz, kalbin, akıl makamına rücû edeceğine, aklın ilmi sabıkına işarettir.

(Ayet 97) **(Kaâlu yâ ebânestağfirlenâ zünûbenâ innâ künnâ hâtiîne)** Oğulları: «Ey babamız! Bizim için günahlarımızın örtülmesini iste. Biz hata edenlerden olduk» dediler. **(Kaâle sevfe estağfiru lekum rabbî innehü hüvel ğafûrur rahîmu)** (Ayet 98) Yakub Aleyhisselâm. «Sizin günahlarınızın örtülmesini Rab'bimden isteyeceğim, Tahkik, Rab'bim, ancak o günahları örtücü ve merhamet edicidir» dedi. Yakub'un, evlâdları için istiğfarı, hey'et-i zulmaniyeyi soyduktan sonra, aklın istikamet ile fezâil-i akliye hükmü üzre kuvâyı kararlaşdırmasıdır.

(Ayet 99) **(Felemmâ dehalû alâ yûsufe âvâ ileyhi ebeveyhi ve kaled hulû mısra inşâellahu âminîne)** Kavmi, Yûsuf'a vâsıl oldukları vakit, Yûsuf; ebeveynine kavuşarak, «Mutlak kederlerinizden ve yol zahmetlerinizden emin olduğunuz halde inşaallah Mısır'a giriniz» dedi.

(Ayet 100) **(Ve refe'a ebeveyhi alel' arşı ve harrû lehü süccedâ)** Ve ana ve babasını kendi oturduğu tahtına oturtub, kendi ebeveyninin karşısında ayakta durdu. Ebeveyn ve kardeşleri Yusuf'a kavuşdukları için Hak'ka secde-i şükür etmek için (üzre) yere kapandılar. **(Ve kaâle yâ ebeti hâzâ te'vîlü rü'yâya min kablü)** (Ayet 100) O vakit evvelce gördüğü rüya Yusuf'un hatırına gelerek: «Babacığım! işte evvelce gördüğüm rüyanın tevili budur. **(Kad ce'alehâ rabbi hakkaâ)** (Ayet 100) Muhakkak Rab'bim, o rüyayı hakikat kıldı, kuvveden fiile çıkardı» dedi. Kavminin Yusuf'a dahil ve vasıl olmaları; kuva'nın, hal-i istikamette sadır makamına vâsıl olmalarıdır. Ve Mısır'a girmeleri: «ayn-i cem'i» vahdetde mertebelerinin tefazili ile be-

raber kuvânın hepsinin Cemiyet-i İlâhiye-yi vâhidiye hazretinde olmalarıdır.» Ebeveynini taht üzere çıkarması «Akıl ve nefis mertebelerinin, sâir kuva mertebelerinden mürtefi olduğuna ve akıl ile nefsin kalbe ziyade yakin olduklarına ve sâir kuvâ üzere saltanatlarının kuvvetine» işarettir. Ve hepsinin Yusuf için secdeye düşmeleri: «Allah ile olmaksızın hiçbir kıl hareket ve bir damar direnmeyecek derecede nefisleriyle bir fiil ve hareketleri olmayarak kâffesinin emr-i vahdâni ile kalbe inkiyad ve itaat etmelerine» işarettir. Ve rüyasının te'vili: «İstidad-ı evvelinde tekarrür etmiş olan işbu kemâlin kabulu suretidir. **(Ve kad ahsene bî)** (Ayet 100) Ve Rab'bim fenadan sonra beka ile bana ihsan eyledi. **(İz ahrecenî minessicni)** (Ayet 100) Zira beni, ayn-i vahdette, kesret-i şuhuddan ve sıfat-ı celâlde cemâli müt'alâadan mahcub olduğum «halvet zindanından» çıkardı. **(Ve câe biküm minel bedvi min ba'di en nezeğaşşeytanü beynî ve beyne ihvetî)** (Ayet 100) Lezzât-ı bedeniye inhimak ve tehalükleri ile, beni tabiat kuyusunun dibine atmağa kardeşlerimi teşvik etmesiyle vehim şeytanının; benimle kardeşlerimin arasını ifsadından sonra sizi de Hazret-i İlâhiye Mısrının haricinde olan bâdiyeden getirdi. **(İnne Rabbî lâtîfün limâ yeşa'û)** (Ayet 100) Tahkik Rab'bim, meşiyet-i ezeliye ve inayet-i kadimesi hasebiyle, kemâline tevfik ve işlerini tedbir eylemekle, sevdiklerine lütûf edicidir. **(İnnehü hüvel' alîmül hakîmü)** (Ayet 100) Tahkik, ancak Rab'bim, istidadlarda olan şeyleri bilicidir. Kemal esbabının tertibi ve müstaidini kemâle vusûle tevfik ile hikmet sahibidir.

(Ayet 101) **(Rabbi kad âteytenî minel mülki)** Ey Rab'bim! bana tevhid-i ef'alden ibaret bulunan mülk tevhidinden verdin, **(Ve allemtenî min te'vîlil'ehâdîsi)** (Ayet 101) ve muğayyebatın mânâlarını ve gayb suretlerinin merciini, bana bildirdin, bu da sıfat tevhidi babındadır. **(Fâtırassemâvâti vel'ardı)** (Ayet 101) Sen, kalb makamında «sıfat semâvâtının» ve nefis makamında «efal tevhidi arzının» halk ve mucidisin. **(Ente ve liyyî fiddünyâ vel âhireti)** (Ayet 101) Mülk dünyasında ve melekût-ı ahirette «ZAT»ın tevhidi ile benim mutasarrıfım ve sâhib-i velâyetimsin. **(Teveffenî müslimen)** (Ayet 101) Eniyetin bekâsıyla dâi (dua edici) değil, belki emrine münkad olduğum halde beni benden ifna eyle. **(Ve elhıknî bissâlihîne** (Ayet 101) Ve beni, tevhidde fenadan sonra, istikamet makamında sâbit olanlara ilhak eyle.

(Ayet 102) **(Zâlike min enbâil ğaybi nûhîhi ileyke)** Zikr olunan bu Yusuf kıssası; «gayb haberlerindendir ki, vahy ve ilham ile sana talim ederiz. **(Ve mâ künte ledeyhim iz ecma'û emrehüm ve hüm yemkürûne)** (Ayet 102) Ve kardeşleri Yusuf'a mekir ve hile etmeği

kasıd ve müşavere edib de karar verdikleri zaman, sen onların yanında ve cemiyetlerinde değil idin. **(Ve mâ ekserünnâsü velev haraste bimü'minîne)** (Ayet 103) Ve senin etrafında dolaşan insanların çoğu, sen, imanlarına haris olsan dahi iman edici değillerdir.

(Ayet 104) **(Ve mâ tes'elühüm aleyhi min ecrin)** Ve Allah tarafından etmekte olduğun tebliğata onlardan bir ücret de istemiyorsun. **(İn hüve illâ zikrün lil'âlemîne)** (Ayet 104) Bu Kur'an ve Kur'an'da olan kıssaları ve ibretleri ve ahkâm, ancak umum âlemlere âm ve şâmil bir zikr ve fâide-i celiledir.

(Ayet 105) **(Ve ke'eyyin min âyetin fissemâvâti vel'ardı yemürrûne aleyhâ ve hüm anhâ mu'ridûne)** Göklerde ve yer yüzünde Allah'ın vahdâniyetine delalet eden ne kadar çok âyetler vardır ki, o âyetlere gafletle gelip geçdiklerinden onlar o âyetlerden îrâz edicilerdir. **(Ve mâ yü'minü ekserühüm billâhi illâ ve hüm müşrikûne)** (Ayet 106) Ve onların çoğu Allahu Teâlâya îmân-ı ilmi ile iman etmezler, ancak Hak'kın gayri bir mevcûdun isbatı ile müşrik oldukları halde iman ederler. Yâhûd mânâ: Onların çoğu îmân-ı aynî ile iman etmezler ancak onlar; «enaniyetleri ile ihticabları sebebiyle müşrikdirler.» **(Efe'eminû en te'tiyehüm ğaşiyetün min azâbillâhi ev te'tiye hümüssâ'atü bağteten ve hüm lâ yeş'urûne)** (Ayet 107) Onlar ne suretle şirk ederler, yoksa Allah'ın azabından istidadlarını, kemâlin kabulunden men eden bir hey'et-i râsıha-i zulmâniye hicabının gelmesinden, yâhûd; ansızın kıyamet-i sügranın gelmesinden emin mi olmuşlardır? Halbuki onların, tevhid ve keşif nuruna şuurları olmadığından, hicabları mürtefi olmaz. Binaenaleyh onlar ebeden ihticabda kalırlar.

(Ayet 108) **(Kul hâzihî sebîlî)** Habibim de ki: «Benim su'lûk ettiğim bu «Tevhid-i Zâti» yolu, bana mahsus olan benim yolumdur. Bu yol başkasına ait değildir. Yalnız benim irşad yolumdur. **(Ed'û ilallahi alâ basîretin ene ve menittebe'anî** (Ayet 108) Ben, «ayn-i cem'»de cemi-i sıfat ile mevsuf olan «Zât-ı ehadiye» dâvet ederim. Bu yola yalnız ben dâvet ederim ve bu yolda bana tâbi olanlar dâvet ederler ve her kim ki buraya dâvet ederse o, benim etbaımdır. Zira benden evvel gelen enbiyanın kâffesi, «mebde ve meada» ve bâzısı sıfat ile mevsuf olan «Zâti vâhideye» dâ'vet edici idiler. Ancak İbrahim aleyhisselâm, «kutb-ı tevhid» olması dolayısıyla müstesnadır. Bu sebebden Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem Efendimiz, tafsil itibariyle değil, cemi' itibariyle İbrahim'in etbaından olmuşdur. Zira; sıfatın tefasilini tamamlıyan Hz. Muhammed Sallâllahü Aleyhi ve Sellem'den başka bir ferd yoktur. Ve eğer olmuş olsa idi Muhammed Sallâl-

lahü Aleyhi ve Sellem, «Hâtem» olduğu gibi o da «Hâtem» olurdu. Zira her bir kimsenin dâveti; ancak bâliğ olabildiği kemâl makamına mümkün olabilir. **(Ve subhanallahi)** Hakkı, yolu üzre gayrisinin olmasından Allah'ı tenzih ederim. Belki yoluna sülûk edici ve zâtına dâvet edici yine O'dur. **(Ve mâ ene minel müşrikîne)** (Ayet 108) Ve ben; «Tevhid-i zâti» makamında gayri isbat edicilerden, enaniyetle «Allahu Teâlâ'dan muhtecib» olanlardan değilim. Belki ben; «Allah ile benden faniyim» binaenaleyh, yoluna dâvet eden O'dur.

(Ayet 109) **(Ve mâ erselnâ min kablike illâ ricâlen nûhî ileyhim min ehlilkurâ)** Habibim! Senden evvel resul irsal etmedik, ancak sıfat ve makam kariyeleri ehlinden, kendisinden reculiyetten bakiye bulunan kimseleri irsal eyledik. Senden evvel Zât Mısrın'dan kimseyi irsal etmedik. Zira, temkin ehline hâsıl olan beka, ancak fena mikdarınca olur. Ve halka rücû ancak urûc iktizasına göre olur. İmdi, «Fenay-ı tam» ve «urûc-i kâmile», ancak bâliğ olmadığı bir rütbe bulunmıyan, «istidad-ı kâmil» sâhibi «kutba» mahsus olabilir. Ve beka zamanında cemi-i tefâsil-i sıfata şâmil olan «rücû-ı tam», yine onun olmak lâzım gelir. O kutub Hâtemdir. Bu sebebden, Nebi Sallâllahü Aleyhi ve Sellem: «Nübüvvet binası tamam olmuş, perçinlenmiş, muhkemlenmişdir. O binada yalnız bir kerpiç konulacak yer kalmışdı. O kerpiç de ben oldum» buyurmuş. Ve «Ben, mekârim-i ahlâkı tamamlamak için gönderildim» sözüyle bu mânâya işaret eylemişdir. **(Efelem yesîrû fîl'ardı feyanzurû keyfe kâne âkibetüllezîne min kablihim)** (Ayet 109) Kendilerinden evvel bulunanların işlerinin nihayetini ve kemâllerinin gayeti nasıl olduğuna nazar ederek, kıdemlerinin müntehasına bâliğ olmaları ve istidadları hasebiyle kemâllerini tahsil etmeleri için bunlar «Arz-ı istidat»larında seyr etmezler mi? Zira herkesin bir hâsiyeti vardır. Ve onun hususi istidadı, ona mahsus bir saadeti iktiza eder ki, o saadet, «onun âkibetidir.» İnsanların hassalarına ve seyirlerinde kıdemlerinin gayetine ıtlaından; «nefs»e o kemâlâtdan bir hey'et-i ictimâiye hâsıl olur ki, o da; istidatlarının ihtilâfı hasebiyle «Ümmet-i Muhammediyenin kemâlidir.» **(Ve ledârül'âhireti hayrün lillezinettekav)** (Ayet 109) İşte; istidadlarının hicabları olan nefislerinin sıfatlarından ittika edenler için elbette hayırlı olan «dâr-ı âhiret» budur. **(Efelâ ta'kılûne)** (Ayet 109) Bu makamın, sizlerin bulunduğunuz dâr-ı fâniyeden ve temettuâtından daha hayırlı olduğunu taakkul etmez, düşünmez misiniz? Zirâ, Dâr-ı âhiret eğer bilseler, «hakikî hayat» elbet odur.

(Ayet 110) **(Hattâ iz es tey'eser rusûlü)** Yâni, seyr ve ittika edenler ve fetihleri küşûf'da «kuvâ-yı nefs» keferesine neferâtları geç kaldı, tâki kavmin eşrâfı olan resulleri, kemâle erişmekden meyus ol-

dukları, **(Ve zannû ennehüm kad küzibû** (Ayet 110) yâni, istidadlarındaki zan veya recaları kendilerini tekzib eylediği vakit, **(Câehüm nasrunâ)** (Ayet 110) kendilerine Melekût ve Ceberût nurlarının imdadından teyid ve tevfik ile bizim neferâtımız gelip **(Fenücciye me neşaü)** (Ayet 110) Resul ve etbaından olan inayet ehlinden dilediğimiz kurtarıldı **(Ve lâ yüreddü ba'süna anil kavmil mücrimîne)** (Ayet 110) Ve bizim, hicâb ve ta'zîb ile kahrımız, nefisleri sıfatlarının, kalbleri üzre izharı ile karanlık, ezeli ve hicablı hey'etleri kazanan mücrim kimselerden red olunmaz.

(Ayet 111) **(Lekad kâne fî kasasihim ibretün liüli'l'elbab)** Yusuf'un kıssasında tâ'bir ettiğimiz gibi; enbiyanın kıssalarında, hissiyat perdelerinden hâlis, vehmiyat kabuklarından mücerred akıl sahiblerine ibret alacak, zâhirinden bâtınına ubûr olunacak şeyler vardır. **(Mâ kâne hadîsen yüfterâ)** (Ayet 111) Şu Kur'an, nefis indinden iftira olunmuş bir söz değildir. **(Ve lâkin tasdîkallezî beyne yedeyhi)** (Ayet 111) Lâkin ondan evvelce «Levh»de sâbit olan şey'in tasdiki **(Ve tafsîle külli şey'in)** ve «Âlem-i Kaza»da icmâl olunan her şeyin tafsili **(Ve hüden)** (Ayet 111) ve «Tevhid»e hidayet **(Ve rahmeten likavmin yü'minûne)** (Ayet 111) ve istidadının safasından «Gaybe iman» eden kimseler için âyât perdeleri arkasından «Sıfat tecelliyatı» ile «rahmettir.»

RAD SÛRESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Elif Lâm Mim, Ra)**, Yâni: Zat-ı ehadiyete ve âlim ismi ve azîm ismi ve işaret olunduğuna binaen «Rahmet-i tâmme»den ibaret bulunan «İsm-i a'zâmın» mazharı, **(Tilke ayatül kitabı)** (Ayet 1) şu işaret olunanlar «Vücûd-i mutlak»dan ibaret bulunan «Kitab-ı kül»ün büyük alâmeti ve «Âyât-ı kübra»sıdır. **(Vellezî ünzile ileyke min rabbike)** (Ayet 1) Rab'bından sana inzâl olunan akıl fermanı ve şu zikr olunan maâninin harflerde derci **(Elhakku ve lâkinne ekserennâsi lâyuminune)** (Ayet 1) başka değil, ancak haktır. Lâkin insanların çoğu îmân etmezler. **(Allahülezî refe'assemâvâti bi ğayri amedin terevneha)** (Ayet 2) Allahu Teâlâ hazretleri, sizin gördüğünüz bir direk olmaksızın gökleri yükseltmiş olan zâttır. Yâni, gökleri, görülmeyen bir direkle yükseltmişdir ki, o da, gökleri tahrik ve ikame eden «Nüfus-i semâviye-yi melekutiye»dir. Yâhud mânâ: Al-

lahu Teâlâ Hazretleri; kendilerine dayanak olacak ve ervahın kendisiyle kaim olacak bir madde olmaksızın, belki mücerred nefisleriyle kaim oldukları halde ervah göklerini yükseltmiştir. **(Sümmestevâ alel'arşı)** (Ayet 2) Sonra tesir ve takvim ile Arş üzre istilâ ederek, Arş'a malik olmuştur. Yâhud mânâ: Tecelli tarikiyle «kalb Arş»ı üzre istiva eylemişdir. **(Ve sahhareşşemse vel kamere)** (Ayet 2) Ve «maârif-i külliye»nin idrâki ve «envar-ı âliye»nin istişrakıyla «Ruh güneşini» ve her iki âlemde ki mevcudatı cemian idrak ve fevk ve tahtından istimdad, sonra keşif ile sıfatî tecelliyatını kabul ile, kalb kamerini teshir eylemişdir. **(Küllün yecri liecelin müsemma)** (Ayet 2) Şems ile kamerden her birisi; fıtrat-ı evveli hasebiyle, kemâli olan muayyen bir gayeye ceryan eder. **(Yüdebbirül' emre)** (Ayet 2) Allahu Teâlâ, bidayetle mebadiyi tertib ve istidâdı hazırlamakla işi tedbir eder. **(Yufassilül' ayâti)** (Ayet 2) Nihayetde ef'al ve sıfat tecelliyatı iktizasınca; kemâlâtı tertib ile âyâtı tafsil eder. **(Lealleküm bilikaâi Rabbiküm tûkinûn)** (Ayet 2) Memuldur ki siz tecelliyat âyâtının müşahedesi zamanında «aynel-yakîn» hasıl edersiniz.

(Ayet 3) **(Ve hüvellezî meddel' arda vece'ale fihâ revâsiye ve enhârâ)** Allahu Teâlâ, bir zâttır ki, «arz-ı cesedi» döşeyib, cesedde kemikler dağlarını ve damarlar nehirlerini meydana getirmişdir. **(Ve min küllissemerâti ce'ale fihâ zevceynisneyni)** (Ayet 3) Ve her bir âhlâk ve müdrikât yemişlerinden», arz-ı cesede meselâ; cûd, buhûl, fücûr, âfet, cebin, şecaât, zulûm, adâlet, sevâd, beyaz, ratb, yâbis, hararet, burudet, gibi çift iki sınıf kılmışdır. **(Yuğşiylleylennehâre)** (Ayet 3) Kuvây-ı Ruhaniyeyi âlâtıyla ve Ruhu, cesedle örtdüğü gibi, Ruhâniyât gündüzü üzre, cismâniyât zulmeti gecesini örter. **(İnne fî zâlike leâyâtin likavmin yetefekkerûne)** (Ayet 3) Tahkik Allahu Teâlâ'nın sınıfta ve âlem-i asgar ve ekberin tetabukunda tefekkür eden kimselere; büyük âyetler ve âlâmetler vardır.

(Ayet 4) **(Ve fiyl'ardı kıta'un mütecâviratün)** Ve arz-ı cesedde kemik, sinir, bağ, etden yekdiğerine mücavir parçalar, **(ve cennatün)** (Ayet 4) kuvây-ı tabiiye ve hayvaniye ve insaniye ağaçlarından bahçeler, **(min anâbin)** (Ayet 4) hevây-ı nefis şarablarının sıkıldığı kuvayı şehevaniye ve aşk ile kendilerinden muhabbet şarabının sıkıldığı; «kuvây-ı akliye» üzümlerinden hasıl bahçeler, **(ve zer'un)** (Ayet 4) ve kuvay-ı nebatiye ekinleri **(ve nahilün)** (Ayet 4) ve sâir havass-ı zâhire ve bâtına hurmaları **(Sınvânün)** (Ayet 4) gözleri, kulakları, burun delikleri gibi kökü bir, dalları müteaddid **(ve gayrü sinvanin)** lisan, fikir, vehim, zikir âletleri gibi tek tek ve kökleri ayrı kuvalar olub, **(yüskâ bimâin vâhidin)** (Ayet 4) bunların hepsi de hayattan ibaret bulunan bir su ile sulanırlar. **(Ve nüfaddilu ba'dehâ alâ ba'din**

fîl, ukuli) (Ayet 4) Ve meselâ; akıl müdrekâtının, «his müdrekâtına», basar müdrekâtının; «lems müdrekâtına», hikmet melekesinin «âfet melekesine» tafdil olunduğu gibi, ekil, yani: zevk de bu kuvânın bâzısını bâzısına tafdil ederiz. **(İnne fî zâlike leâyâtin likavmin ya'kılûn)** (Ayet 4) Tahkik tabiat-ı kabilenin vahdetiyle beraber, vâki olan bu ihtilafatda sınıfın acaibini teakkul eden kimseler için elbette büyük âyetler ve âlâmetler vardır.

(Ayet 5) **(Ve in ta'ceb fe'acebün kavlühüm)** Habibim, eğer sen küffarın sözlerinden taaccüb edersen **(Eizâ künnâ türâben einnâ lefî halkın cedîdin)** (Ayet 5) onların «Toprak olduğumuz vakit biz, yeni bir hilkatde olur muyuz?» sözleri hakikaten şâyân-ı taaccübdür. Zirâ insan her saatte, belki bütün âlem, hey'et ve ahvalin evzâ' ve sûrûn tebdili ile her lahzada başka, yeni bir hilkatdedir. Binaenaleyh, âlem-i kevn ü fesâda ibret nazarı ile bakan bir kimse; «halkı cedidi» ne suretle inkâr edebilir. **(Ülâikellezîne keferû birabbihim)** (Ayet 5) İşte bunlar, Rububiyet ve ef'al ve tecelliyâtını şuhuddan mahrum olanlardır. Sıfât-ı İlâhiyenin tecelliyatından nasıl mahcûb olmazlar? **(Ve ülâikel' ağlalü fî a'nakıhim)** (Ayet 5) Ve bunlar, boyunlarında bukağıları olanlardır. O sebebden gözleri yere dikilmiş, nazarları kendilerine yakın olan hissiyata kasr olunmuş, başlarını kaldırıp da «Melekût-i ervâhı» görmeğe, Âlem-i kudret ve his menzillerinden uzak olan «makûlâtı» idrake kadir olamazlar. **(Ve ülâike eshâbünnâri)** (Ayet 6) Ve bunlar, tabiat çukurunun dibinde, ef'al cehennemi ateşlerinin musahib ve mülâzimidirler. **(Hüm fîhâ hâlidûne)** (Ayet 5) Onlar o ateşlerde muhalled ve müebbeddirler.

(Ayet 6) **(Ve yesta'cilûneke bisseyyieti kablel haseneti)** Ve onlar, kendilerine muzlim heyet'lerin ve rezailin istilâsiyle, şirkin galebesinden dolayı, istidadlarının şerre münasebeti sebebiyle imânları takdiri üzre vad olundukları haseneden evvel, «inzar olundukları cezanın» getirilmesini senden taleb ve isti'câl ederler **(Ve kad halet min kablihimül mesülâtü)** (Ayet 6) Halbuki, onlardan evvel emsallerinin ukubetleri geçmişdir. **(Ve inne rabbeke lezû mağfiretin linnâsi alâ zulmihim)** (Ayet 6) Tahkik, senin Rab'bin, nûrdan hâcib olan karanlık hey'etlerin iktisabıyla, nefislerine zülûm etmeleriyle beraber, insanlara muzlim hey'etlerin rûsûh bulmadığı, istidadını ibtal etmediği kimselere mağfiret sahibidir. O zulmetleri, «rahmeti nuruyla» izale eyler. **(Ve inne rabbike leşedîdül ikab)** (Ayet 6) Ve zulmetler, kendisinde pas olan ve kökleşen ve istidâdını ibtal eden kimselere; tahkik Rab'binin ikabı da şiddetlidir.

(Ayet 7) **(Ve yekûlüllezîne keferû lev lâ ünzile aleyhi âyetün min Rabbihi)** Mahcub olubda adem-i idrakleri ve basiretlerinin kör-

lüğü sebebiyle Allah'ın sıfatları ile ittisafı gibi «nübûvvete şahid» olan âyâtı göremiyenler «Ne için, Nebi'ye, bizi îmâna cebr edecek bir âyet nâzil olmuyor?» derler. Basiretlerinin körlüğünden, nâzil olan ayetleri, âyet saymıyarak, hevâ ve arzularının iktizasınca âyet taleb ederler. **(İnnemâ ente münzirun)** (Ayet 7) Sen, ancak inzâr edicisin, sana onları korkutmaktan başka bir şey yoktur. Hidayetleri sana aid değildir. Zirâ, hidayet Allah'a aiddir. **(Velikülli kavmin hâdîn)** (Ayet 7) Her bir kavim için; cinsiyeti fıtrıye hasebiyle onlara münasib olan bir hidâyet edici vardır. Onun kemal ve Nur-i İlâhiyi talâkkisi zamanında; kavmi ülfet ederek, ondan hidayeti kabul ederler ve Allahu Teâlâ onları, onun mazharı üzre hidayet eder. İmdi, işbu cinsiyet-i asliye ile «sana münasib olan kimse, senden hidayeti kabul eder, münasib olmayan kabul etmez» ve bunlar bir takım gizli sırlardır ki, Allahdan gayri kimse bilmez.

(Ayet 8) **(Allahü yâ'lemü mâ tahmilü küllü ünsâ)** Allahu Teâlâ hazretleri, her dişinin haml eylediğini bilir. Binaenaleyh, nefis dişisinin taşıdığı «kemâl veledini» yâni, her istidadın kuvvetindeki kemâli **(Ve mâ tegıydul' erhâmü)** (Ayet 8) ve «istidad rahimlerinin» şehevâtında inhimak ile kemâlâtdan neler noksan kıldığını **(Ve mâ tezdâdü)** (Ayet 8) ve «istidat rahimlerinin» tezkiye ve tasfiye ve sohbet berakâtiyle ne kemalât kazandığını bilir. **(Ve küllü şey'in indehu bimikdârin)** (Ayet 8) Hak'kın indinde her bir kemâlât, kabiliyet iktizası üzre, muayyen bir mikdarladır. Yâhud mânâ: Allah'ın indinde mikdar olan bir istidatdaki her hangi bir kuvveti kabul, ezelde feyz-i akdesinden bir mikdarladır, ziyade ve noksan olmaz. Yahud mânâ: **(İnneke lâ tehdî men ahbebte ve lâkinellahe yehdî men yeşâ')** (Kasas Suresi, Ayet 56) buyurduğu vechiyle; her kavmin, bir hâdisi vardır ki o da ancak Allah'dır. Zirâ, her istidâddaki kabul kuvvetini ve ziyade ve noksanını bilicidir. Binaenaleyh, istidâd hasebiyle kemâllerini takdir eyler.

(Ayet 9) **(Alimül gaybi veşşehâdeti)** İstidâtlarda olan «kuvvet-i kabul gaybını» ve fiile harç olan «kemalât-ı hâzıra şehâdetini» bilicidir. **(Ülkebîrü)** (Ayet 9) Bâ'zı istidatlara iktizasını itâ etmemekden şânı celil olan büyük zâttır. Belki bütün istidatlara vâsi ve muhittir. Hepsine, iktiza eylediğini itâ eder. **(El müte'âli)** (Ayet 9) Feyzi kesilmekden, binaenaleyh istidadın husulunden feyzi taahhur ederek, iktiza eylediğinden noksan olmasından âlidir. **(Sevâün minküm men eserrel kavle ve men cehere bihi)** (Ayet 10) Sizden, istidâd-ı potasından sözü gizliyen ile, ilmini kuvveden fiile çıkarmakla sözü aşikar eyleyen **(Ve men hüve müstahfin billeyli ve saribün binnehâri)** (Ayet 10) ve zulmet-i nefis gecesiyle gizlenen ve makam-ı nefisden

çıkıb rûh nurunun gündüzünde gitmekle aşikâr edici olan kimseler, hep müsavidir.

(Ayet 11) **(Lehu muakkibatün min beyni yedeyhi ve min halfihi)** Her şey'e, her zerreye nisbetle, onun, evvelinden, âhirinden onu takib eden ve ona vâsıl olan Hak Teâlâ'nın melekûtundan «imdad-ı müekkidesi» vardır. **(Yahfezunehu min emrillahi)** (Ayet 11) «Kuvây-ı hayâliye cininin» kapışından ve «kuvây-i behimiye ve sebuiyenin» galebe ve o şey'i ihlâk etmesinden, Hak'kın emriyle, o şey'i muhafaza ederler. **(İnnallahe lâ yugayyürü mâ bikavmin)** (Ayet 11) Tahkik, Allahu Teâlâ, bir kavimde olan zâhir ve bâtın nimet ve kemâli bozmaz, **(Hattâ yügayyiru mâ bi enfüsihim)** (Ayet 12) taki o kavim, nefislerindeki istidâd ve kabul kuvvetini bozmayınca, zira, Feyz-i İlâhi umûmidir. Akan su gibi muttasıldır. Nitekim **(Yüska bimâin vahidin ve nufaddilu ba'dehâ alâ badin fil'ukili)** (Ayet 4) yani, «hepsi bir su ile sulanır ve lezzetde bâzısını bâzısına tafdil ederiz» buyrulduğu üzre, Feyz-i İlâhi, istidatların levni (rengi) ile televvün (boyanır) eder. Her kimin istidâdı kederlenirse, Feyzi kederlenir ve şerrinden ziyade eder ve her kimin istidâdı sâfi olursa feyzi de sâfileşip, hayrında ziyade eder. Keza zâhir nimetlerin, nikmete tagayyüründe behemehal celi (aşikâr - açık) veya hafi (gizli) bir istihkak lâzımdır. Bu sebebden muhakkikler **(Üd uni estecib lekûm)** (Gâfir Suresi, Ayet 61) kavliyle işaret olunan ve «icâbet kendisinden tehallüf (uygun olmamak) etmeyen dua, ancak istidâd lisanıyla olan duadır» demişlerdir. Bazı selefden «Fare mestimi yırttı, bunu da; yapmış olduğum bir günahdan biliyorum, yoksa, Allahu Teâlâ, fareyi bana musallat etmezdi» dediği ve bir şâirin: «Sen faziletli olan mazin kabilesinden olsa idin; benim devamı mübah kılmazdın» kelâmıyla misal getirdiği rivayet olunmuştur.

(Ayet 12) **(Hüvellezi yürükümül berka)** Allah Teâlâ Hazretleri, size «envar-ı kudsiye ve hatfe-i ilâhiye» (Şimşeğin göz alıcı çakması) taamları berekâtı gösteren zâttır. **(Havfa)** (Ayet 12) Siz, o berkın çabuk geçmesinden ve ağırca rücûundan korkucu **(Ve tama'an)** (Ayet 12) ve onun sebâtını ve sür'at-i rücûunu taleb edici olduğunuz halde gösterir **(Ve yünşiüssehâbessikâle)** (Ayet 12) Ve Allah Teâlâ hazretleri, yakîn ilmi ve Hak maârifeti suyu ile ağırlaşmış sekinet bulutunu inşa eyler.

(Ayet 13) **(Ve yüsebbihurra'du bihamdihi)** Ve «Tecelliyât-ı Celâliye» satfeti, (kahretmek iktidarı) gök gürültüsü ra'dı; tesbih eyler. Yâni; bu tecelliyat kendisine vârid olan kimse, aklın idrak etmediği şey'i vicdanen bulduğu için Allahu Teâlâ'yı akılda tasavvur olunan şeyden tesbih ve temcid eder ve o tecelliden müstefad olan

kemâl ile Allahu Teâlâ'ya hamd-i fi'li ile hakkıyle hamd eder. Binaenaleyh: Tesbih bu hali mucib olan «râ'dın» olmuş olur. Yâhud mânâ: idrak-i aklî ile idrakden münezzeh olan nefis, tecelliy-i satvet-i Hakkı tesbih eder. **(Vel melâiketü min hîfetihi)** (Ayet 13) Ve «kuvay-ı ruhaniyenin» melekûtu, Allahu Teâlâ'nın heyet-i celâlinden tesbih eder. **(Ve yürsilüssavâ'ika)** (Ayet 13) Ve Allahu Teâlâ Hazretleri, «Lûtf-i külliyi» mutazammın olan «Kahrı hakiki» tecellisi ile «Sabâhat-ı İlâhiye» sâikalarını irsal eyler ve kendisine tecelli olunan kimseden «vücûdu» selb ederek nefsinin bakiyesinden ifna eyler. Nitekim hadisi şerifte «Allahu Teâlâ'nın nûr ve zulmetten yetmiş bin (Perdesi) hicabı vardır, eğer o (Perdeleri) hicabları kaldırsa idi Zâtının işrakatı, (doğma, parlama, şafak sökmesi) nurları, ona bakanları yakardı» buyurulmuşdur. **(Feyusîbü bihâ men yeşâü)** (Ayet 13) Mahbub, muhib âşık ve müştak kullarından dilediğine, o sâikalar isabet eder. **(Ve hüm yucâdilüne fillâhi)** (Ayet 13) Halbuki onlar, Allahu Teâlâ'nın sıfatında; «tefekkür» ve isbatında; «nazar-ı aklî» ile ve Hak'ka vâcib ve mümteni olan sıfatlarda; «tefekkür» ile mücadele ederler. **(Ve hüve şedîdül mihâli)** (Ayet 13) Allahu Teâlâ Hazretleri; idrakdeki akıl hilelerini «basiret-i nûriye» tecellisi ile söndürmekte ve aşk nuriyle yakmakda kuvvet ve şiddet sahibidir.

(Ayet 14) **(Lehû da'vetül hakkı)** Bâtıl olmıyan davet-i Hakkıye, gayrin değil, Hak Teâlâ'nındır. «Agâh olunuz ve biliniz ki, hâlis din; ancak Allah'ındır.» buyurduğu vechiyle; nefsine davet eder ve icabet eder. Bunun mânâsı: icabete lâyık ve müstehak olan Hak daveti; nefsinden fâni ve Rab'bı ile bâki olan muvahhidin dâvetidir. Keza, hâlis din, onun dinidir. Nefisleriyle kaim olan davetciler, ancak tasavvur ettikleri, hayallerinde yöneldikleri mâbud-i mec'ule (yapılmış) dâvet ederler; Onun için dualarına icabet olunmaz. Ancak kendisinden bir şey (istenilen) taleb olunan (cansızın şeyin) cemadın kabul etmesi gibi kabul olunurlar. Ben hayatıma kasem ederim ki, Allah'a, ancak muvahhid dua eder, muvahhidin gayri; vücudu ve kudreti olmıyan, Hak'kın gayri bir mevhuma dua eder. Binaenaleyh icâbet yoktur. Bu kimse; sıfatıyla, nefsiyle istidâdını mahcub eylediğinden duaya müstehak olanı bilemez, bunun için de duası zâyi olur. Ve bu gibi dualar, zayiden başka bir şey olamaz. Yâhud mânâ: Hak Celle ve Alâ'nın dâveti ancak ona olur. Yâhut mânâ: Hak'tan ibaret bulunan dâvet edicinin dâveti: işte zâtına mahsus olan dâvet odur. O dâvet ile, zâtın gayrisi olan esma ve sıfata dua olunmaz. **(Vellezîne yed'ûne min dûnihî lâ yestecibûne lehüm bişey'in illâ kebâsitu keffeyhi ilelmâi liyebluğa fahü ve mâ hüve bibaligihi)**

(Ayet 14) Allah'dan başkasına dua eden kimselere, (O dua ettikleri) dua olunanlar hiç bir şeyle icâbet etmezler. Ancak, ağzına su gelmek için ellerini suya uzatan kimse gibi icabet olunurlar ki, su onun ağzına değmiş değildir. Ağzına gelmemişdir. Zâtından başka, esma ve sıfatına dua eden kimselerin duasını kabul etmez, ancak (perdeli) mahcub olmalarından dolayı işaret ile suyu isteyenin bu isteyişi tarziyle duasını kabul eder. **(Ve mâ du'âül kâfirîne illâ fi dalâlin)** (Ayet 14) Mahcubların duası; ziyandan başka birşey olamaz. Ancak ziyan olur.

(Ayet 15) **(Velillahi yescudu men fissemâvati velardı tav'an ve kerhen)** Semavat ve arz da bulunan «âyân-ı cevahir» ve «melekût-i eşya» gibi, «hakayık-ı ruhâniyat» tav'an ve kerhen (zorla) Allahu Teâlâ'ya inkiyad eder. Tav'an ve kerhen demek; bu inkiyad, hepsine izdiraren lâzım gelmişdir. Yoksa bâzısı itaatkâr, bâzısı kerahat edici demek değildir. **(Ve zilalûhüm bilguduvvi vel'âsali)** (Ayet 15) Ve ruhaniyenin gölgesi olan heyâkili ve ecsadı da dâima inyikad ederler. Bu sebebden, Nebi Aleyhisselâm, bu secdede: «Hakikat-ı zâtım ve seved' şahsım ve hayal-i nefsim, vûcudum, aynim ve şahsım sana secde etti» diye kıraat buyurmuşdur.

(Ayet 16) **(Kul men Rabbüssemâvâti vel'ardı)** Habibim de ki: «Semavat ve arzın Rabbi kimdir?» **(Kulillahü)** (Ayet 16) Her ne olursa olsun Allah'ın herhangi bir mâsivâsından dostlar mı ittihaz edersiniz? **(Lâ yemlikûne lienfüsihim nef'an ve lâ darren)** (Ayet 16) «Onlar, kendi nefisleri için bir fâide ve zarara mâlik olmazlar zira; mâlik ve kadir ancak Allahu Teâlâ'dır, gayri değildir.» **(Kul hel yestevil' a'mâ velbasirü em hel testeviz zulumâtü vennûru)** (Ayet 16) Habibim de ki «Â'mâ ile görücü müsavi olur mu? Yahud; zulmet ile nûr bir olabilir mi?» **(Em ce'alûlillâhi şürekâe halekuû kehalkıhî feteşâbehelhalku aleyhim)** (Ayet 16) Yâhûd: «Allahu Teâlâ'ya; onun yarattığı gibi yaratan», binaenaleyh, «yaratmaları Allah'ın yaratmasına benzemesi sebebiyle» Allah'a (ortak) şerik olan, yaratıcı şerikler mi meydana çıkardılar? **(Kulillâhü hâliku külli şey'in)** (Ayet 16) Habibim de ki; «Allahu Teâlâ Hazretleri, her bir şeyin hâlikıdır.» **(Ve hüvel vâhidül kahhâr)** (Ayet 16) «Ve o Allah bütün mâsivâsını kahredici zatı vâhiddir.»

(Ayet 17) **(Enzele minessemâi mâen)** Ruhul-kudûs semasından, ilim suyunu inzâl edib **(Fesalet evdiyetün bikaderihâ)** (Ayet 17) Kalb vâdileri istidâdları mikdarınca seylân eyledi. **(Fahtemelesseylü zebeden râbiyâ)** (Ayet 17) «İlim seyli» (seli) «nefis arzının» «sıfat-ı habesetini» ve «rezâ'il köpüğüne» götürdü. **(Ve mimmâ yûkıdûne aleyhi**

finnarîbtiğaâe hilyetin) (Ayet 17) Maârif ve keşifler, nefsin kemâlâtı olduğu için, nefsin, onlarla ziynet ve behceti, yâhûd, «fezâil-i halkıyenin», nefsin fâidelendiği metalardan olması dolayısıyle, maârif ve hakayık sebebiyle hasıl olan «Fezail-i halkiyeyi» taleb için, «aşk ateşinde eridikleri», maârif ve hakayık ve aşkı tehyic eden maâni ve keşiflerde de **(Zebedün mislühu)** (Ayet 17) «selin köpüğü» gibi habs (habaset) vardır. Meselâ o maârif ve hakayık ve kuşufa nazar etmek ve onları görmek ve nefsin onlarla kâmil ve fâzıl ve o sıfatların ziynetleri ile mütezeyyin olmasını tasavvur etmek, «vâcib-i ihticâb» ve sair «zünûb-i ahval» ve «afât-ı nefs» sayılan şeylerin kâffesi, sel köpüğü gibi habis addolunur. **(Fe'emmez zebedü feyezhebü cüfa en)** (Ayet 17) Âyetinin buyurduğu vechiyle; küçük olanı kuruyarak gider ve habis olan şey atılır, ilim ile faydalanmış olur. **(Ve emmâ mâyen fe'unnâse feyemküsü fil' ardı)** (Ayet 17) Âmma, insanlara fâide veren «maâniy-i Hakkiye» ve «fezâil-i hâlise» arz-ı nefisde kalub durur. **(Kezâlike yadribullahül' emsâlü)** (Ayet 17) Böylece, Allahu Teâlâ hazretleri, misaller darb eder.

(Ayet 18) **(Lillezînestecâbû lirabbihimülhüsna)** İstidatlarını nefsin sıfatı kederlerinden tasfiye ile, Rab'lerine isticâbe edenlere türlü güzellikler vardır ki o da, safâ zamanında, kendilerine feyezân eden ve (nûrûn alâ nur) sözüyle tâbir olunan kemâldir. **(Vellezîne lem yestecibû lehü)** (Ayet 18) Rab'lerine isticâbe etmiyenler, rezâil-i beşeriyeden ve kedurat-ı tabiiyeden temizlenmiyenler **(Lev enne lehum mâ fil' ardı cemi'an ve mislehu ma'ahü leftedev bihi)** (Ayet 18) yer yüzünde olan bütün mallarını ve onunla beraber bir misli de olsa kurtulmak için feda ederlerdi. Yâni, onlar için, muhabbetiyle müncezib olub, nefislerini helâk ettikleri «cihet-i süfliyede» bulunan bütün emvâl ve esbâbı feda etmek, hepsini verib de kurtulmak mümkün değildir. Zira, o emval ve esbab, buud ve helâkin ziyade olmasına sebebdir. Ne keyfiyetle o zulmetden helâs olmalarına sebeb olabilir? Nefislerinde o esbaba taallûk hey'etlerinin rusuhu zamanında, o esbabdan teberrileri fâide vermez. **(Ülâike lehüm sûül hisâb)** (Ayet 18) İşte bunlar, Adl-i İlâhî makamı olan «nefis makamında» en ef'al ile (mevkuf) vakıf kaldıklarından, elbette hesablarında bozukluk lâzım ve zaruri olmakla, bunlara hesabın fenası, fena bir hesab vardır. **(Ve me'vâhüm cehennem)** (Ayet 18) Ve sığınacak yerleri de; «nefis sıfatları cehennemi» ve «mahrumiyet ateşleri» ve fena bir takım hey'etlerdir. **(Ve bi'sel mihâdü)** (Ayet 18) Cehennem onlara ne fena bir döşektir.

(Ayet 19) **(Efemen ya'lemu ennemâ ünzile ileyke min rabbikel hakku kemen hüve a'mâ)** Müşrikler; «Rab'binden sana inzal olunan

kitabın, hak olduğunu bilen kimsenin, a'mâ olan kimse gibi mi olduğuna itikad ederler?» **(İnnemâ yetezekkerü ûlül' elbâb)** (Ayet 19) Mü'min-i musaddık ile a'mânın bir olmadığını ancak akl-i hâlis sahibleri ki, **(Ellezîne yûfûne bi'ahdillahi)** (Ayet 20) Onlar Allah'ın ahdine vefa ederler, **(Ve lâ yenkudûnel misâka)** (Ayet 20) ve misaklarını naks etmezler, işte ancak onlar bu hakikati düşünebilirler.

(Ayet 21) **(Vellezîne yasilûne mâ emerallahü bihi en yûsale)** Ve Allah'ın, muhafaza olunmasını emr eylediğini muhafaza edenler **(Ve yahşevne Rabbehüm)** (Ayet 21) ve kalb makamında; tecelli-yi sıfat zamanında, azamet sıfat-ı celâlini müşahede etmekle, kendilerine heybet ve haşyet lâzım gelib; Rab'lerinden haşyet edenler **(Ve yehâfûne sûel hisâbı)** (Ayet 21) Ve nefis makamında, ef'al tecellisi zamanında, batş ve ikaba nazar ederek kendilerine havf lâzım gelmekle kötü bir hesâbdan korkanlar, **(Vellezîne saberûbtiğaâe vechi Rabbihim)** (Ayet 22) ve Rab'lerinin rızasını taleb için, Allah yolunun sülûkünde, melûfatdan sabr edenler, **(Ve ekâmûssalâte ve enfekû immâ rezaknâhüm sırren ve alâniyeten)** (Ayet 22) ve selâtı ikame ve verdiğimiz rızıklardan gizli ve aşikâr infak edenler, ibâdât-ı mâliye ve bedeniye ile temizlenmeğe meşgul olanlar **(Ve yedreûne bil hasenetis seyyiete)** (Ayet 22) ve nefsin rezâîliyetini fazilet ile def edenler düşünebilir. **(Ülâike lehüm ukbeddâr)** (Ayet 22) İşte, zikr olunan şu sıfatlarla mevsuf olanlara; fıtratan rücû etmekle neş'e-yi evvelide dârülukba (âhiret evi) (beka makamı) hasıl olmuştur. Yâhud mânâ: Sıfatî muhabbetten değil, Zâtî muhabbetten dolayı, «nefisleri sıfatından» sabr edenler ve «salât-ı müşahadeyi» ikame edenler ve kendilerini rızıklandırdığımız makamat ahval, kuşuf ve amelleri hey'etlerinden ve onlara meyl ve muhabbetten tecerrüd ile sırren ve «makamat ve ahvali terk» ve kendilerine iltifat etmemekle «aleniyeten infak edenler» ve «Sıfat-ı İlâhiye tecellisinden» hasıl olan «hasene» ile nefis sıfatı olan «seyyieyi» defeyleyenlere «dârın ukbâsı», yâni; fenadan sonra «beka» hâsıldır.

(Ayet 23) **(Cennâtü adnin yedhulûnehâ ve men saleha min âbâihim ve ezvâcihim ve zürriyâtihim)** Cennetlerin üçü de hâsıldır Zât cennetine: «sâlih olan ervah babaları ile beraber girerler» ve sıfat cennetine: «kalbleri ile girerler», efal cennetine: «nefisleri zevcelerinden ve kuva zürriyetinden sâlih olanlar ile girerler.» **(Vel melâiketü yedhulûne aleyhim min külli bâbin)** (Ayet 23) Ve Ehl-i Ceberût ve melekûttan melekler, sıfat kapılarının herbirisinden selâm vererek ve «işrâkât-ı nûriye» ve «imdadı kudsiye» tahiyeleri ile tahiye ederek onların yanına gelirler. **(Selâmün aleyküm bimâ sabertüm feni'me**

ukbeddâri) (Ayet 24) «Sizin, ibtila dârında envâ-ı mihnetlere sabretmeniz sebebiyle; Allah'ın selâmı size olsun. Akıbetiniz ne kadar güzeldir, bunların hepsi lezzet-i hissiyeden sabrınız sebebiyledir» derler.

(Ayet 25) **(Vellezîne yenkudûne ahdallahi min ba'di misâkıhı)** Ve tevsik edildikden sonra, «Allah'ın ahdini naks edenler» **(Ve yakta'ûne mâ emerallahü bihi en yûsale)** (Ayet 25) Allahu Teâlâ'nın «vusul ve muhafaza olunmasını emr eylediği şeyleri kat edenler» **(Ve yüfsidûne fil' ardı)** (Ayet 25) «ve yeryüzünde envа-ı zulümlerle fesad edenler», **(Ülâike lehümülla'netü ve lehüm sûüddârı)** (Ayet 25) bunlara neş'e-yi ûlâda: «lânet, tard ve hırman», neş'e-yi uhrada: «kötü bir merci ve meab vardır.»

(Ayet 26) **(Allahü yebsüturrızka limen yeşâü ve yakdiru)** Kulların istidâtlarına muttali olan Allahu Teâlâ Hazretleri kullarından dilediğine rızkı teksir (çoğaltır) ve tevsiğ (genişletir) ve dilediğine kabz (darlık) ve noksan eyler. **(Ferihû bil hayâtiddünyâ)** (Ayet 26) Müşrikler, sebât ve kararı olmıyan ve dünya hayatıyla ve lezzat ve müştehiyatıyla ferahlandılar. **(Ve melhayatüddünyâ fil ahireti illâ metâ'ün)** (Ayet 26) Halbuki, dünyanın hayat ve lezzeti, âhiret hayatının yanında, azıcık düşüncesi olan kimse nezdinde, başka bir şey değil, ancak iltifat ve itibar olunmıyan az bir faidelenmekdir.

(Ayet 27) **(Ve yekuûlüllezîne keferû lev lâ ünzile aleyhi âyetün min rabbihi)** Mahcublar, tabiatlerinin habasetinden; «Muhammed Hak'dan müeyyed olduğunu iddia etmekle ve bizim imanımıza şiddetle haris olmakla beraber, niye ona Rab'binden bizi imâna cebr edecek bir âyet nâzil olmuyor?» derler. **(Kul innallahe yudillu men yeşâü)** (Ayet 27) Habibim, sen de ki: «Allah, dilediğini idlâl eder. Yâni; hidayet ve dalâlet âyât ile değildir. Zira herşeyde bir âyet vardır. Ve Resulullah Sallâllahü Aleyhi ve Sellem'e nâzil olan âyât kâfidir. Ancak hidayet ve dalâlet, Meşiyet-i İlâhi iledir. İstidâdı olmadığı veya gıvâşe-i zulmaniye ile hicablandığı için, dilediğini idlâl eder. **(Ve yehdi ileyhi men enâbe)** (Ayet 27) Ve muhiblerden istidadın tasfiyesi ile Hak'ka inabe edenleri «kendisine hidâyet eder.» Ve nitekim, dâlâlet ehli; biri: »istidatsız» ve birisi: «zulmet-i beşeriye ile istidadı hicablanmak üzre» iki fırka oldukları gibi, Ehl-i hidayet de: biri «kuvvet-i istidât» dolayısıyle «inabesiz hidâyet bulan mahbublar» ve biri: «inabeden sonra Allah'ın kendilerine hidâyet eylediği muhibler» olmak üzre iki kısımdırlar.

(Ayet 28) **(Ellezîne âmenû)** İnabe idenler (inabe = terki measi ile Hak'ka rücu, bir mürşide intisab), onlardır ki, imân-ı ilmî ile

gaybe iman ettiler. **(Ve tatmeinnü kulûbühüm bizikrillâhi)** (Ayet 28) Ve zikrullah ile kalbleri mutmain olanlardır. **(Elâ bizikrillâhi tatmeinnülkulûbu)** (Ayet 28) Âgâh olunuz ancak Allah'ın zikri ile, nefsin lisan ile ve nimetlerde tefekkürü yahud kalbin melekutda tefekkür ve celâl ve cemâl sıfatlarını mütalâası ile Allah'ı zikri sebebiyle kalbler mutmain olur. Zirâ, zikrin mertebeleri vardır: Birisi, lisanla ve nimetlerde tefekkürledir ki «nefsin zikridir.» Biri de müşahede ile «ruhun zikridir.» Biri de: muaşaka da münagat ve vuslat ile «hafanın zikridir.» Biri de: Hak da fena ile «Allah'ın zikridir.» Nefis ise: sıfatının ve ehadisinin zuhuruyla hareket ederek muzdarib olur. Onun sebebiyle kalbde telvin ve nefsin ehadisiyle mütegayyir olur. İmdi Nebi Aleyhisselâm'ın: «Tahkik şeytan, hortumunu Ben-i Âdem'in kalbine koyar, İbn-i Âdem Allah'ı zikr ettiği zaman şeytan hortumunu çekip saklanır, o vakit kalb mutmain olur» buyurduğu vechiyle; insan Allah'ı zikr ettiği vakit, nefis kararlaşır ve vesveseler müntefi olur. Keza kalbin zikri de: Melekûtda tefekkür ve Ceberût envarının mütalâası iledir, amma sâir zikirler, ancak kalbin itmininanından sonra olur.

(Ayet 29) **(Ellezîne âmenû ve amilûssâlihâti)** İman eden ve tezkiye ve tahliye ile salih amelleri işliyen kimselere **(Tûbâ lehüm)** (Ayet 29) fıtrat ve sıfatın kemâline vusul ile, onlara füyûz ve felâh vardır. Onlara ne mutludur. **(Ve hüsnü meâbin)** (Ayet 29) Ve kalb cennetine, sıfat cennetine duhul ile güzel rücû edecek yer vardır. **(Kezâlike erselnâke fî ümmetin kadhalet min kablihâ ümemün)** (Ayet 30) Sâir peygamberleri, geçen ümmetlere gönderdiğimiz gibi, seni de Hak'dan inhiraf eylemiş bir ümmete irsal eyledik. Senin ümmetinden evvel onlar gibi birçok ümmetler geçmiştir. **(Litetlüve aleyhimüllezî evhaynâ ileyke)** (Ayet 30) Böylece sana vahy eylediğimiz maârif ve hakayık-ı kudsiyeyi onlara okumaklığın için seni irsal eyledik. **(Ve hüm yekfürûne birrahmânî)** (Ayet 30) Halbuki ümmetler gaflet ve şehvete münhemik oldukları için, «Rahmet ve ilmi her şey'e vasi olan Rahman'a» küfür ederler. **(Kul hüve rabbî)** (Ayet 30) Habibim, münkir ve gafillere de ki: «Cemi-i kemalât-ı müstecmi olan Allahu Tealâ, ancak benim Rab'bim O'dur.» **(Lâ ilâhe illâ hüve)** (Ayet 30) «Vücudda ondan gayri ibadet olunacak Zât yoktur.» **(Aleyhi tevekkeltü ve ileyhi metâbi)** (Ayet 30) «Umum işlerimde ancak ona tevekkül eyledim; «Merci ve meadım, sâir esbâb ve vesâile değil, ancak O'nadır.»

(Ayet 31) **(Ve lev enne kur'ânen süyyiret bihil cibâlü ev kuttı' at bihil' ardu ev küllime bihil mevtâ)** Ve eğer okunduğu vakit, dağları mekân-ı aslisinden koparıp hareket ettirecek, yâhut; küre-yi arzı

yarıp, parçalıyacak yâhud: ölüleri söyletdirecek derecede bir Kur'an olsa; **(bel lillâhil' emrü cemi'a)** (Ayet 31) belki bu işlerin hepsinde hüküm ve kuvvet, galebe ve kudret-i kâmile Allah'ındır. İradesi taâlluk etse, elbette hepsi de olur. Bununla beraber, gayet-i kasvetlerinden onlar yine inanmazlar. **(Efelem yey'esillezîne âmenû)** (Ayet 31) Mü'min olanlar bunlar mıdır ve meadlarında küfür ve inkâr alâmetlerinin zuhuruyla beraber, bunların iman etmelerinden ümmid kesmediler mi? Ve bu mü'minler bilmediler mi ki: **(En lev yeşâüllahü lehedannâse cemi'a)** (Ayet 31) Eğer Allahu Teâlâ dileseydi, bütün insanlara hidayet verirdi. Bâzısının hidayetine iradesi taalluk etmediği için hidayet etmedi. **(Ve lâ yezâlüllezîne keferû tüsiy bühüm bimâ sane'û kaâri'atün ev tehullü karîben min dârihim hattâ ye'tiye va' dullahi)** (Ayet 31) İnaden küfürde ısrar edenler; bu ısrarları ve kabahatleri sebebiyle kendilerine bir belânın isabet etmesinden, ve yâhud kendilerine dolaşması için o büyük belânın meskenlerine yakın bir yere nüzûl ve hulûl etmesinden zail olmazlar, kurtulmazlar. **(İnnallahe lâ yuhlifül mi'ad)** (Ayet 31) Tâ ki Allah'ın, Nebisine vâd etmiş olduğu intikam ve şiddetli azab zamanı gelir, tahkik Allahu Teâlâ Hazretleri vâdinde hulf etmez.

(Ayet 32) **(Ve lekadistühziye birusülin min kablike fe'emleytülillezîne keferû sümme ehaztühüm)** Habibim, senden evvel gelen Resuller de istihza olundu. Küfür eden müstehzilere biz mühlet verdik, gaflete daldılar, sonra bağteten (birdenbire) kendilerini ahz ü istisal (bikülliye mahv etmek) eyledik. **(Fekeyfe kâne ikabı)** (Ayet 32) Şimdi onlara olan ikabımız ne suretle olmuşdu? **(Efemen hüve kaimün alâ külli nefsin bima kesebet)** (Ayet 33) Hesab unutulur ve ikab terk olunur mu? Her nefis üzerine, kesb eylediği ile kaim olan Zât kimdir? Yâni; Hak Teâlâ Hazretleri, nefse nisbet olunan mekâsibi icad ile, her nefis üzerine kaim olur. Nefsin ve meksubatının kayyumudur. Meksub; Allahu Teâlâ'nın halkı ve icadı ile ise de, «nefsin meksubu» diye tesmiye olunması; zirâ Hak Tealâ'nın, o meksubu (kazanılmış, kesb olunmuş) nefis üzerine izhar etmesi; «nefsin, meksuba münasib, Allah'dan kabul eylediği bir istidad sebebiyledir.» Şimdi mahallin kabulu ve mazhariyet ve mahalliyete salâhiyeti cihetinden, o meksubu iktiza eylediği için icad etmesi ve Hak Teâlâ'nın kıyam kaim olmakla beraber, «nefsin kesbine» nisbet olmuşdur. Yâhud mânâ: Nefsin kesbi hasebiyle ve muktezasıyle, her nefis üzre kaim olan Hak Teâlâ Hazretleridir. Yâni: «meksubat iktizasıyle» nefse arz olan sıfat ve ahvalinden, meksubatının iktiza eylediği gibi, nefsi sevablandırıcı heyet-i kemâliye-i nurâniyeden, yâhut, nefsi tâzib edici hey'et-i kedure-i zulmaniyeden ibaret cezaları ifaza eyler. (Ve

ce'âlû lillâhi şürekâ'e) (Ayet 33) Hususiyle müşrikler Allah'a şerikler ittihaz ettiler **(Kul semmûhüm)** (Ayet 33) Habibim de ki: «O şurekâya isim koyunuz ve ulûhiyet ve rububiyete ne sıfatla lâyık iseler, o sıfatlarla vasf ediniz. **(Em tünebbiûnehü bimâ lâ ya'lemü fil'ardı em bizâhirin minel kavli)** (Ayet 33) Yoksa yeryüzünde olanların bilmediği bir şeyi mi haber verirsiniz?» Yâhud, «mânây-ı hakiki itibar olunmaksızın, mecazen mi bir isim takarsınız?» Elhasıl müşrikler, bunların hepsinden âcizdirler, sükût edicidirler **(Bel züyyine lillezîne keferû mekrühüm ve suddû anissebîli)** (Ayet 33) Belki küfür sahiblerine nefisleri tarafından olan mekir ve telbisleri «tezyin ve teshin» olunub, mücerred bâtıl olan bu esami vasıtasıyla doğru yoldan i'râz ettiler. **(Ve men yudlilillâhü femâ lehü min hâdin)** (Ayet 33) Allahu Teâlâ'nın, idlalini murad eylediği kimseye asla hidayet eden yoktur.

(Ayet 34) **(Lehüm azâbün fil hayâtiddünyâ)** Onlara Mârifet-i İlâhiye ve lezzât-ı rûhaniyeden gafletleri sebebiyle, hayât-ı dünyada azab vardır **(Azâbül' âhireti eşakku)** (Ayet 34) Ve elbette âhiret azâbı daha güç ve meşakkatlidir. **(Ve mâ lehüm minellahi min vakin)** (Ayet 34) Ve onları Allah'ın azabından vikaye ve muhafaza eden bir kimse de yoktur.

(Ayet 35) **(Meselül cennetilleti vu'ıdelmuttekune)** Nefislerini günah irtikâbından muhafaza ve emr ve nehy olundukları akaid ve ahkâma imtisal edenlere vâ'd olunan cennetin misli ve vasfı: **(Tecrî min tahtihel' enhârü)** (Ayet 35) «Altından nehirler ceryan eyler. **(Ukuluhâ daimün, ve zillühâ)** (Ayet 35) Rızıkları ve istirahat edilecek gölgeleri daimîdir, asla inkıtâ yoktur.» **(Tilke ukbellezinettekav)** (Ayet 35) Bu vasfolunan cennet; «haramlardan sakınan mü'minlerin akibetidir.» **(Ve ukbel kafirinennâri)** (Ayet 35) Measi ve şehevat-ı behimiyenin irtikâbına musır (ısrarlı) olan kâfirlerin akıbeti; «lezzet ve şehevat-ı hissiyeleri bedelinde kendilerine hazırlanan ateşdir.»

(Ayet 36) **(Vellezîne âteynâhümülkitâbe yefrehune bimâ ünzile ileyke)** Kendilerine kitab verdiğimiz kimseler onların kitablarını câmi olarak sana nâzil olan kitab ile ferahlanırlar. **(Ve minel' ahzâbi men yünkiru ba' dehu)** (Ayet 36) Kur'an hakkında muhtelif fırkalardan bir kısmı; Kur'an'ın bâ'zısını, kitablarının bâ'zı ahkâmını nesh eden ayetleri inkâr ederler. **(Kul innemâ ümritu en a'büdullahe ve lâ üşrike bihi)** (Ayet 36) Habibim de ki: «Ben, ancak Allah'a ibadet edib, ona şirk etmemekle emr olundum.» **(İleyhi ed'u ve ileyhi meâbi)** (Ayet 36) «Ancak Allah'a dâvet ederim ve rücuum ancak onadır.»

(Ayet 37) **(Ve kezâlike enzelnâhü hükmen arabiyen)** Ümem-i mâziyeye kitablar inzâl ettiğimiz gibi, Kur'an'ı da senin lisanına münasib, Arâbî olarak, «hikmet-i müttekine muktezası üzre», kazaya-yı mübîn olarak inzâl eyledik. **(Ve leinitteba'te ehvâehüm ba'de mâ câeke minel' ilmi mâ leke minallahi min veliyyin ve lâ vakin)** (Ayet 37) Ve Allah, sana âyetlerin neshine müteallik ilim geldikten sonra, eğer onların hevâ ve arzularına ittibâ edersen seni Allah'ın gazabından kurtaracak bir sâhib ve hıfz edici yoktur.

(Ayet 38) **(Ve lekad erselnâ rusulen min kablike ve ce'alnâ lehüm ezvâcen ve zürriyeten)** Tahkik senden evvel, senin gibi resuller gönderdik ve onlar için de zevceler, evlâd ve zürriyet kıldık. Binaenaleyh ezvâc ve evlâd, nübüvvet ve risâlete mânî değildir. **(Ve mâ kâne liresulin en ye'tiye biâyetin illâ bi'iznillâh)** (Ayet 38) Hiçbir resulun, taleb olunan bir âyeti getirmesi câiz ve sahih olamaz. Ancak Allah'ın izni ve vahyi ile getirebilir. **(Likülli ecelin kitâbün)** (Ayet 38) Her vakit için yazılmış ve takdir olunmuş bir yer vardır. Yâhut, o vakitde halk olunmak üzre farz olunmuş yer vardır. Şerayi (şeriatler) indallah, meşiyetin her vaktinde o vaktin salahı ne ise onunla İnd-i İlâhiden bir resul gelir. Âyât ve gayri bütün havadis böyledir. Ve hiç bir resul, bir âyeti getiremez, ancak vaktinde ve Hakkın izni ile getirebilir. Zirâ; «ayât ve mucizât da, hâdis oldukları vakitler hüdasında mucizdirler», tegayyür, tebdil, takdim, tehir, olamaz.

(Ayet 39) **(Yemhullahü mâ yeşâü ve yüsbitu)** Allahu Teâlâ Hazretleri, nüfûs-i semâviyeden ibaret bulunan; «Elvah-ı cüz'iyede» sâbit olan nakışlardan dilediği nakşı, elvahı cüziyeden mahv eder ve derhal o nakş maddeden madûm ve fânî olur. Ve dilediği nakşı, «Elvâh-ı cüz'iyede» isbat eder. Ve isbat eylediği nakış, derhal mevcud olur. **(Ve indehü ümmül kitabı)** (Ayet 39) Ve kitabın anası (aslı) Allah'ın indindedir. (yanında) Yâni, ezelen ve ebeden her olmuş ve olacak şey'in «vech-i külli üzre» nakş olunmuş bulunduğu ve mahv ve isbattan münezzeh, akl-ı külden ibaret kaza-i sabık levhi; «Allah'ın indindedir» zira, levhler dörtdür. Birisi: «mahv ve isbattan âli olan; «Kaza-i sâbık» levhidir ki bu, «Akl-ı evvel levhidir.» Birisi de: «kader» yâni, Levh-i evvelin» külliyatı kendisinde tafsil olunan ve esbabına taallûk eyliyen «Nefs-i nâtıka-i külliye» levhidir ki «Levh-i mahfûz» tesmiye olunan budur. Birisi de; bu Âlemde bulunan her bir şeyin kendisinde şekli, hey'eti mikdarı ile nakş olunduğu «Nufus-i cüz'iye-yi semâviye levhidir» ki buna «Sema-i dünya» tesmiye olunur. Ve bu levh; «Âlemin hayali» mesabesindedir. Nitekim, kazay-ı sâbık levhi, âlemin ruhu, levh-i kader denilen «Levhi mahfuz», âle-

min kalbi mesabesindedir. Bunlardan sonra ki levh şehadet âleminde suretleri kabul edici olan «Heyulâ levhidir» Allahu Teâlâ a'lemdir (en iyi bilicidir).

(Ayet 41) **(Evelem yerev ennâ ne'tiyl' arda nenkusuh min etrâfihâ)** Görmezler mi ki, biz cesed arzını, şeyhuhat (pirlik-i tiyarlık) vaktinde fes edip, âzânın zaifliği, kuvânın düşkünlüğü ve havâssın yorgunluğu ile, azar azar ta ölünceye kadar arz-ı cesedin etrafından noksan ederiz. **(Vallahü yahkümü lâ mu'akkibe li hükmihi)** (Ayet 41) Allahu Teâlâ Hazretleri bu vecih üzre hüküm eyler, onun hükmünü red ve tebdil eden bir kimse yoktur. Yâhud mânâ: Sülûkü zamanında, evvelâ «efalini bizim efalimizle», sonra «sıfatını bizim sıfatımızla», sonra (Limenil mülkül yevm) buyurub, yine nefsiyle (Lillahil vahidil kahhar) diyerek cevap verdiği vechiyle; «zâtını bizim zâtımızla ifnâ etmekle, «nefis arzının» etrafından yok ederiz. Bu taktirde, bütün halkın fenâsı dolayısıyle kimse için hüküm yokdur. Ancak hüküm Allah'ındır. Dilediği gibi hüküm eyler, gayri olmadığından hükmünü tâkib ve tebdil edecek kimse de yoktur.

İBRAHİM SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Elif. Lâm. Râ. Kitâbün enzelnâhü ileyke lituhricennâse)** Bu kitab insanları kesret zulmetlerinden vahdet nuruna, yâhud, «neş'ey-i sıfat» zulmetlerinden «fıtrat-ı nuriye», yâhud «ef'al ve sıfat» hicabları zulmetlerinden «Zât-ı Nuriye» çıkarmaklığın için sana inzal eylediğimiz bir kitabdır. **(Bi izni rabbihim)** (Ayet 1) Rablerinin, «Âlem-i Uluhiyetten» olan Feyz-i akdesinden, istidâtlarını hazırlamakla, o nuru kendilerinde ibdâ' etmiş ve «Hazret-i Rububiyetten» fiile çıkması esbabını hazırlamakla; tevfik etmesi sebebiyle ihracı kolaylaşdırması demektir. Zirâ, Rablerinden izin, istidadı bağışlamak ve esbabı hazırlamakdır, yoksa böyle olmasa hiçbir kimse için, insanları zulmetden nura çıkarmak olamaz. **(İlâ sırâtil' aziz)** (Ayet 1) Vahdetinin nuruyla, «kesret zulmetlerini» kahr eden «kuvvet sahibi» **(Hamîd)** (Ayet 1) ve «Zâtının kemâli» ile hamde müstehak olan Allah'ın yoluna çıkarasın. İkinci mânâ: «kalb nuruyla» «nefis sıfatlarını» kahr eden kuvvet sahibinin ve «safây-ı fıtrat» zamanında fezail ve ulum ve nimetlerini bağışlamakla Mahmud olan Allah'ın sıratına, Üçüncü manâ: «Zâtî nurlarıyla» «sifâtî nurlarını»

kahr eden ve «hüviyeti hakikati» ile cemi mahlukatını ifnâ eden kuvvet sahibinin ve nakıs olan rezailin fenasından sonra, «zâtının vücudu» ve «vechinin cemali» ile «vücud-ı baki-i kâmili» bağışlamakla Mahmud olan Allah'ın sıratına çıkarasın demekdir.

(Ayet 2) **(Ve veylün lifkâfirîne min azâbin şedîdin)** Vahdetden veyâ fıtratdan veyâ zâtın tecelli ve keşfinden mahcub olanlara veyl azabı hasıldır. «Bu vücûh-i selâseye» azabın meratibi terettüb ider. O azab: tezad cahiminde, «endâd muhabbeti» azabıdır. Yâhud, rezaîl hey'etleri ve «sıfat-ı nefs ateşleri» ve «tebâyi' mukteziyatı azabıdır.» Yâhut «zât nurundan mahrumiyet» ve «ef'al ve sıfat hicabları» azabıdır. **(Ellezîne yestehîb bunel hayâteddünyâ alel' âhireti)** (Ayet 3) O mahcublar; «hayat-ı hissiyeyi hayat-ı akliyeye «hayat-ı hayvaniyeyi», hayatı mâneviyeye tercih edenlerdir. Zira, dalâli baîd ile vasf eylemişdir ve «his âlemi» ise; Allahu Teâlâ'dan en baid (uzak) bir mertebedir.

(Ayet 4) **(Ve mâ erselnâ min resûlin illâ bilisani kavmihi)** Biz herhangi bir resul gönderdik ise; ancak kavminin lisanı ile, yâni; akıllarının mikdarınca ve istidâdları hasebiyle, hallerine münasib bir kelâm ile gönderdik. Ve eğer böyle yapmasa idik, o mânânın fehimlerin (anlayışlarından) den baid (uzak) olduğu ve makamlarına münasib olmadığı için fehim (anlayamazlardı) edemezlerdi. Fehim edemeyince, o resulün, fıtrat hasebiyle «hüviyetlerinin iktiza eylediği istidâdlarında» «bil kuvve mevcud olan kemâli» kendilerine beyan etmesi mümkün olmazdı. **(Feyu dilullahü men yeşa ü)** (Ayet 4) Allahu Teâlâ Hazretleri, «hey'et-i zulmaniye» ile istidâdının zevali ve «itikad-ı batılanın» rusuh ve istikrarı dolayısıyle, dilediğini idlâl eder. **(Ve yehdî men yeşâ'ü)** (Ayet 4) Ve istidâdı üzre bâki kalanlardan, «hey'et-i zulmaniye» ve «suver-i itikadiye» hicabları rüsuh bulmayanlardan dilediğine hidayet eyler **(Ve hüvel azizü)** (Ayet 4) Allahu Teâlâ Hazretleri; meşiyeti üzerine galib gelinemiyen kuvvet sahibidir. Binaenaleyh; dalâletini murad eylediği kimsenin «hidayeti» ve hidayetini dilediği kimsenin «dalâleti» mümkün değildir. **(Hakîmü)** (Ayet 4) Allahu Teâlâ hidayet bulanın hidayetini «enva-ı lûtuf» ile ve dalâlet sahibinin dalâlet emrini; hikmet-i bâliğa iktizası üzre «izâfî hizlân» ile tedbir eden hikmet sâhibidir.

(Ayet 5) **(İnne fî zâlike le âyâtin likülli sabbârin şekûrin)** Tahkik, ümem-i mâziyeye câri olan vekayi'de çok sabır edici ve şükür edici her kimse; yâni; «imân-ı gaybi» ile iman eden herbir mü'min için «zâhir» ibretler vardır. Zirâ, sabır ile şükür; vusulden evvel «akd-i imâni» halinde ve «tevekkül» rütbesini tahsil için «ef'alde seyr» ha-

lindeki sâlikin iki makamıdır. Ve bu taktirce: o sâlikin sulukunda, itimad ve itibar ve temessük ideceği âyâtı ancak «ef'aldir.» Her ne zaman hidayet ve gayrisi gibi bir nimeti görür veya işidir veya vâsıl olursa; o nimete: «lisan ile» ve Allah'dan olduğunu tasavvur etmekle: «kalb ile» ve hiss-i telâkki ve kabul ve taat ve lâyıkı vechiyle muktezasıyla amel etmekle: «cevârih ile» şükr eder. Ve bir belâ gördüğü ve işittiği veya kendisine nazil (geldiği) olduğu vakitde: **(İnna lillâhi ve inna ileyhi raciune)** (Bakara Suresi, Ayet 156) sözüyle ve lisanını feryaddan muhafaza ile ve o belâda; kendisi için bir hayır ve müsalehat (güvenlik) olduğunu yoksa bir müsalehat olmamış olsa, o belânın gelmiyeceğini tasavvur etmekle kalbini rabt ve cevârihini izdırabdan men ile sabır eyler.

(Ayet 10) **(Kalet rusuluhum efillahi şekkün)** Resulleri onlara; Allah'ın vuzuhu ile beraber Allah'dan şekkiniz mi (şübheniz) vardır? Yâni, bizim, sizi dâvetimizdeki Allah'ın yardımından şübhe mi ediyorsunuz? Halbuki, bizim dâvet eylediğimiz tevhidde: «gayet-i zuhurundan» dolayı şübhe etmeğe mecâl yoktur. **(Yed' ûküm liyağfire leküm min zünûbiküm)** (Ayet 10) Allah Teâlâ Hazretleri «sıfatınıza ait hicab zulmetlerini» nûr ile setr etmek için sizi dâvet ediyor. Binaenaleyh, sizde yakîn tecelli eylediği zaman Allah'dan şübhe etmezsiniz. **(Ve yu'ahhireküm ilâ ecelin müsemma)** (Ayet 10) Ve sizi «mâ'lûm ve müsemmâ bir ecele», istidadınızın iktiza eylediği «gayet ve saâdete» tehir etmek için dâvet ediyor. Zirâ, her bir şahsa, «istidad-ı evveli» hasebiyle bir kemâl tâyin olunmuşdur ki, o kemâl-i mezkûr şahsın; «ecel-i mânevisidir.» Nitekim, her kesin «mizâc-ı evveli» hasebiyle, ömrünün bir gayeti olub, o gayet; «ecel-i tabiiyesi» olduğu gibi, tâyin olunan gayeye varmaksızın «esbabdan bir sebeple kesilen ecellerin»; ömrü kat (kesdiği-böldüğü) eylediği gibi, istidadın hicabları olan âfât ve mânialar da «kemâl-i mâneviye» vusule mâni olurlar.

(Ayet 21) **(Ve berezû lillahi cemî'a)** Halâik cemian Allahu Teâlâ bâriz ve zâhir olurlar. Mahlukatın üç def'a bürûzu vardır. Birisi: Cesedin mevtiyle «kıyamet-i sugrada» olan ve her kesin; «cesed hicabından», «hesab ve ceza arsasına bürûzudur. Biri de: «kıyamet-i vüstada», «nefis sıfatları hicabından» iradî mevt ile «fıtrata rücû» etmekle «kalb arsasına rücûudur». Biri de: «Kıyamet-i kübra» zamanında «eniyet hicabından» «fenây-ı mahz ile vahdet-i hakikiye fezasına» bürûzdur. İşte **(Ve berezu lillâhi vahidil kahharı)** (İbrahim Suresi, Ayet 48) kavliyle işaret olunan «Bürûz budur. İş bu kıyamet-i kübranın ehlinden olan kimse, mahlûkatın bürûz etmiş olduklarını, mahlûkatından bir şey'in Allahu Teâlâ'ya hafi olmadığını görür.

Amma bu kıyamet-i kübranın bütün insanlara zuhuru ve cemi halâyıkın Allah'a bürûzu ve zuafâ ve müstekbirler (büyüklenenler) arasında söyleşmenin hududu, ve süedanın necâtı, eşkiyanın helâkine Emr-i İlâhinin kazası zamanında Hak ile kaim ve cennet ehli ile nâr ehlini fârık (farkeden) olan hidayet sahibinin (Mehdi'nin) vücûdu ile olur.

(Ayet 22) **(Ve kaâleşşeytânü lemmâ kudiyel' emrü)** Ehl-i cennet cennetde ve ehl-i nâr cehennemde yerleşdikden sonra şeytan der ki; tahkik Allah Teâlâ size hak olan vâdini vaid etti, ben de size vâd ettim ve ben vâdime hulf ettim ve benim sizin üzerinize bir sultanlığım yok idi. Ancak ben, sizi dâvet ettim, siz de bana icabet eylediniz. Şimdi siz beni levm etmeyin, kendi nefislerinizi levm edin. O vakit, «vehim şeytanı» üzre «Hakkın sultanı» zâhir olur ve «vehim şeytanı» Hak nuruyla nurlanarak islâm olub itaat eder. Ve halkı Hakka davet hususunda sohbet Hakkın olduğunu ve kendinin olmadığını ve kendisinin; hayat-ı dünya ve ziynetlerini tezyin ederek, bâtıla davetinin «vahyi ve sıhhatten» âri olduğunu bilir. Ve bedenin harabından sonra; Hak'ın, «beka» ile ve öldükten sonra dirilmek zamanında; «sevab ve ikab» ile vâdinin hak olduğunu ve bu vâde vefa olduğunu ve kendinin «hayat-ı dünyadan» başka hayat olmadığına dair vâdinin bâtıl olub, yalandan uydurduğunu, binaenaleyh «levme istihkak», sohbetten hâli olan «şeytan davetini» kabul ve icabet edenlere ve bürhana mukarin olan Hak'kın davetinden i'râz etmekle, «o davete icabet etmeyenlere» ait olacağını ikrar eder.

(Ayet 24) **(Elemtere keyfe daraballahü meselen kelimeten tayyibeten)** Ey itibar sahibi, Allahu Teâlâ'nın nasıl darbı mesel zikr ettiğini görmez misin ki, İsa Aleyhisselâm'a, islâma gelme temsiliyesinde beyanı geçtiği veçhile, «tayyib ve pâk olan bir nefis» **(Kesecereten tayyibetin)** (Ayet 24) «Pâk bir ağaç gibidir.» Nefsi, Kur'an'da: «zeytun ağacına» ve hadiste «hurma ağacına» teşbih ettiği gibi, burada da, nefsi: «pâk bir ağaca» teşbih etmiştir. **(Asluhâ sâbitün)** (Ayet 24) O nefsin; itminan ve bürhan ile itikadının sebâtı dolayısı ile kökü sabit, **(Ve fer'üha fissemai)** (Ayet 24) ve dalları «ruh semasında» olup **(Tü'ti ükülehâ külle hıynin bi' izni rabbihâ)** (Ayet 25) Rabbinin, esbabını tevfik etmesiyle teshil ve tesirile, her vakit, maârif, hikem ve hakayık yemişlerini verir.

(Ayet 26) **(Ve meselü kelimetin habisetin keşeceretin habisetin ic tüssed min fevkil' ardı mâ lehâ min kararin)** Habis olan nefis de: «kendinde iztırab ve itikadının karma karışık ve bir karar üzerine olamadığı cihetle yerin üstünde yayılan ve hiç bir karar tutmayan

«henzile yâni, acı ağaç» gibidir. **(Yüsebbitullahüllezîne âmenu bilkavlissâbiti fil hayâtid dünyâ ve fil' ahireti)** (Ayet 27) Allahu Teâlâ Hazretleri, yakînen imân edenleri; şeriatte «istikamet» ve meâsi tahsilinde; «fazilet ve adalet tarikına» sülûkları dolaysı ile hayat-ı hissiyede ve yollarında; «Hak nuru ile hidayet» buldukları ve maârifin tahsilinde; «Allah'tan basîret» ve «Rab'lerinden beyyine» üzre oldukları cihetle hayat-i ruhaniyede de: «bürhan-ı hakiki» ile sâbit kılar. **(Ve yudıllüllahüzzâlimîne)** (Ayet 27) Ve nefisleri sıfatlarının huzuzu ile, istidatlarının noksanından ve Hak nurundan ihticabları ile hayret içinde kaldıklarından, zâlimleri «hayat-ı hissiyede» ve «hayat-i ruhaniyede» idlâl eyler. **(Yef'alüllahü mâ yeşâ'ü)** (Ayet 27) Ve Allahu Teâlâ Hazretleri dilediğini işler.

(Ayet 28) **(Elem tere ilellezine beddelû ni'metallahi küfra)** Ey itibar sahibi! Allahu Teâlâ'nın ezelde in'am eylemiş olduğu «hidayet-i asliye» ve necatın sermayesi olan «istidad nuru ni'metini» ihticab ve dalâlete tebdil eden kimseleri görmez misin? Bunlar **(Ülâikellezî neşterevüd dalâlete bilhüda fema rabihat ticaretühüm ve ma kânü muhtedîne)** (Bakara Suresi, Ayet 16) ayetinin buyurduğu vechiyle: «Nûr-i Bâkiyi» zâyi eyleyerek onu, «lezzet-i hissiye-yi fâniyeye» değiştiler. Ve zulmet-i dâimide bâki kaldılar. **(Ve ehallu kavmehüm daral bevâri cehenneme)** (Ayet 29). Nefisleri kuvasından ibaret bulunan «kavimlerini», yâhud; tarikatlerine iktida ve onlara bu hususda «mutebeat edenleri» Helâk ve hisâr evine, yâni; «cehenneme» idhal ettiler. **(Yaslevnehâ ve bi'sel karârü)** (Ayet 29) Onlar, o cehenneme ulaşırlar. Cehennem ne fena bir karargâhtır.

(Ayet 30) **(Ve ce'alû lillâhi endâda)** Ve dünya metâ'larından ve tabiat müştehiyatından Allahu Teâlâ Hazretlerine emsâl kılarak, onları da Allah'ın sevgisi gibi sevdiler. Zirâ herhangi bir şey'in muhabbeti galib olursa, o şey mâbûd olmuşdur. Nitekim Allah Teâlâ **(Züyyine linnâsi hubbüşşehevati minen nisâi velbenîne)** (Ali İmran Suresi, Ayet 14) buyurmuştur. **(Liyudillû an sebilihi)** (Ayet 30) Onlara nazar eden ve dinleri ile tedeyyün edenleri, Hak yolundan idlâl etmek için Allahu Teâlâ'ya şerik kıldılar. **(Kul temette'û)** (Ayet 30) Habibim de ki: «vehim emriyle o yolda gidiniz ki, faideniz azdır, zevali seri, fenâsı karîb, akibeti vahimdir. **(Feinne masîreküm ilennârı)** (Ayet 30) Zirâ, sizin gidişiniz ateşedir.

(Ayet 32) **(Allahüllezî halakassemâvâti vel'ard)** Allahu Teâlâ Hazretleri, «semâvat-ı ervahı» ve «arz-ı cesedi» izhar eden **(Ve enzele minessemâi mâen)** (Ayet 32) ve «âlem-i kudus» semâsından ilim suyunu inzâl ederek **(Feahrece bihi minessemerâti rızkan leküm)**

(Ayet 32) o su ile, size rızık olmak ve kalbiniz kuvvetlenmek için «nefis arzından» «hikem ve fezail yemişlerini» çıkaran zâttır **(Ve sahhare lekümül fülke li tecriye fil bahri bi emrihi)** (Ayet 32) Ve emr ve meşiyeti ile «vücûd bahrinde» cereyan etmesi için «beden ve ecsad sefinesini size teshir eden **(Ve sahhare lekümül' enhâre)** (Ayet 32) ve istintac ve istinbat ve tefri' ve tafsil ile, ilim nehirlerini de size teshir eyliyen, **(Ve sahhere lekümüşşemse vel kamere)** (Ayet 33) ve «ruh güneşi» ile «kalb ayını» da mükâşefe ve müşahede ile «sırda devr edici» oldukları halde size teshir eden **(Ve sahhare lekümülleyle vennehare)** (Ayet 33) ve «meâsi ve meâdın» talebi ve «rahat ve istitare» için «nefis sıfatları zulmeti gecesiyle», «ruh nuru gündüzünü» de size teshir eyliyen zâttır.

(Ayet 34) **(Ve âtâküm minkülli mâ se'eltümühü)** Ve istidat lisanınızla istediklerinizi her şey'i size vermişdir. Zira, Hak Teâlâ'dan istidât lisanıyla bir kemâl istiyen her bir kimseye; terâhi (Rehavet göstermek, gevşek ağır davranmak) ve tehalüf olmaksızın sür'atle o kemali ifaza eyler. Nitekim: **(Yes'eluhu men fissemâvati vel' ardı)** (Rahman Suresi, Ayet 29) **(Külle yevmin hüve fi şen'nin)** yâni yer yüzünde ve göklerde bulunan her şey, «istidadı lisanı» ile Hak'dan taleb eder, yâni, «her istidada münasibini ifaza» ile Hak Teâlâ Hazretleri «her anda bir şandadır» buyurulmuşdur.

(Ayet 34) **(Ve in te'uddû ni'metallahi lâ tühsûhâ)** Eğer sâbık olarak, vücudunuza «Ulûhiyet hazretinden» feyezan eden ve terbiyeniize imdâd olmak üzre vücûdunuza «Rububiyet hazretinden» lâhık olan umurdan ibaret nimetleri saymaya çalışırsanız; hikmette takrir eylemiş olduğuna binaen; bu nimetleri sayamazsınız (ihsa edemezsiniz) yâni: yüzer yüzer saymakla tüketemezsiniz. Çünkü namütenahidir. **(İnnel insane lezalümün keffârün)** (Ayet 34) Tahkik, insan, istidât nurunu ve beka maddesini «tabiat zulmetinde» ve «fenâ mahallinde» koyup sarf etmekle, elbette çok «zulümkârdır.» Yâhud mânâ: «İstidadını ibtal etmekle Allah'ın, Yâhud; «nefsinin hakkını noksan kılmakla nefsinin çok zulümkâr aduvu (düşmanı), sayılamıyacak kadar çok olan nimetleri, lâyık olmıyan yerlerde istimal ve o nimetleri kendisine in'am (bağışlayan) eden zâttan gaflet ve ni'metlerle «mün'imden ihticabı» dolayısıyle çok küfür edici, nimetleri örtücüdür.

(Ayet 35) **(Ve iz kaâle ibrâhimü rabbic' al)** Ruh İbrahim'i, şuhud talebinde, Allah'a teveccüh zamanında hal lisanıyla: **(Hazel belede âmina)** (Ayet 35) «Ey Rabbim! bu beden beldesini, «sıfat-ı nefsin galebelerinden» ve «kuvanın tenazuundan» (çekişme) ve «arzu-

ların çekişmesinden» emin kıl. **(Vecnübnî ve beniyye en na'büdel' esnâme)** (Ayet 35) Ve beni ve «kuvve-i akıle-i nazariye» ve «akıle-i ameliye», zikir, fikir ve hadis ve gayrilerinden ibaret olan oğullarımı, «müştehiyat-ı hissiye» ve «mergûbât-ı bedeniye» ve «me'lûfât-ı tabiiyye» ye muhabbet ile «kesret putlarına» ibadet etmemizden uzak kıl» dediğini hatırla.

(Ayet 36) **(Rabbi innehünne adlelne kesîren minennâsi)** Ey Rab'bim! tahkik, o «kesret benleri» onlara taallûk ve incizab ve «kesrette vahdetten» ihticab sebebiyle çok insanları izlâl ettiler **(Femen tebi'anî feinnehu minnî)** (Ayet 36) İmdi, tevhid yolunun sülûkûnda her kim bana tâbi olursa; tahkik, o kimse benden, benim millet ve dinimdendir. **(Ve men asânî feinneke ğafûrürrahîmün)** (Ayet 36) Ve bana âsi olan kimseyi de sen mağfiret edicisin. Onun mazlum heyetini, nurun ile setr edicisin. Mağfiretinden sonra ona kemâli ifaza ile rahmet edicisin.

(Ayet 37) **(Rabbena inni eskentü min zürriyeti bivâdin ğayri zîzer'in inde beytikel muharremi)** Ey Rab'bim! Ben kuva zürriyetimi, «kalbden» ibâret bulunan; «Beyt-i muharreminin» yanında idrâk, ilim ve mağrifet, fazilet zer'inden hâli olan, «tabiat-ı cismaniye» vâdisinde iskân eyledim. **(Rabbenâ liyukımussalâte)** (Ayet 37) Ey Rab'bim! Kuvamı «münacat ve mükâşefe namazını» ikame etmeleri için iskân eyledim. **(Fec'al ef'ideten minennâsi)** (Ayet 37) İmdi, havas insanlarından, onlara meyleden «enva-ı ihsasat» ve «idrâkât-ı cüz'i» ye imdad eyleyen ve «cihet-i süfliyeye» ve «lezzât-ı bedeniyeye» meyl sebebiyle, onlara muhalefet etmeyi terk eden bir cemaat kıl. **(Verzukhüm minessemerati leallehüm yeşkürûne)** (Ayet 37) Senin nimetlerine şükr ederek, müdrekâtlarını kemâl talebinde istimal etmeleri için, onları «maârif» ve «hakayık-ı külliye yemişlerinden» rızıklandır.

(Ayet 38) **(Rabbenâ inneke ta'lemümâ nuhfî ve mâ nu'linu)** Ey Rab'bimiz sen, bizde bil-kuvve mevcud olup gizlediğimiz ve fiile çıkarmakla ilân eylediğimiz kemâlâtı bilirsin. **(Ve mâ yahfâ alâllahi min şey'in fil'ardı ve lâ fissemâ'i)** (Ayet 38) «İstidat arzında» ve «ruh semasında» mevcud olan hiç bir şey Allahu Teâlâ'ya hafi (gizli) olmadı **(Elhamdülillâhillezi vehebe lî alel kiberi ismâ'ile ve ishâkı)** (Ayet 39) Bana, kemâlin büyüklüğünde «akliye-i nazariye İsmail'ini» ve «akile-yi ameliye İshak'ını bağışlayan Allah'a hamd ederim. **(İnne rabbî lesemi'ûddu'a)** (Ayet 39) İbrahim Aleyhisselâm, Nemrud'un ateşine atılırken, Cebrail'in kendisine karşı: «Ey İbrahim! kurtarılmayı Allah'tan istesen olmaz mı?» dediğinde; «Allah'ın benim ha-

limi bilmesi; bana, istemekden yeğrekdir ve kâfidir» dediği gibi tahkik, Rab'bim istidad duasını kabul edicidir. **(Rabbic'alni mukimessalâti ve min zürriyyeti)** (Ayet 40) Ey Rab'bim! Beni, zürriyetimin her birini, kendisine mahsus bir salât ile «şuhud namazını» ikame edici kıl. **(Rabbenâ ve tekabbel du'â)** (Ayet 40) Ey Rab'bimiz! sende «fenâ-yı tamım» talebimi kabul eyle. **(Rabbenağfirli ve livalideyye)** (Ayet 41) Ey Rab'bim! Benim vücudum günahını, «zâtın nuruyla» setreyle ve vücûduma sebeb olan «kavabil ve kuvail-i ana ve babamı» de setr eyle tâ ki ziğ-i basarla mübtela olarak, senden gayrini görmiyeyim ve masivaya iltifat etmiyeyim. **(Ve lil mü'minine)** (Ayet 41) Ve «kuva-yı ruhaniye» mü'minlerine de mağfiret eyle. **(Yevme yekumul hisabu)** (Ayet 41) Nûrânî ve ruhânî hey'etlerle, zulmânî ve nefsânî hey'etlerden hangisinin daha râcih olduğunun hesab olduğu zaman mağfiret eyle.

(Ayet 48) **(Yevme tübeddelül' ardu gayrel'ardı)** Kalb makamına vusul zamanında; «tabiat arzının», «nefis arzına» ve «kalb semasının» «sır semasına» tebdil eylediği zaman, keza, «nefis arzı», «kalb arzına», «sır seması» da, «ruh semasına» tebeddül eyler. Keza, sâlikin geçdiği herbir makamın mâfevki (üstü) ve mâtahtı (altı) tebeddül eder. Meselâ; «Tevhid-i ef'al» makamında «tevekkül seması», «Tevhid-i sıfatta» «rıza şemasına», sonra «Zâtın keşfinde» rıza şemasi «tevhid semasına» tebeddül, sonra hepsi tay olduğu gibi **(ve berezû lillahil vahidil kahhar)** (Ayet 48) ve kâffesi, «gayrisi mevcud olmıyan» ve tecellisiyle bütün mâadasını ifna eyleyen «vâhidülkahhara» bâriz ve zâhir olurlar. **(Ve terel mücrimine)** (Ayet 49) Nefislerinin sıfatlarıyla ve rezail hey'etleriyle muhtecib olanların kayıdları ile ve süfliyata muhabbet ipleri ile bağlanmış olduklarını görürsün. **(Serâbilühüm min katırânin)** (Ayet 50) Karanlık cevherlere olan taallûklarından, «Hey'et-i muzlime» karanlıklarının, kendilerini istilâ etmesi dolayısıyle «gömlekleri»; katrandan olmuşdur. **(Ve tağşa vücûhehümünnâr)** (Ayet 50) Ve yüzlerini, yâni; zâtlarını, «kahr ve idlâl» ve «kemâl lezzetinden ihticab ateşi» örter. Bu âyetle; ancak «Ba's ve Nuşuru» şühûd eyliyen ehl-i kıyamete, münkeşif olan başka bir sır daha vardır. Allah Teâlâ a'lemdir. (En iyisini Allah bilir).

HİCR SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Ve Kur'anin mübinin)** Yâni; Kur'an her şey'i câmi ve izhar edicidir.

(Ayet 16) **(Ve lekad ce'alnâ fissemâi bürûca)** Tahkik biz, «akıl semasında»: «akl-ı heyulânî», «akl-ı bilmeleke», «akl-ı bilfiil», «akl-i mustefat» gibi makamat ve meratib kıldık. **(Ve zeyyennâhâ linnâzirin)** (Ayet 16) Ve akıl semasında, tefekkür eyliyenler için, «akıl semasını» ulum ve maârif ile tezyin eyledik. **(Ve hafiznâhâ min külli şeytânin racim)** (Ayet 18) Ve «akıl semasını», herbir racim şeytandan, bâtıl vehimlerden hıfz eyledik. **(İllâ menisterakassem'a)** (Ayet 19) Ancak, «ufk-ı akliye» yakınlığı sebebiyle, istediğini çalmak suretiyle, aklın hükmünü çalanı **(Fe'etbe'ahu şihâbün mübinün)** (Ayet 19) akabinde arkasından zâhir (parlak) bir ışık takib eder. Yâni; apacık bir bürhan (şâhit, yol gösterici) takîb etmekle iştirak-ı semiğ (konuşmayı gizli olarak dinleyeni) edeni tard kovar ve hükmünü ibtal eyler.

(Ayet 20) **(Vel'arda medednâhâ ve elkaynâ fihâ revasiye ve enbetnâ fihâ min külli şey'in mevzûnin)** Ve biz, «nefs arzını» kalb nuruyla döşemiş ve «beden arzına» fezâili ilka etmiş ve «beden arzında» kemalât-ı halkıye ve ef'al-i iradiye ve melekât-ı fâzıla ve müdrekât-ı hissiyeden ifrat ve tefrit tarafına meyl etmeksizin, her kuvvete, istidadına göre mikdarı aklî ve adlî ile takdir olunmuş; muayyen mikdarda her şey'i inbat (yetiştirmiştir) etmişizdir.

(Ayet 21) **(Ve ce'alnâ leküm fihâ ma'âyişe)** Ve sizin için «arz-ı bedende» tedabir-i cüziye ve âmâl-i bedeniye ile maişetler kılmışızdır. **(Ve men lestüm lehu birâzıkıyne)** (Ayet 21) Ve size mensub ve müteallik olanlardan, kendilerini sizin rızıklandırıcı olduğunuz kimselere de; maâyış (maişetin cem-i = geçimine; medar olan nesneler) kılmışızdır. Yahud mânâ: Biz «kalb semasında» burclar, yâni «sabr», «şükür» «tevekkül», «rıza», «mağrifet», «muhabbet» gibi makamlar kıldık. Ve «kalb semasını» maârif, hikem ve hakayık ile ziynetledik aynı zamanda her bir evham ve tahüyyülât-ı (kuruntulu hayaller) racim şeytanından muhafaza eyledik. Ancak işittiğini sırkat ideni derhal «Şehâb-ı mübin», «yâni; «hidayet nurları» tuvalinden bir işrak nuru takib eyler.

(Ayet 22) **(Ve in min şey'in illâ indenâ hazâinühü)** Yâni, vücûdda bir şey' yoktur, o şey'in hazânesi (hazinesi manasınadır) bizim indimizdedir, (yanımızdadır) evvelâ suretinin; «Akl-ı küllî»den ibaret bulunan «Ümmül kitâb»da vech-i küllî» ile irtisamı (resmolma, resmi çıkma) sebebiyle «Âlem-i kaza»da bir hazânesi vardır. Sonra, suretinin, esbaba müteallik olarak «Levh-i mahfuz»da irtisamı ile «Nefs-i külliye» aleminde diğer bir hazanesi vardır. Sonra suretinin cüz' ve mikdarıyla şekil ve vasfıyle mikdar olarak «Levh-i kader» ve «Semâ-i dünya» tabir olunan; «Nufus-i cüz'iye-yi semâviye» de irtisamı ile diğer bir hazânesi vardır. **(Ve mâ nünezzilühû illâ bikaderin ma'lumin)** (Ayet 21) Biz, hiç bir şey'i şehadet alemine inzal etmeyiz, ancak mâ'lûm bir şekil ve mikdarla ve muayyen vakitte ve muayyen mahalde ve o vakitde ona mahsus bir istidat ile inzâl ederiz.)

(Ayet 22) **(Ve erselnerrıyâha levâkıha)** Ve biz, «Nefehât-ı İlâhiye» rüzgârlarını, «hikem ve maârif ile aşılayıcı» ve kalbleri «sefalandırıcı», istidatları; «tecelliyatın kabulune hazırlayıcı» olduğu halde irsâl eyledik. **(Fe'enzelnâ minessemâi mâen)** (Ayet 22) Bunlar üzerine ruh göğünden ulûm-i hakikiye suyunu indirip **(Fe'eskaynâ kümûhü)** (Ayet 22) sizi o su ile suladık ve onunla sizi ihya eyledik. **(Ve mâ entüm lehu bihâzinîn)** (Ayet 22) ve siz o ilimden hâli bulunduğunuz için, o ilmi hâzin olmamışdınız.

(Ayet 23) **(Ve innâ lenahnü nuhyî ve nümîtü)** Ve elbette biz, «hayat-ı ilmiye» suyuyla ve «fıtrat makamında» kıyam ile «hayat-ı hakikiye» ile ihya ederiz. Ve vahdetde fâni kılmakla da imâte eder öldürürüz. **(Ve nahnülvârisûne)** (Ayet 23) Sizin fenanızdan sonra, bâki olan vücudları vâris olanlar; ancak biziz. **(Ve lekad alimnelmüstakdimîne minküm)** (Ayet 24) Ve sizin içinizden beşaretle sevinen ve müştak ve takdime tâlib olan muhibleri bilmişizdir. **(Ve lekad alimnel müste'hirîn)** (Ayet 24) Nefis sıfatının istilâsı ve bedene ve lezzetine muhabbet sebebiyle âlem-i his ve pislik madenine cezb edilmiş, âlem-i kudusden geriye kalmaya tâlib olanları da bilmişizdir.

(Ayet 25) **(Ve inne rabbeke hüve yahşürühüm)** Tahkik, Rab'bin onları tevelli ettikleri kimselerle haşr ve sevdikleri kimselerle cem' eder. **(İnnehu hakimün alimün)** (Ayet 25) Tahkik, Rab'bin, hikmete muvafık ve münasebet iktizasıyla, haşr keyfiyetinde, onların işlerini tedbir eden hizmet sahibidir. Kendilerinde olan bütün meyl ve incizab ve «muhabbet hafayasını» (gizli olan halleri) ve «hey'et sıfatlarının» iktiza eylediğini bilicidir. Kendi sıfatları ile onları cezalandırır.

(Ayet 26) **(Ve lekad halaknel' insâne, min salsâlin min hamein mesnûnin)** Yâni, biz insanı mümtezic (birbirine uyan) olan «anâsır-ı

erbaadan» halk ve izhâr eyledik. **(Hemein)**: mütegayyir (değişen) olan, çamur demektir. (Mesnun) da: kendisinde tasvir olunmak istenilen sûreti kabule mûnâfi olan gayri mutedil, katı ve kuru eczadan kurtulmak için, üzerine su dökülmüş bir çamurdur. **(Salsâl)**: hava ve hararetle kurumuş çamur demektir. **(Ve el canne)** (Ayet 27) «Cânn»; vehim ve tahayyül ve sâir kuvanın, kendisinden tevellûd ettiği «Rûh-i hayvanînin» cevheri olan (cinnin) aslıdır. **(Haleknahü, min kablü minnaris semumi)** (Ayet 27) Cânnı; daha evvel «nâr-ı semundan halk etmiş idik. Yâni, ahlât ile istihale edici olan, ahlatın buhariyet ve letafetinden ve harareti gariziyeden halk eyledik. (minkablel) demesinin sebebi: «temzic ve tadil» ile hararetin tesirinin, terkibde tekaddümünden (daha evvele alınmasından) ve mezkûr buharın âza sûretleri üzerinde tesirinden ve belki «kuvay-ı fiiliye-i müessirenin» asılda terkib üzerine mütekaddim olduğundan (takdim eden-önce geçen) nâşidir. Meleklerin «insana inkiyad» ve İblis'in «adem-i inkiyadının» mânâsının beyanı geçmişdir.

(Ayet 34) **(Kale fahrûc minha feinneke recimün)** Hak Teâlâ Hazretleri, şeytana «ufkuna terakki etmekde olduğun âlem-i kudsî cennetinden haric ol» dedi. Zirâ sen, maddeden mücerred olmadığın için, kudsî âlem cennetinden mercûm (taşlanmış-recm olunmuş) ve matrudsun. (tard olunmuş-atılmış). **(Ve inne aleykel lâ'nete ilâ yevmiddini)** (Ayet 35) Ve tahkik, sana kıyamet-i suğra ve nefsin alâkasını kat' ile, bedenden tecerrüdü gününe kadar. Yâhud mânâ: Tevhidde fenâ ile, «kıyamet-i kübra» gününe kadar, rütbede uzaklık lâneti hâsıldır.

(Ayet 39) **(Leüzeyyinenne lehüm fil'ardı)** İblis: «Elbette ben onlara cihet-i süfliyede şehevat ve lezzatı ziynetleyeceğim. **(Vele uğviyennehüm ecma'iyn)** (Ayet 39) Ve ben elbetteki onların kâffesini iğva edeceğim» dedi. **(İllâ ibâdeke min hümül muhlesine)** (Ayet 40) Ancak, «sıfat-ı nefs» şevâibinden (şübhelerinden) hâlis kıldığın ve tabıata taallûk pisliğinden tâhir kıldığın ve sana teveccühleri ile sıfatları ve zâtları bekayasından tecrid etmiş olduğun, yâhut mânâ: amellerinde gayrinin asîbi olmaksızın, amellerini sana hâlis kılmış olan has kulların müstesnadır.

(Ayet 41) **(Kaâle hâzâ sırâtun aleyye müstakimu)** Hak Teâlâ Hazretleri: Bu Sırat, bana hak olan bir yoldur ki; müstakimdir, eğriliği yoktur, o da: benim muhlis ve has kullarıma, senin tasallutun olamaz. Benim sıratımdan uzak olup sana tâbi olmakla gıvayette (azgınlıkta, tarik-i haktan sapmada) sana münasib olanlara tasallutun olabilir. **(Ve inne cehenneme lemev'idühüm ecma'ine le-**

hâ seb'atü eb'vâbin) (Ayet 43-44) Tahkik, cehennem onların kâffesinin mev'idi, buluşacakları yerleridir ki, cehennemin yedi kapusu vardır. O kapular; havası hamse, yâni; insanlardak beş his ve gadab ve şehvettir. **(Likülli bâbın minhüm cüz'ün maksûmun)** (Ayet 44) O kapulardan her bir kapu için, ona mahsus olan bir uzuv vardır. Yâhud mânâ: O kapunun kuvveti, kendisine gâlib olduğu için, halkın bâzısı o kapudan girmeğe mahsus kılınır.

(Ayet 45) **(İnnel müttekine)** Tahkik, «gavaşe-i tabiiyeden» (tabiat örtüleri) tezekki (pâklanmak-ehli salah olmak) ve «sıfat-ı beşeriyeden» tecerrüd etmiş olan müttekiler **(Fî cennâtin ve uyunin)** (Ayet 45) «âlem-i kuddus» bahçelerinden cennetlerde ve «ilim hayatı» sularından kaynaklardadırlar. **(Udhulûhâ biselâmin âminîne)** (Ayet 46) Onlara: «Siz, hey'et-i cesedaniyeden ve bu makama vusulden mâni olan kalb marazlarından selâmet ile ve arza ve mevâd ahvalinin tegayyüratından, kevnü fesâd avârızından âlem-i tezad âfâtından eminler olduğunuz halde bu cennetlere giriniz» denilir.

(Ayet 47) **(Ve neza'nâ mâ fisudûrihim min ğıllin)** Ve biz, onların göğüslerindeki gıllı, kökleşen hıkdı (kin tutma, düşmanlığı kalbde saklama) ve nefisden kalb nuruna yükselen herbir hey'eti, nur feyziyle ve ruh kuvvetinin istilası ve kuddus teyidiyle nez'eyledik. Onlar, ilm-i yakîn ehlinden, nurları zulmetlerine gâlib olan ve nefsin hevâtını ve âlem-i tezada meylini müstelzim, karanlık, nefsanî heyetlerden kurtulmuş ve adâvet âsârı kendilerinden zâil, muzmahil olmuş ve kuddus şualarının ve tevhid ve yakîn nurlarının bâzısından bâzısına aksetmesiyle muhabbet-i fıtrıye kuvveti kendilerinde işrak eylemiş, tenasübü ruhânî ve akd-i îmânî hükmüyle ihvan olmuş kimselerdir. **(Alâ sururin mütekabiline)** (Ayet 47) Dereceleri mütesavi, mertebeleri birbirine yakın ve gayr-i mahcub oldukları cihetle, karşılığı köşkler, âli mertebeler üzredirler.

(Ayet 48) **(Lâ yemessühüm fiha nesabün)** Cennette münâfât ve tezad sebebleri mümteni olduğundan, onlara hiç bir meşakkat dokunamaz. **(Ve mâhüm minhâ bimuhrecîne)** (Ayet 48) Makamları sermedî olduğundan ve zamandan ve zamanın tagayyuratından münezzeh bulunduğundan, onlar o cennetten çıkarılmış da değillerdir. Amma, melâikenin peygamberlere nüzûlü ve Ervah-ı âliyenin, «hey'et-i bedeniyeden» munselih ve mütecerrid ve mütekaddes olanlara tecessüdü (cesetlenmesi) keyfiytine (Hûd) suresinde işaret geçmiştir.

(Ayet 87) **(Ve lekad âteynâke seb'an)** Habibim, tahkik, sana Hakka sâbit olan «hayat, ilim, kudret, irade, semi, basar, kelâmdan»

ibaret **(minel mesânî)** (Ayet 87) ve sana subutları tekrarlanan ve ikilenen yedi sıfat verdik. Evvelâ: kalbin vücûdı makamında «Hakkın ahlâkıyla» tahallukun ve ittisafın zamanında ve ikinci def'a; bekâ makamında tevhidde fenâdan sonra «Vücûd-i Hakkani» ile bu sıfatlar senin olmuşdur. **(Vel kur'ânel' azim)** (Ayet 87). Ve sana, cemi' sıfatı cami' olan (Zâtı) verdik. Muhammed Aleyhisselâm'a verilen sıfatın yedi olub, Musa'ya verilen beyyinatın dokuz olması; Musa'nın «Kur'an-ı azimi» itâ edilmediği içindir. Belki Musa'ya verilen tekellüm, yâni: (keşf-i sıfat) idi. (Keşf-i zât) değildi. Binaenaleyh Musa'ya bu yedi sıfatla kalb ve ruh verilmişdir.

(Ayet 98) **(Fesebbih)** Binaenaleyh lisan-ı hal ile; «Allahu Teâlâyı tesbih» etmekliğin ve evsafın ile, «Hakkın tecelliyat-ı sıfat nimetlerine hamd etmekliğin ve «sıfat-ı kemaliye» ile ittisafla Rabbine hamd edici olmaklığın için «maddeye müteallik sıfat avarızından» tecrid ile «Rabbini tesbih eyle» **(Ve kün minessâcidine)** (Ayet 98) Ve zâtında fenâ secdesiyle secde edenlerden ol. **(Va' büd rabbeke)** (Ayet 99) Ve tesbih ve tahmid ve zikr olunan sücûd ile Rabbine ibadet eyle. **(Hattâ ye'tiyekel yakin)** (Ayet 99) Taki sana hakkal-yakin gelinceye dek «Rabbine ibadet» et. Hakkal-yakin geldiğinde, vücudun inkıza (bitmek-tamam olmak) bularak, âbid ve mâbud cemian gayri değil, Hû olmak suretiyle, senin ibadetin nihayet bulsun.

NAHL SURESİ

BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Etâ emrullahi)** Resulûllah Sallâlahü Aleyhi ve Alâ Âlihi ve Sellem Hazretleri «Ben ve kıyamet şu iki parmak gibi yakın olarak baas olunduk» buyurduğu vechiyle; «Kıyamet-i kübra» ehlinden, evsafıyla ayn'i cemi'de kıyametin ahvalini müşahede eder olunca: **(İnni emrûllahi)** (Ayet 1) kavliyle: Kıyamet-i kübranın şuhudundan haber verdi. Fakat bu, kıyametin, her bir kimseye zâhir olacak derecede tafsîl üzre zuhûru, ancak; Mehdi Aleyhisselâm'ın vücûdu ile olunca: **(Felâ testâcilûhu)** (Ayet 1) «Siz, o kıyamete acele etmeyiniz» buyurdu. Zirâ şimdi, zuhuru vakti değildir. Sonra, Nebi Aleyhisselâm'ın Vech-i İlâhiyi şuhûd eylediğini ve kıyamette halkın fena bulduğunu, **(Sübhânehû ve teâlâ ammâ yüşrikûne)** (Ayet 1) yâni: «Allahu Teâlâ Hazretleri; gayrin vücûdunu isbât ile yaptıkları şirkten âli ve münezzehdir.» kavliyle tekid eyledi.

Ve sonrada, cem'den sonra fark makamında, ne vahdet ile kesretden, ne de kesret ile vahdetden muhtecib olmaksızın, ayn-i Ehadiyet-i Zâtta «kesret-i sıfatı» müşahede eder olduğu için, «ayn-ı cem'de» şuhud eylediğini tafsil ederek **(Yünezzilülmelâikete birrûhi)** (Ayet 2) buyurdu. Yâni: Hak Teâlâ Hazretleri, melâikeyi; kalbleri onunla ihya eylediği ilim ile yâni; Kur'an ile, **(Min emrihi)** (Ayet 2) Kur'an'ın nakş olmuş olduğu: «Âlem-i em'rinden» **(Alâ men yeşâü min ibâdihi)** (Ayet 2) ziyade inayetiyle tahsis (fazlasıyle ihsanda bulunduğu) olunmuş has kullarından dilediğine indirir-gönderir. **(En enzirû ennehû lâ ilâhe illâ ene fettekûun)** (Ayet 2) Ey has kullarım! benden gayri İlâh yoktur. Bunun için bana ittika ediniz diye insanları korkudunuz. Yâni: tevhid ve takvayı, insanlara haber veriniz. İmdi Hak Teâlâ Hazretleri, bu ayetlerde «ehadiyet-i Zâtı» beyandan sonra, ilimden ibaret olan: «ruhun» tenezzülü ve iradeden ibaret olan: «meşiyetin» isbatıyla «Sıfat-ı Hakikiye âlemini» ve melâikenin isbatıyla: «Esma ilmini» ve inzar ile: «Ef'al ilmiiti» beyan buyurdular. Sonra halk, rızık, ve hayvanat ve sair nimetlerinin tafsili ile, «Sıfat-ı izâfiyeyi» tadâd buyurdu.

İmdi Hak ile halk zâhir olunca; Hak ile bâtıl yolda zâhir olduğundan **(Ve alâllahi kasdüssebili)** (Ayet 9) buyurdu. Yâni: doğru yolun lüzûmunu **(İnne rabbi alâ sıratın müstakim)** (Hud Suresi Ayet 56) buyurduğu vechiyle; ehlini «Tarik-i müstakime» hidayet, Allah'ın işidir. Yâni, tevhid yolundan ibaret olan, «Sırat» üzerine olan her kimsenin elbette Ehlullahdan olması lâbüddür. Zirâ; tevhid, Allah'ın lâzım kıldığı kendi yoludur. **(Ve minhâ cairun)** (Ayet 9) Yolların cayir olanları vardır. Bâzı yollar; tevhid yolunun mâadası olan müteferrik yollardır ve çaresiz cayirdir. Hak'dan udûl ve bâtıla îsâl edicidir. Ve nasıl olsa o yol, dalâlet yoludur. Bütün yolların, doğru yola rücûunu müşahede etmediği; o yoldaki müşahedenin hikmete münafi olduğu içindir.

(Ayet 28) **(Ellezine teteveffâ hümül melâiketü zâlimî enfüsihim)** «Sabıkıyn ve muvahhidîn» olanların ruhlarını bizzat Allahu Teâlânın kabz eylediği evvelce anlatılmışdı. Amma ebrar ve süedâdan (saidler) olanlar iki kısımdır. Tecerrüd ile, nefis makamından terakki ve ulûmu fezâil ile «kalb makamına vasıl olanları», Melekülmevt kabz eder. Tezkiye ve tahliye ile âlâik-i bedenden tecerrüd etmiş Ubbâd, zühhâd, süleha ve ehl-i şeriatden nefis makamında olanların ruhlarını, ef'al asârı cennetinden ibaret bulunan «nefs cennetiyle» tebşir ettikleri halde; «rahmet melekleri» kabz eder. Şerir olan şakilerin, nasıl ölürlerse ölsünler ruhlarını azab melekleri kabz eder. Zira, nüfusa muttasıl olan «kuvay-ı melekütiye», mezkûr nufusun

hey'etleri ile teşekkül ederler. Eğer o nefisler mahcub ve zâlim iseler; hey'etleri korkunç ve zulmânî olur. Nefislerini kabz eden «kuvay-ı melekûtiye» de onlara münasib olmak üzre, zulmânî ve korkunç hey'etlerle teşekkül ederler. Bu sebepten «Melekül mevt ancak ölüme yanaşan kimsenin ahlâkının sureti üzre zâhir olur» demişlerdir. Ahlâkı zulmânî ve çirkin ise: Melekül mevt sureti korkunç ve müthiş (haşyet veren-ürküten) olur. Ve, ölümü hazır olan kimseye korku, meskenet, zillet galib olur ve istikbarından nuzul edüb ve amali aciz ve meskenet gösterir. İşte **(Fe'el-kavüsseleme mâ künnâ na'melu min sû'in)** (Ayet 28) yâni; o vakit onlar; «Selim, hiyn ve liyn (mülayim) olurlar», inad ve temerrüdü terk ederler ve «Biz hiç bir fenalık yapmadık», derler. **(Belâ innellahe âlimün bima küntüm ta'melûn)** (Ayet 28) «Evet, Allahu Teâlâ, sizin ne yaptığınızı bilicidir» sözüyle cevap verilirler.

(Ayet 29) **(Fedhulu ebvâbe cehenneme hâlidîne fihâ)** «Şimdi siz, muhalled olduğunuz (baki ve daim olduğunuz halde) halde, ef'al cehenneminin kapılarına giriniz, mütekebbir olanların yerleri çok fenadır» denilir. Amma, menhiyattan ve günahlardan sakınan ve şeriatın ahkâmıyla kalan ve tahkik üzre değil (zira tahkik üzre olsalardı: ilmel -yakîn, nefis sıfatlarından tecerrüd ile kalb makamına vasıl olurlardı-) takliden tevhid ve nübüvveti itiraf edenleri; «suret-i ihtilafları» ve «ahval ve amel-i tayyibe cemiyetleri» üzre «ferahlı ve müjdeleyici» olarak melâike kabz ederler. **(Yekûlûne selâmün aleykümüdhulûl cennete bimâ küntüm ta'melûne)** (Ayet 32) «Amelleriniz sebebiyle, indlerinde mâhûd (ahd olunan-zikri geçen) olan nefis cennetine, ef'al cennetine giriniz, size selâm olsun» derler.

(Ayet 35) **(Ve kalellezîne eşrekû lev şâallahü mâ abednâ min dûnihi min şey'in)** Müşrikler; «Eğer Allahu Teâlâ dileseydi biz, ondan başka bir şey'e ibadet etmezdik» derler, bu sözleri; fart-ı cehâletten nâşi inad ve taanlarından ve muvahhidleri; muvahhidlerin mezhebleri üzre ilzam etmek arzusundan ileri gelmişdir. Zirâ, bu kelâmı, «ilm-i yakinden» nâşi söylemiş olsalar; irade ve tesiri «gayre nisbetle» müşrik değil, muvahhid olurlardı. Çünkü Allah'ın meşiyeti olmaksızın bir şey'in vuku'u mümkün olmadığını bilen kimse; bütün mevcudat ne kadar dilerse dilesin Allah dilemedikçe bir şey'in vuku'u mümkün olmadığını bilir. Binaenaleyh, Hakkın gayrisinde kudret ve irâde olmadığını itiraf eder ve müşrik olarak kalmaz. **(Velev şâ'ellahü mâ eşreku)** (En'am Suresi, Ayet 107) «Eğer Allah dileyeydi, onlar şirk etmezlerdi» buyurmuşdur. **(Kezâlike fe'alellezîne min kablihim)** (Ayet 35) İnad ile, resulleri tekzib etmekde, bunlardan evvel olanlar da böylece yapmışlardır.

(Ayet 40) **(İnnemâ kavlûnâ lişey'in izâ eradnâhü en nekule lehü kün feyekûnü)** Biz, birşeyi murad ettiğimiz vakit; ona sözümüz, o şey'e (kün) dememizdir. (Kün) deyince o şey hemen mevcut olur. Allahu Teâlâ'nın iradesi, ilmi, kudreti arasında sende fark ancak itibar ile olur. Zira, Allahu Teâlâ herşeyi bilir ve «vech-i muayyen üzre», vakti muayyende, «sebeb-i muayyin» ile o şey'in vuku'unu bilir. Şimdi Allahu Teâlâ'nın o şey'e ilmini itibar eylediğimiz vakit; Hakkın âlemetine kail oluruz. O şey'in «vakt-i muayyende» ve «vech-i muayyene» tahsisine itibar ettiğimiz vakit; Hak'kın irade sıfatına kail oluruz. O vech-i malum üzre o vakitde vücudunun tevakkuf eylediği şey'in vucudu ile o şeyin vucudunun vücubunu, itibar ettiğimiz vakit; Hakkın kudret sıfatına kail oluruz. O halde, her üç sıfatın mercii; ilim sıfatınadır. Eğer bizim de ilmimiz bir şeyin vucudunu iktiza edib, tegayyür etmese ve mâlûm olmasından başka bir azimetin inzimamına ve âlâtın tahrikine muhtaç olmasa; ilim, irade, kudret sıfatları bizde de öyle olurdu. Yâni, merci-i ilim olurdu.

(Ayet 48) **(Evelem yerev ilâ mâ halakallahü min şey'in)** Onlar, mahlukatından herhangi zât olursa olsun, Allah'ın halk ettiği zât ve hakikat-ı mahlukaya nazar etmezler mi? ki **(Yetefeyyeû zilâluhü)** (Ayet 48) o mahlukun heykel ve suretleri tecessüd ve temessül eder. Zira **(Biyedihi melekûtu külli şey'in ve ileyhi turceûne)** (Yasin Suresi, Ayet 83) buyurduğu vechiyle: Her bir şeyin bir hakikati ve o şey'in mevcudiyetine sebeb olan bir aslı ve melekutu vardır. Vasfı ve mazharı demek olan bir zılli, yâni; o şey'in kendisi ile zâhir olduğu cesedi vardır. **(anil yemini yeşşemâili)** (Ayet 48) Yâni; Hayır ve şer cihetinden **(Succeden lillâhi)** (Ayet 48) o zilâl ve heyakil, Allah'a secde edici ve emrine münkad ve muti' oldukları halde temessül ve tecessüd eder. Allah'ın kendilerinde irade eylediğine imtina' (geri durmak-çekinmek) etmez, yâni: Allah'ın emriyle; o şey'in heyakil ve suveri, «ef' al-i hayriye» ve «şerr'iye cihetlerine hareket eder. **(Ve hüm dâhirûne)** (Ayet 48) O zilâl ve heyakil makhur (kahrolunmuş-mağlub olmuş) ve Allah'ın emrine tezellül (kendini alçak tutmak) edicilerdir.

(Ayet 49) **(Ve lillâhi yescüdü mâ fissemâvati)** Alem-i ervah göklerinde bulunan «ceberut» ve «melekut ehli» ve «ervah-ı mücerredei mukaddese» **(Ve mâ fil'ardı min dâbbetin vel melâiketü)** (Ayet 49) ve «alem-i ecsad da» bulunan hayvanat, insanlar, ağaçlar ve çemii nefisler ve «kuvve-i arziye ve semaviye» Allahu Teâlâya secde ve inkiyad ederler. **(Ve hüm lâ yestekbirûne)** (Ayet 49). Ve onlar, Allah'ın emrine inkiyad ve tezellülden imtina etmezler. **(Yehâfûne**

Rabbehüm min fevkıhim) (Ayet 50) Onlar Rab'lerinden münkesir ve müteessir ve korkan kimsenin infiali gibi münfail (infialeden müteessir olan-gönlü kırılıp küsen) olurlar. **(Ve yef'alûne mâ yu'merûne)** (Ayet 50) Hak'kın, kendileri üzre uluv ve kahrı tesirinden korkub başka bir işin işlemesi kendilerine mümkün olmıyacak bir suretle itaat ve inkıyad ile emr olundukları işi işlerler.

(Ayet 54) **(İzâ ferikun minküm birabbihim yüşrikûne)** Sonra, sizden zararı ref' ettiği, sizi kurtardığı vakit, sizden bir tâife, nimeti başkasına nisbetle, nimeti «Hak'kın gayrinden görmekle» ve keza zararı ve o zararda günahı «gayrine nisbet ve ref'inde» (kaldırılmasında) gayrinden istiana (yardım isteme) etmekle birdenbire Rab'lerine işrak (Allaha şirk koşmak) ederler. Allahu Teâlâ Hazretleri «Ben, ve ins ve cin, büyük bir hayırdayız. Ben halk ederim, benim gayrime ibadet eder. Ben, rızık veririm; benim gayrime şükür eder» buyurmuşdur. İşte **(Yekfürû bimâ âteynâhüm)** kavliyle işaret buyrulan; küfrân-ı nimet ve münimden (inam edici-nimet verici) gaflet budur. **(Fetemette'u fesevfe ta'lemûne)** (Ayet 56) Ey müşrikler! siz, az bir müddet faideleniniz, yakında bu itikadın vebalini bileceksiniz.» Yâhud mânâ: Tevhidin zuhuruyla; «Allah'dan gayrisinin bir şeyde tesiri olmadığını yakında bileceksiniz.» demektir **(Ve yec'âlûne limâ lâ ya'lemûne nasîben mimmâ razaknâhüm)** (Ayet 56) Ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan, Hak'kın gayri olup da vücûdunu bilmedikleri şeylere nasib ve hisse kılarlar da; «Şunu bana o verdi, eğer vermeseydi şöyle olurdum. Ve filân kişi beni rızıklandırdı ve bana yardım etti», derler. Ve her ne kadar «rızık ve nimetin mevcudiyetinde» o kimse için tesir isbat etmiyorlarsa da, rızık ve nimetin kendilerine vüsulünde Hak'dan gayrisinin tesiri olduğunu zannederler ve bu suretle, kendilerine verdiğimiz rızıklarda o kimseyi müessir görürler.

(Ayet 75) **(Darabellahü meselen abden memlûkâ)** Allahu Teâlâ Hazretleri; mücerred, mukayyed, müşrik ve muvahhid için, «memluk bir kulunu» Allah'ın gayrisini seven ve kendi arzusuyla «onu ihtiyar ve tercih eden bir kişiye» darbı mesel kılmıştır. Zira birşey ile mukayyed olan kimse, onun diniyle mukayyed olur. Ve onun emriyle tasarruf eder. Binaenaleyh, o kimse, o şey'in kölesidir. Zira her kim, bir şeyi severse, ona itaat eder. İtaat edince; ona ibadet etmişdir. Buna binaen, insanların bir kısmı şeytana, bir kısmı şehvete, bir kısmı dünyaya, yâhud paraya veya elbiseye tapar. Nitekim, Nebi Aleyhisselâm: «Altun kulu, gümüş kulu, ribâ kulu helâk olsun» buyurmuştur. Allahu Teâlâ Hazretleri de: **(Efere eyte menittaheze ilahehu hevahü)** (Casiye Suresi, Ayet 23) «Kendi arzusunu ilâh edinen kimseyi

görüyor musun?» buyurmuştur. İnsan bir şeye taptığı vakit «onun memlûku» ve «kulu» olmuş olur. **(Lâ yakdirû alâ şey'in)** (Ayet 75) O memlûk olan kul, birşeye kadir olamaz, zira, muhib ve abdin himmeti ve tesiri ve kuvvet-i nefsi, mahbub ve ma'budundan terakki edemez ve illâ; eğer terakki etse idi, onun kaydından, esir ve onun makhuru olmazdı. Belki ondan silkinir ve kurtulurdu. Mâbudu ise; ister insan, ister hayvan, ister cemâd, isterse gayri birşey, her ne olursa âcizdir. Tesiri, belki vücûdu yoktur. O halde, o mabud abidden daha âciz ve daha zelildir. Bu sebebden «Dünya gölge gibidir, eğer tâbi olursan yetişemezsin ve eğer terk edersen; o sana tâbi olur.» denilmiştir. Halbuki dünyanın tesiri yoktur, taki, tâbi olan kimseye Rab'bın sebebiyle bir şey' hasıl olabilsin. Ve tahkik dünya; zeval bulucu bir gölgedir, ona tapan insan, gölgenin gölgesidir. Gölgenin gölgesinin de gölgesi yoktur. Belki zıl, zâtındır. O kimsenin ise, zatı yoktur, binaenaleyh mülk ve kudreti de yoktur.) **(Ve men rezaknâhü minnâ rızkan hasena)** (Ayet 75) Bir de bizi seven kalb ile muhabbet ederek, masivamızdan tecerrüd ve inkıtâ etmekle «kendisini takvaya» ve «teyid eylediğimiz» ve «mülk ve hikmeti kendine rızıklandırdığımız» ve «zâhir ve bâtın nimetleri ihsan eylediğimiz» kimseyi darb-ı mesel kıldık ki bu kimsenin; «malikül-mülke», «mün'imet külle», kuvvet ve kudretlerin mün'imine müteveccih olduğu için; «kuvvet ve kudret-i tesiri» mâlikül mülk olan zattan kazandığından «bütün ekvan ve ecram» ondan müteessir olur. Ve mülk ve melekût ona itaat eder. Nitekim, Hak Teâlâ hazretleri, Davut Aleyhisselâm'a «Ey dünya, bana hizmet edene hizmet et. Sana hizmet edene de meşakkat çektir» buyurduğunu vahy eylemiştir. Sonra bu muhibbin himmet-i şerifesi ekvanda terakki ederek Allah'ın gayrine muhabbet ve iltifat etmezse, rızkını ziyade edip, onun sıfatını mahv ile, «sıfatımızı ona veririz.» Ve lezzetimizden ilim tâlim eder ve kudretimizle onu kadir kılarız. Hadisi kudside: «Kurbi nevafil ile bana (yakınlaşır) takarrüb eder, tâki ben o kulu severim, sevdiğim vakit işittiği sem'i, gördüğü gözü, basarı ben olurum», buyurmuştur. **(Fehüve yünfiku minhü sırren ve cehren)** (Ayet 75) O rızıklandırdığımız kimse; ilim ve hikmet gibi «bâtın nimetlerden» sırren, «zâhir nimetlerden» de cehren infak eder. Yâhud mânâ: Her iki nimetten de sırren infak eder. Zâhiren, vüsûle nefsini sebeb kılmaksızın, insanlara vâsıl olan kimse gibi ki o, hakikatte Hak'tan vasıl olmuştur. Zira o takdirce, o insan; Vücûd-u İlâhinin vasıtası ve hazretinin vekilidir. Cehren de infak eder. Nefsini zâhiren, vüsulüne sebeb kılan kimsenin vüsulü gibi. **(Hel yestevûne)** (Ayet 75) Bunlar hiç müsavi olurlar mı? İstifham-ı inkâr tariki iledir. Yani, müsavi olamazlar.

(Ayet 76) **(Ve dareballahü meselen reculeyni ehadü hümâ ebkemü)** Allahu Teâlâ Hazretleri, yine iki kimseyi meseli darb eder ki bunların birisi: «ebkem», dilsiz. Müşrik olan kimse de böylece hilkatte (yaradalışda) söylemeğe istidadı olmayan dilsiz gibidir. Zira dilsiz insanın, «haysiyeti olan nutuk», «akıl ve idraki» müstaid değildir ki; Hak Teâlâ'nın «vücûb ve kemalini», Hak'dan gayrisının noksan ve imkânını idrak ederek, gayrısından teberra (yüz çevirme uzaklaşmak) ve kendi nefsinin, gayrinin havl (çevre-etraf) ve kuvvetinden uzak olub, Hakka sığınabilsin. **(Lâ yakdiru alâ şey'in)** (Ayet 76) O dilsiz istidadına lâzım olan noksanlık sebebiyle, istitan (sığınma) (vatan tutmak-yerleşme) kuvvetinin kusurundan (noksanından) bir şey'e kadir olamaz. **(Ve hüve küllün âlâ mevlahü)** (Ayet 76) O, hâcetinin tahsilinden bittabi âciz olduğundan, ğayre muhtaç ve mütezellil (başı eğik) bir kuldur. Her şey'in rütbesinden noksandır. Lâ şeyden de ekal (pek az) dir. Çünkü, ibadet eylediği mümkün, ister mülk, ister felek, ister kevkeb, ister a'kil ne olursa olsun bir şey değildir. **(Eynema yüveccihhü lâ ye'ti bi hayrin)** (Ayet 76) Mevlâsı, o dilsizi nereye tevcih edib gönderse, hayır getirmez. İstidadı olmadığından, bittabi şer olduğundan, adem (yok) demek olan şerden başka birşeye münasib olamaz. Binaenaleyh, ne suretle hayır yapabilir? **(Hel yestevi hüve ve men ye'mürü bil adli)** (Ayet 76) O dilsiz ğayriden, (masivadan) hatta nefsinden bile fâni olup, Allah ile kaim olan muvahhit ile müsavi olabilir mi? Elbette ki olamaz. Muvahhit; Hak'la kaim ve halka adl ile muamele eder, ve adli emr eder. Çünkü adl, vahdetin, «âlemi kesrette» olan zıllidir. Muvahhit, «vahdet-i zât» ile kaim oluca, zılli cemi' eşyaya vâki olur. Bunun için, ancak adl ile emr olur. **(Ve hüve âlâ sıratın müstakim)** (Ayet 76) O muvahhit, fenadan sonra, «bekâ ehlinden» Hakkın has kullarının bulunduğu ve «ehli hakikat» için; «nar-ı tabiat» üzerine çekilmiş «Allah'ın sıratı müstakimi» üzerinedir. Ehl-i hakikat, parlak yıldırım gibi o sırat üzrinden geçerler.

(Ayet 77) **(Ve lillâhi ğaybüssemâvati vel'ardı)** Göklerde ve yerde, hafi (gizli) olan «kıyamet-i kübranın» ilmi, yâhut mânâ: işaret eylediğimiz cin, nefis, kalb, sır, ruh, hafa, ğaybül gaybten ibaret (ğuyûb-i seb'a)nın, yâhud; gökler ve yerlerin gaib olan hakikatlerinin, yâni; «Alem-i ervah» ve Alem-i ecsad melekûtlarının ilmi Allah'ındır, Allah'a mahsustur. **(Ve mâ emrüssâ'ati illâ kelemhilbasarı ev hüve akrebü)** (Ayet 77) Umur-i zamaniyeye kıyasla, «kıyamet-i kübra» işi birşey değil ancak göz yumması (açıp, kapama) tabir olunan en kısa bir zamandır. Yâhud: «kıyamet-i kübra göz yummasından bile daha karibtir. (kısa bir zamandadır) Bu tabir, temsile bi-

naendir. Yoksa «kıyamet-i kübra» işi zamani değildir. Zamana mensub olmayan şeyi idrâk eden de zamanda değil, zamansızlıkta idrâk eder. **(İnnellaha alâ külli şey'in kadirün)** (Ayet 77) Allahu Teâlâ Hazretleri her şeye kudret sahibidir. Ehlinin ve has kullarının müşahede ettikleri gibi, zamansızlıkta ihya ve imate ve hesaba kadir olur.

(Ayet 79) **(Elem yerev ilettayri musahharatin fi cevvissemâ'i)** Fikir, akl-ı nazari, akl-ı ameli, belki vehim ve tahayyül gibi «kuva-i rühaniye ve nefsaniye kuşlarının» «Alem-i ervah fezasında» musahhar olduklarını görmüyorlar mı? **(Mâ yümsikühünne illallahü)** (Ayet 79) O kuşları, bir maddeye taâlluk ve bir cism-i sakile (dayanmaksızın) itimad etmeksizin hiç bir şey imsak (yapdıkları işden men) edemez. Ancak Allahu Teâlâ imsak eder.

(Ayet 83) **(Ya'rifûne ni'metallahi)** Müşrikler Nebi'nin vücûdunu ve hidayetini bilirler. Çünkü her Nebi, ümmetinin istidatlarına münasib bir kemâl ile gönderilir, Ve fıtratıyla ümmetine mücanis (aynı cinsden) olub ümmeti de fıtratlarının kuvvetiyle onu bilirler. **(Sümme yünkirûnehâ)** (Ayet 83) Sonra, kendilerine kibir, hubb-i riyaset gibi nefis sıfatlarının galebesi sebebiyle teânnüd (inad etmek) ve inadlarından o nimete inkâr ederler. **(Ve ekserühümül kâfirûne)** (Ayet 83) Fıtratları, Nebi'nin hak olduğuna şehadet ettiği için, ekserisi, o nimetin inkârında kâziplerdir.

(Ayet 84) **(Ve yevme eb'asü min külli ümmetin şehida)** Her ümmetten bir şâhit ba's eylediğimiz (gönderdiğimiz) gün; yâni; onu, ümmetin marifetlerini (imkân sahasına çıkarmak) mümkün olmak için ve «ümmetinin vâsıl' olması, yâhud, teveccüh ve takarrüb etmesi mümkün olduğu (olan) bir kemâl ğayeti (nihayeti) üzre» her Nebi'yi ba's eyleriz (göndeririz). Bu sebebten her ümmetin, diğer ümmetden başka, kendilerine mahsus şâhidi olur. Ve o şâhid olan Nebi'ye muhalif olan ve dâvet ettiği kemâlden i'raz (yüz çevirme) ve noksan çukurunda kalmakla kusur eden her kimse, kusur ve ihticabını bilib, kendisinin hücceti ve nutku olmadığından, mütehayyir ve mütehassir (hasret çeken-kedereden) olduğu halde kalır ki: **(Sümme lâ yü'zenülillezine keferu ve lâhüm yüsta'tebûne)** (Ayet 84) ayetinin mâ'nası budur. Beden ve âleti olmadığından, fevt eylediği kemâli idrâk etmesine yol yoktur. Ve mecbul (yaradılmış, tabiatdeki hal) olduğu «istidâd-ı fıtrisinin» kuvvetinden ve «asl-i garızi» (huyu, tabiatı) olan şevkinden dolayı, hâli ile razı olmak da mümkün olmaz. Binaenaleyh o kimse ğayz ve kin doludur.

(Ayet 87) **(Ve elkav ilallâhi yevme izinisseleme)** Ve o günde, Allahu Teâlâ'ya istislam (imtisal ve inkıyad etmek, uymak) ve inki-

yadı ilka (telkin) ederler. Halbuki inkârları «Nass-ı Kur'an'da» sâbit olmuştur ki, bu da mevakıf (duracak-inilecek yerler) hasebiledir. Evvelki mevakıfta rezail heyetlerinin kuvveti ve nefsin şeytanette şiddeti ve Nûr-i İlâhiden ğayet uzaklığı vaktinde, hücubu ğalize (kalın perdeler) ve gıvaşe-i muzlime (müzlim örtüler) ile görür olduğunu ve muttali bulunduğunu bilmeyecek derecede muhtecib (örtülü bulunan) bulundukları ve muktezasının hilâfını izhar mümkün olurcasına «fıtrat nurunun» kederlendiği vakitte; işleri inkârdır. Ve «mevakıf-ı sânide»; mikdarı «ellibin seneden ibaret günün saatlerinin» «ahkab-ı kesirenin» (uzun zamanın) mürûrundan sonra heyetleri zâil ve rakik olduğu ve nefsin rezailindeki şerairi zayıfladığı hicabların rikkati, fıtrat-ı evveli nurunun parlamasıyla Âlem-i Nûra yanaşdıkları vakit itiraf ve inkiyad eylediğinden işleri istislâm (uymak-inkıyad) olur. Bu beyan, inkâr ile istislâmın, aynile bir takım nefisler için olduğuna göredir. Bazı kerre de istislâm; rezalet heyetlerinin rusuh bulmadığı ve hicablarının kalınlaşmadığı ve istidâd nurlarının sönmediği kimseler, inkârda heyetin kendilerinde teressüh ve şeytanetin kendilerine ğalebe ve istikrar ve icabın kesif ve istidadın bâtıl olduğu kimselere mahsus olur. Allahu Teâlâ âlimdir.

(Ayet 89) **(Ve ci' nâ bike şehiden alâ hâülâ'i)** Bu âyetin manâsı, Nisa Suresinde geçmiştir. **(Ve nezzelnâ aleykel kitâbe)** (Ayet 89) Ve sana vücud-i Hakkaniden sonra «Akl-ı fürkanıyı» inzal eyledik. **(Tibyana likülli şey'in)** (Ayet 89) Her şeyin hakkını tahkik ve tebeyyün ve fıtratının selâmeti dolayısile teslim olan ve inkiyad eden kimseyi kemâline hidayet **(Ve rahmeten ve büşra lil müslimine)** (Ayet 89) ve terbiye ve imdat ile, kemâline ulaştırmak sebebiyle ona rahmet ve «cennet-i selâse» de ebeden, sermeden o kemâl üzre bekâsına beşâret olduğu halde inzal eyledik.

(Ayet 91) **(Ve evfû bi'ahdillahi)** Ve siz, Allah'ın ahdine vefa ediniz ki bu da «Ahd-i sabıkı» hatırlıyarak, Hak'ka teveccühde alâyık (ilişkiler) ve avaıkdan (engeller) tecerrüd ve gayriden i'râzda «ahd-i sabıkın» hükmü üzre bâki kalmakla o ahdi lahık (şimdiki,-yetişüb ulaşan-sabık mukabili) bir ahidle yenilemekdir. **(İza âhedtüm)** (Ayet 91) Nur-i Nebinin size işrakı (doğması-tulu'u ile nurlandırması) ve Nebi'nin, «o ahdi» size hatırlatması ile, «o ahdi» hatırladığınız vakit de, «o ahde» vefa ediniz.

(Ayet 97) **(Men amile sâlihan min zekerin ev ünsa)** İstidadının iktiza eylediği kemâline erişdiren işi işleyen kimse demektir. Zirâ, şahısda salâh; «şahsın kendi kemâline teveccühü», yâhud, o kemâl üzre bulunmasıdır. Fesad; bunun zıddıdır. Amelde salâh; o amelin,

«reculiyetin kemâline bâliğ olmuş olan kalb sahibinden», yâhud, «kalbin tesirini kabul eden», «kalbden istifaza eyliyen» nefis sahibinden «o kemâle vesile ve vuslat olmasıdır.» **(Ve hüve müminun)** (Ayet 97) İtikad-ı cazim (Şübhesiz inanış) (cezm edici, bir şeyin icâb ve neticesini kestirib atıcı) ile Hakkı mutekid olmasıdır. Çünkü; «amelin salahı, itikadının sıhhati ile meşruttur.» (şartlıdır). Eğer itikadın sıhhatı olmasa; lâyık olduğu vech üzre kemâli tasavvur olunmaz. Ve lâyık olduğu vech ile itikad etmezse; o kemâle erişdirecek amel de mümkün olamaz. O takdir üzre; işlediği amel her ne kadar «Sûret-i salahda» ise de, hakikatte sâlih bir amel olamaz. **(Felenuhyiyennehü hayaten tayyibeh)** (Ayet 97) Biz o kimseyi hayat-i hakikiye ile ihya ederiz. Mevâd-ı bedeniyeden tecerrüd, «Envar-ı sermediye dizisinde dizilmek» ve «Tecelliyat-ı ef'aliye ve sıfatıye müşâhedatında» sıfatı kemalâtı ile telezzüzle, ondan sonra ölüm olmıyan hakiki bir dirilikle elbette biz o kimseyi ihya ederiz. **(Ve lenecziyennehüm ecrehüm bi ahseni mâ kânû ya'melune)** (Ayet 97). Ve onların ecirlerini; işledikleri amellerinin en güzeli olan, ef'al ve sıfat cennetleri ile cezalandırırız. Amelleri; ef'allerinin mebadisi olan sıfatlarına münasib olunca, ecirleri de bizim ef'alimizin mesadiri (çıkacak yerleri- sudur edeceği yerleri) olan sıfatımıza munasib olur. Onların sıfatları ile, bizim sıfatlarımız arasında hasen de (güzellikde) ne kadar tefavüt bulunduğunu düşününüz.

(Ayet 98) **(Feizâ kara'telkur'ane feste'iz billâh)** Habibim, Kur'an'ı kıraat eylediğin vakit, şeytan-ı racimden Allah Teâlâ'ya istiaze (sığınmakla) ile, makam-ı nefisden çıkıb, Cenab-i kuduse uruç eyle. Zira nefis, şeytanın vesveselerine münasib olan her keduratın yuvası ve her pisliğin menbaıdır. İmdi, nefsin makarrından terakki edersen, sana şeytanın tasallutu olamaz. Zira şeytan, Huzur-i Hakkın Nuruna takat getiremez. Kalb hazreti ise; «Hakkın nurlarının mahall-i hubutu (yukardan aşağı inme) ve «sıfat-ı mukaddesenin cenabı ve tecelliyat-ı nuruyesinin mahallidir. Binaenaleyh, kalb hazretine ve kalbde olan Allah'ın nuruna sığınırsan; imanının binası, yakin ile müstahkem olur. Zira **(İnnehu leyse lehü sultânün alellezîne âmenû ve alâ Rabbihim yetevekkelûne)** (Ayet 99) buyurduğu gibi, iman eden kimselere şeytanın tasallutu olamaz. Kendisiyle beraber şeytanın tasallutu kalmıyan imanın en akal (en aşağı-en az) derecesi, mahalli «safi bir kalb olan» yakin ilmidir. Ve şeytanın tasallutunu men için, yalnız yakin kifayet etmez ancak **(Ve alâ rabbihim yetevekkelune)** buyurduğu vechiyle: makam-ı tevekkülden ibaret bulunan «ef'al şuhuduna» makrun (yakin) olduğu vakit kâfi olabilir. Ef'al de; fenada nefs sıfatının bekasıyla mümkün değildir. Çünkü nefs sıfatının be-

kası, nefsin ef'alini iktiza eyler. Bu sebebden bir makamın hakkını ifâ ve o makamın tashih ve ahkâmı, ancak mafevkı olan makama terakki etmekle mümkün olabilir, denilmişdir. Buna binaen, «sıfat makamına terakki» ile, «efalin fenası tamam olur» ve o vakit, tevekkül sahih olur. **(İnnemâ sultanühu alellezîne yetevellevnehü)** (Ayet 100) Şeytanın tasallutu, ancak aralarında zulmet ve keduratta olan münasebet sebebiyle, nefs makamında şeytana dost olan kimselere olabilir. Zira dostluk, cinsiyete mürettibdir. **(Vellezine hüm bihî müşrikûne)** (Ayet 100) Ve kuvvet ve tesiri şeytana nisbet ile ve belki mezkûr dostluk dolayısıyle, şeytana itaat ve emirlerine inkiyad ile, müşrik olan kimselere olabilir.

(Ayet 106) **(Men kefere billâhi min bâdi imanihi)** Ehl-i şirk evvelki istidat hasebiyle, zulmetin kendisinde zâti ve nurun arazi olması sebebile, iman ettikden sonra Allah'a küfreden kimse, halk (yaradılış) olarak iman nurundan hicabda olmakla, Resul'ün nefsinde veyahud «Feyz-i kuds» den ona kudsî bir ışık ulaşırsa, yâhud; Hakka davet olunduğu vakit, kalbinden hasıl olan bir ikbal halinde bir vaid veya va'din veyâhud bir sözün tesiri, yahud; islâm sebebiyle, mâli bir faidenin ve câh ve izzetin husulü veya bir zararın def'i gibi, nefsanî bir sebebin dâvetiyle, o kimse zahiren imân eder. Fakat, onun makam ve makarrı «küfürdür» ve «muhakkak gazâbı ilâhiye müstehakdır.» Zira; istidadı hasebiyle, efâlden fâili istidlal sebebiyle, «şuhud-i, ef'alden» ibaret olan «meratib-i imanın» ilk mertebesinden mahcubdur. Binaenaleyh, bunun ikabı ef'al ve sıfat babındandır. **(İllâ men ükrihe)** (Ayet 106) Ancak inzar ve tahvif ile ikrah olunan **(ve kalbühü mutmainnün bil'imani)** (Ayet 106) ve kalbi sâbit ve mütemekkin (temkin eden, mesken tutan) ve iman ile dolu olduğu halde, «küfre icbar olunan kimse»; bu «hükümden müstesnadır» ki, aslında; fıtratının nurundan ve fıtrat hasebiyle nurun kendisinde zâti olduğundan ve ihticabının neş'e iktizasıyle ârızi olup, ârizî olan hicab zâil olduğundan, bu kabil kimse müstesnadır. **(Ve lâkin men şereha bil küfri sadra)** (Ayet 106) Lâkin, nefsi küfr ile hoşlanan ve müstekar ve «me'vay-ı aslisi» olduğu için küfre rahı (yolu) olan kimse, **(Fe'aleyhim gadabün minellahi)** (Ayet 106) Onların üzerine, Allah'dan tecelli eylemiş büyük bir gazab vardır. **(Ve lehüm azâbün azimün)** (Ayet 106) O kadar büyük bir gazab vardır ki, ef'al, sıfat ve zât gibi envar mertebelerinin cemisinden mahcub olduklarından, pek kalın bir hicab ve pek büyük bir gazabdadırlar.

(Ayet 107) **(Zalike biennehümüs tehabbûl hayâteddünyâ alel' âhireti)** Onların basiretlerinin, kalb gözlerinin kapanmış ve istidat-

larının, mevâd-ı cismaniyeden «karanlık, süfli işlere münasebeti dolayısıyle», âlemlerinin sururu ve nihayeti «dünya hayatı» olub, ilimleri âhirete erişemediği için, his ettikleri ve hallerine münasib gelen dünya hayatını severek, âhiret üzerine tercih ettiklerinden ileri gelmişdir. Dünya muhabbeti ise: bütün hataları altında bırakan en kalın hicabı müstelzim olduğundan, her hatanın herbiri kabahatin başıdır. **(Ve ennallahe lâ yehdil kavmel kâfirine)** (Ayet 107) Tahkik, Allahu Teâlâ Hazretleri, en kalın hicab ile mahcub olanları, hidayet kabul etmeleri mümteni' (gayri mümkün) olduğu için hidayet etmez.

(Ayet 108) **(Ülâikellezine taba'allâhü kulûbihim)** İşte şunlar, kalblerinin asılda kasavet ve keduratı sebebiyle kendilerine ilham, keşif ve fehim yollarının kapanmış ve Allah'ın, kalblerini mühürlemiş olduğu kimselerdir. **(ve sem'ihim ve ebsarihim)** (Ayet 108) İşitdikleri kelâmdan murâd olan mânânın kalblerine giden yolunu ve gördükleri şeylerden ibret almanın; kalblerine olan yolunu kapamak suretiyle semi' ve basarlarını da mühürlemişdir. Binaenaleyh, esbâb-ı hidayetden hiçbirisi, bunlarda müessir olmaz. Ne feyz-i ruh, ne «işrâk-ı nûr», ve ne «ilkay-ı melek» gibi bâtın tarikından ve ne de tâlim ve taallüm ve âsâr-ı sun'den itibar gibi zâhir tarikinden bir tesir hasıl olmaz. **(Ve ülâike hümül gafilûne)** (Ayet 108) Hiçbir vechiyle intibah hasıl etmedikleri ve bir sebeble gaflet uykusundan uyanmaları mümkün olmadığı için, hakikatte gafil olanlar, ancak bunlardır.)

(Ayet 109) **(Lâ cereme ennehüm fil'âhireti hümülhâsirûne)** Bunlar, tahsilinde takatlerini sarf ve tâlebinde ömürlerini itlâf ettikleri dünyalarının ziyana uğramasıyla, çaresiz, âhirette hüsranda bulunanlar, hiç bir şeyde değil, ancak; «taalluklarının hey'etleri azabında», «tahassurleri vebalinde olanlar», ancak bunlardır. **(Sümme inne rabbeke lillezine hâcerû)** (Ayet 110) Rab'lerinin kahr ve gazabına uğrayan bu mahcublarla, Rab'lerinin rıza ve rahmetine nâil olan kimseler arasında çok uzaklık vardır. Rıza ve rahmete nail olanlar, me'lûfat ve müştehiyatı terk eyler. **(Min ba'di mâ fütinû)** (Ayet 100) Beşeriyet neşesinin hükmiyle ibtilâ olundukdan sonra, «nefis mevtınlarından hicret eyleyen» **(Sümme câhedû ve saberû)** (Ayet 100) ve sonra «riyazatlarla Allah'ta mücahede eyleyen ve makamatta terakki ve hey'eti taallukattan tecerrüd yoluna sülûk eden» ve «seyirde sebat ile, nefsin sevdiği ve kerahat ettiği şeylere sabr edenlerdir.» **(İnne rabbeke min ba'dihâ leğafûrurrahim)** (Ayet 110) Tahkik bu hallerden sonra, elbette Rab'bın, sıfat-ı nefsaniye perdelerini örtmek-

le, onlara mağfiret edici kemâlâtı ifaza ve sıfatlarını; «Sıfat-ı İlâhiye» ile tebdil etmekle onlara rahmet edicidir.

(Ayet 112) **(Ve darebellahü meselen karyeten kânet âmineten)** Allahu Teâlâ Hazretleri, kendürattan sâfi, kabil ve müstait, kalbin feyzinden müstefit, fezaili iktisab yolunda sâbit, fezailin fevt ve fenâsı korkusundan emin, itikadı ile mutmain olan nefse emniyet sahibi olan bir (kariye)yi» darbımesel kılmışızdır. **(Ye'tihâ rızkuhâ reğaden min külli mekânin)** (Ayet 112) Meselâ; ulûm-i cüziye rızkını seçen hisler ve «âdet-i fazile» de ona mütavaat eden alât gibi, beden cihetinden ve kalbe münkat ve muti', feyzini kabil ve takliden Hak olan mutekadı üzre bâki olduğu vakit, âmâl-i cemile ve envar-ı fezailin imdadı gibi, kalb cihetinden elhasıl, tarik-i bedeniyenin cemi' cihatından o kariyenin «ulûm-i nâfia» ve «fezail-i hamide» ve «envâr-ı şerifeden» rızkı bol bol gelmesi cihetiyle **(Fekeferet bien'umillâhi)** (Ayet 112) kibir ve ziynet kemâlile ucublanarak ve zâtının behçet ve hüsnüne nazar ederek sıfat ile zâhir ve sıfat-ı zulmâniye ile o envardan muhtecib «zeharıf-ı dünya» (yalancı süsler) ve «lezzet-i hissiyeden» umûr-i süfliyeye meyl etmekle kalbin kendisinden imdadı kesilir. Ve kendisine, hüsn-i tariklerinden vârid olan mânâlar; münçezib olduğu mahsûsat sûretlerinden, karanlık heyetlere münkalib oluverir. **(Fe'ezâkahallahü libâsel cû'i velhavfi)** (Ayet 112) Kalbten, envar-ı fezail ve maâni mededinin kesilmesiyle; Allahu Teâlâ Hazretleri, o nefse «açlık libasını» ve «şehavat ve me'lufat-ı hissiyenin zâil olmasından korkmak libasını» zevk ettirir. **(Bimâ kânû yesne'ûne)** (Ayet 112) Allah'ın nimetlerini, «(yalancı süsler) zeharıf-ı dünyeviye» «lezzat-ı hissiyye» talebinde istimal etmesi sebebiyle, Hakkın nimetlerine küfranı ve sıfatıyla zuhuru ve kemâlâtıyla ucublanması ve dünya lezzatına meyli ve hey'et-i efâli ile kalbe istilâsı ve şehvatını taleb sebebiyle sahibini kalbin nurundan ve mededinden mahcub kılması dolayısıle, Allahu Teâlâ o nefse «açlık ve korku libasını» zevk ettirir. Nitekim Emirül-mü'minin Ali Aleyhisselâm: «Hidayet bulunduktan sonra, dalâlete düşmekten Allah'a sığınırım» buyurmuştur. İşte, Hak Teâlâ Hazretleri, bu kabil nefis sıfatlarını, zikr olunan kariye ile temsil buyurmuşlardır.

(Ayet 113) **(Ve lekad câehüm resûlün minhüm)** Tahkik, onlara kendi cinslerinden resûl gelmiştir ki o da «kuvâ-i nefis» cümlesinden bulunan «kuvâ-i fikriyedir.» O resûl; «fikr-i ârây-ı (tezyin eden-süsleyen) sadıka» ve «maâniy-i mâkule» ile gelmiştir. **(Fekezzebuhü)** (Ayet 113) «Kuva-i fikriye» ile «tesir-i akli» ve «şer'i evamir» ve «nevahisine» inkiyad etmemekle ve muktezasıyla ameli terk ve mübalât (itinalı davranmak-dikkat ve mülahazalı olmak) etmemekle ve

oldukları hallerde inhimaktan baş kaldırmamakla, onu tekzib ettiler. **(Fe'ehazehümül azâbü vehüm zâlimûne)** (Ayet 113) «Kuvâ-i nefsiyle, hâlet-i zulümlerinden» ve «faziletler yolundan sapmalarında», sahiplerinin hukukunu noksan etmelerinde kendilerini hırman (mahrumiyet) ve ihticab azabı ahz (sarmışdır) eylemiştir.

(Ayet 120) **(İnna İbrâhîme kâne ümmeten)** Tahkik, İbrahim bir ümmet idi. Beyanı geçmiştir ki bir kavme gönderilen herhangi bir Nebi'nin kemâli, ümmetinin cemi-i kemalâtına şâmildir. Ve onun kemâli öyle bir gayettedir ki (yüksekliktedirki) ümmetinin kemâletden herhangi bir rütbeye vüsulü Nebi'nin vâsıl olduğu kemâlin üstünde bulunması mümkün olamaz, ancak o rütbe, Nebi'nin kemâlinin dûnundadır. Binaenalâzalik Nebi, kavminin kemalâtının mecmuudur. Ve kavmine hayır ve saadet sıfatlarından, bir sıfat-ı kemâl o Nebi'nin vasıtası olmaksızın vasıl olamaz. Belki vücudları bile, onun vücudundan feyezan edicidir. Kavminin hakikat itibariyle onun zâtında müctemi' oldukları cihetle o Nebi; «yalnız başına bir ümmettir.» Bu sebebten Nebi Aleyhisselâm: «Ümmetle tartılaydım, ben onlardan ağır gelirdim» buyurmuştur. **(Kaniten lillâhi)** (Ayet 120) Tevhid sultanının İbrahim'e istilâ etmesi ve sıfatının Hak'kın sıfatıyla mahv olub, Zât-ı İlâhi ile ittihad etmesi sebebiyle, Emr-i İlâhi olmaksızın İbrahim'in bir kılı bile hareket etmeyecek derecede Allah'a muti' ve münkad olmuştu. Bu sebebten, yâni, şühudunda İbrahim'e Hak'kın sereyani dolayısıyla HALİLULLAH tesmiye olunmuştur. İmdi, İbrahim'in hülleti, yâni; Halil'liği; isneyniyeti müş'ir (işaret eden) olan zâtî bakiyesinin mezcinden ibaretdir. Görmez misin ki Resullullah Aleyhi ve Sellem'in, bakiyey-i zâtından birşey kalmayınca; kendisine «HABİBULLAH» tesmiye kılınmıştır. İbrahim Aleyhisselâm, sıfatının bikülliye Hak'kın sıfatında mahv ve ayn olmayıb zâtından eserin bekâsı İbrahim'in Allah'a kanitidir (bağlılığı). Yoksa eğer zatından eser kalmamış olsaydı MUHAMMED ALEYHİSSELÂM'IN **(Vasbir ve mâ sabrüke illâ billâhi)** (Ayet 127) «Sen sabret ve senin sabrın ancak Allah iledir», denildiği gibi İbrahim de Allah'a değil, Allah ile kanit olurdu. **(Hanifâ)** (Ayet 120) İbrahim her bâtıldan, hatta kendi vücudundan ve bütün mâsivânın vücudundan meyl edici, kendi gibi vücudunun mâsivasının, vücudunun isbatından i'râz edici idi. **(Velem yekü minel müşrikîne)** (Ayet 120) İbrahim, vücud ve tesiri, gayre nisbet etmekle, «müşrik olanlardan» değildi.

(Ayet 121) **(Şâkiren lien' umihi)** Nimetlerde, Allah'ın sıfatlarıyle tasarruf edici olduğundan, nimetleri lâyık olduğu veçhiyle istimâl edici idi. Binaenaleyh İbrahim'in, işleri bir garaz için olmayıp, bizatiha maksud olan Ef'al-i İlâhiye olur. Onun için, «Hikmet-i İlâhiye»

ve «İnayet-i Sermediye» muktezası üzere her nimeti; o nimetin kemâli olan şeye teveccüh eylemekten başka bir şey mümkün olmaz. **(İctebâhü)** (Ayet 121) Hak Teâlâ Hazretleri, «İbrahim Aleyhisselam'ı» onun bir ameli tavassut etmeksizin, «inayeti evvelide» ihtiyar eyledi. Zira İbrahim, Hak Teâlâ'dan kendilerine hüsna sebkat etmiş olan mahbublardan idi ki, bunların keşifleri: «sülûklerine mukaddem» olur. **(Ve hedâhü ilâ sırâtın müstakimin)** (Ayet 121) Keşif ve tevhidden ve ayn-i cem'e vüsulden sonra, kendisine iktida olunmak için sıratına sülûke hidayet eyledi. Ve tafsil-i meratibinden, her bir hak sahibinin hakkını vermek için ve temkin ve istikamet makamında tecelliyat ahkâmını beyan etmek için, «vahdetten kesrete» ve «cemi'den sonra farka» red eyledi. Yoksa; vahdetten kesrete ve cemi'den farka red olunmasa idi; nübüvvete sâlih ve elverişli olamazdı.

(Ayet 122) **(Ve âteyna'hü fiddünyâ haseneten)** Ve biz, İbrahim'e, dünyada hasene verdik. Yâni, kavanin-i şer'iyeyi kurmağa ve istikamet makamında «hukuk-u ibad» ile kaim olmağa nefsi kuvvet bulmak için haz ve nasiblerle, onu faidelendirdik. Ve risâlet ağırlığını taşımaya takatlendirdik. Ve şeriatı kararlaştırmaya kudret hasıl etmek için **(Ve ateynahüm mülken azima)** (Nisa Suresi, Ayet 54) buyurduğu vechiyle; kendisine nübüvvet ile beraber «mülk-i azîm» **(Ve cealnalehüm lisane sıtkın aliyya)** (Meryem Suresi, Ayet 50) buyurduğu gibi: «Zikr-i cemil» **(Selamün âlâ İbrahim)** (Saffat Suresi, Ayet 109) buyurduğu gibi «salat ve selâm» da verdik. **(Ve innehü fil'âhireti leminessâlihîne)** (Ayet 122) Tahkik, İbrahim, Âlem-i ervahda da her hak sahibinin hakkını vermekle ve kemâline erişdirmekle, istikamet makamında kudret sahibi olanlardandır.

(Ayet 123) **(Sümme ev hayna ileyke)** İbrahim'e dünya ve ahirette verdiğimiz bu keramet ve hasenatdan sonra, ona ittiba etmeyi sana emr eylediğimiz sebebiyle de, onu tekrim ve teşrif eyledik **(Enittebi' millete İbrahim'e hanifa)** (Ayet 123) Şeriatin fürüu ve ahkâm ve evzaında değil, belki «mebde», «mead», «neşr», «ceza», işleri gibi, şerayi'de tegayyür etmiyen «usûl-i din ve tevhidde» «İbrahim'in milletine ittiba eyle» diye sana vahy ettik. Çünkü, şeriatın fürüu ve ahkâmı, mesâlih iktizasiyla ve zamanların ve tabiatların ihtilafıyla ve insanların bulunduğu âdet ve ahlâk halleri ile tegayyür edebilir. **(İnnemâ cü'ilessebtü alellezinahtelefû fihi)** (Ayet 124) Yâni: (sebt) Cumartesi günü sana farz kılınmadı. Ancak musevilere (eshabı sebt - Yahudi taifesi) farz kılındı, binaenaleyh bu hususta senin Musa'ya ittibaın lâzım gelmez. Belki İbrahim'e ittibaın lâzımdır.

(Ayet 125) **(Ud'u ilâ sebili rabbike)** Habibim sen, hikmet ve

mev'izay-ı (öğüt verme) hasene ile onlara güzel mücadele suretiyle Rab'binin yoluna davet et yâni, davetin işbu üç surete munhasır olmalıdır. Zirâ, dâvet olunan kimse, yâ inkardan hâli olur, yâhut hâli olmaz. Eğer hiç bir şey'i itikad etmemiş, cehl-i basit makamında inkârdan hâli ise, o da bürhan ve delili anlamaktan kasır olmayub, müstaid ve belki tabiatı burhanı olur yahut, bürhanı anlamaktan kasır ve gayr-i müstaid olur. Eğer mustaid ise, onu hikmet ile davet eyle ve ona bürhan ve hüccet ile kelâm söyleyip marifet ile tevhid yoluna hidayet et. Ve eğer istidadı kasır ise, onu da güzel vaizlerle inzâr ve tebşir, vaid, zecr ve terhib (Ziyade korkutmak), lütuf ve tergibi nasihatlerle davet et. Ve eğer cehl-i mürekkeb ve itikad-ı batıl sahibi bir münkir ise; onu da kendi mezhebinden lâzım gelen sebeblerle mutekadını iptalden ibaret olan en güzel bir tarik ile ve senin bâtılı ibtal ve Hakkı isbatdan başka bir garazın olmadığını kendisine aşikâr olacak vecih üzre, rıfk ve müdara ile mücadele etmek suretiyle davet et. **(İnne rabbeke hüve a'lemu bimen dalle an sebilihi)** (Ayet 125) Tahkik, Rab'bin ezelde şekâvet-i asliyesi sebebiyle yolunu şaşıran kimseyi; en ziyade bilicidir. O kabil kimsede işbu üç suretin hiç birisi tesir etmez **(Ve hüve a'lemü bil muhtedîne)** (Ayet 125) Ve Rab'bın, safay-ı fıtratından dolayı hidayeti kabul eden müstaidleri de bilicidir.

(Ayet 126) **(Ve in âkabtüm fe'âkibû bimisli mâ ûkibtüm bihi)** Ve eğer ikab edecek olursanız, sizin ikab olunduğunuzun misli ile ikab ediniz. Yâni, adâlet ve fazilet siretini ilzam ediniz. Adâleti ve fazileti tecavüz etmeyiniz. Zira kemalinizin en akal (az) olan derecesi; «adâlettir.» Eğer fütüvvet ve şecaatde kademiniz ve fazıl ve kerem ve mürüvvette kökleşmiş bir temrininiz var ise size bir cinayet edenden intikamı terk ediniz ve intikama kudretiniz var iken, cinayete sabr edip, afüv ile mukabele ediniz. **(Ve lein sabertüm lehüve hayrün lissâbirîne)** (Ayet 126) Ve eğer, sabır ederseniz, elbette sabr edenler için sabır daha hayırlıdır. Dikkat olunmalıdır ki, âyetin cevabında sabrı kasem ve lam ile tekid ve **(Lehüve hayrün leküm)** demeyip, **(Lehüve hayrün lissabirine)** buyurmakla, zamiri ve zahiri getirmesinin sebebi; sabır edenlerin medhini tescil ve onlara sabır sıfatıyla ta'zimdir. Zirâ, sabır eden kimse, nefis makamından terakki ve arkadaşının nefsi fiiline kalb sıfatıyla mukabele etmiş ve nefis sıfatının zuhuruyla kederlenmemişdir. Ve arkadaşının nefis zulmetini, kalbinin nuruyla karşılamışdır. İmdi çok kerre arkadaşı nefs makamından geçerek ve gazabının ateşi kırılarak, peşiman ve ıslah olur. Ve eğer, sizin için bu şerefli makam yok ise; gazab ateşi ile, size fenalık yapanı, yaptığı cinayetden daha fazla bir fenalıkla ikab

etmeyin ki, zulüm etmiş ve en fena ve en fâhiş rezalet vartasına düşmüş olmayasınız. Ve haliniz, fesad bularak ve yalnız o câninin vebâlinden ziyade olmasın.

(Ayet 127) **(Vasbir ve mâ sabrüke illâ billâhi)** Habibim; sabr eyle ve senin sabrın ancak Allah iledir. Bilmek gerektir ki sabrın; «Allah, fillâh, ma'allah, anillah, billah» olmak üzere kısımları vardır. İmdi «sabrullah», yâni Allah için sabır, imânın levâzımından ve islâmın evvel derecatındandır. Nebi Aleyhisselâm; «İmân iki yarımdır, bir yarımı sabır, bir yarımı şükür'dür» buyurmuştur. Bu sabır; «sevdiği bir şeyin fevtinde, veyahud sevmediği bir şeyin vukuunda feryad etmekten nefsini habs ve men etmekdir ki, bu sabır, Allahu Teâlâ'nın «Fazl-i İlâhisinden», ehl-i din ve taatine bağışladığı «fezâil-i ahlâkdan» ma'dûd (sayılmış - sayılan şey) ve çok sevabı muktazidir. «Sabr-ı fillâh», yâni; Allah da sabır «Hak yolunda sülûkda sebât» ve «ihtiyarla nefsi mücadeleye yatışdırmak ve lezzet ve melûfatı terk» ve «beliyata (belâlara) tahammül» ve «kemâlât membaına teveccühde kasd» ve «azimetin kuvvetidir ki» bu sabır; sâlik olanların makamatından olub, Hak Teâlâ Hazretleri; Fazl-ı İlâhisinden, tarikat ehlinden dilediğine bu sabrı bağışlar. «Sabr-ı ma'allah» yâni; Allah ile beraber sabır. «Ef'al ve sıfat libaslarından tecerrüd» «cemâl ve celâl tecelliyatına tağriz yani, maruz kalmak» ve «üns ve haybet vâridâtına tevarüd (varidata sahib olma) zamanında huzur» ve «keşif ehlinin sabrıdır» ki bu sabır; «nefsin zuhuru ile telvinat zamanında gaflet ve gaybetten sakınarak, kalb sahibi olan kimse için «kalbin huzuru ile olan sabırdır.» Bu sabır; her ne kadar, cidden lezzetli ise de, nefse, başa dökmekden daha meşakkatlidir. «Sabr-ı anillah», yani Allah'dan sabır; «nûrâni olsun», «zulmâni olsun» hicab ve safa ehline mahsusdur. Bu sabır; cidden mezmum. (Zem olunmuş - yerilmiş), sahibi de, bihakin huluvdur (tatlıdır). Bu sabır, ne kadar çok olursa, hali o kadar kötü ve uzaklığı o kadar çok olur. Bu sabırda ne kadar kuvvetli olursa; o derece levme müstehak ve cefakâr olur. Yâhud, sabrın bu kısmı «tecelli ve istitar» (gizlenmek - örtünme) tavırlarında taklib (tersine çevirmek - çevrilmek) eden ve «Nâsûtdan soyunup Lâhut nuruyla nurlanan», kendilerinin kalbleri ve vasıfları kalmıyan, müştak aşıklardan; «Ehl-i ayân ve müşahedeye» mahsusdur. Kendilerine Cemâl-i İlâhi sabahatinden (güzelliğinden) bir nûr parladığı vakit, yanıb, fâni olurlar. Ve bir hicab örtülü teşvik ve tâzim için, vucudları red olundukta, sabırları tüketen ve mürdleri tahakkuk eden bir firkat yanıklığı ve şevk elemi tadarlar. Bu da; muhib olanların hallerindendir. Bu sabırdan daha meşakkatli bir şey yoktur. Ve tahammülü en ağır bir sabırdır. Eğer muhib buna takat ge-

tirirse; hafi, yâni, gizlenmiş olur ve eğer takat getiremezse mahbubda fâni ve helâk olur. Ve bu makamdır ki Şibli Rahimallah; «Mahbub tavsiye eyledi sabrı, sabır tükenince yardım istedi: sabrın tükendiğini görünce muhib, tükenmeğe sabr et diye haykırdı» mealinde: (sabır el sabır, illâahir) beytini söylemiştir. Yâni: mahbub sabrını tavsiye edince, sabr tükenmeğe yüz tutduğu zaman, mahbubdan yardım istedi, onu gören muhib: «Fekke ve helâk olmağa sabr et» diye, sabra bağırdı. Zira, helâkda fena vardır. «Sabr-ı billah», Yâni; «Allah ile sabırda» Hak Teâlâ'nın, kendilerini bilkülliye ifna iderek, «eniyet ve isneyniyet» bakiyesinden birşey bırakmadığı sonra da zâtından vücûd bağışlayarak, «istikamet makamında» Hak ile kaim ve Hak'kın sıfatıyla fâil olan «temkin ehline mahsus sabırdır.» Bu sabır, «Ahlâk-ı İlâhiyeden» olup, hiç bir kimsenin onda nasibi yoktur. Bu sebebden, «Habib'ine sabr ile emr etmiştir», sonra da; emr olunduğun bu sabır, nefsin ile veya kalbin ile yapılabilecek sabrın, sâir aksamından olmadığı, belki bu sabır, «benim sabrım olub» ancak benimle bu sabra mubaşeret olunacağını» ve benim kuvvetimle takat getireceğini» beyan buyurmuşdur. İşte bu sabra, Habib-i Ekrem'in, kuvvetinin vefâ edemediği cihetle; Nebi Aleyhisselâm «Hud suresi beni kocaltti» buyurmuşdur. **(Ve lâ tahzen aleyhim)** (Ayet 127) Kalbin sıfatı ile zuhurundan hasıl olan telvin sebebiyle, onlar üzerine mahzun olma. Zira, bu sabrın sahibi, eşyayı: «ayn-i Hak» ile görür, eşyadan her ne sâdır olursa «fiilullah» görür ve onların üzerine zâhir olan herhangi bir sıfatı; Hak'kın tecelliyatından bir tecelli» görür ve Allah Teâlâ Hazretleri, «tecelliyat-ı kahriye ve lütfiye ve gazabiye ve rızaiyenin» envaını ona gösterdiğinden ve «ahkâmını ve ahkamın mevkilerinde infazını» bildirdiğinden memnû ve münker olan bir şey-i Hak'kın hükmüyle men ve inkâr eder. **(Ve lâ tekü fî daykın mimmâ yemkürûne)** (Ayet 127) Ve onların mekir ve hilelerinden darlıkta olma. Zirâ, sadrın benimle genişlemişdir. Beni onlarla gördüğün gibi, sen de benim seyrimle gidici, benim ile ve emrim ile kaim olduğun halde, onlarla ol.

(Ayet 128) **(İnnallahe ma'allezinettekav)** Tahkik, Allah Teâlâ Hazretleri, «vahdetde istihlâk» ve «ayn-i cemide istiğrak» suretiyle, bakiye-i eniyetlerinden sakınan kimselerle **(Vellezine hüm muhsinûne)** (Ayet 128) ve «ayn-i kesrette vahdeti», «ayn-i mâsiyette taati» şuhud ve «makam-ı istikametde» emr ve nehy ile kıyam ve «ayn-i cemde» tefasil hukukunu ifâ ile farkları, cemlerinden ve cemileri farklarından mahcub kılmayan ve «Kalb-i Hakkaninin» vücudu ile, kesrete rücû etmeleri dolayısıyle, Hak ile halkın müraatına (hıfz etmek - gözetmek) vâsi olan muhsinlerle beraberdir.

İSRÂ SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Sübhânellezî esrâ bi'abdihî)** Kendisinde asla tasarruf olmıyan; makam-ı ubudiyette kemâl ve tecerrüd-i hal lisaniyle, abdini geceleyin götüren zâtı, «levahık-ı maddiye» ve «nekayıs-i tesbihiyeden» tenzih ederim. **(Leylen)** (Ayet 1) Yâni; gavâşi-i bedeniye ve taâllûkat-ı tabiiye zulmetinde «Esra» eyledi, yâni: Geceleyin götürdü. Zirâ, uruc ve terakki, ancak beden vasıtasıyle olur. **(Minel mescidil harami)** (Ayet 1) Yâni; «kuvay-ı bedeniye müşriklerinin tavaf etmesi» ve «orada fevahiş ve hatalarını irtikâb etmesi» ve «fazilet libâsından âri olduğu için», ifrâd ve tefridi, edeb mahalleri açık olan behimiye (hayvanlık hali) ve sebuiye (canavarlık) kuvay-ı hayvaniye azgınlarının ona hac etmesi haram kılınmış olan, kalb makamından. **(İlel mescidil' aksa)** (Ayet 1) her makamın tashihi, ancak mafevki olan makama terakkiden sonra olacağına dair zikr ettiğimiz tezekkürü ve zât ve sabahat-ı vech tecelliyatının şuhudu ile, âlem-i cismâniden daha uzak bulunan «Ruh makamından» ibaret «Mescid-i aksaya» götürdü. **(Linüriyehü min âyâtinâ)** (Ayet 1) Kavlinden, sıfat müşahedesi anlaşıldığından, o abde âyâtımızı göstermemiz için «Mescid-i aksaya» götürüldü. Zira sıfat tecelliyatının mütalâsı, her ne kadar «kalb makamında» ise de, lâkin o sıfatlarla mevsuf olan ZAT, celâl ve cemâl sıfatlarıyla kemâl üzre ancak, «Ruh makamına» terakki zamanında müşahede olunabilir. Yâni; «o sıfat, bize mensub olduğu cihetden, sıfatımız âyâtını ve o sıfatlarla müşahede olunan ve suretleri ile zâhir olan, biz olduğumuzu, abdimize göstermemiz için» demektir. **(İnnehu hüvessemi'ul basıyru)** (Ayet 1) Tahkik ancak, zât-i hüviyet; abdin fenayı taleb için «sır makamında münacatını işidici, istidadının kuvveti ve şuhud mahalline teveccühünü ve kuvvet-i muhabbet ve kemal-i şevk ile ona incizabını görücüdür.

(Ayet 2) **(Ve âteynâ musel kitâbe)** Biz, «Kalb Musa'sına» ilim kitabını verdik **(Ve ce'alnâhü hüden libenî isrâile)** ve «Kalb Musa'sını» «Ruh İsrail'inin» evlâdları olan «kuvaya» hidayet kıldık. **(Ellâ tettehizû min dûnî vekilâ)** (Ayet 2) Ey kuvâ! siz benden gayrisini vekil tutmayınız. Yâni; efalinizle müsteb'id (uzak gören) kemalât ve huzurunuzu taleb ile müştagıl (meşgul) olmayınız. Devâmız (İçten gelen bir duyguyu teşvik edici haller) muktezasını kazanmayınız, size lez-

zet-i bedeniyeyi tesvil (çirkini güzel gösterme) etmesi için işinizi «vehim şeytanına» bırakmayınız. Ve maaşın tertib ve ıslahında, sizi istimâl etmemesi için, işinizi akl-ı maaşa da bırakmayınız. Belki sizi, ulum ve maârif rızıkları ve ahlâk-ı fezâil hey'etleri ile tedbir etmekliğim ve teyid-i kudsî ile kalb ve ruh âleminden envar-ı imdâdî ile sizi ikmâl etmekliğim ve size Melekût ve ceberût alemlerinden, Nasût kazançlarından «sizi iğna eden şeyleri» inzal etmekliğim için, işinizi bana bırakınız. **(Zürriyyete men hamelnâ me'a Nûhin)** (Ayet 3) «Ruh İsrail'inin» evladları ile şeriat ve hikmet-i ameliye gemisinde taşıdığımız, «akıl Nuh'unun» zürriyetini kast ederim. **(İnnehu kane abden şekûra)** (Ayet 3) «Akıl Nuh'u», Allah'ın nimetlerini bildiği ve o nimetleri, lâyık olduğu vechiyle istimal eylediği cihetle, çok şükür eden bir kul olmuşdu.

(Ayet 4) **(Ve kadaynâ ilâ benî isrâile fil kitâbi)** Ve kuvâ ben-i isrâiline, levhi mahfuz kitabında hüküm ettik ki; **(Letüfsidünne fil'-ardı merreteyni)** (Ayet 4) elbette siz, yer yüzünü iki def'a ifsad edeceksiniz. Bir def'a, nefsin emmareliği halinde, nefis makamında «şehevat ve lezzatınızı talebde ifsad edeceksniz.» **(Ve leta'lünne ulüvven kebirâ)** (Ayet 4) Ve kalbi istilâ ve ona galebe ve istilânız ve onu kemâlinden menetmeniz ve «kuvve-i müfekkirenizin» metalibinizin tahsilinde istihdamınız ile «büyük istikbar» da (kendini büyük görme) bulunacaksınız. Bir def'a da: kalb makamında, «fezail ile ne niyetlendiğiniz» ve «kalb nuruyla nurlandığınız» ve «kemalâtınızın parlaklığı» ile «zuhurunuz zamanında», kendi kemâlatınızla zuhur ve «fezailinizle», «kalbin tevhid tecellisi, şuhudunda ihticabı sebebiyle» ifsad edeceksiniz. Hal şuki, nurânî hicablar, re'fet ve letâfeti ve kendileriyle vukuf vâcib olan kemâlât olması tasavvurundan dolayı, hicab-ı zulmaniyeden daha kuvvetlidir. Ve fıtrat makamında; hey'et-i akliye» ve «kemâlât-ı ünsiye» ile saltanat sebebiyle, «büyük bir istikbar edeceksiniz.»

(Ayet 5) **(Feizâ câe va'dü ülâhümâ)** İmdi birinci def'aki ifsad vebalinin vâdi geldiği vakit **(Be'asnâ aleykûm ibâden lenâ)** (Ayet 5) sizin üzerinize «Sıfat-ı kalbiye» ve «Envar-ı melekûtiye» ve «Arây-ı akliyeden» **(Ulvi be'sin şedidin)** (Ayet 5) kahr ve saltanat sahibi kullarımızı göndeririz. **(Fecâsu hilâleddiyari)** (Ayet 5) Onlar, evlerinizin aralarını ararlar ve kahr ile ve kökünden koparmakla bazınızı katl ederler ve «hey'et-i bedeniye» ve «rezail-i nefsiye» zürriyetlerini esir ve «müdrikât-ı hissiye» ve «lezzât-ı behimiye ve sebuiye» (yırtıcı) mallarını yağma ederler. **(Ve kâne vaden mef'ûlâ)** (Ayet 5) Kemali ve kemali taleb kuvvetini sizin istidadınızda ibdâ (örneksiz

yaratma, icad) ve akıl delillerini, fıtratınızda rekz (yere saplayıp dikmek) eylediğiniz bu kahr ve intikam Allah'ın yapılmış bir vâdi olmuşdur.

(Ayet 6) **(Sümme redednâ lekümül kerrete aleyhim)** Sonra, kalbin nuruyla tenevvürünüz ve sadra ikbal ve aklın rey'i ve nazarı muktezasına inhirafınız dolayısıyla, «devleti bir kerre daha» size red (iade) eyledik **(Ve emdadnâküm biemvâlin ve benîne)** (Ayet 6) Ve ulûm-u nâfia, hükm-i akliye ve şer'iye ve maârif-i kalbiye ve fezail-i halkiye ve hey'et-i nuraniye ile size imdad eyledik. **(Ve ce'alnâküm eksere nefîrâ)** (Ayet 6) Ve melekât-ı fâzile ve ahlâk-ı hasene ve fezailin kesreti ile, sizi evvelki def'adan daha çok kalabalıklı kıldık. **(İn ahsentüm ahsentüm lienfüsiküm)** (Ayet 7) Eğer siz, «kemâlât-ı halkıye ve ârây-ı (tezyini-süsü) akliyenin» tahsili ile ihsan ederseniz, kendi nefsiniz için ihsan etmiş olursunuz. **(Ve in ese'tüm felehâ)** (Ayet 7) Ve eğer, «rezâil ve hey'et-i bedeniyenin» iktisabı ile fenalık ederseniz, yine nefsinize fenalık edersiniz. **(Feizâ câe va'dül' âhireti)** (Ayet 7) İmdi, tevhidde fena ile sonuncu def'a'nın vâdi geldiği vakit, **(Liyesûü vücûheküm)** (Ayet 7) vücudlarınızı tevhidde fena ve kahr ve kemalâtının selbiyle, kemalâtın fıkdanından hüzün ve fenalığı size galib olmak **(Ve liyed hulûl mescide kemâ dehalûhü evvele merretin)** (Ayet 7) ve evvelce kalb mescidine dahil olub ulum-ı fezail âsârının size vâsıl olduğu gibi, yine kalb mescidine dahil olmaları **(Ve liyütebbirû mâ alev tedbîrâ)** (Ayet 7) ve kemâlât ve fazileti ile zuhuru ve ziyneti behçetini rü'yetle icâbı sebebiyle istikbar eyliyenleri «kahr» ve «Allah'ın sıfatları» ile ifna ve helâk etmeleri için, size «Sıfat-ı İlahiye» ve «Sultan-ı azamet» ve «Kibriyanın cunudundan» (askerlerinden) olan «Envar-ı kudsiye», «tecelliyat-ı celâliye» ve «sabahat-i kahriye» kullarımızı göndeririz. **(Asâ rabbüküm en yerhameküm)** (Ayet 8) Fenâ ve mahv ile kahrdan sonra, şifat tecelliyâtı ile ihyâ ve fenadan sonra beka ve gözlerin görmediği, kulakların işitmediği beşerin kalbine hutur etmeyen sevablarla sevablandırmak ile Rabbinizin size merhamet etmesi memuldur (umulmuşdur.) **(Ve in udtüm)** (Ayet 8) Eğer siz, enaniyetinizle zuhur sebebiyle, fenâ makamından «telvine» avdet ederseniz, **(üdnâ)** (Ayet 8) biz de, «kahr ve ifnaya» avdet ederiz. **(Ve ce'alnâ cehenneme lilkâfirine hasirâ)** (Ayet 8) Evvelki def'anın fesadı üzre kalmış olan envarı mahcub olanlara tabiat cehennemi, zindan ve mahpus kıldık. İhticam ve sevabdan mahrumiyet azabında, onları mahsur kılarız.

(Ayet 9) **(İnne hâzel kur'âne yehdî lilletî hiye akvemü)** Muhakkak şu Kur'an, «sâbıkin, eshab-ı yemin ve eshab-ı şimâlden» ibaret

olan fırak-ı selâsenin ahvalini beyan eder. «Sâbıkıyni», yolların en akvemi (en doğrusu) olan tevhid yoluna hidayet eyler. **(Ve yübeşşiril mü'mininellezine ya'melûnes sâlihâti)** (Ayet 9) Ve taklid cezamı, yâhut, «tahkik ilmi» ile iman ve kemâle vasıl olmak için «tezkiye» ve «tahliye», sâlih amellerine devam ile «Eshab-ı yeminden» olan mü'minlere **(enne lehüm ecren kebira)** (Ayet 9) Mülk, Melekût ve Ceberût âlemlerinde «ef'al ve sıfal cennetleri» nimetlerinden, büyük ecir olduğunu tebşir eyle. **(Ve ennellezine lâ yü'minûne bil' âhireti a'tednâ lehüm azâben elîmâ)** (Ayet 10) Bedene bağlı olanlar; âlem-i nûrdan mahcub ve «tabiat zulmetlerinde» mahbus olub, ahirete iman etmiyen «Eshab-ı şimale» ise: tabiat zindanının kağrında, süfliyata muhabbet zincirleriyle ve taâllukat bukağıları ile ve lezzat ve şehevattan, mahrumiyet ateşleri ile ve «karanlık hey'etlerden ibaret olan» yılan ve akreblerle azablanmakla mukayyed oldukları gayet elem verici azab hazırladığımızı beyan eder.

(Ayet 12) **(Ve ce'alnal leyle vennehâre âyeteyni)** Melûfat gecesiyle «beden zulmetini» ve ibdâ' (yeni ve güzel bir eser meydana getirme, yaratma) gündüzüyle «ruh nurunu», kendileriyle ve mârifetleriyle zât ve sıfatın marifetlerine vuslat olunan iki âyet kıldık. **(Femahavnâ âyetelleyli)** (Ayet 12) «Melûfat gecesi» ve «beden zulmetinin» âyetini fesad ve fenâ ile mahv eyledik. **(Ve ce'alnâ âyeten nehâri mübsıraten)** (Ayet 12) Ve nehâr âyeti olan «ruh nurunu» ebeden bâki, zâhir, kemâliyle nurlandırıcı ve hakayıkı gösterici kıldık. **(Litebteğu fadlen min rabbiküm)** (Ayet 12) Mustaid olduğunuz kemâlinizi, Rab'binizden taleb etmeniz için, **(Ve lita'lemu adedessinine velhisâba)** (Ayet 12) ve meratib ve makamatı bilmeniz için, yâni; bidayet halinizin evvelinden terakki ile, ahvalinizin nihayetine baliğ olunca kader meratibi ihsa ve amal ve ahlâk ve ahvalinizi hesab etmeniz, binaenaleyh kötü amellerden bulduğunuz bir kötülüğü, ona mukabil, «o cinsden bir iyilikle ahlâfınızdan bulduğunuz bir reziliyeyi», «zıddı olan bir faziletle», ahvaliniz günahlarından bulduğunuz bir günahı, «Hak'kın canibine inabe» ile kefaret etmeniz için «neharın âyetini» nurlu kıldık **(Ve külle şey'in fassalnahü tafsilâ)** (Ayet 12) «Kemâl ve Akıl Furkan'ının» nuzulü zamanında, ulûm ve hikemden herşey'i akıllarınız nuruyla tafsil eyledik. Yâni, bidayet zamanında, «Akl-ı Kur'ani'de» olduğu gibi, kendisinden gaflet olunmuş icmâli değil, belki ilm-i tafsiliyi mustahzir kıldık (hazır edilmiş kıldık).

(Ayet 13) **(Ve külle insânin elzem nahü tâirehu fî unukıhi)** Yâni, «Saîd, anası karnında saîd olandır, şaki de anası karnında şaki olandır» denildiği vechile, her insanın saadet ve şekavetini hayır ve şerrinin sebebini boynuna gerdanlığın, boyun bağının lüzumu gibi

zatına lâzım kıldık. **(Ve nuhricu lehü yevmelkıyâmeti kitâben yelkahu)** (Ayet 13) Kıyamet-i suğra gününde, cesedinin kabrinden çıktığı zamanda, ona **(Kitâben)** (Ayet 13) «boynunda asılmış amelleri suretleri ile musavver (tasvir edilmiş) bir heykel» çıkarırız. **(Yelkahu)** (Ayet 13) O heykel, kendisine lâzım geldiği için **(manşura)** (Ayet 13) ve heykelde amel hey'etleri bilkuvve bulunduğu zaman olduğu gibi «yumulmuş olarak değil», «bilfiil, mufassal olarak» zuhur eylediği cihetle, açık ve dağınık olduğu halde «kitaba» mülâki olur. **(İkre' kitâbeke)** (Ayet 14) Ona «sen, kitabını oku.» Kıraatle emreden «âmir-i mutâm» emrine imtisal eyliyen memurun okuması gibi, «oku» denilir. Yâhud, mânâ: İster okuyucu olsun, isterse olmasın «Kuva-yı melekûtiye» ona emr ider. Çünkü, orada, ameller «hey'et ve sûretleri» ile temessül eylemişdir. Herkes bilir, emir alan kimsenin, bilemiyeceği tarzda harflerle yazılmamışdır. **(Kefâ binefsikelyevme aleyke hasîbâ)** (Ayet 14) Bu günde, senin üzerine hesab edici olmak cihetinden, nefsin kâfidir. Zira nefsi; yapdığı şeyleri mufassalan müşahede eyler. Başkasının, bu yapdıklarını ona söylediği zaman inkâr etmesine de imkân kalmaz.

(Ayet 15) **(Ve lâ tezirü vaziretün vizre uhra)** İşlediği amel hey'eti, nefisde rusuh bulub «meleke-i lâzime» olduğundan, kendi yükünü taşıyan hiç bir kimse, diğerinin yükünü taşımaz kendinden başkasının fiilinden ona birşey arız olmaz. Azab çeken hariçden değil, «kendinde olan hey'etlerle muazzeb» olur **(Ve mâ künnâ mu'azzibîne hattâ neb'ase resulâ)** (Ayet 15) Biz, hak ve batılı temyiz ve hüccetin ilzamı ile, Akıl resulunu göndermedikçe azab edici olmadık. Görmez misin ki, hesab ile süfehâ (akılsızlar) mükellef değillerdir. Yâhut mânâ: Bir resulu ikrar veya inkârla, resule mukabele sebebiyle; istidadlarda olan hayır ve şer, saâdet ve şekavetin zuhuru için «şeriat resulünü göndermedikçe» azâb edici olmadık. Zira, kemâle mustaid olan kimse; dâveti işittiği vakit; bilkuvve kendisinde olan istidad hareket eyler ve dâveti ikrar ile, telakki edici olduğu halde, taleb eyler ve müştak olur. Ve resule münasebeti ve yakınlığı dolayısıyle dâveti kabul eyler. Müstaid olmayan ise: Resul'e ve dâvetine münâfi ve baid olduğundan, inkâr ve inad eyler.

(Ayet 16) **(Ve izâ erednâ en nuhlike karyeten)** Dünyaya mensub her bir şeyin zevâli vardır. Zevâl de, onu iktiza eyliyen istidadın husulü iledir. Nitekim bedenin zevâli, her şeyin beka ve sebâtının sebebi olan vahdetin zıllinden, bedeni teb'iyd eyliyen (uzaklaşdıran) inhirafın husulu ile olduğu gibi bir beldenin helâk ve harabı da böylece, o beldede nizâmı hıfz edici şeriatten ve, Allah'ın sıratından ibaret bulunan cadde-i müstakimeden inhirafın hududu

(meydana gelmesi) iledir. Böylece, bir karyenin (yer - kasaba) ihlâkı (yok edilmesi) zamanı geldiği vakit, o karyenin, ihlâki hak etmesi lâzım ve lâbüddür. Bu da; fısk ve tâat-ı İlâhiyeden huruç (çıkmak) iledir. Vaktaki bir karyenin ihlâkine İrade-i İlâhiye taâlluk ederse; bizzarure, evvel emirde, nimet sahiblerinin fıskı, ihlâke tekaddüm eder. Allah'ın nimetine küfran ve lâyık olmadığı yerlerde istimal ederler. Bu da, istidatlarına lâzım gelmiş bir şekavet sebebiyle Allah'ın emir ve kudretinden ileri gelmişdir. O takdirde; ihlâkleri vâcib olur. Âyetin mânâsı: «Biz, bir karyenin ahalisini ihlâk etmek murad eylediğimiz vakitde, zenginlerinden ve nimet şâhiblerinden o karyede fısk etmelerini emir ve takdir eyleriz, fısk edince, helâke istihkak kazanırlar. Ve o karyeyi kahr ve tedmir (mahv-helak etmek) eyleriz» demektir.

(Ayet 18) **(Men kâne yürîdül' âcilete)** İstidadının keduratından ve hevâ-yı tabiatının galebesinden, her kim dünyayı murad ederse, **(accelnâlehû fîhâ mâ neşâû limen nürîdû)** dünyada, dilediğimiz kimseye, istediğimizi veririz, «Levhde» ona takdir eylediğimizden fazlasını istemesiyle, biz ona istediğimizi vermeyiz. Bu sebebden; «Meşiyyet» (İrâde) ile »sonra dilediğimize» sözüyle tekayyüd (bağlanıyor) ediyor. Yani; «irade eylediği şeylerden, ona bir şey'i takdir etmiye idik, ona dünyada vermezdik. Hülâsa: biz vermeyiz; «ancak, dilediğimize istediğimizi veririz» **(Sümme ce'alnâ lehû cehenneme)** (Ayet 18) Sonra, kendi iradesi ile «cihet-i süfliyeye» meyl ve incizabı dolayısıyle, onun için; «tabiat-i zulmaniye» çukurlarının dibini hazırlarız. **(Yaslahâ mezmûmen medhûra)** (Ayet 18) O kimse; hırman (mahrumiyet) ateşleri ile, dünya ve âhiret ehli indinde zemm olunmuş olarak Allah'ın saht ve gazabında, rahmet ve rıdvan cenabından matrud (tard edilmiş çıkarılmış) olarak, o cehenneme vasıl olur. **(Ve men erâdel' âhirete)** (Ayet 19) İstidadının safası ve fıtratının selâmeti dolayısıyle âhireti dileyen ve dileğinin şartları olan iman ve amel-i sâlih ile kaim olan kimsenin, muradının huşulu ile sâyii (mesaisi) meşkur olur. Nitekim «Her kim arar ve aramasında ciddi olursa bulur» denilmişdir. Sâdık irade ile hakikati taleb; ancak «matluba istidadın husulu zamanında» olur. Matlubun, kendisine bilkuvve hâsıl olduğuna, levhde mukadder olduğuna delâlet eden istidat, «matlubun fiile hurucunun» ve «gaybden şehadete bürûzunun» sebeblerine mukarin olduğu vakit —o esbab da kendisi için lâyık olan sâyi'den ibarettir— bu veche üzre sa'yetmek - çalışmak hakkındandır. **(Ve se'â leha sa'yehâ ve hüve mü'minün)** (Ayet 19) kavliyle kasd olunan, işbu çalışmadır. Yâni; İman-ı gaybiyi yakîni şartıyla, o ahiret için hak olan sa'y ile âhiret için sa'y eylerse. **(Feülâike kâne sa'yü-**

hüm meşkûra) (Ayet 19) işte bunların sa'yileri meşkûr ve muradlarının husulu vâcib olur.

(Ayet 20) **(Küllen nümiddu hâülâ'i)** Dünya ve âhiret taleblerinden, her birerlerine itâmızdan imdad eyleriz. Mücerred irâde ve sâileriyle birşey yokdur. İrâde ve sâileri, ancak onlara takdir ettiğimiz atâları târif edici alâmetlerdir. **(Ve mâ kâne atâü rabbike mahzûrâ)** (Ayet 20) Ne ehl-i taât ve ne de ehl-i mâ'siyete, Rab'binin atâları, men'edilmemişdir. Yâni; her iki kısıma da nimetlerini vermişdir. **(Ünzür keyfe faddelnâ ba'dehüm âlâ ba'din)** (Ayet 21) Meşiyet ve hikmetimiz muktezasıyla, dünyada ne suretle bazılarını bazıları üzerine tafdil eylediğimize nazar et. **(Velel âhiretü ekberu derecatin ve ekberu tafdilâ)** (Ayet 21) Elbetteki âhiret dereceleri; daha büyük ve tafdil itibariyle daha faziletlidir. Zira, ruhun bedene olan rüchanı kadar, âhiret derecelerinin dünya dereceleri üzerine rüchanı olur. Ve ruh ile bedenin tefâzulu (fazlalık) kadar dünya ve âhiret derecelerinin tefâzulü olur.

(Ayet 22) **(Lâ tec'al ma'allahi ilâhen âhare)** Kendisinden atâya intizâr ve Allah'ın sana takdir etmediği bir şey'in vusulune sebeb kılmakla, Allah ile beraber başka ilâhlar kılma ki, **(Fetak'ude mezmûmen mahzulâ)** (Ayet 22) Allah ve Ehlullah indinde şirk ve şekrezailesiyle mezmum ve Allah'ın yardımından metrûk olarak kalırsın. **(Ve in yahzülküm femenzellezi yansuruküm min ba'dihi)** (Ali İmran Suresi, Ayet 160) Eğer Allahu Teâlâ sizi terk ve hızlan eylerse, ondan sonra size yardım eden kim olabilir? Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem'e Cenâb-ı Hak «Tahkik ümmet sana bir menfaat etmek üzre icma etseler (birleşseler) bir nefi yapamazlar (faidede bulunamazlar) ancak Allah'ın taktir ettiğini yaparlar. Ve bir zarar vermek üzere ictimâ' etseler, zarar da edemezler, ancak Allah'ın taktir ettiği zararı ederler. Kalemler kalktı, sahifeler kurudu» buyurmuşdur.

(Ayet 23) **(Ve kadâ rabbüke ellâ ta'büdü illâ iyyâhü ve bil vâlideyni ihsânâ)** Hak Sübhanehu ve Teâlâ Hazretleri, vâlideyne ihsanı, tevhide ve ibadeti Hak'a tahsise mukarin kıldı. Zira, vâlideyne ihsan; tevhid muktezasındandır, çünkü, vâlideyn, senin vücûduna sebeb olmalarında; «Hazret-i İlâhiyeye» seni âciz, zayıf, küçük hareket ve kudretin yok iken terbiye etmelerinde; «Hazreti Rububiyete» münasib olmuşlardır. Ve ebeveyn, sana nisbetle icâd, rububiyet, refet, rahmet, gibi «Sıfat-ı İlahiye» asarının kendilerinde zahir olduğu «ilk mazharlardır.» Bununla beraber bunlar, hukuklarını kaza etmekliğine muhtacdırlar Allahu Teâlâ Hazretleri ise; bundan ganidir. Binaenaleyh bu takdirce tevhidden sonra en ehemmiyetle vâcib olan

şey; «vâlideyne ihsan» ve mümkün olduğu kadar «hukuklarıyla kıyamdır.»

(Ayet 44) **(Tüsebbihu lehüssemâvâtüsseb'u vel'ardu ve men fihinne)** Yedi kat gökler ve yer ve bunlarda bulunanlar Hak Teâlâ'yı tesbih ederler. Her şeyin, diğerinde olmıyan bir hâssiyyeti ve gayrinde olmayan ona mahsus olan bir kemâli vardır ki, o kemâl, hasıl olmadıkça ona müştak olur ve onu taleb eder. Hâsıl oldukça, onu hıfz edib muhabbet eder. İmdi o şey, hâssiyyeti izhar ile Allah'ı şerikden tenzih eyler. Yoksa, eğer tenzih etmemiş olsa, hâssiyyetinde mütevahhid olamaz. Güya lisan-ı hâliyle der ki; «Beni vâhid kılması üzerine, ben Hak'kı tevhid ederim ve keza o şey kemâlini taleb ile Hak Teâlâ'yı noksan sıfattan tenzih eder. Güya «Ey kâmil! Beni kemâllendir» der. Kemâlini izhar ile de «Beni, kâmil ve mükemmil olan Allahu Teâlâ kemallandırdı» der. Mes'ele bu kıyas üzredir. Hatta meselâ, dişi arslan bile, yavrusuna işfak ile «Rauf, beni refetli; Rahim, beni merhametli kıldı» der. Binaenaleyh, Semavat-ı seb'a deymumet, kemâl-i uluvvü tesir, icâd ve rububiyet ile, Hak'kın her anda bir şanda olmasıyla; Arz ise devam, tebat, helâkiyet, rezzakiyet, terbiye, işfak, rahmet ile, kendisine şükür ve tâatin kabulu ile ve bunların emsâli şeylerle; Melâike: ilim-i kudret ile; Melâikeden zevâtı mücerrede madde ve keza vücûbdan da tecerrüdle tesbih ederler. Bunların hepsi ile beraber, semâvât ve arz Allah'ı tesbih ve O'nu mukaddisdirler. (Takdis edicidirler) **(Ve lâkin lâ tefkahûne tesbiyhahüm)** (Ayet 44) Lâkin sizin eşyanın melekutuna nazar (bakışınız) ve fikrinizin kılletinden (noksanlığı) ve eşyaya itibar ve ihfa itmediğinizden, eşyanın tesbihini anlamazsınız. Ancak, hakiki kalb sahibi olan kâmil, yâhud, ona kulak veren ona tâbi olan «Ehl-i şuhud» anlar. **(İnnehu kâne halîma)** (Ayet 44) Tahkik, Allah Teâlâ Hazretleri, hilim sahibidir, kemalâtınızı talebde ve havassınızı izharda, tesbihi terk ile, sizi, acele muaheze etmez. Zirâ, eşyanın tesbihini anlamak ve eşyanın tevhid ettiği gibi Hak'kı tevhid etmek de sizin hassalarınızdandır. **(Ğafûrâ)** (Ayet 44) Allahu Teâlâ mağfiret sahibidir, sizin gafletlerinizi ve ihmallerinizi mağfiret eyler.

(Ayet 45) **(Ve izâ kara'tel kur'âne ce'alnâ beyneke ve beynellezîne lâ yü'minûne bil' âhireti hicâben mestûrâ)** Habibim, sen, Kur'an'ı okuduğun vakit, onların nazarlarının, ruhaniyeti idrakten kasır ve himmetleri; sırf cismaniyete maksur olduğundan, seninle, âhirete iman etmiyenlerin arasına cehilden ve kalb körlüğünden ibaret örtücü bir hicab kılarız. Binaenaleyh «kıraat edenin hakikatini görmezler» yoksa, eğer görseler; iman ederlerdi. Seni göremediklerinin sebebi şudur ki; onlar, «beden-i heyula denizinde» boğulmuş, tabii

perdeler ve nefsâni hicablarla Hak'dan ve Hak'kın sıfat ve ef'alinden mahcubdurlar. Zira Hak'kı bilselerdi; «seni» bileceklerdi, Hak'kın sıfatını bilselerdi; «kelâmını» bileceklerdi. **(Ve ce'alnâ alâ kulûbihim ekinneten)** (Ayet 46) Ve kalblerinde tabii perdelerden, bedenî hey'etlerden örtüler olmayacaktı. **(en yefkahûhü)** (Ayet 46) Ve eğer ef'alini bilselerdi; kıraati bileceklerdi, ve taâllûkat kirlerinin rusuhundan kulaklarında tıkaç olmıyacaktı. **(Vellev alâ edbârihim nüfûrâ)** (Ayet 46) Ve Kur'an'da, Rab'binin vahdetini zikr ettiğin vakit, arzuları müteferrik ve tapdıkları cismaniyet ve şehevât ibadetinden himmetleri dağınık olmakla, bâtınları kesret ile alışık ve kesret ile muhtecib bulunduklarından ve bâtınları vahdet mânâsına münasib olmadığından, müteneffir (nefret eden) oldukları halde, geri taraflarına kaçarlar.

(Ayet 52) **(Yevme yed'ûküm fetesitecîbûne bihamdihi)** Sizin bâzınızın dirilmesine Hak'kın iradesi taâllûk etmekle; Allahu Teâlâ'nın sizi çağırdığı vakit; «hayatınız, ilminiz kudretiniz ve iradeniz ile Hak'ka hamd edici olduğunuz halde», işbu kemâlatı izhar sebebiyle «Hak'kı kemâl ile vasf edici olduğunuz halde» tarfetülayn, yâni göz açıb kapamaktan daha karib bir zamanda ba's olunmakla, dâvete icabet edersiniz. **(Ve tezunnûne in lebistüm illâ kalîlâ)** (Ayet 52) «Eshab-ı kehfin» kıssasında beyan olunacağı vechiyle, o zamandan gafil olduğunuzdan; kabirlerinizde ve yataklarınızda pek az durduğunuzu itikad edersiniz. Yâhud mânâ: Hayat-ı âhirete nisbetle, «hayat-ı dünya ve evveliyi», kısa ad ettiğinizden, hayat-ı evvelide az durduğunuzu his edersiniz. Bu âyet, her üç kıyamete de şâmil olursa da, sabık (geçmiş) olan âyet muradın ancak «kıyamet-i suğra» olduğunu tevcîh (işaret) eyler.

(Ayet 64) **(Vestefsiz menisteta'te minhüm bisavtike)** Ey İblis! Sen, onlardan kadir olduğunu tahrik et, yerinden oynat. İstidadlar, müteâvit (farklı) olduğu için, kulların iğvasına (aldatılması bakımından) şeytanın temkin ve kudreti birkaç kısım üzerinedir. İstidadı zayıf olan kimseyi: «Sesiyle istihfaf eder ki, ona bir vesvese vehmi, belki bir hacis (kalbe arıza olan endişe) kifayet eder.» İstidadı kuvvetli olan kimse; eğer istidadını sıfat-ı nefsaniye şâibelerinden hâlis kılar, yâhût, Allah Teâlâ o kimseyi gayriyet şâibelerinden hâlis kılarsa; onun iğvasına şeytan için yol yoktur. Nitekim **(İnne ibâdî leyse leke aleyhim sultânün)** (Ayet 65) «Muhakkak benim has kullarım üzerine senin için tasallut olamaz» buyurmuşdur. Ve eğer o kimse «şevagıl-ı hissiyede» dalgın, «dünya işlerine batkın» olursa; emvâl ve evlâdını «Allah'ın muhabbeti gibi sevmekle, muhabbetde Allah'a işrak etmeğe teşvik» ve «emvâl ve evlâd ile faidelenmek ve vücûdla-

rıyla tefahür ve tekâsür etmeği tezyin» ve yalan ümmidler ümid ettirmekle o kimseye, «emvâl ve evlâdında müşareket (ortaklaşma, yerine şerik olmak) ider.» Ve eğer, «şevağıl-ı hissiye» ve «umur-ı dünyeviyede» dalgın değilse, eğer şeytanın tesvilâtını (aldatmasını) gören bir âlim ise: ona da «süvari ve piyadesiyle hücüm», yâni, envâ-i hileler ve fitnelerle mekir ve hile eder, ve mesalih-i maâş cümlesinden olmak üzre, her türlü fevaidi (faydalar) vesile olacak şeyleri tahsilde ona fetva verir ve onu ilim ile aldatarak ucba ilka eder. Ve bu gibi tahrikât ile, «ilim üzerine Allah'ın kendisini idlâl eylediği kimselerden oluncaya kadar aldatır.» Ve eğer âlim olmayıp da, âbid ise: onu da vaid ve temenni ettirmekle iğva ve taat-ı tezkiye ile en kolay bir şekilde aldatır. **(Ve kefâ birabbike vekîlâ)** (Ayet 65) Yâni, has kullarımız, işlerine yalnız Allah'ı vekil ederler, ne şeytana ve ne de gayriye bırakmazlar. Allâhu Teâlâ ise; onların işlerini tedbire kâfidir. Ve has kullar; ef'al ve sıfatını şuhud ile, ancak Allah'a tevekkül ederler.

(Ayet 70) **(Ve lekad kerremnâ benî âdeme)** Tahkik biz, Adem oğullarını, nutuk ve temyiz, akıl ve maârifetle tekrim eyledik. **(Ve hamalnâhüm fil berri vel bahri)** (Ayet 70) Ve maâş ve maâd esbabını taleb ve tahsilde kara ve denizde gezdirmekle maâş ve maâd sebeblerini onlara kolay kıldık. **(Ve rezaknahüm minettayyibâti)** (Ayet 70) Ve onlara, başka mahlukların rızıklanmadığı mürekkebattan (değişik cinsden) rızıklar verdik. **(Ve faddalnahüm alâ kesîrin mimmen halaknâ tafdıylâ)** (Ayet 70) Ve onları mahlukatımızın çoğu üzerine, yâni, «Mele-i a'lâ»dan olan «Zevât-ı mukaddesenin» mâadâsı üzerine tafdil eyledik. Amma, enbiya gibi bâzı insanların «Melâike-i mukarrebine» efdaliyetleri ben-i Âdem olmaları cihetinden değildir. Zira, enbiya olan o insanlarda, beni Âdem olmak haysiyetinden akıl makamını tecavüz etmezler, belki **(İnnî alemü mâ lâ ta'lemune)** (Bakara Suresi Ayet 30) âyeti ile işaret buyrulan ve kendilerinde tevdi' olunmuş olan sır cihetindendir. O da, kendilerinde cemiyyet vasıtasıyla-onlara verilen «mârifet-i İlâhiyey-i tammedir.» Yâni, «makam-i vahdetdir». Bu takdir üzre: O nebi, bu itibarla ben-i Âdemden değildir. Nitekim; «Gerçi kim oldumsa da sûretde Âdemoğlu ben, onda babalığıma şâhid olan mânâm var» denilmiştir. Belki «Rab'bimin gözüyle Rab'bimi gördüm. «Sen kimsin?» dedi. Ben dedim ki, «Sensin»» denildiği vechiyle o zât; ayni mükerrem, ma'rûfdur ki, tahkik bu mamuşdur. Yoksa böyle olmasa, toprağın, «Rabb-ül erbaba» ne münamamışdır. Yoksa böyle olmasa, toprağın, Rabb-ül erbaba» ne münasebeti olabilir? Yâhut mânâ: tahkik biz, ben-i Âdem'i yakin kılmakla ve tevhid maârifetleri ile tekrim eyledik. Ve ruh ile cesedden terkib

ve kemâlin talebinde «ruh ile cesedde» terakki ettirildiğinden, ruh ve cesedde yürüdülmekle «alem-i ervah bahriyle» «alem-i ecsad yerinde» ben-i Âdem'i haml ettik. Ve «ulum ve maârifin güzel yemeklerinden rızıklandırdık, ve mahlukatımızdan cemm-i gafir üzre, yâni cem-i mahlukat üzre zâhir ve tam bir tafdil ile tafdil eyledik» demektir. Bu mânâ: (men) kelimesinin beyan için olduğuna ve mufaddalün aleyh olanları kesret ile vasf etmekle beraber, vasfı tenkir ve mevsuf üzre takdim edilmesine binaendir, yâni, «çok mahlukata, o kadar çok ki, cemi-i mahlukatımıza tafdil eyledik», demektir. Zira (men) kelimesi umuma delâlet eder.

(Ayet 71) **(Yevme ned'û külle ünâsin bi' imâmihim)** Ümmetlerden her bir taifeyi kendi imamları ile beraber ihzar eylediğimiz vakit, yâni **(Fekeyfe izâ ci'nâ min külli ümmetin bişehîdin)** (Nisa Suresi, Ayet 41) âyetinde zikr olunduğu gibi; o şâhid, ister, «iman ettikleri nebi suretinde» ve yâhûd; «iktida eyledikleri imam» suretinden, ister din veya kitab ve yahut, başka dilediğin bir şey suretinde olsun ümmetlerden her taifeyi, kendilerine hazır olan bildikleri, teveccüh ettikleri şâhidler ile beraber ihzar eyleriz. Yâhut mânâ: Her tâifeyi kendi imamına nisbet eyleriz ve o imamın, kendilerine ve işlerine gâlib ve onun muhabbeti, sâirlerin muhabbetine müsta'lî (Üstün geldiği) olduğu için; onları, o imamın ismiyle dâvet ederiz **(Femen ûtiye kitâbehû biyemiynihî)** (Ayet 71) İmdi her kimin kitâbı, iki tarafının en kuvvetlisi olan akıl cânibinden verilir ve said suretinde bâs olunursa, **(Feülâike yakreûne kitâbehüm)** (Ayet 71) işte başkaları değil, ancak bunların kıraat ve fehme istidatları olduğundan, bunlar kitablarını okurlar zira kitabı solundan, yâni, tarafının daha zaifi olan nefis cihetinden verilen kimsenin kitabı her ne kadar okunur bir halde ise, fart-ı hayretten ve aklının gittiğinden o kimse, kitabını okumağa kadir olamaz. **(Ve lâ yuzlemûne fetîlâ)** (Ayet 71) Kemâlat ve ahlâk ve amelleri suretlerinden ufak bir şey bile noksan edilmezler. **(Ve men kâne fî hâzihî a'mâ)** (Ayet 72) Ve her kim, bu hayat-ı dünyada Hak'ka hidayet bulmaktan kör oldu ise: **(Fehüve fil' âhireti a'mâ)** (Ayet 72) O kimse, âhiretde de kördür. **(Ve edallü sebîlâ)** (Ayet 72) Ve buradaki dalâletten daha fazla yolunu gaib etmişdir. Zira, bu hayatda iken kendileri sebebiyle hidayet bulmak mümkün olan âlât, edevât ve esbâb mevcuddur ve o kimsenin kesb makamında istidadı hala bâkidir. Halbuki âhiretde bunların hiç birisi bâki kalmamışdır.

(Ayet 73) **(Ve in kâdû leyeftinûneke anillezî evhaynâ ileyke litefteriye aleynâ ğayrehu ve izen lettehazûke halyla)** Habibim, müşrikler seni vahy eylediğimizden sarf ederek, o takdirde seni dost tu-

tacaklarını vaid iderek, vahyin gayrini bize iftira etmekliğin için seni aldatmağa, fitneye ilka etmeğe karib olurlar. **(Ve lev lâ en sebbetnâke lekad kidte terkenü ileyhim şey'en kaliylâ)** (Ayet 74) Eğer, biz seni sâbit kılmıyaydık sen, azıcık onlara meyl etmeğe karib olurdun. Bu âyet; kulub erbabına, nefsin zuhuru ile, şuhud ve fena erbabına, kalbin vucudu ile hâdis olan telvinat babındandır. Çünkü, Nebi Aleyhisselâm, kalbin vücûdu sebebiyle; müşriklerin imân etmelerine fart-ı muhabbet eylediği ve çok haris olduğu için, kendileri ile müşriklerin arasında hâdis olmasına intizar olunan münasebeti taleb ve bu münasebetle **(Ve izen lettehazûke haliyla)** (Ayet 73) buyurduğu vechiyle; kendisini sevib, sözünü kabul ederler ve hidayet bulurlar ve onları meyl ettirmek ve kalblerini metalibi ile belki yumuşatarak ve şiddet-i inkârlarından tenezzül ederek hicabları inceleşip, kalbleri tenevvür edip imân ederler diye bâzı istedikleri şeylerde onlara meyl etmeğe ve şeriatının hilâfı olan bâzı şeylere râzı olmağa ve Allah'dan olmıyan şey'i Allah'a izafeye karib olurdu. Fakat Hak Teâlâ tarafından teşdid ve ikame olundu. Bu sebebden Ayşe Radıyallahü Anha «Hazreti Nebi'nin ahlâkı Kur'ân idi» buyurmuşdur ki, her zaman Nebi Aleyhisselâmın nefsi zâhir olub da fâzilet olmıyan bir şeye kast etti ise; derhal Allah tarafından tenbih ve kendilerini takvim-i (doğrultmak) istikamete red eyliyen bir âyetin tenziliyle tesbit buyuruldular, tâki temkin makamına bâliğ oldular. İşte bu âyet, keza **(Mâ kâne linebiyyin en yekûne lehû esrâ hattâ yüshine fîl' ardı)** (Enfal Suresi, Ayet 67), **(Abese ve tevellâ)** (Abese Suresi. Ayet 1) **(Afallahü anke lime ezinte)** (Tövbe Suresi, Ayet 43), **(Mübdihi ve tahşennase valla ehakku en tahşahü)** (A'raf Suresi, Ayet 37) gibi âyetler, Nebi Aleyhisselâm'ın vusulden sonra, fillâh sulukunun ekserisi, vahy ve nübüvvet zamanında olduğuna delâlet eder. **(İzen le'ezaknâke dı'fel hayâti ve dı'fel memâti)** (Ayet 75) Eğer fitnelerine karib ola idin ve muvafakatlerine yanaşsa idin, sana, hayatda muzaaf (kat kat artırılmış) bir azab ve memattâ da muzaaf bir azab tatdırırdık. Zira azabın şiddeti, mertebenin ulviyeti ve istidâdın kuvveti hasebiyledir. Çünkü, azabı mûcib olan noksan, lezzatı mucib olan kemâle mukabil olur. İmdi; istidad ne kadar tamam ve idrâk ne derece kuvvetli olursa kemal-i saâdet ve lezzet de mertebede o derece kuvvetli olur. Keza mukabilinde olan noksan ve şekavet de; daha baîd ve esfel ve elem de, daha şiddetli olur.

(Ayet 78) **(Ekimisselâte lidülûkişşemsi)** Sen, şemsin istivadan zevâlinde salâtı ikame eyle. Mâlûm olmalıdır ki namâz, beş kısım üzerinedir. Biri «Hafâ makamında» olan mücerredât (soyunma) ve mevsile (iki şeyin bitişib kavuşduğu mahal) namazıdır. Ve biri: «Ruh

makamında olan şuhud namazıdır.» Biri de: «sır makamında olan: münacat namazdır.» Biri de: «kalb makamında olan huzur namazıdır.» Biri de «nefis makamında olan;. mutavaat ve inkiyad namazıdır.» İmdi, şemsin tulû'û, ve «fenay-ı mahz» ile abdin vücûduna vahdet güneşinin istivasından zevâli alâmetidir ki, istivâ hâlinde salât yoktur zira salât vücûdu iktiza eden bir ameldir. Halbuki **(Va'büd rabbeke hattâ ye'tiyekel yakıyn)** (Hicr Suresi, Ayet 99) kavlinde zikr olunduğu vechiyle; o hâletde abdin vücudu yoktur ki namaz kılsın. Görmüyor musun ki Şâri' Aleyhisselâm, istiva vaktinde namazdan nehy etmiştir. Amma «istivânın zevâlinde» bu gölge, ister «cemden evvel olan fark-ı evvel hâlinde halk ile ihticab zamanında, isterse cemden sonra olan fark-ı sâni hâlinde beka zamanında olsun abdin vücûdu gölgesi hâdis olduğu vakit her hâlde namaz vacibdir. **(İlâ gasakıl leyli)** (Ayet 78) Nefis gecesinin karanlığına kadar **(Ve kur'ânel fecri)** (Ayet 78) ve kalb fecrinin Kur'an'ında salâtı ikame eyle. İmdi, namazların en evveli ve en lâtifi mevsile ve mücerred (Soyunma) yâni: «kavuşmak ve soyunmak namazıdır.» Namazların efdal ve eşrefi ise: **(Hâfizû âlessalâvâti vessalâtil vüstâ ve kumû lillahi kaânitiyne)** (Bakara Suresi, Ayet 238) kavlinde «salat-ı vüsta» yâni; efdal olan namazı; asır namazı (ikindi namazı) ile tefsir olunduğu gibi, ikindi namazı ile işaret buyrulmuş olan, «ruhun şuhud namazıdır.» Namazların en sür'atlisi ve en hafifi kalbin zuhuru ile ihticab vaktinin evvelinde münâcât ile olan «sırrın namazıdır.» Zirâ; münâcâtın vakti çabuk geçer, bu sebebden, yâni: «sırrın namazına» işaret olduğu için akşam namazında; «kıraat ve sair erkanda hafiflik müstecib» olmuşdur. Namazların; şeytânı en ziyade zecr edeni ve insanın bâtınını en çok tenevvür edeni, «Kur'an-ı fecr» ile işaret olunan, «kalbin huzur namazıdır.» Zirâ bu namaz, «mükâşefatın nüzûlu ve sıfat nurlarının tecelliyatı vaktindedir. Bu sebepden; «sabah namazının cemaatinde çoğalmak müstehab olmuşdur ve cemaatin müstehab olması ve kıraatin uzatılması bilhassa sabah namazında te'kid olunmuştur.» Ve **(İnne kur'ânel fecri kâne meşhûdâ)** (Ayet 78) buyurulmuşdur. Yâni, fecrin cemaati meşhud, yâni, gece ve gündüz melâikesinin huzuru ile hazırlanmış, olmuşdur ki bu da, nefis sıfatının gidip zâil olmasına ve kalb envar ve sıfatının nâzil olmasına işarettir. Ve namazların, nefsi en ziyade tesbit ve itaat ettireni, tamaninet ve sebât için olan nefsin namazıdır. Bu sebebden, «nefis namazına âlâmet kılınan» «yatsı namazından» sonra, uyuyuncaya kadar ancak zikrullah ile kelâm müstesna olmak üzere, sükût etmek sünnet olmuşdur. Ve «nefis, kalb, sır» gibi şeytanın vesvese etmesi mümkün olan makamlara alâmet kılınan yatsı, sabah ve akşam na-

mazlarında şeytanı zecr ve def' için kıraatde cehr müstehab olmuşdur. «Ruh ve hafa» makamlarında şeytanın medhali olmadığından, «öğle ve ikindi namazlarında» gizli okunmak emr olunmuşdur.

(Ayet 79) **(Ve minel leyli fetehacced bihi)** Gece; nefis makamının alâmeti olup, nefis makamının ise sair makamlara nisbetle salâta ihtiyacı ziyade bulunduğundan, gecenin ziyade taate mahsus kılınması vacib olmakla ümmetinin sâlikleri nefislerini itaat ettirerek sana iktida etmek ve **(İnnehü kâne abden şekûra)** (Ayet 3) buyurduğu vechiyle; istikamet makamında çok kuvvet bulmak için sana mahsus olmak üzre farzlardan fazla olarak, gecenin nısfını uyanıklığa tahfiz eyle. **(Asâ en yeb'aseke rabbüke makamen mahmudâ)** (Ayet 79) Rab'binin seni (Makam-ı Mahmud'da) yâni; kâffe-i mevcudata hamdi vâcib olan bir makamda ba's eylemesi me'muldur. Cümle eşyaya, hamdi vacib olan makam «Mehdi'nin» zuhuru ile «Hâtem-i velâyet» makamıdır. Zira, «Hâtem-i nübüvvet» yalnız bir cihetten, Hâtem-i nübüvvet olmak cihetinden, Makamı Mahmuddadır. «Hâtem-i velâyet» cihetinden gayr-i Mahmuddur. Hâtem-i nübüvvet, bu cihetten hamdiyet makamındadır. İmdi, «Hâtem-i velâyetde» tamam olduğu vakit, her vecihten «Makam-ı Mahmud'»da olmuş olur.

(Ayet 80) **(Ve kul rabbi edhılnî müdhale sıdkın)** Ve Habibim sen de ki Ey Rab'bim (Edhılnî müdhale sıdkın) ğayre iltifat ile zig-i basâr âfeti olmaksızın ve şâibe-yi isneyniyet ve enaniyetin zuhuru ile tuğyan etmeksizin, güzel ve râzı olunmuş bir nevi idhal ile «ayn-i cem'de» hazreti vahdete idhal eyle. **(Ve ehricnî muhrece sıdkın)** (Ayet 80) Ve «vücud-i mevhûbi Hakkani» ile tafsile rücû' zamanında da nefse ve sıfatına meyli sebebiyle «telvin ve fitne-i Dâvûdiye» gibi adâlet yolundan, cevr yoluna kaymak ve istikamet caddesinden inhiraf sebebiyle, hidayetten sonra dalâl âfeti olmaksızın güzel ve râzı olunmuş bir ihraç ile kesrete ihraç eyle. **(Vec'allî min ledünke sultânen nasıyrâ)** (Ayet 80) Nebi Aleyhisselâm'ın; «Yâ Rab'bi, beni bir göz kapaması kadar, nefsime ısmarlama» buyurduğu vechile; fenadan sonra beka halinde, eşyada nefsimle değil, seninle olmaklığım suretiyle ve tesbit ve temkin etmekle, bana senin indinden nusrat ve yardım edici sohbet kıl. Yâhud mânâ: «Bana, seninle izzet ve kuvvet-i kahriye kıl ki, o kuvvetle dinini takviye ve kâffeyi edyan üzre izhar edeyim» demektir.

(Ayet 81) **(Ve kul câelhakku)** Ve Habibim sen de ki: Tebdil ve tagayyür etmeyen, sâbit «Vücûd-i vâcib-i Hakkani» geldi. **(Ve zehekallbâtilu)** (Ayet 81) Ve fena ve tagayyür ve zevâli kabil olan «vücud-i beşeriyey-i imkâni» zâil oldu. **(İnnel bâtıla kâne zehûkaâ)** (Ayet

81) Sâbit bir şey olub, kendisine fenâ ârız olup da fa'ni olmuş değil, belki fâni; ezelde fani ve bâki; daima bâki olduğu cihetle, mümkün olan vücûd, asıl da fâni idi. Ancak biz, fâsid ve bâ'tıl bir tevehhüm ile muhtecib olmuştuk. İşte, bu hicab keşf olundu.

(Ayet 82) **(Ve nünezzilü minel kur'ani mâ hüve şifâün ve rahmetün lil mü'minîne)** Ve biz, câmi' olan «Akl-ı Kur'âni'den» «Akl-i Furkanî» parçalarını; sıfatın zuhuru hasebiyle tedricen, parça parça «Vücud-u Hakkanî» üzerine tenzil ederiz. Yani, senin zâtında icmâl olunmuş ve gizlenmiş olan Kur'ân'ı, ümmetinden, ğaybe mü'min olan müstaitlerin, cehil, şek, nifak, amay-ı kalb, gıll, hıkd (kin tutmak), hased ve emsali kalbî hastalıklarına şifâ ve onlara kemalât ve fezaili ifaza edici ve hikem ve maârif ile kendilerini tezyin edici bir rahmet olmak için sana zâhir ve bâriz bir tafsil ile tafsil ederiz. Bu sebeble onları tezkiye ederiz. **(Ve lâ yezidüzzâlimîne illâ hasârâ)** (Ayet 82) Ve Kur'ân, rezail ve hicab-ı zulmâniye ile istidatlarını noksan eden «heyet-i bedeniye» ve «sıfat-ı nefsaniye» ile nasibleri olan, kemali az kıymetle satan zâlimlere bir şey' ziyade etmez, ancak, kendilerinin sıfatları olan şek, cehil, körlük, ve dalgınlıklara ilâve olarak nefislerinin inkâr, inad, mükâbere (kendini büyük görme), riyâ, nifak gibi sıfatlarla ziyade zuhuru sebebiyle zarar ve ziyanı ziyade eyler.

(Ayet 83) **(Ve izâ en' amnâ alelinsâni)** Biz, insana bir zâhir nimetle in'am eylediğimiz vakit, **(a'rada veneâ bicânibihi)** (Ayet 83) insan, nefis ve beden ile vâkıf ve kuvva-i bedeniye mütenahi olmakla, nimet sebebiyle vuku'û mümkün olan «umur-ı ğayr-i mütenahiyeyi» ve nimetin olmadığı zamanda; «nimet ile beraber, sair umurunda red olunduğunu düşünemediği» ve «âcil olan umur-i zâhireden başka birşey göremediği ve «nefsinin, kalbi üzerine istilâ etmesiyle», «sekir eylediği enaniyetiyle zuhuru ile tefriğ eylediği için i'raz eder ve nefis cânibinde Hak'tan baid olur. Ve mu'riz olarak boynunu çevirir. **(Ve iza messehüşşerrü kâne yeusâ)** (Ayet 83) Kezalik, bir şer dokunduğu vakit, kaderden ve kudretinden mahcub olduğu için meyus olur ve eğer basiret gözü ile bakmış osa; her iki halinde de kudret-i İlâhiyeyi müşahede ederek, nimet halinde şükrün; nimetleri bağlayan bir bağ olduğunu ve şirk eshabını, zamanında sabrın, nimet ve şiddetlerin defedicisi olduğunu yakinen bilir ve ona göre şükür ve sabr eder. Ve münimin kadir olduğunu bilerek nimet zamanında zevâlinden havf edüb, mün'imden ğafil olmaz. Ve tekebbürle Hak'tan i'raz etmez. Nikmet zamanında da; belâyı' veren Hak Teâlâ cânibine riayet edici olduğu halde, belânın keşfini ümid ederek feryad ve ızdırab ile meyus olmaz.

(Ayet 84) **(Kul küllün ya'melu alâ şâkiletihi)** Habibim sen de ki «Herkes, halkıyeti ve kendisine ğalib olan makam ve melekesi üzre amel eder. Her kimin makamı, nefis makamı ve şâkilesi (yol yaradılış) nefsin tab'ının (tabiatının) muktezası oldu ise; zikr eylediğimiz i'raz ve ye's amelini işler. Makamı, kalb makamı ve şakilesi, seciyey-i fâzile oldu ise, onun muktezasıyla şükür ve sabır eyler.» **(Ferabbükum a'lemü bimen hüve ehdâ sebîlâ)** (Ayet 84) İmdi; sizin Rab'biniz, amel sahiblerinden hangisinin daha ziyade hidayet yolunda olduğunu bilir. Kalb seciyesile hayır işleyeni ve tabiat-ı nefis muktezasiyle fenalık yapanı bilicidir. Her ikisini de amelleri muktezasıyla cezalandırır.

(Ayet 85) **(Ve yes'elûneke anirrûhi kulirrûhu min emri rabbî)** Habibim! sana ruh'tan sual ederler. Sen, «Ruh Rabbi'min emrindendir» deyiver. Yâni, Ruh alem-i halktan değildir ki; idrâkleri, hiss-i mahsustan ileri geçemiyen zâhir ehline ve bedenî olan kimselere tavsif ve bildikleri bâzı şeylere teşbih etmek suretiyle târif mümkün olabilsin. Belki Ruh; «Alem-i emirden», yânî, «Heyûlâdan» mücerret, zevât, şekil ve levn ve cihet ve mekândan mukaddes; cevâhir âlemi demek olan «Alem-i ebdaî» dendir. Binaenaleyh, ey kevn ile mahcub olanlar; ilim idrâkiniz kasır olduğu için, sizin «Ruhu» idrâk etmeniz mümkün olamaz. **(Ve mâ ûtiytüm minel' ilmi illâ kalîlâ)** (Ayet 85) Ve sizlere ilimden bir şey verilmedi, ancak az bir şey verildi ki o da mahsusatın ilmidir. Mahsusatın ilmi ise: Allah'ın ve ilimde rusuh sâhibi olanların ilmine nisbetle pek âdi ve hakir bir şeydir.

(Ayet 86) **(Ve lein şi'nâ lenezhebenne billezî evhaynâ ileyke)** Eğer biz dilemiş osak, seni «mahall-i fenada» «mahv-ı külli» ile, yâhut telvin sebebiyle keşiften sonra hicab kılmakla, sana vahy eylediğimizi gideririz, **(Sümme lâ tecidü leke bihî aleynâ vekilâ)** (Ayet 86) giderdikten sonra, vahyin sana reddi için, aleyhimize vekil olmak için hiç bir kimseyi bulamazsın. **(İllâ rahmeten min rabbike)** (Ayet 87) Ancak, «fart-ı inayetimizden» mücerred sana mahsus olan büyük bir rahmettir ki, o da: Allahu Teâlâ Hazretleri tarafından MUHAMMED Sallâllahü Aleyhi ve Sellem'e, «kemâl-i tam'mın» ifazasına tekeffül olunan «Rahmet-i Rahimiye» meratibinin alâsıdır. Zira biz, eğer zâtımızla tecelli etse idik; ne senin zâtını ve ne de vahyi bulamazdın. Ancak biz, rahmet sıfatı ile ve RAHİM ismimizle tecelli ettiğimiz vakit sen mevcud olur ve vahyi bulursun. Keza, celâl sıfatıylede tecelli etseydik; yine vahy ve marifetten muhtecib olurdun. **(İnne fadlehu kâne aleyke kebîrâ)** (Ayet 87) Tahkik Vücud-i Hakkaniyi bağışladıktan sonra vahiy etmekle ve tâlim-i Rabbâni ile ezelde Allah'ın sana fazlı büyük olmuştur.

(Ayet 88) **(Kul leinic tema'atil' insü vel cinnü alâ en ye'tû bimisli hâzel kur'âni ye'tûne bimislihi ve lev kâne ba'dühüm liba'dın zahîrâ)** Habîbim, sen de ki «Eğer ins ve cin şu Kur'ân'ın mislini getirmek üzere bir araya toplansalar Kur'an'ı hâmil olan kâmil istidat, sana mahsus olduğundan, bâzısı bâzısına zahîr ve muavin olsalar da Kur'an'ın mislini getiremezler. Sen ise, Alemin kutbusun. Senden taşan ilim, onlara fışkırır, teraşşuh eder. Binaenaleyh Kur'an'ın mislini yapmağa kadir olamazlar ve Kur'an'ın cemâline takat getiremezler. İşte bu ma'nâ sebebiyledir ki, ekserisi Kur'an'dan imtina' ederler.

(Ayet 89) **(İllâ küfûrâ)** Ve yerden kaynaklar kaynattırmak ve hurma ve üzüm bahçeleri sahibi olmak ve gök yüzünü parça parça edüb yere indirmek ve göğe çıkmak ve melâikeyi onlara karşı getirmek ve sâir istidat ve idraklerine münasib olan mümteni hayalleri taleb ettiler ve **(Kul lev kâne fil' ardı melâiketün yemşûne mutmainnîne)** (Ayet 95) sözüyle cevab verildiler. Mânâsı: «Hâbibim, eğer yeryüzünde mutmain olarak gezen melâikeler olsa idi, o vakit onlara Resûl olmak üzere gökten bir melek gönderirdik» deyiver. Yâni; melâikenin nüfus-i mücerrede olmalarıyla beraber, heyet-i melekiye üzre yere nüzulleri mümkün değildir. Belki melâike yere inseler, ancak cesetlenmiş olarak inerler. Nitekim **(Ve lev ce'alnâhü meleken lece'alnâhü recülen ve lelebesnâ aleyhim mâ yelbisûne)** (En'am Suresi, Ayet 9) «Eğer o resûlü bir melek kılsak, elbette onu bir recül kılacak ve recüllerin giydikleri libasları ona giydirecektik» buyurulmuştur. Yoksa böyle olmayıpta, melek suretiyle zâhir olacak olsa, sizin onları idrâkiniz mümkün olmadığından, yine inkârınız üzre kalırsınız. Cesedlenirlerse melâike olduklarını tasdik etmezsiniz. Binaenaleyh her iki halde belki mümkün olsa, yarasanın güneşi inkâr eylediği gibi, sizin de şanınız inkârdır.

(Ayet 97) **(Ve men yehdillâhü fe hüvel muhtedi)** İnayet-i ezeliye muktezasıyla fıtrat-ı evvelide Allah Teâlâ Hazretlerinin nuru ile hidayet eylediği kimse, işte hidayeti bulmuş, başkası değil, ancak o kimsedir. **(Ve men yudlil felen tecide lehüm evliyâe min dûnihi)** (Ayet 97) Ve bu nurun kendisinden men'i ile her kimi Allahu Teâlâ idlâl ederse, onlar için Allah'dan başka hidayet edecek veyahut kahrından muhafaza edecek yardımcılar bulamazsın. **(Ve nahşürühüm yevmel kıyâmeti alâ vücûhihim)** (Ayet 97) Ve süflî cihete incizabları dolayısıyle kıyamet gününde onları başları eğik olarak haşr ederiz. Yâhud mânâ **(kemâteîyşune temûtun ve kema temûtune tüb'asun)** «Yaşadığınız ve geçindiğiniz gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi dirilirsiniz» denildiği gibi, kıyamet gününde onlar dünyada oldukları zâtları ve vücûdları üzre haşr ederiz, zira cemi-i âvârız ve levâzımıyla

baraber mevcud olan zattan; veche ile tabir olunur. Yâni, «Ziyade ve noksan etmeksizin, evvelki halleri üzre haşr eyleriz» demektir. **(umyen ve bükmen ve sümmen)** (Ayet 97) Hayat-ı dünyada oldukları gibi hidayetten körler ve hak söz söylemekten dilsizler ve ma'kulü işitmekden sağırlar oldukları halde haşr ederiz. Zira, nutuk ile murad olunan manâyı idrak edemezler, çünkü anlayacak ve fehim edecek kalb sahibi değillerdir. Anlaşılamıyan şeyden ta'bir etmek nasıl olabilir? elbette olamaz. Keza fehimleri olmadığından; ma'kul bir sözü işitmekden sağırdırlar, binaenaleyh, hidayeti icâb iden kelam, ne ilham tarikıyle Allahu Teâlâ'dan fehim cihetinden ve ne de insanların kelâmından işitmek tarikından ve ne de ibret almakla basar tarikinden onlarda hiç bir türlü tesir etmezler. **(Küllemâ habet zidnâhüm sarâ)** (Ayet 97) Onların karargâhları cehennemdir. Yakût; cehennemin yalınları sâkin olsa, biz onlara yakıcılığı ziyade ederiz. Bu âyet **(Küllemâ nadicet cülûdühüm beddelnâhüm cülûden gayrehâ)** (Nisa Suresi, Ayet 56) ayeti gibidir. Ve belki ondan daha beliğdir. **(Cezâühüm biennehüm keferû biâyâtinâ ve kalu eiza künnâ izâmen ve rufâten einnâ lemeb'ûsûne halkan cedîdâ)** (Ayet 98) Onların bu cezaları, sıfatımızdan, hususiyle; öldükten sonra diriltmeğe kudretimizden ihticabları ve ba'sı inkâr etmeleri sebebiyledir. Çünkü ba'sı inkâr ettiler ve semâvât ve arzın halk olunmasıyla, kudrete istidlâl etmediler.

(Ayet 100) **(Kul lev entüm temlikûne hazâine rahmeti rabbi izen le'emsektüm haşyetel'infak)** Habibim de ki; «Eğer sizler, Rab'bimin rahmet hazinelerine mâlik olsa idiniz, o taktirce cebel-i kıskançlık levazımından bulunan nefislerin sıfatıyla kalmış olduğunuzdan, infak ile tükenmesi korkusuyla imsak ederdiniz. Zirâ nefsin idraki; his ile idrak olunan umur-i maddiyeyi mahsureye maksurdur. Nefis; «berekât-ı gayr-i mütenahiye» ve «rahmet-i vâsıa-yı gayr-i münkat»' ıdan (kesilen-ardı olmıyan) muhtecibdir. Bu «rahmet» ve «berekât-ı gayr-i mütenahiye» ancak, basiretin hidayet nuruyla ithalinde idrâk olunabilir. Bu sebebden nefis; rahmet ve berekâtın nefad (noksan) ve inkitaından korkar. **(Ve kânel' insânü katûrâ)** (Ayet 100) İnsan imsak edici ve kıskanç olmuşdur.

(Ayet 101) **(Ve lekad âteynâ mûsâ tis'a âyâtin beyyinâtin)** Tahkik biz, Musa'ya dokuz aşikâre âyet verdi idik. Bu dokuz ayetin işareti Sûre-i Hicr'de geçmişdir. **(Ve bil hakkı enzel nâhü ve bilhakkı nezele)** (Ayet 105) Yâni, Kur'ân'ı, ancak Nebi Aleyhisselâm'ın makam-ı fenâda beşeriyeti bilkülliye zâil ve kıdem yüzünden hudusun müntefi ve Kur'ân'ın mahall-i vücûdisi olmak için, fark-ı sâni ile vech-i vâcib-i bâki sebahatinden, «imkân zulmetinin mürtefi' olduğu

zaman» inzal eyledik. Binaenaleeyh, Kur'an'ın nüzûlü, tefazül ahkâmının «ayn-i cemden» mazhar-ı tafsili üzerine zuhurundan başka bir şey değildir. O halde, Kur'ân'ın nüzulu Hak ile Hak'dan Hak'ka olur. Ve bu te'vil üzre, «Kur'ân'ın Hak ile nüzul», ikinci (ba)nın «zarfiyet» için olmasına göre; «Bağdad'da nâzil oldum» demek kabilinden olur. Evvelki (ba) ise; «hâl içindir.» Hak'kın iki mânâsına göre, yâni, Kur'ân'ı, batılın nakizi olan Hak'ka, hakikat ve hikmete, yâhud; Allah demek olan Hak'ka mültebis (meşkuk, diğer bir şeyden fark olunamaz, iltibaslı) olduğu halde inzal eyledik. Yâni: Kur'ân, Allah'ın sıfatı üzre inzâl olundu. Allah'ın sıfatı olan Kur'ân Hak'dır. **(Ve kur'ânen feraknâhü)** (Ayet 106) **(Ve lev lâ en sebbetnâke)** (Ayet 74) ayetinde işaret eylediğimiz üzre; ahval-i mesalih ve sıfat hasebiyle Kur'ân'ın kabulünü iktiza eden, mezahir istidadının zuhuru iktizasına göre, Kur'ân'ı parça parça inzal eyledik. **(Li takre'ehü alennâsi alâ muksin ve nezzelnâhü tenzîlâ)** (Ayet 106) Kur'an'ı, insanlara muhlet üzre okumaklığın ve zabtı ve hıfzı kolay olmak için tedricen tenzil eyledik.

(Ayet 107) **(Kul aminu bihi evlâ tu'minu)** Habibim de ki «Sizin vücûdlarınız, bizim indimizde adem gibidir. Siz, kalblerinizin mühürlenmiş olması dolayısıyla vücûdda Allah'ın indinde mahalliniz olmamakla, Kur'ân'dan murad, sizin hidayetiniz değildir, zira siz, imkân bakiyesinin pelas'ı (çuval eskisi) yırtık döşemesisiniz. Bizzat ayınlarınız ma'dumdur. İster imân edin, ister etmeyin müsavidir. **(İnnellezîne ûtûlilme min kablihî izâ yutlâ aleyhim yehirrûne lil' ezkani)** (Ayet 107) İtibar, ancak indallah, «âlem-i bekada» vücûdları ve kıymetleri olan ve kendilerine Kur'ân'ın nuzulunden evvel ilim verilmiş olanlara ve kendilerine haber vermekde ehemmiyet verilen ilim sahiblerinedir. Kur'ân okunduğu ve Kur'ân'ı işittikleri vakit, onlar Kur'ân'a inkiyad ve itiraf ederler ve hakikati bilirler. Onlar tecerrüdlerinden dolayı; istidatlarının nuruyla ve kemalleri nuruyla ve Kur'ân'a münasebetleriyle «Kur'ân'ı âlim ve ârifdirler. Kur'ân'ı yakinen itikadlarına mutabık bulmaları ile, Kur'ân'ın Allah tarafından vaad olunmuş bir kitab olduğunu bilirler. Zirâ Hak olan itikad, ancak bir olur. **(Ve yehırrûne lil' ezkani yebkûne ve yezîdühüm huşûâ)** (Ayet 109) Ve ağlayarak secdeye düşerler ve Kur'ân ile tesir ve kabulunu hiss-i telakki ettikleri için ve hükmüne inkiyadları dolayısıyle, Kur'an onların huşûnu ve bu yumuşaklığını ziyade eyler.

(Ayet 110) **(Kulid'ullahe evid'urrahmane)** Habibim de ki; «Cemi-i sıfatı câmi olan zâtda fenâ ile, Allah'ı taleb ediniz.» **(Eyyen mâ ted'û)** Bu i ki makamdan hangisini taleb eylesen, sen orada mevcud değilsin. Ve senin ne bakiyyen, ne ismin, ne aynin ve ne de eserin, hiç

birisi yoktur. Zira Rahman ismi, cemii sıfatı câmi' olan Zât'ın gayrine isim olmağa sâlih olmaz. Ve bu sıfatın, yâni, Rahmet-i Rahmaniyenin «Zât-ı mutlakın» gayrine subutu da mümkün olmaz. Binaenaleyh, bakiyenin vücudu lâzım gelmez. Sâir esma ve sıfat ise böyle değildir. **(Felehül' esmâül hüsnâ)** (Ayet 110) İmdi, esma ve hüsnanın küllisi bu iki makamda Allah'ındır. Senin değildir. **(Ve lâ techer bisalâtike)** (Ayet 110) Şuhud namazında «salât sıfatını» nefsinden izhar eyle, cehr etme ki, enaniyetin «zuhurunu» ve «tuğyanı» müş'ir olmayasın. **(Ve lâ tuhâfit bihâ)** (Ayet 110) Gayet gizlemekle de gizleme ki, «makam-ı bekaya» rücu' etmeksizin «mahall-i fenada» mahviyeti müş'ir olursun. Ve bir kimsenin sana iktidası mümkün olmaz. **(Vebteği beyne zâlike sebîlâ)** (Ayet 110) Ve bu ikisinin arasında «âlem-i kesrette» adâlet siretinin lüzumuna ve istikamete ve Hak ile Sırat-ı müstakimin mülâzemetine delâlet eden bir yol taleb eyle.

(Ayet 111) **(Ve kulilhamdü lillâhi)** Ve Habibim, ancak «Zât-ı Ehadiyete» mahsus olan «Kemalât-ı İlâhiye «Sıfat-ı Rahmaniyeyi» izhar eyle. **(Ellezî lem yettehız veleden)** (Ayet 111) O, «Zât-ı İlâhiye» veled ittihaz etmedi. Yâni, kendi cinsinden bir mevcuda âlet olmadı. Zira, ma'lûl olan mevcudun, «hakikatte ma'dum» olduğu ve bizzat mümkünün Allah'a muhtaç olması zarurîdir. Binaenaleyh «Hak'dan mevcûd olan zât ile» vâcib olan zâtı cemi-i vücuhta cinsinden (her cihetden aynı) olmak nasıl mümkün olabilir, elbette olamaz. **(Velem yekünlehü şerîkün filmülki)** (Ayet 111) Ve o «Zât-ı İlâhiyeye» kahr ve kuvvetinde müsavi olan, mülkte bir şerik olmadı. Yoksa, eğer mülkte kahr ve kuvvette müsavi bir şerik olsaydı, «vücub» ve «vücudta» ve «hakikatte» müşterek olub her birisinin, hakikat-i vâcibeden başka bir şeyle, diğerinden imtiyazı olmak lâzım gelir. Ve o halde, her ikisinin de mürekkeb ve vâcib değil, mümkün olmaları lâzım gelirdi. Bir de, eğer her ikisi «tesirde müstakil olmazlarsa» hiç birisi ilâh olamaz. Eğer, yalnız birisi müstakil olursa; «yalnız müstakil olan ilâh olur, diğeri olamaz.» Müstakil ilâha diğeri şerik olmaz. Eğer, müçtemian tesirde müstakil olurlarsa; o takdirde beraber yaparlarsa, ikisi müstakil müessirin «ma'lul-i vâhid» üzerine ictima' etmeleri lâzım gelir. Eğer beraber yapmazlarsa birinin yaptığına, diğeri razı olsun, olmasın, yine, ikisinin değil «yalnız birinin ilâh olması lâzım gelir.» **(Ve lem yekün lehü veliyyün minezzülli)** (Ayet 111) Gerek illet olarak ve gerek cüz-i illet olarak, onu, infial ve adem zilletinden kurtaracak bir yardımcı ve takviye edici olmamıştır. Yoksa eğer ona bir yardım edici olmuş olsa; vâcib olmaz, mümkün olurdu. İmdi, sen nefsin ile değil belki onun ile kaim «Habib» olmaklığın için **(Ve kebbirhu)** (Ayet 111) Zât-ı Ulûhiyyeti; bir takım sıfatlar dûnunda bâzı sıfatlarla ve bir kısım sûretlerin ğayri, bâzı sûretlerle kayd yâ-

hud, şu nekaisten bir şeyi kendisine lâhik kılma. Vücud-i mahsusta mahsûr olmasından tenzih eyle. Hak Teâlâ Hazretleri, bu gibi kuyud ve nekaisten mübarek ve âlî olmuştur. **(Tekbîrâ)** (Ayet 111) Kadri takdir olunamıyan ve künhü bilinemiyen bir tekbir ile tekbir eyle. Zira, tafdil ve nisbet olunacak, ondan ğayri bir şey'in vücudu müntefidir. Kâffe-i tasavvur ve taâkkul olunan «O» dur. İşte bu tekbir ile ğayri tekbir olunamaz. «Hak» tevfik sahibi Allah'tır.

KEHF SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Elhamdülillâhillezî enzele alâ abdihilkitâbe)** Hamd ü senâlar abdi kâmiline kitabı inzal eyleyen Allah Teâlâ Hazretlerine mahsustur. Allah Teâlâ Hazretleri; tafsil lisanıyla kitabın inzâli ile «mevsûf olması» haysiyetinden, «cemi' itibariyle» nefsine hamd ve senâ eyledi ki, bu «cemi»; mâ'nâsını tafdil suretinde idrac (derleyib toplamak) etmektir. Binaenaleyh, cemi' tafdil itibariyle «hamd ve mahmud» ancak Allahu Teâlâ Hazretleridir. O halde hamd: (ABDİHİ) kavlindeki «izafet» ile işaret olunan; inâyet-i ezeliyede «MUHAMMEDİ» nefsine tahsisten sonra, uruc itibariyle Kemâlât-ı İlâhiye ve Sıfât-ı Cemâliye ve Celâliyenin «Zât-ı MUHAMMEDİ»'ye üzerine izharıdır. Bu da, ezelde «MUHAMMEDİN» aynini, Feyz-i Hak'tan «Kemâl-i mutlakı» kabul edici kılmak ve «istidadı kâmil» demek olan «cemi' kitabını» MUHAMMED'in ayninde bilkuvve ibda' etmektir. Ve kitabın MUHAMMED'e inzâli: O hakayıkın, cemi' vahdeti, gizli hazinesinden şu mazhâr-ı insanî üzerine ibrazıdır. Kitabla cem'in ibda'ı ve hakayıkın ibrazı, nuzul ve uruc itibariyle münâkistirler. «İnzâl» hakikatte: Allahu Teâlâ'nın, «Nebi'sine hamdidir.» Zira; «ğaybul-ğaybte» gizlenmiş olan maâni, MUHAMMED'in kalbine inzal olunmadıkça, «MUHAMMED'in ALLAH'a HAK hamdile hamd etmesi» mümkün olmazdı. «ALLAH, MUHAMMED'e hamd etmedikçe «MUHAMMED Allah'a hamd etmedi.» Nitekim; (Senin nefsine sena eylediğin gibi: sana sena edemem) buyurmuştur. O halde, ALLAH'u Teâlâ hazretleri evvelâ; «ayn-i cem'ide» tafdil itibariyle nefsine hamd eyledi. Sonra aks ederek «Elhamdülillah» buyurdu. **(Ve lem yec'al lehû ivecâ)** (Ayet 1) Ve Allah Teâlâ Hazretleri; «O abd-i kâmili» için «ziğ» ve ğayre meyl kılmadı. **(Mazağalbasaru vema tağa)** buyurduğu gibi, «şuhudunda Hak'kın ğayrini görmedi.» **(Kayyımen)** (Ayet 2) Hak Teâlâ, «O abd-i kâmilini» «Kayyum» yâni: **(Festekim kema ümürte)** kavlile «emr ettiği gibi istikamet sâhibi kıldı ki, mâ'nâsı: Muvah-

hit ve Hak'ta fâni kıldı. Şuhudunda ne ğayr ile ve ne de nefsi ile muhtecib kılmadı. Zira nefsi de ğayr-i mümkündür. **(İnnellezîne kalû rabbünallahü sümmestekamû)** (Fussilet Suresi, Ayet 30) buyurduğu vechile; «bekâ halinde müstakim kıldı» demektir. Yâhut, mâ'nâ: «ibadın umur ve hidayetleriyle kaim kıldı» demektir. Zira, tekmil-i kemâle tertib eder. Çünkü NEBİ Sallallahü Aleyhi ve Sellem, nefsinin takvim (doğrultmak) ve tezkiyesinden fâriğ olunca; «ümmetinin nefisleri», «kendinin nefsi makamında ikame» olundu. Ve onların da takvim ve tezkiyesi ile emr olundu. Bu ma'nâdan dolayı, İbrahim Aleyhisselâma ümmet tesmiye olundu. Bu kayyumluk, yâni «insanların hidayeti ile kaim olmak», hakikatte kendisinin memur bulunduğu istikamette dahildir. **(Liyünzire ba'sen şedîdâ)** (Ayet 2) «Liyünzir» kelimesinin Lâm'ı, «kayyumen» kavlinin «âmâline müteâllikdir.» Yâni, MUHAMMED'in umum insanları inzar etmesi için «Allahu Teâlâ Hazretleri», «MUHAMMED'İ Kayyum kıldı» demekdir. Liyunzire'inin birinci mef'ûlü; tâmim için hazf olunmuştur. Zira gerek mü'min ve gerek kâfir hiçbir kimse bas'tan hâli değildir. Nitekim Hadis-i kudsîde: «Sâdıkları, benim gayyur olmaklığımla korkut. Günahkârları da benim çok mağfiret edici olmaklığımla müjdele.» buyurulmuştur. Zira ba's; Allahu Teâlâ'nın kahrından ibarettir. Bu sebebten tenkir (müphem, garib, tuhaf, mechul) eyler Ba's'ı tâ'zim ve şiddet ile vasf ve **(Min ledünhü)** (Ayet 2) kavliyle de tahfiz buyurmuştur ki, «Hak'kın indinden olan ve izzet ve azametine lâyık bulunan bir kahr» demektir. Kahr iki kısımdır. Biri: şirk ile mahcub olanlara mahsus olan kahr gibi, zâhiri de, batını da kahr olan «kahr-ı mahztur.» Biride: zâhiri «kahr» ve bâtını «lutûf» olan kahrdır. Lutûf da böylece iki kısımdır. Biri: «lûtfu mahz», Biri de: zâhiri «lutûf» ve batını «kahr» olan lutûftur. Nitekim, Emir-ül mü'minin Ali Aleyhisselâm «Düşmanlarına; nimetlerin bolluğundan kahrı şiddetlenen ve dostlarına; kahrının şiddetinde rahmeti bollanan «ALLAH'ı» tesbih ederim.» buyurmuştur. Ehl-i fenadan muvahhidlere mahsus olan kahr; ikinci kısımdandır. Zâhiri «kahr», bâtını «lutûftur.» Tenbih için âyette inzarı kâffesine itlak ettikten sonra, lutûf ile kahrı, istihkakları ve sıfatları hasebiyle tafdil edib **(Ve yübeşşirel mü'minine)** (Ayet 2) buyurdu. Yâni; müminleri tebşir etmesi Burada **(Ettahazallâhü veledâ)** diyen müşrikler mukabelesinde bulunmakla, mü'minlerden murad; muvahhidlerdir. **(Ellezîne ya'melûnessâlihâti)** (Ayet 2) Bâkiyat olan hayrat ve fezaili yapan mü'minlere, muvahhidlere **(Enne lehüm ecren hasenâ)** (Ayet 2) «ecr-i hasen» olduğunu tebşir etmesi için, kayyum kıldı, demektir. Zira «ecr-i hasen»; amel ile müstehik olunan ef'al ve âsâr cennetidir. Malûm olmalıdır ki kayyum olması-

na lâzım gelen tekmil babında olan inzar, yâni korkutmak ve tebşir, yâni; müjdelemek, Her ikisi kahr ve lutf-i İlahi sıfatlarının eser ve neticesidir ki, kulluk nefsinden, bu sifatların kabulunun istidat mahalli; «gazab ile şehvettir.» Zirâ abid, bu sıfatların kabulune ancak gazab ve şehvet sıfatları ile ve bu sıfatların fenasıyla mustaid olabilir. Nitekim şecaat ve iffet faziletlerine de ancak gazab ve şehvetin vucûduyla müstaid olmuş idi. Gazab ve şehvet sıfatları müntefi olunca; yerlerine; şecaat ve iffet kaim olur. Çünkü gazab ile şehvetten her birerleri; kahr ile lûtuf sıfatlarından birisinin zillidir ki, kahrın husuluyla «gazab», lûtfun husuluyla «şehvet» zail olur. İmdi, kalbin bu sıfatlardan dolub kandığı ve kemâliyle tahakkuk eylediği vakit, küfür ve şirk, yâhud; imân ve âmel-i salih ile mahallin istihkakı zamanında kahr sıfatından inzar, (korkutarak men etme, tebşirin zıddı), lûtuf sıfatından tebşir hâdis olur. Zirâ, ifaza (feyz ve berekâta nail etme) ancak mahallin istihkakı zamanında olur.

(Ayet 5) **(Mâ lehüm bihî min ilmin ve lâ liâbâihim)** Ne onların ve ne de babalarının «Allahu Teâlâ veled ittihaz etti» sözüne ilimleri yoktur, belki bu söz, ilimden ve yakinden değil, mücerred babalarını taklidden ve müfrit bir cehilden sâdır olmuşdur. Bunu **(Kebüret kelimeten tahrücü min efvâhihim)** (Ayet 5) kavli de teyid eder. Yâni, ağızlarından çıkan ne kadar büyük bir sözdür, kalblerinde mânâsından bir şey yoktur. Zirâ mânâsı mustahildir (mümkün ve kabil olmıyan). O sözün mânâsı yoktur. Çünkü, vâcibin vucûdu âlîsinin Ehadiyyetüz ZAT olduğuna, ve «mümkün ve ma'lul olan vücûdun» ona mümasil (benzer) olamıyacağına ilm-i yâkini şehadet eder. Halbuki veled, nev'ide vâlidine mümasil, kuvvetde ona kâfi olan bir şeydir. Şuhud-i zâti'de halkın Hak'da ma'lulin (Bir şeyin oluş sebebiyle olması) meşhudda (görülende) fenasıyla hüküm eyler. Binaenaleyh «şuhud-i zâtide» şebih ve veled şöyle dursun, Hak'kın gayri birşey yokdur. Nitekim şâirin biri «Ne kadar çok olursa da bu vücûdun zâhirde, hayatınız hakkı için, onda sizden başka yok, hayatınız hakkı için onda olan ancak sizsiniz» demiştir. **(İn yekulûne illâ kezibâ)** (Ayet 5) Delil-i aklî ile vicdan zevki şuhudunun, bu sözün muhal olduğuna tetabuku cihetiyle, onların sözleri yalandan başka bir şey değildir. **(Fele'alleke bahi'ün nefseke alâ âsârihim in lem yü'minû bihâzel hadisi esefâ)** (Ayet 6) Onlar, bu Kur'ân'a imân etmezlerse, tevella ve irâzlarına şiddet-i vecd ve esefden, belki nefsini helâk edici olursun. Bu da Allah'ın, mahlûkuna şefkat ve merhamet, muhabbetullahın levazım ve netayicinden olduğu içindir. Muhammed Sallallahü Aleyhi ve Sellem, Habibullah olunca: **(Yuhibbühüm ve yuhibbûnehû)** (Maide Suresi, Ayet 54) kavli vechiyle Allah'a muhabbeti,

mahbubluğun levâzımındandır. İmdi, Cenab-ı Nebi'nin Hak'ka muhabbeti ne derece kuvvetli olduysa, o nisbette şefkat ve rahimiyeti çok olmuşdur. Zira halka şefkat, Allah'a muhabbetinin zıllı olduğundan, halka âtıfet ve merhameti şiddetlendi. Halk, onun evlâd ve akrabaları ve belki «şuhud-i hakikide» «âzây-ı cevarihi» gibidir. Bu sebebden, halk üzerine teessüf etmekde mübalâğa ederek, nefsini helâk eylemeğe karib olmuşdu. Bir de muhib, mahbubu ile vuslatın istimarında (devam üzere olmak) kuvvetleşdiği vakit, Allahu Teâlâ'nın kendisini sevdiği için, muhabbetinin bütün kalblerde zâhir olacağını bildiğinden, bunlar Kur'ân'a imân etmeyince, nefsinde bakiye kalmış olduğuna ve hâlinin noksanlığına zâhib olarak, kendisini vecd istilâ ile gayeyi taleb için bilkülliye «kahr-i nefse» azm eyledi. Bu da, kavmine fart-ı şefkatinden ve Allah ile kemâl edebinden ileri geliyordu. Zirâ, imân itmamlarını, istidadlarının olmadığına havale etmeyip, kendi hâlinin zayıflığına hayale ediyordu. Bu sebebden Hak Teâlâ Hazretleri: **(İnnâ ce'alnâ mâ alel' ardı ziyneten lehâ)** (Ayet 7) kavliyle, Habibini teselli buyurdu. Yâni, onlar için mahzun olma, kâffesi helâk olsalar, sana bir beis yoktur. Biz ibtila için cemi'-i eşyayı ademden (yokluktan) vücûda ihrac, sonra ifnâ eyleriz. Hayf ve naks yoktur. Yâhut mânâ: Biz, «arz-ı beden» üzre olan nefis ve lezzat ve şehevatını ve sıfat ve idrakât ve devai kuvvetlerini **(Lineblüvehüm eyyühüm ahsenü amelâ)** (Ayet 7) benim rızamda hangisinin nefsini daha ziyade kahr edici ve nefsin hevasına daha fazla isyan edici ve benim muvafakatim için nefsinin muhalefetine hangisinin daha kudretli olduğu zâhir olmak için arz-ı nefse ziynet olmak üzre kıldık. **(Ve innâ lecâ' ilûne mâ aleyha sâiden cürüzâ)** (Ayet 8) Ve biz, tecellimizle ve sıfatımız tecellisi ile «arz-ı nefisde» olan sıfatları kurutup, otsuz dümdüz bir yer gibi kılarız. Yâni: nefis ve sıfatını «mevt-i hakikî», yâhut, «mevt-i tâbii» ile ifna eder ve mübalât (düşünmek) etmeyiz.

(Ayet 9) **(Em hasibte enne eshâbel kehfi verrakıymi kânû min âyâtina acabâ)** Yâni, «bu inşa ve ifnâyı» müşahede eylediğin vakitte «eshab-ı kehfin» hâli, bizim âyâtımızdan acîb bir âyet değildir. Belki mezkür inşa ve ifnâ daha acîbtir. Mâlum olmalıdır ki: «Eshab-ı kehf» dâima Emr-i Hak ile kaim olan yedi kâmil kimsedir. Kevakib-i seb'a-yı seyyarenin adedince ve tıbkı olarak âlem onlarla kaim olup, zaman onlardan hâli olmaz. Bâzı tefasire göre **(Fessâbikaâti sebkâ. Fel müdebbirâti emra)** (Naziat Suresi, Ayet 4-5) kavli ile işaret edildiği vechile: âlem-i sûretin nizamını tedbirde ALLAHu Teâlâ'nın bu «yedi yıldızı» teshir eylediği gibi, «âlem-i ma'nânın» nizamına ve nizam ve sûretin tekmiline de, sâbıkıyn olanlardan «yedi nef-

si» tevkil etmişdir ki, bunlardan her birisi, vücûd-i sûri hasebiyle «yedi yıldızdan» birine mensubtur. Kutub denilen zât; şems'e mensub olanıdır. Kehf; yedinin bâtını, Rakîm de tefsirlerdeki sözlerin ihtilâfına göre; isimlerinin yazılmış olduğu levha ile tefsir olunursa; «sûver-i havas ve âzâ» ile nakş olunmuş olan yedinin zâhiridir. Eğer hablin ve mağaranın bulunduğu vâdiye isim kılınırsa, Rakîm, âlem-i cismanidir. Eğer kelbin ismi kılınırsa: Nefs-i hayvaniyedir. Eğer kariyerlerinin ismi kılınırsa: Âlem-i ûlvidir. Kurun ve edvar iktizasiyle gönderilmiş olan «meşhur yedi enbiyadan» her bir Nebi, her ne kadar bir zikr üzerine ise de, bu nebiler de «sebay-ı kemâlden» mâduttur. O enbiya, ADEM, İDRİS, NUH, İBRAHİM, MUSA, İSA, MUHAMMED Aleyhiselâtü Vesselâmdır ki, MUHAMMED: «inşikâk-ı kamer» mucizesiyle ihtisas eylemiş yedincidir. Yâni; Hâtem-i nübüvvet devresinde zuhuru ve **(İndellahisnâ aşere şehren fî kitâbillâhi yevme halakassemâvâti vel'ard)** (Tövbe Suresi, Ayet 36) tahkik, «Allahu Teâlâ'nın; semavat ve arzı halk eylediği gündeki heyetiyle zamanı devr eylemiştir.» kavliyle işaret buyurduğu gibi, Din-i İlâhi kendisile kemâl bulmuş, dolayısıyla kamer, kendisinden infilâk etmiştir. Zira zaman ve zuhur, yâni, «vücud-i hisile müteahhir (sonraya kalan) olan, meselâ: sâir hayvanata nisbetle, insan gibi, «hepsinin sıfat-ı kemâlatını haiz» olan işte ancak odur. Bu sebebten, Nebi Aleyhisselâm: «Gûya nübüvvet binası tamamlanmış ve binadan bir kerpiç yeri kalmıştı. O kerpiç de ben idim.» buyurmuştur. Kudemay-ı Farstan olan Hükema-i ilâhiye ittifak etmişlerdir ki, onların mezhebleri üzre ukûl ve ervahın tenezzülünde parlakları ziyadeleşir. Hangisi mertebede müteahhir olursa; Hak'kın işrakat ve envarından şua'ı (ışın) vechinin sebahatinden (yüzünün ışığı-ışını) ve vesair nurlarının parlaklığından onun nasibi daha ziyade olur. Zamanda müteahhir de bunun gibidir. Binaenaleyh MUHAMMED ALEYHİSSELÂM, heyet-i ictimaiyeye lâzım gelen, kendisine mahsus kemal ile beraber: «Ben, mekârimi ahlâkı tamamlamak için gönderildim» buyurduğu vechile, bütün enbiyanın «sıfat-ı kemâlâtını» câmi ve hâsır, havass-ı maânisini hâvidir. Bu beyandan, MUHAMMED Aleyhisselâm'ın, şerefi ve faziletiyle sâir enbiyaya takaddümü zâhir olmuştur. İBRAHİM Aleyhisselâm tevhid-i uzma-i zât-i mazharı olması ve Rabbine de «Şems mertebesinde» tertib zamanında vasatda (ortada) bulunması cihetinden «Kutb-i nübüvvet» olmuş, her nekadar kendisine zamanen takaddüm edenlerde zahir olmadıysa da, altı kevkebin (yıldızın) seyrinde (hareketlerinde) güneşe ittibaları (tâbi olmaları) gibi, enbiyanın kâffesinin de İBRAHİM Aleyhisselâm'a ittibâı lâzım gelmiştir. Lâkin güneşe ittibada kevakib-i sâire kamer gibi olmadık-

larından, hakikatte İbrahim'e ittibâ edici MUHAMMED Aleyhisselâm'dır. Mâlum olmalıdır ki ruhlar, kendi âlemlerinde taayyün etmiş mertebeler ve tertib olunmuş saflar ve ezelde «saff-ı inayet-i evveli» ve «feyz-i akdesle» hazırlanmış, mütefavit (birbirinden farklı) istidatlardır. İmdi, birinci saf ehli «Hak'kın fazıl ve inayetile» ve «sâbıka-i kerametiyle» ihtisas eden, «Hak'kın nuru ile bilişen», «Hak'ta birbirine muhabbet eden» «sabıklar», «müfredler», «mukarrebler», «mahbublardır.» Bakiyeleri de (Geri kalanları da) derecelerde mütebayin (birbirine uymayan) dirler. Yakınlıkları hasebile; bilişirler, uzaklıkları hasebile; birbirini inkâr ederler. Böylece sufûfun (safların) sonuna kadar bilişenler, «itilâf» (anlaşırlar) ederler. Birbirini inkâr edenler, bilişemiyenler; «ihtilâf» (anlaşmazlar) ederler. Ve ervahın, Âlem-i ulvide kökleşmiş asılları ve sâbit merkezleri vardır. Nebi Aleyhisselâm'ın: «İnsanlar, altun ve gümüş madenleri gibi madenlerdir.» buyurduğu vechile, bedenlere taâlluk zamanında ezeldeki mebadisinden (başlangıclarından) her birerlerine mahsus olan «istidadı evvelleri» iktizasına göre «saâdetlerinin ğayeleri» ve «kemâllerinin dereceleri tefavüt (farklı olur) eyler. Tâ ki ulviyette dereceler; Tevhid-i zâtide fenâ'ya kadar müntehi olur. İmdi, bu itibarla hepsinin sıfatlarını câmi olması itibarile MUHAMMED Aleyhisselâm; Âdem'in, belki yedisinin de ayni olur. Nitekim Beyazıd-ı Bistami Rahimallah Hazretlerine: «Sen, yedilerden misin?» denildiğinde: «Ben, yedilerim» demiştir. İmdi, «mertebesinin ulviyet ve mekânetinin kıdemde sebkati», «kemal ve fazileti derecesinin rif'atı» itibariyle «Allah'ın evvelâ yarattığı benim nur'umdur» ve «Âdem su ile çamur arasında iken ben Nebi idim» buyurduğu vechile «MUHAMMED Aleyhisselâm»; enbiyanın akdemi, evveli ve efdali olur. Ve MUHAMMED Aleyhisselâm, rütbe, illiyet, şeref ve fazilet itibariyle sâir enbiyaya mütekaddim ve zaman itibariyle onlardan müteahhirdir. «Sırrı vahdet-i zâtiye» itibariyle onların aynidir. Elhasıl: **(Tilker rusulü faddalnâ ba'dahüm alâ ba'din)** (Bakara Suresi, Ayet 253) «Şu resüllerin bazısını bazısına tafdil eyledik. Risâletle resûllerden hiç birisinin arasını tefrik etmeyiz» buyurduğu vechile, enbiyanın, ruhen, kalben ve nefsen ihtilâf ve tebayünleri hakikatte ittihadlarına münafi değildir. Keza, zamanlar ile ayrılıkları, ezel ve ebedde ve ayn-i cem'ide beraberliklerine münafi değildir.

Eshâb-ı kehf ile «bedenin harabından sonra, bâki kalan, insanın ruhaniyetinin» murad olunması da câizdir. «Eshab-ı kehf; üçtür.» Diyenlerin sözü (ruh, akıl, kalbe) işaretdir. Kelb'de; mağaranın kapısına; mülâzemet (sımsıkı bağlanma) eden nefistir. Beşdir diyenlerin sözü «ruh, kalb, akl-ı nazari, akl-ı ameli ve enbiyada bulunan ve

enbiyadan olmayanlarda «fikirden» ibaret olan kuvve-i kudsiyeye işaretdir. Yedidir diyenlerin sözü: Allahüâlem (Allah daha iyi bilir) işbu beş ile beraber «sır ve hafa'ya» işaretdir. **(İz evel fit yetü ilel kehfi)** (Ayet 10) Bedene taâlluk ile yiğitler, erenler, beden mağarasına sığındıkları vakit **(Fekaâlû)** (Ayet 10) hâl lisanıyla **(Rabbenâ âtinâ min ledünke)** (Ayet 10) «Ey Rabbimiz! Esmâ-i hüsnandan ibaret olan Rahmet hazinelerinden, bize **(Rahmeten)** (Ayet 10) istidamızın iktiza eylediği münasib bir kemâli ver.» **(Ve hayyi lenâ min emrinâ)** (Ayet 10) «Ve bize, bulunduğumuz Âlemi ulviden müfarekat (ayrılma) ve istikmâl (tam kâmil kılmak) için, Âlem-i süfliye hubûd (iniş) işimizde, **(reşedâ)** (Ayet 10) tarikinin sulükunda ve senin cenabına tevcihte istikamet bağışla» dediler. Yâni, kemâlin «alât ve esbabına taâlluk» ve «ittisal-i bedeni» ile «kemâl-i ilmi ve ameliyi» taleb ettiler.

(Ayet 11) **(Fe darebnâ alâ âzânihim fil kehfi)** Biz, onları beden mağarasında, kendi âlem ve kemâllerinden gaflet uykusu ile, haber sahibi olan dâvetçinin davetinin ve isalliğinin (eriştirilmesinin) uyandıramadığı ağır bir uyku ile **(Sinîne adedâ)** (Ayet 11) çok seneler uyutduk. Yâhut mâ'nâ: «İnsanlar, umumiyetle uykudadırlar. Öldükleri vakit uyanırlar», buyurduğu gibi, mevt-i iradî veya tabiî ve eşedd-i hakikiye bülûğ anlarına kadar, veralarındaki (ilerilerindeki, önlemindeki) âlemlerinden gafil, tabiat ve tedbir-i bedenle müşteğil (meşgul) oldukları halde, tabiat denizinde dalğınlıkları ve bedenin tedbiratta batmaları müddeti olan; birkaç sene uyutduk. **(Sümme beasnâhüm)** (Ayet 12) Sonra, beden merkadinden kıyam ve Allah'a, nüfus-i mücerredelerine marifetleri ile onları gaflet uykusundan uyandırdık. **(Lina'leme eyyülhizbeyni ahsâ limâ lebisû emedâ)** (Ayet 12) Mağarada durdukları müddet hakkında ihtilâf eyleyen iki taifeden, hangisinin müddet libaslarını daha ziyade zabt edici olduğunu bilmek, taayyün edenlerin mi, yoksa ilmini Allah'a havale edenlerin mi, onların ve yahut başka insanların mezahirinde ilmimiz zâhir olmak için uyutup, tekrar diriltdik. Zira insanlar, bunların ğaybubetleri zamanında ihtilâf etmişlerdir. Bazıları, «Allah indinde bir günden ibaret sayılan bin senede «bu kâmillerin biri» huruc eder. Bazıları da **(Lebistü yevmen ev ba'de yevmin)** (Bakara Suresi, Ayet 259) denildiği gibi: Yedi yüz senenin, yahut yüz senenin başında huruc eder» dediler. İsabet eden mütehakkikler; **(Rabbüküm a'lemü bimâ lebistüm)** (Ayet 19) denildiği gibi, ilmini Allahu Teâlâ'ya bırakanlardır. Bu sebebten Resûlüllâh Sallallahü Aleyhi ve Sellem MEHDİ'nin zuhûru vaktini tayin etmeyerek; «Vakit tayin edenler yalan söylediler» buyurmuştur. **(İnnehüm fidyetün âmenû birabbihim)**

(Ayet 13) Tahkik onlar, istidlâl ve mükâşefe tariki üzre imân-ı yakıniy-i ilmi ile Rab'lerine iman eden «fütüvvet sahibi» kimselerdir. **(Ve zidnâhüm hüdâ)** (Ayet 13) Ve biz, tevfik ile onlara; «mükâşefe makamına ve aynel-yakine» mûsil (ulaştıran) olan «hidayeti» ziyade ettik. **(Ve rabatnâ alâ kulûbihim)** (Ayet 14) Ve mücahedeye sabr ile onların kalblerini kuvvetlendirdik. Ve «şeytanın muharebesine» ve «nefsinin muhalefetine», «me'lûfat-ı cismaniye» ve «lezzatı hissiyenin terkine» ve beden dâmının (tuzak) ve «heva ilâhının ibadetini» terk ettikleri, dolaysile «muatebesi» (darılmak-azarlamak) ve «fakr ve helâk» ile korkutması zamanında, nefis «cebbârının» huzurunda mübalâtsız, cisim damının (tuzak) ibadeti terk ve hevanın ilâhiyetini nefy ve kelime-i tevhidle kıyam eylemeğe onları teşci eyledik. Çünkü nefis; nefsi, bedenin ibadet ve murafakatine (yol arkadaşlığı) ve huzuzu esbabinin tehiyesine (hazırlanmasına) dâvet edicidir. Kalbi «fakr» ile ölümden korkutucudur. Yâhut mâ'nâ: Nemrud, Firavn ve Ebucehil ve bunların misüllü, onların diniyle tedeyyün (din tutmak-bir dinin ahkamını kabul ve icra etmek) etmiş ve «nefs-i emmare» kendisini istilâ ile «hevaya ibadet» yâhut, tuğyanından ve enâniyet ve adâvetinin temerrüdünden «rubûbiyeti iddia etmekle» vaktinin Dekyanûs'u olan herhangi bir cebbarın indinde kendilerini bâzılarının âdeti gibi, «sanem-i mec'ûl», yâhud, Firavnın: **(Mâ alimtü leküm min ilâhin ğayrî)** (Kasas Suresi, Ayet 38) **(Ve ene rabbükümülalâ)** dediği gibi «nefis saneminin ibâdetinin terki» üzre muâtebesi (azarlaması) zamanında, mübalâtsız, «kelime-i tevhidin ve din-i kayyumun» izharı ile ve Hak'ka davet ile kıyama onları cesaretlendirdik.

(Ayet 15) **(Hâülâi kavmünettehazü min dûnihî âlihetâ)** İşte şunlar, Allah'tan ğayri ilâhlar ittihaz eden kavmimizdir. Bu söz; nefs-i emmare ve kuvvasına işaretdir. Zira her kavmin ibâdet eylediği ilâhı vardır ki «matlûbu ve mûrâdı odur.» Nefis ise: **(Efere eyte menittehaze ilâhehu)** (Casiye Suresi, Ayet 23) buyulduğu gibi «hevasına ibadet eder.» Yâhud, Allah'a davetci olmak üzere çıkan herhangi bir kimsenin, zamanının ehline işarettir. Zira her kim bir şey'e muhabbet ile bağlanırsa; ona ibadet etmiş olur. **(Lev lâ ye'tûne aleyhim bi sultânin beyyinin)** (Ayet 15) Ne sebebten bu ilâhlarına zahir bir hüccet, açık bir delil getirmiyorlar? Bu kelâm; taklidin fesadına delildir ve Allah'ın ğayrisinin ulûhiyetine ve vücud-i müessirine delil ikâme etmek muhal olduğundan, onları susturmaktır. Nitekim Kur'ân'ı Kerim'de: **(İn hiye illâ esmâün semmeytümûhâ entüm ve abâüküm)** (Necm Suresi, Ayet 23) yâni, sizin yaptığınız mabudlar, sizin ve babalarınızın tesmiye ettiğiniz isimlerden başka birşey değildirler. Birşey olmadıklarından müsemmasız isimlerdir.

(Ayet 16) **(Ve izi' tezeltümûhüm)** Siz tecrid ile nefsinize ve kuvâsına **(Ve mâ ya'büdûne illallah)** (Ayet 16) ve Allah'tan ğayri, ibâdet ettikleri muradât ve arzularına mufarakat eylediğiniz vakit; **(Fe'vû ilelkehfi)** (Ayet 16) ulûm ve amel ile istikmâlde (tamamlanmasında) alât-i bedeniyenin istikmali için, siz kehf-i bedene sığınınız. Nefsani hareketlerin, behimî sıçrayışların, sebu'i (canavar) satvetlerinin (yırtıcı-şiddetle kahretme iktidarı) terki ile ölüler gibi riyazat edici ve münkesir olucu olarak inkıta' ediniz. Yâni, mevt-i iradî ile ölünüz. **(Yenşürleküm rabbüküm min rahmetihî)** (Ayet 16) Rab'biniz, rahmetinden ilim ve marifet ile size hayat-ı hakikiye neşr eylesin. **(Ve yuheyyi' leküm min emrikum mirfekaâ)** (Ayet 16) Ve fezailin zuhuru ve tecelliyat nurlarının tuluû sebebiyle, sizin için intifa' olunan bir kemâl hazırlansın ki, **(Evemen kâne meyten feahyeynâhü ve ce'alnâ lehü nûren yemşî bihî finnâsi)** (En'am Suresi, Ayet 122) yâni «Ölü iken, diriltib de kendisine, insanlar arasında gezecek bir nur kıldığımız kimse, kurakhkta kalıp dışarıya çıkamıyan kimse gibi midir?» buyrulduğu gibi müşâhedât ile telezzüz ve kemalât ile faidelenesiniz. Yâhud mâ'nâ: kavminize ve Allah'dan gayri ibâdet ettikleri muhtelif ve müteferrik maksatlara ve türlü türlü hevalarına ve ittihaz ettikleri putlara mufavakat ettiğiniz zaman; bedenleriniz müfasakalarına (ayrılışlarına) sığınınız, fazla hareketlerden, şehvet arkası sıra çıkmakdan imtina ile, riyazatlara teveccüh ve ikbal ediniz. Rab'biniz, size rahmetinden, «ziyade kemâl» ve «takvaya» neşr eder ve «imdad-ı melekutiye» ve «teyidat-ı kudsiye» (kudsi kuvvetlendirme) ile nusrat (yardım) eder. Kavminiz ve ma'budlarına sizi gâlib kılar ve size intifa' olunacak bir din ve tarik ve halkın sizinle hidayet bulub, kurtulacağı bir kabul hazırlar. Mufarakat zamanında kehfe sığınmakta fehmolunan diğer bir sır vardır ki o da: İsa'nın nüzûlü ve Mehdi'nin hurucunda; Mehdi'nin gara (mağara) duhuludür. Allahu Teâlâ a'lemdir (en iyi bilendir) ve kehfe sığınmak zamanında; rahmet neşr ve kemâlin hazırlanması sözünde de; istidadlarda gizli olan rahmetin, ancak bedene taallûk ile ve kemâlin de hazırlamak ile intişar edeceğine işaret vardır.

(Ayet 17) **(Ve tereşşemse izâ tala'at tezâverü an kehfihim zâtel yemîni)** Ve «ruh güneşi» görüyorsun ki, «gavâşi-i cisimden» (Perdeler). tecerrüdle terakki ettiği ve ufkundan zâhir olduğu vakit, onları beden cihetinden meyl ettirir, meyl muhabbeti de yemin cihetindendir (Sağ taraf). Yâni; «âlem-i kudsi» cânibine hayrat, fezail hasenat ve tâat, iyi amellerin yoluna ve ebrarın siretine meyl etdirir. Zira «Eshab-ı yemin», «Ebrâr» olanlardır. **(Ve izâ garabet takriduhüm zateşşimâli)** (Ayet 17) Ve cisimde gurub; cisimle ihticab eylediği ve

cismin zulmet ve perdelerinde gizlendiği ve nurunun söndüğü vakit, onları cihet-i şimalde, (sol tarafa) yâni nefis cânibinde ve fenâ amel-ler yolunda oldukları halde kat' eyler ve onlardan müfarakat eyler. Ve derhal maâsi, seyyiat (suçlar), şurur (şerler-keder ve masiyete sebeb olan şeyler) ve rezâilde ve eshab-ı şimal olan füccârın siyre-tinde münhemik (bir şeye devam üzre şiddetle meyl edici) olurlar. **(Ve hüm fî fecvetin minhü)** (Ayet 17) Halbuki onlar; bedenlerinden geniş, bir cevelân mahallinde «nefis ve tabiat» makamındadırlar. Zi-râ, nefis makamında bir genişlik mahalli vardır ki, orada; ruh nuru kendilerine isabet etmez. Mâlûm olmalıdır ki, kalbin, «ruh tarafına gelen yüzü»; «ruh nuru» ile nurlanan bir mevzidirki «akıl» tesmiye olunur. Hayra bâis olan ve melek ilhamına yanaşdıran odur. Kalbin, «nefis tarafına gelen ve nefis sıfatları ile kararmış olan yüzüne de «sadır» derler ki; **(Ellezî yüvesvisü fî sudûrinnâsi)** (Nâs Suresi, Ayet 5) buyurduğu vechiyle; şeytanın vesvese mahalli de o yüzdür. İmdi; ruh hareketlendiği ve kalb de yüzüyle ruha teveccüh eylediği vakit; kalb nurlanır ve kemâle teşvik edici olan «kuvve-i akliye» ile kuv-vetlenir ve hayra ve tâate meyleder. Ve nefis hareket eylediği, kalb de yüzüyle nefse teveccüh ettiği vakit, «kalb kederlenir» ve «ruhun nurundan mahcub olur», akıl zulmette kalarak, şer ve masiyete meyl eder. Şu iki haletde, melek «ilham için», şeytan da «vesvese için» yanaşır ve iyi amellerle, kötü amelleri karışdırırlar. Bu âyet-i keri-mede bir lâtîfe daha vardır ki, hayra meyilde; «kehfden izdırap» ve şerre meyilde; kat'ları (kesilmek) istimal olunmuşdur. Sebebi şu-dur ki, ruh, hayır yolunda kalbe muvafık olur ve hayr ile kalbe emreder ve beden ile muvafakati cânibinden i'râz edici olduğu hal-de kalbe muvafakat eder. Şer yolunda ise; muvafakat etmez belki nefsin zulmetinde ve nurdan mâni (menedici) olan sıfatında menfez olduğu halde kalbi kati' ve ona müfavakat eyler. Bu; sâliklerin, sü-lûkta «telvinlerine» işarettir. Zira sâlik «temkin makamına» vasıl olmayıp, telvinde kaldığı müddetce; nefsi ve sıfatı, kendisine zâhir olarak, ruh nurundan muhtecib olur, sonra yine rucû' eder. **(Zâlike min âyâtillâhi)** (Ayet 17) Ruh nurunun tulû' ve gurubu, kendisiyle istidlâl ve Hak'ka ve hidayetine tevessül (ulaşmak-vasıl olmak) olu-nan Allah'ın âyetlerindendir. **(Men yehdillâhü fehüvel mühtedi)** (Ayet 17) Müşahede makamına ve orada temkine erişdirmekle, Alla-hu Teâlâ'nın hidayet eylediği kimse hakikatte hidayet bulmuş olan, gayrisi değil, ancak o kimsedir. **(Ve men yudlil felen tecide lehü ve-liyyen mürşidâ)** (Ayet 17) Vech-i nurundan mahcub kılmakla, Al-lah'ın idlâl eylediği kimseyi de hidayet ve irşad edecek hiçbir dost ve sahib bulamazsın. Yâhut mânâ: Her kimi Allahu Teâlâ Hazretleri,

Eshab-ı Kehfin hal ve hakikatine hidayet ettiyse o; hidayet bulmuşdur. Her kimi de idlâl etti ise; Eshab-ı Kehfin hal ve hakikatinden mahcub kılar.

(Ayet 18) **(Ve tahsebühüm eykazâ)** Ey muhatab! hislerinin, hareket-i iradiye-i hayvaniyelerinin ve gözlerinin açıklığından, sen Eshab-ı Kehfi uyanık kimseler zan edersin **(Ve hüm rukuûdun)** (Ayet 18) Halbuki onlar, hakikatte gaflet uykusunda uykudadırlar. Sana bakdıklarını görürsün, halbuki onlar görmezler **(Ve nükallibühüm zâtel yemîni ve zâteşşimâli)** (Ayet 18) Biz onları sağ ve sol taraflarına, bâzı kerre: taleb fazilet ve hayır cihetine, bâzı kere de: tabiat muktezasına ve şer cihetine çeviririz ve onların **(Ve kelbühüm bâsıtun zirâ'ayhi bil vasıyda)** (Ayet 18) kelbleri, yâni nefisleri, bedenin avlusunda «kuvve-i gazabiye» ve «şehavatiyesini» neşr edicidir. **(Ve kelbühüm bâsıtun)** demesi, zira nefsi uyumuyordu, belki bedene mülâzimet ile ondan ayrılmıyarak, «fenây-ı bedende» iki kuvvetini yere döşemişdi. Nefsin sağ kolu; «gazabdır.» Zira gazab daha kuvvetli ve şerefli ve nefsin te'dibinde «kalbin devâsını daha ziyade kabul edicidir. Sol kol da şehvettir. Zirâ daha zayıf ve hasisdir **(Levittalâ'te aleyhim)** (Ayet 18) Eğer sen onların «hakayık-ı mücerrede» ve «ahval-i seniyelerine» Allahu Teâlâ'nın kendilerinde ibda' eylediği «nuriyet ve ziyaya» ve onlara giydirdiği «izzet ve behaya muttali olsa idin; nufus-i mücerredeye ve ahvaline i'tikadın ve kemâllerinin kabulune istidadın olmadığı için kaçarak, onlardan yüz çevirirdin. Yâhûd mânâ: «Lezzat-ı hissiye ve umur-u tabiyyeye» meylin dolayısıyla, onlardan ve muamelelerinden firar etmek için, geri dönerdin. **(Ve lemüli'te minhüm ru'bâ)** (Ayet 18) Ve onların hallerinden ve riyazatlarından korku ile dolardın. Yâhûd mânâ: kemâle vusulden sonra, onlara ve esrarlarına ve vahdetteki makamlarına muttali' olsa idin, onlardan i'raz ve hallerinden Allah'ın onlara giydirdiği azamet ve kibriyası libasından firar ederdin ve korku ile dolardın. Zirâ hudûs nerede, kıdem nerede? Ve adem, vücûda ne suretle sığabilir? Elbetteki sığamaz.

(Ayet 19) **(Ve kezâlike be'asnâhüm)** İşte şu bâis-i hakiki ve ihyay-ı mâ'nevi misillü biz, onları **(Liyete sâelû beynehüm)** (Ayet 19) istidadlarından tevdi olunmuş maâniden, zâtlarında gizlenmiş hakayıktan soruşmaları ve aralarında mubahese etmeleri, o hakayık ve maâniyi ibraz ve fiile ihrac etmekle kâmil olmaları için diriltik ki, bu diriltme; intibahın evveli olub Sofiye buna; «yakaza» tesmiye ederler. **(Kale kailün minhüm kem lebistüm)** (Ayet 19) İçlerinden birisi, «Mağarada ne kadar durdunuz?» dedi. Bunun tevili yukarda

geçmiştir. Bunlardan, muhakkik olanlar «müddet libasınızı Rabbiniz ziyade bilicidir» denilirdi. **(Feb'asû ehadeküm biverikıküm hâzihî ilelmedineti)** (Ayet 19) «Şu paranızla, birinizi kasabaya gönderiniz» sözleri; basireti ve kemâli taleb ve istifadeleri zamanıdır. Para da: kendilerinde bulunan ve kesbe muhtaç olmıyan ulûm-i evveliyeleridir ki o ulûm-i evveliye sebebiyle, ulûm-i hakikiye ve maârif-i İlâhiyeden olan «hakayık-ı zihniye» istifade olunur. Medine; «mahall-i ictima'dır.» Zirâ, muhabbet ve terbiyey-i behimiye; «hâl-i lâzimedendir.» Yâhut, medine ile murad; Nebi Aleyhisselâm'ın **(Ene mediynetül ilmü ve âliyyün bâbüha)** kavlinde müstefad olan, «mediney-i ilimdir». İçlerinden birisini göndermeleri; Zira, hepsinin kemâli, tâlim ve teallüme mevkuf değildir. Belki eşref olan kemâl, kemal- ilmidir. Binaenaleyh her fırkadan bir kısmının ilmi ta'limi ve geri kalanlara ise tenbihi kâfi olur. Nitekim âyet-i kerimede: **(Felev lâ nefere min külli fırkatin minhüm tâifetün)** (Tövbe Suresi, Ayet 122) buyurulmuştur. **(Feiyenzur eyyühâ ezkâ ta'âmâ)** (Ayet 19) Yâni Ehl-i beldeden hangisinin ilim cihetinden daha güzel ve efdal olduğunu **(Lâ yüsminü ve lâ yuğni min cu'in)** (Gaşiye Suresi, Ayet 7) denildiği gibi: hilaf (münakaşa) cedel, (mantık yolu ile münakaşa ilmi) nakhv (Gramer) ve emsâli, nefsin kuvvetlenmediği ve kemâl bulmadığı ilimler gibi lağv (faydasız) ve fuzul ve zevahirden daha ziyade pâk olduğuna baksın. Zira yiyecek gıda taam, bedene gıda olduğu gibi, ilim de kalbin gıdasıdır. İlim: rızk-ı hakikiy-i İlâhidir. **(Velyetelattaf)** (Ayet 19) O giden kimse, yiyecek seçmesinde ve gıdayı kimden alacağında taltif ile muamele yapsın. Yâni; muhabbetiyle istifade etmek ve meclisinde oturmakla «kemâli zâhir» olmak ve ilmi ile basiret hasıl edib bize ifaza etmek için; nefs-i habis, kendisinde olmıyan hakikati ifaza etmek için, fuzûli olarak sadra geçen ve âlimlik taslayan «ehl-i zâhiri» değil, «nefsi zeki», «semt-i reşid», «siyreti fâzıl», «seriresi (derununda gizli olan sır) pâk», kâmil ve mükemmil olan kimseyi ihtiyar etsin. Yâhud mânâ: hallerinize ve dininize kasdi olmıyarak, bir cahilin muttali' olmaması için giden kişi işinde lütûf ile muamele etsin. **(Ve lâ yüş'irenne biküm ehadâ)** (Ayet 19) «Mahcub olan ehl-i zâhirden ve âlem-i tabiatın sâkinleri olan münkirlerden bir kimse sizi öğrenmesin» dediler. Ve eğer «Eshab-ı Kehfi» kuvay-ı ruhaniye ile te'vil idersek: Meb'us olan «kuvvet-i fikirdir.» Medine, kuvay-ı ruhaniye, nefsaniye ve tabiyyenin ictimâ' mahallidir. Taamı pâk, güzel olan kimse; vehim, hayal ve hevas değil, akıldır. Zira, her mudrikin taamı vardır. Rızık her iki takdir üzerine de «ilmi nazaridir» **(Lâ yüş'irünne biküm ehadâ)** (Ayet 19) «Kuvay-ı nefsaniyeden biri size muttali olmasın» demektir. **(İnnehüm in yazherû aleyküm yer-**

cümûküm) (Ayet 20) Zira, eğer onlar, size galib gelirlerse, gazab, şehvet ve talebi lezzet, heva ve arzuları taşları ile sizi recm ederler ve sizi kemallerinizden men ile öldürürler **(Ve yu'iydûküm fî milletihim)** (Ayet 20) Yâhud; vehmin istilası ve şeytanın galebesi, hevaya ve putlara. ibadete meyl ettirmek sebebiyle, sizi kendi milletlerine iade ederler. Evvelki tevil üzre: avamın mahcub olan huşuya ve mukallidinin ve ehl-i bâtılın zuhuru ve ehl-i Hakkı recm eyler. Resullullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem zamanında olduğu gibi, milletlerine dâvet etmeleri, zâhir bir keyfiyettir.

(Ayet 21) **(Ve kezâlike a'sernâ aleyhim)** İşte bu şu ba's ve imate; «millet-i hidayeti» ve «hakikatlerine maârifeti kabil olan mustaidleri», bunların hallerine muttali kıldık ki, **(Liya'lemû enne va'dallâhi hakkun ve ennessâ'ate lâ reybe fîhâ)** (Ayet 21) muhabbet ve hidayetleri sebebiyle, Allahu Teâlâ'nın ba's ve ceza hususundaki va'dinin hak olduğunu ve kıyamette şek olmadığını bilsinler. **(İz yetenâze'ûne beynehüm emrehüm)** (Ayet 21) Tâlib ve müstaid olanlar, aralarında mead hakkındaki işlerini mübahese ettikleri zaman; bâzıları bâ's: «ecsad» olmaksızın «ervah-ı müceredeye mahsusdur», ba'zıları da, ba's; «ervah ve ecsadı ile beraberdir» dediler. Fakat Eshab-ı Kehfe ıtla' ve mârifetleri ile, ba'sın: «ervahta ecsad» ile olduğunu ve «mead-ı cismaninin» hak olduğunu bildiler. **(Fekalûhnû aleyhim bünyânâ)** (Ayet 21) Eshab-ı Kehf öldükleri zaman, «İbrahim ve Muhammed» ve «sâir enbiya» ve «evliyadan mukarrebiyn ve kâmiline» bina kılınan, hanikâhlar ve meşahid (ziyaret yerleri) ve mezarlar gibi, onların üzerine bir bina yapın» dediler. **(Rabbühüm a'lemü bihim)** (Ayet 21) Ümmetlerinden, onlara tâbi olanların ve iktida edenlerin kelâmlarından onların Rableri, onların halini daha ziyade bilicidir. «Kubbelerim tahtında benden gayri kimsenin bilemediği evliyalarım vardır» buyurduğu gibi, onların şanlarını kendilerini Allah'da helâk ve Allah ile mütehakkik muvahhidlerden başkalarının bilmesinden celil ve âli olmuşdur. **(Kalellezîne galebû alâ emrihim)** (Ayet 21) Eshab-ı Kehfin işlerine sahib olan ve tevlit eden (işlerine bakan) eshabı onlar ile ve mekânları ile teberrük ederler, yâni, bunu mübarek ve uğur sayarlar. **(Lenettehızenne aleyhim mescidâ)** (Ayet 21) Elbette biz, onların üzerine «namaz kılınacak bir mescid» ittihaz (kuracağız) edeceğiz dediler.

(Ayet 22) **(Seyekulûne)** Ehl-i kitabdan ve müslümanlardan, hakâyıka ilintileri olmıyan zâhir ehli: **(Selâsetün râbi'uhüm kelbühüm)** (Ayet 22) «Eshab-ı Kehf üç kişidir», «kelbleri dördüncüleridir» derler. **(Ve yekulûne hamsetün sâdisühüm kelbühüm recmen bilgaybi)** (Ayet 22) Üçdür, dördüncüleri kelbleridir», dedikden sonra, kendile-

rinden gaib olan bir şey' ataraktan, yani, yakinden hali bir zan olarak, «Onlar beşdir, altıncıları da kelbleridir» derler. **(Ve yekulûne seb'atûn ve sâminûhüm kelbühüm)** (Ayet 22). Ve «Onlar yedidir, sekizincileri kelbleridir» derler. **(Ve yekulûne seb'atûn)** kavliyle **(ve sâminühüm kelbühüm)** (Ayet 22) kavli arasında; sıfatın mevsufdan mufarakat eylemeyip, mevsufu cem edici olmasına ve arefesinden (arasından, bir öncesinden) başka aded olmadığından, delâlet eden ve «onlar» getirilmesi ve ondan sonra **(Mâ ya'lemühüm illâ kalilün)** (Ayet 22) denilmesi; Eshab-ı Kehf adedinin, başka değil ancak «yedi» olduğuna delâlet eder ki, onları bilen, kalilde yedi olduklarına kail olan «muhakkiklerdir.» Eğer «Eshab-ı Kehfi» kuvay-ı ruhaniye ile tevil edersek; «Eshab-ı Kehf»; âkıle-i nazariye, âkıle-i ameliye, fikir, vehim, hayâl, zikir; ve hissi müşterek kuvvetleridir. Kelb: nefisdir. Şems: iki te'vil üzere de ruhdur. Bu sebebden, Emiril Mü'minin Ali Aleyhisselâm «Onların üçü melikin sağında, üçü solunda ve biri kelbin sâhibi olan çoban olmak üzere yedi idiler» buyurduğu rivayet olunmuşdur. Eğer bu rivayet sahih ise, Melik «nefs-i emmare Dekyanûs'udur.» (Dekyanûs = Eshab-ı Kehf'in bulunduğu şehrin hükümdarı) Sağında olub, istişare eylediği üç kişi; akl-ı nazarî, akl-ı amelî, fikirdir. Solunda olub, vezir kıldığı üç kişi; tahayyül, vehim, zikirdir. Hissi müşterek olan çoban; havâss (duygular, hisler) koyunlarının sahibidir. Eshab-ı kehf üçdür diyenler, kalb ile «kuvve-i akliyey-i nazariye» ve «akliyey-i ameliyeyi» murad etmişlerdir. Beşdir diyenler, bu üçü üzerine fikir ile vehmi ziyade etmişlerdir ve tasarrufları olmayıp, belki her birisi, hazine gibi olduğundan, «sûretleri idrak» eden «hayal ile zikri» yâni; «hâtırayı» terk etmişlerdir. Bu tevil üzre ıttılâ, hazret-i ilâhiyeden muhakkikin taifesinin, bedenin harabından sonra nefsin bekasına ıttılaıdır, (bir şeyin ledünniyatını bilmek-vukuf bilgi). Tenazü: (niza etmek-husumet etmek), binası emr olunmuş olan, ba's olundukları bedene istilâda kuva arasında vaki olan tecavüz tegallübdür. Bina olunmasını emr edenler; **(Lenettehızenne aleyhim mescidâ)** (Ayet 21) «Biz, onlar üzerine kuvay-ı hayvaniye ve nefsaniye ve tabiiyyenin kâffesinin kendisinde secde ve inkiyad edeceği bir mescid bina edeceğiz» diyenlerdir. Emr olunanlar da; kendisinden ba's olunan bedende «fail ve mağlub» olan kuvvetlerdir. Allahu Teâlâ a'lemdir (en âlimdir).

(Ayet 23) **(Ve lâ tekulenne tisa'in innî fâilün zalike gadâ. İllâ en yeşâallahü)** Allahu Teâlâ Hazretleri Habibini Eshabı Kehf hakkında mumarat ve sualden nehy ettikden sonra te'dib-i İlâhi ile te'dib ediyor ve diyor ki «Habibim! sen hiç bir şey'e, yarın ben şunu yapıcıyım deme, ancak Allah'ın sana «demekte izin vermesi» suretiyle dilediği

vakitde de ki, o zaman Allah ile ve Allah'ın meşiyetiyle fail olursun.» Yâhut mânâ: **(İllâ en yeşâallah)** hal olmak üzere, ancak meşiyetine mültebis (iltibaslı) olduğun halde, yani, azim eylediğin bir işe ben, şunu yapacağım deme, ancak meşiyetullaha mültebis olaraktan ve inşallah deyici olaraktan, yapacağım, de. Fiili, senin iradene isnat etme, belki Hakkın iradesine nisbet eyle ki, Allah ile Allah'ın meşiyeti ile fâil olasın.

(Ayet 24) **(Vezkürrabbeke izâ nesîte)** Nefsin ve telvin ile sıfatının zuhuru zamanında, gaflet sebebiyle unuttuğun vakit O'na rücû ve huzur ile Rab'bini zikr et, hatırla. **(Ve kul asâ en yehdiyeni rabbî liakrebe min hâzâ)** (Ayet 24) Ve telvin ve fiili kendi sıfatına isnad zamanında; zikirden daha karib olan sıfat hicablarından kurtarıcı temkin ve şuhud-i zâti sebebiyle, **(Reşedâ)** (Ayet 24) «Şuhud-u zâtide temkinden ibaret olan istikamete. Rab'bimin beni hidayet etmesi me'muldür» deyiver.

(Ayet 25) **(Ve lebisû fî kehfihim selâse mie'tin sinîne)** Eshab-ı Kehf; kamerin devri üzerine bina olunan senelerden «üçyüz sene», herbir sene «bir ay» olmakla, mecmu; «yirmibeş sene» kehfde durdular. Bu da intibah ve teyakkuzlarının vaktidir. **(Vezdâdû tis'â)** (Ayet 25) Üçyüz seneye, dokuz daha ziyade ettilerki o da; haml müddetidir. Ayetde bir nükteye riayet olunmuşdur ki «vahyin nuzulu vaktinde» sene lâfzı; örfde devre-i kameriyede değil «devre-i şemsiyede» istimâl olunduğundan «üçyüz dokuz sene» dememişdir, belki adedi icmâl ettiğinden sonra seneler kavliyle beyan etmişdir. Binaenaleyh mümeyyiz olan (sinin) kelimesi; «şehr» gibi örfiyenin gayri olması muhtemel olmuş ve sonra müddetin mübhem ve gayr-i muayyen seneler olduğunu beyan etmişdirki murad, «şu kadar adedi senelerdir» yâni, «yirmi beş senedir» sonradan **(Kulillâhû a'lemü bimâ lebisû)** (Ayet 26) ne kadar durduklarını Allahu Teâlâ daha ziyade bilicidir.» deyiver, kavli de bunu te'yid eyler. Katade «O âyet; (sebkulune) âyetinin tetimmesinden olub, ehl-i kitabın kelâmını hikâyedir, **(Kulillâhü a'lemu)** (Ayet 26) ayeti de ehli kitaba reddir» demişdir. Abdullah'ın Mushafında: **(ve kâlus sebu)** tarzında yazılmış olub ehl-i kitab; Eshab-ı Kehf kehfde üçyüz dokuz sene eğlendiler» dediler, meâlindedir. **(Vetlü mâ ûhiye ileyke min kitâbi Rabbike)** (Ayet 27) Bu ayetde (min) kelimesi, ibtida gayet için kitab da vahy olunanlara, ondan vahy olunanlara, ondan vahy olunan kaffei ulûma müştemil; levhi evvel olması ve vahy olunan şey'i beyan ve Kitab da: Akl-ı Furkanî olması da caizdir. «Habibim, akl-ı Furkanî kitabından sana vahy olunan şey'i oku» demektir. Her iki takdir üzre, **(Lâ mübeddile likelimâtihi)** (Ayet 27) Hakkın, tevhid, adl ve envaı dinin asılları

olan «kelimatını tebdil edici yoktur.» (Ve len tecide **min dûnihî mültehedâ**) (Ayet 27) Allah'dan gayri meyl edecek bir kimseyi bulamazsın. Çünkü bunun vücûdu mümtenidir (geri durucu - çekinen).

(Ayet 28) (**Vasbir nefseke ma'allezîne yed'ûne rabbehüm bilğadâti vel'aşiyyi**) Akşam sabah, daima Rab'lerini taleb eyliyen fıkara-i mücerredinden Allah'ın gayrini taleb etmiyen ve dünya ve ahiret ihtiyacları, ef'al ve sıfat ile vukufları olmıyan muvahhidlerle sabr eyle. Bu âyet, Allah ve ehlullah ile sabr edip, gayre iltifat etmemeyi emr eder. Bu sabır; istikamet ve temkin babında ancak Allah ile olur. (**Yürîdûne vechehü**) (Ayet 28) Onlar yalnız Allah'ın zâtını» murad ederler, Vechullahı taleb ederler, fena sabahında Zâtın zuhuru ve beka zamanında Zâtın kendileri ile ihticabı vaktinde gayri ile ondan muhtecib olmazlar. İmdi o fukaray-ı muvahhidin ile sabır etmek, ancak Allah ile sabr etmek odur. Ve menhi (men edilmiş) bulunan da, onlardan göz ayırmakdır. İşte gayre iltifat odur.

(Ayet 29) (**İnnâ a'tednâ lizzâlimîne**) Şirkin; en büyük zulûm olduğu cihetle biz, Hak'tan mahcub olan müşriklere (**nârâ**) (Ayet 29) büyük bir ateş hazırladık ki, (**Ehâta bihim sürâdikuhâ**) (Ayet 29) o ateşin, «eşhas-ı heyûlâniye'yi muhit olan» (yaradılıştan) tıbâ-ı unsuriye» ve «sûver-i nev'iye-yi maddiye» gibi, «meratib-i ekvan» perdeleri onları ihata etmişdir. (**Ve in yesteğıysû yügaâsû bimâin kelmühli**) (Ayet 29) Ve eğer bunlar yağmur taleb etseler «irin gibi pis kokulu akıntı suyu», yâni nârın bulaşık pis sularını, yâhut yakıcı gam ve gussa sularını yağdırırlar.

(Ayet 30) (**İnnellezîne âmenû ve amilûssâlihâti**) Müşrikin mukabelesinde olmaları dolayısıyle, Tevhid-i Zâtî ile iman eden ve istikamet makamında zâtı için maksûd olan amellerden iyi amelleri işliyen kimselerin (**innâ lâ nudıy'u ecre men ahsene amelâ**) (Ayet 30) ecirlerini zâyi etmeyiz. Ecre derece ve rütbenin irtifaına istihkak; ilim ile değil ancak amel ile hasıl olacağına delalet etmek için bu ayetde zâhiri, zamir mevzuunda (yerinde) vazi eylemişdir (kullanmışdır). (**Ulâike lehüm cennâtü adnin**) (Ayet 31) İşte bunlar için cinan-ı selaseden altında nehirler akan «Adn» cennetleri vardır. (**yuhallevne fihâ min esâvire min zehebin**) (Ayet 31) O cennetlerden tecelliyat-ı ayniye-i ehadiye maânisinden (mânâlarından) ve «tevhid-i zâtî» hakayıkından enva'-ı ziynetlerle ziynetlenirler. Zira, ziynetlerin altun olanları tecelliyat-ı zâtiye ve ayniyedir. Gümüş denilenleri, gümüş bileziklerle ziynetlendirilir» buyurduğu gibi: sıfatıyat-ı nuraniyattır. (**Ve yelbesûne siyâban hudrâ**) (Ayet 31) Ve sündüs ve istibrakdan (sırma tellerle müzeyyen kalın ipek kumaş) yeşil ruba-

lar giyerler, nezret (lâtif parlaklık) ve sürûru mucib, güzel, behçetli sıfatlarla muttasıf olurlar. **(Min sündüsün)** (Ayet 31) Ahval ve mevahib, lâtif atlasından. **(Ve istebrakın)** (Ayet 31) ahlâk ve mekâsib kalın kadifesinden rubalar giyerler. **(Mütteki'îne fîhâ alel' erâiki)** (Ayet 31) Allah'ın evsafıyle muttasıf olmalarından ve sıfatın Zât ile olması, onların «sıfat ve ef'al cennetlerinde» istinad eyledikleri isimden ibaret bulunduğundan onlar o cennetlerde fiillerinin mebadisi (başlangıçları) olan esma-i ilahiye koltuklarına dayanıcılardır. **(Ni'messevâbü ve hasünet mürtefekaâ)** (Ayet 31) Ne güzel bir sevab ve ne güzel bir menzil ve meskendir.

(Ayet 47) **(Ve yevme nüseyyirülcibâle)** Ve biz aza dağlarını çürütmekle, giderip dağılmış toz kıldığımız gün **(ve terel'arda bârizeten)** (Ayet 47) beden arzının da zahir musattah (satıh haline getirilmiş-düz) ve müstevi, evvelce olduğu gibi sûret ve terkibi olmaksızın hâlis toprak olduğunu görürsün. **(Ve haşernâhüm)** (Ayet 47) Ve biz, efrad-ı nâsı, yâhut; kuvva-yı insaniyeyi cem' eyleriz. **(Felem nügadir minhum eheda)** (Ayet 47) Onlardan hiç bir kimseyi haşr olunmadan bırakmayız. **(Ve üridû alâ rabbike saffâ)** (Ayet 48) Ba's zamanında mevkıflarda herkes rütbesinde bâzısı bâzısından mahcub olmaksızın tertib olunmuş, vasıf kılınmış oldukları halde, senin Rab'bine arz olunurlar. **(Lekad ci'tümûnâ kemâ haleknâküm evvele merretin)** (Ayet 48) O gün onlara, «Sizi evvelki def'ada halk etmiş olduğumuz gibi yalnız olarak, çıplak, yalın ayak, sünnetsiz, baş açık olarak bize geldiniz» deriz. **(Bel ze'amtüm ellen nec'ale leküm mev'ıdâ)** (Ayet 48) Belki siz, ba'sı inkârınızla, enbiyanın lisanlarında va'd olunduğunuz ba's ve nuşurun, incaz (va'di yerine getirmek-vefa) ve ifası için bir vakit kılmıyacağımızı zû'm (kötü zan) eylemişdiniz. **(Ve vudı'al kitâbü)** (Ayet 49) Nefislerindeki kökleşmiş amellerin hey'etlerine mutabık olan kalıb kitabı vaz' olunur. **(Feterel mücrimîne müşfikîne mimmâ fihi)** (Ayet 49) O kitab sebebiyle, unutmuş oldukları şeylere muttalî olduklarında; günahkârların kitabda olan şeyden korkduklarını görüyorsun. **(Ve yekulûne yâ veyletenâ)** (Ayet 49) Fasid akideleri, kötü amelleri sebebiyle düşdükleri helâki çağırırlar. **(Mâli hâzelkitâbi lâ yüğadirü sağîreten ve lâ kebîreten illâ ahsâhâ)** (Ayet 49) İster küçük isterse büyük olsun, bütün âmâl ve hareketlerinin âsârı nefislerinde bâki keza nufus-i felekiyede de mazbut ve neşe'yi sâniyede kurtuluş olmaksızın, kendilerine tafsilen zâhîr olduğundan; «Nasıl işdir ve bu kitab nasıl kitabdır ki ne bir sağire ne de bir kebire bırakmayıp, hepsini zabt ve ihsa (sayma) etmişdir?» derler. **(Ve vecedû mâ amilû hadıren ve lâ yazlimü Rabbüke ehedâ)** (Ayet 49) Yâni onlar, yapdıklarını hazır bulurlar ve «Rab'bın bir kim-

seye zulüm eylemez» kavlinin mânâsı da budur. **(Ve iz kulnâ lilmelâiketis cüdû liâdeme fesecedû illâ iblise)** (Ayet 50) Melâikenin sücûdunun ve İblis'in secdeden imtinaının mânâsı murur eylemişdir (geçmişdir). **(Kâne minel cinni)** (Ayet 50) kavli istinaf (yeniden başlama) olunmuş bir kelâmdır, güya bir kail «İblis neden secde etmedi?» dedi de cevabında «İblis, cinden yani, mevad ile ihtifa eylemiş kuva-yı bedeniyeden idi. **(Fefeseka an emri rabbihi)** (Ayet 50) Bu sebebden, yani madde ve levahıkı ile ihticabından, Rab'binin emrinden fasık ve hariç oldu» denildi.

(Ayet 60) **(Ve iz kale mûsâ lefitâhü)** âyetinin zahiri, kıssalarda zikir ve beyan olunduğu üzeredir. Ve mucizatın inkârına yol yoktur. Amma batını şudur ki: Bedene taâlluk vaktinde kalb Musa'sı, nefis yiğitine **(Lâ ebrehu)** (Ayet 60) «Ben, yürümekten ayrılmam, yahut daima yürürüm, **(Hattâ eblüğa mecme'al bahreyni)** (Ayet 60) tâ ki iki âlemin, yâni; tatlı ve acı olan «ruh ve cisim» alemlerinin suret-i insaniyede ve kalb makamında mültekasına (iki şeyin karışdığı mahal) baliğ oluncaya kadar ben yürümekten ayrılmam, daima yürürüm.» **(Ev emdiye hukubâ)** (Ayet 60) «Yâhut, «Çok uzun seneler seyr ederim» dediğini tezekkür et. **(Felemmâ beleğa mecme'a beynihimâ)** (Ayet 61) Vaktaki sûret-i hâzıra-i câmiada alemin mecmuuna baliğ oldularsa **(nasiyâ hûtehümâ)** (Ayet 61) balıklarını unuttular. O balık şahıs ile değil, nevi ile Zinnûn Aleyhisselâm'ı yutan balıktır. Çünkü haricde bu sûrete vusullerinde, evvel gıdaları, sefere azimetten evvel yolluk almak için emr olundukları, bu balıktan olmuşdu. **(Fettehaze sebîlehûfil bahri serebâ)** (Ayet 61) Balık, cesed denizinde evvelce olduğu gibi diri olarak geniş bir yol tutdu. Nitekim, balığın, deniz üzerindeki yolu münferic (ziyade-açılan) olarak kalıb, deniz kapanmamış olduğu rivayet olunmuşdur.

(Ayet 62) **(Felemmâ câvezâ)** Vaktaki balığın mufarakatı mekânını geçdiler ve Musa'ya açlık ve güçlük ilka olundu. Halbuki hikaye olunduğuna göre, bundan evvelki seferde Musa'ya yorgunluk ve açlık gelmemişdi. Musa acıkınca, o vakit balığı ve ondan gıdalanmayı hatırlayıp, arkadaşından gıdayı istedi **(Âtinâ ğadâena)** (Ayet 62) Musa'nın bu hâli bundan evvel rahîmdeki haline nisbet ile, gündüz olmak dolayısıyla, «Bizim kuşluğumuzu getir» **(Lekad lekînâ min seferinâ hâzâ nesebâ)** (Ayet 62) Tahkik bu seferimizden yorulduk, zahmete düşdük» dedi ki o da velâdet yorgunluğu ve zahmetidir.

(Ayet 63) **(Kaâle ere'eyte)** Yûşâ Aleyhisselâm «Gördün mü bana ne gaşy (kendinden geçme) etti, ne hal ve kabahat oldu? **(İz eveynâ ilassahrati)** (Ayet 63) Biz, irtizâ' yâni süt emmek için göğse yaslan-

dığımız vakit; **(Feinnî nesîtülhûte)** (Ayet 63) rahimden müstağni olmamız dolayısıyle; ben, balığın gitmiş olduğunu sana söylemeği unutdum. **(Ve mâ ensânîhü illeşşeytânü en ezkürehu)** (Ayet 63) Ve onu sana hatırlatmamı ancak şeytan unutturdu» dedi. Çünkü balığın denize gittiği vakit «kalb Musa'sı» uykuda ve «nefis genci» uyanık idi. Hâli, zuhul (bir şeyi unutmuş gibi kasten terk etmek) hali olduğundan, Âdem'e şecereyi tezyin eden «vehim şeytanı», «nefis Yûşâ'ının» «kalb Musa'sına» balığı hatırlatmasını unutdurdu. **(Vettehaze sebîlehü fîl bahri acabâ)** (Ayet 63) Balık, denizde taaccüb olunacak bir yol tutmuşdu **(Kaâle zâlike mâ künnâ nebğî)** (Ayet 64) Musa, işte bizim aradığımız bu idi. Yâni, balığın kurtulması ve cibilletinde (yaradılışında) olduğu yolu tutması idi. Çünkü, Musa'dan daha alim bir zatın bulunacağına dair, Musa'nın va'd olunduğu bahreynin mecmuu oradadır. Zirâ, akıl-i kudsiye mutebaatla kemâle terakki ancak bu makamda olur. **(Farteddâ alâ âsarihima kasasâ)** (Ayet 64) Kemâle terakki de; hebut zamanındaki eserlerine tâbi olaraktan, Allah'ın has kullarından, ziyade inayet ve rahmetle ihtisas eylemiş olan, «akl-ı kudsiyi» bulmak için, kendi izlerine döndüler.

(Ayet 65) **(Fevecedâ abden min ibâdinâ âteynâhü rahmeten min indinâ)** Has kullarımızdan olub, mevaddan tecrîd ve cihattan takdis, kurb ve indiyet asarı olan «nuriyet-i mahza» sebebiyle, kendisine kemal-i mânevî vermiş, **(Ve allemnâhü min ledünnâ ilmâ)** (Ayet 65) ve «tâlim-i beşerî» vasıtası olmaksızın «maârif-i kudsiye ve hakayık-ı külliye-yi ledünniye ilmini» tâlim eylemiş olduğumuz abdi buldular. **(Kaâle lehü mûsâ hel ettebi'uke alâ en tü'allimeni mimmâ ullimte rüşdâ)** (Ayet 66) Musa, o abde «senin bildirildiğin rüşdü, bana öğretmekliğin üzre (için) sana tâbi olabilir miyim?» dedi. Bu söz; sülûk ve kemâle terakki iradesinin zuhurudur. O abid: «Sen adem-i tecerrüdün ve beden ile, beden perdeleri ile ihticabın dolayısıyle umur-i gaybiyeye ve hakayık-ı maneviyeye muttali olmadığından «benim refikliğime (arkadaşlığıma) sabr etmeğe takat getiremezsin» dedi. **(Ve keyfe tasbiru alâ mâ lem tühit bihî hubrâ)** (Ayet 68) Kavlinin mânâsı da budur. **(Kale setecidünî inşâallahü sâbirâ)** (Ayet 69) Musa «İstidadımın kuvveti ve talebde sebatım cihetiyle inşâallah beni sabr edici bulursun. **(Ve lâ a'sî leke emrâ)** (Ayet 69) Ve safam ve sâdık iradem ile sana teveccüh ve emrini kabul ettiğimden, senin emrine âsi olmam» dedi. Bu mukavelelerin kâffesi hâl lisanı iledir. **(Kale feinitteba'tenî)** (Ayet 70) Abdimiz «Eğer tarîk-i kemâle sülûkda bana ittiba edersen **(Felâ tes'elnî an şey'in)** (Ayet 70) âmâl ve riyazat-ı ahlâk ve mücahedat ile seyrde bana uymaklığın ve mütabaat etmekliğin lâzımdır. Ve hakayık ve maâniyi taleb etmemelisin. **(Hattâ**

uhdise leke minhü zikrâ) (Ayet 70). Tâki vakti gelince, ben sana o ilimden haber söylerim. Ve muamelatı kalbiye ve kalıbiye ile tecerrüt eylediğin zaman, sana hakayık-ı gaybiyeyi haber veririm» dedi.

(Ayet 71) **(Fantalakaâ hattâ izâ rakibâ fissefineti)** İkisi yola hareket ettiler, tâki seyr-i ilâllah için heyulâ (herşeyin maddesi, mahiyeti, aslı, bir maddenin hayali, yani zihinde mutasavvar şekli-hükemaya göre sureti cismaninin mahalli olan cevheri evvel. Mütekellimîne göre: hakayık-ı eşya, sofiyeye göre: ruhani «Rûh-i azam», cismani «Tabiat-ı külliye» demektir) denizinde «âlem-i kudsiye ubudiyetine sâlih (uygun) riyâzat haddine baliğ; (erişmiş) beden sefinesine rakib oldukları (bindikleri) vakit; **(Harakahâ)** (Ayet 71) abdimiz; riyazat ve taklil-i (azaltmak) taam ile sefineyi noksatlatdı, ahkâmını zayıflatdı, nizamına vehin ve halel getirdi. **(Kale eherektehâ lituğrika ehlehâ)** (Ayet 71) Musa «İçindeki «kuvay-ı hayvaniye ve nebatiyeyi» heyulâ denizinde gark edüb, helâk etmek için mi gemiyi neye kırdın?» dedi **(Lekad ci'te şey'en imrâ)** (Ayet 71) «Pek fena bir şey yapdın.» Bu inkâr, nefsin sıfatıyla zuhurundan ve kalbin de nefse meylinden ve riyazatda huzuzundan mahrum olmakdan şikayet ve hukuk ile kanaat etmemekden ibarettir. **(Kale elem ekul inneke len testatıy'a ma'iye sabrâ)** (Ayet 72) Abdimiz, «Sen benimle refakate sabr edemezsin demedim mi?» dedi. Bu söz; sülûkde azimetin bundan daha kuvvetli olmasının vâcib olduğuna rûhî bir tenbih ve kudsî bir tahrizdir. **(Kale lâ tûahıznî bimâ nesîtü ve lâ türhikni min emri usrâ)** (Ayet 73) Musa: «Beni nisyanım sebebiyle muaheze ve senden mufarakata (ayrılmaya) mecbur edecek bir küçüklükle matlubumdan (istediğim şeyden) mahcub eyleme» dedi. Bu söz, «nefs-i levvame» makamında i'tizardır (özür dilemektir).

(Ayet 74) **(Fantalekaâ hattâ iza lekiyâ ğulâmâ)** Gemiden sâhile çıkdıktan sonra yine hareket ettiler, tâki bir oğlana mülâki olduklarında, abdimiz, oğlanı katl eyleyince **(Kaâle ekatelte nefsen zekiyyeten biğayri nefsin)** (Ayet 74) Musa «Bi-günah olan, pâk bir nefs-i bâkiri niye öldürdün? **(Lekad ci'te şey' en nükrâ)** (Ayet 74) pek münker ve kerih bir şey yapdın» dedi. Oğlandan murad: sıfatıyla zahir olub, kalbi mahcub eyliyen ve fenalıkla emr edici olan nefsi emmaredir. Onun öldürülmesi: gadab, şehvet vesair sıfatının öldürülmesi iledir, «Pâk bir nefsi niçin öldürdün?» demesi, Kalbin nefse acıması dolayısı ile itirazıdır. **(Kale elem ekul leke inneke len testetıy'a ma'iye sabrâ)** (Ayet 75) Abdimiz: «Ben sana, sen benimle arkadaşlık etmeye refakatime sabr edemezsin demedim mi?» dedi. Bu söz; ruhî bir tezekkür tabiridir. **(Kale in se'eltüke an şey'in ba'dehâ felâ tüsâhibnî)** (Ayet 76) Musa; o vakıadan sonra, sana bir şey-

den sual edersem, artık bana müsahabet (konuşma, görüşme) eyleme! **(Kad belağte min ledünnî üzrâ)** (Ayet 76) «Ben özrümü kabulde nihayete baliğ oldum» (son derece samimiyim) dedi. Bu söz de i'tizar ve günahı itiraf ve ikrardır. Bunların kâffesi, levvame olduğu zamanda, nefsin telvinatıdır.

(Ayet 77) **(Fantalekaâ hattâ izâ ateyâ ehle karyetin)** Yine hareket ettiler. Tâki bir karye ahalisine geldiklerinde; **(İstet'amâ ehlehâ)** (Ayet 77) karye ahalisinden yiyecek istediler. **(Fe'ebev en yudayyifû hümâ)** (Ayet 77) Karye ahalisi bunlara yiyecek vermekten imtinâ ettiler. **(Fe vecedâ fihâ cidâren yürîdü en yenkadda fe' ekamehü)** (Ayet 77) O köyde mail-i inhidam (yıkılmak üzre olan) bir duvar bulduklarında abdimiz, duvarı doğrulttu. **(Kale lev şi'te lettehazte aleyhi ecrâ)** (Ayet 77) Musa «Eğer istese idik, bu iş için ücret alırdık» diye tariz eyledi. **(Kale hâzâ firâku beynî ve beynike)** (Ayet 78) Abdimiz; «Şu tarizin aramızda fırakı (ayrılığı) mucib olmuşdur» dedi. Ehl-i karye kuvvayı bedeniyedir. Onlardan yiyecek aramaları; «kuva-yı bedeniyeden ğıda-ı rûhâniyi istemektir.» Yani «müdrikât-ı cüziyenden» maâni-yi külliyenin intiza-ı (koparıp alması) gibi, onlar vasıtasıyla «ğıda-ı ruhaniyi» talebtir. Her ne kadar bundan evvel kuvâ-i bedeniye, Musa ile abdi'imizi it'âm ediyordu iseler de, bu defa, ziyafet vermekten imtinaları zira o sırada ğıdaları; «riyazat» ile «oğlanın katlinden» ve «geminin kırılmasından» evvel olduğu gibi, ayakları altından olmayub, fevklarında olan «envar-ı kudsiye» ve «tecelliyat-ı cemâliye ve celâliye» ve «maârif-i ilâhiye» ve «maâni-i ğaybiye» den olmuştu. «Kuvâ-i bedeniye» ve hevâs ise; iş bu ğıdaya imdat edici olamayub, buna mânidirler. Ve belki Musa'nın; ehline, «siz durunuz» dediği gibi «envar-ı kudsiye» ve maâni-yi ğaybiye tecelliyatı», ancak havâsın sükûnundan ve uykusundan sonra hazırlanır. Mail-i inhidam olan duvar: «nefsi mutmain nedir.» Nefsi mutmainneden, cidar ile tâbir eylemesi, zira «nefs-i mutmainne» «nefsi emmarenin» riyazat ile katlinden ve mevtinden sonra hâdis olduğundan, nefis ve iradesile müteharrik değil, bir cemat (cansız) gibi olmuştur. Ve zayıflığının şiddetinden helâke yaklaştığından, hâlinden «yıkılmağa yüz tutmuş» diye ta'bir olunmuştur. Onun doğrultulması; Kuvve-i nutkiye nûru ile kemalât-ı halkiye ve «fezail-i cemile» ile rezail sıfatları makamında fezail kaim olunca ya kadar onu tâdil etmektir. Musâ'nın, «İsteseydik ücret alırdık» demesi; nefsin telvini değil, kalbin telvinidir ki, o da: riyazatı isti'mâl ve fezaili iktisab ile ecir taleb etmektir. Bu sebepten abdimiz, **(Hâzâ firâku beynî ve beynike)** (Ayet 78) kavliyle cevab verdi. Yâni: işte benim makamımla, senin makamının müfarakat ve mübayeneti ve

benim halimle, senin halin arasındaki fark budur. Çünkü riyazat ile nefsin imareti ve âhlâk-ı hamide ile tahâllûk, ecir ve sevap ümmidiyle olmayacaktır. Ve eğer o ümmid ile dursa; fezâil ve kemâlât olamaz. Zira, fâzilet; efâl-i maksudenin bir ğaraz için olmaksızın, sırf zât için sâhibinden sâdır olmak haysiyetiyle «ahlâk-ı ilâhiye» ile ahlâklanmaktır. Bir garaz için olan efâl; fazilet değil, hicab ve rezaliyettir. Hal şuki maksud olan şey, «hicabın atılması» ve «sıfat-ı nefs perdesinin açılması» ve «manâyi ğaybiyeyi telâkki» belki «sıfat-ı ilâhiye ile ittisaf» ve belki «Allah'ta fenâ'dan sonra, Allah ile tahakkuk» için «nur âlemine çıkmaktır.» Senin zu'm ettiğin gibi maksud; sevab değildir. **(Seünebbiüke bite'vîli mâ lem testeb' aleyhi sabrâ)** (Ayet 78) Yâni; nefis, itmi'nân ve kuvâ istikrar eylediği» vakit, «sana söyleyinceye kadar, sual etmekten seni nehy ettiğim» «ğaybın telakkisi ve maâninin kabulü sana mümkün olması», içindir. Maârif ve maâninin kabülüne müstait olduğun vakit «bu işlerin tevilini sana zikr ve beyan edeceğim» der.

(Ayet 79) **(Emmes sefînetü fekânet limesâkîne)** Amma tehzi (yardığım) ettiğim gemi; heyûlâ denizindeki miskinlerin, yâni; havass-ı zâhire ve kuvâ-i tabiîye-yi nebatiyeden ibaret bulunan kuvâ-i bedeniyenin» idi. Bunlara miskin denilmesi; «türab-ı bedeniye mülâzimetlerinden» ve «devâm-ı sükûnlarında ve «sülûkte kalbe mümaneat» (men etmek-esirgemek-bir işin yapılmasına sai etmek) ve sair «kuvâ-i hayvaniye» gibi «istilâdan zayıf olduklarından naşidir.» Bu miskinlerin beşi karada ve beşi de denizde çalışan on kardaş oldukları hikâye olunmuştur ki bu da; havass-ı zâhire ve bâtınaya işarettir. **(Fe'eredtü en e'ıybehâ)** (Ayet 79) Önlerinde bulunan, nefs-i emmare padişahının, almaması, ğazab etmemesi için o gemiyi ayıplamayı murad ettim. **(Ye'hüzü külle sefînetin ğâsbâ)** (Ayet 79) Çünkü önlerinde kuvâyı istilâ ve metalib (istenen şeyler) ve arzularında istimâl ile her gemiyi gasben alan; nefs-i emmare padişahı var idi.

(Ayet 80) **(Ve emmel ğulâmü fekâne ebevâhü mü'mineyni)** Amma, öldürdüğüm oğlanın, «ruh ve tabiat-ı cismaniyeden» ibaret bulunan ebeveyni, Allah'a itaat meslekinde inkiyad ve Allah'ın emrine imtisâl ve kendilerinden, Allah'ın irade eylediği şey'i iz'an (anlayış-kavrayış) etmeleri ile tevhidi ikrar edici idiler. **(Fehaşiynâ en yurhikahümâ tuğyânen ve küfrâ)** (Ayet 80) Bunun üzerine, ruhun şuhudu zamanında, enâniyet ile zuhûr etmesi sebebiyle; ebeveyni üzerine tuğyan etmesinden ve âsi olub, fenalık yapmakla ebeveynini örtmesinden, yâhut mânâ: hicab ile küfür ederek işlerini ve dinlerini ifsad ve Allah'a ubudiyetlerini ibtâl etmesinden korktuk. **(Fe'erednâ en yübdilehümâ Rabbühümâ hayren minhü zekâtâ)** (Ayet 81) O se-

bebten, Rab'lerinin onlara, taharet ve pâklik cihetinden o oğlandan daha hayırlısını, **(akrebe rühmâ)** (Ayet 81) ve âtıfet ve rahmete daha karib olanını tebdil etmesini istedik. Nitekim Rab'leri, oğlanı teharet ve pâklik cihetinden, ondan daha hayırlı olan ve ruh ve bedene daha âtıfetli ve daha şefkatli ve daha nâfi olan «nefs-i mutmainneye» tebdil eyledi. Ebeveynden murad: «Baba ve dede» olması da câiz olur. O vakit, kalb ile ruh'tan kinaye olmuş olur. **(Akrebe ruhmâ)** (Ayet 81) Ruh ve kalbe daha münasib ve daha atıfetli demek olur.

(Ayet 82) **(Ve emmel cidârü fe kâne liğulâmeyni yetîmeyni fil medîneti)** Amma doğrulttuğum duvar: «beden kasabasında» bulunan iki yetim oğlanın idi. Yani nefsin istilâsıyla, kemâlden evvel ölen, yâhud «katl olunan kalb'ten» veya'hut, bedenî perdelerle örtülmeleri dolayısıyla, hakiki babaları olan «ruhul kudûs'ten» kesilmekle yetim kalan «kuvâ-i akliye-yi nazariye» ve «kuvâ-i aklıye-yi ameliye» oğlanlarının idi. **(Ve kâne tahtehu kenzün lehümâ)** (Ayet 82) Ve o duvarın altında o yetimlerin hazinesi var idi. Yâni, kalb makamında: «ancak bu iki kuvvet» ile hasıl olabilecek «marifet hazinesi» var idi. Zira, işte bulûğ hâli olan kemâl vaktinde, cemi külliyat ve cüziyatın «kalbte bilfiil» ictimâ' etmesi ve o hazinenin o vakit çıkarılması mümkündür. Müfessirlerden bazı zâhir ehli; hazinenin; «ilim yazılmış sahifeler» olduğunu söylemişlerdir. **(Ve kâne ebûhümâ sâlihâ)** (Ayet 82) Gerek kalb ve gerek ruhül-kudûs olsun, her iki te'vil üzre babaları; salâh sahibi bir zât idi. Bazıları, büyük babaları olub, Allâhu Teâlâ, yetimleri onun için muhafaza eyledi, demişlerdir ki, bu beyan üzre, ancak «ruhul kudüs» olur.

(Ayet 83) **(Ve yes'eluneke an zilkarneyni kulse'etlû aleyküm minhü zikrâ)** Habîbim, sana Zülkarneyn'den sorarlar «Onun zikrini size okuyacağım» deyiver. Zülkarneyn'in kıssası meşhurdur. Zülkarneyn'in zamanı, «zaman-ı saâdete» yakın ve kendisi «Rûmi» idi. Âyetin enfüse tatbikine gelince: Bu vücudta Zülkarneyn; vücudun iki boynuzuna, yâni, şark ve garbına mâlik olan kalb'tir. **(İnnâ mekkenna lehü fil' ardı)** (Ayet 84) Tasarruf ve maâni-yi külliye ve hazine mallarını cem'e ve maşrık ve mağribten dilediği cihete gidebilmek üzere biz, kalbi «arz-ı bedende» kudret ve tasarruf sâhibi kıldık. **(Ve ateynâhü min külli şey'in sebebâ)** (Ayet 84) Dilediği kemâlâttan her hangi bir kemâle vasıl olması için, vuslatına sebeb olan yolu kendisine verdik. **(Fe'etbe'a sebebâ)** (Ayet 85) Bunun üzerine, âlem-i süfliye teveccüh ve bedene taâlluk ile bir yola girdi. **(Hattâ izâ beleğa mağribeşşemsi)** (Ayet 86) Taki «Şems-i ruhun» ğurubu mekânına baliğ oldukta (yâni: güneşin battığı yere gelince) **(Vecedehâ tağrübü fi aynin hamietin)** (Ayet 86) Ruh güneşinin çamurla karışık bir kay-

nak suyunda yâni **(min nutfetin emşâc)** buyurduğu veçhile; karanlık ecsamdan mümteziç (uyuşan) «madde-i bedeniyeden» ibaret bulunan hemme (çamur) ile muhtelit (karışık) bir suda ğurub eder olduğunu gördü. **(Ve vecede indehâ kavmâ)** (Ayet 86) Ve o çukurun yanında «kuvâ-i nefsaniye-yi bedeniye» ve «kuvâ-i Ruhaniye» kavmini buldu. **(Kulnâ yâ zelkarneyni immâ en tü'azzibe)** (Ayet 86) «Ey Zülkarneyn! dilersen kahr ve imata ve riyazatla bunlara azâb, **(Ve immâ en tettehıze fihim hüsnâ)** (Ayet 86) dilersen ta'dil huzuzuna (hazlarını) ifa ile, onlara bir iyilik edersin» dedik. **(Kale emmâ men zaleme)** (Ayet 87) Zülkarneyn dedi ki, «Şehvet, ğazab, vehim ve tahayyül gibi efrad ve adem-i istislâm (uyumsuzluk) ve inkiyad (boyuneğme) sebebiyle zulüm edenlere, **(Fesevfe nü'azzibühü sümme yüreddü ilâ rabbihi feyu'azzibühü azâben nükrâ)** (Ayet 87) biz, riyazat ile azâb edeceğiz. Sonra, «kıyamet-i suğrada» «Rab'bine red olunarak, benim azabımdan daha şiddetli, münker bir azab ile Rab'bi de ona azâb edecektir. **(Ve emmâ men âmene)** (Ayet 88) Amma akliyetin, fikir ve havass-ı zâhire gibi ilim ve mârifet ile imân eden; **(ve amile sâliha)** (Ayet 88) ve inkiyad ve taât ve fezâil iktisabında sâi ile sâlih amel işleyen **(Felehu cezâenil hüsnâ)** (Ayet 88) kimse için «cennet-i sıfat ve envarının tecelliyatından, ulûmunun enharından güzellikler vardır. **(Ve senekulü lehü min emrina yüsrâ)** (Ayet 88) Ve «mülâkat-ı fazilenin» husulu sebebiyle ona kolaylıklı söz diyeceğiz.

(Ayet 89) **(Sümme etbea sebebâ)** Sonra bir yola gitti. Tezekki (paklanmak) ve tecerrüd ile Allah'a sülûk ve terakki yolunu tuttu. **(Hattâ izâ beleğa matlı'aşşemsi)** (Ayet 90) Tâki ruh güneşinin tulû' ettiği mahalle baliğ (erişdikde) oldukta; **(Vecedehâ tatlu'u alâ kavmin)** (Ayet 90) Ruh güneşini âkıltan, (akıllı kimseler) fikr, hads (seziş), kuvve-i kudsiyeden ibaret bulunan kavme tulû eder olduğunu buldu. (gördü) **(Lem nec'âl lehüm min dunihâ sitrâ)** (Ayet 90) Bu kuvânın, ruh nuru ile tenevvüründen ve «maâni-yi külliyeyi» idrâklerinden dolayı, kendilerine «ruh güneşinin önünde» bir hicâb kılmamıştık. **(Kezâlike)** (Ayet 91) Zülkarneyn işi böylece vasf ettiğimiz gibidir.

(Ayet 91) **(Ve kad ehatnâ bimâ ledeyhi hübrâ)** Onda olan ulûm ve maârif, kemalat ve fezaili biz, ilim cihetinden ihatâ etmişizdir ki, mânâsı; kalbin «âlemiyni (âlemleri) câmi,» bir hazret olması dolayısıyla, bizim ğayrimiz, kalbi ihata edemedi. Binaenaleyh Allah'tan ğayri, kalbin malûmatına vâkıf olan bir mevcud yoktur. Bu sebebten kalba (Arşullah) tesmiye olunmuştur.

(Ayet 92) **(Sümme etbe'a sebebâ)** Sonra, Zülkarneyn, «seyrifillah» ile bir yol tuttu. **(Hattâ izâ beleğa beynesseddeyni)** (Ayet 93) Taki kevneyn arasında baliğ oldukta, işte kalbin mertebesi ve iki dağın yüksek noktaları arasındaki «makamı aslisi» budur. Maşrık ile mağribte seyri ise, tenezzülen ve terakkiyen seferidir. **(Vecede min dunihimâ kavmâ)** (Ayet 93) Orada «kuvâ-i tabiiye-yi bedeniye» ve «havass-ı zâhire» kavmini buldu. **(Lâ yekâdune yefkâhune kavlâ)** (Ayet 93) O kavm, maâniyi müdrik ve nâtık olmadıklarından, söz anlayamıyorlardı. **(Kalu)** (Ayet 94) Onlar hâl dili ile **(inne ye'cüce ve me'cuce)** (Ayet 94) tahkik, devâîy-i (içten gelen bir duyguyu teşvik edici haller) ve hevacis-i (kuruntular) vehmiye ve vesavis-i (vesveseler) ve nevazi-i (yerinden sökme) hayaliyle, **(Müfsidune fil'ardı)** (Ayet 94) nizama münafi, rezail ve şehvete teşvik, nizamın ihlâlini ve kavanin-i (kanunlar) hayriye ve kavaid-i (kaideler) hikemiyyenin harabını mûcib amellere terğib ve adalete münafi ve zer' (ekim, ziraat) ve neslin fesadını muktazi fetih ve hadisat, heva bid'atleri ihdası ile «arz-ı bedende» ifsâd edicidirler. **(Fehel nec'alü leke harca)** (Ayet 94) İmdi **(Alâ en tec'ale beynenâ ve beynehüm seddâ)** (Ayet 94) Onlarla bizim aramızda bize tecavüz edemiyecekleri bir sed, yükselemiyecekleri bir mânia yapmanız için bizler, kemâlât ve süver-i ilmiyemizle sana yardım etsek olmaz mı?» dediler. İşte bu set; hadd-i şer'i ve hikmet-i ameliyeden olan «hicab-ı kalbidir.» **(Kale mâ mekkenni fihi rabbî hayrün)** (Ayet 95) Zülkarneyn, «Rab'bimin beni ikdar eylediği tecrübe ve maşrik ve mağribte seyr ile hâsıl olmuş olan maâniyi külliye ve cüz'iye daha hayırlıdır. **(Fe'iynunî bikuvvetin)** (Ayet 95) İmdi siz, bana itaat ve amel ile yardım ediniz. **(Ec'al beyneküm ve beynehüm redmâ)** (Ayet 95) Sizin ile onlar arasında gayet kuvvetli hikmet-i ameliye ve kanun-i şer'i seddini yapayım. **(Atunî züberel hadîdi)** (Ayet 96) Bana suver-i ameliye demir parçalarını getiriniz» dedi. **(Hattâ izâ sâvâ beynessadefeyni)** (Ayet 96) Taki ta'dil ve takdir ile iki dağın tepelerine müsavi geldiği vakit **(Kalen fühu)** (Ayet 96) Kuvâ-yı hayvaniyeye; fezâil-i ahlâktan olan «maâni-yi cüziye» ve «Hey'et-i nefsâniye» ile bu sûretlere «nefh» ediniz» dedi. **(Hattâ izâ cealehu nârâ)** (Ayet 96) Tâki, ulum cümlesinden, a'mâlin keyfiyetinin beyanını ihtiva eden, başlı başına bir ilim olduğu vakit, **(Kale âtunî üfriğ aleyhi kıtrâ)** (Ayet 96) ilim ile amel beyninde (arasında) tavassut etmekle, (vasita almakla) ruh-i insani ile beden arasında «ruh-i hayvaninin tavassut eylediği» gibi, «ilim ruhuyla», «amel cesedi» müttehid olmak için «ilimle amel beyninde tavassut eyliyen niyet ve kasd erimiş bakırını getiriniz, onun üzerine dökeyim» dedi. Bu suretle; âmâl parçalarından ulum-i ahlâk nefhaların-

dan eriyip dökülen azâim (sebatlar) ve niyyat (niyetler) bakırlarından bir sed, yâni, temel ve binâ hâsıl olmakla «nefis onunla mutmain» oldu ve tedbir ve iman eyledi **(Femestâ'ü en yezheruhü)** (Ayet 97) Binaenaliye bu seddin, kendileri için, def'i ve istilayı mümkün olmıyan amellere ve hacetlere müştemil ve şanının murtefi olması dolayısıyle, artık o sedde yükselmeğe (çıkmaya) **(Ve mestetâ'ü lehü nakbâ)** (Ayet 97) ve melekât ve âmâl ve ezkâr ile mustahkem olduğu cihetle onu delmeğe kadir olamadılar. **(Kale hâzâ rahmetün min rabbî)** (Ayet 98) Zülkarneyn: «Bu «sed yığını kanunu», Rab'bimden kulları üzerine emniyet ve bekalarını mucib olan bir rahmetdir.» **(Feizâ câe va'dü rabbî ce'alehü dekkâ'e)** (Ayet 98) Şimdi «kıyamet-i suğra» ile Rab'bimin va'di geldiği vakit, mevt ve âlât-ı bedeniyenin harabı zamanında onunla amel mümteni' olduğundan, o vakit, Rab'bim o seddi bâtıl ve münhedim (yıkılmış) kılar. **(Ve kâne va'dü rabbî hakkâ)** (Ayet 98) Ve Rab'bimin vadi hak ve sâbit olmuşdur.

(Ayet 99) **(Ve terekna ba'dehum yevme izin yemûcü fî ba'din)** O günde heylulet (mâni olma - araya girme) olmaksızın, ruh'da ictimaları dolayısıyla bütün kuvây-ı «ihtilât eder bir halde» terk ederiz. Izdırab ve ihtilât ile bir kısmı diğer kısmında temevvüc ederler. **(Ve nüfiha fissûri)** (Ayet 99) Ve «neş'e-i sâniyede» ba's olunmak ve dirilmek için Sûr da nefh olunur **(Fece mağnâhüm cem'â)** (Ayet 99) Bütün kuvâyı cem' etmeklikle cem ederiz. Yâhut, mânâ: Hâl-i fenada «kıyameti kübra» ve Hak'kın zuhuru sebebiyle, o makamda; ilim ve hikmetin irtifaı ve gayrin ve fiilinin intifası (yok olması) ve «ef'al-i İlâhiyenin tecellisi» hâl ve ibaha ma'nâsının zuhûru dolayısıyle Rab'bim, o seddi medkuk, (toz haline getirme) bâtıl ve münhedim kılar. Ve o zaman, bâzı kuvâyı hayran olarak, bâ'zı kuvâyı da temevvüc (dalgalanma) ve hareketi olmıyan «şey'-i vahid» hükmünde, muhtelif oldukları halde terk ederiz. Ve hâl-i bekada «vucûd-i hakkani» ile icâd etmekle; Sûr da nefih olunur ve kâffesini tevhid ve istikamet ve temkinde ve nefisleri ile değil, Allah ile olmakta cem eyleriz.

(Ayet 100) **(Ve aradnâ cehenneme yevmeizin lilkâfirîne ardâ)** (Ayet 100) Yâni, En'am Suresinde zikr olunduğu gibi, «Kıyamet-i suğra» gününde «Hak'tan mahcub olanlar» niyran (cehennem) ve azabın envaı ile muazzeb olurlar. Yâhud manâ: O şuhudda cehennemi kâfirlere arz etmekle (göstermek suretiyle) arz ederiz. Yâni, «kıyamet-i kübra» sahibine; «kâfir ve mahcubların cehennem ateşinde muazzeb oldukları zâhir olur.» demektir. **(Ellezîne kânet a'yünühüm fî ğıtâin an zikrî)** (Ayet 101) O mahcublar; gözleri, zikrimizi mûcib olan âyât ve tecelliyât-ı sıfatımızdan mahcub ve perdede olanlar **(Ve kânû lâ yesteti'ûne sem'â)** (Ayet 101) ve âyâtımızı işitmeğe kadir olamayanlardır.

(Ayet 108) **(Lâ yebğûne anhâ hıvalâ)** Menzilleri «kuddus cennetlerinde» olanlar, orada muhalled (daimi surette mukim kılınmış olan, ebeden bulunan) olub, oradan tahavvül etmek, başka bir yere değişmek istemezler. Çünkü istidatlarının iktiza eylediği kemâle baliğ olduklarından, o kemâlin ilerisine iştiyakları yoktur. Bu kemâlin ilerisinde bir kemâl bulunsa dahi, onlar o kemâli idrak etmediklerinden ona zevk ve şevkleri olmaz. Gayri ile Hak'tan mahçub olan müşrikin mukabelesinde olmaları ve cennetlerinin; «Firdevs cenneti» olması, bu mü'minlerin, ancak kemâllerinin fevkında bir kemâl olmıyan, istidatları kâmil muvahhidler olduğuna delalet eder. Binaenaleyh mertebelerinin ilerisinde tahavvül etmek istiyecekleri bir şey kalmaz.

(Ayet 109) **(Kul lev kânel bahrü)** Habibim de ki: «Eğer suretleri kabil (kabul eden) olan ve zuhûrda onlara imdad eyleyen «Heyûlâ denizi; **(Midâden likelimâti rabbî)** Rab'bimin «maâni-yi hakayık-ı a'yan» ve ervah kelimatına mürekkeb olsa; **(Lenefidelbahrü kable en tenfede kelimâtü rabbî)** (Ayet 109) deniz tükenir. Rab'bimin kelimatı tükenmez. Çünkü, kelimat, «gayri mütenahidir» mütenahinin ise gayr-i mütenahiye vefası mümtenidir. Allah Teâlâ Hazretleri a'lemdir. (en iyisini bilendir.)

MERYEM SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Kâf. Hâ. Yâ. Ayn. Sâd)** Geçen bahislerde beyan olunmuştur ki, Rab'bine nida ve dua eyleyen herbir tâlib, ancak hâl lisanıyla dua eylediği ve bilsin ve bilmesin, o halde, «istidadının iktizası hasebiyle, matlûbunun masdarı olan isim» ile nida ettiği vakit icabete müstehak olur. Zira feyz ve atâ, ancak istidad hasebiyle olur. İstidad ise, ancak o ismin muktezasını tâleb eder ki, o vakit, matlûbunu ifade etmekle «hacetini bitiren» ve «noksanını cebr eden ismin tecellisiyle» ona icabet eyler. Meselâ; mariz (hasta) olan bir kimse «Yâ Râb...» dedikde muradı «Yâ Şâfi» dir. Zira, Hak Teâlâ Hazretleri, icabeti zamanında «Şâfî ismiyle» marazından (hastalığından) beri (uzak) kılar. Keza, fakir nida eyledikte ona da «Muğni (zengin eden) ismiyle» icabet eyler. Çünkü, fakirin Rabbi; «o isimdir.» Zekeriya Aleyhisselâm din işlerinde, makamına kaim olacak bir velinin, kendisine bağışlanması için Rab'bine nida eyledi. Bunun için iki il-

let koşarak (sebeb öne sürerek) itizar ve iki şeyle tevessül eyledi. Biri: **(Kale rabbi inniy vehenel' azmü minni veşte'alerre'sü şeyba)** (Ayet 4) «Ey Rabbim! Benim cismimi tutan kemiklerim zayıfladı. Ve başımın ihtiyarlığı ululandı. Yâni, saçlarım ağardı» diyerek, zayıf ve şeyhuhete (pirliğe, ihtiyarlığa) ve din işleri ile kaim olmaktan vehn (dermansızlık) ve acz ile tevessüldür ki, buna «Kâfi» ismiyle icabet olunub, za'fına kifayet ve kuvvet vererek, veled ile teyid eyledi. Sonra **(Ve lem ekün bidu'âike rabbi şekkiya)** (Ayet 4) ,ve «Ey rabbim, sana duam ile hiçbir halde hâiv (ümidsiz olan; mahrum, meyus kalan), hâsir (zarar, ziyana uğrayan) ve merdud (red olunmuş) olmadım» sözüyle, Hak Teâlâ'nın, kadimde kendisine olan inayetine tevessüldür ki, buna da «Hâdi» ismiyle icâbet ederek beşâret va'diyle matlubuna hidayet eyledi. Zira, lâzımı olan selb-i şekâvet ile işaret eylediği vechiyle, şekâvetin selbini müstelzim olan, saâdeti iktiza eyliyen inayet, ademde olan aynine ve istidadının, kendine münasib bir saâdeti iktiza eylediğine ezelde Allah Teâlâ'nın ilmidir. ki, bu da; ayninin vücûdu zamanında, Hak'kın kendisi için o kemâli iradesinin aynıdır. Binaenaleyh onun zâtını, o kemâle hidayet etmek behemehal lâzımdır. Hidayet ise ancak tevfik ile tam olur. Tevfik, matluba mu'di (emanet olarak veren) olan, muvafık esbabı tertibden ibarettir. Zekeriya Aleyhisselâm, bu esbabı muvafık bulmayıb hilâfını bulduğundan korkdu **(Ve innî hıftül mevâliye min verâiy)** (Ayet 5) sözüyle, kendinden sonra kalacak emmi zadelerinin bu işe salahiyeti olmadığında, korku ile ihtizar eyledi. Ona da «Vâkî» ismiyle icâbet ederek, emmizadelerinin şerlerinden vikaye eyledi (korudu). **(Ve kânetime'ti âkirâ)** (Ayet 5) Ve «Benim zevcem aslında kısır olmuşdur» sözüyle, esbabının bulunmadığı, dolayısıyla kendi neslinden veli bulunmasının imtinaı ile i'tizâr eyledi. Ona da «Alîm» ismiyle icâbet etti. Zira, Allahu Teâlâ, Zekeriya Aleyhisselâm'ın, müsebbibin imtinaına delil getirdiği esbabın, mevcud olmadığını biliyor ve esbabın olmadığı ile beraber, olduğunu da biliyordu. Ve melâikenin, İbrahim Aleyhisselâm'ın zevcesine: «Rab'bin böyle buyurdu, Rab'bin ilim ve hikmet sahibidir» dedikleri gibi, Hak ilminin taâlluk eylediği bir şey'in her halde olması lâbüd (gerekli) ve lâzım olduğundan: **(Yâ zekeriyyâ innâ nübeşşirüke bi gulâmin)** (Ayet 7) «Ey Zekeriya! seni, ismi Yahya olan bir oğlan ile tebşir ederiz (müjdeleriz) ki, bundan evvel, başka birisini bu isimle tesmiye etmemişizdir.» buyurarak oğlanla tebşir ve ilmin muktezasına hidayet edince, Zekeriya, âlem-i hikmetde esbab ile âdetleşmiş olduğundan, bundan teaccüb ederek: **(Ennâ yekûnü lî gulâmün)** (Ayet 8) «Ey Rabbim! ne keyfiyetle benim oğlum olur? Halbuki zevcem öteden beri kısır-

dır, ben de ihtiyarlıktan kuruluğa baliğ oldum. Erkân-ı bedenimde rutubet namına bir şey kalmadı» diyerek, tekrar esbabın bulunması ile Hakka rücû eyledi. Zira, Zekeriya Aleyhisselâm, mevâlisinin bu işe ehliyeti olmadığından, her ne kadar neslinden olmasa da, din işiyle kaim olmakda onun yoluna sülûk eder ve işine sahib olacak ve yerini tutacak hakiki bir veled istiyordu. Bunun üzerine, Allahu Teâlâ Hazretleri, **(Kaâle kezâlike, kaâle rabbüke hüve aleyya heyyinün vekad halaktüke min kablü velem tekü şey'â)** (Ayet 9) kavliyle, beşâreti tekrar ve «kudret-i Hakda» bu işin kolay olduğuna hidayet edince, Zekeriya buna delâlet edecek bir âlâmet iltimas eyledi. Hak Teâlâ Hazretleri o alâmete, Hidayet ve Sadık ismiyle vâdini incaz (vadi yerine getirmek) ve kendisine «Yahya'yı» bağışlamakla merhamet ediyordu. İmdi vâd ve beşaret haliyle beraber ânifen(biraz evvel) zikr olunan «ahval-i erbaa» Zekeriya'ya beş isimle rahmet suretiyle icabeti iktiza eyledi. Bu beyan üzre. (Kâf), Hal-i zaif ve şeyhûhet ve aczinin iktizâ eylediği Kâfi ismine, (Hâ) Zekeriyâ'ya inayetinin ve matlûbunu kendisi için iradesinin iktizâ eylediği «Hâdi» ismine, (Yâ), mevâliden korkması halinin iktiza eylediği «Vâki» ismine, (Ayn) esbabın ademini izharının iktiza eylediği, «Alîm» ismine, (Sad) vadin iktiza eylediği «Sâdık» ismine işarettir. Ve bu ahvalde matlabının ifazası ve veledin bağışlanması ile Rahim olan işbu esma-i hamsenin (beş isim) mecmuudur. İmdi bu hurufun fikir ve ta'dâdı, bu esmanın kendileriyle hâsıl olduğu bu sıfatın zuhuru, Zekeriya kuluna, nidası zamanında, Rahmetin zuhurudur. Ve bu esmanın zikri, imanın vucudundan ibaret olan Rahmetin zikridir. Bu sebebden İbni Abbas Radiyallahü Anha: «(kâf) «Kâfi» dir, (ha) «Hadi» dir, (ya) «Vâki» den, (ayn) «Alîm» den, (sad) «Sadık» dan ibarettir» buyurmuşdur. Allahu Teâlâ a'lemdir.

Bu makamda enfüse tatbik şudur ki: Ruh, Zekeriya'sı, akıl heyûlânı istidadı makamında, hafi bir nida ile nida ederek, za'fından iştikâ (şikayet) ve Hak'kın inayetine tevessül eyledi. Ve kuvay-ı nefsaniye emmizadeleri havfından ve nefis kadınının «veled-i kalbi» doğurmadığından şikayet eyledi. **(Fehebli min ledünke veliyyâ yerisünî ve yerisü min âli ya'kube)** (Ayet 6-7) Ve indinde «akl-ı fiili Yakub'unun âline ve baa vâris olacak bir veled bağışla **(Vec'alhü Rabbi radıyyâ)** (Ayet 7) ve onu kemâlat-ı marziyye ile mevsuf kıl.» **(Yâ zekeriyyâ innâ nübeşşirüke bigulâminismühü Yahyâ lem nec'al lehü)** (Ayet 8) «Ey Zekeriya! biz, seni, ebedî hayatı dolayısıyle ismi «Yahya» olan kalb oğlanı ile tebşir ederiz.» **(Kaâle rabbic'alli ayeten)** (Ayet 10) Zekeriya: «Ey Rabbim! benim için, kendisiyle ona vâsıl olacağım bir alâmet yıl.» **(Kaâle âyetüke ellâ tükellimennâse selâse le-**

yâlin seviyyâ) (Ayet 10) Hak Teâlâ Hazretleri: «Senin alâmetin, tam üç gece umur-ı tabiyyeye karışmak ve şevagıl-ı hissiye ile meşgul olmak suretiyle havass insanlarına kelâm etmemekliğindir» dedi. **(Fe'evha ileyhim en sebbihû bükreten ve aşiyyâ)** (Ayet 11) Bunun üzerine, Ruh Zekeriya'sı «Fuzulu terk ve riyazatla, herbiriniz kendisine has olan ibadetinizde dâim olunuz» diye havass kavmine işaret eyledi. **(Ya yahyâ)** (Ayet 13) Ey kalb-Yahya'sı! **(Huzil kitâbe bikuvvetin)** (Ayet 13) Sen «Akl-ı Furkanî» tesmiye olunan kitabı kuvvetle al. **(Ve ateynâhül hükme sabiyyâ)** (Ayet 13) Ve biz «Kalb Yahya'sına» sabî iken velâdet-i mâneviyeye yakin bir zamanda hikmeti verdik. **(Ve hanânen min ledünna ve zekâten)** (Ayet 14) Ve indimizden kemâli «tecelliyat-ı sıfat» ile rahmet ve tecrid ile takaddüs ve taharet verdik. **(Ve kâne takiyyâ)** (Ayet 14) Ve kendisi «sıfat-ı nefisden» ictinab edici olmuşdu. **(Ve berren bivâlideyhi)** (Ayet 14) Ve o vâlidîni olan ruh ve nefse ikram edici olub, cebbar ve âsi olmamışdı. **(Ve selâmün aleyhi yevme vülide ve yevme yemûtü ve yevme yüb'asü hayyâ)** (Ayet 15) Ve doğduğu vakit de fenâ ile olduğu, fenadan sonra bekâ ile Allah'la diri olduğu halde dirildiği vakit, ona mevâd mulâbesesinden tenzih ve takaddüs vardır.

(Ayet 16) **(Vezkür fil kitâbı meryem)** «Habibim! ehlinden, mekân-ı şarkıyye kaçdığı zaman, Meryem'i kitabda zikr et.» Mekân-ı şarki; «alem-i kudsi mekânıdır.» Zira Meryem, tecerrüdü ve tabiat mekânından ve nefis karargâhından ve ehli olan kuva-yı nefsaniye-yi tabiiyeden kaçdığı zaman, Ruh-i kudse ittisal etmişdi. **(Fettehazet min dûnihim hicâba)** (Ayet 17) Meryem, ehlinin verasında (arkasında) bir hicab ittihaz eyledi. İttihaz eylediği hicab, kuvâ-yı maddiye âleminin baliğ olduğu ve seyrinin uzayabildiği gayet ve nihayetden ibaret olan «hicab-ı sadır» ile «âlem-i nefs» ehlinden mümteni bulunan Hazıre-i kudsdür. Meryem'in tecerrüd ile âlem-i kudsiye terakki etmediği müddetçe «Ruhul-kudsun» Meryem'e irsâli mümkün olamazdı. Nitekim **(Fe'erselnâ ileyhâ rûhanâ)** (Ayet 17) tecerrüd edince biz, «Meryem'e Ruhumuzu gönderdik» kavliyle Cenâb-ı Hak bundan haber vermişdir. **(Fetemessele lehâ beşeren seviyyâ)** (Ayet 17) Ruhumuz Meryem'e güzel surette bir beşer olarak temessül etti. Ruhul-kuds, Meryem'e endamı mütenasib, güzel sûretli bir beşer halinde temessül etmiş, Meryem'in nefsinin onunla müteessir ve müste'nis (ünsiyet, yakinlık peydâ eden) olub da, cibillet muktezası üzre hareket etmesi ve eserin hayalinden tabiate sirayet ederek, şehvetinin hareketiyle, uykuda vâki olan ihtilâm gibi inzal etmesi ve nutfesinin rahme atılarak, o nutfeden veledin halk olunması içindir. Beyanı yukarda geçmişdir ki, uykuda kuvây-ı bedeniye

ef'alinde tâtil (işden, güçden ayrılmak, tatil etmek) olduğu gibi, vahiyde de kuva-yı bedeniye tâtil olunduğundan, vahy menamât-ı sâdıkaya (uykular) yakındır. Binaenaleyh: Hayalde görünen ve ıstılahımızda; «kalb» tesmiye olunan «nefs-i nâtıkaya» vârid olan hallerin ve «nefs-i nâtıkanın», «ervah-ı kudsiyeye» ittisallerinde kâffesi, tabiat ve nefs-i hayvaniyeye de sirayet eyler. Ve beden onlardan münfail olur. İmdi pedersiz olarak, yalnız bir nutfeden «veled» tevellüdünün mümkün olduğu şu vecihledir ki, veledin tekevvünününde erkeğin menisi; peynirde peynir mayası, kadının menisinin, süt menzilesinde olduğu, ulûm-i tabiiyyeden sâbit olmuşdur. Akdini tutdurmak erkeğin menisinden, in'ikad (bağlanma-akd edilme) yâni, tutulmak; kadının menisindendir. Fakat erkeğin menisi; «kuvve-i akde» ve kadının menisi: kuvve-i mün'akide ile münferid olur mânâsına değildir. Belki erkeğin menisinde kuvvei akdenin daha kuvvetli kadının menisinde kuvve-i münakiddenin daha kuvvetli olduğu mânâsınadır. Yoksa eğer biri sırf akde, diğeri sırf mün'akide olmak üzre münferid olsalar, bir şey olmak üzre birleşmeleri mümkün olmazdı. Erkeğin menisi, veledden cüz'i olmak üzre münafiz olmazdı. İmdi bu beyan üzre kuvâsı kuvvetli ve nefsi şerif kadınların mizaçları olduğu gibi, kadının mizacı kavi ve zükûrî, yâni erkekliğe mensub ve ciğerinin mizacı hararetli olduğu zaman, o kadının sağ böbreğinden ayrılan meni, sol böbreğinden ayrılan meniden daha çok hararetli olur. Bu ikisinin rahimde ictima ettikleri ve rahimin mizacı cezb ve imsakda kuvvetli olduğu zaman; sağ böbrekten ayrılan meni, akd kuvvetinin şiddetinde; erkek makamında, sol böbrekten ayrılan meni de kadın kuvvetinde, kadın menisi makamında kaim olur, derhal veled tekevvün eyler. Keyfiyet bundan ibarettir. Hususiyle nefis «ruhul-kuds» ile müeyyed ve kuvvetlenmiş olursa; ruhul-kudse ittisalinin eseri tabiat ve bedende sirayet eder ve mizacı tagayyür eyler. Meded-i ruhanî ile cemi kuvâ, nefsin efaline imdad eyler. O vakit, kıyas ile zabt olunamıyacak derecede nefis ef'alin daha çok kudretli olur. Allahu Teâlâ â'lemdir.

(Ayet 21) **(Linec'alehû âyeten linnâsi)** Ve onu insanlara ba's ve nuşura delâlet edici bir âyet kılmamız **(Rahmeten minnâ)** (Ayet 21) ve onunla insanları şer'i hüküm ve maârifle tekmil ve şu fiilimiz sebebiyle hidayet etmemiz için Rab'bin böylece hüküm eyledi. Binaenaleyh o, Rahmet-i İlâhiye-yi mânevîyenin sûretidir. **(Ve kâne emren makdıyyâ)** (Ayet 21) Bu ise, ezelde levhde mukadder olmuş idi. İbni Abbas Radiyallahü Anh'dan mervidir ki, Cibril'in: **(İnnema ene resulu rabbike liehebe leki gulamin zekiyya)** (Ayet 19) «Ben, ancak sana pâk bir oğlan bağışlamak için, Rabbinin elçisiyim» sözüyle

Meryem, Cibril ile mutmain olunca; Cibril Meryem'e yanaşarak, gömleğinin yâni; bedeninin cebibinde nefih eyledi. İşte zikr ettiğimize göre meselâ; çok def'alar, inzale sebeb olan şehvet arzusu ve sarma, sımak gibi o nefih Meryem'in inzalinin sebebidir. Meryem'e temessül eden Ruh'un, nuzul ve ittisalinde ve Meryem'in nutfesine taâllukun'da İsa Aleyhisselâm'ın ruhu olduğu denilmiş ise de, hak olan o ruhun ruhul-kuds olmasıdır. Zira «Ben, sana pak bir oğlan bağışlamak için elçiyim» dediği veçhiyle yâni, Cibril, İsa'nın vücûduna sebeb faili olmuş idi. Halbuki Ruh-i İsa'nın nutfeye ittisali, ancak nutfenin rahimde husulunden ve imtizaç ve ittihad ile ruhu kabule elverişli bir mizacı kabul edecek derecede rahimde istikrarından sonra olabilir.

(Ayet 22) **(Fehamelethü fentezebet bihî mekânen kasıyyâ)** Meryem, İsa'yı haml etmekle evvelki mekân-ı şarkiden, daha uzak bir mekâna çıkarıldı, i'tizâl (bir tarafa çekme) eyledi. Çünkü Meryem, İsa ile âlem-i tabiat ve ufk-i cismaniden ibaret bulunan, mekân-ı garbîde vaki olmuşdu. Bu sebebden **(Fe'ecâehel mehâdû ilâ ciz'innahleti)** (Ayet 23) buyurdu ki, doğurmak, hazreti Meryem'i, nefis hurmasının göğüne ilcâ (zorlama) eyledi. **(Fenâdâhâ min tahtihâ)** (Ayet 24) Cibril, Meryem'e; makamı olan kalb makamına nisbetle, süflî olan cihetten, yâni rüsvaylığına sebeb olan, hamli dolayısıyle, asıl mahzun olduğu âlem-i tabiat cihetinden: **(Ellâ tahzenî kad ce'ale Rabbüki tahteki seriyyâ)** (Ayet 24) «Ey Meryem sen, mahzun olma, tahkik Rab'bin, ilm-i tabiden ve yalnız senin nutfenden yavrunun doğduğunu gördüğün gibi, Allahu Teâlâ'nın sana tahfiz ve seni istifa eylediği tevhid-i ef'al ilminden, senin tahtında bir cedvel, (su arkı) akar bir su kıldı» diye nida eyledi. **(Ve hüzzî ileyki biciz'innahleti tüsâkıt aleyki rutaban ceniyyâ)** (Ayet 25) Ve ruh-i kudse ittisalin sebebiyle, ruh semasında uzanan ve riyazatla ve heva ve hayat suyundan mahrumiyet sebebiyle kuruduktan sonra, hakiki hayatla tazelenen, yeşillenen ve maârif-i mânevî yemişlerini veren «nefis hurmasını», fikir ile hareket etdir. Sana hakayık ve maârif, yemişlerinden kemâl bulmuş «olgun hurmalar» düşürsün. **(Fekülî veşrebî ve karrî aynâ)** (Ayet 26) Üst tarafından düşen hakayık ve maârifi ilâhiye, mevahib, ahval ve sıfat tecelliyatı ilimleri hurmalarını ye ve Cenab-ı Hak'kın **(Le'ekelu min fevkihim ve min tahti ercülihim)** (Maide Suresi, Ayet 66) buyurduğu vechiyle, alt tarafından da ceryan eden ilm-i tabii ve bedâyi', ziğ ve garaib «ef'al-i ilahiye ilmi» ve tevekkül ve tecelliyat-ı ef'al ve ahlak ve mekasib (kazanç kesb, kâr) ilimleri suyundan iç ve mesrur ol. **(Feimmâ terâyinne minelbeşeri eheda)** (Ayet 26) Eğer ziğ ve hikmet ile ebda ve kudretden ve

zâhir sebeblerle hakayıkdan mahcub olan ehl-i zâhirden âdet ile kalmış, vehim ile meşreb, yâni, karışık, Hak'kın nurundan mahcub akılları ile ihticabları dolayısıyla, senin sözünü anlamıyan ve seni ve halini tasdik etmiyen beşer cinsinden bir kimseyi görürsen, **(Fekulî innî nezertü lirrahmâni savmâ)** (Ayet 26) «Tahkik ben, Rahman'a oruç nezr ettim» de, yâni istek hakkında onlara birşey söyleme ve kendileri için kabulu mümkün olmıyan birşeyde onlarla mücadele etme, taki çocuk kendisini hali ile söylesin.

(Ayet 33) **(Vesselâmü alayye yevme vülidtü ve yevme amûtü ve yevme üb'asü hayyâ)** Zâtımın bile madde ile muhtecib olmıyan, mücerred ve mukaddes zevatından olduğu için, Yahya Aleyhisselâm'a olduğu gibi, mevâtın-ı selâsede, doğduğum, öldüğüm, dirildiğim zamanlarda, ayıb ve noksanlardan selamet, benim üzerimedir. Selâmın mânâsı; maddeye taalluk vasıtasıyla lâhık olan ayıblarından münezzeh olmakdır. **(Zâlike ıysebnü meryeme)** (Ayet 34) İşte şu Meryem'in oğlu İsa'dır. **(Kavlel hakkıllezî fihî yemterûne)** (Ayet 34) Hak Teâlâ Hazretlerinin, zat-ı mücerrede-i ezeliyeden ibaret olan kelimesidir. **(Mâ kâne lillâhi en yettahize min veledin)** (Ayet 35) Hak Teâlâ ile beraber başka bir şeyin vücûdu mümteni olduğundan, Allah Teâlâ'nın veled ittihaz etmesi sahih ve caiz olmadı. **(Sübhânehu)** (Ayet 35) Allah Teâlâ hazretleri kendisiyle bir şey mevcud olmaktan münezzehdir. **(İzâ kadâ emren feinnemâ yakulü lehü kün feyekûn)** (Ayet 35) Bir işi hüküm eylediği vakit onu, zaman geçmeksizin, mücerred iradesinin taalluku ile ibdâ' eder.

(Ayet 40) **(İnnâ nahnü nerisül'arda ve men aleyhâ)** Kıyamet-i kübrada, «fenay-ı mutlak» ve şuhûd-i zâti ile yeryüzüne ve yer yüzünde bulunanlara Biz, ancak Biz vâris oluruz. **(Ve ileynâ yürce'ûne)** (Ayet 40) Kâffesinin rücûu ancak Bizedir. **(Vezkür fil kitâbi İbrahîme innehu kâne sıddıykan nebiyyâ)** (Ayet 41) «Habibim! Kitabında İbrahim'i zikr et ki, o Sıddık, yâni, çok sadakat sahibi bir nebi idi.» Sıdk her bir faziletin aslı ve her kemâlin mâliki ve her makamın mâyesi ve her mevhibenin istidadıdır. **(İz kaâle li ebîhi yâ ebeti lime ta'budü mâ lâ yesme'u ve lâ yubsirü)** (Ayet 42) İbrahim, babasına: «Ey babam! Taleb ettiğin ve te'siri kendilerine nisbet ettiğin, görmiyen ve işitmiyen ekvan ve masivaya niçin ibadet ediyorsun?» dedi. **(Ve lâ yuğnî anke şey'a)** (Ayet 42) Ve hakikatde tesiri olmadığı için, masivâ seni bir şeyden iğna edemez, seni bir şeyden kurtaramaz. **(Yâ ebeti innî kad câenî minel'ilmi mâ lem ye'tike)** (Ayet 43) «Ey babam! Bana muhakkak sana gelmeyen bir «tevhid-i zâti ilmi» gelmiştir. **(Kaâle selâmün aleyke)** (Ayet 47) İbrahim birçok muhavereden sonra babasına; «Sana selâm olsun, Allah senin zâtını, muh-

tecib olduğun mevaddan tecrid etsin. **(Se'estağfirüleke Rabbî)** (Ayet 47) Senin için Rabbime istiğfar mümkün olursa, nûr ile senin zâtını ve sıfatıyla senin sıfatının perdelerini ve ef'aliyle nefsinin hey'eti perdelerini setr etmesini taleb edeceğim» dedi.

(Ayet 51) **(Vezkür fil kitâbi Mûsâ)** Habibim! kitabında Musa'yı zikr et. **(İnnehu kâne muhlesan)** (Ayet 51) Tahkik Musa, **(Lâm)**'ın kesriyle «muhlis» idi. Yâni, sulûkunde zâtını ve ilmini zatullah için tecrid edici olmuşdu. Allah'ın masivasına hatta sıfatına bile iltifat etmiyor, belki **(Rabbi erinî enzur ileyke)** (A'raf Suresi, Ayet 143) kavliyle, sıfatı nefy ediyordu ki, bu **(Mâ zâğal basarü ve mâ tağa)** (Necm Suresi, Ayet 17) dır. Yâhud mânâ: Musa **(Lâm)**ın fethiyle muhlas idi, Allahu Teâlâ, Musa'yı eneiyyetinden halâs kılmış ve bakiyesini ifna ederek, «Tecelli-yi zâtıye-yi tam» ile Musa «tuğyan-ı mezkurdan» halis olmuş ve **(Felemmâ tecellâ rabbühu lilcebeli ce'alehü dekkân ve harre Musâ sa'ıka, felemmâ efaka kaâle sübhâneke tübtü ileyke)** (A'raf Suresi, Ayet 143) Yâni, vaktaki Rabbi, Musa'nın vucudu dağına tecelli edince; dağı parça parça ve mütelaşi kılıb Musa, bayılarak düşdü, fâni oldu. İfakat (bayılmaktan kurtulma, ayrılma) bulunca: «Seni tenzih ederim, eneiyyetimin zuhuru günahından sana rücu ettim» dediği gibi, hidayet ve Allah'ın temkini ile istikamet bulmuşdu. **(Ve kâne resûlen nebiyyâ)** (Ayet 51) Ve vahy ve ilham ile mueyyed bir Nebi ve İsrail oğullarını irşad için gönderilmiş bir Resul olmuş idi. Risalet makamı, helâl, haram gibi ahkâmı bildirici, salât ve sıyâm gibi vaziyetlere tenbih edici olduğu için, nübüvvet makamının dunundadır. Risalet; mükellefinin beyanına müteallikdir. Amma nübuvvet; ba's ve nüşur (tekrar dirilme) ve mead ve ahvali gibi maâniy-i gaybiyeden ve sıfat ve esmanın tarifi gibi maârif-i İlâhiyeden ve Allah'a lâyık olan tahmid (hamd etmek) ve temcidlerden (medh ve sena ile tazim) haber vermekten ibarettir. Velâyet ise, halk itibar etmeksizin zatullahda fenadan ibaret olduğundan, kâffesinin fevkındadır. Gerek risalet ve gerek nübüvvet, takdim eylediği cihetle makamların en şereflisidir. Velâyet; risaletle nübüvveti kıvamlandırıcı olduğu için velâyet hâsıl olmadıkça, nübüvvet ve risalet de mümkün olamaz. Bu sebebden Kur'ân'da, Musa'nın (Lâm'ın) fethiyle muhlas olmasını, Resul ve Nebi olmasına takdim eyledi. **(Ve kâne resûlen nebiyyâ)** (Ayet 51) kavlinde de nübüvveti, risaletten tehir etmesi, nübüvvetin daha şerefli medh ve tazime risaletten daha ziyade delâlet edici olduğu içindir. Şeref itibarı ile velâyeti, nübüvvet ile risaletden te'hir etmemesi, zira velâyet her ne kadar eşref ise de, bâtın olduğu için şeref ve fazlı bilinemez. Ancak «dikkat-i nazarla» ihtisas eylemiş ürefa, muhakkıkiyn olan bâzı kimseler velâyetin fazl ve şerefini bilir, gayrileri bilemez.

Bunun için velâyet, medih ve tâzimi ifade etmez. Keza «muhlisan» kavli ile yalnız velâyete iktisarda (iktifa eyleme-kısa kesme) her ne kadar velâyet şerefli ise de, yine medih ve tâzimi ifade etmez. Zira velâyet bâzı kerre nübüvvet ve risaletsiz bulunabilir. Nübüvvet ve risalet ise velâyetsiz bulunamaz, binaenaleyh Musa'nın ancak bu tertib üzre vasf olunması güzel olabilir.

(Ayet 52) **(Ve nâdeynâhü min cânibittûril eymeni)** Ve biz, Musa'yı münacat mahalli olan «sır makamında» «kalb Tûr'unun» nihayeti olan «vücud Tûr'undan» nidâ eyledik. Bu sebebden **(Ve karrebnâhü neciyyâ)** (Ayet 52) yâni, «münacat edici olduğu halde, Musa'yı kurbumuza (yakınlığımıza) nâil eyledik» deyib, Musa'ya kelimullah tesmiye eylemişdir. «Tûr'u» en şerefli ve en kuvvetli ve çok bereketli demek olan «Eymen» ile vasf etmesi, sadırdan ibaret bulunan «cânib-i Eyser» den (sol taraftaki) ihtiraz (çekinmek-yakınmak) içindir. Çünkü vahy ancak «vadi-yi mukaddes» denilen RUH aleminden gelir.

(Ayet 57) **(Ve refağnâhü mekânen aliyyâ)** Biz, İdris Aleyhisselâm'ı yüksek bir mekâna ref' eyledik. Eğer mekân «mekânet» manasına olursa yüksek mekân; İdris'in Allah'a kurbeti ve «ayn-ı cemden» makam-ı velâyetde olan mertebesidir. Eğer bildiğimiz mekân mânasına olursa o vakit; yüksek mekân, feyezan eylediği vakit, felek-i şemsin mahrek ve maşukundan feyezan eylediği cihetle, asılda ve mebde-i evvelide «Ruh-i İsa'nın merkezi» İsa'nın karargâhı olan felek-i rabi, dördüncü göktür. **(İzâ tütlâ aleyhim âyâtürrahmâni)** (Ayet 58) İş bu enbiya-yı kirama, Rahman'ın âyetleri okunduğu vakit, nefis ile her âyetten zahirini, kalb ile bâtınını işidirler ve sır ile haddini fehm ederler ve ruh ile matlama suud ederler. Ve o âyetde tecelli eylediği sıfatla mevsuf olaraktan, mütekellimi müşahede ederler. **(Harrû sücceden ve bu kiyyâ)** (Ayet 58) Ve o âyetin keşfeylediği sıfatla zuhuru zamanında tecelli eylediği o isimde fâni olub, Rahman, yâhut, Allah isminin müştemil olduğu sair sıfatlarla müşahedesine iştiyakları dolayısıyle ağlarlar. Şâirin «Uzaklaşırsalar ağlar onlara iştiyakından; Yakınlaşırlarsa ağlar yine havfü firakından» dediği gibi, uzaklaşmak korkusu ile nefsin bekasını müstelzim olmazsa, bu ağlamak kalbin ağlamasıdır.

(Ayet 59) **(Fehalefe min ba'dihim halfün edâ'ussalâte vettebe' uşşehavâti)** Bunlardan sonra, nefis makamında oldukları için huzur namazını izae (zâyi) eyliyen bir kavim bunlara halef oldu, Huzur, ancak kalb ile olduğundan, kalbsiz salât olmayıp, ancak kalb ile olabilir. Ve kalb makamından, nefis sıfatları ile bu ihticabları sebebiy-

le, kendilerine şehevat ittiba lâzım gelip şehevata ittiba (uymak-tabi olmak) eylediler. **(Fesevfe yelkavne ğayyâ)** (Ayet 59) Onlar, şer ve dâlâle mülâki olacaklardır. Çünkü, şehevata ittiba'ları artdıkça hicab ve dalâletleri ziyadeleşir. Nebi Aleyhisselâm'ın: «Bir günahdan sonra olan diğer bir günah, evvelki günahın ukubetidir» buyurduğu vechiyle, günahlar biri biri üzerine teraküm eyler.

(Ayet 60) **(İllâ men tâbe)** Ancak, evvelki günahdan tövbe edib de kalb makamına rücu eden **(Ve âmene)** (Ayet 60) ve yâkin ile iman eden **(Ve amile sâlihen fe'ulâike yedhulûnel cennete)** (Ayet 60) ve fazileti iktisab ile sâlih amel işliyen kimseler; iman ve amelde olan derece ve istihkaklarına göre «cennet-i mutlakaya» dahil olurlar. **(Ve lâ yuzlemûne şey'a)** (Ayet 60) Ve hal ve makamlarının iktiza eylediğinden bir şey'i noksan olunmazlar. **(Cennâti adnin)** (Ayet 61) Dereceleri hasebiyle nefis, kalb ve ruh makamlarından mürekkeb **(İlleti ve aderrahmânü ibâdehu bilğaybi)** (Ayet 61) «celâl-i naimî» nimetlerinin asıl ve fürûunu ifaza edici olan Rahman'ın, kullarına, o nimetlerden gaib oldukları halde «vad eylediği cennetlere girerler.» **(Lâ yesme'ûne fihâ lağven illâ selâma)** (Ayet 62) Onlar, o cennetlerde boş lâf işitmezler, ancak onları noksanlardan sâlim kılan ve mevaddan tecrid eyliyen maârif ve hikemi işidirler. **(Ve lehüm rızkuhüm fihâ bükreten ve aşiyyâ)** (Ayet 62) Ve o cennetlerde, onların daima rızıkları vardır. Yâhud mânâ: «Kalb cennetinde»; «ruh güneşi nurunun zuhuru sabahında» ve «nefis cennetinde»; «ruh güneşinin gurubu akşamında» onların rızıkları vardır. **(Tilkel cennetülletî nûrisu min ibâdinâ men kâne takiyya)** (Ayet 63) Şu, bir «Cennet-i mutlaka» dır ki, kullarımızdan takva sahibi olan kimseleri, mutlaka takvası hasebiyle ona vâris kılarız. Eğer rezâil-i measiden sakındı ise; ona nefis yâni; «âs'ar cenneti», eğer tevekkül ile ef'alinden sakındı ise; ona «kalb cenneti» ve «tecelliyat-ı ef'al huzurunu», eğer kalb makamında sıfatından sakındı ise; ona «sıfat cenneti» ve eğer fena fillah ile zâtından ve vücudundan sakındı ise; ona «zât cenneti» ni miras kılarız.

(Ayet 64) **(Ve mâ netenezzelû illâ bi emri rabbike)** Biz, ancak Rab'binin izin ve emriyle tenezzül eyleriz. Melâikenin tenezzülü ve nefsin «Mele-i âlâya» ittisali, ancak iki şeyle olabilir. Biri; «cevher-i ruhun» kendisi ile «âlem-i alâya» münasib olduğu «safa-i fıtrî» ve «istidad-ı aslîdir.» Birisi de: tasfiye ve tezkiye ile olan istidad halidir. Ve istidadda; mücerred tasfiyenin husulü de kifayet etmez, belki muteber olan; «melekedir.» Zirâ **(İnnellezîne kaalû rabbünallahü sümmestekaâmû)** (Fussilet Suresi, Ayet 30) âyetinde: melâikenin tenezzülü, melekeye (mülke) delalet edici temkinden ibaret bulunan «is-

tikamete müretteb» kılınmışdır. Keza şeytanların tenezzülünde de **(Tenezzelü alâ külli effâkin esîmin)** (Şuara Suresi, Ayet 222) âyetinde: tenezzülleri istidadın husulünde, meleke ve devama delâlet eden mübalağa sigası irâd olunmuşdur. Melâike de böylece, «ancak hayır ve sıdıkta son dereceye baliğ ermiş olanlara tenezzül eder. İşte bu istidâd-ı sâni, evvelki istidad ile içtimâ' ederse; Hak'kın emri ve izninin alâmeti olur. Zirâ, feyz-i İlâhi, tam ve umumi ve gayr-i münkati'dir. Teahhürü zamanında, ancak adem-i istidâd sebebiyle te'hir etmiştir. Bu sebebden, bu âyet-i kerime vahyin te'hiri ile, Cenâb-ı Nebi'nin sabrı azaldığı vakitde nâzil olmuşdur. Yâni biz, kendi ihtiyarımızla değil, belki Allahu Teâlâ'nın ihtiyarı ile nâzil oluruz. **(Lehü mâ beyne eydînâ)** (Ayet 64) Bizim fevkımızda (üzerimizde) olan ve etvarımıza (hal ve hareketimizde bizden önde olan) takaddüm eden ve ilmimizin ihata edemediği ve yüzümüzün, ona teveccüh eylediği, «Ceberût etvarı» (halleri) **(Ve mâ halfenâ)** (Ayet 64) ve bizim etvarımızın (tavırlarımızın) dununda (aşağısında) olan; «melekût-i arziye etvarı» **(Ve mâ beyne zâlike)** (Ayet 64) ve bunlar arasında «bizim bulunduğumuz melekût etvarının kâffesi», Hak'kın ilminin ihatasında ve memleket kahrında ve emrinin taht-ı saltanatındadır. **(Ve mâ kâne rabbüke nesiyyâ)** (Ayet 64) Rab'bin, her hangi bir kemâle müstehik olan bir şey'i, ona kemâlini ifaza etmemek suretiyle unutucu, yâhut müstehak (istihkaklı) olan bir kimseyi, ona hakkını vermeden terk edici olmamışdır. Belki kâffe-i istidadadı ilmen ihata ve onlara kemâlini ifaza eder. Ve defaten hasıl olmak üzre muktezasını inzal eyler. Vahyi tehir ettiyse o tehir, Hak'kın cihetinden değil, senin cihetinden olmuşdur.

(Ayet 65) **(Rabbüssemâvâti vel'ardı ve mâ beynehümâ)** Allahu Teâlâ Hazretleri göklerin ve yerin ve (arasında olanların) aralarındaki eşyanın Rab'bidir. Hepsine; ona has olan bir isimle terbiye ve tedbir ve halinin iktizasını ifaza eder, cemi esmasıyla kâffesini terbiye eder. **(Fa'büdhü)** (Ayet 65) Sen, halinin iktiza eylediği bir ibadet ile Allah'a ibadet et. Taki, vahyin tenezzülüne ve feyzin kabulune mustaid olasın. Bir iki lafziye ile, istidadı hazırlamak ile ibadetin bulunması da «bu hususda kifayet etmez.» Belki buna devam mu'teberdir. Binaenaleyh, kabulu mucib olan bu sefaya devam etmelisin. **(Vastabir li'ibâdetihi)** (Ayet 65) Ve devam üzre ona teveccüh ile ibadetine sabr eyle. **(Hel ta'lemü lehü semiyyâ)** (Ayet 65) Rab'binin bir mislini bilir misin ki, ona iltifat ve teveccüh ederek, sana matlubunu ifaza edebilsin?

(Ayet 66) **(Ve yekulül' insânü eizâ mâ mittü lesevfe uhrecu hayyâ)** İnsan: «Ben öldükten sonra diri olarak ihrac olunacak mı-

yım?» diyor. (**Evelâ yezkürül'insânü ennâ haleknâhü min kablü ve lem yekü şey'a**) (Ayet 67) O insan hatırlamıyor mu ki Biz onu evvelce halk ettik, o vakit âlem-i şehadette his olunan bir şey, yâhud, sayılan bir şey değildi. Zira, halkdan evvel, ezeldeki «vucud-i ayni», ayn-i cem'ide mahv ve yok olduğu için «lâvücüd» (vücudsuz) gibidir. (**Feve rabbike lenahşürennehüm veşşeyâtiyne**) (Ayet 68) Rab'binin hakkı için kasem ederim ki, ba'sı inkâr eden mahcubları, onları iğva ve Hak'dan idlâl eden şeytanlarla elbette haşr edeceğiz. Zirâ mahcubların nefisleri küdûrâtda (kederler-sıkıntılar) ve nurdan baid (uzak) olmaklıkda şeytanların nefislerine münasib olur. Hususuyla itikadda onlara tâbi olduklarından bizzarure (ister istemez) şeytanlarla beraber haşr olunurlar. (**Sümme le nuhdırennehüm havle cehenneme**) (Ayet 68) Sonra gavaşi-yi heyulâniye ve fevasık-ı (isyan, karanlıkları) zulmâniye ile ihticablarından âlem-i süflide «katran gömlekler içinde» ve «heyakil-i siniyede» (cezaevi heykelleri) bukağılarla (kelepçe) bağlı oldukları halde, «elbette onları tabiat cehenneminin etrafında ihzar (hazırlamak) edeceğiz.» (**Cisiyyâ**) (Ayet 68) İki kat yükselmiş (bükülmüş) ve dizleri üzre çökmüş oldukları halde zira, nefislerinin iğvicacı (eğrilik) sebebiyle heykelleri de (dış görünüşleri de) eğrilmiş olub, kıyama (ayakda durmaya) kadir olamazlar. (**Sümme lenenzi'anne min küllişiy'atin eyyühüm eşeddü alerrahmâni itiyyâ**) (Ayet 69) Sonra, her fırkadan Rahman'a en şiddetli âsi olanlara, bildiğimiz haline göre «en şiddetli azâbı» tahsis edeceğiz, (**Sümme lenahnü a'lemü billezînehüm evlâ bihâ sılliyyâ**) (Ayet 70) sonra, onlardan ateşe kavuşmağa daha evlâ (lâyık) olanı biz, kendisinden daha ziyade biliriz, onu derhal müstehak olduğu azaba ulaştırırız.

(Ayet 71) (**Ve in minküm illâ vâridühâ**) Alem-i tabiat; âlem-i kudsin köprüsü ve geçidi olduğu için «ba's ve nüşur zamanında» her kimsenin âlem-i tabiata vurudu (gelişi) lâbüd (mutlak) ve zaruridir. (**Kâne alâ rabbike hatmen makdiyyâ**) (Ayet 71) Bu vürûd, (geliş) makziyyun-bih (kararı verilmiş) bir hüküm-i kat'i olmuştur. Her kim; ruhun cesede reddi ile ba's olunursa; onun sırata geçmesi mümkün olmaz, ancak cehennem üzerinden geçmekle mümkün olur. Zira, mü'min geldiği vakit, nuru cehennemin yalınını (alevini) söndürdüğünden; cehennemi anlıyamaz. Nitekim, cehennemin: «Ey mü'min geçiver, zira senin nurun, benim yalınımı söndürüyor» diyeceği rivayet olunmuştur. Eğer o mü'mine; cennete girdikten sonra «Cehenemde halin nasıl idi?» diyerek sormuş olsak: «Ben, cehennemi anlamadım» der. Nitekim Câfer-i Sâdık Aleyhisselâm'a «Siz de cehenneme varid olur musunuz?» diye soruldukta «Biz cehennemi sö-

nük iken geçdik» buyurdular. Ve İbn-i Abbas Radiyallahü Anh'dan: «Müminler cehennemi, bağ gibi olarak geçerler.» Câbir ibn-i Abdullah'dan rivayet olunur ki, Resullullah Sallâllahü Aleyhi ve Sellem'e bu mes'eleden sordu, Resullullah: «Ehl-i cennet, cennete girdikleri zaman, bazısı bazısına; bize Rab'bimiz cehennemden geçeceğimizi vad etmemiş miydi? derler, onlara, evet siz cehenneme girdiniz, fakat cehennem sönük idi, cevabı verilir» Yine Câbir Radiyallahü Anh'dan rivayet olunur ki, kedisine bu ayetden sual olunca, Resullullah Sallâllahü Aleyhi ve Sellem'in: «Vürûd, duhuldur, ne iyi ne kötü cehenneme girmiyen bir kimse kalmaz fakat İbrahim Aleyhisselâm'a ateşin olduğu gibi, cehennem de mü'minlere berdüsselâm (selâmet verici soğuk) olur. Hattâ soğukluğundan, ateşin bir ıslığı olur», buyurduğunu işittim, demiştir. Amma **(ulaike anha mub'adune)** (Enbiya Suresi, Ayet 101) âyetinde, «Mü'min kâmiller cehennemden uzakdırlar» buyurduğundan murad «gazabından uzakdırlar» demektir. **(Sümme nünecciyellezînettekav)** (Ayet 72) Sonra, adâlet yolunun sülûku demek olan «sırat» üzre yıldırım gibi «tevhide» geçmeleriyle, tecerrüd ettiklerinden «müttekileri» biz kurtarırız **(Ve nezerüzzâlımîne)** (Ayet 72) Zulmetde, istidatları nurunu noksan eden, yahut o nuru, mevzuunun gayrinde vaz eden zâlimleri; «cehennemde» çökük oldukları halde bırakırız. Nebi Aleyhisselâm'ın: «Zâlim, kıyamet gününde zulmettedir» buyurduğu veçhiyle, «mevâdd-ı zulmâniyede» dalgınlıklarından asla hareketleri yoktur.

(Ayet 76) **(Ve yezîdullahüllezînehtedev hüda)** Allahu Teâlâ Hazretleri, «ehl-i dalâle» dalâlet ve hicablarının ziyadeleşmesi için «cehalet» ve «rezaletlerinde» ne kadar çabalarlar ise, o derece hızlan ve dalâletlerinde imdad ettiği gibi, böylece «hidayet ehlinin» de «tevfik» ile hidayetlerini ziyade eder. Bildikleri bir şeyle amel ettikce, diğer bir ilmi kabule mustaid olarak, Nebi Aleyhisselâm'ın: **(Men amele bimâ alime veresehullahü malem ya'lem)**. «Bildiği ile amel eden bir kimseyi, Allahu Teâlâ, bilmediğine vâris kılar» buyurduğu gibi o ilme de vâris olurlar. Binaenaleyh «ilmel-yakin» muktezasıyla amel ettikleri zaman, «hakkel-yakini» ziyade eyler. **(Vel bâkiyâtüssâlihâtü)** (Ayet 76) Bâki ve sâlih olan ulûm ve fezâil **(Hayrün inde rabbike sevâba)** (Ayet 76) «tecelliyât-ı vasfiye» ve «cennât-ı kalbiyeye» mu'di (veren-verilmiş) olduğundan, Rab'bin indinde sevab cihetinden hayırlıdır. **(Ve hayrün mereddâ)** (Ayet 76) Ve «zât-ı ehadiyyeye» rücu' sebebiyle hayırlıdır.

(Ayet 83-84) **(Elem tere ennâ erselneşşeyâtîne alel kâfirîne te'uz zuhüm ezzâ felâ ta'cel aleyhim)** «Habîbim! görmez misin ki biz, ığva (aldatma) ve tahrik etmek üzre şeytanları, kâfirlere göndeririz. On-

ları aldatır, measiye (isyana-günaha) teşvik ederler. İmdi sen, onlara acele etme.» Melâikenin tenezzül etmesi babında, evvelce geçmişdir ki hayırlı nefisler, safâ ve tecerrüd ve nuriyetde «melekût-i semâviyeye» ittisâl ettikleri için, melekût ve melâike-yi semâviyeden ve şerir olan nefisler de zulmet, habis ve kedurâtda mecanis (aynı cinsden) ve münasib oldukları «nufûs-i muzlime-yi arziyeden» istimdad ederler. Binaenaleyh Resulullah Sallâllahü Aleyhi ve Sellem «Kâfirlerin zulmetlerinin şiddedinden, gavayet (azgınlık) ve ihticabda (gizlenme) devamlarından taaccüb eyledi» ki şeytanlar, dâima inib, vesveselerin ilkasıyla mitvâliyen (arka, arkaya) onları kandırarak «envâ-ı şerlere» tahrik ve teşvik ediyorlar. **(İnnemâ ne'uddü lehüm addâ)** (Ayet 84) Biz, sadece kendilerini küfürlerinin ve amellerinin vebaline ve hey'et ve akaidinin gazabına ulaşdıran, «onların nefeslerini» sayarız. Her birinin yakında ulaşacağı bir muayyen «eceli» vardır.

(Ayet 85) **(Yevme nahşürül müttekıyne ilerrahmâni vefdâ)** Müttakileri, mükerrem olarak, taife taife Rahman'a haşr ettiğimiz günü hatırlayınız. Bu âyetde «Rahman» ismini zikr etmiş, **(Min kâne takiyyâ)** (Ayet 63) âyetinde beyan olunduğu gibi, «meratib-i takvaları» hasebiyle, «rahmetinin kâffesine şamil» olduğu içindir. Bu sebebden, bâzı ârifler, bu âyeti işidince «Ya Rahman ile olan kimse, kime haşr olunur?» dedi. Bazı ârifler: «Rahman isminden, Rahman ismine, Kahhar isminden, Lâtif ismine haşr olunur» sözüyle cevab verdi. Zira, takvanın ilk derecesi olan: measiden, rezailden ve sıfat-ı nefisden ittika edenler, cennet-i ef'alde sonra cennet-i sıfatda Rahman'a haşr olunur. Cennet-i sıfatta Allah'a vusuldan sonra onun, «tecelliyat-ı sıfat» hasebiyle «Allah'da seyri» vardır. Zâta müntehi olduğu vakit seyri «seyrullah» olur. **(Ve nesûkul mücrimiyne ilâ cehenneme virdâ)** (Ayet 86) Mücrimleri de, habis amelleri dolayısıyla «tabiat cehennemine» susuz develerin sevki gibi sevk ederiz.

(Ayet 87) **(Lâ yemlikûneşşefâ'ate illâ menittehaze inderrahmâni ahdâ)** Hiç kimse şefaate mâlik olamaz, ancak Rahman indinde ahd tutmuş olan kimse şefâate mâlik olur. Bu ahd, safâ-i evvelden sonra, safâ-yı sânide tövbe ve Hak'ka inâbe ile ahd-i sâbıka vefadan ibâret Allah'ın imân ehline ahdidir ki, bu da sıfat-ı nefs hicablarından insilâh ve Rahman sıfatları ile ittisaf ve Hazret sıfatı olan «alem-i kudse» ittisâldir. Bunun için, sâir sıfât-ı lâtifeyi müştemil olan nimetlerine vusul ve celâl elini ve verici bulunan Rahman ismini zikr etmiştir. Yâni, «imdad-ı melekutiye» ve «envar-ı kudsiye» ile şefaat olunmaklığa hiç bir kimse mâlik olamaz, ancak «Rahmet-i Rahma-

niyenin» «kabuluna mustaid olan» ve «ahd-i hakiki» ile «cânib-i İlâhiye» ittisal eden kimse mâlik olur. Cenab-ı Nebî Sallâllahü Aleyhi ve Sellem'in birgün eshabına: «Sizin biriniz, her sabah ve akşam zamanında; gökleri ve yerleri yaradıcı, gayb ve şehadeti bilici olan Allahım! ben, senden başka Allah olmadığına ve senin şerikin bulunmadığına ve Muhammed, kulun ve resulün olduğuna şehadet etmekle, sana ahd ediyorum. Ve sen, eğer beni nefsime bırakırsan, nefsim beni şerre yanaşdırıb, hayırdan uzaklaşdırır ve ben ancak senin rahmetine itimad ederim. Binaenaleyh bana kıyamet gününde, başıma tâc edecek bir ahid kıl. Sen, vadine hulf etmezsin» mealindeki **(Allahümme fâtırassemâvâti vel'ardı âlimelgaybi veşşehâdeti)** (Zümer Suresi, Ayet 463 şu duayı okumaktan âciz olur mu?» buyurduğu ibni Muaz'dan rivayet olunmuştur.

(Ayet 93) **(İn küllü men fissemâvâti vel'ardı illâ âtirrahmâni abdâ)** Göklerde ve yerde olan mevcudatın kâffesi, bir şey'e değil, ancak Rahman'a kul olarak gelicidir. Çünkü kâffesi «hayyiz-i imkân» ve «mekmen-i adem» dedirler, ne vücûdları, ne de kemâlleri vardır. Vücûdları ve kemâlleri ancak Rahman iledir, nefislerinde bir şey değillerdir. Vücûd ve kemâlleri Rahman ismi ile ifaza olunmuşdur.» Eğer, ademdeki ayınlarının istidatları ile, Rahman'a «hak ibadetle» ibadet etmeselerdi, kemâl bulamazlardı. Binaenaleyh, kâffesi merbub ve kahr ve meliki tahtında makhurdurlar. **(Lekad ahsâhüm)** (Ayet 94) Ayn'larını ve istidad-ı ezeliyelerini ezelde «feyz-i akdesinde» ifaza ve ilmiyle taayyün etmesile kâffesni ihsa (sayma) eylemiş **(Ve addehüm addâ)** (Ayet 94) ve saymaklıkla saymıştır. Binaenaleyh, kâffesinin mâhiyet ve hakikatleri ancak Rahman'ın mahz-ı ilmiyle «ademde zâhir olmuş» ve «feyz-i rahmaniyeti» ile vücudda görülmüş «malumat suretleridir.» Ne keyfiyetle Rahman'a münasib ve mümasil olabilirler? Elbetteki olamazlar. **(Ve küllühüm âtihi yevmel kıyâmeti ferdâ)** (Ayet 95) Ve kâffesi, neş'e-yi evveli ve kıyamet-i vüstada olduğu gibi kıyamet-i suğra yâni, ölüm gününde esbâb ve ekvandan münferit, alâik-i bedeniye ve sıfat-ı nefsaniyeden ve kuvâ-i tabiiyeden mücerret oldukları halde Rahman'a gelicidirler. Kıyamet-i kübra gününde ise; hepsi fânidir. Zülcelâli vel ikrâm olan Rabbi'nin zâtı bâkidir.

(Ayet 96) **(İnnelleziyne âmenû)** Tahkik imân-ı hakikiye-yi ilmî yâhut, aynî ile iman eden **(Ve amilûssalihâti)** (Ayet 96) ve sıfatları libaslarından tecridle «tecelliyat-ı sıfatın» kabülünü hazırlayıcı tezkiye ve tasfiye, sâlih amellerini işleyen kimseler. **(Se yec'alü lehümürrahmânü vüddâ)** (Ayet 96) Rahman onlara vüdd (dostluk) ve muhabbet kılacaktır. Nitekim hadisi kudside: «Kulum mütemadiyen

kurbu nevafil ile bana takarrüb eder taki ben kulumu severim, sevdiğim vakit, işittiği semi sıfatı, gördüğü basar sıfatı, tuttuğu kudreti ben olurum» buyurulmuştur. Hakikatte ise bu muhabbet, **(yuhibbihim ve yuhubbune)** kavlinden müstefad (anlaşılmış) olan inayet-i evvelinin eseri ve neticesidir. Allahu Teâlâ Hazretleri, kulun zuhurundan evvel, mekmen-i ğayıbta ictiba (seçme) muhabbetiyle muhabbet eylediği vakit, zuhûru zamanında o kulun, Allah'a muhabbetini ve ahd-i sabıka vefasını ona lâzım kılar. «Sabıkta olan ahid» **(Kul in küntüm tuhibbûnallâhe fettebi'ûnî yuhbibkümullahü)** (Ali İmran Suresi, Ayet 31) buyurduğu vechile, Habib-i mutlakın mütebaatında, o ahde vefa ile lâhık bir ahid ile tecdid eder. Eğer, âmâl ve ahvalde mütebaat sahih olursa, Allahu Teâlâ Hazretleri, o kulu muhabbet olanın semeresi (meyvesi-neticesi) olan muhabbetin fevkında ıstıfa (seçme-ayıklama) muhabbetiyle muhabbet eder. Çünkü evvelki muhabbet, aynî ve gizli, ikincisi ise: kemâlî ve âşikâre olduğundan, o kulun muhabbeti, halkın kalblerinde vâki olur. Ve imân-ı fıtrî ehli indinde o kul için kabûl zâhir olur. Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem: «Allahu Teâlâ bir kulu sevdiği vakit, ey Cibril, falan kulumu ben sevdim, sen de sev» der. Ve Cibril onu sever ve sonra, Allahu Teâlâ, falanı sevdi, siz de seviniz, diye gök ehline nida eder, gök ehli de o kulu severler. Sonra da yeryüzünde ona muhabbet vaz' eder.» buyurmuştur. «Hangi bir kul Allah'a teveccüh ve ikbal ederse Allahu Teâlâ kullarının kalbleri ile o kula ikbal eder.» buyurulduğu da Katâde'den rivayet olunmuştur ki, **(Seyec'alü lehümür rahmânü vüddâ)** (Ayet 96) kavlinin mâ'nâsı budur. Allahu Teâlâ a'lemdir.

TÂHÂ SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Tâ. Hâ.)** (Tâ) harfi, Tâhir; (He), Hâdi ismine işarettir. Bu da Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in «süret-i rahmet» ve «mazhar-ı muhabbet» oldukları için kavmine karşı şiddetli merhamet ve tağdifinden (şefkatinden) kendisine nâzil olan Kur'ân'ın, kavminin imanları hususunda, adem-i tesirinden müteessif olarak; **(Fele'alleke bahi'un nefseke alâ âsârihim in lem yü'minû bihâzel hadiysi esefâ)** (Kehf Suresi, Ayet 6) âyetinde zikr olunduğu gibi, kendi vücudunda bakiye olduğuna zehab olurdu. Ve riyazatı fazlalaştırıb, geceleri teheccüd namazıyla ihya ve kıyamda mübalâğa eyledi. Hattâ o dere-

ceye kadar ki, mübârek ayakları şişti. Bunun üzerine, haber verildi ki «Onların iman etmemeleri, senin cihetinden değil, belki kendi cihetlerinden ve hicablarının kalınlığından ve istidatları olmadığındandır. Senin his ettiğin veçhile sıfat-ı nefsinin veya eneiyetinin bekasından yâhud, hidayette kusur ve noksanının bulunduğundan değildir. Binaenaleyh, nefsine zahmet ve meşakkat verme.» Ve esma-i İlâhiyeden bakiyenin vücudu ve hidayetten kusur gibi şeylerin her ikisinden pâk bulunduğuna delâlet eden iki isimle nida olunarak: «Yâ tâhir! Ey bakiye levsinden pâk! ve yâ el-Hâdi! Ey hidayet edici» denildi. **(Mâ enzelnâ aleykel kur'âne liteşkaâ)** (Ayet 2) «Senin üzerine Kur'an'ı, riyazat ile meşakkat ve zahmet çekmekliğin için inzal eylemedik. Lâkin senin safa ve taharetinden sonra, kalbi yumuşak ve Kur'ân'ın kabülüne müstaid olan kimseye hatırlatmak için inzal ettik. Ve bihamdülillah bu iki maksad hasıl olub, sen kâmil ve mükemmil oldun. Riyazat ile maksud olan şeyde ancak sende zâhir olan bu iki emrin husulüdür. Zikr olunan her iki isimle sana tecelli ettik. Binaenaleyh, ne için nefsine zahmet veriyorsun? Senin hidayetinle hidayet bulmanın hasıl olmaması, senin kusurundan değil, ancak hidâyetin husulünde şart olan haşyet ve yumuşaklığın zıddı olan kalblerin kasvetinden katılığından ileri gelmiştir.»

(Tâhâ) kelimesinin nida olmayıb kasem olması da caiz olur. Yâni, Hak Teâlâ Hazretleri, Habib-i Ekrem'ini, kendileriyle terbiye eylediği ve tezkiye ve tahliyeyi ifade için, ona tecelli eylediği Tâhir ve Hâdi isimlerine kasem etmiştir. Çünkü, Kur'ân'ın inzalinden maksud zahmet ve meşakkat olmayıp, sende Tâhir ve Hâdi isimlerinin eserinin hasıl olmasıdır ki, bu da muhakkak hasıl olmuştur. Buna binaen, artık, riyazatta ifrat eyleme. İşte bu mâ'nadan dolayı, taharet ve hidayet mânalarından her ikisinin kendilerine husulü ve her iki isim müsemmasının kendilerinde zuhuru sebebiyle Âl-i MUHAMMED «Âl-i Tâhâ» tesmiye kılınmıştır.

(Ayet 4) **(Tenzîlen mimmen halekal'arda vessemâvâtil'ulâ)** Kavlinin **(Lehül'esmâülhüsnâ)** kavline kadar mânası; «Biz Kur'ân'ı cem'i sıfât-ı cemâliye ve celâliye ile mevsuf olan Zât'tan tenzil etmekle, inzal eyledik.» Bu sebeble, senin Zâtının cemi'sinden nasibi olmuştur. Yoksa, böyle olmasaydı; senin için Kur'ân'ın kabülü ve hamli mümkün olmazdı. Zira, vârid olan eserin, mahall-i suduruna münasebeti olduğu gibi, mutlaka mahall-i vüruduna da (gelib yetişmek) münasebeti lâzımdır. İmdi Kur'ân'ın mahall-i mesturu (setr edilen) cemi' esmâ-i hüsna ile mevsuf Zât olunca, mahall-i vürudu (gelib yetişmek) olan senin zâtının da böylece cemi-i esmâ-i hüsna ile mevsuf olması vâcib olmuştur. Binaenaleyh, Hak Teâlâ Hazretleri

semâvât ve arzı, yâni, âlem-i ervah ile cism-i mutlaktan ibaret olan «âlem-i ecsâmı» halk ve cemâlini setr edici celâli hicab kıldığı gibi böylece, seni de «ruhaniyetin ve meratibi kemâlin demek olan; hicâb-ı seba-yı mezkûreden ibaret tabakat-ı ğuyubun semavat-ı bedeninden ibaret bulunan; şehâdetin arzı ile mahcub eylemiştir.

(Ayet 5) **(Errahmânü alel'arşiştevâ)** Yâni, celâli sebebiyle, mahlûkat hicablarıyle muhtecib «celâl sahibi» olan Rab'bin, bütün mevcudat ve mahlûkata rahmeti dolayısıyla «cemaliyle mütecelli» olan «cemâl sahibi» de O'dur. Çünkü hiç bir şey Rahmet-i Rahmaniyeden hâli olamaz. Ve eğer hâli olsa; mevcud olmazdı. Bu sebebten, Arşa «Rahim» ismi değil «Rahman» ismi mahsus (tahsis edilmiştir) olmuştur. Zira feyzin, kâffe-i eşyaya umum ve şumulü, başka isimden mümteni (menedilmiş) olub ancak, «RAHMAN» isminden feyziyab olurlar. İmdi Hak Teâlâ Hazretleri, Sıfat-ı RAHMANİ'yenin kâffesi eşyada zuhuru ve Sıfat-ı Rahmaniyyenin eseri olan «feyz-i umuminin» cemi-i mevcudata şumulü sebebiyle kâffesinin «arş-ı vücuduna» istiva eylediği gibi, yine bu suretle senin kalbin de «cemi-i sıfatının zuhuru» ve «sıfat-ı eserinin» cemi-i mevcudata ondan vüsulü sebebiyle, senin, «Arş-ı kalbine» istivâ eylemiştir. Buna binaen sen; «âlemlere rahmet ve nübüvvetin de, nübüvvet-i âmme ve hâtime» olmuşsundur. İstivanın mâ'nâsı, Rahman'ın Arş'ta müsavi ve tam olarak zuhûru demektir. Zira, başkasının mazharı, bütün esma ve sıfata mutabık olamaz. Olamayınca Rahman ismi müstevi ve müstakim olamaz. Ancak «MUHAMMED Sallallahü Aleyhi ve Sellem mazharına» olur. İşte bu sebebtendir ki, «Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in gölgesi yoktu.» Zira fenâ-yı tamdan sonra, bekâ sebebiyle, sıfatıyla beraber, zâtından Hak ile tahakkuk etmemiş bir bakiye kalmamıştı.

(Ayet 6) **(Lehü mâ fissemâvâti ve mâ fil'ardı ve mâ beynehümâ ve mâ tahtesserâ)** Göklerde ve yerde ve bunların aralarında ve seranın (yerin yeryüzü) altında olan kâffe-i eşya O'nundur, Rahman'ındır. Bu âyet, Hak'kın kahr ve mülkünün cemi-i eşyaya şumulünü beyandır. Yâni, eşyanın kâffesi, Hak'ın mülkünün, kahr ve saltanat ve tesirinin tahtındadır. Hak'kın emri olmaksızın vücud bulmaz. Hareket ve sükûn ve tagayyür ve sebat etmez. Bu suretle eşya, bilkülliye fâni olmuştur. Hak'kın vahdaniyeti ve kahhariyeti fenasıyla makhurdur. Ne görür, ne işidir, ne tutar, ne yürür, ancak Hak ile ve Hak'kın emriyle görüb işidir ve gezer ve yürür.

(Ayet 7) **(Ve intecher bilkavli feinnehü ya'lemüssırre ve ahfâ)** Bu âyet, Hak'kın kemâl-i lûtfunu beyandır. Yani ilmi, bütün eşyada

nafizdir. Eşyanın zâhir ve bâtınlarını ve sırrını ve sırrının sırrını bilir. Böylece bir şeyi cehr, yâni âşikar etsek ve gizlesek, cehri de cehr ile, gizliyi de gizli ile bilir. İmdi zikr olunan «hayat, ilim, irade, kudret semi, basar, kelâm» sıfatları, herbir sıfata şâmil olan, «ümmühat-ı Sıfât» (Sıfatların anası) olunca ve herhangi bir isim, ancak zikr olunan «işbu esmada münderiç» bulununca bu sıfat ve esma ile «Zât-ı Hak», tekessür etmeyince **(Allahü lâ ilâhe illâ hû)** (Ayet 8) buyurdu. Yâni, şu sıfat ile mevsuf ve Kur'ân'ı inzal edici olan bu Zât, ancak, Allah'dır ki, Zât-ı Ehadiye ve hakikat-ı hüviyesi bu sifatlar ile tekessür (çoğalmak) ve teaddüd etmez. Hüviyet-i İlâhiye, ezelde Vâhidiyet ve mastariyet itibariyle ğayr-i mevcûd olmayan, Hüviyet-i İlâhiye ise; ebedde dahi öylece ğayr-i mevcûd olmayan Hüviyet-i İlâhiyedir. **(Lehül'esmâül hüsnâ)** (Ayet 8) Taayünat-ı sıfat itibariyle beraber, zâtı demek olan, esma-i hüsna O'nundur.

(Ayet 9) **(Ve hel etâke hadîsü Musâ)** Habibim sana Musa'nın haberi tahkik (muhakkak) kelmiştir. **(İz reâ nârâ)** (Ayet 10) Musa bir ateş gördükte; ateş, kendisinden, nüfus-i insaniyeye nûr inikâs eyleyen «ruhul-kudüs»tür. Musa'nın basiret gözü, hidayet nuru ile sürmelenince, «ruhülkudsü» gördü. **(Fekale li ehlihim)** (Ayet 10) Hemen ehli olan «Kuvva-i nefsaniyeye» **(İm küsü)** (Ayet 10) «Hareket etmeyüb, sâkin olunuz» dedi. Zira, «âlem-i kudsiye seyr, ancak, nefsi şağıl olan, havass-ı zâhire ve bâtına kuvâ-i beşeriyesinin sükûnu zamanında olur. Ve ancak, o vakit âlem-i kûdsiye ittisâl olunabilir. **(İnniy ânestü nârâ)** (Ayet 10) Tahkik, ben ateş gördüm. **(Le'alli âtiykûm minhâ bikabesin)** (Ayet 10) Belki o ateşten size bir «heyet-i nuriye-i ittisaliye» getirüb, onunla hepinizin faidelenmesi ve nurlanarak zatının fazilet olması me'muldür. **(Ev ecidü alennâri hüdâ)** (Ayet 10) Yâhut, ateş üzre beni Hak'ka hidayeti mucib olan, ilim ve marifetle hidayet edecek kimseyi bulurum. Yâni, ateşe ittisâl sebebiyle heyet-i nuriyeyi veya süver-i ilmiyeyi bulurum, dedi. **(Felemmâ etâhâ)** (Ayet 11) Musa ateşe ittisal edince **(Nûdiye)** (Ayet 11) hazret-i ilâhiyenin, kendileriyle muhtecib olduğu izzet ve celâl perdelerinden ibaret bulunan «hicâb-ı nâriye», âteşîn hicablar verasından: **(Yâ Mûsâ inniy ene Rabbüke)** (Ayet 12) «Ey Musa! celâlim perdelerinden biri olan sûret-i nâriye ile muhtecib ve ateş suretinde mütecelli olduğum halde, tahkik senin Rab'bin benim» diye nida olundu. **(Fahla, na'leyk)** (Ayet 12) «İki nalınını soy. (çıkar)» Yâni, nefs-i bedenini, yâhud «kevneyni» «dünya ve ahireti» soy. Zira nefis ile bedenden tecrid edildiği vakit, hakikatde «kevneynden» tecrid olunur. Yâni, tâki «ruh, Ruhülkudse» muttasıl oluncaya dek, ruh ve sırrın ile Ruh'unun ve sırrının sıfatlarından ve heyetlerinden tecerrüd

ettiğin gibi, kalbin ve sadrın ile de alakâ-i külliyenin kat'ıa ve âsârın mahvı» ve «sıfat-ı efalinden fenâ sebebiyle, nefs ve bedenden tecerrüd eyle», demektir. Nefis ile bedene tevbin demeyerek «na'leyn» demesinin sebebi şudur ki, eğer Musa, nefis ile beden libaslarından tecerrüd eylemese; «âlem-i kudsi-ye» muttasıl olmazdı. Halbuki ittisâl halinde idi ancak, **(Ve tebettel ileyhi tebtîlâ)** (Müzemmil Suresi, Ayet 8) kavl-i kerimi vechiyle; Hak Sübhanehu ve Teâlâ Hazretleri, Musa'ya bilkülliye «âlem-i kudse» inkıta' eylemesini emr ediyor, güya Musa'nın, nefis ve bedenle alâkası kalmış, nefis ve bedene taalluk ise; kalbin «sadır» tesmiye olunan ciheti süfliyesinden ibaret bulunan mahalle ayağını batırıb, kirletmiş oluyor. Kalb ile sadır «kuddûs cânibine» olan «teveccüh-i Ruhî ve sırriden» sonradır. Bunun için «makam-ı ruhda» onlardan kat' ile emr olunmuştur. Bu sebebten na'leynin vücudunu **(İnneke bilvâdil mukaddesi tuvâ)** (Ayet 12) kavliyle ta'lil eylemişdir. (ta'lil- illet ve sebeb gösterme) Yani, muhakkak, sen, «semavat ve arzın ecramını» ve «melekût etvarını» tay ettiği için «tuvâ» tesmiye olunan ve «âsârı taallûk ve «hey'et-i levâhık» ve «alâik-i maddiyeden» münezzeh bulanan «vâdi-yi mukaddes» desin, Ruh alemindesin. «Na'leynin debağat olunmuş, ölü merkeb derisinden olduğu için, hal'etmesiyle emr olunmuşdur», deyen kimse çok doğru söylemişdir. Deniliyor ki, Musa, nidâ olunduğu vakit, şeytan vesvese ile kendisine: «Şeytan tarafından nida olunuyorsun» deyince, Musa; «Ben fark ediyorum ki, altı cihetin kâffesinden ve cemi-i a'zam ile bu nidayı işidiyorum. Böyle bir nida ise; ancak Rahman'ın nidası olabilir» dedi. **(Ve enahtertüke festemi' limâ yûhâ)** (Ayet 13) Ve ben, seni ihtiyar ettim, seçtim. İmdi vahy olunacak şey'i dinle. Bu âyet, **(Felemmâ efaka kaâle sübhâneke tübtü ileyke ve ene evvelülmü'miniyn, kaale ya Mûsâ innistafeytüke alennâsi birisâlâti ve bikelâmi)** (A'raf Suresi, Ayet 143-144) kavl-i kerimin buyurduğu vechile; Musa'nın cebel ve vücudunu, Hak'ta fâni ve pâre pâre kılıb, yakin bir halde yere düşüren «tecelli-yi zâti-yi tam»dan sonra olan «ıstıfa ile vaiddir ki», bu tecelli; «tevelli-i zâtiden» evvel olan «tecelli-i sıfâtidir.» Bunun için, bu makamda Musa'yı vahy ile Nebi kılmayıb, Resûl kıldı. Ve riyazat ve huzur ve mürakabe ile emr ederek, yakında kıyamet-i kübranın vuku bulacağını da vaad eyledi. İşte bu ihtiyar **(Sümmetebâhü rabbühü fetâbe aleyhi ve hedâ)** (Ayet 122) ayet-i kerimesiyle işaret buyurulan «ictiba-yı (seçmek-toplamak) asliye» yakın ve o ictiba ile ıstıfa (bir şeyin hâlis ve temizini seçüp, ayırma) arasında mutavassıttır.

(Ayet 14) **(İnneniy enallah)** Musa'nın, «hazret-i esma-iyede» sıfat ile kalıb da Zattan mahcub olmaması için «Rab» ismini «Allah» ismine tebdil ve te'kid ile tekrar eyledi. Zira «Rab» Musa'ya tecelli

eylemiş olan isimdir ki, hidayeti vikayesi talebi zamanında, Musa'yı, ancak Cibril'den ibâret bulunan «ilim ve Hadi» isimlerile terbiye eyler. Yâni, tahkik cemi-i sıfatlarla mevsuf ve bir olan ALLAH BEN'İM. **(Lâ ilâhe illâ ene)** (Ayet 14) Sıfatın ta'dâdı ve mezahirin kesreti ile, benim eneiyet ve ehadiyetim ta'dât ve tekessür (çoğalmamıştır) etmemiştir. **(Fa'büdnî)** (Ayet 14) İmdi sen, eneiyetinin, benim hakikatimde fenâsını hazırlamakla ve «ibadet-i zâtiye» ve «tesbih-i mutlak-ı zâti» ibadetini esmay-ı sıfatıma değil, benim zâtıma tahsis eyle. **(Ve ekimissalâte lizikrî)** (Ayet 14) Sıfatımı hatırlamak için olan, «huzur-i kalbî» namazının fevkında Zâtımı hatırlamak için, «şuhûd-i ruhî» namazını ikame eyle. **(İnnessâ'ate âtiyetün)** (Ayet 15) Tahkik, «ayn-i ehadiyette», «fenâ-yı mahz» sebebiyle olan «kıyamet-i kübra» gelicidir. Nüfus ve amellerin zâhir ve merâtibin temyiz olunması için, sıfatım ile ihticab etmekle «kıyamet-i kübrayı» gizlerim. **(Litüczâ küllü nefsin bimâ tes'a)** (Ayet 15) Her kesin hayır ve şerden, sayiinin iktizasıyla cezalanması kemâl ve noksan, saâdet ve şekavetin temeyyüz etmesi için, «kıyamet-i kübray»ı izhar etmem. Ancak, has kullarıma birer birer izhar eylerim. Çünkü, eğer «kıyamet-i kübrayı» âşikar etsem, her şeyin fenâsı zâhir olub nefis, amel, ceza, mükâfat ve sâireden birşey kalmaz. **(Felâ yesuddenneke anhâ)** (Ayet 16) İstidadının kusuru sebebiyle, «kıyamet-i kübraya» iman etmeyüb, sıfat veya ef'al ve âsâr yâhûd, endâd (misli-naziri eşi) ile yâni; şirk-i hafi ve celi ile bâzı meratibde mahcub kalan kimse, seni «kıyamet-i kübradan» sarf etmesin ki, «sıfat-ı hicabında» bâki kalmayasın. **(Vettebe'a hevâhü)** (Ayet 16) Ve nefis veya kalb makamında hevâsına ittiba' eyleyen kimse, seni sarf etmesin. Zira o kimse eneiyetin bekası ile hevâda bâkidir. O vakit, seni sarf eden kimsenin helâk olduğu gibi, sen de helâk olursun.

(Ayet 17) **(Ve mâ tilke biyemînike yâ mûsâ)** Ey Musa! sağ elinde olan şey nedir? Bu kelâm; Musa'nın nefsine işaretdir. Yâni, Musa'nın aklının elinde olan demektir. Zira akıl, insanın, Allah'tan, onunla atâ'ya aldığı ve nefsini onunla zabt eylediği sağ eldir. **(Kale hiye asâye etevekkeü aleyhâ)** (Ayet 18) Musa: «O benim asâmdır.» «Şehadet âleminde ve kemâl kesbinde ve Allah'ı seyirde ve ahlâkı ile tahâllukta, o asâya itimat ederim.» Yâni, bu işler, ancak o asây-ı nefs ile mümkün olur. **(Ve ehüşşü bihâ alâ ganamî)** (Ayet 18) Ve fikrin o nefis ile hareketi sebebiyle, «ruh ağacından» «kuvâ-i hayvaniye koyunlarına» «ulum-i nafia» ve «hikmet-i ilmiye» yapraklarını onunla düşürürüm. **(Veliye fihâ meâribü ührâ)** (Ayet 18) «Ve o asâda; benim için ahval, mekân, ve tecelliyatı taleb ve makamatı kisb gibi, başka faideler de vardır» dedi. Hak Teâlâ'nın Musa'ya bu yolda

sual etmesi, azamet tecellisi ile hasıl olan heybetin Musa'dan izalesi ve emniyete tebdil içindir. Musa'nın, cevabı, sual üzerine ziyade etmesi; Hak ile mükâlemeyi çok sevdiğinden ve istinâs zevkini devam ettirmek istemesinden ileri gelmiştir.

(Ayet 19) **(Kaâle elkıhâ yâ Mûsâ)** Hak Teâlâ Hazretleri: «Ey Musa! Nefsinin asasını, aklının zabtından tahliye eyle» dedi. **(Fe'elkahâ)** (Ayet 20) Kahr-ı İlâhi sıfatı tecelliyatının envarından haz aldıktan sonra, Musa, nefis asâsını saleme bıraktı. **(Feizâ hiye hayyetün tes'â)** (Ayet 20) Bırakınca; nefsinin; şiddet-i gazabından hareket eden bir ejderha olduğunu gördü. Musa Aleyhisselâm'ın nefsi, kuvvetli ğazab ve şiddetli hiddet sâhibi idi. İmdi tecelliyat-ı sıfat makamına baliğ oldukta Sûre-i Kehf'te zikr olunduğu gibi, istidad zarureti ile, Musa'nın «tecelli-yi kahriden» hazzı çokca olmuştu. Sıfatta fenâsı zamanında, Musa'nın ğazabı, «gazab-ı İlâhi» ve «kahr-ı Rabbani» ile tebdil olunarak, bulduğu şeyi yutan bir ejderha sûretiyle sûretlendi.

(Ayet 21) **(Kaâle hüzhâ)** Hak Teâlâ, Musa'ya «asây-ı nefsini» evvelce olduğu gibi aklın ile zabt eyle **(Ve lâ tehaf)** (Ayet 21) ve telvin ile zuhûr ederek, hâlinin günahı olmasından ve seni istilâ etmesinden korkma! Zira senin ğazabın; nefis makamında «kalbin nuru» ile mestur olub da, hafasından sonra zâhir olan bir «ğazab değildir.» Senin gazabın; muhakkak fâni olduğundan «benim emrim» ile hareket eder. **(Senü'ıydühâ sıyretehel'ûlâ)** (Ayet 21) «Biz onu, fâni ve ölü, şuuru ve davası olmayan «kuvve-i nebatiye» rütbesine varmış olduğu halde, evvelki suretine iade edeceğiz» dedi. Hazreti Musa, nefsini Şuayb Aleyhisselâm'ın terbiyesinde öldürdüğü ve «kuvve-i nebatiye» gibi kıldığı için, «Musa'nın nefsine âsâ» denildi. Bu sebebtendir ki, «Musa'ya asâyı, Şuayb Aleyhisselâm bağışladı» denilmiştir.

(Ayet 22) **(Vadmum yedeke ilâ cenâhike)** Ve «hidayet-i Hakkaniye» nûru ile tenevvür etmekliğin için, aklını sağ koltuğun demek olan «ruh canibine» zam eyle. Zira, akıl; «tedbir-i meaş» için nefse muvafakat ve «sol koltuk demek olan nefis canibine» inzimamı ile kederlenerek vehimle karışır. Tenevvür edemiyen ve «mevahib-i Rabbaniye» ve «hakayık-ı İlâhiye»yi kabul edemiyen katı bir keder olur. Hak Teâlâ Hazretleri, safa bulmuş ve «nur-i kutsi» kabul etmesi için aklın, ruh canibine zam edilmesini emr buyurmuştur. **(Ve tahrüc beydâe min ğayri sûin)** (Ayet 22) Aklın vehim ve hayal şaibesinden hiç bir âfet ve noksan ve maraz olmaksızın, «nur-i kudsi» şuaı ile ve «hidayet-i hakkaniye» nuru ile münevver olduğu halde **(Âyeten ührâ)** (Ayet 22) evvelki sıfata zam olunmuş bir sıfat ola-

rak çıkar. **(Linürîyeke min âyâtinel kübrâ)** (Ayet 23) Sana, sıfatımız tecelliyatı ayatından; «vahdetde fenâ» demek olan «âyet-i kübrayı» göstermemiz için, yâni sen, «tecelliyat-ı sıfat» makamında olub, bu tarik ve cihetden, «tecelli-yi zât» zamanında sana zâtımızı göstererek, «kiyamet-i kübrada» bizimle bizi görmekliğin için, sana «sıfatımızla tecelli eyledik.»[1]

(Ayet 24) **(İzheb ilâ fir'avne innehu taga)** Sen firavna git. Zira o, eneiyetinin zuhuru ile tuğyan, eneiyeti ile muhtecib olarak ubudiyetin hududunu tecavüz etmiştir. Bu emr; nübüvvet ve risaletin «fenâ-yı zatiye» mevkuf olmadığına delâlet eder. Zira, Hak Teâlâ'nın, Musa'ya zâtıyla tecelli eylemiş olduğu erbainiyede dühul, firavn'un helâkinden sonra olmuşdu. Bu dâvet ve risalet ise, ancak «tecelliy-i sıfat» makamında olmuşdur. Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in seyrinin daha çoğu nübüvvet ve vahyden ve tenezzül ile hidayet bulduktan sonra olduğuna dair, bizim birkaç kerre söylediğimiz söz de bunu takviye eyler.

(Ayet 25) **(Kaâle rabbişrah li sadrî)** Musa: «Ey Rab'bim! Onların taan ve safahatleriyle nefsim müteezzi ve müteellim olmamak ve ezalarile sadrım daralmamak için, sıfâtî tecelliyat makamında «temkin» ve «nur-i yakîn» ile benim sadrımı genişlet. Her ne zaman onlara senin kelâmın ile söylersem, senin sem'in ile onların kelâmlarını işidib, o kelâmları senin kelâmın bulayım ve eserlerini de senin basarınla görüb, senin fiilin bulayım. Buna mukabele ettikleri şeyleri, ancak senden görüb, bileyim de seninle senin belâlarına sabr edeyim. Ve bu mukabeleleri onlardan görmekle nefsim zâhir olub da, kendi sıfatı ve onların sıfatları ile, senin sıfatından mahcub olmasın» dedi. **(Ve yessirlî emrî)** (Ayet 26) «Ve dinin kabülüne onları tevfik ve bana meaned (muârız-inad edenler) olanlar üzerine bana nusrat ve teyid-i kudsinden imdad etmekle, emr-i daveti kolaylaştır. **(Vahlül ukdeten min lisânî)** (Ayet 27) Ve sütud korkusu maslahatına (bir işin hayırlı olmasına sebeb olan şey) riayeten, ferağat ve ceberutları karşısında hüccet ve beyyine ile, senin zâtının, dinleri üzre izharı ve sözünün alâsı ve risaletinin tebliğinde, lisanımdan kelâmı saraheten söylemeğe cüret ve cesaret etmekten ve lisanımın, kelâmın ile ceryanından mâni olan, akıl ve fikir düğümünü çöz. **(Yefkahu kavlî)** (Ayet 28) Kalblerini yumuşattığın ve huşu ve haşyeti, kalblerinde koyduğun ve beni âlem-i kudsten teyid etmekliğin sebebiyle benim sözümü anlasınlar» dedi.

Kıssanın bâkisi, tevili kabul etmez. Eğer tatbik etmek istersen, bilesin ki; «kalb Musa'sı», «babası ruhül-kudüsten» doğma «büyük kardaşı olan» «akıl Harununu» işlerinde kolaylanmak ve reyinden

istifade etmek, onunla kuvvet bulmak, kemâlât iktisabında ona müşarik (ortak) ve muavin (yardımcı) olmak üzere, kendisine vezir kılmasını hal lisanıyla Allah'tan istedi. Ve bu talebini **(Key nusebbiheke kesirâ)** (Ayet 33) Yâni, «nefsin sıfat ve heyetinden tecerrüd ile, seni çok tesbih edelim. **(Ve nezküreke kesîrâ)** (Ayet 34) Ve mükaşefat ve tecelliyat makamında huzur ve maârif ve hakayıkı iktisab ile seni çok zikr edelim», sözüyle ta'lil (illet ve sebeb beyat etmek) eyledi. **(İnneke künte binâ basirâ)** (Ayet 35) «Muhakkak, Sen; bizim, kemâlin kabülüne istidat ve kemâle ehliyetimizi görücü oldun. Bize yardım eyle. Ve bizden gördüğün ve murad ettiğin şey üzre bizi biribirimize yardımcı kıl» dedi. **(Kaâle kad ûtite sü'leke yâ Mûsâ)** (Ayet 36) Hak Teâlâ Hazretleri: «Ey Musa! sen muhakkak matlubunun tahsiline muvafık kılındın. Ve istediğin verildi.» dedi.

(Ayet 37) **(Ve lekad menennâ aleyke merreten uhrâ)** Ve muhakkak başka defa da senin, irade talebinden evvel, mahz-ı inayetimiz sebebiyle «sana ihsan eyledik.» **(İz evhaynâ ilâ ümmike mâ yûhâ)** (Ayet 38) Anan; «nefs-i hayvaniyeye», **(Enikzi fihi fidtâbûti)** (Ayet 39) kalb Musa'sını, beden, yâhud, «tabiat-ı cismaniye» tabutuna koy diye işaret eyledik. **(Fakzi fihi fil yemmi felyulkihil yemmü bissâhili)** (Ayet 39) Müteakiben onu «tabiat-ı heyulâniye» deryasına bırak ki, derya onun «nur-i temyiz» ve «Rüşdün zuhuru» zamanında, «sahil-i necata» atıversin. **(Ye'huzhü adüvvün li ve adüvvün lehü)** (Ayet 39) Onu, benim ve onun düşmanı bulunan, «nefs-i emmâre-i cebbâre-i firavniye» tutar. **(Ve el kaytü aleyke muhabbeten minnî)** (Ayet 39) Ve ben, seni sevdim ve bütün kalblere ve her şeye, hatta «nefs-i emmare» ve kuvâsına seni sevdirdim. Ve ben kimi sevdimse, onu herkes sever. **(ve litüsne'a alâ aynî)** (Ayet 39) Ve bunları, benim hıfz ve vekâletimde terbiye olmaklığın için yaptım **(İz temşi uhtüke)** (Ayet 40) Kız kardeşin «âkıle-yi ilmiye» zuhûr ve hareket ettiği zaman **(Fetekulü hel edüllüküm alâ men yekfülühü)** (Ayet 40) «nefs-i emmareye» ve kendisine merhamet eyleyen kuvâya: «Onu «hikmet-i ilmiye» ve «ulûm-i nâfia sütleriyle» emzirib, fikir ile terbiye etmeğe kefalet eden bir kimseyi, size delâlet edeyim mi?» dediğini hatırla. **(Fereca'nâke ilâ ümmike)** (Ayet 40) Yakin nurû ile itminan hasıl olmuş ve «hikmet-i ilmiye» ile pâklanüb, «hikmet-i ilmiyeden» nâfi ilimler südünü emzirmesi ve hecr (bir şahsı malından tasarruftan men edilmesi) terbiyesinde «müdrikât-ı cüziye», «alât-ı bedeniye» ve «amal-i zekiye» ile, seni terbiye etmesi ve göz bebeğinin, «tahsili ile mesrur» olması için seni, sana müşfik olan «nefs-i levvame» anana çevirdik. **(Key tekarre aynühâ ve lâ tahzene)** (Ayet 40) Senin nurunla nurlanması, göz bebeğinin «medar-ı süru-

runun» fevtinden mahzun ve noksan olmaması için, seni anana döndürdük. **(Ve katelte nefsa)** (Ayet 40) Ve seni ziynetleyen «sûret-i ğâzabiyeyi» riyazat ve emmare ile katl ettik. **(Fenecceynake minel ğammi)** (Ayet 40) Derhal, nefs-i emmarenin istilâ ve helâk-i ğamından seni kurtardık. **(Ve fetennâke fütunâ)** (Ayet 40) Ve nefsinin ve sıfatının zuhuru ve def'i ve izale (yok etme) ve imate (öldürme) ve tezkiyesinde (temizleme) riyazat ve mücahede sebebiyle, seni enva-ı fitnelerle imtihan eyledik. **(Felebiste sinîne fî ehli medyene)** (Ayet 40) Bunun üzerine, ilim şehrinin ehli olan; «kuvâ-i ruhaniye» arasında «akıl-ı fi'lî Şuayb'ının» nezdinde senelerce kaldın. **(Sümme ci'te alâ kaderin yâ Musâ)** (Ayet 40) «Ey Musa! sonra istidadın hasebiyle, mukadder olan kemâlinin derecesine baliğ oldun.» Yahut mâ'nâ: sıfatının kemâlinden sonra, sana bahş olunacak «tecelli-i zatiden» ibaret bulunan, «kemâl-i tam» olan bir mikdarına (dereceye) geldin. **(Vastana'tüke linefsî)** (Ayet 41) Ve sende bulunan şerif hasletler ve hilâfetime ehliyet dolayısıle, «medine-i beden» ahalisi arasından, «seni nefsim için hâlis ve havasım cümlesinden kıldım.»

(Ayet 42) **(İz heb ente ve ehuke bi âyatî ve lâ teniyâ fî zikrî)** «Ey Kalb Musa'sı! sen ve kardeşin akıl, hüccet ve beyyinelerimle gidiniz, **(İz heba ilâ fir'avne innehu tağaâ)** (Ayet 43) cemi'kuvva-i ruhaniyeye istilâ ve istilâ ile tuğyan eden ve haddini tecavüz eyleyen «nefs-i emmareye» gidiniz. Ve benim zikrimde fütur etmeyiniz. **(Fekulâ lehü kavlen leyinnâ)** (Ayet 44) «Emr-i Hakka» istislâm ve «hükm-i şeri»ye inkiyada davette rıfk (yumuşak) (dost gibi görünme) ve müdarat eyle, Ona yumuşak söz söyleyiniz. **(Le'allehu yetezekkeru ev yahşâ)** (Ayet 44) Belki yumuşayarak, nasihati kabul ve inkiyad (boyun eğer) eyler. Kalb ve akıl, nefsin, istilâya alıştığından dolayı tuğyan ve tefrından korkunca, Allahu Teâlâ hazretleri, nefs-i emmareye karşı çekecekleri zahmet ve görecekleri şiddetten muhafaza ve teyid ve yardım edeceğini vâd ile, kalb ve aklı teşci ve nefs-i emmareyi teshir ve itaat ettirmek hususunda, risâletin tebliğini ve kuvâ-i hayvaniyeyi zabt ile, kendisine taptırmaktan vazgeçmeye ve hazret-i İlâhiyeye teveccüh ve «maârif-i hakikiye» ve «envar-ı ruhiye-yi kudsiyeyi» ifaza ve istifaza etmekte kuvâ-i mezkûreyi kalb ve akıl ile beraber serbest bırakarak, lezzât-ı hissiye ve zeharif-i nebeviyenin tahsilinde ğazab çektirmemeğe, «nefs-i emmareyi» ilzam ve icbâr etmelerini emr etti.

(Ayet 47) **(Kad ci'nâke biâyetin min rabbike)** Biz, muhakkak, Rab'binden, bize mutabaat etmekliğinin vücûbuna delâlet eden burhanı getirmişizdir. **(Vesselâmü alâ menittebe'alhüdâ)** (Ayet 47) Noksanlardan selâmet ve alaiktan necat ve âlem-i ruhiden feyz nuru,

burhana ittiba' ve nur-i İlâhiye temessük eden kimseye mahsus **(İnna kad ûhiye ileynâ ennel'azâbe alâ men kezzebe ve tevellâ)** (Ayet 48) tabiat cahiminde ve heyûlâ kuyusunda gazabın, nur-i İlâhiden i'raz ve muhalefet eden kimseye mahsus olduğu muhakkak olduğu bize vahy olunmuşdur.

(Ayet 49) **(Kaâle femen rabbükümâ yâ Mûsâ)** Nefis firavnu «Ey Musa! sizin Rabbiniz kim oluyor?» dedi. Bu âyet, nefsin, cenab-ı Rab'den ihticabına işarettir. **(Kaâle rabbünellezî atâ külle şey'in halkahu)** (Ayet 50) Kalb Musa'sı, hüccet göstererek, nefsi delil ile hidayet etmek üzere «Bizim Rab'bimiz, her şey'e, mesâlih-i zâtına muvafık hilkat ve havass ve menâfi' ve makasıdına (maksatlarına) münasib alât verip, onu bu havassı ve menâfi'inin tahsiline hidayet eden zattır» dedi. **(Kaâle ilmühâ inde rabbî fî kitâbin)** (Ayet 52) Ne kadar çok olmasıyla beraber, ilmullahın, ahiret ahvalini ihata eylediğini, bu ilmin; «levh-i mahfuzda» müsbet, ezelen ve ebeden bâki olub **(Lâ yedillu rabbî ve lâ yensâ)** (Ayet 52) ona hata ve nisyan câiz olmadığını beyan ile cevab verdi. **(Ellezî ce'ale lekümül' arda mehden ve seleke leküm fîhâ sübülâ)** (Ayet 53). Ey «kuva-yı bedeniye», Rabbim, «beden arzını» size bir «beşik» kılan ve sizin için orada göz, kulak, burun, ve diğerleri gibi a'zâ ve cevârih yolları kılan zattır.

(Ayet 53) **(Ve enzele minessemâi mâen)** Ve Ruh semasından meded-i ruhani ve idrak suyunu indirerek **(Fe ahrecnâ bihî ezvâcen min nebâtin şettâ)** (Ayet 53) o su ile, sizin her bir kuvvetinize mahsus türlü türlü idrakler, fiiller, hassalar, hey'etler, melekeler çıkardık. **(Kulû)** (Ayet 54) Siz, rıza, sabır, havas ve esma ilmi ve sair idrakât ve iradat ve makamat gibi, size mahsus olan ahval-i ahlâk ve mevahib ve imdad ile gıdalanıb, kuvvetleniniz. **(Ver' av en'âmeküm)** (Ayet 54) Ve kuvâyı hayvaniyeyi de kendilerine mahsus olan ahlak ve âdâb ile otlatınız.

(Ayet 55) **(Minhâ halaknâküm)** Mizaçların, mezahiri bulunan a'zâ mizaçlarının ihtilafı iktizası üzre sizi «arz-ı bedenden» inşa eyledik **(Fîha nü'ıydüküm)** (Ayet 55) ve riyazat zamanında hareket etmiyecek ve haddinden tecavüzü ve gayrine istilâyı taleb etmeyecek derecede, kuvânın her biri, mahalline mülazemet ve orada gizlenerek, tâki «sıfat-ı nefsin» mahv ile fena buluncaya dek öldürmek suretiyle, sizi «arz-ı bedene» iade ederiz. **(Ve minhâ nuhricüküm târeten uhrâ)** (Ayet 55) Ve beka zamanında, «hayat-ı mevhibe-yi hakkaniye» (hakkani bağışlanmış hayat ile) ile, yine sizi beden arzından ihrac eyleriz. O vakit, kuvâ-yı hareket-i mu'tad ve, melekût-i fâzıla sâhibi olur.

(Ayet 56) **(Ve lekad ereynâhü âyâtinâ küllehâ)** Muhakkak biz, «mevaddan tecerrüde» ve «envarın vücûduna» delâlet eden, bütün «delâil-i beyyinatı» nefis firavnına gösterdik, **(Fekezzebe ve ebâ)** (Ayet 56) o firavn nefsin madde olduğu ve mücerredatı idraki mümteni olduğu için âyânı tekzib ve kabulden imtina' eyledi. **(Kaâle eci'tenâ lituhricenâ min ardinâ)** (Ayet 57) sözüyle bedene mensub yuvasında iz'ac edilmesini inkâr ederek, «Ey Musa! bizi sihrinle arzımızdan çıkarmak için mi bize geldin?» dedi. Ve idrakinden kasır ve kabulunden âciz olması dolayısıyle, «burhanı» sihre nisbet eyledi. Ve kuvây-ı hayâliye ve vehmiyeyi, muaraza ve mücadeleye teşvik eyledi. Nefsin, riyazatsız ve ölmeksizin zâhir olan hakkı ve parlak olan burhanı iz'an etmesi, gayet az ve pek güçtür. Her ne zaman kendisine aşikâr bir delil getirilse, vehim ile tahayyülü şek ve şübheye kadha (kötülemeye) teşvik eder.

(Ayet 58) **(Felene'tiyenneke bisihrin mislihî fec'al beynenâ ve beyneke mev'iden lâ nuhlifühü nahnü ve lâ ente mekânen süvâ)** Şimdi nefis, «Biz de sana o gibi bir sihir icra edeceğiz, aramızda bir vakit tayin eyle ki, o vakitde biz de sen de orada bulunuruz, muâraza mahalli herkesin görebileceği dümdüz bir yer olsun» dedi. **(Kale mev'idüküm yevmüzzîneti)** (Ayet 59) Musa, «Mev'udunuz, bayram günü nasın toplandığı kuşluk vaktidir» dedi. Mev'ud; kıyasın terkibi ve makamın tertibi vaktidir ki, o da «nefs-i natıkanın» müdrikât ile ziynetlendiği ve ma'lûmât ve mahzunatı hazırlamak için kuva-yı akliye ve ruhâniyenin toplandığı vakitdir. **(Duhâ)** (Ayet 59) Akıl-ı fi'lî güneşi nurunun parlamasıdır ki, o vakit, nefis o güneşin kavlinden i'raz ve «enva-ı mugalata» ve vehim hilelerini toplar, kalbde yakiniyat ile ve onun iftira eylediği yalanların izharı ile, vehmiyat ve mugalatalar göğünden koparır, «kuva-yı nefsaniye» arasında vukubulan tenâzu, (niza etmek, husumet edişme), kuva-yı nefsaniyeden herbirinin birbirine mütehalif (tehalüf eden birbirine uymayan) ve mütemani' olarakdan, kendi lezzetine incizabı ve kalbin dağında, yekdiğerine teslim olmamalarıdır. Kuvanın gizli konuşmaları, her biri nefsinde muhalefeti ile beraber kalbe muhalefet sebeblerini bâtın kılmak istemeleridir. Akıl-ı fil-î güneşini, sihre nisbet etmeleri, o güneşin, maânisini idrakden acizlerine ve delâil ve berahinin nefse hafî olduğuna, ve nefi' indinde fazilet yolunun, lezzet-i hissiyeyi tahsîl ve şehevat-ı bedeniyede inhimakden ibâret bulunduğuna işarettir. Sehrenin, evvelâ sihri ilka etmeleri; sülûk zamanında, vucud-ı insanide, vehmiyet ve hayaliyatın, akliyat ve yakiniyat üzerine tekaddümüne yoksa böyle olmasa, burhan-ı kat'ı ve delil-i vazıha muhtaç olunamazdı. Ve Hakka davet eden kimseye,

fâsid itikadın zâil olması ve Hakkın temkin ve kararlaşması için, emirde hüccet ve delil ile şübhenin def'i ve bâtılın nakzi vâcib olduğuna işarettir. Hibal ve isiy yâni, ipler ve dikenler, ruh ve akıl nuruyla, «Hakkın teyidi» olmadığı takdirde, yürümeğe ve kalbe galebe etmeğe yanaşan şüphe-i cedeliye, mugalata ve safsatalarıdır ki, «Korkma, tahkik, sen a'lâsın» kavlinin mânâsı da budur: «Sen ruh ve akıl nuruyla cânib-i hak'dan müveyyedsin (teyid eden, kuvvetlendiren, metanet veren)» demektir. Sağında bulunan itimada şayan «akl-i nazari» burhanını ilka ile, onların bâtıl sıfatlarını ifnâ eder ve sihirleri muzmahil ve mütelaşi olur. Onların yapdıkları mekir ve tezvir hilesidir, onun hakikati yoktur. Senin san'atın, zu'm (zan) ettikleri gibi, onlarınki gibi değildir. Seherenin (sihirbazlar) secdeye kapanmaları, aczlerinin zuhuru zamanında, kuva-yı vehmiye ve hayaliyle ve tahayyüliye ve hissiyenin inkiyad etmiş olmalarıdır. Nefs-i emmare ise riyazat görmediğinden ve me'lûfatiyle âdetleşmiş ve «kuvâ-yı arziye» riyaset ve tecebbür (kibir ve ceberut peyda etme) davasında inadı ve şiddeti üzre bâkidir. **(Leükatti'anne eydiyeküm)** (A'raf Suresi, Ayet 124) Sizin el ve ayaklarınızı keserim demesi, «kuva-yı nefsaniyenin kalbe muvafakatıyle, nefse muhalefeti cihetinden, meâsi ve maişet hususlarında tasarruf etmediklerini ve lezzat ve müştehiyat-ı cismaniyenin tahsilinde, sa'yi terk ettiklerini iz'an zamanında nefsin; kuvva-yı mezkûreyi korkutması ve uzaklaşdırmasıdır.» Hurma dallarında salb etmesi (asması) riyazat zamanında öldürmekle, kuvayı, «kuvay-ı nebatiye» derecesinde durdurarak ve sâir meratibde tasarruf ettirmiyerek ve mekâsib ve menâsibe yükseltmeyerek, karargâhlarında ve «mebadiy-yi neşetlerinde» sâbit kılmasıdır. Yâhud, maâdin ve «mahall-i zuhurları» olan a'zâ karargâhlarında durdurmasıdır. Bu tevil üzre işbu tahvif **(İnnemâ zâlikümüşşeytânü yuhavvifü evliyâehü felâ tehâfühüm ve hafuni in küntüm mü'minîne)** (Ali İmran Suresi, Ayet 175) buyurduğu vechiyle, nefsin, kalbe mutavaattan ve kalbin teshirinden ve hidmetiyle kaim olmaktan i'razını ifade etmesi için, mücahededen geri koyan, lememat-ı şeytaniye» (şeytâni pırıltı) sebebiyle, nefsin ehadis (sözleri) ve hevacisi (kuruntular) kabilindendir. Ve eğer zâhiri tasdik ve aşikâr olan mucizeye imandan sonra, **(Ve câdilhüm billeti hiye ahsenu)** (Nahl Suresi, Ayet 125) kavli keriminden müstefad olan, «mubahese-i zâhireye» haml olunmasa idi **(İz heb ente ve ehuke)** (Ayet 42) kavli **(Fetenâze'u emrehüm beynehüm)** (Ayet 62) kavline kadar zâhiri üzre icra olunurdu, yâni «Sihre maraza edecekleri cedelin envaı hususunda bir birine niza' edici oldukları halde aralarında sırren mubahese ettiler» demektir.

(Ayet 63) **(İn hâzâni lesâhirâni)** Kavlinin manâsında da bu ikisi, fesahat ve delil getirmek hususunda mâhir kimselerdir, beyanları, çok aşikârdır. Bunlara karşı hiç bir kimse muaraza edub, galib gelemez, denilmişdir. **(Fe'cemiû keydeküm)** (Ayet 64) Şimdi kelâmınız bir olub, yek diğere kuvvet olmak için onlara söyleceksiniz sözde ittifak ediniz. **(Feizâ hibalühüm ve isıyyühüm)** (Ayet 66) Musa, sehrenin tahayyülât (zihinde vücûd bulan kuruntular) ve vehmiyatlarını **(Yuhayyelü ileyhi min sıhrihim ennehâ tes'â)** (Ayet 66) terkib ve belagat ve hüsn-i takrirde mugalata ve safsatay-ı kıyâs ve cedelli tertibleri hey'etini yürütmekte, güya kendisine yürür ve hareket eder gibi tahayyül olunuyor görünce, **(Fe'evcese fî nefsihi hıyfeten Musâ)** (Ayet 67) o vakit nefsinde cehlin galebesinden ve dalâletin devletinden bir nevi korku gizledi. Nitekim Emirül Müminin Ali Aleyhisselâm; «Musa, nefsi üzerine korku gizlemedi, yalnız cehlin galebesinden ve dalâletin hâkim olmasından korkdu» buyurdu. **(Kulnâ lâ tehaf)** (Ayet 68) Biz korkma, dedik, Musa'yı Ruhul-kudüs ile te'yid ve tesci' eyledik, **(Ve elkı mâ fî yeminike)** (Ayet 69) ve aknının zabtında olan «şuay'ı kudsi» ile itlâf (telef etmek, öldürmek, öldürülmek) etmiş, Hakkın nuru ile ziyalanmış olan nefsini ilka eyle. **(Telkaf mâ sana'u)** (Ayet 69) Onların parlak, âşikâr delillerle tezyin ve tasvir eyledikleri bâtıl şüphelerini derhal yutuversin. **(İnnemâ sana'u keydü sâhirin)** (Ayet 69) Muhakkak onların başkalarının ağzından çalub, tertib- ettikleri deliller, sâhir hilesidir. Sahir (sihirbaz) olan ise, nerede olsa, felâh bulmaz.

(Ayet 70) **(Feülkıyesseharetü süccedâ)** Sehere, (Sihirbazlar) mucizenin zuhurunu «hüccet» ve bürhanın aşikâreliğini «şahidlerin sıdkını anlayınca derhal, Musa'nın hak üzre olduğunu iz'an ve ikrar ve insaf ederekden, hep birden secdeye kapandılar. **(Kaâlu âmennâ birabbi Hârune ve Musâ)** (Ayet 70) «Biz, Hârun ve Musa'nın Rabbine iman ettik» diyerek, imân-ı yâkini ile iman ettiler. Çünkü Hak, kendilerine keşf olunmakla, Hakkın kâffe-i eşyaya Rububiyetini ârif oldular. Ancak, Rububiyetinin bütün âlemlere umum ve şumulu ile beraber, Rububiyetini Hârun ile Musa'ya nisbet etmeleri, Musa ile Harun'a olan Rububiyetin fazlından ve onların, Rabbe ziyade has olduklarından ileri gelmişdir. Zira Allahu Teâlâ Hazretleri, her şey'i, istidadının iktiza eylediği ona münasib bir isimle terbiye eyler. Halbuki, Musa ile Harun'un istidatlarının kemâli iktizası üzerine ve Hakkın, onlarda kemâl sıfatları ile zuhuru; sehreye ayniyle kendilerinde tecellisi dolayısıyle, Musa ve Harun'u «esma-i hüsnasının» en büyüğü ile terbiye eyler. Binaenaleyh, sehre her ne anladılar ve neye vâsıl oldularsa, kendi istiklâlleri ile olmayub, Musa ve Hârun

yüzünden ve onların vesilesiyle anladıklarını ve vâsıl olduklarını bildiler. Mâlum olmalıdır ki, sâhir, insanların istidat cihetinden nebiye en yakın olanıdır. Zira harikulâde işlerin mebadisi üç şeydir. Ya «mevadd-ı unsuriye» ve sûverin mezc ve terkibi ve mizâc ve cevheri muhtelif halitaların cem'i hassalarıdır ki, bu kısım «neyyir-i necat» (nurlu kurtuluş) babındandır. Yâhud, «nufus-i semaviye» feyzinin isticlâ ile «ecrâm-ı arziye» kuvasına ittisâli için, «mevadd-ı unsuriye» ve «suver-i sufliyeyi» hazırlamak tarikiyle, «kuva-yı semaviye ve arziyenin» cem'idir ki, bu kısım da «tılsımat babındandır», yâhut nufusun ve âlem-i ulviden istifade olunan hey'etlerinin te'siridir ki, bu kısımda: nübûvvet için gönderilmiş ve dâvet ile kaim olan kâmilden olursa, «mucizedir.» Nübûvvet için gönderilmiş olmayub, velâyet zirvesine terakki eylemiş bir «vasıl-i muhakkikden» olursa, «kerametdir.» Mucize ile keramet arasında fark şudur ki: i'caz; (aciz kılmak-acze düşürmek) tahaddî (meydan okuma, galebe yolu ile muhalefet etmek) (Efendimiz Kur'ân ile, fasih Arab'a tahaddî etmişdir) ve «muarazaya» (muhalefet etmek) mukarin (yakın) olur. Keramet; «tehaddi ve muarazaya» mukarin olmaz. Nufusun hey'etlerinin te'siri, eğer «âlem-i a'lâdan» i'râz ve dünyaya teveccüh ve ikbal etmiş kimseden olursa; «sihirdir», Binaenaleyh sâhir olan kimsenin nefsi, bidayet-i fıtratında bu âlem ve ecramında mü'essir olan, bir takım hey'etlerle tahsis olunmuş kuvvetli bir nefis olmuşdu. Ancak o nefis, «âlem-i sufliye» meyl ile mebdeinden i'râz ve «âlem-i tabiiye» meyl ile kuvvet ve kudretin aslından ve te'sir ve kahrın menbaından munkatı olmakla, kendisinde bulunan «şuay-ı kudsî» ve «hey'et-i nuriye» daima zayıflamaktadır. Nitekim, Hakka ikbal, hazret-i İlâhiyeye teveccüh, «nûr-i kudsi» ile itlâf, kuvve-i melekutiye ile te'yid sebebiyle, nebi ve velinin nefsinde işbu «hey'et-i nuriye» ve «şua-ı kudsi» daima ziyadeleşmektedir. Şüphesizdir ki, sâhir, nebiye muaraza eylediği zaman kırılır ve nebiye mukabelesinde, kendi nefsi ile kökünden kopar. İmdi, sâhirin âciz kaldığı ve münkesir olduğu vakit, nebiyyi ençok ârif olanlardan ve dâvetine, envarına en ziyade ikbal edenlerden ve «tabiat-ı sûfliye» dini kendisine galib ve evvelki istidadı bilkülliye bâtıl olmadıkça, istidadda nebiye en yakın olduğundan nebiyyi ikrarda en ileri gidenlerdendir.

(Ayet 72) **(Kaâlu len nü'sireke alâ)** Sehere (Sihirbazlar) Fir'avne: «Biz elbette seni tercih edemeyiz» dediler. Bu söz; nefse kuvvet-i yakiyn ile hasıl olan himmetin büyüklüğünden sâdır olmuş bir kelâmdır. Zirâ, kalbde yakinin kuvveti, nefse himmet büyüklüğünü irâs eyler ki o da saadet-i uhreviye ve lezzet-i bâkiye-yi akliye yanında nefsin saadet-i dünyeviye ve şakâvet-i bedeniyeye, lezzât-ı

âcile-i fâniye ve âlâm-ı hissiyeye mübâlât etmemesidir. Bu sebebden sehere: **(İnnemâ takdiy hâzihil hayâteddünya)** (Ayet 72) Yâni, «Sen, ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin» sözleri ile lezzât-ı âcile ve alâm-ı hissiyeyi istihfaf ve istihkâr eylediler. **(İnnâ âmenna birabbinâ liyağfirelenâ hatâyenâ)** (Ayet 73) «Rabbimizin, bizim lezzât-ı tabiiyyeye meyl ve dünya yaldızlarına muhabbetimiz sebebiyle, nefislerimize arız olan çirkin sıfatları ve muzlim heyetleri **(ve mâ ekrehtenâ aleyhi minessıhri)** (Ayet 73) ve bizi cebr ve ikrah etmiş olduğun sihri, yani, Musa'ya karşı muârazayı, nûru ile örtmesi için biz, Rabbimize imân ettik» dediler. Sehre (Sihirbazlar), nûr-i istidâdları ile Musâ'nın hak üzre olduğunu bildiklerinden, muârazasından istiğfar ettilerse de, Fir'avn kendilerini muârazaya cebr eyledi.

(Ayet 74) **(İnnehü men ye'ti rabbehu mücrimâ)** Tahkik herkim kıyamet-i suğrâ gününde Rab'bine, ecram-i tabiiyyeye meylettirici hey'et-i bedeniye ağırlığı ile gelirse **(Feinne lehü cehenneme)** (Ayet 74) onun için cehennem hâsıldır. **(Lâ yemûtü fihâ)** (Ayet 74) Orada âlâmı his etmemek için tabii ölümle ölmez, **(Ve lâ yahyâ)** (Ayet 74) günahlarının zararlarından kurtulmak için, hakiki bir hayat ile hayat sâhibi de olmaz. **(Ve men ye'tihî mü'minen kad âmilessâlihâti)** (Ayet 75) Ve her kim, nefisleri tezkiye eyleyen fezâil-i nefsiye sâlihâtını işlemiş olduğu halde imân-ı yakînî ile mü'min olarak rabbine gelirse; **(Feulâike lehümüdderecâtül'ulâ)** (Ayet 75) onlara da kemalâtda derece-i terakkilerine göre sıfât cennetlerinin âlî dereceleri vardır.

(Ayet 77) **(Ve lekad evhaynâ ilâ müsâ en esri bi'ibâdî)** Tahkik biz, Musa'ya «Kullarımızı geceleyin leyl-i cismânî ve sıfat-ı nüfûsî karanlığında yürüt» diye vahy eyledik. **(Fadrib lehüm tarîkan fil-bahri yebesâ)** (Ayet 77) Onlara âlem-i heyûlâ denizinde tecerrüdden bir yol yap ki, o, mevadd-ı cismâniyenin rutubeti ve hey'eti heyulâniyenin yaşlığı kendisine erişemiyen kuru bir yol olsun. **(Lâ tehâfü dereken ve lâ tahşâ)** (Ayet 77) Gavaşî-i tabiiyye-yi zulmaniyede münkamis (gömlek giyme) olan bedenlerin, size yetişmesinden ve size galebe ve istilâsından korkmayın. Zirâ onlar tabiat-ı zulmâniyede mahbus, sizin şanınızdan kasırdırlar. **(Fe'etbea'hüm fir'avnü bicünûdihî)** (Ayet 78) Nefis Fir'avni; askerleri ile tabiate dalmaları sebebiyle, kuvâ-yı ruhaniyeyi ihlâk etmek için takib ettiler. **(Feğaşiyehüm minelyemmi mâ ğâşiyehüm)** (Ayet 78) Fir'avun askerlerini katran denizinde helâk-i sermedî ve azâb-ı ebedî kabladı.

(Ayet 80) **(Benî isrâîle kad eneeynâküm min adüvviküm ve vâ'adnaküm cânibettûril'eymene)** (Ayet 80) Ey İsrail oğulları! tahkik biz,

sizi düşmanınızdan kurtardık. Ve kalb türünün sağ cânibini size va'd eyledik. Kalbin cânib-i eymeni; «Ruh-ül kudüse» gelen cihetidir ki fuad tesmiye olunan «vahy mahallidir.» **(Ve nezzelnâ aleykümül menne vesselvâ)** (Ayet 80) Ve size ahval ve mevâhib-i zevkiyat bıldırcınını, ulûm-i maârif ve yakiniyât helvasını indirdik. **(Külû min tayyibâti mâ rezaknâküm)** (Ayet 81) Sizler bu hoş ulûm-i maârifi gıdalanınız. Ve kalblerinizle kabul ediniz. Zirâ kalblerinizin sebeb-i hayatıdır. **(Ve lâ tetğav fihi)** (Ayet 81) Ve parladığını ve ziynetini gördüğünüz zaman, nefsin zuhûru ve kendisini görüb beğenmesi sebebiyle o rızıkda tuğyan etmeyiniz. **(Feyehille aleyküm gazabî)** (Ayet 81) Tuğyanınız size hırman-ı gazabımın ve hızlan-ı (harab olmak) âfetimin hulûlune sebeb olur. **(Ve men yahlil aleyhi gazabî fekad hevâ)** (Ayet 81) Her kime ki gazabım hulûl ederse; tahkik, o kimse kurb makamından nefis cehennemine düşer ve istitar ve estar-ı celâl zulûmatında «cemâl sıfâtları tecellisinden» mahcûb kalır. **(Ve innî legaffârün)** (Ayet 82) Ve tahkik ben, istinası ve tezyinatı ile zahir olan «tuğyan etmiş nefsin sıfâtını», sıfâtım nûrları ile setr ediciyim. **(Limen tâbe)** (Ayet 82) Nefsin tezahür ve istilâsından tövbe ve inkisar ve iftikarı ve fâka zilletini kendisine lâzım kılmakla «istiğfar eden» **(Ve âmene)** (Ayet 82) ve sıfât-ı kalbiye envârına ve envâr-ı ilâhiye tecelliyâtına imân eden, **(Ve âmilesâlihan)** (Ayet 82) ve tevekkül ve rıza gibi makamatın ve huzûr ve safa ile telvinâta mâni olan melekâtın iktisabında iyi iş işliyen **(Sümmehtedâ)** (Ayet 82) sonra da fenâ haline ve zât nuruna hidayet bulan kimseye çok çok mağfiret ediciyim.

(Ayet 97) **(Ve mâ a'celeke ân kavmike yâ Mûsâ)** Bu ayetlerin **(Fil yemmi nesfâ)** (Ayet 97) kavline kadar hakikat üzre mânâsı şudur ki: Musa Aleyhisselâm, mükâleme makamı ile müşerref ve kendisine keşif sıfâtı verilip, Benî İsrâil'in kurtarılmasına ve Hakk'a irşad olunmasına gönderildiği vakit, kavmini siyaset ve idare edecek bir şeriat va'd olunmuştu. Buna binaen, Musa Aleyhisselâm, kavminin imân üzre tesbit ve ikan (yakın hasıl edilmek) ile hak üzre takririnden evvel, Hârûn'u kavmi üzerine halife bırakıp, murakabe için çekilmişdi. Bu hareketi, her nekadar makamının, gayrinin tekmiline âdem-i feragati iktizâsından ve müşahedeye gayetle şevkinden ileri gelmiş ise de, kavminin kemâl-i ilmiye ve ma'rifet-i yakiniye ile tekmillerinde, kademinin taat-i sebatı ve filhal terakkiyi müstelzim olan emre imtisalde bulunacağından, Musa, bu acelesi üzerine itab olunmakla, muameleleri yakîn esası üzerine bina kılınmamışsa da, kavminin din hususunda kendisine mutabaat üzre olduklarını ve zâhir olan bu ta'cilin (aceleciliğin) mükâlemede kendisin-

den ma'dud olan «tecelliy-i sıfâtî» makamının istihkâmından ibaret ve sıfâtda «kemâl-i fenâ» demek olan «Rıza makamını» taleb etmesinden ileri geldiğini beyan ile itizar eylemiştir. Hak Teâlâ'nın, «Kavm-i Musa'yı» semavî belâ ile ibtilâ kılması da ancak mücerred ve ma'kulden anlamayup, mahsusdan gayrisini idrak etmiyen, sarf-ı mevadda dalgın, istidâdı kâsır kimselerden tecrid sebebiyle «kemâli kabul edici» mustaidlerin seçilmesi içindir.

Bu sebebden kavmi **(Mâ ehlefnâ mev'ideke bimelkinâ)** (Ayet 87) yani: «Ey Musa biz, kendi rey ve ihtiyarımızla ve işimize mâlik olmak tarikıyla senin va'dine hulf etmedik, dininden dönmedik» dediler. Çünkü onlar, bittabi kullar idiler. Rey ve melekeleri yok idi. Sahib-i ihtiyar değil idiler. Bedenî oldukları halde idare olunmuş ve tabiatlaşmış oldukları cihetle, taklid etmekden ve amelden başka yolları olmayıp, tahkik ve ilimden mahrum idiler. Sâmirî'nin, onları ziynetlerden eritilmiş tılsıma tapdırması, nefislerinin süflî ve tabiat-ı zehebiyeye müncezib bulunduğundan, tabiatlerinda altun muhabbetinin rusuhu ve tenasüb-i tab'ı dolayısıyla, icl (buzağı) suret-i nev'iyesinin; tabiat-ı zehebiyede (altun sevgisi) tecellisinden ileri gelmişdir. Bu keyfiyet kuvâyı semâviyenin kuvay-ı arziye ile mezci babından idi. Bu sebebden, Sâmirî **(Basürtü bimâ lem yabsurû bihi)** (Ayet 96) yâni; «Ben, onların bilmediği tılsım ve simya ilimlerinin ibtinâ' eylediği tabi-î ve riyâzî ilimlerini bildim.» **(Fekabedtü kabdaten min eserirresûli)** (Ayet 96) «Bunun üzerine resulun eserinden bir avuç kabz ettim (aldım).» **(Fenebeztühâ)** (Ayet 96) «Ziynetleri icl (buzağı) suretinde erittiğim zaman, o kabzayı erimiş cemr'e (ateşe) attım **(Ve kezâlike savvelet lî nefsî)** (Ayet 96) ki bu, nefs-i şeytaniye-yi şerirenin tesvilindendir» dedi. «Bu kabza, Cebrail'in, râkib olduğu (binmiş) feres-i hayattan ibaret bulunan «Hayzumun», yâni; atın tırnağının bastığı topraktır» denilmişdir. Yâni; «akl-i fa'ale musahhar ve ondan müteessir ve merkebi mesabesinde olub, sıfatını yükleten, nefs-i hayvaniyenin, nefs-i hayvaniye-yi külliye-i semâviyenin eserinin muttasıl olduğu şeyden aldım» demektir. Çünkü akl-ı fa'al, nefs-i hayvaniye-yi külliyeyi müsta'li (istilâ eden-yükselen üstüne çıkan) olduğundan, onun vasıtası ile âsârın mevâdda ifâzasına sebeb olan bir takım vaziyetlerden ibaret bulunan te'siri, tebayi-i unsuriye ve ecram-ı süfliyeye, erişir. Mevad, istidât hasebiyle mezkûr âsârdan münfail olarak, Cibril merkebinin bastığı toprak mesabesinde ahval-i garibeyi kabul eder. **(Kale fezheb)** (Ayet 97) Musa, Sâmirî'ye «Git» dedi; bu kelâm, Musa'nın gazabından sâdir olub, Sâmirî'yi, tard eylemişdir. Enbiya ve evliyanın gazabından, azabın husûlünün vacib olması, enbiya ve evliya,

Hakk'ın sıfatının mazharları olduğu içindir. Bunlar, her kime gazab iderlerse o kimse Hakk'ın kahrında vaki olub dünya ve âhiretde «Şakî» ve ebedî bir azabla muazzeb olur ve amelinin vebâlini tadar. Sâmirî'nin, kimseye temasdan sakınması hakkındaki azab, sûret-i bâtıla davetde Hak'dan uzak olmasının neticesi ve hilesini ibtal ve mekrini izale eylediği zaman, Musa'nın, ona lânetinin eseri olmuştur.

Enfüse tatbik olunmak üzere bu âyetlerin mânâsı: kalbe bir nevi keşif sebkat ederek sülûk ve içtihad-ı kalbi cezb eylediği ve kalbde ilmi ve kesbî olmayub, belki ilmi ve keşfi bir kemâl hasıl olduğu vakit, emr-i şeriat ve mücahededen zâhil (ihmal eden) olub da, şuhud ve huzura acele kıldığı zamanda o kalb, Hak Teâlâ'nın itâbı ma'razında (arz olunan yer, pazar) kalır; Ve kuva-yı idare ve istikamet makamını iktisab etmesi için mal ve riyâzâta red olunması vâcib olur. Zira, kavmi, kuva-yı ruhaniye ve cismâniye üzerine halifesi olan «Akıl Hârûnu»; riyazât ve mucahede, taât ve muameleye mûdavemetsiz, kuvânın tedbir ve takvimine (zamanlama) ve doğru yola sevkine kadir olamaz. O vakit, havasdan kuvây-ı nefsâniye Sâmirî'si dirilib, kuvây-ı nefsâniyeye hubb-i şehevat ateşini yakar. Ve feres-i (at, beygir) hayat olan nefs-i hayvaniyenin tesirinden müteessir olmuş olan evza'-ı (durumlar, tavırlar) mahsusa hasebiyle, o ateşe taliin (meydana gelenin) imdâdından bir şey'i atar ve «tabiat-ı mevâddı»; kalbından dökülmüş, âdet-i zahmet ve meşakkatle sai ve amel olmayıp, belki lezzet ve şehvet, himmet-i ekl ve şürbden ibaret olan «icl (buzağı) sûretinde» temsil eyler. Ve heva ruhunu üfliyerek, icl-i tabiat dirilir ve kuvvetlenib buzağı sesi ile bağırır. Ve bütün kuvâ, ona ibadet ederek, onu ilâh edinirler. Her ne zaman kalb, nûr ile müeyyed olan akıl, dalâlet ve fitnede oldukları hakkında kuvaya tembih ve Hakka ve re'y-i akliyenin mutabaatına davet etse, teyid-i kudsî ile müeyyed, Hak nuru ile münevver olan kalbin, Allah rızası için, gazablı kuvânın dalâletine ve dinde tefrikaya düşdüklerine müteessif olarak avdet edinceye değin, kuva akla muhalefet eder. Kalb, nefs-i levvame lisanı ile kuvâyı ta'yib (ayıplar) ve şiddetle tekdir ve va'd-i vaid ile muaheze ve hilkat ve neş'e ve fıtrattan sukût iktizâsıyle Rabbe kurbiyetten zamanın uzadığını hatırlatır. Ve misak-ı fıtrat zamanında Rububiyeti ikrarlarında vermiş oldukları ahidlerini nisyan ve vaidlerine hulf etmekle saht (katıpek zorlu) gazaba istihkak ile kuvâyı korkutur. Fakat hevanın kaydında esir ve tahayyül sultanına münkad ve düşkünlüğe teslim olduktan sonra, artık bu tekdir ve tâhvif (korkutmak) kuvâya tesir etmez. Bunun için, artık; tabiat-ı cismaniyeyi mücahede ile kırmaktan, nâr-ı riyazatla yakmakdan, rahmet-i İlâhiye nefhaları rüzgârları

ile savurmaktan başka yol yoktur. Rahmet-i İlâhiye nefahatı rüzgârları estiğinde: kuvânın «kalbe mutabaat» ve teveccühde «sırra muvafakatinden» sonra tabiat-ı cismaniye, heyûlây-ı cirmiye denizinde mütelaşi olarak hayat ve hareketi kalmaz. Ve kuva-yı âkilenin, tabiata meyl hususunda; kuvaya muvafakati bulunmak sebebiyle Musa'nın, Hârûn'un başından, yâni: ruha yakin bulunan cihet-i ulviyesinden ve kuvay-ı nefsâniye tarafı olan cihet-i süfliyede te'sir sureti ve zükûret (erlik) hey'eti olan sakalından tutub, kendine, yâni Mûsa'nın bulunduğu Hak cânibine ve âlem-i kudse ve ulvi cihete çekmesi: «nurun, kuvve-i âkilede tesiri ile, hidâyet-i hakkaniye ve şua-ı kuds nurundan müteessir olarak ve kuvvet-i İlâhiye ve kudret-i Rabbâniye ile kuvvetlenib ve cevelan ederek, kuvâda tesir ve Emr-i Hak ile kuvanın akla ve kalbe itaat etmeleri ve kalbin, onları tahayyül ve vehmin kahrından kurtarması» demektir; Hârûn'un itizarı: «nur'-i hidayetle münevver ve emr-i şeriatla müeyyet olmıyan aklın, tahayyül ve hevâya münkad olub da kuvâyı muhafaza edemeyeceğine ve kuvayı terdide (redetme) iyka (vukua getiren) edici tefrikayı çoğaltmakdan başka bir şey yapamıyacağına işarettir.» Kalb; akıl nurunun istilâsı ve tabiatın bilkülliye kahrı ile Hak yolunda istikametin husulunde tahayyül mün'azil (azl edilmiş) olub, tahyili (tahayyül etme) ile kuvâdan hiçbir kuvvete temasa kadir olamaz. Kuvvadan hiç bir kuvvet de onun tesvilini (aldatmak) kabul ile tahayyüle yanaşamaz. O halde; tahayyül mel'un ve metrud olur. Onun bir mev'udu, bir haddi, bir rütbesi olur ki, o hadde asla hulf ve değişiklik bulmaz. Artık istilâ, tecavüz ve riyasete geçerek makulât ile yalanlarını ve galatlarını tervice yol bulamaz. İşte bu da Allah'a istikamet ve Allah için ubudiyet hakayıkı ile bu makam hasıl olmadan tevhid nâsiyesi incilâ ve inkişaf edemez. Tecrid ve tefrid makamı da hasıl olamaz. Bu makam ancak istikamet ile olur. Bu sebebden bahsi **(İnnemâ ilâhükümüllahüllezî lâ ilâhe illâ hüve)** (Ayet 98) yâni; «Sizin mabudunuz, ancak zâtullahdır ki onun gayrisi mevcud değildir» kavliyle takib eyledi. Çünkü bundan evvel salik; ibadetde iki kıbleye musalli, iki cihet arasında müterreddid, iki ilâh ittihaz edici idi. **(Vesi'a külle şey'in ilmâ)** (Ayet 98) Yâni; bu makamda tevhid bilfiil tahakkuk eyler ve ilminin, herşeyi ve hududunu ve gayâtini ihata eylediği zâhir olur. Her kuvvet, hakkın nûru ve kudreti ile zâhir olduğunu görüb ibadat ve taâtinde kendi havl ve kuvvetinden Hakk'a sığınıcı, vus'at ve takati iktizâsıyla Hakk'a ibadet edici, Hakk'ın vermiş olduğu mârifet mikdarınca Hakkı şuhud ve Rububiyeti ikrar edici olarak, kendi derecesinde vâkıf olur.

(Ayet 99) **(Kezâlike nakussu aleyke min enbâi mâ kad sebeka)** İşte bu kıssa gibi senin, emr olunduğun vechiyle «istikamet makamında temkininin husulu» ve fuadının tesbiti için, geçmiş olan salîklerin ahval-i makamatını sana kıssa ederiz. **(Ve kad âteynâke min ledünnâ zikrâ)** (Ayet 99) Tahkik biz, sana ledünnümizden pek büyük bir zikir verdik ki o da tevhidin meratibini şamil olan «Zât zikridir.» **(Men arada anhü)** (Ayet 100) Her kim gayra tâbi ve nefse ve cânib-i hevaya teveccüh ile o zikirden i'raz ederse; **(Feinnehû yahmilü yevmel kiyâmeti vizrâ)** (Ayet 100) muhakkak o kimse kıyâmet-i suğrâ gününde hey'et-i meskale-i (ağırlığı) cürmaniye yükünü ve mevâdd-ı heyûlâniye taallûkatı günahlarını **(Hâlidîne fîhi)** (Ayet 101) muhalled ve müebbed olarak yüklenir taşır. Bu yük onlar için fena bir yükdür. **(Yevme yünfehu fissûri)** (Ayet 102) Ervahın cesedlere reddi ile suver-i cismâniyeye hayat nefh olunduğu vakit, **(Ve nahşürül mücrimîne yevme izin zürka)** (Ayet 102) cürümlere ve kabahatlere mülazemet edenleri o günde, gözlerinin karaları beyaz ve kör oldukları halde, Yahût mânâ: yanlarında hınzır ve maymunların bile güzel olacakları derecede siyah ve gayet çirkin bir manzarada haşr eyleriz. **(Yetehâfetûne beynehüm)** (Ayet 103) Havfın şiddetinden, yâhut söylemeğe kudretleri olmadığından, kelâmı aralarında gizlerler. **(İn lebistüm illâ aşrâ)** (Ayet 103) «Hayat-ı dünyada on günden fazla durmadınız» diye gizlice konuşurlar **(Nahnü a'lemu bimâ yekûlûne iz yekûlü emselühüm tarîkaten İn lebistüm illâ yevmâ)** (Ayet 104) İçlerinden daha akıllıları; «Dünyada bir günden fazla durmadınız» dediği vakitde, biz onların ne dediklerini biliriz. Yâni; sür'at-i inkizasından (bitmesinden-tamam olmasından) dolayı hayat-ı dünyada eğlenmeleri müddetini kısa add ederler.

(Ayet 105) **(Ve yes'elûneke anilcibâli)** Habibim, onlar sana dağlardan, yâni; bedenlerin vücudlarından sorarlar. **(Fekul yensifühâ rabbî nesfâ)** (Ayet 105) Sen deyiver ki: «Rabbim onları çürümüş ve ufalanmış, sonra dağılmış toz halinde hâdisat rüzgârları ile savurub, bâkiyye ve eseri olmamak üzre yerle beraber kılar.» Yâhut mânâ: sana, hevadis-i eşyayı sorarlar. Sen de ki: «Rabbim onları ehadiyet madeninden esen, neş'et eden Nefahat-ı İlahiye rüzgârları ile savurur.» **(Feyezerühâ ka'an safsafâ)** (Ayet 106) Bütün havâdis-i eşyayı ve beden vücûtlarını, Vucud-ı ehadiye-yi sırf bırakır. **(Lâ terâ fîhâ ivecen ve lâ emtâ)** (Ayet 107) İstivasında kadh (söküp saymak) edebilmek için o yerde ne bir eğrilik, ne de bir yumruluk göremezsin, o makamda isneyniyet ve gayriyet yoktur. **(Yevmeizin yettebi'ûneddâ'iye lâ ıvece lehü)** (Ayet 108) Kıyâmet-i kübrânın kaim olduğu gün bütün vücûdlar, davet edici olan Hakk'a ittiba' ederler, koşarlar.

Kendilerinin hayat hareketleri yoktur. Hayat ve hareketleri ancak O'nunladır. Dâvet edici olan Hak'dan inhiraf ve semtinden (cihetinden) yanılmak yoktur. Zirâ alınlarındaki perçemlerinden tutan Hak'dır. Hak da Sırat-ı mustakim üzeredir. Eşya ve vücûdlar, Hak'kın iradesi muktezâsı üzerine Hak'kın yürümesiyle yürürler. **(Ve haşa'atil'esvâtü lirrahmâni)** (Ayet 108) Ve bütün sesler Rahman'a karşı kısılmıştır. Çünkü ses, yalnız Rahman'ın sesidir. **(Felâ tesme'u illâ hemsa)** (Ayet 108) Ancak mezahire izafe itibarı ile hafî bir sesden başka bir şey işidemezsin. Yâhud mânâ: Kıyamet-i suğra'nın kaim olduğu gün, hayatı ifaza edici dördüncü feleğin müdiri olan İsrafil'den ibaret bulunan da'vetciye ittiba' ederler. Hiç bir dâ'vetli kimse, kendisine Hikmet- İlâhiye'nin iktizâ eylediği taâllukun hilâfına inhiraf edemez. Rahman'ın çağırdığı şey'in gayrisine çağırmak hususunda bütün sesler huşû eder, kısılırlar. Hevacis (hatıra, merak, endişe) ve temenniyât-ı fâside fısıltısından başka bir şey'i işidemezsiniz.

(Ayet 109) **(Yevmeizin la tenfe'uşşefâatü illâ)** Dünya hayatında, kendisine uyarak hidayetine yapışmakla dost tutub muhabbet eylediği kimsenin şefaati o günde faide vermez. **(İllâ men ezine lehürrahmânü)** (Ayet 109) Ancak şefaatin kabulune istidâd ile Rahman'ın kendisine izin verdiği kimselere faide verir. Zirâ, nüfus-ı nakısânın, irade ve rağbetle teveccüh ettikleri nüfus-i kâmilenin feyzi, ancak nüfus-ı nakısanın «safa sebebiyle» feyzi kabul istidâtlarına mevkuftur. İşte izin denilen şey de budur. **(Ve radiye lehü kavlâ)** (Ayet 109) Ve Rahman'ın, kendisine şefaât olunacak kimseye münasib bir tesire razı olduğu kimselere fâide verir. O halde şefaât iki şey'e tevakkuf eyler ki, biri «şefaât edicinin tesire kadir olması», biri de; «şefaat olunacak kimsenin «kabul ve teessüre istidâdı bulunmasıdır.» **(Ya'lemu mâ beyne eydihim ve mâ halfehüm)** (Ayet 110) Allahu Teâlâ Hazretleri, onların iki cihetini de, önlerinde olan istidâd-ı asli sebebi ile «kabul kuvvetini» ve tenvir sebebiyle şefaâtçının «te'sirini» ve sonlarında olan beden ve kuvâsı ve kabul-i asliyeyi izale edici «hey'et-i fâsıka cihetinden» arız olan maniâları. Yâhud; akl-ı ameliye muvafık surette tezkiye sebebiyle «beden cihetinden» hasıl olan kabul hazırlıklarını bilir.

(Ayet 111) **(Ve anetil vûcûhü lilhayyilkayyûm)** Ve zevat-ı mevcudenin kâffesi, hay ve kayyum olan Zât'a hâzı' ve zelil olub, teslim oldular. Hepsi Hayy ve Kayyum'un kudret ve kahrının zilletinde ve mülkünün esaretindedir. Ne kendi nefsiyle ve ne de gayri bir şeyle hayat bulur ve ne de kaim olur. Hayat ve kıyamı, ancak onunladır. **(Ve kad hâbe men hamele zulmâ)** (Ayet 111) İstidadını noksan etmek ve fıtratı safasını kederlemekle «nefsine zulüm» ederek yüzü-

nün kararması ve karalığı sebebiyle «nûru kabul etmek imkânı» zâil olan kimse, muhakkak Hak'kın rahmeti nurundan ve şefaât edicilerin şefaatından mahrum kalmıştır. **(Ve men ya'mel minessâlihâti)** (Ayet 112) Tezkiye ve tahliye ile salih amelleri işliyen kimse **(Ve hüve mü'minün)** (Ayet 112) iman-ı hakiki ile mü'min olduğu halde **(Felâyehâfü zulmen ve lâ hedmâ)** (Ayet 112) kendisinde hasıl olan kemalâttan bir şey'in noksan olmasından ve mertebede istidâd-ı aslisinin iktizâ eylediği hakkında bir şey'in kırılmasından da korkmaz.

(Ayet 113) **(Ve kezâlike enzelnâhü kur'ânen arabiyyen ve sarrafna fîhi minel va'iydi le'allehüm yettekûne)** İşte böylece Kur'ân'ı Arabca olarak inzâl eyledik ve Kur'ân'da vaidleri tekrar eyledik. Belki tezkiye ile ittika etmeleri **(Ev yuhdisü lehüm zikrâ)** (Ayet 113) yâhut tahliye ile Kur'ân'ın onlara zikr ihdas etmesi me'muldur. **(Fete'âlallahülmelikül hakku)** (Ayet 114) Hakiki mülk sahibi olan Allahu Teâlâ Hazretleri; kadri takdir olunmak ve mülkünde işi bozulmayacak derecede uluvvu azametde namütenahidir ki, hikmeti mucibince herkese hakkını verir. **(Ve lâ ta'cel bilkur'âni)** (Ayet 114) Habibim; (hazine) mekmen-i cem'den «İlm-i ledünnî»nin telâkkisi sebebi ile gayet-i zevkinden dolayı, şevkın heyecanı zamanında **(Min kabli en yükdâ ileyke vahyühü)** (Ayet 114) Kur'ân'ın sana vürûdu ve vusûlu ile hüküm olunmazdan evvel, Kur'ân ile acele etme. Zirâ ilim ve hikmetin nüzûlu, senin kabulde terakki meratibinin tertibi hasebiyle tertib olunmuşdur. Ve sen, taleb ve istifâzadan fütur getirme! Zirâ feyz gayri mütenahidir. Ve tasfiye, terakki ve tahliyenin ziyadesiyle feyzde de ziyadeyi ister. Çünkü ziyadeyi istemek, ancak hal duası ve istidâd lisanı ile olur. Kabulun imkânından evvel taleb ve suali tâcil ile değildir. Her ne zaman bir şey'i bilirsen ondan a'lâ ve ahfa olan bir şeyi kabulun ziyadeleşir.

Âdem kıssası ile kıssanın te'vili bir kaç kere geçmiştir. **(İnne leke ellâ tecû'a fîhâ ve lâ ta'râ)** (Ayet 118) Muhakkak senin için o cennetde acıkmamak ve çıplak olmamak vardır. Zirâ Âlem-i ruhanî'de mevâd libâsından tecerrüdde ezdâdın tezahümü (kalabalıktan sıkışmak) mümkün olmaz; ve fesâda müeddi (sebeb) olan tahlil (ayırma dağılma) dahi bulunmaz, belki tükenmekten ve fâni olmaktan emin olduğu halde murâdın husûlu ile nefis telezzüz eyler.

(Ayet 124) **(Ve men a'rada an zikrî)** Nefsin meyli ile âlem-i süfliye teveccüh sebebiyle her kim benim zikrimden yüz çevirirse; **(Feinne lehü ma'ıyşeten dankâ)** (Ayet 124) hırsının galebesi ve buhlunun (cimriliğinin) şiddeti dolayısıyla onun maişeti daralır; Zirâ Hakk'ın canibinden irâz eden kimsenin nefsi bulanır ve münasebeti

olduğu cihetle, dünya yaldızlarına ve maddî müktesabatına müncezib olur. Ve aralarında zulmet ve cihet-i süfliyeye meyilde cinsiyet ve iştirak olduğundan ve dünyanın ziynet ve zeharefine kuvvetle muhabbet ettiğinden; hırsı gittikçe şiddet kesb eder. Binaenaleyh dünya mallarını nefsinden ve gayrinden kıskanır. Ne kadar çoğaltsa hırsı ve kıskançlığı da o nisbette çoğalır. Bu sebebden bâzı sofiye; «Her kim Rab'binin zikrinden i'raz ederse zulmette kalır ve rızkı müşevveş olur» demişlerdir. Hakk'a mütevecceh olan zâkir, böyle değildir. O, yakin sâhibidir. Hakk'a tevekkülü vardır. Geçinmesinde genişlik ve bolluktadır. Bulduğunu infak eyler, gayb ettiğinden Rab'bi ile müstağni olur. **(Ve nahşürühü yevmelkıyâmeti a'mâ)** (Ayet 124) «Herkim burada kör olduysa, o kimse âhiretde de kördür.» mealindeki âyet-i kerimenin buyurduğu vechiyle, o kimseyi kıyâmet-i suğrâ gününde Hak nûrundan kör olarak haşr eyleriz. **(Kaâle rabbi lime haşertenî a'mâ ve kad küntü basîrâ)** (Ayet 125) O kimse «Ey Rabbim, ben görücü idim, ne sebebden beni kör olarak haşr ettin?» der. Bu suretle körlüğünü inkâr etmesi, Hakk'ın kendisinden i'râzını ve bulunduğu körlük halinde terkini mucib olan fısk-ı cürmüsi ve âyet-i beyyinatın ve envâr-ı meşrikâtın nisyanı sebebiyle, aşk-ı nefsi ve hubb-ı süfli hey'etinin kendisinde rusûhundan hâsıl olan körlüğüne münâfi bulunan nûr-ı fıtrî ve istidâd-ı aslî lisanı ile olur.

(Ayet 127) **(Ve le'azâbül'âhireti eşeddü ve ebkaâ)** Ruhanî ve dâimî olduğu için elbetteki âhiretin azabı, dünyadaki maişet darlığından daha şiddetli ve daha bâkidir. **(Ve lev lâ kelimetün sebekat min rabbike)** (Ayet 129) Nebilerinin rahmet Nebisi olduğu ve «Sen içlerinde bulunurken Allah'ın onlara âzab etmesi olamaz» buyurulduğu vechiyle; eğer, bu ümmetin kahr ve tedmir (helâk, mahv etmek) ve dünyada azab ile istisal olunmayacağına dair kaza-yı sâbık olmasa idi, onları müşriklere ihlâk lâzım gelirdi.

(Ayet 130) **(Fasbir alâ ma yekûlûne)** Sen müşriklerin dedikelerine Allah ile sabret; zirâ sen, onların Kaza-yı İlâhi üzre câri olduklarını ve Allah'ın onlara mekr ve kahrı esaretinde esir olmuş olduklarını görüyorsun. **(Ve sebbih bihamdi rabbike)** (Ayet 130) Ve Rab'binin sıfatına mültebis (diğer bir şeyden fark olunamaz, iltibaslı) olduğun halde, zâtını sıfatından tecrid etmekliğin sûretiyle Rab'bini tenzih eyle. **(Kable tulû'işşemsi)** (Ayet 130) Fena halinde, Zât güneşinin tulûundan evvel **(Ve kable gurûbiha)** (Ayet 130) ve nefis sıfâtının zuhûru zamanında; Zât güneşinin istitarı (gizliliği) sebebiyle gurubundan evvel, yâni, kalb makamında, sıfat tecelliyâtı halinde tesbih eyle; Zirâ o makamda, Allah'ın tesbihi; kalb sıfâtlarının mah-

vıdır. **(Ve min ânâilleyli fesebbih)** (Ayet 130) Ve gecenin anlarında, yâni hicâb olan telvinatın ve muzlim nefis sıfâtlarının galebesi zamanında, tezkiye ile Rab'bini tesbih eyle. **(Ve etrâfennehâri le'alleke terdâ)** (Ayet 130) Ve tasfiye ile kalbe ruhun parlaması gününün etrafında da tesbih eyle ki, sıfât tecelliyâtı makamının gayesi ve kemâli olan rıza makamına vasıl olmaklığın me'muldur. **(Ve lâ temüddenne ayneyke)** (Ayet 131) Telvinat-ı nefsiyede ve nefsin dünya yaldızlarına meyli sebebiyle zuhûrunda, o müşrikleri iftinan ve imtihan etmemiz için vermiş olduğumuz hayat-ı dünya meta'larına göz dikme. Zirâ, zeharif-i dünyeviye, ehl-i dünyanın suver-i ibtilâsıdır. **(Ve rızku rabbike hayrün ve ebkaâ)** (Ayet 131) Ve Rab'binin hakayık ve maârif-i uhreviye ve envâr-ı ruhaniye rızkı daha hayırlı ve faziletli ve bâki ve dâimdir.

(Ayet 132) **(Ve'mür ehleke bissalâti)** Kuvây-ı ruhaniye ve nefsaniyeni huzur, murakabe, inkıyad ve mutâvaat namazı ile emr et. **(Vestabir aleyhâ)** (Ayet 132) Ve mücahede ve mükâşefe ile halet-i mezküreye sabr et. **(Lâ nes'elüke rızkaâ)** (Ayet 132) Biz senden kemâlât-ı hissiye ve müdrikât-ı nefsiye gibi cihet-i süfliyeden olan rızkı istemeyiz. **(Nahnü nerzukuke)** (Ayet 132) Biz, sana cihet-i ulviyeden hakayık-ı kudsiye ve maârif-i ruhaniyeyi rızıklandırırız. **(Vel'âkibetü littakvâ)** (Ayet 132) Muteber olan ve âkıbet denilmeğe lâyık olan âkıbet, melâbis-i bedeniyye ve hey'at-i nefsâniyeden tecridindir. **(Evelem te'tihim beyyinetü mâ fissuhufil'ûlâ)** (Ayet 133) Onlara elvah-ı semâviye ve ervâh-ı ulviyede sâbit olan hakayık, hikem ve maârif-i yakiniye gelmedi mi? Allahu Teâlâ a'lemdir.

ENBİYA SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANIRRAHİM

(Ayet 1) **(İkterebe linnâsi hisâbühüm)** İnsanlara kıyâmet-i sugrâda hesabları yanaşmıştır. Belki kıyâmeti bilseler el'an hesablarını muayene ederler. **(Lev erednâ en nettehize lahven lettehaznâhü min ledünnâ)** (Ayet 17) Müşriklerin: «Biz ölüb diriliriz, bizi ihlâk eden ancak dehrdir» dedikleri gibi, «eğer biz hâdis olur ve fâni olur mevcûdat ittihaz etmek murâd etse idik», kudret cihetinden bize mümkün olurdu. Lâkin hikmet ve hakikata münafi olduğu için öyle mevcûdat ittihaz etmedik. **(Bel nekzifü bilhakkı alelbâtıl)** (Ayet 18) Belki biz, bâtıl itikadı, yakiyn burhanı ve keşfi ile kazf (değiştiririz) ederiz. **(Feyedmeğuhü feizâ hüve zâhikun)** (Ayet 18) Hak, bâtılı kö-

künden söker, bâtıl derhal mahv ve zâil olur. **(Velekümül veylü mimmâ tesifûne)** (Ayet 18) Ve sizin için adem-i haşr gibi vasf ettiğiniz şeyden dolayı helâk vardır. Yâhûd mânâ: hak ve sâbit ve gayri mütegayyir olan kıyâmet- kübrâdır. Tecelliyât-ı zâtiye ile bu mevcudat-ı fâniye butlana uğrar. Tecelliyi zâti, bâtıl olan mevcûdat-ı fâniyeyi kahr ile lâ-şey'-i mahz kılar. Ve hemen mevcûdatın fâni olduğu görülür. O vakit, küllisinin hak ve emrinin bâtıl ve lehv (oyun, faydasız iş) değil, cüdd-ü hakikat olduğu zâhir olur. Ve gayre vücûd isbat ve sıfâtla ve fiil ve tesir ile mevsuf olduğunu vasf etmenizden dolayı size helâk sâbittir. **(Lev kâne fîhimâ âlihetün illâllahü lefesedetâ)** (Ayet 22) Eğer göklerde ve yerde Allah'dan başka ilâhlar olsa idi, gökler ve yer fâsid olurlardı; zirâ vahdet eşyanın bâkasını, kesret eşyanın fesâdını mucibdir. Görmezmisin ki her şey'in, diğerinden onunla seçildiği bir hasiyeti vardır. O şey, o hasiyetle o şey olur. Ve eğer, o hasiyet olmasa, o şey bulunmaz. İşte bu hasiyet, Hak'kın vahdaniyetine delâlet eder. Göklerin ve yerin kendisiyle kaim olduğu adl de alemi kesretde vahdetin zıllidir. Eğer, mürekkebatda itidal-i mizaç gibi bir hey'et-i vahdaniye mevcut olmasa, mürekkebat mevcud olamaz. Ve eğer, o hey'et-i vahdaniye zâil olsa, derhal mürekkebat fâsid olur. **(Fesübhânallahi)** (Ayet 22) Kendisinden cemi'-i mevcûdata feyz nâzil olan arşa Rububiyeti sebebiyle kâffe-i eşyaya feyz verici olan Allahu Teâlâ'nın zâtını, müşrikinin vasf eylediği taaddüd imkânından tenzih eyle.

(Ayet 28) **(Ya'lemü mâ beyne eydîhim)** Allah Teâlâ Hazretleri, Ehl-i ceberût ve melekûttan olan zevât-ı mücerredenin cemi-i ulûmunu müştemil «ümmül-kitâbda» sâbit ve onlara mütekaddim «ilm-i külliyi» bilir. **(Ve mâ halfehüm)** (Ayet 28) Ve dünya semâsında sâbit olan ulûm-ı kâinatı ve havadis-i cüz'iyeyi bilir. O halde; ibâd-ı mükerremunun ilimleri, Hak'kın ilminin ihatasından hariç ve fiilleri ondan ve kavilleri Hakk'ın kavlinden ne suretle sâbık olabilir? **(Ve lâ yeşfe'ûne illâ limenirtedâ)** (Ayet 28) Hak'kın, mükerrem olan ibâdı şefaât etmezler. Ancak, istidâdının safası ve nefsinin nûr-ı melekûti'ye hasiyeti (ona has olan) cihetinden kabûlu ile, Hakk'-ın, şefaâte ehl olduğunu bildiği kimseye şefaât ederler. **(Vehüm min haşyetihî müşfikûne)** (Ayet 28) O mükerrem kullar, Hakkın sabahat-ı vechinden haşyetde, envâr-ı azameti tahtında huşû, inkihal (büsbütün mecalsiz düşme) ve korkudadırlar.

(Ayet 30) **(Evelem yerellezîne keferû ennessemâvâti vel'arda kânetâ retka)** Hak'tan mahcûb olanlar görmezler mi ki, gökler ve yer, heyûlâ-yı vâhide ve madde-i cismâniyeden yapışık idiler? **(Fefetaknâhüma)** (Ayet 30) Biz sûretlerin tebâyünü (uyumsuzluğu) ile gök-

leri ve yeri ayırdık. Yâhut mânâ: Ervâh gökleri ile cesed arzı, nutfe-i vahide sûretinde bitişik olmuşlardı. Biz, âzâ ve ervâhın tebâyünü ile her ikisini birbirinden ayırdık. **(Ve ce'alnâ minel mâi külle şey'in hayy)** (Ayet 30) Yâni biz, nutfeden her hayvanı halk ve izhâr eyledik. **(Ve ce'alnâ fil'ardı revâsiye)** (Ayet 31) Ve cesed arzının muztarib olmaması ve onların gidermeyip, kaim ve müstakil olması için, cesed arzında kemik dağlarını **(Ve ce'alnâ fihâ ficâcen sübülen le'allehüm yehtedûne)** (Ayet 31) o havas ve turuk (yollar) sebebiyle Allah'ın âyât ve sıfâtına hidâyet bularak, Hakk'ı ârif olmaları için, cesed arzında mecralar ve havas tarikleri kıldık. **(Ve ce'alnassemâe sakfen mahfûza)** (Ayet 32) Ve biz, akıl semasını fevklarında mürtefi' ve tegayyür ve sehv ve hatadan mahfuz kıldık. **(Ve hüm ân âyâtihâ mu'ridûne)** (Ayet 32) Onlar ise; akıl semâsının cemi ve berahininden i'raz edicidirler. **(Ve hüvellezî halakalleyle vennehâre veşşemse velkamere)** (Ayet 33) Allahu Teâlâ Hazretleri, nefis gecesini ve ruh güneşinin nuru olan akıl gündüzünü ve kalbi halk ve izhar eyleyen zâttır. **(Küllün fî felekin yesbehûne)** (Ayet 33) Bunların herbiri, bir makarr-ı ulvide ve ruhaniyet semâvatının bir hadd-ü mertebesinde Allah'a seyr ederler.

(Ayet 37) **(Hulikal'insânü min âcelin)** İnsan, acilden halk olundu. Hilkatin aslı olan nefis, bir hal üzre sâbit değil, hareket ve ıztırabı dâim bir şeydir; acele üzerine mecbuldur (yaratılmıştır). Eğer böyle olmasa; bir halden bir hale seyr ve terakki edemezdi. Zirâ ruh, dâim-üs-sebattır ve ruhun, nefse taâlluku sebebiyle kalbin vücûdu hâsıl olur ve ruh ile nefis sebebiyle; kalb, seyirde mu' tedil olur. İmdi insan, kendisine sekinet ve tamaniyetini ifade eden ruh ve kalb nûru galebe etmeyerek, nefis makamında kaldığı müddetçe cibilleti muktezâsıyla insana acele lâzım gelir. **(Lev ya'lemüllezîne keferü)** (Ayet 39) Rahman'ın feyz-i umumisinden ve meâdın şumul-i küllisinden mahcûb olan kimseler, ilmi muhit ve emri vahdanî olan Rahman'ın emriyle, azabın cemi' cihetden kendilerini ihata eylediğini ve azabı, ön taraflarından, yâni; envâr-ı ruhaniye ve kemâlât-ı insaniyeden hırman-ı külli ve kahr-i İlâhi ateşi ile muazzeb olan ruh tarafına gelen cihetten ve arka taraflarından, yâni; alâm-ı ceseda-niye ve iktidar-ı heyûlâniye ve hey'et-i cismâniye ve nefsâniye siyah yılan ve akrebleriyle muazzeb olan cesed tarafına gelen cihetden de azabı men edemediklerini **(Ve lâ hüm yünsarûne)** (Ayet 39) ve hicâblarının kesafetinden ve reyb (şüphe) ve şeklerinin şiddetinden imdâd-ı rahmaniyeden de yardım olunmadıklarını bilselerdi; azabı istical etmezlerdi.

(Ayet 44) **(Efelâ yerevne ennâ na'tilarda nenkusûhâ min etrâfihâ)** Gafletleri o kadar mı temadi etmişdir, hatta görmüyorlar mı ki biz, beden arzına ihtiyarlık getirip onun, semi, basar, ve sâir gibi kuvasını noksanlatırız? Yâhut mânâ: Hakk'a müteveccih ve sıfâti nurlarıyla Hakk'ı zikr edici olan müteyakkız, nefis arzının sıfat ve kuvâsını noksanlattığımızı görmüyorlar mı? **(Efehümül gaâlibûne)** (Ayet 44) Yoksa gâlib olanlar onlar mı dır, biz mi yiz? **(Ve lein messethüm nefhatün min azâbi Rabbike)** (Ayet 46) Emiril mü'minin Âli Aleyhisselâm'ın «Rahmetinin vüs'atinde düşmanlarına nikmeti ve nikmetinin şiddetinde dostlarına ve evliyasına rahmeti vasi' olan Allah'ı tesbih ederim.» buyurduğu vechiyle, eğer o mahcublara, âzab sûretinde nefehat-ı Rabbaniyeden bir nefha zâhir olsa da, rahmet sûretinde nikmet ve kahr-ı hafi demek olan; uzun müddet envâ'-ı nimetlere nailiyetden dolayı teraküm etmiş olan, gaflet hicablarını keşf etse, o vakit uyanırlar ve Hak'dan i'râzlarında ve bâtılda inhimaklarında zûlümlerini anlarlardı.

(Ayet 47) **(Ve neda'ül mevâzînel kista liyevmil kıyâmeti)** (Ayet 47) Biz, kıyâmet günü için hazırlanmış adâlet terazilerini koyarız. Allahu Teâlâ'nın terazisi, vahdetine lâzım gelen bir sıfâtı ve vahdetinin zılli demek olan adaletidir ki «ervah gökleri» ve «ecsâd yeri» o adaletle kaim ve mustakiym olmuştur. Eğer adâlet olmazsa; emr-i vücûd, nesk-i (nesk = dizi, nizam, tertib, uslub düstur) mahdut üzere kararlaşmaz. İmdi adâlet; eşyanın kâffesine şâmil olunca, her mevcûda, haline ve yükleneceği mikdara göre, adâletten hakkı isabet etmiştir. Onun için, her kimseye, belki her şey'e nisbetle mizan-ı mahsus hâsıl olmuş ve eşyanın taaddüdü iktizâsınca, teraziler de taaddüd etmişdir ki, onlar, mizan-ı mutlakın cüz'iyatıdır. Bu sebebden, âyetde kıst-ı mutlakı, mevazinden bedel, yahut; mevazini (mizan), kıst-ı (tartıda ihkakı hak ve adalet, pay, hisse) mutlak ile vasf eyledi. Zirâ mizanların hepsi; adâlet-i mutlaka-i vâhidedir. Ve mezahirin taaddüdü ile hakikat taaddüd etmez. Adâletin vaz'ı (konulması) da muktezasının zuhûrundan ibarettir. Bu da mahcûba nisbetle ancak kıyamet-i suğrâ gününde ve ehline nisbetle kıyâmet-i kübrâ gününde olabilir. **(Fela tuzlemu nefsün şey'â)** (Ayet 47) Binaenaleyh hiçbir nefise zulm olunmaz. Cezasından birşey noksan edilmez; Her ne hayr işledi ise amelinin haletini, kalbin ruh cihetî olan hasenat kefesinde; Her ne fenalık işledi ise kalbin nefis cihetî olan seyyiat kefesinde bulur. Kalb ise terazinin dilidir. Bu sebebden hasenat kefesinde; beyaz, parlak cevherler ve seyyiat kefesinde; siyah ve zulmani cevherler konulur denilmişdir. Ancak, kıyâmet gününde cismânî ve maddî terazinin aksi olarak sıklet; «yük-

selmeyi ve yukarıya meyli», hıffet (hafiflik) «düşmeyi ve aşağıya meyli» mucib olur. Çünkü orada ağır, râcih (tercih edilen, istenen) ve indallah muteber ve baki olan şeydir. Hafif de Allah indinde vezin ve itibarı olmayan mercuh (mefzul-başka şeyin kendisine kesbi rüchün ettiği şey) ve fâni şeylerdir. Buna binaen, hiç bir nefis, yapdıklarından eksik şeyle bırakılmaz. Yâni, ne yapmış ise eksiksiz olarak hepsini nefsinde bulur. **(Ve in kâne miskaâle habbetin min hardal'in ateynâ biha)** (Ayet 47) Ve eğer o amel hardaldan bir dane ağırlığında olsa da onu da getiririz. Bizim hesabcılığımız kâfidir. Bu âyetten «Allah Teâlâ Hazretleri halâyıkı (halk olunanları) bir koyun sağmasından daha çabuk muhasebe eder» sözünün manâsı da bilinir.

(Ayet 48) **(Ve lekad âteynâ mûsâ ve hârûnel furkane)** Muhakkak biz, kalb Musâ'sı ile akıl Hârûn'una. yâhud mânâ: zâhirleri üzredir ki, Biz Musâ ile Hârûn'a Akıl-ı Furkanî tesmiye olunan ilm-i tafsili-yi keşfiyi verdik. **(Ve diyâen)** (Ayet 48) Ve müşahedat-ı ruhaniyeden tam bir nur verdik. **(Ve zikren lilmüttekîne)** (Ayet 48) Ve nefisleri rezâilden ve hicâb veren sıfâtlardan pâk olan kimseler için tezkere ve mev'iza verdik. **(Ellezîne yahşevne rabbehüm bilğaybi)** (Ayet 49) O pâk olan kimselerin nefislerinin safası ve pâkliği dolayısıyle, kalblerinden azamet nurları parlayıb, huzur-ı kalbî makamına vusûlden evvel, gıybet halinde kendilerine haşyet iras eyler. **(Ve hüm minessaâti müşfikûne)** (Ayet 49) Ve onlar, yakin'lerinin kuvveti dolayısıyle kıyâmet-i kübrânın vukuundan korkuda ve onu beklemektedirler. Eşfak (vâki olunacağı bilinen bir şeyin) vuku'una intizarda olurlar. Yâni; Musâ ile Hârûn'a, kalb makamında hak ile bâtılın arasını ayıran hakayık ve maârif-i külliye ilmini; Ruh makamında, her nûra gâlib olan müşahede nurunu; Nefis makamında ve sadır rütbesinde, müstaid ve kabil olan sâliklere nâfi olan cüz'i ilimleri, mevaiz ve nesayih-i (nasihatin cem'i) şerayi' ile tezkiri (yad ettirmek-andırmak) vermiştik. **(Ve hâzâ zikrün mübârekün enzelnâhü)** (Ayet 50) Hayır ve bereketi çok olan, inzâl eylediğimiz bu zikir, yâni Kur'ân, Musâ ve Hârûn'a verilen umur-u selâseye şâmil ve hüviyet makamında ve ayn-i cem'-i ehadiyette keşf-i zâti ve şuhud-i Hakkî ile umur-ı (emirler) selâseye (üçlü) zâid ve cevâmi-i kelimi havidir. Cemi-i müşâhedat ve hükme şâmildir. Zirâ berekette ziyadelik ve büyümeklik mânâsı vardır.

(Ayet 51) **(Ve lekad âteynâ ibrâhime rüşdehü)** Biz, Ruh İbrahim'ine, onun gibilere lâyık ve ona mahsus olan rüşdiyeti verdik. O rüşd, halet ve müşâhede makamına ve tevhid-i zâtiye hidâyet bulmaktır. **(Min kablü)** (Ayet 51) Kalb ve akıl mertebesinden evvel

izz-ü şerefte Ruh İbrahim'i, kalb ve akla mütekaddim olduğu halde **(Künnâ bihî âlimîne)** (Ayet 51) biz, ona âlim olmuştuk; yâni Ruh İbrahim'inin şanının yüksekliği cihetiyle, onun fazl ve kemâlini bizden gayrisi bilemez. **(İz kâle, li ebihî ve kavmihî mâ hâzihit temâsîlülletî entüm lehâ âkifûn)** (Ayet 52) Babası olan nefs-i külliyeye ve nüfûs-i nâtıka-yı semâviye ve sâireden ibaret olan kavmine: «Temessül ve tasavvuru ile kaim olduğunuz ukûl ve eşya hakayıkı ile bunlarda müntekiş (nakş olunmuş) olan mevcûdat mahiyetlerinden ibaret olan; süver-i makûle nedir?» dediğini hatırlayınız. Bu sözü **(Ve innenî beriy'ün mimmâ tüşrikûne)** (En'am Suresi, Ayet 19) **(İnnî veccehtü vechiye lillezî fatarassemâvâti vel'arda hanîfa)** (En'am Suresi, Ayet 79) dediği vechile mukaddes ruh makamından urucu ve nurî hicâblardan tevhid-i zâtî fezâsına bürûzu zamanındadır. İşte İbrahim'in Cibril'e «Amma sana ihtiyacım yoktur» dediği bu makamdır. **(Kaâlû vecednâ âbâenâ lehâ âbidîne)** (Ayet 53) Onlar, biz, nüfusun kâffesine sâbık olan ehl-i ceberût avalimini, zatlarında o süver-i makûleyi istihzar edüb, ğaflet etmemeleri sebebiyle, süver-i mezkûreye âbid olduklarını bulduk.

(Ayet 54) **(Kaâle lekad küntüm entüm ve âbâüküm fi dalâlin mübin)** İbrahim: «Siz de babalarınız da muhakkak âşikare bir delâlette oldunuz. Ayni zâta vâsıl olmayıb, Hak'tan nûranî hicâbta, hakikat-i ehadiyette ve bahr-i hüviyette iştiğrake hidâyet bulamıyarak, sıfât berzahlarında kaim olub kaldınız» dedi. **(Kaâlû eci'tenâ bil hakkı)** (Ayet 55) Kavmî: «Senin bu vecihten bize Hak ile gelişin hâdis mi oldu ki, eğer böyle ise kail, ancak Hak olur. Yahûd, evvelce olduğu gibi, nefsin ile mi devam ediyor ki, o takdirde fâil sen olursun. Ve sözün de hakikati olmayan bir lâl (oyun) olur. Eğer Hak ile kaim ve onun seyriyle sayir ve onun ile kail isen, sadıksın ve sözün ciddidir, ve sen bize tefevvük eyledin. Ve biz, geri kaldık. Ve eğer nefsin ile oldu ise, sadık değilsin ve sözün hakikat, değildir. Ve bizden geri kaldın, biz sana tefevvük eyledik» dediler. **(Kaâle bel rabbüküm rabbüssemâvâti vel'ardı)** (Ayet 56) İbrahim: «Belki gelen ve söyleyen, îcâd ve takvim, inba' (haber) ve talim, ihya ve tecrid ile sizi ve icâd ettiği her şeyi terbiye eden Rab'binizdir. **(Ve ene alâ zâlikům mineşşâhidîne)** (Ayet 56) Ve ben de kailin (söyleyenin) ancak kâffe-i eşyanın mucidi Rububiyet ile mevsuf olan Hak Teâlâ olduğu hakkındaki bu hükmünüze şâhid olanlardanım» dedi. Bu şuhud rububiyet ve icâd şuhûdudur. Yoksa eğer rububiyet şuhûdu olmasa (ve ene alâ zâlikům) demeyecekti. Zirâ, şuhud-i zâti, kendisinde eneiyet ve isneyniyet bulunmayan fena-i mahz'dır. Halbuki gelen ve söyleyen, küllisini icad eden Hak olduğunu saraheten beyandan

sonra gelen bu isneyniyet **(Leekidenne asnâmeküm)** (Ayet 56) makamından tehallüf etmiş olan kül makamını müş'irdir. Yâni, «sizin ayn-i ehadiye-yi zâtiyeden i'raz ettikten sonra, kesret-i sıfatiyeye ikbal ile icâdına, hıfzına ve tedbirine kaim olduğunuz ve isbatına teveccüh ve ikbal eylediğiniz süver-i eşya ve âyân-ı mevcudatı ben elbetteki tevhid nurule mahv edeceğim» dedi.

(Ayet 58) **(Fece'alehüm cüzâzâ)** İbrahim, kahr-ı zâti ve şuhûd-i ayni ile o temasil-i süver-i makuleyi, fâni ve mütelâşi parçalar kıldı. **(İlla kebîren lehüm)** (Ayet 58) Ancak onların büyüğünü, yâni; Halil'in «Halil» tesmiye olunmasına sebeb olan ve yakîn-i evvel üzerine bâki olan aynini bıraktı. Kendisi evvelden ondan istifaza eylediği gibi, kavmi olan kuvâsının da nur ve ilmi ondan istifâza ve feyzi kabul etmeleri için terk eyledi.

Ukûle aşık olan nefisler **(Kaâlû e'ente fe'alte, hâzâ bialîhetina)** (Ayet 62) müteaccib ve işi izam edici oldukları halde «Bizim maşuklarımız ve mabudlarımız olan ilâhlarımıza, onları ihticâba nisbet ve onlara ayn-ı fenâ ile nazar ederek hebâ-i mensur gibi kılmak sûretile bu istihfaf ve tahkiri kim yaptı?» dediler. **(İnnehu leminezzâlimîne)** (Ayet 59) «Muhakkak bunu yapan kimse, vücûdad ve kemâlâtını onlardan nefiy ve Hakk'a isbat etmek sûretiyle mâbudât-ı mücerredenin cemi-i mevcûdatın hukukunu noksan edenlerdendir. Yahud mâ'nâ: mabûdat-ı mücerredeyi kahr ve ifnâ etmekle, kendi haklarını noksan edenlerdendir» dediler. **(Kaâlû semi'na feten yezkürûhüm yukaâlu lehû İbrâhimü)** (Ayet 60) Kavmi, «Biz, nefsü malını bezl ile sahavette ve masivâullâha ve ağyarın kahrına şecaat ve fütüvvette kâmil, ve kendisine İbrahim denilen bir yakînin kendilerinden kemâl ve kûdretin nefyi ve kendilerine adem ü fenâyı nisbetle mabûdatı zikr ettiğini işittik» dediler. **(Kaâlû fe'tû bihîalâ a'yüninnâsi le'allehüm yeşhedûne)** (Ayet 61) Kavm «Onun kemâl ve faziletini görüp, nas'ın istifade etmeleri için onu cemii nüfusu muayene edici olduğu halde ihzâr edin, bulub getirin» dediler.

(Ayet 62) **(Kaâlû e'ente fe'alte hâzâ bi âlihetinâ yâ İbrâhîmü)** «Ey İbrahim bizim ilâhlarımıza bu işi sen mi yaptın?» dediler. Bu sözleri, İbrahim'in bilmedikleri kemâlini inkârlarının sûretidir. Zirâ nefislere marifeti mümkün olan her kemâl, maşukları olan, ukûlün kemâlinin dûnundandır. Nefisler, ukûlden daha şerefli olmasına sebeb olan İbrahim'in İlâhi kemâlinden mahcûbturlar **(Kaâle bel fe'alehu kebîrühüm hâzâ)** (Ayet 63) İbrahim «Ben o işi, ukulden daha güzel olmaklığıma sebeb olan eneiyetimle yapmadım. Belki ukûlden daha büyük ve daha şerefli olan hakikat ve hüviyetimle yap-

tım.» **(Fe'elûhüm in kânû yentikûne)** (Ayet 63) «Eğer istiklâl ile söylerlerse, onlara sorunuz; yâni onların nefisleri ile nutukları da, ilimleri de, vücudları da yoktur. Belki ğayrısı mevcud olmayan Allah'ladır» dedi.

(Ayet 64) **(Fereceu ilâ enfüsihim)** Mümkünün kemâli değil, nefsi ile vücûdu bile olmadığını itiraf edici olarak, iz'an ve ikrar ile nefislerine rücû' ettiler. **(Fekaâlû inneküm entümüzzâlimûn)** (Ayet 64) Ve «Siz, vücûd ve kemâli Hak'ka değil, ğayrine nisbet etmekle muhakkak ki zâlimlersiniz» dediler. **(Sümme nükisû alâ rüûsihim)** (Ayet 65) Sonra İbrahim'in kemâli ve kendilerinin noksanlarından haya ederek münfail ve müteessir olarak başlarını eğdiler. **(Lekad alimte mâ hâülâi yentikuûne)** (Ayet 66) «Muhakkak sen ilm-i ledünni-yi Hakkani ile onların fâni olduklarını ve nutuk etmediklerini bilirsin. Onların fâni olduklarını bildin ve nutku onlardan nefy ettin» dediler ve inkârdan sonra adem-i marifetlerinde itiraf ettikleri gibi, «Biz ancak Allah'ın bildirdiğini biliriz» diyerek noksanlarını itiraf eylediler.

(Ayet 66) **(Kaâle efeta'budûne min dûnillâhi mâ lâ yenfe'uküm şey'en ve lâ yedurruküm)** İbrahim «Zarar ve faide veren ancak Allah'dır. Siz, Allah'dan gayri, size faide ve zarar veremiyen şeylere neden ibadet ediyorsunuz? **(Üffîn leküm ve limâ ta'budûne min dûnillâhi)** (Ayet 67) Sizin mabudlarınızın ve bütün masivânın vücûdlarınıza teessüf ederim. **(Efelâ ta'kılûne)** (Ayet 67) Allah'dan başka müessir ve mabûd olmadığına sizin aklınız ermiyor mu? Siz hiç düşünmüyor musunuz?» dedi.

(Ayet 68) **(Kaâlû harrikûhu)** Kavim, yanmasının menşei olan a'yanınız perdeleri arkasından cemâl ve celâlin kendisine tecellisi zamanında, envâr-ı sıfâtiye ve esmâiyenin işraki ve **(Ve kezâlike nurî ibrâhime melekûtessemâvati vel'ardı)** (En'am Suresi, Ayet 75) âyetinde buyurulduğu vechiyle; Allahu Teâlâ'nın göstermesi ile, İbrahim'in semâvat ve arzın melekûtunu gördüğü zaman mezkûr ateşin odunları bulunan hakayık-ı maârifenin kendisine ilkası sebebiyle; evvelce sizin yakmış olduğunuz aşk ateşinde yanmasına bırakınız. **(Vansurû âlihetekûm in küntüm fa'iline)** (Ayet 68) «Eğer siz, Hakkın emrini işleyici iseniz o envâr ile imdâd ve o ateşi yakmakda ma'şûkat ve ma'bûdatınıza yardım ediniz» dediler.

(Ayet 69) **(Kulnâ yâ nârükûnî berden ve selâmen alâ İbrâhime)** Biz, «Ey ateş sen, İbrahim'e hal-i fenaya vüsûlu sebebiyle serin ve selâmet ol» dedik; zirâ vusûl lezzeti, ruha ayn-i nar-ı aşkda kemâli ve hudûs noksanından ve imkân afetinden selâmeti ifade eyler. **(Ve**

erâdû bihî keydâ) (Ayet 70) İfnâ ve ihrâk ile İbrahim'e hile ve ihanet etmek istediler **(Fece'alnâ hümü'l'ahserîne)** (Ayet 70) ise de, Biz onları kemâl ve rütbede nakıslardan kıldık.

(Ayet 71) **(Ve necceynâhü ve lûten ilel' ardilleti bâreknâ fîhâ lil'âlemîne)** Ve Biz, Ruh İbrahim'ini ve akıl Lût'unu fenâdan sonra vücud-ı Hakkânî- mevhub ile (mevhibe edilmiş, verilmiş, atiye ve ihsan edilmiş) bekâ sebebiyle, kurtarıp feyz ve hidâyet ve terbiyesini kabule müstaid olanlara kemâl-i ameliye-i müsmire (mahsul veren-meyve veren) ve âdab-ı hasene-i müfide (faydalı) ve şerayi-i melekât-ı fazılâ ile mübarek kıldığımız tabiat-ı bedeniye arzına gönderdik. **(Ve vehebnâ lehû ishâka)** (Ayet 72) Ve ruh İbrahim'inin Hak'dan rucû-u halinde, halkın tekmili ile kalb makamına reddi için, ona «kalb İshâk'ını» **(Ve ya'kûbe)** (Ayet 72) ve belâ ile riyâzât ve imtihan olunmuş yakîn ve safa ile itminan hasıl eylemiş «nefis Yakub'unu» bağışladık. **(Ve küllen ce'alnâ salihîne)** (Ayet 72) Ve hidayetde temkin ve istikamet ile her birini salihler kıldık. **(Ve ce'alnâhüm eimmeten yehdûne biemrinâ)** (Ayet 73) Ve onları sair kuvve ve mustaid olan nufus-ı nakısayı emrimiz ile hidayet eyleyen imamlar kıldık. Ruhun hidâyeti, ahval, müşahedat ve envar iledir. Kalbin hidayeti, maârif, mükâşefat ve esrar iledir. Nefsin hidayeti, ahlâk, muamelât ve adab iledir ki, **(Ve evhaynâ ileyhim fi'lel hayrâti ve ikaâmessalâti ve îtâezzekâti)** (Ayet 73) «Ve onlara hayırlar işlemeyi, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahy eyledik» kavl-i kerimi ile murad da işbu hidâyettir. **(Ve kânu lenâ âbidîne)** (Ayet 73) Ve onlar, tecrid ve tefrid makamında tevhid ve hakiki ubûdiyetle bize ibadet ediciler olmuşlardı.

Bu beyanat, İbrahim'in zâhirini bâtınına tatbiktir. Bir de Nebi Aleyhisselâm'ın «Ben ve Ali iki nur idi. Allah Teâlâ'yı tesbih ve tahmid ve tehlil ederdik. Melâike de bizim tesbihimizle Allah'ı tesbih ve tahmidimizle (hamd ve sena etme) tahmid ve tehlilimizle (kelimeyi tevhidi telâffuz) tehlil ediyordu. Adem Aleyhisselâm halk olununca onun cephesine ve cephesinden sulbüne sonra Şid aleyhisselâm'a intikal eyledik» mealindeki **(Küntü ene ve Aliyyünnureyni yusebbihullahu teâlâ ve nahmidühu ve neh'elehu ve sebbetehû melâikete bitesbihina ve hamdetehu bitahmidena ve helleltehu bitehlilena felemma halaka ademü aleyhisselâm intekalna ilâ cebhetihi ve min cebhetihi ilâ sulbihi sümme ilaahirihi)** hadisi şerifinde buyurduğuna münasib diğer bir tevil ile tevil olunmakda mümkündür ki, o da: Ruh İbrahim'i kaddessallâhü teâlâ suhuf-ı (saflar) ervâhın evvel meratibinde etvâr-ı melekût üzre ervahın kemâlâtını ifaza edici, noksanlarını tamamlayıcı, tevhid nuruyla maddiyat ve mücerredattan

zevât-ı mümkünat ve âyân-ı mevcûdat ilâhları putlarını kırıcı, meratib ve kemâlâtı tay ve kat etmiş gayr ile zâttan mahcûb ve sıfât ile vakıf olanları eritici bir kâmil idi. Tâgî (azgın) ve âsi olan nefs-i Nemrud ile kavmi olan kuvâ, Ruh İbrahim'ini, yâni Ruhun mazharı olan vü'cûd incisini, zikir mancınığına koyarak tabiat-ı rahim harareti ateşine attılar. Allahu Teâlâ Hazretleri, tabiat-ı rahmin nar-ı hararetini İbrahim'e serin ve selâmet, yâni rahatlık, afattan beraat eyledi. Ve biz İbrahim'i kurtarıp kendilerini hidâyet ve erzak-ı hakikiye ve evsaf-ı kemâliyeleri olan ulûm ve âmal ile terbiye ve tekmil etmesi sebebiyle, âlemlere mübarek kıldığımız «beden arzına» gönderdik.

(Ayet 74) **(Ve lûten âteynâhü hükmen ve ilmen)** Habibim, kendisine hikmet ve ilim verdiğimiz «kalb Lût'unu» hatırla, **(Ve necceynâhü minelkaryetilleti kânet ta'melulhabâise)** (Ayet 74) Ve biz, o «Kalb Lût'unu» şehavât-ı fâside kötülüklerini yapan «beden karyesi» ahalisinden kurtardık. **(İnnehüm kânû kavme sev'in fâsıkiyn)** (Ayet 74) Tahkik onlar şer'ri ve akıl cihetinden lâyık olmayan â'male mübaşeret (başlama-girişme), ve emr olunan işleri, bizim cihetimizden olmıyarak yaptıkları sebeble hududu tecavüz edici, fena bir kavim olmuşlardı. **(Ve edhalnâhü fî rahmetinâ)** (Ayet 75) Ve biz, kalb Lût'unu, sıfât tecelliyâtı makamına ve rahmet-i rahimiyemize idhal eyledik. **(İnnehu minessâlihîne)** (Ayet 75) Zirâ, o kalb Lût'u, ilim ile amel ve istikamet üzre sâbit olanlardandır. **(Ve nûhan iz nâdâ min kablü)** (Ayet 76) Ve akıl Nuh'unun, kalbin kıdemi cihetinden nida edib, lâhık olan kemâli Allah'dan istida eylediğini (dilediğini) hatırla. **(Festecebnâ lehü)** (Ayet 76) İstidâdı muktezâsı üzre, ona kemâlini ifâza ve o kemâli fiile ibrâz ile icâbet eyledik. **(Fenecceynâhü ve ehlehü)** (Ayet 76) Kuva-yı kudsiye ve fikriye ve hamdiye vesâir kuvay-ı akliyeyi **(minel kerbil' azîmi)** (Ayet 76) kemâlatının bilkuvve olması kurb-i aziminden kurtardık; zirâ, bir şeyde bilkuvve gizlenmiş olan her bir kemâl, ona bir sıkıntıdır. O kemâlin kuvveden fiile zuhûr ve burûzu ile nefes almayı ister. İstidâd ne kadar kuvvetli ve kendisinde mümkün ve gizlenmiş olan kemâl ne derece tam ise; sıkıntı da o nisbetde büyük olur. **(Ve nasarnâhü minel kavmillezîne kezzebûbiâyatinâ)** (Ayet 77) Ona nusrat ederek makûlât âyatını tekzib eden kuva-yı nefsaniye ve bedeniyeden onu kurtardık. **(İnnehum kânû kavme sav'in)** (Ayet 77) Zirâ kuva-yı nefsâniye ve bedeniye akıl Nuh'unu tekzib ile envârdan mahcûb ve kemâl ve tecerrüdden men eden fena bir kavm olmuşlardı. **(Feağreknâhüm ecmaîne)** (Ayet 77) Biz, onların hepsini, bahr-i amik-i cismânîde ve katran heyûlâtı denizinde boğduk.

(Ayet 78) **(Ve dâvûde)** Ve sır makamında olan akl-i nazarî Davud'unu **(ve süleymâne)** (Ayet 78) ve sadr makamında olan akl-ı amelî Süleyman'ını hatırla! **(iz yahkümâni fîharsi)** (Ayet 78) Ezelde, istidâd arzında tevdi olunmuş ve fıtratta hazine kılınmış, zuhur ve büruza teveccühte neşvünema bulmakta olan kemâlâtın yetiştirilip semerelendirilmesi hakkında ilim ve amel, fikir ve riyâzâtla hükmettikleri zaman; **(iz nefeşet fîhi ğanamülkavmi)** (Ayet 78) kuvâ-yı behimiye ve şehevaniye koyunlarının, tabiat-ı bedeniye ve sıfât-ı nefsâniyenin gâlebesi gecesinin karanlığında ifsâd ile kemâlât ekininde yayıldıkları vakit; **(ve künna lihükmihim şâhidîne)** hüküm, bizim irademiz muktezâsıyla ve emrimizle olduğu için biz, hallerinin muktezâsı üzere, onların hükümlerine şahitler, hazırlar olmuştuk. Sırr-ı Davud'u; zevk iktizası üzere, ekin sahibleri olan; «kuva-i ruhaniyenin» kahrü ğalebe ve istilâ ile koyunları kesib, öldürerek ğıdalanmaları için ve kuva-i hayvaniye-i behimiye koyunlarının, mülkiyet tarikiyle ekin sahibleri olan «kuva-i ruhaniyeye» teslim olmalarına; Akl-ı amelî Süleyman'ını da: ilim muktezâsı üzere, kuvâ-i behimiye koyunlarının idare ve hıfz olunmuş, beslenmiş, iffet faziletiyle behimî amellerde «tehzib olunmuş» bir halde sahiblerine iade; Ve ekinin de, ulûm ve hikem yemişleriyle yemişlenmiş, maârif-i hakayık tecelliyâtı ve müşahâdat nûrları çiçekleriyle ziynetlenmiş olarak, sâhibleri bulunan ruh'a ve kuvâsına verilmek üzere yeşillenip hadd-i kemâle baliğ oluncaya kadar ulûm-i nâfia, idrâkat-ı cüziye, ahlâk ve melekât-ı fazıla sütleri ile geçinmeleri ve faidelenmeleri, te'dib ve tehzib ile de kuvâ-i hayvaniye-yi behimiyeyi riyâzâtlandırmaları için ve kuva- iruhaniyenin, kuva-i behimiyeye musallat kılınması ve ğazabiye, vehmiye, mütehayyile ve emsali kuvâ-i hayvaniyenin de şerayi', ahlâk, âdâb ve sâir âmâl-i sâliha babından olan; taât ve riyazat ve ibâdât ile istidâd toprağındaki ekinin imâr ve ıslahında çalıştırılması ile hükm eyledi.

Bunun için **(Fefehhemnâhâ Süleymâne)** (Ayet 79) Yâni, biz Hükümde hak olan cihetî Süleymana tefhim (anlatma, ifham, farkına varma) ettik, buyurmuştur. Zira kemâlin tahsili ve fiile izharı hususunda; şer'i ve hikmet-i ameliyeye muvafık olarak «takva ve riyazat» ile amel, «ilm-i külli ve fikir ve nazardan, zevk ve keşiften» daha beliğdir. **(Ve küllen âteynâ hükmen ve ilmen)** (Ayet 79) Gerek Davud ve gerek Süleyman'ın her ikisine biz, hikem ve ilim verdik; ikisi de re'yinde sevab üzeredir. «Hikmet-i nazariye ve ameliye» ve «mükâşefe ve muamele» her ikisi kemâli talebte birbirinin kuvvetlenmesine medardır; ve kendileriyle güzel hasletlerin tahsilinde biribirine tefavuk edicilerdir. **(Ve sahharnâ ma'a dâvûdeljcibâle)** (Ayet

79) Ve biz, fuad Davud'u ile beraber, âzâ dağlarını **(Yüsebbihne vettayre)** (Ayet 79) kendilerine emr olunan hassaları ile, lisanlariyle tesbih eder ve Davud ile beraber, kendilerine mahsus olan sıretle seyr eder ve emrine iba (çekinmek-nefrt etmek-tiksinmek) ile gevşeklik ve ağırlık etmeyerek ve imtina ile âsi olmayarak, belki emrine alışkın ve taâtte melekeleşmiş ve riyazatlanmış ve te'dib olunmuş olduklarından, emrine muti' ve münkad, onunla seyr eder oldukları halde ve efkâr ve ezkâr ile ve envâr ervâhının fezâsında uçmakla tesbih eder oldukları halde kuva-i ruhaniye kuşlarını da teshir eyledik. **(Ve künna fa'ilîne)** (Ayet 79) Ve biz, bu teshire kadir olduk. **(Ve allemnâhü san'ate lebûsin leküm)** (Ayet 80) Ve size vera' (şüpheli olan şeylerden uzak kalma) ve takvadan zırh yapmak için Davuda zırh yapmak sanatını öğrettik. Takva ne kadar güzel kuvvetli ve metin bir zırhtır. **(Lituhsineküm min be'sikümi)** (Ayet 80) Sizi kuvâ-i ğazabiye ve seb'iyenin kavgasından, hırs ve dâiye-yi (bir hususa bir şeye kalben hırsla yönelmesi) tabiiye ve kuva-i vehmiye-yi şeytaniyenin istilâsından korumak, muhafaza etmek için öğrettik. **(Fehel entüm şâkirûn)** (Ayet 80) Siz hazreti Rabbaniyeye teveccüh etmekle bu nimetin hakkına şükr ediciler misiniz? **(Ve lisüleymâneriyha âsıfeten)** (Ayet 81) Ve sadırda, nefis arşı üzerine mekân tutmuş, akl-ı ameli Süleyman'ına; şiddetli esici olduğu halde, heva yâni; arzu rüzgârını teshir ettik. **(tecrîy biemrihî ilel'ardilleti bârekna fihâ)** (Ayet 81) Rüzgâr muti olarak, Süleyman'ın emrile melekât-ı fazıla, amâl-i sâliha ve ahlâk-ı hamide yemişleri ile, bereketli kıldığımız taat ve âdabla âdetleşmiş beden arzına eserdi. **(Ve künna bi külli şey'in âlimîne)** (Ayet 81) Ve biz, bütün kemâl sebeblerini bilici olmuşuzdur (bilmişizdir) **(Ve mineşşeyâtîni men yeğûsûne lehü)** (Ayet 82) Ve vehim ve tahayyül şeytanlarından da heyûlâ-yi cismâniye denizine dalıb maâni-i cüziye incilerini çıkaran **(Ve ya'melûne amelen dûne zâlike)** (Ayet 82) ve bundan başka terkip ve tafsil ve mevzuat yapanları Süleyman'a teshir eyledik. **(Ve künnâ lehüm hâfizîne)** (Ayet 82) Ve onları, bâtıl ve yalan şeyleri yaldızlamaktan, ziyğ ve hatadan hıfz edici olmuştuk.

(Ayet 83) **(Ve eyyûbe)** Ve mücahedede «pâkliğin kemâline» ermiş, riyâzâtta «envâ-ı belâlarla imtihan» olunmuş, nefs-i mutmainne Eyyûb'unu **(İz nâdâ rabbehû)** cidd ü mücahedede vüs' (güc) ve takâtinin sonunda ve zahmet ve meşakatte ğam ve gussasının şiddeti zamanında **(Enni messeniyeddurru)** (Ayet 83) «Muhakkak bana zaf u inkisar ve âciz hastalığı dokundu. **(Ve ente erhamürrâhimîne)** (Ayet 83) Sen ise, genişlik ve rahatlık bağışlamakla merhamet edicilerin en çok merhamet edicisin» diyerek Rab'bine nida ettiğini hatırla.

(Festecebnâ lehû) (Ayet 84) Sekinetin nüzûlü ve tamaniyetinin kemâli zamanında, âmâl meşakkatinden, ahval rahatlığı vererek ona icabet eyledik. **(Fekeşefnâ mâ bihî min durrin)** (Ayet 84) Hidâyet nûru ile, «ondan riyâzât hastalığın keşf» ve kalb nurunun işrâki ile «ondan ğâm ve gussayı izale eyledik.» **(Ve âteynâhû ehlehû)** (Ayet 84) Ve ehlini, yâni, malik olduğumuz ve riyazat ile öldürdüğümüz kuvâ-i nefsâniyesini, hayat-ı hakikiye ile ihyâ ederek kendisine verdik. **(Ve mislehüm ma'ahüm)** (Ayet 84) Ve onlarla beraber sıfât-ı kalbiye envârından ve kuvâ-yı ruhaniye imdâdından onlara mislini de verdik. Fezâil-i ahlâkiyesini ve ulûm-i nâfia-i cüz'iye ahvalini çoğalttık. İbâdet edicilere hatıra ve terğib (isteklendirme) ve bizim indimizden bir rahmet olmak üzere bunları ihsan ettik.

(Ayet 87) **(Ve zennûni)** Yâni, mertebe-i kemâle vâsıl olmayan ruh; **(İz zehebe)** (Ayet 87) bedenden müfarakat sebebiyle **(muğaâdıbâ)** (Ayet 87) kuvâ-yı nefsaniyenin ihticabı ve ruh'un muhalefetine ısrarı ve taâtinden imtina ve istikbarı dolaysile kavmi olan kuvâ-yı nefsâniyeye ğazablı olduğu halde gittiği vakit **(Fezanne en len nakdira âleyhi)** (Ayet 87) gücenmesi sebebiyle, evvelki ibtilâsı gibi, kendisini ibtilâda kudretimizi istimâl edemiyeceğimizi, yâhut mânâ: ona müzakaya kılmayacağımızı zann eyledi. Ve hikmetimizde, istikmal için bedene taâlluku vâcib olduğundan, onu rahim balığı yuttu. **(Fenâdâ fizzulümâti)** (Ayet 87) Tabiat-ı cismaniye, nefs-i nebatiye, nefs-i hayvaniye «meratib-i selâsesi» zulmetlerinde «istidad lisanı» ile: **(En lâ ilâhe illâ ente)** (Ayet 87) «Senden ğayri mabud yoktur» diye nidâ eyledi. Ve ahd-i sâbık ve fıtratı misakında kendisinde merkuz olan Tevhid-i zâtiyi ve ezelde tecerrüd-i evvelden müstefâd olan tenzih ile **(Sübhâneke)** (Ayet 87) «Seni tenzih ederim» sözüyle ikrar eyledi. Ve noksanını itiraf ve kavminde adâleti istimâl etmediğinden, hâsıl olan taksirini itiraf ederek **(İnnî küntü minezzâlimîne)** (Ayet 87) «Muhakkak ben zalimlerden oldum» dedi. **(Festecebnâ lehû)** (Ayet 88) Onu, vusûle hidâyet nûru ile tebsir (açıkca bildirmek) ve sülûka tevfik ile duasını kabul eyledik. **(Ve necceynâhü minelğammi)** (Ayet 88) Ve tecelli nûru ve hicâbın ref'i ile onu noksan ve ihticâb ğamından kurtardık. **(Ve kezâlike nünciyilmü'minîne)** (Ayet 88) Ve böylece, imân-ı tahkiki ile mü'min ve muvahhid olanları kurtarırız.

(Ayet 89) **(Ve zekeriyâ)** Ve ulûmdan sade olan ruh; **(İz nâdâ rabbehu)** (Ayet 89) istidâd lisani ile kemâli istid'ada (hakirane istemek) Rab'bine nida eylediği ve kendisinde ilimlerin müntekiş olması için «Kalb Yahyâ»sının bağışlanmasını taleb ve **(Ve ente hayrül vârisîne)** (Ayet 89) «Sen, kalb vesair vârislerin hayırlısısın» demesi itibariyle «fenâ fillahın», kemal-i ameliden hayırlı olduğunu bilmekle beraber,

ilmin kabülünde, kalbin muavenetinden yalnızlığını ve mirasına vârisi olmadığından şikâyet eylediğini hatırla. **(Ve vehebnâ lehü yahyâ ve eslehnâ lehü zevcehu)** (Ayet 90) Onun da duasını kabul ve su-i hulk ve zulmet-i tab'ın gâlebesinden kısır kalmış olan nefis zevcesinden, kısırlığı mucib olan zulmeti izale ve ahlâkını güzelleştirmekle ve nefsin ıslahı ile kendisine «Kalb Yahyâ'sını» bağışladık. **(İnnehüm kânû yüsâri'ûne fîlhayrâti)** (Ayet 90) Muhakkak Enbiya, bu kâmilleri, hayrat-ı mahz olan ervâh ile, müşehade de yarışa teşvik eder olmuşlardı. **(Ve yed'ûnenâ reğâben ve rehebâ)** (Ayet 90) Ve noksandan kaçıcı ve kemâle rağbet edici oldukları halde, kalbleriyle mükâşefatı taleb için bize dua ederlerdi. Yâhud mâ'nâ: sıfât tecelliyâtı makamında lutûf ve rahmete rağbet, kahr ve azametden rehbet (korkma) ederek dua ederler. **(Ve kânû lenâ hâşi'îne)** (Ayet 90) Ve onlar, nefisleri ile bize huşu' edici idiler.

(Ayet 91) **(Velletî ahsenet fercehâ)** Ve bâtınından ruh'un mahall-i tesirini ve ferc-i istidâdını, kuvâ-i bedeniyenin mütecavizlerinden hıfz etmiş olan âbid, müstaid, zeki ve sâfi nefsi zikret. **(Fenefahnâ fîhâ)** (Ayet 91) Ona Ruhûl-kuds'ün tesirinden, hayat-ı hakikiyenin nefhiyle nefhettik. Kalb İsâ'sını doğurdu. **(Ve ce'alnâhâ vebnehâ âyeten lil'âlemîne)** (Ayet 91) Ve o nefs-i zekiyeyi, oğlu Kalb İsâ'sı ile beraber, âlemlere, «kuva-i rûhaniye» ve basîret sâhibi müstaid nefislere; «alâmet-i zâhire ve hidâyet-i vâziha» kıldık. Onları, Hak'ka ve tarik-i müstakime hidâyet eyler. **(İnne hâzihî ümmetüküm ümmeten vâhideten)** (Ayet 92) «Ey muhakkik olan sâlikler, hakikate erişdiren ve enbiyaya mahsus zikr olunan bu tevhid yolu, sizin bir olan ve kendisinde eğrilik ve ğayre meyil ve Hak'tan ziğ ve inhirafı bulunmayan yolunuzdur. **(Ve ene rabbüküm fa'büdûn)** (Ayet 92) Ve yalnız ben, sizin Rab'binizim. Binaenaleyh ibâdet ve teveccühü, sırf bana tahsis ediniz. Ğayrime iltifat etmeyiniz.»

(Ayet 93) **(Ve tekatta'u emrehüm beynehüm)** Gafil ve Hak'tan gaib olan mahcublar emr-i dinde fırkalara dağılıp, din işlerini aralarında parçaladılar. Muhtelif arzularla, mütefferrik yolları ihtiyar ettiler. **(Küllün ileynâ râci'ûne)** (Ayet 93) Hangi cihet ve hangi yol ve hangi maksat üzerine olsalar, hepsi de bize rücû edicilerdir. Onları, yolları ve amelleri muktezâsiyle cezalandırırız. Şimdi âlim ve yakîn sahibi olarak herkim kemâlât-ı ameliye ile muttasıf olursa; **(femen ya'mel minessâlihâti ve hüve mü'minün felâ küfrâne lisa'yihî)** (Ayet 94) kıyamet-i vus'tada ve fıtrat-ı ûlâ makamına vusûlde onun sâiyi meşkûrdur. İnkâr olunmuş değildir. **(Ve inna lehü kâtibûne)** (Ayet 94) Ve elbette biz bu sâyi'in sûretini sahife-i kalbinde yazıcılarız. Buna binaen, tecerrüd zamanında kalbine sıfât nûrları zâhir

olur. **(Ve harâmün alâ karyetin ehleknâhâ ennehüm lâ yerci'ûne)** (Ayet 95) Ve ezelde şekâvetine ve ihlâkına hüküm ettiğimiz karye ahalisinin neş'ede nefis sıfâtları ile ihticâbtan fıtrata rücû'ları mümtenidir. **(Hattâ iza fütihat ye'cûcü ve me'cucü)** (Ayet 96) Taki mizacın inhirafı ve terkibin inhilâli ile kuvâ-i nefsâniye «ye'cûcu» ve kuvâ-i bedeniye «me'cücü» açıldığı vakit, **(Ve hüm min külli hadabin yensilûne)** (Ayet 96) o kuvâ, mahal ve makarları olan âzây-ı bedenin her tarafından giderler. Ve zâil olurlar. **(Vakterebel va'dül hakkü)** (Ayet 97) Ve mevt ile, kıyâmet-i suğrânın vukuuna dair, hak olan vaid yanaşmıştır. **(Feizâ hiye şahisatün ebsârüllezîne keferû)** (Ayet 97) O vakitte korku ve feryadın şiddetinden mahcûbların gözleri şaşırub dikilmiştir. **(Yâ veylenâ kad künnâ fî ğafletin min hâza)** (Ayet 97) «Ey bizim helâkimiz, nerdesin?» diye zulüm ve kusurlarını itiraf edici oldukları halde, helâklerini davet ederler.

(Ayet 98) **(İnneküm ve mâ ta'büdûne min dûnillâhi hasebü cehenneme entüm lehâ vâridûne)** Yâni; sizden, Allah'ın gayri bir şey'e, ibadet eden, ibadettiği şeyle Hak'tan mahcûbdur. Mabûdunun mertebesi iktizâsı üzre; kendisi ibadet ettiği ma'bûdıyla beraber buud ve hırman cehennemi tabakalarından bir tabakaya atılmışdır. **(Lehüm fihâ zefîrun)** (Ayet 100) İhticâbın eleminden ve âzabın şiddetinden ve şevk ateşlerinin istilâsından ve hırman ve firak müddetinin tûlünden, onlara cehennemde «ah çekmek» vardır. **(Ve hüm fihâ lâ yesme'ûne)** (Ayet 100) Ve onlar, orada basiretin körlüğünden ve zulmetin şiddetle intibakından, envarı göremedikleri gibi, cehlin kuvvetinden ve kalb kulağı yollarının şiddet ve hicâbın tekâsüfünden, Hakk'ın ve melâikenin kelâmını işidemezler.

(Ayet 101) **(İnnellezîne sebekat lehüm minnelhüsnâ)** Feza-i sabıkta saâdetlerine hüküm edib de kendilerine saâdet-i hüsn sebkat etmiş olan kimseler. **(Ülâike anhâ müb'adûn)** (Ayet 101) Şunlar gışâvât-ı tabiiye ve melâbis-i nefsâniye'den tecerrüdleri dolayısıyla, cehennemden uzak kılınmışlardır. **(La yesme'ûne hasîsehâ)** (Ayet 102) Rütbede cehennemden uzak oldukları için cehennemin vızıltısını, hafif sedasını bile işitmezler. **(Ve hüm fî meştehet enfüsühüm halidûne)** (Ayet 102) Onlar, zâtlarının iştiha eylediği cennet-i selâsede, hususiyle; Zât cennetinde devamlı olarak müşâhededirler. **(Lâ yahzünühümül fezeulekberû)** (Ayet 103) Kıyamet-i suğrâda; mevt ile ve yahut kiyâmet-i kübrâda; azamet ve celâlin tecellisiyle olan en büyük şiddet onları mahzun eylemez. **(Ve tetelekkaâhümül melâiketü)** (Ayet 103) Ve onları ölüm zamanında melâike beşaretle yâhut, nefsâni dirilmek zamanında; selâmet ve necât ile veyahud, Kı-

yamet-i vüsta ve hakiki dirilmekde rıdvan ile yahûd, fenâdan sonra istikamet halinde ve bekâya rucû' zamanında saâdet-i tamme ile karşılarlar. **(Yevme natvîssemâe)** (Ayet 104) Yâni kıyamet-i suğrâda kendisinde bulunan âmâl sûretleri ve ahlâk hey'etleri ile nefis semasını sarub, kapadığımız vakit; onları mahzun etmeyiz. **(Ketayyissicillililkütübi)** (Ayet 104) Kendisinde mahfuz olarak kalması için, sahifenin yazılmış şeyleri kapadığı ve sardığı gibi, yahût mânâ: Kıyamet-i vüstâda; kendisindeki ulûm ve maârif, sıfât ve ma'kûlat ile kalb semasını kapadığımız yâhud, Kıyamet-i kübrada; kendisindeki müşâhedât ve tecelliyât ilimleri ile ruh semâsını sardığımız vakit, demektir. **(Kemâ bede' nâ evvele halkın nu'ıydühü)** (Ayet 104) Yaradılışın evvelinde beda (başlamak, başlanılmak) ettiğimiz gibi, neş'et-i sâniyede (haşir gününde) evvelki halk (yaradılış) üzerine diriltmek ile: İkinci veche göre: «fıtrata rücû' ile», Üçüncü veche göre: «fenâdan sonra bekâ ile» onu iade ederiz.

(Ayet 105) **(Ve lekad ketebnâ fizzebûri min ba'dizzikri ennel'arda yerisühâ ibâdi yessâlihûne)** Muhakkak biz, Levh'den sonra, Kalb Zebur'unda fasık kuvvetlerin riyâzâtla ihlâkinden sonra, sekinet nûruyla nûrlanmış salih kuvvetlerin beden arzına vâris olacağını yazmışdık. Yâhud mânâ: ümmül kitâbda zikirden (andıkdan) sonra, levh-i mahfûz Zebur'unda yazdık ki: «Sâlihleri; vahdetde fenâ ile ihlâkden sonra ruh, sır, kalb, akıl, nefis, ve sâir kuvâ; istikametle beden arzına vâris olurlar» demektir.

(Ayet 106) **(İnne fî hâzâ lebelâğan likavmin âbidîne)** Muhakkak sülûk ile Allah'a ibâdet eden kavim için, bu âyetlerde elbette kifayet vardır. **(Ve mâ erselnâke illâ rahmeten lil'âlemîne)** (Ayet 107) Ve seni, ancak onları kemâl-i mutlaka hidayet ile rahimiyet ve zamanında istisâl edici âzabdan onları emin kılmakla, rahmaniyete müştemil âlemlere bir rahmet-i ûzma olarak irsal eyledik. Zira, Hakk'ın rahmeti, gazabına sebkat eylemişdir.

HAC SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Yâ eyyühennâsüdtekuû rabbeküm)** Ey insanlar, gavaşi-i heyûlâniye ve sıfât-ı nefsâniyeden tecerrüd ile Rab'binizin ikâbından hazer ediniz. **(İnne zelzeletessâati şey'ün azimün)** (Ayet 1) Muhakkak beden arzında libâslanmış olanlara, kıyâmet-i suğrâda, beden arzının ızdırabı, büyük bir şeydir. **(Yevme terevnehâ tezhelü küllü murdi'atın ammâ erda'at)** (Ayet 2) Azâyı emzirici, besleyici olan her kuvvet beslediği âzâdan ğafil olduğu, **(Ve tedâu küllü zâti hamlin hamlehâ)** (Ayet 2) Hayal, vehim, zakire, akile gibi müdrikâtını hıfz edici haml sahibi kuvâdan herbiri, beht (şaşkınlık) ve hayretten sekir ve ğafletinden dolayı yükünü, müdrikâtını yere bıraktığı, yâhud mânâ: âzâyı hâmil olan her kuvvet, zayıflık sebebiyle hamlini, tahrikini ve istiklâlini bıraktığı, yâhud kendisindeki kuvveti hâmil olan her uzuv, o kuvvetden hâli kalmakla hâmlini bıraktığı, Yâhud kendisinde bilkuvve mümkün kemâlâttan herbir şey'i, kemalâtın fesâdı ve iskatı sebebiyle hâmlini bıraktığı. Yâhud, fezâil ve rezâil heyet ve sıfâtlarını hâmil olan her nefis, o sıfatları ibrâz ve izhâr etmekle bıraktığı gün **(ve terennâse sükârâ)** (Ayet 2) insanları, mevtin şiddetlerinden sarhoş, şaşkın ve baygın görürsün. **(Ve mâ hüm bisükarâ)** (Ayet 2) Halbuki onlar, hakikatde şarabtan sarhoş değiller, lâkin âzabın şiddetinden sarhoşdurlar. Allah'ın âzabı şiddetlidir.

(Ayet 5) **(Ve terel'arda hâmideten)** Ve sen, nefis arzını cehil sebebiyle ölmüş, kendisinde kemâlât ve fezâil olmadığını görürsün. **(Feizâ enzelnâ aleyhel mâ ehtezzet ve rebet)** (Ayet 5) O, ölmüş olan nefse, ruh sema'sından ilim suyunu indirdiğimiz vakit, hayat-ı hakikiye ile ihtizaz (titreşir) eyler. Ve makamat ve meratibte terakki ile yükselir. **(Ve enbetet min külli zevcin behîcin)** (Ayet 5) Ve her sınıftan, o nefsi tezyin edici parlak fezâil ve kemâlât bitirir. **(Zâlike bi ennellahe hüvelhakku)** (Ayet 6) Bu keyfiyet Allah'ın hak ve sâbit ve bâki, masivasının müteğayyir ve fâni olması sebebiyledir. **(Ve ennehü yuhyilmevtâ ve ennehü alâ külli şey'in kadîrun)** (Ayet 6) Ve Allahü Teâlâ Hazretleri, kıyâmet-i suğrada; tabii ölüleri diriltiği gibi, kıyamet-i vüstada; ilim feyzile cehil ölülerini de ihya eder. Ve Hak Teâlâ Hazretleri her şeye kadirdir.

(Ayet 7) **(Ve ennessâate âtiyetün lâ reybe fihâ)** Heriki mâ'nâ ile kıyâmetin gelici olduğunda reyb (şübhe) ve şek yokdur. **(Ve en-**

nellâhe yeb'asü men filkubûri) (Ayet 7) Ve Allah Teâlâ Hazretleri, neş'et-i sâniyede ve kıyâmet-i suğrâda; mevt-i tabi-i sâhiblerini kabirlerinden kaldırıb, diriltiği gibi, kıyamet-i vüstada da cehil sâhibi ölüleri ilim hayatıyla ve kalb mevziinde kıyâm ve fıtrata avdetle, beden kabirlerinden kaldırıb, diriltir.

(Ayet 8) **(Ve minennâsi men yücâdilu fillâhi biğayri ilmin)** Ve insanlardan bir kısmı vardır ki, ilim ve istidlâlsiz **(Ve lâ hüden)** (Ayet 8) keşif ve vicdansız **(Ve lâ kitâbin münirin)** (Ayet 8) vahyi ve furkansız **(Sâniye ıtfihi liyudille an sebîlillâhi)** (Ayet 9) Allah yolundan izlâl etmek maksadı ile omuzunu çevirici, tekebbür edici olarak, evamiri terk eder. **(Lehü fiddünyâ hizyün ve nüzîkuhü yevmel kıyâmeti azâbel harîki)** (Ayet 9) O kimseye dünyada rüsvalık olub, kıyâmet gününde de ona yakıcı ateş âzabını tattırırız. Bu cezası kendi amelinin sebebiyledir. Allahü Teâlâ, kullarına asla zulûm edici değildir.

(Ayet 11) **(Ve minennâsi men ya'budüllahe alâ harfin)** İnsanların bir kısmı da şek ve tereddüd üzre Allah'a ibadet eder. Eğer bir hayır dokunursa o hayır ile mutmain olur. Ve eğer bir zarar dokunursa eski haline döner, yeniden küfrüne avdet eder. Bu kimsenin dünya ve ahireti ziyan olmuştur. İşte bu açık ve aşikâr bir ziyandır. **(Yed'û min dûnillâhi mâ la yedurruhu ve mâ la yenfe'uhu)** (Ayet 12) O kimse, ona zarar da faide de vermiyen masivaya tapar. **(Zâlike hüveddalâlülba'ıyd)** (Ayet 12) İşte her ne olursa olsun, şu gayr ile ihticab, ancak Hak'tan uzak olan dalâlet budur. **(Yed'û lemen darrahû akrebü min nef'ıh)** (Ayet 13) Zararı, kendisine, faidesinden elbette daha yakin olan şey'e tapar. **(Lebi'sel mevlâ ve lebisel aşîrü)**, (Ayet 13) Zararı daha yakin olan mabûd, elbette fena bir mabûddur. Ve bu mabûda tapan kullar da elbette fena kullardır. Zararının faidesinden daha yakin olması ona tapmak ve onunla vakıf olmak, Hak'tan mahcûb eylediği içindir.

(Ayet 18) **(Elem tere ennallahe yescüdü lehü men fissemâvâti ve men fil' ardı)** Görmez misin ki, göklerde ve yerde bulunan melekût-ı semâviye ve arziye ve sâir sayılan ve sayılmayan eşya inkiyad ve itaat ve Allah'ın kendilerinden irâde eylediği ef'âl ve havâs ve icraatına imtisal ile Allah'a secde ederler. Eşyanın, Hakk'ın emrine teshiri ve muradının hilâfında hareketinin imtihan'ı ve kûdretinin altında kahrı, ğayet huzu' demek olan, sücûda teşbih olunmuştur. Şimdi, bâtınında değil, zâhir emrinde şeytana tâbi olan insandan başka, eşyadan hiçbirşey için Hak'ka isyan ve emrinden imtina' mümkün olmadıysa, bu kendilerine âzab sâbit ve lâhik olan ve ezelde şekâvetlerine hüküm olunan birçok insanlarla tahsis olunmuştur

ki, bunlar, kendilerine zillet ve şekâvet lâzım ve şeytanet ğalib olan kimselerdir. **(Ve men yuhinillâhü femâ lehü min mükrimin)** (Ayet 18) Her kime ki ehl-i kahrı ve ğazabı ve mahall-i ikabı lâyık görmek suretiyle Allahü Teâlâ Hazretleri ihanet eylerse, ona ikram edici bir kimse yoktur. **(İnnallahe yef'alü mâ yeşâ'ü)** (Ayet 18) Muhakkak Allahu Teâlâ Hazretleri dilediğini işler.

(Ayet 19) **(Fellezîne keferû kutti'at lehüm siyâbün min nârin)** Şimdi, küfür edenlere, Allahu Teâlâ'nın kahr ve ğazabı ateşinden elbiseler biçilmiştir. O rubalar da, baş aşağı olmuş nefislerinin sıfâtına mutabık ve nefisleri ğayetle tazib edici heyetler ve cürümleridir. **(Yüsebbu min fevkı rûusihimülhamîmü)** (Ayet 19) Başlar evcinden (üstünden), kendilerine gâlip olan dünya sevgisi ve arzusu kaynar suyu dökülür. Yâhûd mâ'nâ: sevilen ve arzu olunan muradtan mahrumiyetle beraber, kahr-ı İlâhi sûretinde ruh tarafına gelen, cihet-i ûlviyelerine müstevli itikad-ı fâsid ve cehl-i mürekkep kaynar suyu sökülür. **(Yusheru bihî mâ fi butûnihim velcülûdu)** (Ayet 20) O kaynar su ile, butûn-i istidatlarında bulunan «maâni-yi kaviye» ve zâhirlerinde olan «sıfat-ı insaniye» ve «hey'at-ı beşeriye» eriyip muzmahil olur. Mânâları ve sûretleri tebeddül eyler. Ve derileri tükenince başka derilerle tebdil olunur. **(Ve lehüm makami'u min hadîdin)** (Ayet 21) Ve onlara, nüfûs-i maddiyede müessir olan «ecram-ı semâviye» zebanilerinin ellerinde, te'sirat-ı melekûtiye demirinden yapılmış kırbaçlar vardır. O kırbaçlarla vurup, onları canib-i kudsten rics (kir-pas) çukurlarına gönderirler. **(Külle' mâ erâdû en yahrücû minhâ min ğammin û'ydû fihâ ve zûkuû azâbelharîk)** (Ayet 22) Her ne zaman fıtrat-ı insaniye devaisi (arzusu) ve evvelki istidât takazasile (sıkıştırma) o ateşlerden, muzlim siyah heyetlerin gamından ve o berekâtın sıkıntısından, «insan meratib-i fezâsına» çıkmak isteseler o müellim (elem verici) kamçılarla döğülüb, muhnik (boğucu) derin çukurların aşağı tabakalarına, iade olunurlar. Ve kendilerine «Yakıcı ateşin âzabını tadınız» denilir.

(Ayet 23) **(İnnallahe yudhilullezîne âmenû ve amilüssâlihâti cennâtin tecrî min tahtihel' enhârû)** Allahü Teâlâ Hazretleri, iman edenleri ve sâlih amel işleyenleri, altlarından ulûm nehirleri akan kalb cennetlerine koyar. **(Yühallevne fihâ min esâvire min zehebin ve lü'lü)** (Ayet 23) Onlar, o cennetlerde ulûm-i akliye ve hikmet-i ameliye altûnundan eritilip yapılmış, ahlâk ve fezâil bilezikleri ve maârif-i kalbiye ve hakayık-ı keşfiye incileriyle ziynetlenirler. **(Ve libâsühüm fihâ harîrün)** (Ayet 23) Ve orada, onların elbiseleri de ipekdir; yâni; tecelliyat-ı lütfiye ve sıfat-i İlahiye nurlarının şuaıdır. **(Ve hudû ilettayyibi minelkavli)** (Ayet 24) Ve hak teâlâ, onları kalb

makamında, sıfâtının zikrine hidâyet eylemiş. **(Ve hudû ilâ sırâtilhamîdi)** (Ayet 24) Ve sıfât sâhibinin sıratına, yâni o sıfât ile ittisâfı dolayısıyle hamd olunmuş olan zâtın tevhidine hidâyet eylemişdir. Sıfat da ayniyle sırat ve fenâ ile zata vusulun caddesidir.

(Ayet 25) **(İnnellezîne keferû)** Gevaşi-yi tabiiye ile mahcûb olanlar **(Ve yesuddûne an sebîlillâhi vel mescidilharâmi)** (Ayet 25) ve Allah yolundan ve kalb Kâbe'sinin etrafı olub, sadırdan ibaret bulunan «Mescid-i haram» ki **(Ellezi ce'alnâhü linnâsi sevâenil'âkifü fihi velbadi)** (Ayet 25) ister orada mukim kuvva-yı akliye-yi ruhaniye», isterse misafir bulunan «kuva-yı nefsaniye» olsun, oraya vusûlu ve kalbin «sır makamına» terakkisi zamanında, kalb Kâbe'sini tavafı mümkün olduğundan, mutlak olarak bütün kuva-yı insaniye insanlarına müsavi kılmış olduğumuz, Mescid-i haram'dan men edenleri, **(Ve men yürid fîhi bi'ilhâdin bizulmin nuzikhu min âzâbin elîmin)** (Ayet 25) Ve ona vâsıl olanlardan her kim, ulûm ibadâtı, i'râz-ı dünyeviye, mal ve câh ve şöhreti taleb gibi, «lezzât-ı bedeniyeyi» tahsil için isti'mal edenleri, ulûm ve ibâdat-ı kalbiyeden bir şey'i nefis makamında kullananları, yâhut mesalihi dâreyn olması tevehhümü ile «şehvat-ı hissiye» ve «lezzat-ı nefsiye»ye mübaşeret eyleyenleri, yahut; riyâ ve nifak gibi düşüncelerle ibadete teveccüh edib, onu zulme mukarin kılanları, yâhut mânâ: mülhid ve zalim olduğu halde, heva ve tabiate meyl ile bir murad kasd edenleri «tabiat cehiminde» elemli azab ile azablandırırız.

(Ayet 26) **(Ve iz bevve'nâ li İbrâhime mekânelbeyti)** Bizim, Ruh İbrahim'ine «a'mal ve ahlâkda» kalb mekânını «mahall-i rücû» kıldığımızı hatırla. «Hak Teâlâ Hazretleri, tufan günlerinde beyti semaya ref ettikden sonra, İbrahim Aleyhisselâm zamanında bir rüzgâr gönderip, Kâbe'nin etrafını açarak beytin yerini İbrahim Aleyhisselâm'a bildirdi. İbrahim Kâbe'yi eski temeli üzre bina eyledi» denilmişdir ki, Hak Teâlâ Kâbe'yi «cehil tufanının ve tabiat dalgalarının» galebesi günlerinde göğe kaldırdıktan sonra, İbrahim'i, Kâbe'nin mekanına (yerine) «hidayet» ve «nefehat-i rahmet» rüzgârları ile kalb beytinin etrafında olan «hey'et-i nefsâniye» ve «elvâs-ı tabiyye» ve «gubârat-ı heyûlaniyei» açdı. Ve İbrahim, Kâbe'yi eski «fıtrat-ı insaniye esası üzre bina eyledi» demektir. **(En lâ tüşrik bi şey'en)** (Ayet 26) Yâni, amel taşları ve hikem çamuru ve ahlâk kireci ile beyti yapmak için İbrahim Aleyhisselâm'ı vazifelendirdik. Ve «Şirk etme» dedik. Yani, İbrahim'e tevhidi, sonra kalb evinin «elvas-ı mezkûre»den tathirini (temizlenmesini) emr eyledik. **(Ve tahhir beytiye littâifîne)** (Ayet 26) Ve benim beytimi «fezâil-i ahlâkiyenin» iktisabı ve tenevvür maksadı ile, etrafında tavaf eyliyen

«kuvay-ı nefsâniye» **(Vel kâimîne)** (Ayet 26) «maârif ve meâni-yi hikemiyenin», ilkaıyla beyte kaim olan kuva-yı ruhaniye **(Verrükkâ'issücûdi)** (Ayet 26) ve «Suver-i ibâdat ve âdâb-ı şer'-iye ve akliyeyi», kalbden istifade eyliyen «kuva-yı bedeniye» için tathir eyle, temizle. Yâhut mânâ: ilim-i basireti tâlib, sâlik-i mücahid olanların ibâdat ve huzû' edenlerin hidayeti için benim beytimi tathir (temizle) eyle.

(Ayet 27) **(Ve ezzin finnâsi bilhacci)** Ve insanları kalb makamına ve kalbin ziyaretinde ezanla davet et, ve bu daveti herkese bildir. **(Ye'tûke ricâlen)** (Ayet 27) Sana «yaya olarak», sıfât-ı nefisden mücerred oldukları halde **(Alâ külli dâmirin)** (Ayet 27) ve yorgun hayvanlar üstünle, yâni; uzun riyazat ve mücahedat sebebiyle yorulmuş nefisler üzerinde gelsinler. **(Ye'tîne min külli feccin amîkin)** (Ayet 27) ka'r-ı tabiatte, derinliği uzak yollardan, **(Liyeşhedû menâfi'a lehüm)** (Ayet 28) kalb makamında müstefâd (kazanılmış) ilim ve âmel faidelerini görmeleri **(Ve yezkürûs mallâhi fî eyyâmin ma'lûmâtin alâ mâ rezakahüm min behîmetil' en'ami)** (Ayet 28) ve muhalefet ve mücahedat bıçakları ile «Allah'a kurban» için kesilmiş nefisleri hayvanlarından «Allah'ın verdiği rızıklarına», mükâşefat ve tecelliyât envârı günlerinde «Hakk'ın sıfâtıyla muttasıf olmakla «Allah'ın ismini zikr etmek için gelirler. **(Fekülû minhâ)** (Ayet 28) Siz, o etlerden yiyiniz. Nefislerinizin ahlâkından ve sulûkde kuvvet verici melekât muayyenatından (erzakından) istifade ediniz, **(Ve et'imûl baiselfakîra)** (Ayet 28) ve sıfatının gâlebesinden ve heyetinin istilâsından, kendisine şiddet isabet etmiş olan kavi nefislilere tehzib ve te'dib için ve «adem-i ta'lim ve terbiyenin zayıflaştırdığı» ta'lim ve terbiyeye muhtac zayıf ve fakir kimselere de veriniz. **(Sümmelyakdû tefesehüm)** (Ayet 29) Sonra, hırs bıyıklarını kırkmak ve (kin tutma) hıkd ve gazab tırnaklarını kesmek gibi fazlalıklarını, hûlâsa; telvinat-ı nefis bekâyası kirlerini tathir ve izâle etsinler. **(Velyufû nüzûrehüm)** (Ayet 29) Ve ahd-i evvelde kabul ile kendilerinde tevdi olunmuş maâni ve kemâlâtı fiile izhar etmekle nezirlerini ifâ etsinler. Kirlerin tathiri; tezkiye ve mevagi izâledir. Nezirlerin ifası: tahliye ve maârifi tahsildir. **(Velyettavefû bilbeytil' atîki)** (Ayet 29) Ve Allahın Arş-ı mecidi etrafında Melekût-ı a'lâ silkinde dizilmekle, Beyti kadimi tavaf etsinler.

(Ayet 30) **(Zâlike)** Emir şudur: **(Ve men yu'azzim hurumâtillâhi)** (Ayet 30) Herkim, meselâ tathir ve nefsi kurban ve rezâilden ictinab ve fezâil ile ziynetlenmek, tecelliyâtda envâra gark ve sıfât ile ittisaf ve makamatda terakki gibi «hac adetlerinden» Allah'ın, yırtılmasını ve bozulmasını helâl etmediği hürmetlerine (haramlarına) ta'zim

ederse **(Fe hüve hayrün lehü inde rabbihi)** (Ayet 30) o ta'zim, Rab'binin hazretinde (huzurunda) ve mak'adı kurbanda yakınlık sedirinde onun için hayırlıdır. **(Ve uhillet lekümül' en'amü illâ mâ yütlâ âleyküm)** (Ayet 31) Ve huzuz ile olmayıp, hukuk ile faidelenmek ve tarikatde, ahlâkı ve âmâli ile intifa (faydalanmak) olunmak üzere, nufus-i selime hayvanları, size helâl kılınmıştır. Ancak, Sûre-i Mâide'de: **(Hürrimet âleykümül meytetü)** (Ayet 3) âyetinde size okunan fezâ'ile benzeyen rezâletler müstesnadır ki, onlar da emr olunduğu ve lâyık olduğu vechiyle olmıyarak, nefisden sâdır olan ve rezâlet-i mahzaya müşabih olan birtakım hareketlerdir. Bu hareketler; Allah yoluna sâlik olanlara haramdır. **(Fecteni bür ricse minel' evsâni)** (Ayet 30) «Şimdi sen, hevâsını ma'bûd ittihaz eden kimseyi görüyor musun?» mealindeki **(Efere eyte menittehaze)** (Casiye Suresi, Ayet 23) âyetinde buyrulduğu gibi: ibâdet olunan «şehevat» ve ittiba' olunan «heva putlarının» pisliklerinden sakınınız. **(Vecteniibû kavlezzûri)** (Ayet 30) Ve cedel, hilâf mügalatada istimal olunmuş, müzeyyen ve yaldızlı tahayyülât ve mevhumat ilimlerinin ve şüphelerinin yalan sözünden kaçınınız.

(Ayet 31) **(Hunefâe lillâhi)** Eğer sırf kemâl ve onunla ziynetlenmek için bile olsa, yine hicâb olduğundan, «Allah'ın gayri olan» her kemâl ve amelden i'râz edici «bâtıl ilimlerden, fâsid yollardan «Allah'a meyl» ve inhiraf edici **(Gayre müşrikîne)** (Ayet 31) masivâsına nazar ve yolunda maâdasına iltifat ile «Allah'a şirk etmeyici» olduğunuz halde sakınınız. **(Ve men yüşrik billâhi)** (Ayet 31) Bir şeye meyl ve onunla kalmak suretiyle herkim Allah'a şirk ederse, **(Feke ennemâ harre minessemâi)** (Ayet 31) güyaki o kimse ruh semâsından sukût edib de **(Fetehtafehuttayrü)** (Ayet 31) kendisinin deva-ı nefsâniye ve ehva-i (heva) şeytaniye kuşunun kaparak parçaladığı, **(ev tehvî bihirriyhu)** (Ayet 31) yâhut, kendisini hevay-ı nefsin rüzgârının **(Fî mekânin sahıykın)** (Ayet 31) o kimseyi Hak'dan uzak muhlik ve telef olunacak bir yere atmış olduğu gibidir.

(Ayet 32) **(Zâlike ve men yu'azzim şe'âirellahi feinnehâ min takvelkulûbi)** İşte böylece; Allah'ın şeairine (âdet-işaret-yol) livechillâh (Allah için) hediye ve kurban olunmak üzere Allah yolunda tevfik saikıyla (sebebiyle) sevk olunan mustaid nefislere ta'zim eylemek; kemâlini tahsil ile, o nufusa ta'zim ve sıfat-ı nefsâniye ve hey'et-i zulmaniyeden tecerrüd etmek, «mütteki kalb» sahiblerinin işidir. **(Leküm fihâ menâ, fi'u ilâ ecelin müsemma)** (Ayet 33) Sizin için kurban olana nefislerde, hakikaten «Fenâfillah»a erinceye kadar ahlâk, â'mal, kemâlât-ı ilmiye ve ameliye menfaatları vardır. **(Sümme mehillühâ ilel beytil' atıykı)** (Ayet 33) Sonra, o nefislerin kesil-

mesi vucubunun mevzii ve sevkının haddi, «kalb Kâbe'sinin» indindeki «Sadır haremine» kadardır ki, kalbin, Sır makamına terakkisi zamanında, nefis de hayat ve sıfatından fâni olarak «kalb makamına» terakki eyler.

(Ayet 34) **(Ve likülli ümmetin ce'alnâ mensekâ)** Nufus-i selime cümlesinden olan «behime-i nefis» vasıtasıyle merzuk oldukları kemâl üzerine, kuvanın tevhide teveccühde mazhar oldukları Sıfât-ı İlahiye ile ittisafları sebebiyle Allah'ın ismini zikr etmeleri için, herbir kuvvete kendisine mahsus bir ibadet kıldık. **(Fe ilâhüküm ilâhün vâhidün felehû eslimû)** (Ayet 34) Şimdi hepinizin İlâhı «İlâh-ı vâhid»dir. Gayriye iltifat etmeyip, O'na teveccüh ile, O'nu tevhid ediniz. Ve itaat ve inkiyadı, sırf O'na tahsis ediniz. Başkasına değil, ancak O'na inkiyad ediniz. **(Ve beşşiril muhbitîne)** (Ayet 34) Allah'ın feyzini kabul edici olan «mütezellil ve münkesir» (kalbleri kırık ve alçalmış olan) kimseleri tebşir eyle. (müjdele) **(Ellezîne izâ zükirallahü vecilet kulûbühüm)** (Ayet 35) Onlar, huzur ile Allahü Teâlâ Hazretleri zikr olundukta, feyzini kabul için kalbleri münfail (değişikliğe uğrar; müteessir) olur. **(Vessâbirîne alâ mâ esâbehüm ve mukiymissalâti ve mimmâ razaknahüm yünfikûn)** (Ayet 35) Ve kendilerine isabet eden muhalefet ve mücahedata sabır ve sebat ediciler ve müşâhede namazını ikame ediciler (yerine getiriciler) ve fenâfillah ve müstaidlere ifâza (feyz vererek) ile kendilerini rızıklandırdığımız, fezail ve kemâlâtdan infak ederler.

(Ayet 36) **(Vel büdna ce'alnâhâ leküm min şe'âirillâhi)** Ve kadri büyük nufusu şerifeyi de sizin için alâmetlenmiş (belirlenmiş) hediyelerden kıldık. **(Leküm fihâ hayrün)** (Ayet 36) Sizin için o nufus-i şerifede saâdet ve kemâl vardır. **(Fezkürûsmallâhi aleyhâ savâffa)** (Ayet 36) O nufus, Allah'ın kendilerine farz eylediği şeyle kaim, «kuyud-ı şer'iye» (şer'i kayıtlar) ve «adâb-ı tarikat» (tarikat edebi) ile mukayyed, harekât ve ızdırabdan durucu oldukları halde, Allah'ın sıfâtıyla ittisâf ve kendi sıfatlarını Hakk'ın sıfâtlarında ifnâ etmekle nefislere «Allah'ın ismini» zikr ediniz; işte «Allah yolunda kurban etmek» budur. **(Feizâ vecebet cünûbühâ)** (Ayet 36) O nufus-i şerife, Allah yolunda katlinden dolayı ızdırab ve istiklâline sebeb olan kuvvet ve hayatından ibaret hevâsından sâkıt (hükümsüz-düşücü) olduğu vakit **(Fekülû minhâ ve et'imûlkanâ vel mu'terre)** (Ayet 36) fezâilden istifade ediniz. Ve mustaid ve taliblere de ifade ediniz (açıklayınız). **(Kezâlike sahharnâhâ leküm)** (Ayet 36) İşte böylece, riyâzât ile nufusu size teshir (elde ettik) eyledik. **(Le'allekûm teşkürûne)** (Ayet 36) Sizin, o nufusu fisebillah istimâl etmekle istidâd ve tevfik nimetine şükür etmeniz me'muldur. (umulur)

(Ayet 37) **(Len yenalallahe lühûmühâ ve lâ di mâuhâ)** Nüfusun fezâil ve kemâlât etleri ve hevâlarını izale etmekle, ifnâsı demek olan kanları da Allah'a erişip vâsıl olamaz. **(Ve lâkin yenâlü hüttakvâ minküm)** (Ayet 37) Velâkin, nufusdan ve sıfâtından tecerrüdünüz sizi Allah'a nâil ve lâyık eder. Zirâ vusûle sebeb olan, rezâil mekânında, fezâilin husûlu değildir. Belki ancak tecerrüd ve fenâfillahdır. **(Kezâlike sehharehâ leküm litükebbirûllahe alâ mâ hedâküm)** (Ayet 37) İşte tecrid masivadan soyunma ve tefrid tecerrüd ile uzleti yalnızlığı seçme ve hakikat yoluna sülûk ile, Allah'ın sizi hidâyeti üzerine, nefislerden ve herşeyden fenâ ile Allahu Teâlâ»ya tekbir ve ta'zim etmeniz için böylece, Allahu Teâlâ Hazretleri nefisleri size teshir itaat ettirmiş etmiştir. **(Ve beşşiril muhsinîne)** (Ayet 37) Fenadan sonra beka ve istikamet fenadan sonra bekâde bütün kuvâyi insaniyenin emri ile ilahi ile hududunda durmak adaletinin zuhuru ve temkin (bütün tevhid mertebelerinin tamam olduğu makam) halinde ubudiyetde, şuhûd sâhiblerini tebşir eyle. **(İnnallahe yüdâfi'u anillezîne âmenû)** (Ayet 38) Muhakkak Allahu Teâlâ Hazretleri, tevfik ile kuvay-ı ruhaniye mü'minlerinden, kuvay-ı nefsaniyenin zulmetini defeder.

(Ayet 38) **(İnnellahe lâ yuhibbü külle havvânin)** Allahu Teâlâ Hazretleri, kuvâdan, kendisinde Allah'ın emaneti olarak tevdi' olunan kemâli, taatle eda etmiyen ve ahde vefasızlık ve gadr ile kalbe hainlik eden ve **(Kefûrin)** (Ayet 38) Allah'ın nimetlerini masiyetde istimâl eden herbir kuvveti sevmez. **(Üzine lillezîne yukaâtelûne biennehüm zulimû)** (Ayet 39) Kuvâ-yı nefsâniye ile mücahede eyliyen, vehim hayal, vesair kuvay-ı ruhaniye, nefis sıfâtlarının kendilerine isti'la (üstün gelme) ve istilası (ele geçirme) ile zulume uğramaları sebebiyle mukateleye me'zun oldular. Muhakkak Allah Teâlâ Hazretleri, onlara yardıma kadirdir.

(Ayet 40) **(Ellezîne uhricû min diyârihim bîğayri hakkın illâ en yekûlû rabbünallahü)** Onlar ki üzerlerinde bâtıldan i'raz ve Hakk'a teveccüh ve ta'zim ve temkini mucib, tevhidden başka ihracı iktiza edecek bir hakları olmadığı halde, haksız olarak şehevâtın talebinde ve lezzât-ı bedeniyede istihdam ve istib'âd (uzaklaştırmak) olunmak suretiyle, mansıblarından ve mahalli kararlarından ihrac olunmakla, mazlum oldukları cihetle mukatele (savaşmalarına) etmelerine izin verilmiştir. **(Ve levlâ defullahinnâse ba'dehüm biba'din)** (Ayet 40) Meselâ; şehvâniyenin gazabiye ile, gazabiyenin şehvaniye ile def'i gibi. Eğer Allahu Teâlâ'nın, kuvay-ı nefsâniye insanlarının ba'zısını bazısı ile def'i olmasa, yâhud mâna: kuvay-ı nefsaniyenin, ruhaniye ile, vehmiyenin akliye ile, ve nefsaniyeden ba'zısının ba'zısıyla Al-

lah'ın def'i olmasa **(Lehüddimet savamiu)** (Ayet 40) birçok ibadet yeri savnıalar, «sır ruhbanlarının halvetleri» **(Ve biye'un)** (Ayet 40) ve «kalb nasârâsının kiliseleri ve tecelliyât mahalleri» **(Ve salâvatün)** (Ayet 40) ve «sadır yahudilerinin mabedleri» **(Ve mesâcidu)** (Ayet 40) ve «ruh mü'minlerinin mescidleri», «fenâ-fillah ve müşahedât makamları» yıkılmış olurdu. **(Yüzkeru fihasmüllahi kesîrâ)** (Ayet 40) Oralarda «Hakk'ın ahlâkı ile tahallûk» ve «sıfâtı ile ittisaf» (sıfatlanma) ve «esrarı ile tahakkuk» ve zâtında fâni olmak suretiyle Allah'ın İsm-i azâmi çok zikir olunur. **(Ve leyansurennallahü men yansuruhu)** (Ayet 40) Ona nusrat (yardım) eden kimseye elbetteki Allahu Teâlâ Hazretleri nusrat eder. Kendisine vücûd ve zuhûr ile mübareze eden (çarpışan) kimseyi, elbette Allahu Teâlâ nûru ile kahr eyler. **(İnnellahe lekavviyyün azîzün)** (Ayet 40) Muhakkak Allahü Teâlâ Hazretleri; «istilâ ve ceberûtu ile ona mümaselet eden (benzemeye çalışan) kimseye»; izzet ve kuvvetiyle galebe eder.

(Ayet 41) **(Ellezine in mekkennâhüm fil'ardı)** Kendilerini vucud-ı Hakk'anî ve istikametle beden arzında temkin ve ikame ettiğimiz kimseler; **(Ekaâmûssalâte)** (Ayet 41) Murakabe ve müşahede namazını kılarlar. **(Ve âtevüzzekâte)** (Ayet 41) Ve mükaşefe nisabından, müstehak olan taliblere «ulûm-i hakikiye» ve «maârif-i yakiniye» zekâtını verirler. **(Ve emerû bilma'rûfi)** (Ayet 41) Ve «kuvay-ı nefsâniye ve nufus-i nâkısaya», müşahede makamında «âmâl-i şer'iye ve ahlâk-ı merziyye» yi emr eylerler. **(Ve nehev anilmünkeri)** (Ayet 41) Ve «kuvây-ı nefsânîye ve nufus-i nakısayı»; şehevât-ı bedeniye, lezzât-ı hissiye ve rezail-i merziyyeden nehy ederler. **(Ve lillahi âkıbetül'ümûri)** (Ayet 41) Allah'a rucu' ile, bütün işlerin akıbeti Allah'ındır.

(Ayet 52) **(Ve mâ erselnâ min kablike min resûlin ve lâ nebiyyin)** Nebi ile Resul arasındaki fark şudur ki; Nebi, yeni bir şeriat-ı teşri ve bir hüküm ve millet çıkarmıyarak, yalnız kendinden evvel gönderilmiş resulun şeriati üzre Hakk'a davet için gönderilmiş ve insanları inzar (korkutma) ve tebşir (müjde) ve mucizâtı izhar edici ve Hakk'ın emri ile zâtından, sıfâtından, ef'âlinden, ahkâmından haber verici olduğu halde, «velâyet makamında» fenâ ile Allah'a vâsıl ve vücûd-i mevhûb ile istikamet makamına rücû' etmiş, Hak ile muhakkik ve Hakk'ı ârif olan kimsedir. Nitekim beni-İsrail enbiyası bu kabilden idi ki, hepsi, hiç bir millet ve şeriat vazı' etmeyerek Musâ'nın dinine davetci olmuşlardı. Bunların içinde: Dâvud Aleyhisselâm gibi kitab sâhibi olanlarının kitabı da, ahkâm ve şerayi' değil, mevâiz ve nesayih; nasihatlar maârif ve hakayıkı hâvi idi. Bu sebebten, Nebi Aleyhisselâm: «Benim ümmetimin âlimleri, Beni-İsrail'in Ne-

bileri gibidir», buyurmuşdur ki zikr olunan bu âlimler temkin sahibleri olan evliyâ-yı ârifûndur. Resul ise, bunların hepsi ile beraber, şeriatı ve kanunları da olan zâttır. Binaenaleyh Nebi, veli ile resul arasında mutavassıttır. Ayetin manâsı: Biz hiç bir nebiyi ve resulu irsâl etmedik, ancak irsâl eylediğimiz nebi ve resulun **(İzâ temennâ)** (Ayet 52) telvin makamında, nefsi temenni ile zâhir olduğu zaman, **(El kaşşeytânü fî ümniyyetihî)** (Ayet 52) şeytan, onun ümniyesi (kuruntu-istek) kabına, ümniyesine münasib bir şey'i ilka etmiştir. Zirâ nefsin zuhuru, kalbde şeytanın kendisiyle ihticâb edebileceği bir zulmet ve karanlık ihdas eylerse, şeytan o zulmeti vesveseye mahal ve tenasüb (uyma, yakışma) ile ilkasına kalıb ittihaz eder. **(Feyensehullahü mâ yulkişşeytânü)** (Ayet 52) Fakat şeytan, ilkaatının (attığı bıraktığı) fâsid olduğu zâhir olması ve ilka-yı melekînin, şeytâniden temeyyüz ederek şeytâninin muzmahil (perişan-nabûd), melekînin müstakar olması için, akabinde te'yid-i kudsî ile «ruh nurunun» kalb üzerine parlayarak, nefsin zuhur-i zulmetini kökünden söküb, izâle etmesiyle Allahu Teâlâ hazretleri, şeytanın ilka eylediğini nesh (yok eder) eder, bozar. **(Sümme yuhkimüllahü âyâtihî)** (Ayet 52) Sonra, Allahu Teâlâ, temkin ile kendi âyetlerini muhkemleşdirir. **(Vallahü alîmün hakîmün)** (Ayet 52) Allahu Teâlâ Hazretleri, ilkaat-ı şeytaniyeyi ve vahyi arasından ilkaat-ı mezkurenin neshi yolunu bilici, hikmeti ile âyâtını tahkim edici hikmet sahibidir.

(Ayet 53) **(Liyec'ale mâ yulkişşeytânü fitneten)** Hikmeti muktezasındandır ki «ilkay-ı şeytaniyi» hakkın kabulunden, kalbleri kasvette olan mahcub ve şek sahibi münafıklara fitne ve şek ve hicâblarının ziyadeleşmesi için ibtilâ kılmışdır. **(Hel ünebbiüküm alâ men tenezzelüşşeyâtınü, tenezzelü alâ külli effâkin esîmin)** (Şuarâ Suresi, Ayet 222) Yani; şeytanların kime indiğini size haber vereyim mi? şeytanlar; «herbiri günâhkâr, iftiracı kimselere nâzil olurlar» buyurduğu vechiyle onlar, zulmanî nefisleri ve kararmış, kasvetli kalbleri münasebetiyle, ancak şeytanın ilkasını kabul ederler. Ve o mahcublar, Hak'dan uzak olmakla hilâfdadırlar. Binaenaleyh, Hakk'ı kabul edemezler.

(Ayet 54) **(Ve liya'lemellezîne ûtül'ılme ennehül hakku min rabbike)** Ve «ehl-i yakîn ve muhakkıkiyynden»; kendilerine ilim verilmiş kimselerin de şeytanın bu ilkaya kudretinin bir hikmet ve adl ve münasebeti kaziyesi üzerine, Rab'binden bir hak olduğunu bilmeleri **(Fetuhbite lehü kulûbühüm)** (Ayet 54) ve hepsini Hak'dan görüb, ilkay-ı şeytanînin, Rahmanîden temyizini mucib olan sekinet ve istikamet nuru ile kalbleri Hakk'a mutmain olmak içindir. **(Ve innellâhe lehâdillezîne âmenû ilâ sırâtin müstakîm)** (Ayet 54) Muhakkak Al-

lahu Teâlâ Hazretleri, iman edenleri, doğru yola, istikamet ve hakikat yoluna elbette hidayet edicidir. Binaenaleyh, şeytanın ilkasını kabul ile mü'minlerin ayağı sürçmez. Onlar, kalblerinin safasından ve nuriyet ve ziyasının şiddetinden, ancak Rahman'ın ilka ettiğini kabul eder.

(Ayet 55) **(Ve lâ yezalüllezîne keferû fî miryetin minhü hattâ te'tiyehümüssâatü bağteten ev ye'tiyehüm azâbü yevmin akıymin)** Mahcublar, kıyâmet-i suğrâ ansızın kendilerine gelinceye kadar, yâhut künhü bilinemiyen, şiddetinden vasfı mümkün olamıyan, korkutucu günün, yâhut; şiddette misli olmıyan, yâhut kendisinde hayr olmıyan günün azabı gelinceye kadar, şekten kurtulamazlar, daima Kur'ân'dan şübhe ederler. **(El mülkü yevmeizin lillâhi)** (Ayet 56) Kıyametin kopduğu ve azabın vaki' olduğu gün mülk ve tasarruf Allah'ındır. Onları, hiç kimse Allah'dan kurtaramaz, zira gayrin hükmü, kuvvet ve kudreti yoktur. **(Yahkümü beynehüm)** (Ayet 56) Allahü Teâlâ onların arasını fasl eder (neticelendirir). **(Fellezîne âmenû ve amilûssâlihâti fî cennâtinna'îmi)** (Ayet 56) İstikamet ve adâletle âmil olan yakîyn sâhibleri «sıfât cennetlerinde» tenaum ederler (nimetlenirler).

(Ayet 57) **(Vellezîne keferû ve kezzebû biâyâtinâ feûlâike lehüm azâbün mühînün)** Zât'tan mahcûb olanlar ve sıfât-ı gayre nisbetle tekzîb edenler, Allah'ın izzet ve kibriyâsından ihticâbları, «zül ve kahrından» olmaları dolayısıyla, nefislerinin sıfat ve hey'etlerinin ihanetli âzabındadırlar. **(Vellezîne hâcerû fî sebîlillâhi)** (Ayet 58) Ve Allah yolunda nefisleri ve vatanlarından ve süflî karargâhlarından hicret edenler; **(Sümme kutilû ev mâtû)** (Ayet 58) sonra, şevk ve riyâzât kılıcı ile katl olunanlar yâhut; zevk ve irade ile ölenler: **(Leyerzukannehümüllahü rızkan hasenâ)** (Ayet 58) Allahu Teâlâ, onlara mükâşefat ilimlerinden ve «tecelliyat faidelerinden güzel rızıklarla» rızıklandırır. Allahu Teâlâ, rızıklandırıcıların hayırlısıdır. **(Le yüd hilennehüm müdhalen yerdavnehü)** (Ayet 59) Elbetteki onları rıza makamına idhal eyler. **(Ve innellahe le'alîmün halîmü)** (Ayet 59) Allahu Teâlâ Hazretleri, onların istidatlarını ve istihkâklarının derecelerini ve onlara ifâza olunması lâzım olan kemâlâtı bilici, hilim sâhibidir. Kemâlâtlarını kabul etmeleri kendilerine mümkün olmak için, telvinlerindeki haddi tecavüzlerinde ve mücahedelerindeki taksirlerinde (kusurlarında); hallerinin iktiza eylediğinden onları men ile ukubatlarını ta'cil eylemez.

(Ayet 60) **(Zâlike ve men âkabe bimisli mâ'ûkibe bihî sümme buğıye aleyhî leyensurennehullahü)** Her kim ukubet (azab-ceza) ile mukabelede «tarik-i adâlete» riayet eyler, sonra zulme değil, «inzila-

ma meyl» (zalimin zulmüne boyun eğme) ederse «envâr-ı ceberûtiye» ile nusratı vacib olur. Zira, adâlet bâbında ihtiyar ederse; hikmet-i İlâhiye de onu, imdâd-ı melekûtu ile teyid-i zulme değil, inzilame meyl etdirir. Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem'e «Allah'ın mazlum kulu ol, zâlim kulu olma» buyurmuştur. **(İnnallahe le'afüvvün ğafûrun)** (Ayet 60) Muhakkak Allahu Teâlâ Hazretleri, afv ile azabetmenin terki ile emr edici, affa kadir olamıyanı mağfiret edicidir. **(Zâlike)** (Ayet 61) Muakabe de: (Azab etmek) nefsin zuhuru zamanında olan bu gufran, yâhut: inzilam ile beraber ikinci def'ada, yine muakabede adâlete riayet zamanında olan şu nusrat ve te'yid **(Biennellahe yûlicülleyle finnehâri)** (Ayet 61) o sebebledir ki Allahu Teâlâ Hazretleri, nefsin hareket ve kalbe istilâsı sebebiyle zulmet-i nefs gecesini, «kalb gündüzü nurundan» idhal eder. Bunun neticesi olarak kişi muakabeye teşebbüs eder. **(Ve yûlicünnehâre filleyli)** (Ayet 61) Ve kalb gündüzü nurunu da nefis zulmetinden çıkarır, getirir onun neticesîde sâhibi afv eder. Bunların kâffesi Allah'ın takdiri ve kudretinin tasarrufu iledir. **(Ve ennellahe semîun basîrun)** (Ayet 61) Ve Allahu Teâlâ onların niyetlerini işidici, amellerini görücüdür. Hallerine göre onlara muamele eder.

(Ayet 74) **(Mâ kaderûllahe hakka kadrihî)** Yâni Allah'ı mârifetin hakkıyla (hakiki marifetle) ârif olamadılar; zirâ te'sir-i gayre nisbet ve gayre vücûd isbat ettiler. Hak'dan ayrı olduklarını zannettiler. Hakk'ı ârif olan herhangi bir ârif, ancak nefsinde bulduğu Hakk'ın sıfâtını ârif olabilir. Eğer mârifetinin hakkıyla (hakiki marifetle) Allah'ı ârif olsalar, Allah'da fâni olurlar, Zâtını ve sıfâtını müşahede, masivanın hiçbir cihetle vücûd ve tesiri olmayıp, mümkün olduğunu ve kendi nefsiyle değil Hakk'ın vücûduyla mevcud, kudretiyle kadir olduğunu âlim olurlardı. **(İnnallahe lekaviyyün azîzun)** (Ayet 74) Gerçekten Allahu Teâlâ Hazretleri, kahrı kuvvetiyle maâdasını (Hak'dan gayrısı) kahr ve ifna eyler, maâdasının vücûd ve kuvveti yoktur. Her şeye galib odur, hiç bir şeyin kudreti yoktur.

(Ayet 77) **(Yâ eyyühellezîne âmenûrke'û)** Ey yakîynî imân ile iman edenler, siz, sıfatın fenâsı ile rükû ediniz. **(Vescüdû)** (Ayet 77) Zâtın fenâsı ile de sücûd ediniz. **(Va'budû rabbeküm)** (Ayet 77) İstikamet makamında «vücûd-i mevhûb» ile Rab'binize ibâdet ediniz; zira, kendinde bakiye kalmış olan kimsenin Allah'a hak ibâdet ile ibâdet etmesi mümkün değildir. Çünkü; ibâdet, ma'rifet mikdarınca olabilir. **(Vef'âlûlhayre le'alleküm tüflihûn)** (Ayet 77) Ve tekmil ve irşad (kemâle erişmek için irşad yoluna girmek) ile hayr işleyiniz ki, bakiyenin vücûdundan ve telvinden (kurtulup) necat felâh bu-

lasınız. **(Ve câhidû fillâhi hakka cihâdihî)** (Ayet 78) Nefsinizden kurtuluncaya kadar ibadette mübalağa edin. Bu emr, telvinin vücûdundan sakındırmakta ve tahzirde mübalağadır; zira kendisinin eneiyyet damarı hareket eden bir kimse, hakiki hak cihad ile Allah yolunda mücahede etmemişdir. Allah yolunda hakiki cihad, kendisinin ayni ve eseri kalmamak üzre bilkülliye fenâdır ki işte zâtında cihad etmek, ancak budur. **(Hüvectebâküm)** (Ayet 78) Sizi, vücûd-i Hakkanî ile ictibâ (seçen) gayri değil, ancak Allah'dır. Binaenaleyh eneiyetinizin zuhûru ile gayriye iltifat etmeyiniz.)

(Ayet 78) **(Ve mâ ceale âleyküm fiddîni min haracin)** Allahu Teâlâ Hazretleri, dininde, size ibadeti külfet ve meşakkat kılmamıştır, çünkü nefis bâki oldukça, yâhud âbid, tefrid makamında müstahkem (muhkem kılınmış, kuvvet) ve tevhid nuruyla müstakar olmayıp, kalb ve ruhdan kendisinde bâkiye buldukça, ibadet hakiki ve zevki de tam olamaz. O âbid güçlük ve darlıktan külfet ve meşakkatden hâli olamaz, amma istikametde temkin ve muhabbet-i tammede safâ sâhibi oldukta o zaman vüsat ve rahatı bulur. **(Millete ebîküm ibrâhime)** (Ayet 78) Yâni: dininden hakiki babanız İbrahim milletini kasd ederim ki o da tevhid-i mahzdır. İbrahim'in «babalığının mânâsı» da: tevhidde mukaddem (ilk olması) ve herbir muvahhide feyz ifâza edici olmasıdır. Bu cihetten bütün muvahhidler İbrahim'in evlâdındandır. **(Hüve semmâkümülmüslimîne minkablü ve fî hâza liyekûnerresûlü şehîden âleyküm)** (Ayet 78) O İbrahim, yahut Allah Teâlâ Hazretleri, Resûl'un size tevhid ile şahid ve sizden bâkiye zâhir olmamak için ve onun makamında te'yid ile, sizi hıfz eden rakib gözetici olması için, size Allah'da fenâ ile zâtlarını Allah'a teslim eden müslümanlar diye tesmiye eylemiş ve evvel ve âhir sizi islâmda âlimler kılmışdır. **(Ve tekûnû şühedâe alennâsi)** (Ayet 78) Ve sizin de insanlar üzerine, onların makamlarına ve mertebelerine muttali' olarak ve onlar istidatları cihetile kabul ederlerse tevhid nurlarını kendilerine ifâza ile onları kemâle erdirmek hususunda onları gözettiğiniz için size; «Allah'da fenâ ile zâtlarını Allah'a teslim eden müslümanlar» diye tesmiye eylemiş ve sizi evvel ve âhir, islâmda âlimlerden kılmışdır. **(Fe'ekimûssalâte)** (Ayet 78) Şimdi siz, makaminizin şeref ve meramınızın izzetinden hatar ve tehlikede bulunduğunuz cihetle, şuhûd-ı zâti salâtını ikame ediniz. **(Ve âtûzzekâte)** (Ayet 78) Ve mustaidlere feyzi ifâza, basireti arayan talibleri terbiye ile zekâtı veriniz ki, bu, halinizin şükrü ve makamınızın ibadetidir. **(Va'tesimû billâhi)** (Ayet 78) Ve bunu nefsinizden görmiyerek Allah ile olmak, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak suretiyle, işbu irşadda Allah'a yapışınız. Allah'a dayanınız. **(Hüve mevlâküm)** Haki-

kat ile istikamet makamında mevlânız ve imdâdın devamı ile irşadda yardımcınız ancak o Allah Teâlâdır. **(Fenî' melmevlâ ve ni'mennasîr)** (Ayet 78) Allahü Teâlâ Hazretleri, ne güzel mevlâ, ne güzel yardımcıdır. Tevfik sahibi ancak O'dur.

MÜ'MİNUN SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1-2) **(Kad eflehal mü'minunellezîne hüm fî salâtihim hâşi'ûne)** Azamet nûrunun tecellisi dolayısıyla kendilerini heybet ve haşyetin istilâsı ile huzûr-i kalb salâtında huşu' edici olan **(Vellezîne hüm anillağvi mu'ridûne)** (Ayet 3) Ve Hak ile iştigallerinden dolayı fağvdan (faydasız) fazla şeylerden i'raz (yüz çevirici) eden **(Vellezîne hüm lizzekâti failûne)** (Ayet 4) ve sıfatlarından tecerrüd ile zekâtı işleyici olan, **(Vellezîne hüm lifürûcihim hâfizûne)** (Ayet 5) huzuzu (hazları) terk ve hukuka iktisar (tahsis) ile, şehvet ve lezzetleri esbabını «muhafaza edici olan yakîn sahibleri mü'minler», muhakkak fevz-i âzâma dahil olmuşlardır. **(Femenibteğâ verâe zâlike)** (Ayet 7) Her kim huzûza meyl ile bunun ilerisini taleb ederse **(Feûlâike hümül'âdûne)** (Ayet 7) işte bunlar, nefislerine adaveti irtikâb edenlerdir.

(Ayet 8) **(Vellezîne hüm liemâ nâtihim ve ahdihim râ'ûne)** Ve Allahu Teâlâ'nın, onların sırlarında tevdi (bırakmış) olduğu «esrar-ı emanetlerine» ve bidayet-i fıtratda Allahu Teâlâ'nın onlara eylemiş olduğu «ahidlerine ihya» ve Hak'ka eda ile riayet eden **(Vellezîne hüm alâ salatihim yuhâfizûne)** (Ayet 9) ve ruhlarında «müşahede namazını» muhafaza eyleyen «yakîn sâhibleri mü'minler» muhakkak fevz-i âzâma dahil olmuşlardır. **(Ulâike hümülvârisûne, ellezîne yerisûnelfirdevse)** (Ayet 11) İşte bu sıfatlarla mevsuf olanlar «Haziretül-kudusde» ruh cenneti firdevsine vâris olanlar, ancak onlardır.

(Ayet 14) **(Sümme enşe'nâhü halkan âhere)** Sonra kendisinde «ruhumuzun nefhi» ve «suretimizle tasviri» sebebiyle insanı, etvâr-ı hilkatde olan takallübden başka bir halk olarak inşa eyleriz. İnsan hakikatte halk olmıyan bir halktır. **(Sümme inneküm ba'de zâlike lemeyyitûne)** (Ayet 15) Bundan sonra sizler, tabiat ile ölülersiniz. **(Sümme inneküm yevmel kıyâmeti tüb'asûne)** (Ayet 16) Sonra mu-

hakkak siz kyâmet-i suğrâ gününde (ikinci defa meydana gelmek) ba's olunursunuz. Yâhud mânâ: siz irade ile ölülersiniz ve kıyâmet-i vüstâ gününde hakikat ile diriltilirsiniz. Yâhut mânâ: Fenâ ile ölülersiniz, kıyâmet-i kübra gününde beka ile diriltilirsiniz.

(Ayet 17) **(Ve lekad haleknâ fevkaküm seb'a tarâika)** Muhakkak biz, sûret-i ecsamınız fevkında guyub-i seb'a-i mezkureden ibaret olan birbiri üzerinde yedi tabaka halk eyledik. **(Ve mâ künna ânil halkı ğaâfilîne)** (Ayet 17) Ve gayb, bize göre şehadet olduğu için, guyub-i seb'anın (yedi gayb) halkından (yaradılışından) gafil olmadık. **(Ve enzelna minessemâi mâen)** (Ayet 18) Ve biz, ruh semâsından, «ilmel yakini suyunu» indirdik. **(Fe'eskennâhü fil'ardı)** (Ayet 18) O ilmi nefisde sekine kıldık. **(Ve innâ alâ zehâbin bihî lekadirûne)** (Ayet 18) Ve biz, ihticab ve istitar (gizlemek) ile o ilmi götürmeğe elbette kadiriz.

(Ayet 19) **(Fe'enşe'nâ leküm bihî cennâtin min nahiylin ve a'nâbin)** O «ilmel yakin suyu» ile sizin için ahval ve mevahib hurmalarından, ahlâk ve mekasib (kazanlar) üzümlerinden bahçeler inşa eyledik. **(Leküm fîhâ fevâkihü kesîretün ve minhâ te'kulûne)** (Ayet 19) Sizin için o bahçelerde ervâh, kulub, ve nüfus lezzâtı yemişlerinden çok çok yemişler vardır. O yemişlerden yer ve kuvvet alırsınız. **(Ve şecereten tahrücu min tûri seynâe)** (Ayet 20) Ve dimağ Tur'undan, yahud akıl kuvvetiyle hakiki kalb Tur'undan çıkan tefekkür ağacını inşa eyledik. **(Tenbütü bidduhni)** (Ayet 20) O ağaç, bitirdiği metâlibini, akl-ı falâ ateşinin nûru ile tutuşmak istidat bağına mültebis olduğu halde bitirir. **(Ve sıbğın lil'âkilîne)** (Ayet 20) Meâni taâmlarını tâlib olan müteallimlere: «basiret», arayanlara: zevk hali veya levn (renk) nûru bitirir.

(Ayet 21) **(Ve inne leküm fil'en' âmi le'ıbreten)** Ve muhakkak sizin için kuva-i hayvaniyede ibret vardır ki, onlarla dünyadan ahirete itibar edersiniz. **(Nüskîküm mimmâ fî butûnihâ)** (Ayet 21) Kuvâ-i hayvaniyenin bâtınlarında olan müdrikat ve nâfi ilimlerden size içiririz. **(Ve leküm fîhâ menâfi'u kesîretün)** (Ayet 21) Ve kuvâ-i hayvaniyede sizin için sülûkta birçok faideler vardır. **(Ve minha te'kûlûne)** (Ayet 21) **(Ve aleyhâ ve alelfülki tühmelûne)** (Ayet 22) Ve ahlâk sebebiyle o kuvâdan rızıklanırsınız. Ve kuvâ-i hayvaniye ve heyûlâ denizinde sizi hâmil olan şeriat gemisi üzerine, tevfik kuvvetiyle âlem-i kudse haml olunur, (yüklenir.) götürülürsünüz.

(Ayet 27) **(Fe'evhaynâ ileyhi enisne'ilfülke)** (Ayet 27) Biz, Nuh'a: «Sen hikmet-i ilmiye ve şeriat-i nebeviye gemisini yap» diye, vahy

eyledik. **(Bia'yünina ve vahyinâ)** (Ayet 27) Seni, amelde hatadan muhafazamız ve ilim ve ilhamımız üzere yap. **(Feizâ câe emrünâ)** (Ayet 27) Kuvâ-i bedeniyenin ve nüfus-i münka semey-i (bölünmüş) maddiyenin ihlâkine emrimiz geldiği vakit, **(Ve fâret tennûru)** (Ayet 27) ve mevâd-ı fâside ve ahlâk-ı reddiyenin istilâsı ile beden tennurunun (kızgın ocak) kaynadığı vakit, **(Fasluk fîhâ min küllin zevceynisneyni)** (Ayet 27) süver-i külliye ve cüziyeden iki sınıf yâni biri: «külliye-yi neviye», diğeri; «cüz'iye-yi şahsiye» olmak üzre herşeyden iki sınıf. **(Ve ehleke)** (Ayet 27) Ve ehlini, yâni; «şer'iatını kabul eden kuva-i ruhaniye ve nüfus-i mücerrede-i insaniyeyi» gemiye ithal eyle. **(İllâ men sebeka aleyhilkavlü)** (Ayet 27) Ancak, ihlâkine (yok olmasına) hüküm sebk (geçmiş) etmiş olan zevcen «nefs-i hayvaniye» ve «tabiat-ı cismaniye» müstesnadır. **(Ve lâ tuhâtıbnî fillezîne zalemû)** (Ayet 27) Ve kuva-i ruhaniyeye ve nüfus-i mücerrede-i insaniyeye istilâ ve mensublarını gasb ile zulm etmiş olan «kuva-i nefsâniye ve nüfus-i münkasene-i heyûlâniye hakkında bana hitab eyleme! **(İnnehüm muğrakuûne)** (Ayet 27) Zirâ onlar, muhakkak heyûlâni denizde ğark olunmuşlardır.

(Ayet 28) **(Feizesteveyte ente ve men maake; ilâhir)** Sen ve beraberindekiler, «Seyr-i İllâllahta» istikamet ile gemide kararlaştığın vakit, cünud-i şeytaniye zulmetinden kurtarmak nimeti üzerine, hamd-i kalbi demek olan Allah'ın sıfatı ile muttasıf ol. **(Ve kul rabbi enzilnî münzelen mübâreken)** (Ayet 29) Ve «ey Rab'bim, beni mübarek bir makama, yâni; iki âlemin ve küllî ve cüz'î maâninin idrâki beynini cem ile, Allah'ın mübarek kıldığı ve heyûlâ denizinin tufanından ve suyunun tuğyanından emi kıldığını «kalb makamına» inzal (indir) eyle. Ve sen inzal edicilerin hayırlısısın» dedi. **(İnne fî zâlike leâyâtin ve in künnâ lemübtelîn)** (Ayet 30) Muhakkak nefisleri, sıfâtları ile ve riyâzât sebebiyle mezkûr sıfâtlardan tecrid ile her ne kadar biz insanları ibtilâ edici ve halât ve hikâyatından keşif zamanında, hallerine itibarile akıl sâhiblerini imtihan edici isek de, akl-ı halis sâhiblerine elbetteki şu tecelliyâtta deliller ve müşâhedeler vardır. **(Sümme ensa'nâ min ba'dihim karnen âherîne)** (Ayet 31) Sonra onlardan neşe-i saniyede diğer bir takım karnlar (yaşdaşlar) akranlar inşa eyledik.

(Ayet 50) **(Ve ce'alnebne Meryeme ve ümmehû âyetâ)** Ve biz, Meryem oğlu «kalb İsa'sını» ve anası «nefs-i mutmainneyi» seyr-i illallah ve teveccühte nefs ile kalbin birleşmeleri ve terakki zamanında, nefisden kalbin hudûsu sebebiyle ikisini bir âyet kıldık. **(Ve âveynâ hümâ ilâ rebvetin zâti karârin ve ma'ıynin)** (Ayet 50) Ve o

ikisini, kalbin; «ruh makamına» ve nefsin; «kalb makamına» terakkisi sebebiyle istikrar olunabilecek karar ve sebat ve temkin ve zâhir ve münkeşif, ilmel-yakin sâhibi yüksek bir mekâna birleştirdik.

(Ayet 55-56) **(Eyahsebûne ennemâ nümiddühüm bihi min mâlin ve benîne. Nüsâri'u lehüm fîlhayrâti bel lâ yeş' urûne)** Bizim, onları bir takım «lezzet-i dünyeviye ile faidelendirmemiz» ve «huzuz-i fâniye ile onlara imdâd etmemiz» onların zan ettikleri gibi; onlara «hayratda müsaraatımız» değildir. Hayratda müsaraat; ancak azamet tecellisi zamanında, haşyetin şiddetinden kabul ve infial ile, «eşfak» ve sıfât-ı rabbaniye tecellisi ayatile «iykan-ı (yakin hasıl etmek-edilmek) aynî ve Hak'ta fenâ ile «tevhid-i zâti» ve beka makamındâ zât-ı ehâdiyetden «alem-i rububiyete» rücû'da; bâkiyenin zuhûrundan haşyetle beraber, halkın hidâyeti ve kemâlâtının îtâsı ile kaim olmaktan ibaret olan, işbu «hayrât-ı bakiyeye» tevfikdir ki hayratda ve hayrata ve hayrat için sebk (yarış) etmek odur.

(Ayet 62) **(Ve lâ nükellifu nefsen illâ vüs'ehâ)** Yâni biz, herbir kimseye sâbıkların makamatı ile teklif etmeyiz. Çünkü o makamat, herkesin bâli' olamayıb, ancak mümtaz fertlerin bâli' olabileceği makamatdır. Nitekim (Hakkın Cenâbı, her gelene soyulu olmaktan, yahud her kimsenin muttali olmasından celîldir. Hakka ancak yeri ondan sonra beri muttali olur.) denilmiştir. Bunun için herkes hüviyeti ile kendisine lâyık olan ve istidâdının iktiza eylediği kemâl ile mükelleftir. Vus'ünün gayesi de odur. **(Ve ledeynâ kitâbün yentıku bilhakkı)** (Ayet 62) Ve bizim indimizde, her nefsin istidâdı mertebelerini, kemalâtının hududunu ve ğâyâtını ve her nefsin hakkını söyleyen kitâb, yâni «Levh-i mahfuz» veya «ümmül-kitab» vardır. **(Ve hüm lâ yuzlemûn)** (Ayet 62) Onlar, mücahede ve riyâzâtla, istemek arzusunda bulundukları vakit; kendilerinden hem olunmak ve mahrum bırakılmakla zulüm olunmazlar. Belki herbiri sülûkta müştak olduğu vüsulu mümkün olan şey'e verilirler.

(Ayet 63) **(Bel kulûbühüm fî ğamretin min hâzâ)** Belki mahcûbların kalbleri bu sebk ve taleb-i Hak'tan heyûlâ perdelerinde ve boğucu bir ğaflettedir. **(Ve lehüm a'mâlün min dûni zâlike)** (Ayet 63) Ve mahcubların buna muhalif olarak, hicâbın tekâsüfünü ve bu babtan uzak olmalarını mucib başka amelleri vardır. Yâni sâbıkların amelleri, tenevvür ve keşif ve ğıtada ve Hakk'a vusûlde terakkiyi mucib olduğu gibi, mahcûbların amelleri de dünya ve şehavâtını ve nefsin heva ve lezzâtını talebte olduğu için, teseffül (sefilleşme- bayağılaşma) ve tekeddürü (kederlenmesi) ve hicâbın ğılzetini (kalınlaşmasını) ve Bab-ı Hak'tan tardı mucibtir. **(Hüm lehâ âmilûn)** (Ayet

63) O mahcûblar, bu amelleri âdet edinib, bunlara müdavemet ederler. Ve ne zaman âyet ve kemâlâtın zikrini işitseler; dalâlet ve istikbarda (kibirlenme) tecavüzleri ve bâtılda derin düşmeleri ziyadeleşir. İşte o da; tabiat cahiminin çukurlarına arkası üzre geriye dönmektir. Vaktaki bu mahcûblar, istidâdlarını iptâl (yok etme) ve nefis ve tabiatın kuvası muktezâsı üzere paslanmak sebebiyle, istidâd nûrlarını itfa ve gavaşi-i heyûlâniye ve heyet-i zulmaniye ile akıl ve hidâyet nûrundan ihticâbları artınca artık onlar için «sözü düşünmek» ve «tevhid ve adâletin hakayıkını fehmetmek» (anlamak) mümkün olamayıb, Nebi Sallâllahü Aleyhi ve Sellem'i cinnete nisbet ettiler. Nûr ile zulmet arasında tekabül ve hak ile batıl beyninde tezad dolaysile, Nebi Aleyhisselâm'ı bilemediler ve inkâr ettiler. Ve getirdiği hak ve hakikati kerih gördüler.

(Ayet 71) **(Ve levidtebe'alhakkü ehvâehüm)** Eğer tevhid ve adl demek olan «Hak», yâni; zât ile sıfâta dâvet, onların, kesretle «vahdetten muhtecib», zâlim ve muzlim nefislerinden neşet eden, «bâtıl ve müteferrik arzularına» tâbi olsa, «semavat ve arzın kendisiyle kaim olduğu: adl», ve «zevât-ı mücerredenin kendisi ile kaim olduğu: tevhid» bulunamıyacağı cihetle Hak, bâtıl olurdu. Zirâ hakayık-ı eşyanın bekâsı: «vahdetle» ve semavat ve arzın kıvamı da «vahdetin zıllı» olan: «adl» ve «kesretin nizamı» iledir. O halde kâffesinin fesâdı lâzım gelirdi. Cenâb-ı Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in mahcûbları davet eylediği «Sıratı müstakim» de nefisde adâletin husûlünü, kalbte muhabbetin vücûdunu, Ruh'ta vahdetin şuhûdunu müstelzim olan; «tevhid» yoludur. Zulmet ile «ilim nurundan», his ile «akıldan», rics ile «kuddüs»ten muhtecib olan kimseler; ancak zâlim, bâgi, adâvet ve kesrete meyilde münhemik (devamlı uğraşan) olan kimselerdir ki, onlar, çaresiz, sırattan udûl ve rücû edici «Sırat-ı müstakimin» zıddına meyl ve inhiraf edicidir. Binaenaleyh, Nebi Aleyhisselâm bir vadide, onlar başka bir vadidedirler.

(Ayet 96) **(İdfa' billetî hiye ahsenüsseyyiete)** Bir kimse sana fenalıkla muamele ettiğinde, kalb makamında sâbit ol. O kimsenin nefsi münkesir olarak seyyieden rücû etmesi ve nâdim olması için, iyiliklerden hangisinin daha iyi olduğuna nazar et. Ve o kimsenin hiddet ve gazabının ziyadelenerek, fenalığı ziyadeleştirmesi için kendi nefsini zuhûr ile onun misli bir kötülükle mukabele etmesine bırakma. Zirâ eğer sen iyiliklerin en iyileri ile ona mukabele edersen, nefsine mâlik ve şeytanına gâlib olursun. Ve kalbin sâbit olub Allah'ın sana emri üzre müstakim ve halim faziletini tahsil ve ilim muktezâsı üzere temkin ve Rahman'ın taâtında ve şeytanın mâsiye-

tinde takrir etmiş ve kendi iyiliğine, arkadaşının nefsinin ıslâhını izafe etmiş olursun. Eğer onda vicdandan azıcık bir eser var ise; onun nefsine mâlik olmuş olursun. Bu da senin için ayrıca bir iyiliktir. O halde; iki iyiliği de hâiz olmuş olursun. Aksini icra edersen; iki kötülüğü de câmi olursun. **(Nahnû a'lemu bimâ yesifûne)** (Ayet 96) Fenalık edeni ilmullaha terk eyle. Ve Allahu Teâlâ'nın, onun kötülüğünü âlim ve ukûbetine müstehık ise onu cezalandıracağını ve Allahu Teâlâ'nın senden daha kudretli olduğunu veyahûd rücû'u mümkün ve afüv ile o kimsenin selâhını bilirse afüv edeceğini bil ve ğazabının tutuşmasından ve şeytanın vesvesesi ile nefsinin zuhûrundan ve şeytanın huzur ve kurbundan Allah'a sığın. Yani **(Rabbi e'ûzu bike)** (Ayet 97) «Ey Rab'bim sana sığınırım» deyici olduğun halde Rab'bine teveccüh eyle. Kalb ve lisan ve erkân ile Cenâb-ı Hakka teveccüh dizisinde dizilmiş ol. Lâinin kandırmasından ve teşvikâtından ve huzurundan Allah'ın babına iltica edici olaraktan Allah'a teveccüh eyle. O vakit şeytan, mercum, matrud, ve makhur (kahr olunmuş, zillete düşmüş olur. Seni seyyie ile zikr ve vasfeyleyen, seyyie ile mevsuf, eğer ihtizar (ölüm haline gelme) ve azab emaretini müşahede ve seyyiat heyetinin vahşetini muayene edinciye kadar hali üzre bâki kalırsa, o vakit rücûu temenni eder ve peşimanlık zâhir olup, terk etmiş olduğu imânda amel-i sâlihi nezr eder. Fakat faide icabet olmaksızın hasret ve nedâmet elfazını telâffuzdan başka bir şey hasıl olmaz.

(Ayet 100) **(Ve min verâihim berzahûn ilâ yevmi yüb'asûne)** Rücûlarının; o günde «kötülükleri heyetlerine münasib», heyet-i zulmaniye süver-i muallâkası haili vardır ki gerek Hakk'a, gerek dünyaya rücûdan mânidir. İşte bu hâil; nur ile zulmet denizleri ve ervah-ı mücerrede ile ecsad-ı mürekkebe âlemleri arasında «Berzahtır.» Azab envaının en şiddetlisi ile ve ukubet sınıflarının en şiddetlisi ile süverde nefh ve kıyametin vukuû ve ecsadın haşrı zamanında; «sûret-i kesifede» dirilme vaktine kadar o berzahta muazzeb olurlar. Süverin nefhiyle suret-i kesifede diriltildikleri vakit, **(Felâ ensâbe beynehüm yevmeizin)** (Ayet 101) ahlâk ve amellerine münasib ve üzerlerinde yazılmış, nefislerinde kökleşmiş heykeller ile, bâzısı bâzısından muhtecib olduklarından, o vakit aralarında hiçbir intisab yoktur ve birbirlerini bilemezler. **(Ve lâ yetesâelûne)** (Ayet 10) Ve mâruz kaldıkları korkuların şiddetinden ve eskiden aralarında mevcud olan ahvalden gâfil olduklarından ve envâ-ı âzab ve esbab-ı hicâb ile dağıldıkları ve sûret ve derilerinin teğayyürü ve nefisleri sıfâtının ve ayıblarının iktizâsına göre şekil ve yüzlerinin tebdili sebebiyle aralarındaki vuslât ve alâkalar kesilmiş bulunduğun-

dan, yek diğerinin kim olduğunu soruşmaz ve konuşmazlar ki, **(Tel fehu vücûhehümün narû ve hüm fihâ kâlihûne)** (Ayet 104) kavlinin mânâsı da budur. İşte köpeklerin susturulmuş ve kovulmuş gibi hüss ü tardı baid ve lâ'nı mucib olan dalâlet ve şekâvetin ğâlebesi ve sû-i akibet budur.

(Ayet 113) **(Lebisnâ yevmen ev ba'da yevmin)** İbni Abbas Radiyallahü Anh demiştir ki: «İki nefha arasında zikr olunan «berzahta» «ihticab zamanında» âzab ve ikabın da zikr olunan suveri onlara dünyada kalış müddetini unutturmuştur. Fakat müddetin muktazi olması dolayısıyla o müddeti kısa saymışlardır. Zirâ münkazi olan şey; birşey sayılmaz. Bu sebebten **(İn lebistüm illâ kalîlâ)** (Ayet 114) Yâni, «Durmadınız, ancak az durdunuz» kavli ile tasdik eylemişdir. **(Lev enneküm küntüm ta'lemûne)** (Ayet 114) kavlinin mânâsı da: «Siz dünyada kalmak müddetini çok zannettiniz. O sebebten onunla aldanıp lezzât ve şehevâta kapıldınız. Eğer az olduğunu bilse idiniz dünyanın taâllukâtından tecerrüd ve âhiret için tedarik ederdiniz» demektir.

(Ayet 118) **(Rabbiğfir verham ve ente hayrürrâhimîne)** Habibim! «Ey Rab'bim, sen kemâlâtı ifâza ile mağfiret ve merhamet et. Sen, merhamet edicilerin en ziyade hayırlısısın.» deyiver.

NUR SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 11) **(İnnellezine câû bil'ifki)** âyetinden **(Lehüm mağfiretün ve rızkun kerîm)** (Ayet 26) âyetine kadar olan âyetlerde, ifk ve iftira kabahatinin büyüklüğünü ve ifk (yalan) ve iftiraya olan mücazatın, (cezanın) diğer günahlara karşı bildirilen mücazatlardan daha ağır olacağı ve katli haram olan bir nefsin katli ile, zina bâbında yapılmıyan ukubet ve ceza mubalâgasının, «ifk ve iftiraya yapılacağı» bildirilmiştir. Çünkü, rezâletin azameti ve kabahatin büyüklüğü o, rezâlet ve kabahatin mahall-i sudûru olan kuvvete göredir. Mebadisinin tefavütüne göre; sahibini zulmâni çukurlara, heyûlâni muhlikalara (telef edici, öldürücü) düşürmesi ve Hazret-i İlâhiye ve Envâr-ı kudsiyeden hicâblandırması itibariyle rezâletlerin hali mütefavit olur. Rezâletin masdarı ve mebdei olan kuvvet, ne kadar ziyade şerefli olursa o kuvvetten sâdır olan rezilet de o nisbette çirkin ve düşkün olur. Aksi de böyledir. Zirâ rezilet, fazilete mukabil olan bir şey-

dir. En şerefli bir faziletin mukabilinde olan rezilet en hasis olur. Halbuki ifk ve iftira, kuvây-ı insaniyenin en şereflisi olan; «kuvay-ı nâtıkanın» reziletidir. Zinâ: kuvây-ı şehevaniyenin rezileti. Katil ise; kuvây-ı gazabiyenin reziletidir. Binaenaleyh, kuvây-ı nutkiyenin, kuvây-ı gazabiye ile şeheviyeye şerefi mikdarınca kuvây-ı nâtıka rezâilinin redaeti (kötülüğü, fenalığı) ziyadeleşir. Bunun da sebebi şudur ki, insan ancak kuvâ-i nutkiye ile insan olabilir. Ve insanın ulvi âleme terakkisi, Cenâb-ı İlâhiye teveccühü, maârif ve kemâlâtı tahsili, hayrat ve saâdeti iktisabı ancak kuvve-i nutkiye, yâni iz'ân ve idrâk kuvveti iledir. Buna binaen kendisine şeytaniyetin galebesi ile kuvvet-i nutkiye fâsid ve zulmetin istilâsıyla nûrdan mahcub olduğu vakit, en büyük şekâvet hâsıl ve nâr ile ukûbete lâyık olur. İşte bu **(Kellâ bel râne alâ kulûbihim mâ kânû yeksibûne, kellâ innehüm an rabbihim yevmeizin lemahûbûne)** (Mutaffifin Suresi, Ayet 14-15) âyeti kerimesinin buyurduğu vechiyle; ran (pas) ve hicâb-ı külli budur. Bu sebebden; «itikadın fesâdı» ile âzabın devamı ve ikabın hulûdu (devam ve bekâ üzre kalması) vâcib olmuş. Âmâlin fesâdı ile ise; azabın devamı lâzım gelmemişdir. Allahu Teâlâ, yalnız kendine şirk olunmasını mağfiret etmez. Bunun madûmunu dilediğine mağfiret eder. Amma diğer ikisi yâni, kuvve-i gazabiye ve şeheviye reziletlerinden herbirisi, ancak o kuvvetin, «kuvve-i nutkiye-yi melekiye»ye galebesinde avdet eder. Sonra çok kerrede tövbe ve nedâmet zamanında; nefs-i levvamenin hali gibi o kuvvete nurun galebe ve istilâsı sebebiyle; hicabının sukûnu ve tasallutunun fûturu zamanında inkihalı (zayıflaması) ve kuvve-i melekiyeye münhasır olması ile rezâleti mahv olmuş olur. Ve istiğfarı ile ısrarda bâki kalmış olduğu da çokdur. Gerek tevbe gerekse ısrardan her iki haldede kuvve-i gazabiye ile şeheviyenin rezileti, sır makamına ve huzur ve Rab'bin münacat mahalline bali' olamaz. Ve sâdır haddini tecavüz edemez ve fıtrat, o rezilet sebebiyle hakikatden mahcub ve baş aşağıya olmaz. Kuvve-i nutkiye rezâleti böyle değildir. Görülmez mi ki Âdem'i iğfal ve i'va eylemiş olan şeytanet, Hazret-i İlâhiyeden sebu'iyyet (yırtıcılık) ile behimiyetden (hayvanlık hali) daha baid ve takdir olunamıyacak derecede uzakdır. Binaenaleyh rezâileyei nutkiyenin rusuhu ile insan, şeytan olur. Gazab ve şehvet-i rezâiliyenin rusûh ile behime ve sebu'iye gibi bir hayvan olur. Halbuki herhangi bir hayvanın salâhı me'muldur ve felâha şeytandan daha karibdir. Bu sebebden Hak Teâlâ Hazretleri **(Hel ünebbiüküm alâ men tenezzelüşşeyâtînü, tenezzelü alâ külli effâkin esîmin)** (Şuara Suresi, Ayet 222) «Şeytanların kime nâzil olduklarını size haber vereyim mi? Şeytanlar herhangi bir günahkâr ve iftiracı kimseye nâzil olurlar» bu-

yurmuştur. Ve bu makamda yâni, ifk ve iftira hususunda şeytan adımlarına ittibadan nehy etmiştir. Zira bu gibi fuhşiyatın irtikâbı ancak şeytana muvafakat kabul etme ve mutabaatla (uymakla) olur. İfk'ın sâhibi, şeytanın askerinden ve etbaındandır. Ve şeytandan daha hasis, daha zelil, Allah'ın nur-i hidâyeti demek olan «fazlından» mahrum, kemâl ve saâdetin ifâzası demek olan «rahmetinden» mahcub, dünya ve ahirette mel'ûn, Allah ve melâike tarafından mağzub (ğazab olunmuş), sûretinin tebdili ve manzarasının kararmasıle âzâları, kendi aleyhine şehadet eder, Zâtı ve nefsi pislikte bulanmış bir habis olur. Zira **(El habisatü lil habisîne)** (Ayet 26) buyurduğu gibi bu kabil habâis ancak, habis kimselerden sâdır olur. Amma rezâilden münezzeh olan «tayyiblerden» (hoş ve güzellerden) ancak tayyibat ve fezail sâdır olur. **(Lehüm mağfiretün ve rızkın kerîmün)** (Ayet 26) Nefisleri, sıfâtlarını envâr-ı İlâhiye ile setr etmekle, onlara mağfiret ve kalblerine vârid olan maârif ve maâni kerametli rızkı vardır.

{ (Ayet 35) **(Allahü nûrüssemâvâti vel'ardı)** Allahu Teâlâ Hazretleri, semavat ve arzın nûrudur. Nûr, zâtıyla zâhir ve eşyanın kendisiyle zâhir olduğu şeydir. Nur, şiddet-i zuhûru ve eşyanın kendisile zâhir olması itibarıyla mutlak olduğu halde, Esmâ-i İlâhiyeden bir isimdir. Nitekim çok zuhurundan hafi olmuştur. Yarasa gözlüklerin kör olan gözlerin nasibi nedir? Onun parlak «nûr-i vechi»nden dilenmiştir. İmdi vücûd Allah'ın vücûdu, zuhûr, Allah'ın zuhûru olunca, Allah Teâlâ semavat ve arzın nûru, yâni ervâh semâvatının ve ecsad arzının «izhâr edicisi» olmuştur ki o da gerek mevcûdattan ve gerek âzâdan her ne mevcud oldu ise, kendisiyle mevcud olmuş olan «Vücûd-i mutlak»tır. **(Meselü nûrihî)** (Ayet 35) Âlemlerin, onunla zuhûru dolayısıyla Allah'ın âlemlerden vücûdunun ve zuhûrunun sıfâtı **(Kemişkâtin fîhâ misbâhün)** (Ayet 35) kendisinde bir kandil bulunan bir pencere gibidir. **(Elmisbâhü fî zücâcetin)** (Ayet 35) Kandil bir sırçadadır. **(Ezzücâcetü ke'ennehâ kevkebün dürriyyün yûkadu min şeceretin mübâreketin zeytûnetin lâ şarkiyyetin ve lâ ğarbiyetin)** (Ayet 35) O sırça şarkî ve ğarbî olmayan mübarek bir zeytin ağacından yakılan parlak bir yıldız gibidir. Âyetteki «pencere»: cesede işarettir. Tıpkı lâmba penceresinin hali gibi; «cesedin nefsinde zulmeti» ve misbah ile işaret olunan «ruh nûriyle» nûrlanması ve «hevası şebekesi» ile şebekelenip, aralarında nûrun ışıldaması dolayısıyla cesede işaret olunmuştur. Zücâce, yâni sırça, kandilin temamî şûle ile nûrlanıp, ğayrini nurlandırdığı gibi, ruh nûruyla nûrlanıpta parlayarak, diğer kuvâyı da tenvir eden «kalbe» işarettir. Kalbte olan hal gibi, bisatat (düzgünlük-yaygın oluş), fart-ı nû-

riyet, ûlvi mekân ve kesret şuaından «zücâce parlak bir yıldıza teşbih olunmuştur.» Bu kalb sırçasının, kendisinden yakıldığı şecere de: «tezkiye olunmuş, sâfi olan «nefsi kudsiye» dir ki, ceset arzında nâbit (biten) olup, dalları kalbin fezâsından, ruh semâsına kadar yükselmiş olduğu halde kuvâsının teftini (fesad ilkah etme) ve fürûunun teşaubu (şubelenmesi, ayrılıb kol kol olması) dolayısıyla «ağaca» teşbih edilmiştir. Müdrikât, âmâl ve ahlâk yemişlerinden faydalar menfaatlerinin çokluğu ve iki âlemin kemâli ve dareynin saâdeti kendisile kemâl bulması ve envar ve esrar-ı maârif ve hakayık, makamat ve mekâsib (kazanclı yerler), ahval ve mevahibin (hediyeler, ihsan olunan şeyler) zuhûrunun «kendisine tevakkufu» cihetiyle «bereket» ile. vasıflanmıştır. Ve zeytinde, çekirdek olub, hertarafının öz olmadığı gibi, müdrikâtının «levâhik-ı (ilaveler, zil-lahikalar) maddiye çekirdeğine» benzer bir parça olması ve zeytinde tutuşmaya kabiliyeti olan yağlılık çokca olduğu gibi, «nefs-i kudsiye»nin de ruh ve kalb vasıtası ile kendisine vâsıl olan «akl-ı fiil ateşinin nuru» ile parlayıp, aydınlanma istidâdının fazlalığı cihetile «teşbih olunduğu ağaç» (zeytin ağacına) tahsis kılınmıştır. Ağacın şarki ğarbi olmadığının ma'nası da: «nefs-i kudsiyenin» ruh'tan daha kesif ve cesedden daha nurlu ve lâtif olduğundan «Nûr-i İlâhinin, hicâb-ı zulmanî ile tesettür (örtülü) ve ğurub mevkii olan «âlem-i ecsad» (ğarbi) ile. Hicab-ı nuranîden büruz ve tulû mevkii olan «âlem-i ervah» da (Şarkî) ile vasfedilmiş olduğundan, her ikisinin arasında mutavassıt bulunuyor, demektir. **(Yekâdü zeytühâ yudiy'u)** (Ayet 35) Kendisinde mekmûn (saklı) ve depo edilmiş (mahzun) olan; «fıtrî nûr-i kudsiden» ibaret, «nefs-i kudsi»nin istidât zeytini fiile huruç ve binefse kemâle vusûl ile **(Ve lev lem temseshü nârün)** (Ayet 35) «akl-ı fiilin ateşi» ona dokunmasa ve «ruh-i kudsün nûru» kendisine muttasıl olmasa da «fart-ı safâ ve kuvvet-i istidâdından» parlayıp ziya vermeğe karib olur. **(Nûrun alâ nûrin)** (Ayet 35) Hâsıl olan kemâlâtdan, ziya vermekle parlayan bu nûr, asılda parlayan sâbit istidâd nuru üzere zâit olan bir nûrdur ki, gûya kat kat olmuş nûrdur. **(Yehdillâhü linûrihî men yeşâ'ü)** (Ayet 35) Allahu Teâlâ Hazretleri, ehl-i inâyetden füyûz ve saâdet bulmasını dilediği kimseleri «tevfik ve hidâyet» ile zâtıyla zâhir, ğayrini izhâr edici olan «nuruna hidayet» eyler. **(Vallahü bikülli şey'in alîmün)** (Ayet 35) Ve Allahu Teâlâ Hazretleri, her şeyi bilicidir. Misâl (temsil) Suretiyle bir şeyi anlatma. Emsali ve tatbıkını bilir. Ve tahkikini evliyasına keşf eyler.

(Ayet 36) **(Fî büyûtin ezinallahü en türfe'a)** Binalarının yükseltilmesine ve derecatının katlarının âlâsına (artırılmasına) Allah'ın

izin verdiği, **(Ve yüzkere fîhesmühü)** (Ayet 36) (makam-ı nefiste). «Lisan ve mücahede ve ahlâkla tahalluk ile»: (Kalb makamında). «Sıfâtlarla ittisâf ve huzûr ve mürakabe ile: (Sır makamında). «Münâcât ve mükâleme ve esrarı tahkik ile». (Ruh makamında). «Envarda tehayyür ve müşahede sebebiyle münağat (soyunma ayıklanma) ile: (Zât makamında). «İntimas (belirsiz olmak, büsbütün mahv olmak) ve fenâ ve istiğrak ile: İsminin zikr olunduğu makamda: «Allahu Teâlâ, dilediğini nûruna hidâyet eder.» **(Yüsebbihu lehü fihâ bilğuduvvi vel'âsâli)** (Ayet 36) Tecelli sabahlarında ve istifar (gizlenmek-örtünmek) akşamlarında, o makamlarda tezkiye, tenzih, tevhid, tecrid, tefrid ile Allah'ı tesbih eyler.

(Ayet 37) **(Ricâlün)** Hak ile kaim, sâbık, ehl-i tecrid ve tefrid olan rical yâni; kâmil âdemler ki, **(Lâ tülhîhim ticâretün ve lâ bey'un an zikrillâhi)** (Ayet 37) zühdlerinde; «dünyayı, ukbâ çalışması ile değişmeleri» ve cihadlarında; «nefis ve mallarını cennetle satmaları», onları zâtın zikrinden meşgul etmez. **(Ve ikaâmissalâti)** (Ayet 37) Ve fenâda; şuhûd namazının ikamesinden **(Ve îtâizzekâti)** (Ayet 37) ve beka halinde; irşad ve tekmil zekâtını vermekten meşgul eylemez. **(Yehafûne yevmen tetekallebu fîhilkulûbü vel' ebsârü)** (Ayet 37) O kâmil erler, kendisinde kalblerin «sırlara» ve basarların «basiretlere» takallüb eylediği ve belki **(küntü sem'ahu ve basaruhu)** buyurduğu vechile, hakikatlerinin fena bulub, Hak'la kaim olmak suretile takallüb eylediği günde, bakiyenin zuhûrundan ve eniyetin bekâsından korkarlar.

(Ayet 38) **(Liyecziyehümüllâhü ahsene mâ amilû)** Allahu Teâlâ'nın, onları, vücud-i Hakkani ile, işledikleri amellerin daha güzeli olan; efâl ve nüfus ve âmâl cennetleri ile mükâfatlandırır. **(Ve yezîdehüm min fadlihî)** (Ayet 38) Ve kendilerine «Fazl-ı İlâhi» olarak da sıfat cennetlerini mükâfat olarak verir ve mükâfatını bu suretle artırır. **(Vallahü yerzuku men yeşâü biğayri hisâbin)** (Ayet 38) Allahu Teâlâ hazretleri, dilediğini hesabsız olarak, sayılmayacak ve kıyas olunamıyacak ervâh ve müşâhede cennetlerinden rızıklandırır.

(Ayet 39) **(Vellezîne keferü a'mâlühüm keserâbin bikıy'atin)** Dinden mahcûb olanların, sevab ümidi ile yaptıkları ameller; «nefs-i hayvaniye düzlüğünde kaim olan» (heyet-i hayaliyeden) sâdır olduğu için, fidanlık bir yerde güneş karşısında parlayarak «su gibi görünen seraba» benzer ki **(Yahsebühüzzam'ânü mâen)** (Ayet 39) sevabını ümit eden sâhibi onu, su zan eder. Yâni; tevehhüm eylediğine uygun amelleri; bakiye-i lezâize dâir tevehhüm (vehme düşmek) eyler. **(Hattâ izâ câehü lem yecidhü şey'a)** (Ayet 39) Tâki «Kıyamet-i suğrâ»da, o sıraya geldiği vakit onu mevcûd bir şey bulamaz. Belki

(Ve kadimnâ ilâ mâ amilû min amelin fece'alnâhü hebâen mensura) (Furkan Suresi, Ayet 23) yani «Biz onların işledikleri amele geldik, o ameli, hebâen mensur kıldık» buyurduğu vechiyle, hal-i fesad ve zann-ı kâzib bulur. **(Ve vecedallahe indehu)** (Ayet 39) Ve o mevhum tahayyül zamanında, «kuvâ ve nüfus-i semâviye ve arziye zebanîlerinden» Allah'ın melâikesini, kendisini hırman ateşlerine, hüsran rüsvalığına çekip sürükledikleri halde bulur. **(Feveffâhü hisabehü)** (Ayet 39) Ve Allah'ın melâikesi, hamim-i cehl ve gasak-ı zulmetten (gecenin ilk yarısının karanlığı) onun itikadına münasib hesabını tamamlarlar.

(Ayet 40) **(Ev kezulûmâtin fî bahrin lücciyyin)** Yâhut, hey'et-i bedeniye ile mahcub olan her bir câhil, nefsin cüssesini örtücü, taâlluk eylediği herbir «kuvay-ı nefsaniye»yi batırıcı derin, büyük dalgalı heyûlâ denizinde **(Yağşâhü mevcün min fevkihî mevcün min fevkihî sehabün)** (Ayet 40) kendisini, fevkında «nefis-i nebatiye dalgası», onun da fevkında «nefs-i hayvaniye bulutu» ve heyet-i zulmaniyesi bulunan korkunç «tabiat-ı cismâniye dalgası» örtmüş olan, zulmetler sahibi kimse gibidir. **(Zulumâtün ba'dühâ fevka ba'din)** (Ayet 40) Bâzısı bazısının fevkinde bulunan zulmetler o derece müterakimdir ki, **(İzâ ahrece yedehü lem yeked yerâhâ)** (Ayet 40) o zulmetlerle mahcûb ve onlarda dalgın ve mahbus bulunan kimse, elini çıkardıkça, elini göremez. Nitekim, kör bir insanın, karanlık gecede siyah bir şeyi göremediği gibi «kuvve-i âkile-i nazariye»sini istimal etse; kuvve-i âkilesinin zulmetinden ve sâhibinin basiretinin körlüğünden hiç bir şey'e hidâyet bulamaz. **(Ve men lem yec'alillâhü lehü nûran femâ lehü min nûrin)** (Ayet 40) Te'yid-i kudsî ve meded-i akliyeden özüne ruh nurunu parlatmakla, Allahu Teâlâ'nın kendisine nûr vermediği kimse için hiç bir nur yoktur.

(Ayet 41) **(Elem tere ennallahe yusebbihu lehu men fissemâvâti)** Görmez misin ki takdis ve sıfat-ı hicaliyesini (gelin odaları: Bu odalar süslü olup, nâmahremin girmesine yasak olduğu için teşbihen söylenmiş) izhar ile, ervah gökleri âleminde olanlar» **(Vel'ardı)** (Ayet 41) ve tahmid (hamd etmek) ve ta'zim ve sıfat-ı celâliyesini izhar ile, «ecsad yerleri âleminde bulunanlar» **(Vettayrü sâffâtin)** (Ayet 41) ve sır fezasında mertebelerinde müterettib (aid olan-netice olarak hasıl olan) ve nur-i sekinet vekar ve temkin ile mustakim oldukları halde «kuvay-ı kalbiye ve sırriye kuşları» da her iki emr ile Allahu Teâlâ'yı tesbih ederler. **(Ve mâ minnâ illâ lehu makamün ma'lûmun)** (Saffat Suresi, Ayet 164) Buyurduğu gibi, hiç birisi haddini tecavüz etmez. **(Küllün kad âlime salâtehu ve tesbîhahu)** (Ayet 41) Bunların her biri Hakk'ın kahr ve saltanatının tahtında makhur

(kahr olunmuş-zillete düşmüş) ve musahhar olarak, ilmi kendisine mahsus olan «dağını» ve emr ettiği şeyde Allahü Teâlâ hazretlerine karşı «terbiye ve huzurun muhafazasını» ve her biri müfred olduğu vahdaniyetine şahid olan «hassasını bilir.» **(Vallahü alîmün bimâ yef'alûne)** (Ayet 41) Allahü Teâlâ cümlesinin efâl ve tâatini bilicidir.

(Ayet 43) **(Elem tere ennallahe yüzci sehâba)** Görmez misin ki Allahü Teâlâ Hazretleri, nefahat ve irâdat rüzgârları ile süver-i cüziyeden intizâ' (yerinden çekib çıkarmak) olunan fer'iler (dal-budak) olarak, baharları, akıl bulutunu sevk eder. **Sümme yüellifu beynehü)** (Ayet 43) Sonra baharlar arasını te'lif eyler. Müntebih (agâh, uyanık intibah eden) olan mukaddsmeler envâını akılda telif eder. **(Sümme yec'alühü rükâma)** (Ayet 43) Sonra onları tekâsüf ettirmekle cemi' ve berahin kılarak, **(Feterelvedka yahrucu min hilâlihî)** (Ayet 43) sonra arasında netayic ve ulûm-i yakiniye yağmurlarının çıktığını görürsün. **(Ve yünezzilü minessemâi min cibâlin fîhâ min beredin)** (Ayet 43) Ve ruh semâsında kendisinde maâniy-i keşifiye ve maârif-i zevkiye ve hakayık nurları bulunan vekâr, istikrarı mucib yakin ve envâr-ı sekinet dağları gibi bulutlardan, yâhud mâ'nâ: Ruh semâsında bulunan ve ulûm ve keşif ve envâının madenleri olan dağlardan, maârif-i keşfiye ve maâniy-i zevkiyeyi indiririz. Zirâ her bir ilmin ve sanatın fıtratı hasebiyle, ruh'ta sâbit olan bir madeni vardır ki, o ilmi, o madenden ifaza eyler. Bu sebepten bazı kimselere bir takım ilimler suhuletle hâsıl olur. Ğayrilerine hâsıl olmaz. Ve bâzı kimselere çok ilimler hâsıl olur. Bazısına da birşey hâsıl olmaz. Herkes ne için halk olunmuş ise ona müyesser olur. Yâni ruh semasından, ruh semasındaki dağlardan «maârif ve hakayık» dolusunu yağdırır demektir. **(Feyusıybü bihî men yeşâü)** (Ayet 43) Maârif ve hakayık dolusunu dilediği kuva-i ruhaniyeye isabet **(Ve yasrifühü an men yeşâ'ü)** (Ayet 43) ve dilediği kuvai- nefsâniye ve nüfus-ı mahcûbeden sarf ve men eyler. **(Yekâdü senâ berkıhî yezhebu bilebsari)** (Ayet 43) O maârif ve hakayık dolusu, şimşeklerinin ziyası, yâni; hakayıktan o gece parlayan ve durub kararlaşmayarak mütemekkin (mekan tutan-bir yerde oturan) oluncaya kadar açılıp kapanan nurlar, hayret ve dehşet cihetinden basiret gözlerini kamaştırır. Ve ziyadeleştikçe tahayyür ziyadeleşir. Bu sebebten, Nebi Aleyhisselâm **(Rabbi zıdnî tahayyüren)** «Ey Rab'bim, tahayyürü bana ziyade eyle» demiştir ki, «ilim ve nûr» demektir.

(Ayet 44) **(Yukalli bullahül leyle vennehâre)** Allahu Teâlâ Hazretleri, zulmet-i nefs gecesini ve nûr-i ruh gündüzünü değiştirir. Bazan ruh nûru ğâlebe edip, kalb ve nefis nûrlanır. Bazı kerre de zuhûruyla nefsin zulmeti, onu takip etmekle kederlenerek telvinatta

kalb de kederlenir. **İnne fî zâlike le'ibreten li'ûlîl' ebsârî)** (Ayet 44) Tahkik bu taklibte kalb gözleri sahibleri için ibret vardır ki, nefsin zulüm ve telvinatta Allah'a iltica ve Cenab-ı Hakk'a ve maden-i nura sığınarak sır ve rûh makamına geçerler. Derhal kendilerinden hicâb (perde-örtü) münkeşif oluverir.

(Ayet 45) **(Vallahü halaka külle dâbbetin min mâ'in)** Allahu Teâlâ Hazretleri, eraziye nüfusta yürüyen ve nüfusu efâle sevk ve tahrik eden devva-ı hayvanlarının her sınıfını, hususi bir sudan, yâni kendisine mahsus bir ilimden halk etmiştir. Her dabbenin menşei bir idrâk-i mahsustur. **(Feminhüm men yemşî alâ batnihî)** (Ayet 45) devvai hayvanlarından bir kısmı, karnı üzere yürür, tabiatte sürünür. Ve âmâl-i bedeniye-yi tabiiyeyi ihdas eder. **(Ve minhüm men yemşî alâ ricleynî)** (Ayet 45) Devvai insaniyeden bir kısmı iki ayak üzerine yürüyüb âmâl-i insaniye ve kemâlât-ı âmeliyeyi ihdas eyler. **(Ve minhüm men yemşî alâ erbaîn)** (Ayet 45) Bir kısmı da devvai hayvaniyedendir ki âmâl-i behimiye ve sebu'iyeye sebeb olur. **(Yahlükullahü mâ yeşâ'ü)** (Ayet 45) Allahu Teâlâ Hazretleri, amelleri inşasındaki «kudret-i bahire-i kâmilesi» menşeinden bu devaiden dilediğini halk eder. Ve zulum ve ahvalin izhârında, «hikmet-i baliğa-yı tammesi» menşeinden, sabıkan zikr olunan hükm-i maâni, maârif, hakayık âyatıyla dilediğini kendisine doğru istikamet ile mevsuf tevhid-i sıratına hidâyet eyler.

(Ayet 47) **(Ve yekuûlûne âmennâ billâhi ve birresûli)** Cem'an ve tafsilen tevhidi ve muktezâsiyle ameli iddia ederler. **(Sümme yetevellâ farîkün minhüm min ba'di zâlike)** (Ayet 47) Sonra terenzik ve ibâhenin (herşeyi mubah, helâl kılan) irtikâbı ile cemi' ve tafsil muktezâsıyla ameli terk edip, onlardan bir takımları geriye dönerler. **(Ve mâ ülâike bilmü'minîne)** (Ayet 47) İşte şunlar, bildiğin imân ile ve iddia ettikleri cem'an ve tafsilen «İlm-i billâh ile» mü'min değillerdir.

(Ayet 52) **(Ve men yut'i illahe ve resûlehü)** Ve her kim «cem'i şuhûd ile» bâtınan «Allah'a ve Resûl'üne» ve «tafsil hükmü ile» zâhiren Resûl'üne itaat ederse **(ve yahşallahe)** (Ayet 52) ve sıfât tecelliyâtı murakabesiyle, kalb ile «Allah'tan korkarsa» **(Ve yettakhi)** (Ayet 52) ve zât şuhûdunda; eneiyetin zuhûrundan «rûh ile Allah'a ittika» eylerse **(Fe ülâike hümül fâizûne)** (Ayet 52) işte «füyûz-i âzim» ile füyûz ve necât bulmuş olanlar bunlardır. **(Ve adallahüllezîne âmenû minküm)** (Ayet 55) Sizlerden «yakîn ile imân eden» **(Ve amilûşşâlihâti)** (Ayet 55) ve «fezâil iktisabı ile iyilik eden» kimselere **(Leyestahlifennehüm fil'ardı kemestahlefellezîne min kablihim)** (Ayet 55) Allah'ta hakkıyla cihad ettikleri takdirde, nitekim kendi-

lerinden evvel, evliyasından tevhidde «fena makamına» sebkat etmiş olanları, istihlâf eylediği gibi, kendilerini nefis arzında halifeler kılacağını **(Ve leyümekkinnenne lehüm dinehümüllezî ertedâ lehüm)** (Ayet 55) ve fenâdan sonra bekâ ile onları, râzı olduğu istikamet tarikına temkin ve ikdar edeceğini **(Ve leyübeddilennehüm min ba'di havfihim emnâ)** (Ayet 55) ve nefis makamında korkularından sonra vüsûl ve istikamet ile onları emniyete tebdil edeceğini Allahu Teâlâ Hazretleri va'd ve kasem eylemiştir. **(Ya'büdûnenî)** (Ayet 55) «Onlar Benim ğayrime ve ğayrimin isbatına iltifat etmeksizin beni tevhid ederler. **(Lâ yüşrikûne bi şey'â)** (Ayet 55) Ve hiç bir şey'i Bana şerik kılmazlar. **(Ve men kefere ba'de zâlike)** (Ayet 55) Ve her kim enaniyet zuhûruyla tuğyan ve telvin ile istikamet ve temkinden hariç olursa, **(Fe ülâike hümül fâsikuûn)** (Ayet 55) işte tevhid dininden hariç olanlar ancak bunlardır.»

FURKAN SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Tebârekellezî nezzelel furkaâne alâ abdihî)** Abdine «Furkan'ı» indiren Zât-ı ecellü alâ hazretlerinin hayrı tekasür ve tezayüd eyledi Zira, Furkan'ın indirilmesi, hiçbir kimse için misli olmıyan «kâmil bir istidât» ile âlemler cümlesinden infiraddı sebebiyle ihtisas eylemiş olan «Abd-i kâmiline» mahsus «Akl-ı Furkanînin» izhârıdır. O halde Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in «Aklı Furkanisi», cemi' ukûlun kemâlâtını câmi «Akl-i kâmil» tesmiye olunan «Akl-ı muhit» olmuş olur. Bu da Hak Celle ve Alâ Hazretlerinin, istidâdlarının ihtilâfı iktizasına göre, cemi mahlukâta sıfâtını ifâza edici olan; «mazhar-ı Muhammedi'de» cemii sıfâtıyla zuhûr etmesiyledir. İşte bu zuhûr da hayrın o derece tekâsür ve tezayüdüdür ki, ondan daha ziyade ve daha çok hayır mümkün olamaz. Bu sebebten **(Liyekûne lil'âlemîne nezîrâ)** (Ayet 1) buyurmuşdur. Yâni, abd-i kâmil'inin umum âlemlere nezir (korkutup agâh edici) olması için Furkan'ı tenzil eylemişdir. Zira Fahr-i âlem Sallallahü Aleyhi ve Sellem'den başka herhangi bir peygamberin peygamberliği, istidâdına münasib olan halka mahsus olmuş idi. Fahr-i âlemin peygamberliği ise; bütün halka âm umumi ve şâmildir. Bu mânâ aynıyla nübüvvetin mânâsıdır. Ve bundan, ümmetinin ümmetlerin hayırlısı olduğu da tebeyyün etmişdir.

(Ayet 2) **(Ellezî lehû mülküssemâvâti vel'ardı)** O Zât, semâvât ve arzın mülküne sâhib olan zâtdır. Semâvât ve arzı, melekûtu tahtında kahr eyler. Her şey imkân alâmeti ile alâmetlenmiş ve kendine adem (yokluk) ile şehadet eder olduğu halde icâd etmişdir. **(Fekadderehû takdîrâ)** (Ayet 2) Ve her şeyi sıfâtından bazısının kabulüne kadar ve kemâlâtından bazısına mazhariyeti miktarı üzre ölçmüştür. Yâni, Hakk'ın sıfâtından ibaret bulunan dilediği kemâlâta, eşyanın istidatlarını hazırladı, demektir.

(Ayet 6) **(Kul enzelehüllezî ya'lemüssirre fissemâvâti vel'ardı)** Habîbim, «Kur'ân'ı semâvât ve arz âlemlerinde mahcûblardan gizli olan gaybı bilen Allahu Teâlâ inzâl etti» deyiver. **(İnnehu kâne gafûrer rahîmâ)** (Ayet 6) Muhakkak Allahu Teâlâ Hazretleri, gayblara hicâb olan nefis sıfâtlarını, kendi sıfâtı nûrları ile örtücü, istidât iktizâsıyla safaları zamanında kalblere kemâlâtı ifâza eden rahmet ve merhamet sâhibi olmuşdur. İşte ey mahcûblar, sizin şübhe ettiğiniz bu, Kur'ân'ın inzâli de onun gufranı ve rahmeti cümlesindendir.

(Ayet 11) **(Bel kezzebû bissâ'ati)** Belki mahcûblar, kıyâmet-i kübrâyı tekzib eylediler. Bu tekzib ancak fart-ı ihticab (perdelenmenin çokluğundan) veya noksan istidatdan ileri gelir. **(Ve a'tednâ limen kezzebe bissâ'ati sa'ıyra)** (Ayet 11) Ve biz, kiyâmet-i kübrâyı tekzib edenlere, saiyri (cehennemi) hazırlamışızdır. Çünkü tabiat-ı cismâniye ve hey'et-i heyûlâniye ateşleri, nüfus-i zulmaniyeyi bizzarure istilâ ettiğinden, gerek «fart-ı ihticâb» ve gerek «noksan istidat» her ikisi de âzab ile ta'zibi (işkence edilmeye) mûcib olur. **(İzâ re'ethüm min mekânin ba'ıydin semi'û lehâ teğâyyüzen ve zefîrâ)** (Ayet 12) Cehennem, onları uzak yerden gördüğü vakit, onlar saıyrin tegayyüz (gazaba gelmek) ve zefirini (göğüs geçirme), kızıb bağırdığını işidirler. Nufus-i semaviye ve arziye zebanisinin, nufus-i zulmaniyede tesiri olduğundan iş bu zebaniyenin, cihet-i süfliyede tekvinleri dolayısıyle uzaktan kahr ve tesirlerini kabul istidadıyla onlara mukabele ettikleri zaman tasallut ve gazablarının tesiri ve âsâr-ı kahrı, cihet-i süfliyede, zâhir olur.

(Ayet 13) **(Ve izâ ulkû minhâ mekânen dayyikan mukarrenîne)** Ve onlar, kendilerini muradlarının tahsilinde hareketden men eyleyen şehevat arzuları ve süflâniyat muhabbeti zincirleri ile ve şehevat taleb-i harekâtına mübaşeretten (bir işe bizzat başlama) etraf ve alâtını mani olan «süver-i heyûlaniye bukağıları» ile bağlı ve kendilerini doğru yoldan i'va ve dalâlete sürükleyen şeytanlarına mukarin oldukları halde, tabiat-ı cürmaniye ateşi mekânları cümlesinden, istidâdları mikdarıyle mukadder hey'etlerine münasib olan dar

bir mekâna ve kendilerini habs eden bir berzaha atıldıkları zaman; **(De' av hünâlike sübûrâ)** (Ayet 13) «mevti temenni edecek derecede» şiddetde olmaları dolayısıyle, fevt ettikleri şeylere tahassür (hasret, özlem çekmek) ve mevtin temennisiyle orada helâk olmağı dua ederler.

(Ayet 15) **(Kul ezâlike hayrün em cennetül huldilletî vu'ıdel muttekuûne)** Habibim, «Bu hal mi, yoksa, beden libaslarından ve nefis sıfatlarından mücerred olan müttekilere va'd olunmuş olan âlem-i kuds mü hayırlıdır?» deyiver. **(Lehum fîhâ mâ yeşâûne)** (Ayet 16) Onlara âlem-i kuds cennetinde ebedî ve sonsuz, diledikleri ruhanî lezzetler vardır.

(Ayet 17) **(Ve yevme yahşürühüm ve mâ ya'büdûne min dûnillâh)** Allahu Teâlâ Hazretleri, onları ve kendisinden gayrı ibadet ettikleri bütün mabûdlarını haşr eylediği zaman; **(Feyekuûlü e'entüm edlâltüm ibadî hâûlâi em hüm dall üssebîla)** (Ayet 17) ma'bûdlara «Benim bu kullarımı siz mi izlâl (dalâlete düşürmek, doğru yoldan çıkarmak, çıkarılmak) etdiniz, yoksa onlar mı yolu şaşırdılar?» der. **(Kaâlû sübhaneke mâ kâne yenbeğî lenâ en nettehize min dûnike min evliyâe)** (Ayet 18) Ma'budlar; lisanı halleri ile: «Biz, seni tesbih ederiz, senden başka sâhib ittihaz etmek bizim için lâyık olmamışdır» derler. Zirâ, mahcûb olan insandan başka herşey kendisinin Allah ile mevcûd olduğunu ve Hakk'ın vahdaniyetini şahiddir. Hasiyet ve kemâlini izhâr etmekle Allah'ı tesbih edicidir. Allah'ın dilediği ef'âli işlemek hususunda muti'dir. İşte **(Sübhaneke mâ kâne yenbeğî lenâ, ilâhir)** kavlinin mânâsı da budur. Binaenaleyh gafleti ve zikrin nisyanını mucib tabiat-ı dünyeviye ile iştigal ve lezzat-ı hissiyede inhimak (bir şeyin üstüne şiddetli meyille düşmek) sebebiyle ma'bûdlarla mahcûb ve onlarla kalmış olanların dalâllerini isbatda, nefislerinden dalâl-i nefi ile halleri nâtıkdır. **(Ve lâkin metta'tehüm ve âbâehüm hattâ nesüzzikra ve kânû kavmen bûra)** (Ayet 18) Lâkin onları ve babalarını ni'metlerle faidelendirdik, zikri unutup, helâk olmuş bir kavim oluncaya kadar nimetimiz devam etti.

(Ayet 22) **(Yevme yerevnel melâikete lâ büşrâ yevmeizin lil mücrimîne)** Onlar, melâikeyi gördükleri zaman, o vakitde mücrimlere beşaret yoktur. Zira o gün, kıyamet-i suğranın vukuû ve bedenin harab olması vaktidir ki, bu sebeble kahr ve ta'zib ile her ne kadar ervâhlarına o halde münasib ise de asılda ruhlarının tabiatına uygun olmayan münafi bir takım hey'et-i berzahiyeyi kendilerine lâzım kılınmakla, ruhaniyet-i semaviye ve arziye onlarda tesir eyler. **(Ve yekuûlûne hicren mahcûra)** (Ayet 22) Ve Allahu Teâlâ'nın kendilerinden bu gazabı def' ve men etmesini temenni ederler.

(Ayet 23) **(Ve kadimnâ ilâ mâ amilû min amelin feceʿalnâhü hebâen mensûrâ)** Ve onların yapmış oldukları amele gelince; amellerini hebâi mensur kıldık. Amellerinin hebâi mensur kılınmasının sebebi; akaid-i sahiha üzerine mebni olmadığıdır. Zirâ âmelde asıl olan, fıtrat selâmetine lâzım gelen imândır. İmân olmadığı vakit, niyyet-i fâsideye mukarin olan ve kendisiyle vechullahın gayrine teveccüh olunan herbir hasene «bir seyyie» olur.

(Ayet 25) **(Ve yevme teşakkaküssemâü bilğamami)** Ve ruh-i hayvani semasının, ruh-i insani bulûtu ile yarıldığı vakit (Ve tefasirde «Gamam, ince, beyaz bir bulutdur» denilmiştir.) Ruh-i insani buluta teşbih olunmuşdur. Çünki: Bedenle ihticâb ve bedenden hey'et-i cesedâniye ve sûret-i lâtifey-i nefsâniyeyi iktisab eylediğinden, ve bulûtun menşei su olduğu gibi, ruh-i insani de ilmin menşei olduğu içindir. Bâis-i cesedâniden evvel sevab ile ikab işbu «suret-i lâtifeyi nefsaniyedir.» **(Ve nüzzilel melâiketü tenzîlâ)** (Ayet 25) Ya sevab, yahûd ikâb için melâikenin «ruh-i insaniye» ittisali sebebiyle o gün melâike tenzil olunurlar. Çünkü melâike ya lûtuf ve ya kahr mazharlarıdırlar.

(Ayet 26) **(El mülkü yevmeizinil hakku lirrahmâni)** O günde, tegayyür ve tebdil etmiyen hak ve sâbit mülk, cemii lûtuf ve kahr sıfatları ile mevsuf, herşeye istihkakını ifâza edici olan Rahman'ındır. Zira bâtıl olan her mülk zâil olmuş olduğundan, o vakit muazzeb olanları azabtan kurtarmağa kimsenin kudreti yoktur. Ve bütün taâllukat ve izafat bâtıl olmakla, alel- ıtlak Rahman'ın mülkü zâhir olduğundan, muazzeb olanlar için Rahman'ın gayrine iltica etmek de mümkün değildir. Yahut mânâ: kalb semâsı nûru, «sekinet bulutu» ile yarıldığı ve imdâd-ı İlâhiye ve envâr-ı sıfâtiye ile kuvay-ı ruhaniye melâikesi nâzil olduğu kıyamet-i vüsta gününde kalb üzerine olan o saltanat, kalb arşına müstevi ve cemii sıfatıyla mütecelli olan Rahman'ın olur. Ve her iki takdir üzre: **(Ve kâne yevmen alelkâfirîne asîra)** (Ayet 26) Evvelki takdir; yâni kıyâmet-i sugrâda ruh-i insaninin, ruh-i hayvani semâsından ayrıldığı ve bedenin harab olduğu zaman, kuvây-ı semâviyenin kahrı ile ve muzlim heyetlerle muazzeb oldukları için o gün kâfirlere gayet kasvetli bir gün olur. İkinci takdir; yâni, kıyamet-i vüsta gününde, o kıyâmet sâhibinin şuhûdunda ve hallerine ıttılaında azab olundukları zâhir olduğundan, o gün kafirlere güç bir gün olur. Yahût mânâ: O makamda makhur ve riyâzâtla muazzeb olan kuvay-ı nefsaniye kâfirlerine o gün güç bir gün olur. Allah âlimdir.

(Ayet 32) **(Kezâlike linüsebbite bihî fuâdeke)** Kâfirler, «Kur'ân, Nebi Aleyhisselâm'a bir def'ada nâzil olsa olmaz mı?» dediler. Böy-

lece, parça parça tedricen nüzulu, «senin fuadını Kur'ân ile tesbit etmemiz» içindir. Nebi Sallallahü ve Aleyhi ve Sellem'in fuadının Kur'ân ile tesbiti budur ki, Nebi Aleyhisselâm, «fenâdan sonra bekâ makamında, halkın hidâyeti için «kalb hicâbına red olundukta» ba'zı vakitlerde «nefs-i mubareki» sıfatı ile kalbî üzre zâhir olur. Nitekim **(Ve mâ erselnâ min kablike min resûlin ve lâ nebiyyin illâ izâ temennâ elkaşşeytânü fî ümniyyetihi)** (Hac Suresi, Ayet 52) ve **(Abese ve tevellâ)** âyetlerinde beyan olunduğu gibi, nefis sıfâtları sebebiyle kendisine «telvin hâdis olur» ve «Rab'bim beni te'dib etti ve te'dibini güzel kıldı, ve tahkik benim kalbim üzre hicâb olur. Ve ben günde yetmiş def'a Allah'a istiğfar ederim.» buyurduğu vechiyle, temkin ve istikametin husulune kadar, derhal Allahü Teâlâ Hazretleri, vahyi inzâli ve cezbe ile telvinini tedarik ve muatebe (itabetmek-darılmak, azarlamak) ve te'dib ve her halinde ukûbetinde Allah'a rücû' ve tövbe eylerdi. Bunun sebebi ise; dâ'vette me'mur olması dolayısıyla, nâsın eza, meşakkat ve adâvetleri ile, Hak'kın kendisini ibtilâsıdır. İbtilânın hikmeti de iki şeydir ki, birisi Cenâb-ı Nebi'ye râcidir, o da: nefisleri ve sıfatları ve istidat mertebeleri muhtelif düşmanların istilâsına mukabelede, nefsinin cemi sıfâtları ile zâhir olarak Cenab-ı Hakkın kendisini her «kuvvetin fazileti» ve «her sıfâtın vücûd-i hikmeti» ile te'dib ederek; «Ben, mekârim-i ahlâkı itmam için gönderildim.» Ve cemii enbiyanın kemâlâtı ve mekârim-i ahlâkın kâffesi, kendisine hasıl olmak içindir; Zira Nebi Aleyhisselâm'ın herhangi bir sıfât ile zuhûru, o sifatın fazilet ve hikmetinin kabulune zarfdır. Çünkü nefsin sıfatları vasıtasıyla, kalbde muhtelif cihetler olmasa her birerlerine hususî bir teveccüh ile enva-ı hüküm ve fezailin kabulune mustaid olamazdı. İbtila hikmetinin ikincisi de «ümmete râcidir.» Zira Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem kâffeye resûldur. Ümmetin istidâtları ise mütebayin ve nefisleri sıfâtları mütefavittir. Buna binaen, istidât ve sıfâtlarına göre, her bir Nebi ona münasib bir hikmetle hidayet ve lâyık olan bir ahlâk ile tezkiye, onun faideleneceği bir ilmi ta'lim etmek için Cenab-ı Nebi'de hüküm ve kemâlât ve ahlâk ve fezail mecmularının mevcud olması lâzım ve vâcib olmuşdur. Böyle olmasa, kâffesinin da'veti mümkün olmazdı. Bu beyanat üzerine «Kur'ân'ın, Cenab-ı Nebi'nin türlü türlü vakitlerinde, sıfât-ı nefsinin zuhurunun ihtilâflarına göre; âyet, âyet nâzil olması, Hak'kın sıfâtıyla ittisafı zamanında «Allah'a sülûk ve Allah'da fenâ» ve «halkın hidayetinde»; «Allah'tan istikametde, kalbinin sebatlanmasını mucib olmuşdur ki», bu da sâlik ve vâsıllar, kâmil ve mükemmillerin sülûklerinde ve Hak ile olmalarında ve tekmillerinde Cenab-ı Nebi'ye iktida etmeleri içindir. İstikamet-i tâm-

mey-i mutlak, ancak bu istikamettir. **(Ve rettelnâhü tertîlâ)** (Ayet 32) Ve biz, Kur'ân'ı güzel ve kaidesine göre okunması için tertil etmekliğe tertil eyledik (bir usul tayin etdik) (güzel okumak). Tertil (Bir âyetin, kendisinden sonra gelen âyetden evvel kalbde yerleşmesi ve kökleşmesi için lâzım gelen bir müddet kadar duraklama zamanı demekdir) herbir parça ile diğeri arasında kalbde yerleşmesi ve kökleşmesi ve hal değil, meleke olması mümkün olacak kadar bir müddetin geçmesi demektir.

Bu beyanda, **(Ve lâ ye'tûneke bimeselin)** (Ayet 33) kavlinin mânâsı tebeyyün eder ki, «küfür edenler, sana herhangi bir sıfat-ı acibe» getirirseler, **(İllâ ci'nâke bilhakkı)** (Ayet 33) **(Bel nakzifü bilhakkı alelbâtılı)** (Enbiya Suresi, Ayet 18) «Biz, bâtıl üzre Hak ile vururuz, Hak bâtılı imha eder» buyurduğu gibi, «Biz, sana o sıfâtın bâtılını kökünden söken hakkı getiririz ki, zikr olunan hak; «o reziliyete mukabil olan fazilettir.» **(Ve ahsene tefsîrâ)** (Ayet 33) Ve sana tecelli eden o sıfatın makamında kaim, onu keşf edici bir «sıfat-ı İlâhiyenin izhârı» ile tefsir cihetinden daha güzelini getiririz. Ve o sıfâtı keşf edici olan «sıfat-ı İlâhiye» hakikatde, o bâtıl sıfâtın tefsiridir. Zirâ, «muhabbet sıfat-ı İlâhiyesinin gölgesi» şehvet, ve «kahır sıfat-ı İlâhiyesinin gölgesi» gazab olduğu gibi; «herbir sıfât-ı nefsâniye»; meratib-i tenezzülatda, tenezzül etmiş ve incelip kederlenmekle ihticâb eylemiş bir «sıfat-ı İlâhiyeyi nûrâniyenin» zulmâni bir gölgesidir.

(Ayet 34) **(Ellezîne yuhşerûne alâ vücûhihim ilâ cehenneme)** Onlar, nefislerinin cihet-i süfliyeye şiddet-i meyli dolayısıyla, fıtratları başaşağı olmuş, yüzlerinin suretleri üzre dirilerek, tabiat ateşine yüzüstü sürünen kimselerdir. **(Ülâike şerrün mekâna)** (Ayet 34) Bâtıl sıfatlarını vurub izâle eden, Hak'kı kabulden bunların yerleri daha şerdir. **(Ve edallü sebîlâ)** (Ayet 34) Ve bunlar, sıfatlarının tefsir ve keşfi demek olan «sıfat-ı İlâhiyeye hidâyet yollarını» en ziyade şaşıranlardır.

(Ayet 43) **(Ere'eyte menittehaze ilâhehü hevâhü)** Habibim, hevâsını ilâh ittihaz eden kimseyi görüyor musun? Her kim bir şeye vâkıf ve onunla mahcub olursa, o kimse, o şeye müçânis ve onu muhibdir. O kimse o mahbuba ibâdetle, hakikatde; «hevasına ibadet edicidir.» Hevasını Allah'tan başkasının muhabbetine sevk eden «şeytandır.» Allah'dan başka herhangi bir şey'i, Allah için değil ve Allah muhabbetinin gayri ile muhabbet eden kimse; «o şey'e ve hevâsına ve şeytana ibâdet edicidir.» Tevcihi müteferrık ve ma'budları müteaddidir. **(Efe'ente tekûnu âleyhi vekîlâ)** (Ayet 43) Artık o kim-

se, gayet baidde, Hak'kın dalâlinde bir zıl ile mahcûb olduktan sonra, tevhide daveti ile sen, ona vekil olur musun?

(Ayet 45) **(Elem tere ilâ rabbike keyfe meddezzille)** Habibim, «Rab'binin vücûd-ı izâfî ile ne keyfiyetle gölgeyi uzattığını görmüyor musun?» Mâlûm ola ki, eşyanın mahiyeti ve â'yanın hakayıkı, «Hak'kın zılli» ve «vücûd-i mutlakın» alemiyet-i işareti sıfatıdır. Gölgeyi uzatması; «kendisi ile her şeyin zâhir ve ketm-i ademden «vucud-i izâfî fezâsına bâriz olmuş ve vücûd-ı zâhiri-i hâricî» den ibaret bulunan (nûr) ismi ile eşya ve âyânı mevcûdatın ilmi ezeldeki hali izhâr (açıklamıştır) etmesidir. **(Ve lev şâe lecealehu sâkinâ)** (Ayet 45) Ve eğer Rab'bin dilese idi o gölgeyi «hazane-i vücûdu» olan ademde (yokluk) sâbit kılardı ki, hazane-i (hazine) vücûd demek olan adem her şeyin bâtındaki vücudunun hakikatinin sâbit bulunduğu ümmül kitabdır. Ve «levh-i mahfuzdur.» Yoksa lâşey mânâsına olan adem-i sırf değildir. Zira lâşey mânâsına olan adem-i sırf aslâ vücud kabul etmez. Batında Hakk'ın ilim ve gayb hazanesinde vücûdu olmıyan bir şey'in aslâ zâhiri ve vücûdu mümkün olmaz. «İcâd ile idâm», ancak gaybda sâbit olan şey'i izhâr ve ifâdan ibarettir. Başka değildir. Zâhir de, bâtın da O'dur. O her şey'i bilicidir. **(Sümme ce'alneşşemse aleyhi delilâ)** (Ayet 45) Sonra «akıl güneşini» vücûd gölgesine delil kıldık. Akıl delili, zıllin hakikatinin, vücûdunun gayri olduğuna hidâyet eyler. Yoksa, eğer «akıl güneşi» delâlet etmese; zıllın vücûdu ile hakikati beyninde (arasında) haricde mugayeret (ayrılık) olmadığından, ancak vücûd, mevcûd olur. Başka bir şey' mevcud olamaz. Zirâ zıllın vücûdu olmasa «şey» olamazdı. Binaenaleyh, zıllın vucudundan gayri bir şey mevcud olamaz. Zira zıllın vücûdu olmasa şey olamazdı. Binaenaleyh zıllin vücûddan gayri bir şey'i olduğuna ancak akıl delalet eder. **(Sümme kabadnâhü ileynâ kabdan yesîrâ)** (Ayet 46) Sonra zıllı ifnâ etmekle, kolayca bir kabz ile o zıllı biz kabz eyledik. Zira mevcûdatdan her zamanda fâni olan her bir şey' mâsebakına (geçen şey-geçmiş) nisbet ile yesirdir (kolaydır). Her kabz olunan şey'de az sonra başka bir mazharda zâhir olacaktır. Kabzda, ifnanın, idâm-ı mahz olmadığına belki o şey'in sûretini ve hakikatini ezelen ve ebeden hıfz edici olan akıldan ibaret bulunan «Hak'kın kabzasında» intişardan men etmek olduğuna delâlet eder.

(Ayet 47) **(Ve hüvellezî ce'ale lekümülleyle libâsa)** Allahu Teâlâ Hazretleri, bir Zât-ı Ecellü Alâdır ki, size «zulmet-i nefs gecesini» libâs kılmıştır. Bu zulmet istilâsı ile «Hak'kın ve zât ve sıfat ve zilâlinin» müşâhedesinde sizi setr eyler. **(Vennevme sübâta)** (Ayet 47) Ve hayat ve dünyada gaflet uykusunu da size uzun bir uyku kılmış-

dır ki, **(Ennâsü niyamun izâ mâtu intebehû)** (hadis-i şerif) «Bütün insanlar uykudadırlar, öldükleri vakit intibah hasıl ederler, uyanırlar. Uykudan uyanırlar» buyurduğu gibi, onunla «hayat-ı hakikiye-i sermediyeden» gafil kalırsınız. **(Ve ce'alennehâre nüşûrâ)** (Ayet 47) Ve «ruh nuru gündüzünü» size nüşûr yâni, kalbleriniz, ruh nuruyla hayat bulub, his uykusundan sonra âlem-i kudsin fezâsında intişar edersiniz.

(Ayet 48) **(Ve hüvellezî erselerriyâha büşren beyne yedey rahmetihî)** O Allahu Teâlâ, bir Zât-ı Ecell-ü Alâ'dır ki, nüşûr ve ihyâ edici olaraktan, yâhut, mânâ: «Tecelli-yi sıfât» ile kemâl-i rahmetinden müjdeleyici olduğu halde «nefahat-ı Rabbaniye» rüzgârlarını gönderir. **(Ve enzelnâ minessemâi mâen tâhûrâ Linuhyiye bihî beldeten meyten ve nuskiyehu mimmâ halaknâ en'âmen ve enâsiyye kesîrâ)** (Ayet 48-49) Ve cehil ile ölmüş olan kalbi ihyâ etmemiz ve halk ettiğimiz birçok kuvây-ı nefsâniyeyi ulûm-i nâfiay-ı âmeliye ve birçok kuvây-ı ruhaniyeyi de: ulum-i nazariye ile sulamamız için, sizi müfsid cehaletlerden, fâsid akidelerden, tebayi ve rezâil pisliklerinden temizliyen pâk ilim suyunu ruh semasından indirdik.

(Ayet 50) **(Ve lekad sarrafnâhü beynehüm liyezzekkerû)** Ve «hakikatlerini» ve «vatan-ı aslîlerini» ve «unutmuş oldukları ahdi» ve «vuslatı» ve «aslın güzelliğini» hatırlamaları için inzal olunan o ilmi, aralarında muhtelif sûret ve misaller üzre değiştirerek zikr eyledik. **(Fe'ebâ ekserünnâsi illâ küfûrâ)** (Ayet 50) Fakat insanların birçokları imtina' ettiler ve «hidayet-i Hakkaniye» ni'metine küfürden başka birşey yapmadılar. Celâl perdelerindeki «rahmet sûretleri» olan gavâşiy-i heyûlâniye ile muhtecib olduklarından« Rahmet-i rahimiyeyi» horlamakla ancak küfürleri ziyadeleşir.

(Ayet 51) **(Ve lev şi'nâ lebe'asnâ fî külli karyetin nezîrâ)** Ve eğer biz, dilemiş olsa idik, senin, cemi' halkı onunla Hak'ka davet eylediğin «kemâl-i mutlakanı» eşhas üzere tefrik ederek, istidatlarının ihtilâfı üzre, insanların esnafı iktizasıyla enbiyaya tevzi' ederdik. «Her kavim için bir hidâyet edici» buyurduğu vechiyle ve Muhammed'in ba'sından evvel meselâ; Mûsâ'nın, ben-i İsrail'e, Şuayb'ın, Medyen ahalisine mahsus oldukları gibi, her sınıfdan, kendileri ile münasib bir nebi göndererek «cihadı senden tahfif ederdik.» Çünkü cihad, kemâlin iktizasına göredir. Kemâl ne kadar büyük olursa, cihad da o derece ekber olur. Zirâ Allah Teâlâ Hazretleri, her tâifeyi, esmasından bir isim ile terbiye eyler. İmdi kâmil, Hak'kın cemi' sıfâtının mazharı ve cemi' esmasıyle mütehakkik olduğu vakit, o kâmile cemi' sıfât ile «tavaif-i (güruhlar-takımlar) ümemin» cemisiyle

cihad vâcib olur. Ve lâkin **(Kezâlike linüsebbite bihî fuâdeke ve rettelnâhü tertîlâ)** (Ayet 32) kavlinin te'vilinde zikr olunduğu gibi; «senin kadrinin pek büyük olduğu» ve senin «kâmil-i mutlak» ve «hâtem» ve «Kutb-i âzâm» olmaklığın sebebiyle bunu yapmadık.

(Ayet 52) **(Felâ tutî' ılkâfirîne)** Sen, ba'zı hicâblara vâkıf olmaklıklarına muvafakatle ve ba'zı sıfâtın noksanı sebebiyle mahcûblara tarafgir olma. **(Ve câhidhüm bihî cihâden kebîrâ)** (Ayet 52) Ve bütün insanlara meb'us olduğun için Nebi Aleyhisselâm'ın: «Benim kemâlim gibi hiç bir nebi kemâl bulmadı», buyurduğu gibi cihadların en büyüğü olan «cihad-ı ekber» ile mahcublarla mücahede eyle.

(Ayet 53) **(Ve hüvellezî merecel bahreyni)** Allahü Teâlâ Hazretleri, bir Zât-ı Ecell ve Alâ'dır ki, «ruh ile cisim denizlerini» birbirine karışdırdı. **(Hâzâ azbün fürâtün)** (Ayet 53) Ruh denizi olan şu deniz; «sâfi ve lezzetli.» **(Ve hâzâ milhun ücâcün)** (Ayet 53) Ve cisim denizi olan bu deniz; «mütegayyir (başkalaşan-değişen) mütekeddir ve lezzetsizdir.» **(Ve ce'ale beynehümâ berzehan)** (Ayet 53) Ve imtizaç etmemeleri için ruhun cisimle «kesafet ve kederlenmesinden» ve cismin, «ruh ile nurlanmasından» ve tecridinden hâil olan «nefs-i hayvaniye berzahını» iki deniz arasında kıldı. **(Ve hicran mahcûrâ)** (Ayet 53) Ve her birisinin, diğerinin, yâni «tecavüzünden sığınacağı ve tecavüzünü def edebileceği «bir sığınacak yer kıldı.»

(Ayet 58) **(Ve tevekkel alelhayyillezî lâ yemûtü)** Yâni: **(İnneke meyyitün ve innehüm meyyitûne)** (Zümer Suresi, Ayet 30) buyurduğu vechiyle; eşyânın kâffesi, ancak Allahü Teâlâ'nın, kendilerinde icâd eylediği esbab ile hareket ettikleri için, gerek kendi ve gerekse bütün mevduat fiillerinin, Hak'kın fiilinde fenâsı ve Hak'kın ef'âlinden hicâbların ref'iyle kâffe-i mevcûdatın, ölü ve zâtları ile gayri mütehârrik olduklarını müşahede ile asla kendisine mevt ârız olmıyan hayat sâhibi Allahu Teâlâ'ya tevekkül eyle. Tevekkül makamı ancak fenâyı ef'âldir. **(Alelhayyillezî lâ yemûtü)** (Ayet 58) kavli ile tevekkülün menşei, her hayyın kendisi ile hay olduğu Hak'kın hayat sıfâtının şuhûdu olduğunu beyan etmişdir. Zirâ, ölümü kabul eden herhangi birşey, zâtıyla hay olamaz. Ve mutasavvifenin: «Ancak fevkındaki makama terakki ile, her makamın tashihi mümkün olur.» dedikleri gibi, «fenây-ı ef'al makamından» hayat sıfâtında fenâya terakki ile« tevekkül makamı» sahih olur. Her bir hay ölür, mevti kabul eder. Ancak, hayatı «zâtının ayni» olan «zâtın hayatıyla» hay olur ve ancak onunla hareket eder olduğu vakit, artık onların ef'aline mubalât etmeğe onların kâffesi sana bir zarar vermek için

bir araya toplansalar.) Hadis-i şerif de vârid olduğu üzre: «Allah'ın takdirinden başka, sana bir zarar vermezler.» **(Ve sebbih bihamdihî)** (Ayet 58) Ve kendi sıfâtından tecerrüd ve sıfâtını Hak'kın sıfâtında mahv etmekle, gayr için fiiline masdar olabilecek bir sıfât-ı müstakile olmaklıktan hamdine mültebis, yâni Hak'kın sıfâtı ile muttasıf olarak, Hak'kı tenzih eyle. Zira hakiki hamd: «Hak'kın kendileri ile hâmid olduğu sıfât-ı kemaliyesi ile ittisafdır.» İşte, sıfât-ı kemâliye ile ittisaf, mebadi-i ef'âl olan «sıfâtı gayrinden nefi etmekle» tevekkül makamının tashih ve tahkikıdır. Hak'kın sıfatı ile ittisaf etmekle, kendi sıfâtından tecerrüd ettiğin vakitde; «Hak ilminin» kâffe-i eşyayı ihata eylediğine şâhid olmuş olursun. Ve İbrahim Aleyhisselâm'ı O'nun, benim halimi bilmesi, benim ondan bir şey istememe mânidir. Çünki; benim ihtiyacımı o bilir ve ihtiyacım kadar verir.» dediği vechiyle, mahcubların cinayetlerini def' ve ezalarını cezalandırmak hususunda sual etmekden Hak'kın ilmi ile iktifa eyler. Ve mücazatlarına Hak'kın kudretini şuhud eylersin. «Allahu Teâlâ'nın kullarının günahlarından haberdar olduğu kâfidir», mealindeki **(Ve kefâ bihî bizünûbi ibâdihî habîra)** (Ayet 58) âyetinin mânâsı da budur.

(Ayet 59) **Ellezî halakassemâvâti vel'arda)** O Zât-ı Ecell ü Alâ semâvat ve ervâh ve arz-ı ecsam ile **(Ve mâ beynehümâ fî sitteti eyyâmin)** (Ayet 59) ve aralarında bulunan kuvâ ile zaman-ı Âdem ibtidasından, (başlangıcından) Muhammed Aleyhisselâm zamanına kadar (altı bin seneden ibaret olan) altı günde ihticâb eylemişdir. Zirâ halk, Hak'kın eşya ile ihticâbından başka bir şey değildir. Eyyam da, dünya eyyamı değil, belki ahiret eyyamıdır. Zira «ind-i İlâhide» dünya da şems de nehar da yoktur.» Rabbinin indinde bir gün, sizin saydığınız günlerden bin sene gibidir. **(Sümmestevâ alel'ârşirrahmânü)** (Ayet 59) Sonra, cum'a günü olan yedinci günde yâni, cemi-i esma ve evsafın Kalb-i Muhammedî'de» içtimaında, «Kalb-i Muhammedî Arşı üzre istiva eyledi. İşte istivanın mânâsı, «zuhûr-u tam ve rahmet-i Rahmaniyeden» ibaret olan «feyz-i âm (umumi) ile istikametde istiva» demektir. Bunun için, istivanın fâilini başka bir isim değil, «Rahman» ismini kılmıştır. Zirâ «zuhuru tam» mânâsına istiva; ancak Rahman ismi» ile olur. Bu âyetdeki «eyyam kelimesi»; rahm-i maderdeki ceninin semavat ervâhıyla arz cesedinin ve aralarındaki kuvânın hilkatinin tamamlandığı altı ay ile, «İstivanın»; insan olarak husulu ile diğer bir halk ile inşa edildiği yedinci aydaki hilkatinden evvel, nutfe suyu üzerinde bulunan «arş kalbine» zuhur-i tam ile, «Rahmaniyetin» de: kalbinden, cemi-i eczay-ı vücûduna ma'nevî ve sûri feyzinin umum ve şumulu ile te'vil olunması

mümkündür. **(Fes'el bihî habîrâ)** (Ayet 59) Her şey'i âlim olduğu bir haletde, bu keyfiyeti bir ârife sual et, sana hali ile haber verir.

(Ayet 60) **(Ve izâ kıyle lehümüscüdû lirrahmânî)** O mahcûblara: «Siz Rahman'ın cemi'sıfâtında fenâ ve cemi'sıfâtıyla Rahman'a itaat ediniz» denildiği zaman: **(Kaâlû ve merrahmânü)** (Ayet 60) «Rahman ne şeydir? **(Enescüdû limâ te'mürünâ ve zâdehüm nüfûrâ)** (Ayet 60) Biz, senin bize emr ettiğin her şeye secde eder miyiz?» derler. Ve bu, onların nefretini ziyade eder. Bu feyzin kabulüne istidâdlarının kusurlarının noksanlığından cemi' sıfâtdan mahcub olmaları ve «cemi'sıfatdan haz ve nasibleri olmaması dolayısıyle «Rahman ismine maarifetleri olmadığından» inkâr ederek, emrine imtisal etmezler.

(Ayet 61) **(Tebârekellezî ce'ale fissemâi bürûca)** Nefis semasında «havâs burclarını» **(Ve ce'ale fîhâ sirâcen ve kameren münîrâ)** (Ayet 61) ve «ruh güneşi nurunu» ve ruh nuruyla nurlanan «kalb ayını» vaz etmiş yerleştirmiş olan Allahu Teâlâ Hazretleri, azîm ve âli olmuşdur. **(Ve hüvellezî ce'alelleyle vennehâre hılfeten)** (Ayet 62) Allahu Azze ve Celle «zulmet-i nefs gecesiyle» «nur-i kalb gündüzünü» birbirini takib eyliyen, yekdiğerinin halefi (arkası) kılmıştır. **(Limen erâde en yezzekkere ev erâde şükûrâ)** (Ayet 62) Kalb nurunun gündüzünde «nisyan olunan ahdi» hatırlamağa ve maâni ve maârifde «nazar-ı itibar ile zikr etmeği» yahûd «zulmet- inefs gecesinde taâti işlemek ve ahlâk ve melekâtı iktisab ile «şükür etmeği» murâd edenler için «leyl ve neharı» yekdiğerine helef kılmıştır.

(Ayet 63) **(Ve ibadür rahmânillezîne yemşûne alel'ardı hevnen)** İstidâtlarının vüs'ati sebebiyle «Rahmân isminin feyzini kabule mahsus olan» Rahmân'ın has kulları, nefisleri sekinet nurları ile mutmain olan ve tabiat muktezâsıyla izdirab ve hareketden imtina' eden kimselerdir. Onlar, a'zâlarının «tamaninet (itmi'nan) heye'eti ile alışıklığı dolayısıyla» hareket-i bedeniyede sakinlerdir. Yer yüzünde yavaş gezenlerdir. **(Ve izâ hâtabehümülcâhilûne kaâlû selâmâ)** (Ayet 63) Ve onlar, şefahat ehli olan cahillerin, kendilerine hitab ettikleri vakit «câhillerin sözlerini teslim ederler.» Rahmet ile dolu ve safahatle zuhûr etmekden uzak ve kalb nûruyla kuvvetlenmiş olan nefisleri, «câhillerin ezasından müteessir ve muzdarib olmakdan âli olduğundan» câhillere karşı muaraza etmezler.

(Ayet 64) **(Vellezîne yebîtûne lirabbihim sücceden ve kıyâmâ)** Ve «riyâzât ile fani» «kalbin sıfatları ile kaim», «hayat-ı İlâhiye ile hay» oldukları halde «Rab'lerine beytutet» (gecelemek) ve nefis makamında irâde ile meyyit olurlar. Ve duasından icâbetin tahallüf

(uygun olmamak, hilaf üzre bulunmak) etmediği «hal lisanıyla» **(Rabbenasrif annâ azâbe cehenneme)** (Ayet 65) «Ey Rab'bimiz, bizden cehennem azâbını men et, zira cehennem azâbı lâzım bir hükümdür. Ve cehennem fena bir makam, fena bir karargâhdır» derler.

(Ayet 67) **(Vellezine izâ enfekuû lem yusrifû ve lem yaktürû ve kâne beyne zâlike kavâmâ)** Ve onlar, infak ettikleri vakitde «israf ve taksir (kısaltma bir işi eksik yapma) etmeyib» infakları, bu ikisinin yâni ifrat ile tefritin arasında vasat ve mutedil olur. Ayet-i kerimede Rahmân'ın, «has kullarını» tezkiye-i tamme ve tabiat cehenneminin azabına, vehim ukubetine, fenâ karargâhına düşüren rezâil ve nefis sıfâtlarının kâffesinden «fenâ» ile vasıf eyleyince; «fezail-i erbaa» ecnâsının (cinsler) kâffesiyle ittisafları (vasıflanmak, bir hal yahut bir sıfât ile sıfâtlanmış olmak) sebebiyle «tahliye-i tamme» ile vasf etmekle takib eyledi. Bu vasıfda «İra'de ile öl, tabiat ile hayat bulasın» denildiği gibi, nefisden ölmelerinden sonra, kalb ile hayatlanırlar. İnfakta israf ile taksir arasındaki kıvam da «adl» dir.

(Ayet 68) **(Vellezine la yed'ûne maallahi ilâhen âhere)** Yâni onlar, Allah ile beraber, «başka mabudları dâvet etmezler, çağırmazlar» kavli ile işaret buyrulan tevhid de; hikmet faziletinin esasıdır ki, bunun husûlünde zıllı olan adl nefsde vâki' olacağından «envâ-ı fezâilin cemisiyle ittisaf hasıl olur.» **(Ve lâ yaktülûnen nefselletî harremallahû illâ bilhakkı)** (Ayet 68) Ve haksız olarak, Allah'ın haram eylediği «nefsi katl etmezler.» Katli haram olan nefsin, katlinden imtina' «şecaat faziletine işarettir.» **(Ve lâ yeznûne)** (Ayet 68) Onlar, zinâ da etmezler. Zinâdan imtina'; âfet faziletindendir. Bundan sonra, mukabillerinde her takdir, umum meycûdata şâmil olan «Rahmân'ın feyzi zahirinden» hâli değillerse de, umum feyzini kabule mustaid olamayarak, Rahmân'a ihtisası olamıyan ve «Rahmaniyetin himmetindeki Rahmet-i Rahimiye feyzinden» mahcub kalan kimseleri zikr ile **(Ve men yef'al zâlike)** (Ayet 68) buyurmuşdur. Yâni, Allah'a şirke kadar, varan rezâilin cemisini irtikâb eden kimse; **(Yelka esâmâ)** (Ayet 68) esam denilen ism-i kebir-i mutlak cezasına **(Yudâ'af lehûl' azâbû yevmel kıyâmeti ve yahlûd fîhî mühânâ)** (Ayet 69) kıyâmet-i suğrâ gününde heykel-i sufli ve ihticâb-ı küllî ile ruhanî ve cismânî azabın müzaafına (kat, kat oluşuna) mülâki olup, gayet zelil olmak üzre orada muhalled (daima surette mukim kılınmış olan-ebediyen bulunan) kalır.

(Ayet 70) **(İllâ men tabe ve âmene ve amile amelen sâlihan feülâike yübeddilullahü seyyiâtihim hasenâtin)** Ancak, Allah'a rücû ile

maâsiden (evamiri ilâhiyeye agâh olmadan vukubulan günahlar) halâs olup, şirki imana ve rezaili fezaile tebdil edenlerin nefislerinden seyyiâtını mahv ve hasenatı ile Allahu Teâlâ kötülüklerini, iyilikle tebdil eyler. **(Ve kânallahü ğafurer rahîma** (Ayet 70) Allahu Teâlâ Hazretleri, onların nefisleri sıfâtını «nuru ile setr edici» cûdu (cömertliği) ile onlara kemâlâtını ifâza edici rahmet sahibi olmuşdur. **(Ve men tâbe ve amile sâlihan feinnehü yetûbü ilallâhi metâbâ)** (Ayet 71) Ve her kim Allah'a rücû ile sâlih amel işlerse, «Muhakkak o kimse hakikî tövbe ile Allah'a dönmüş olur». İşte «tövbe-i hakikiye» budur.

Tövbe-yi hakikiyeyi beyandan sonra, ehl-i sülûkûn halini beyan ederek, **(Vellezîne lâ yeşhedûnezzûra)** (Ayet 72) buyurdu. Yâni: «ehl-i sülûk», «meta- gurur» ile müştegil (meşgul) olan «ehl-i zûr»a (yalancılara) hazır olmazlar. Zirâ dünya ehli; ehl-i zûrdur. Fâniyi bâki, kötüyü iyi zan ederler. Ma'dumu, mevcud, şerri hayır addederler. Binaenaleyh onlar; hata ve bâtıl ehli yalancılardır. Yâni; halvetlere mülâzemet ile onları terk ve taâti ve ikame-i salâtı ihtiyar ederler. **(Ve izâ merrû billağvi merrû kirâmâ)** (Ayet 72) Ve zaruri olmayan fazla şeylere mürur (gecib gitmek) ve tesadüf ettiklerinde, fazla şeylere mübaşeret (bizzat başlayıp ikdam etmek)ten nefislerine ikram edici, nefsin hukukile hûzuzundan kanaat edici oldukları halde terk ve i'râz ederler. İşte tarik ve mücerret ve hakiki zâhit olanlar bunlardır. Zâhid-i hakikiyi ve tecridi beyan ettikten sonra **(Vellezîne izâ zükkirû biâyâti rabbihim)** (Ayet 73) kavliyle ibâdet-i hakikiyi ve tahkikiyi beyan ediyor. Yani onlar, maârif ve hakayık ve tecelliyât-ı sıfât ve müşehâdatın kendilerine keşf olunduğu vakit **(Lem yahirrû alevhâ sümmen ve umyânâ)** (Ayet 73) o maârif ve hakayık âyânını bilmeğe sağır ve müşâhede ve tecellisine karşı kör düşmezler. Belki nefis kulakları ile değil, kalb kulağından ibaret ve hıfz edici kulaklarla telâkki ve hidayet nûru ile sürmelenmiş keskin basiret gözleriyle o cihete dikkat ederler. Bundan sonra bunların kalb makamından sabıklar mertebesine terakkiyi taleb ve «mukarrebîn» silkine (mesleğine) dahil olmak için nefsin sıfatının telvininden Allah'a istiane (ayn, yardım isteme) ettiklerini: **(Vellezîne yekuûlûne rabbenâ heblenâ min ezvâcinâ ve zürriyâtinâ kurrete a'yünin)** (Ayet 74) kavliyle tavsif eyledi. Yani onları, «Ey Rab'bimiz bizim nefis zevcelerimiz ve kuvâ zürriyetlerimizden «istilâ», (yükselmek, yukarılamak, yüce olmak), «terfi», «istikbar» (böbürlenme), «tecebbürü» (kibir ve ceberût peyda etme) tâlib olmayarak, kalbin nûru ile tenevvürle itaât ve inkiyadları sebebiyle bizi mesrur ve karirelayın (gözleri aydın) edecek nüfus ve kuvâyı bizlere ihsan eyle.

(Vec'alnâ lilmüttekîne imâmâ) (Ayet 74) Ve «bizleri sâbıklar makamına vasıl eyle. Mücerredin olanlara imam ve mukteda eyle» derler.

(Ayet 75) **(Ülâike yüczevnelğurfete bimâ saberû)** İşte Alah'la ve Allah'da ğayrden sabırları sebebiyle firdevs köşkü ve ruh cenneti ile mükâfatlandırılan **(Ve yülekkavne fîhâ tahiyyeten ve selâmen hâlidîne fîhâ)** (Ayet 75-76) ve orada münebbet oldukları halde bütün âfetlerden selâmet-i beraat ile karşılanan kimseler bunlardır. Yâni, Allahu Teâlâ Hazretleri, kendi bekasile daimi olarak bunları ihya **(Tehiyyetühüm fîhâ selâmün)** (İbrahim Suresi, Ayet 23) **Tehiyyetühüm yevme yelkavnehü selâmün)** (Ahzab Suresi, Ayet 44) buyurduğu veçhile; kemâlini ihsan etmekle bunları selâmlar. **(Kul mâ ya'bcu bikûm Rabbî lev lâ dü'auküm)** (Ayet 77) Habibim de ki «Eğer sizin Allah'ı taleb ve irâdeniz olmasa, benim Rab'bim sizi kayırmazdı, himaye etmezdi. Siz de haşerat ve hevâmm (böcekler) gibi iltifat olunmayan bir şey olurdunuz. Zirâ insan ancak eshab-ı irâde ve talebten olduğu zaman insan ve muteber bir şey olabilir. Allahu Teâlâ âlimdir.

ŞUÂRÂ SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Tâ): Tâhir ismine, (Sin): Selâm ismine (Mim): İlim ile eşyayı muhit ismine işarettir. **(Tilke âyâtül kitâbil mübîni)** (Ayet 2) Emir-ül mü'minin ALİ Aleyhisselâmın «sen, harfleri ile gizli olan şey'in zâhir olduğu» «aşikâr bir kitabsın.» Buyurduğu gibi, işbu esma ve sıfât, kendisinin âyâtı olan Kitab-ı Mübin; «beyan ve hikmet sahibi olan Mevcud-i MUHAMMEDİ'yi kâmildir. O halde: (Tâ) sözü sende zikr olunduğu veçhile, ma'nası şudurki: «Nebiy Aleyhisselâm, kavminin, dâvetini kabul etmediğini ve nûru ile hidâyet bulmadıklarını görünce; bunun, kavmi cihetinden olmayıb kendi cihetinden olduğunu zihnine getirerek riyâzât ve mücahedeyi ve müşâhededе fenâyı ziyadeleştirdi. Bunun üzerine kendisine vahyi olunduki, nefislerde tesir etmekten mâni olan, «bakiye levsinden teharet» ve «istidâdın noksanından selâmet» ve ilim ile cemi' meratibe şâmil olan kemâlden ibaret bulunan şu sıfat, cemi' sıfatlarla ittisafı ve cemi'i esma-i İlâhiye mânâlarına iştimali (kaplama, ihata, şamil ve havi olma) sebebi ile her kemâl ve mertebeyi izhar edici olan kitab: senin zâtının sıfâtı-

dır. **(Le'alleke bâhı'un nefseke ellâ yekûnû mü'minîne)** (Ayet 3) Binaenaleyh imân etmemeleri sebebiyle onların arkasından riyâzât ile nefsini helâk etme! Zirâ onların iman etmemeleri, ya istidâtlarının olmadığından, yahud hicâblarının şiddeti mâni olduğundan kendi cihetlerindendir. İmdi **(Le'alleke bâhi'un)** kavlindeki **(Le'alle)**nin mânâsı, eşfak (rahim ve inâyetler) içindir. Yânî: imânlarının kuvveti ve iman etmedikleri için riyâzâtla helâk etmeklikten nefsine acı demektir. **(İn neşe' nünezzil aleyhim minessemâi âyeten fezallet a'nâkuhüm lehâ hâdı'ıyne)** (Ayet 4) Eğer biz istersek; seni, te'yidimizle âlem-i ulviden onların boyunlarını eğdirecek ve feth-i Mekke gününde, olduğu gibi herne kadar kalblerine iman girmese de onları zâhiren teslime mecbur edecek bir kahır indiririz. Yâni; imân, emr-i kalbi olduğu için onların imânları mümteni (çekinen, imtina eden, gayrimümkün) olmuştur. Fakat yakında kahr ve ilcâ (mecbur etmek, naçar bırakmak) ve izdırarlarla (naçarlık, çaresizlik) islâmları zâhir olacaktır. **(Ve iz nâda rabbüke Mûsâ)** (Ayet 10) İlim ve marifetle kuvvetlenen ve faziletle niyetlenüb ziynet ve kemâlile sevinen eşref (deha pek şerefli) ahvâlinin zuhûru ile tuğyân eden, Hakkın kemâlini kendinde görüb yetinmemesi dolayısile; ziynet ve bahasile ucublanan ve enâiyetle ihticablanıp azamet ve kibriyâ sıfâtında Rabbine münazaa (gavga eden, çekişen) eyleyen ve bu sûretle Nebiy aleyhisselâmın: (insanların en şeriri kıyâmeti kopduğu halde halâ diri kalanıdır. Eğer ölübte sonra kıyâmeti kopsa idi o nefis, insanların hayırlısı olurdu.) buyurduğu veçhile, insanların en şeriri olan nefsin, bekâsile beraber hikmet-i ameliye ile tehzib (halini iyi hale tebdil etmek) olunmuş, ulûmuakliye ile adetleşmiş, envâr-ı kudsiye ve kemâlât-ı ünsiyenin müfarakat (birbirinden ayrılmak) ve mücerredat (tecrid olunmuş uryan edilmiş) ve sıfâtının zikrile hazret-i ilâhiyeye şevklenmiş, maarif-i yakiniye ve meâni-yi Bâkiye erzak-ı ruhaniyesini talebe sâi ile kuvvet-i şehavâtiyeye ğâlib gelmiş olan kalb Musâ'sına, nefs-i emmare-i firavniyeye cebr edici olan «şehvât-ı cebbârini» katlinden ve nefs-i emmarenin istilâsı korkusu ile Medine-i ilim madeni olan ufk-i ruhaniyeye firarından ve terk ve tecrid ile riyâzât yolunda Allaha sülûk etmeyüb, iktisab-ı (kazanmak) ahlâk ve hikmet tarikında seyr-i akli ile mahall-i mükâleme ve münacaat olan «sır makamında» ruh şuanın hizmetine vüsulden sonra **(Eni' tilkavmezzâlimîne)** (Ayet 10) ey kalb Musâ'sı, nefs-i emmaremiz avnini ilâh ittihaz eden, Hakkın kemâlini, kendi kemali mevkiinde koymakla zulmün en fahişini yapan «kuvâ-i nefsâniye-yi firavniyeye» git diye Rabbinin nida eylediğini hatırla! **(Ellâ yettekûne)** (Ayet 11) Onları tedmir (mahv ve helak etmek) ve ifnâ et-

mekliğim ile kahr ve şiddetimden sakınmazlar. **(Kaâle rabbi innî ehâfu en yükezzibûni)** (Ayet 12) Kalb Musâ'sı «ey benim Rabbim! onların riyâzât ve terkü tecridde bana itaat etmeyibte, tevhide dâvetimde beni tekzib etmelerinden korkuyorum dedi. **(Ve yedıyku sadrî)** (Ayet 13) Onların bu sûretle âdetleşmiş ve istibdadlarıyle firavnlaşmış olmaları dolaysile, evamir-i şeriyyeyi ve esrar-ı vahyiyeyi, ve akıl ve fikir tavrından hariç olan şeyleri kabulden imtina edeceklerini bildiğim ve kahırlarınada iktidarım olmadığı için sadrım hıyk (daralır) olur, canım sıkılır. **(Ve lâ yentaliku lisânî)** (Ayet 13) Ve âdetleşib, onun üzerine neşet ettikleri itlâk (serbestlik, kayıtla mukayyed olmamak) ile fenâya değil, ahlâkın ta'diline riayete sevk eden hükm-i ilmiyenin hilâfına olduğu için şu mâ'nâlarda onlarla lisanım serbest olamaz. **(Fe'ersil ilâ hârûne)** (Ayet 13) Binaenaleyh mâkûl ile onları tedib (muhtelif yollarla edeblendirmek) eden ve dareynin maslahatına riayet ve iki menzilin, saadetine ihtiyar gibi tevhidi kabullerini teshil eden (kolaylaşdırmak) şeylerle idare ederek ilim ve hilmi ile onlara müdârâ ve refik ve muvafakati sebebiyle kuvvetlerini zayıflatan Akıl Hârûnunu irsal et. **(Ve lehüm aleyye zenbün)** (Ayet 14) Ve benim şehvet cebbârını katlim sebebiyle onlar için benim üzerimde bir günah vardır. **(Fe'ehâfü en yaktülûni)** (Ayet 14) Bu sebebten; eğer onları tevhide davet ve hukuka iktisar (zorlama) ve huzuzu terk ve tecrid ile emr edersem beni katl etmelerinden korkarım. **(Kaâle kellâ)** (Ayet 15) Cesaretlendirme ve kuvvetlendirme ile «kalb Musa'sını» korkudan men etmektir. Yâni, katiyen korkma. **(Fezhebâ biâyâtinâ)** (Ayet 15) Cinsiyet ve münasebet ve teferruun (dallanmak) ve tuğyâni, göğünden koparan delil tarikile, tevhidi anlatmak için «aklı beraber almasını emr eyledi» ve siz ikiniz, bizim âyâtımızla kendiniz **(İnnâ ma'aküm müstemi'ûne)** (Ayet 15) biz, sizinle beraber işidicileriz dedi. Bu söz; nefsi takviye ve muhafaza eylemeyi va'ddir. (üstüne almadır.) Zira, Hakkın kendisile beraber olduğu kimseye, hiçbir kimse ğalebe edemez. **(Fe'tiyâ fir'avne fekûlâ innâ resûlü rabbil'alemîne, en ersil ma'ana beni israile)** (Ayet 16-17) Nefis firavnına giderek; «Biz Rabbülaleminin Resûlüyüz. Lezzât-ı cismâniye tahsilinde istihdam ile zayıflandığı kuvâ-i ruhaniyeyi bizimle salıver» deyiniz. **(Kaâle elem nürabbike fînâ velîda)** (Ayet 18) Firavn; «Biz, seni çocuk olduğun halde yanımızda terbiye etmedik mi? ve senelerce bizde durdun, ve yaptığın beyenilmemiş işi yaptın, sen kâfirlerdensin» dedi. Firavn'ın, çocuk iken Musâ'yı terbiyesi ve onlarda senelerce durması, kırk yaşına bâli' olmakla kemâlini taleb ve tecerrüd zamanına kadar olan tufuliyet (çocukluk) ve sebavet (çocukluk, sabi hali) halinin anlatılma-

sıdır. Zirâ kalb, bu zamanda nefsin terbiyesindedir. Âletin, esbâb-ı âdiye olması hükmüne binaen; o zamanda velâyet nefsindir. Musâ'nın yapmış olduğu fiil: nefis indinde mezmum olan «şehâvat üzerine istilâ hareket-i mezmumesidir.» Musa'ya nisbet etmiş olduğu küfür; «terbiye hakkının izaesidir.» (Zayi etmek, mahv edilmek) (Zayi olunmuşudur veya edilmişidir) **(Kaâle fe'altühâ izen ve ene mineddâllîne)** (Ayet 20) Musa: «İyilik-doğruluk o harekette olduğu için, ben o işi yaptığım vakit kâfirlerden olmadım, belki vahdet tarikına hidayet bulmamışlardan oldum. **(Feferertü minküm lemmâ hıftükum)** Sizin üstün gelmenizden korkduğum için kaçdım. **(Fevehebelî rabbî' hükma,)** (Ayet 21) onun üzerine, Rabbim bana, kazanç ve akıl gidişinin ötesinde, ispat ve delil yolundan âli olan hikmeti bağışladı. **(Ve ce'alenî minel mürselîne)** (Ayet 21) Ve beni, hikmetle size gönderilen resullerden kıldı. **(Ve tilke ni'metün temünnühâ aleyye en abbedte benî isrâîle)** (Ayet 22) Amma, ben-i İsraili, benim kavmim olan kuvâ-yı teabbüd yâni; kendine tapdırdığın, bana minnet eylediğin bir ihsan değildir. Belki, âdâvet ve tuğyandır. Zirâ eğer sen, benim kavmimi kendine tapdırmaya idin, anam; «tabiat-ı bedeniye» beni «cesed tabutunda» heyûlâ denizine atmıyarak, ehlim ve kavmim olan; «kuvay-ı ruhaniye», benim terbiyemle meşgul olacaklardı.

(Ayet 23) **(Kaâle fir'avnü ve mâ rabbül'alemîne)** Firavn, «Rabbülalemin» neşeydir dedi. Bu kıssada deniliyorki; firavn, mantıkî ve mubaheseci idi. «Ne şeydir» demekle: «Allahu Teâlânın hakikatinden sual etti.»

Vaktaki Musâ aleyhisselam ona **(Rabbüs semâvati vel'ardı ve mâ beynehümâ)** (Ayet 24) Rabbülalemiyn: «semâvat ve arzın ve aralarındaki eşyanın rabbidir», diye cevab verib «Hakikat-i İlâhiyenin» bisatından (yaygınlığından) had ile ta'rif olunamıyacağını ve şiddet-i nûriyet ve letâfetinden akıl ile mâlûm olamıyacağını, sıfât-ı izafiye ve hassay-ı lâzimesi ile târif etmek suretiyle beyan ve **(İn küntüm mûkınîne)** (Ayet 24) eğer sizler «yakin sahibi iseniz ve eğer siz ehl-i îkan (yakin hasıl etmek, şüphesiz bilmek) olsa idiniz; Allahu Teâlâ hazretlerinin ef'âl hassasıyla vücûduna istidlâlden başka, akıl için mârifetine yol olamıyacağını bilecek idiniz.» Amma, hakikatini, yalnız ondan gayri kimse bilmez. Ve sizin: «ne şeydir» diye sorduğunuz hakikati; «nazarî aklın vâsıl olamıyacağı hakikatlerdendir.» Sözüyle kendilerinden ikanı (yakin hasıl etmeyi) nefy ve Firavnın techiline (bir ademin bilgisizliğini yüzüne vurmak, cehalete nisbet etmek) ta'riz (kinayeli konuşma) idi. Firavn, Musâ aleyhisselâmı istihfâf ve kavmine dönerek:

(Ayet 25) **(Kaâle limen havlehû elâ testemi'ûne)** «İşitmiyor mu sunuz?» diye Musâ'nın, hiffet-i (hafifik) aklına ve cevabın kendi sualine mutabık olmaması dolayısıyle, kavmine karşı, bu cevaba teaccübünü izhar ve Musâ'yı safahate nisbet eyledi.

(Ayet 26) **(Kaâle rabbüküm ve rabbü âbâikümül'evvelîne)** Musa; «Rabbül-âlemin sizin ve sizden evvel olan babalarınızın Rabbidir» dedi.

(Ayet 27) **(Kaâle inne resûlekümüllezî ürsile ileyküm lemecnûnün** Firavun: «muhakkak size gönderilmiş olan, sizin bu resulunüz mecnundur» dedi. Musâ aleyhisselâm, ikinci bir hassanın irâdı ile evvelki söylediğini tekrar edince, bu def'a Musâ'yı cününa (deliliğe) nisbet eyledi.

(Ayet 28) **(Kaâle rabbülmeşrıkı velmağribi ve mâ beynehüma, in küntüm ta'kılûne)** Musâ; «eğer sizin aklınız var ise o, meşrik ve mağrib ve aralarındaki mevcudatın Rabbidir» sözüyle cevabını üçledi. Yâni, beni cününa nisbet ediyorsan; «Sizin tavrını bilib ve haddini tecavüz etmiyecek aklınız nerede? dedi. Bu makale, makulu ile mahcûb olan nefsin, Hak'kın maârifine ve risalet ve şeriat hükmüne hidâyet bulamıyacağına ve mütabaat (tâbi olma) ve mütavaata (müti' ve tâbi olma) inkiyad (ram olma-itaat) edemiyeceğine, belki enâiyet, ilim ve rubûbiyeti taleb ve risalet-i İlâhiye üzerine tegallub (galib gelib zorla gasb etme) ile zâhir olacağına işaretdir.

(Ayet 29) **(Kaâle leinittehazte ilâhen gayrî le'ec'alenneke minel mescûnîne)** Firavnun: «Eğer sen benden gayri bir ilâh ittihaz edecek olursan elbette seni mahbuslardan kılarım» sözünün mânâsı da budur. **(Kaâle evelev ci'tüke bişey'in mübînin)** (Ayet 30) Musâ «Eğer ben sana zâhir bir şey' getirirsem, tehdidi icra edebilir misin?» dedi. Firavni istiladan ve gâlebe etmekden men eden şey'i mebni; kalbin, ufk-i ruhide kendisiyle itlâf eylediği (telef eylediği, öldürdüğü) nefsi ve kuvâsını aciz bırakan, davasında sıdkına delâlet eden kuvâ-i akile-i nazariyesine «Hey'et-i nûruyeyi» ve kuvve-i akliye-yi ameliyesine «kuvvet-i kahriyeyi» ifade eden bürhan: Neyyir-i Arşî ve Nûr-i bârıkı kudsidir. Tâki mücadele zamanında kuvâ-i nazariyesi, düşmanı koparmakta ve mugalata (hasmı yanıltmak maksadı ile vaki olan muaraza) zamanında def'i hasımda itimad olunacak hikmet-i baliğa ile müteeyyid «kuvve-i kudsiye ve kuvâ-i akliye-i ameliyesi», kuvvetde gâlebe ve kudretle muaraza edeni âciz kılacak kudret-i kâmile ile müteeyyid «kuva-i melekiye» olmuşdur. İmdi zikr-i kalbi ile kuvve-i kudsiye asasını ilka eylediği vakit, galebe-i kuvaiyede ejderliği zâhir bir ejder olurdu. Sâdrı cebinde «melekiyet-i bedeniyi»

çıkardığı zamanda; «işrak-ı nuruyeti» ile, nazar edenleri hayretde bırakırdı. İmdi nefis firavnı ve onun kuvası hayretde kalınca ve kalbin, kendisini arz-ı bedenden çıkararak, fesad ve riyasetinin şerrini def ve tasallut ve istilasını men eylemesinden korkub; dâvây-ı şeytaniye ve nefsaniyeyi, kuvay-ı vehmiye ve tehayyüliye mahalleri olan «kasabalara» gönderdiler. Ve mugalata ve teşkik (şekke düşürmek) âletleri ile, vesveselerin ilkası (bırakılması, atılması) için, kuvây-ı vehmiye ve hayâliye sâhirlerini hizar ve sırrın Hazret-i kudse teveccühünde kuvây-ı nefsâniye ve bedeniye ve ruhaniyenin kaffesinin ictima'ları vakti olan «huzur vakti» cem' ve nefs-i emmare Firavnunun izzet ve kuvvetiyle galebe edeceklerini tevehhüm ve zan ve saltanatda kurbiyet ümmidiyle, tahayyülat ve vehmiyat iplerini ve kuruntu ve vesevese asâlarını ilka (attılar) eylediler. Derhal, tevhid kuvvetiyle «kuvây-ı kudsiye ejderhası» hepsini iptal eyledi. Ve hakikat nuru ile iftiralarını yuttu. Vehim ve hayal ve tahayyül sâhirleri, âletlerinin gayb olduğunu görünce; heman inkiyad ve Kalb Musâ'sı ile Akıl Hârûn'unun mutabaatında (tabi olma) yakin nuruyla Musa, ve Hârûnun Rablerine iman eylediler. Ve meâşi taleb ve lezzât-ı şehevâtı tahsil için beden arzında envâ-ı mekr ve hilelerle çalışmakdan, kalbe muvafakat ve nefse muhalefet cihetiyle riyaset ve saltanat ile kuva-yı bedeniye emlâkinde tasarruftan el ve ayakları kesilmiş olarak ve kahr ve siyaset ve riyâzâtla hareketlerinden men olunmuş ve nefs-i nebatiye dalları üzre asılmış ve Hakka teveccüh zamanında kalb ve sırrının menabiinde (her hangi bir şeyin husule geldiği, çıktığı yerler) tezvirat ve müfteriyat hataları nûr-i kudsi ile örtülmüş olduğu halde Rablerine dönmüş olarakdan bâki kaldılar.

(Ayet 52) **(Ve evhaynâ ilâ Musâ en esri bi'ibadî innekum müttebe'une)** Allahu Teâlâ hazretleri, Kalb Musâsına: «kuva-i nefsâniye» ve «hevasın sükûtu gecesinde» «kuvve-i ruhaniye-yi vahdaniyet hazretine yürünmesini» ve «madde-i heyûlâniye zikrinden geçirmesini vahy eyledi.» Nefis firavnini tebayi'i (tabiate mensub) âzâ kabzalarından askerini toplayıb, telvinatta kuvâ-i ruhaniyeyi riyaset ve memleketinin gitmesinden hazer edici, kalbin ve etbaının tasallut ve memleketini istilâsı ğayz ve kini ile dolu olduğu halde; «kuvâ-i ruhaniyenin» tâkibine düşünce ve muzaffer olmaya yaklaşınca karşılaştıkları zaman Hak'kın emri ile Kalb Musâsı kuvve-i kûdsiye asâsıyla «Bahri heyûlâniye» vurub, «Bahri heyûlâni hukuk ve huzûza infilâk eyledi. Musâ ile kavmi tecrid tarikiyle necât buldular. Musa ile ehli, mufarakat ile bahirden çıkıncaya ve nefis firavni ile kavminin tamamı ğark oluncaya kadar, düşmanlarını huzûzdan men ve hukuka icbar ile lezzat-ı nefsâniye cennetlerinden ve ezvak ve arzu kaynakların-

dan ve esbab-ı nefsaniye ve müdehhiratı (ithal eden, biriktiren) gözünden ve nefsin müştehiyatına meyl makamından ihrac eyledi.

(Ayet 69-70) (Vetlü **aleyhim nebe' İbrâhime, iz kaâle li ebîhi ve kavmihî mâ ta'büdûne**) Habibim! onlara «İbrahim'in haberini», İbrahim «babasına ve kavmine siz, neye ibadet ediyorsunuz? dediğini oku.» Bir şey'e muhabbet ile teveccüh ve ikbal ve mülâzemet eden kimse, o şeye ibadet edici olduğundan, o şeyle Rabbinden mahcûbtur. O şey onun kemaline mâni olmuştur. Bu kimse, «muvahhidin» düşmanıdır. Zirâ «muvahhid nazarında» Hak'dan ğayri yoktur. Ancak tevehhümde vardır. Böylece ğayrin ibadetine dâvet eden, sebeb olan şeytandır. İbâdet edene de ğâlib olan zâlim ve düşmandır. Muvahhidin şuhudunda Hakkın ğayri zarar ve faide vermez. Nefsile görüb işidemez. Çünkü muvahhid, her nefis üzere işlediği ile kaim olmak üzere Hakkı şuhûd eyler. Nitekim İbrahim aleyhisselâmın

(Ayet 78-79) (**Ellezî halakanî fehüve yehdîni. Vellezi hüve yut'ımunî ve yeskînî**) yâni; «Rab'bim, beni halk ve hidayet eyleyen, beni in'âm (nimetlendiren) eden, bana su veren, hastalandığım vakit beni şifalandıran zâttır», buyurduğu gibi; bütün ef'âlin elleri hazret-i esmasında olub, efâlin Hak'tan sâdir olduğunu görür. Binaenaleyh halk eden, hidâyet eden, it'âm eden, sâki olan, hastalatan, şifâ veren, öldüren, dirilten Allahu Teâlâ hazretleridir. (**Eynemâ küntüm ta'büdûne, min dûnillâhi, hel yensurûnekum ev yentaşırûne. Femâ lenâ min şafi'ıyne ve lâ sadikın hamîmin**) (**Ayet 91-92-100-101**) kavline kadar olan ayetler, bu mâ'nâyı takrir eyler. İmdi bu makam, fenâ makamı olub, bunun günahı, ancak bakiyenin vücûdu olunca; İbrahim aleyhisselâm, hal-i günahından korkup, hal-i günahını, zâti nuru ile örtmesini rica eyledi.

(Ayet 82) (**Vellezî etme'u en yağfireli hatiy'etî yevmeddini**) Yâni; kıyâmet-i kübrâda hatalarını mağfiret eylemesini, bakiyenin zuhûrundan dolayı mahrumiyet ile cezalandırmamasını taleb etti. Sonra (**Rabbi heblî hükmen ve elhıknî bissâlihîne**) (Ayet 83) kavlile, bekâ makamında Hak ile tahkiki istedi. Yâni, kendilerini âlemin salâhına ve halkın kemaline sebeb kıldığın kimselerden olmaklığım için bana hikmet ve hak ile hüküm bağışla. Ve beni, senin mahbubun kıl. Halkın ebeden beni, senin muhabbetinle sevib, âherin olanlarda benim için sıdık lisanı hasıl olsun. Zirâ melzum (başkası kendisine lâzım kılınmış) mekânında lâzımı zikir kabilinden bir şey'i seven kimse için mutlaka onu çok zikretmesi lâzımdır.

(Ayet 89) (**İllâ men etallahe bikalbin selîm**) Mal ve evlâdların faide vermeyib, ancak kalb-i selim ile Allah'a gelenlerin hâli faide

veren bir günde beni rüsva etme. Kalbin selâmeti iki şeyledir. Biri; «fıtratda istidadın noksanından selâmet», diğeri; «neş'ede sıfât-ı nefs hicâbından nezahettir.» Bu âyetlerde zikr olunmuş olan herbir nebinin, ruh veya kalb ile, kavminin, mürselleri tekzibi de kuvây-ı nefsâniyenin, kamillerin ahlâkıyla tehalluk ve ruhânilerin adabıyla te'dibi kabulden imtinaları ile te'vil olunmak mümkündür. Nebi'nin **(Elâ tetekuûn)** kavlinin mânâsı; «siz rezâilden içtinab etmez mi siniz? demektir.

(Ayet 106-107) **(Elâ tettekuûne. inni leküm resûlün eminün)** Ben, sizin için emniyetli bir resulum. Haktan telakki eylediğim hüküm ve meâni-yi yakîni yeyi, vehmiyat ve tahayyülat ile mahlût olmuyaraktan size eda ederim.

(Ayet 108) **(Fettekullahe)** Tecrid ve tezkiyede Allaha sakınınız **ve etıy'ûni)** tenevvür ve tahliyede bana itaat ediniz.

(Ayet 109) **(Ve mâ es'elüküm aleyhi min ecrin)** Risalet tebliği üzre sizin indinizdeki lezzat ve müdrikât-ı cüz'iyeden hiçbir ecir istemem. Zira ben, onlardan mustağniyim. **(İn ecriye illâ alâ rabbil'âlemîne)** (Ayet 109) Meani ve hükm-i külliyeyi ilka ve «envâr-ı lezâize-yi kudsiyeyi» işrak ile benim ecrim Rabbul âlemin üzerinedir.

(Ayet 210-211) **(Ve mâ tenezzelet bihişşeyâtînü. Ve mâ yenbeğî lehüm ve mâ yesteti'ûne)** Cenab-ı Nebi aleyhisselama şeytanlar inmedi-gelmedi ve gelmeye huzuruna girmeye lâyık değillerdir, ve kadir de olamazlar. Zira şeytanların tenezzülü, (inmesi) ancak habis, keyd ve mekir, gadr ve cebanet vesâir rezaletlerde münasebeti olan nefislerin, onların nuzullerine kabulleri, istidadı zemanındadır. Çünkü şeytanların müdrikâtı, vehmiyat ve hayaliyat kabilindendir. Her kim nefis sıfatlarından tecerrüd ve vehim ufkundan cenâb-ı kudse terakki eyler ve nefis, envâr-ı ruhiye ve şehb subbuhiye müsebbihi ile nûrlanırsa ve aklı; akl-ı faale ittisal ile işrak eyler ve âlem-i â'lâda mearif ve hakayıkı telakki eylerse; şeytanların ona tenezzül etmeleri ve mearif ve hakayıkı ve şerayi'i ve meani-yi külliyeyi ahz ve kabul etmeleri lâyık ve mümkün değildir. Şeytanlar, sema-i ruh cenâbından ve melekût-i âlâ kelâmını istimâdan mağzul (azl edilmiş, vazifeden çıkarılmış) dürler. Envar-ı kudsiye ve berahin-i (burhanlar, deliller) akliye ateşleri ile recm ve tard olunmuşlardır. Zirâ vehmin tavrı, sâdır makamından ve kalb ufkundan terakki ve sırra tecüvüz edemez. Halbuki ufk-ı âlâda olan ve «sümme-dena fetedellâ» makamında bulunan Nebinin haddine nasıl terakki edebilirler? Elbette edemezler.

(Ayet 213) **(Fela ted'u ma'allahi ilâhen âhere fetekûne minel mu'azzebîne)** Her ne kadar muvafakat ve murakabe ile nuzulleri mümteni' (imtina eden, geri duran) ise de **(Elkaşşeytânü fî ümniyyetihi)** (Hac Suresi, Ayet 52) buyurduğu vechiyle, ilka-yı şeytâtiyn ile muazzeb olmamaklığın için, nefsin zuhuru ile, gayrin vucudına iltifat etme, ve da'vette kesret ile vahdetden muhtecib olma. Zirâ herne kadar telâkki zamanında, şeytanların tenezzül ve musahabe ve i'va etmelerinden emin olunsa da inzârda (korkutmak) ve inzâr olunanların ukûl ve nufus mubalığına (haddi aşmasına) nuzûlunda şeyatinin ilkasından emin olunulamaz.

(Ayet 214) **(Ve enzir aşîretekel akrebîne)** Ve sen, sana en karib olan aşiretini, istidâtları, senin istidâdına karib (yakin) fıtrat hasebiyle halleri, senin haline münasib olanları inzar (korkut) eyle, korkut. Zirâ kabul, ancak nefisde bir nevi cinsiyet ve ruhda bir nevi yakınlık ile olur.

(Ayet 215) **(Vahfid cenâheke limenittebe'ake minelmü' minîne)** Ve mu'minlerden sana tâbi olanların hitabını fehm edib, makamlarından terakki ve suud etmeleri (yükselmeleri) için, onların mertebelerine nuzul eyle, onlara kanadını aç, yoksa sana tâbi olmaları mümkün olmaz.

(Ayet 216) **(Fein asevke fekul innî berîün mimmâ ta'melûn)** Eğer hicâbın tekâsüfünden ve pasın muhkemliğinden sana âsi olurlarsa, ef'âl-i İlâhide fenâ ve tevekkül ile, senin ve onların havi ve kuvvetlerinden beri ol. Sen de, onlar da Allahın dilemediği bir şey'e kadir olamazsınız. Hal şuki Allahın dilediğinden başka bir şey olmaz.

(Ayet 217) **(Vetevekkel alel'âzîzürrrahîm)** Ve ef'alinden fenâ ve tevekkülünde Hakkın mesadir-i (masdarlarnesne sadır olan yerler) ef'âlini, dilediği âsileri kendisiyle kahr ve mahcub ve imandan men eylediği, izzetinden ve hidayet ehlinden dilediğne onunla rahmet ve nurunu ifâza eylediği rahmetinden muşahede et. Çünkü Allahu Teâlâ Hazretleri kahr ve celâli ile mahcubları mahcûb, ve lütûf ve cemâli ile, hidâyet bulanlara hidâyet eder. **(İnneke lâ tehdi men ahbebte velâkinnallahe yehdi men yeşâ-ü)** (Kasas Suresi, Ayet 56) Senin için, işden hiçbir şey yoktur.

(Ayet 218) **(Ellezi yerâke kıyne tekuûmû)** Kıyâmet-i suğrâda; «neş'e-yi», kıyâmet-i vustâda «fıtrat», kıyamet-i kübrada: «istikamet zemanında vahdetle kaim olduğun zemanda» seni **(Ve tekallübeke fissâcidîne)** (Ayet 219) ve neş'e-yi ulâdan evvel sıfâtından Allah'da

fâni olan enbiya babalarının, asla bende ve Hakkın ef'al, sıfat ve zâtında, nefis, kalb ve ruh ile fâni olanların zümresinde ve etvârında, senin taklib ve intikalini gören, aziz ve rahim'e tevekkül eyle.

(Ayet 220) **(İnnehu hüvessemiul'alîmü)** Zirâ Allahu Teâlâ hazretleri, tahkik senin sözlerini işidici, bildiğin şey'i bilicidir. Binaenaleyh söylediğinin ve bildiğinin, şeytanın kelâmından ve ilkaatından olmadığını Allah Teâlâ bilir.

(Ayet 221) **(Hel ünebbi üküm alâ men tenezzelüşşeyâtînu)** Habibim! şeytanların kime nâzil olduklarını size haber vereyim mi? deyiver.

(Ayet 222) **(Tenezzelu alâ külli affâkin esîmin)** Onlar, herbir iftiracı günahkârlara nâzil olurlar. Bu âyet-i kerime **(Ve mâ yenbeğî lehüm ve mâ yestati'ûne)** (Ayet 211) âyetine takrirdir. Zirâ affâk (yalancı) ile esim (günahkâr) cinsiyet hasebiyle tenezzül ve ilkalarını iktiza eyleyen, münasebet sebebiyle şeytanlardan istimdat eden, kederli, sufli, habis, muzlim nefislerin levâzımındandır. Gerek mevzun (vezn edilmiş) (tartılmış) ve gerek gayr-i mevzun kıyaset-i şuuriye ve ekâzib-i bâtıladan olan muhayyelat ve müzahrefatı terkib eden şuara da bu cümledendir. Dalâlet sahibleri, onlara tâbi olub, tezvirat ve müfteriyatı ehaz (almak) ve kabul ederler. Mearif ve hakayık, âdâb ve mevâiz-i ahlâk ve fezâili ve insanlara faide verici ve talebde şevklerini tehyic (heyecana getirmek, hareketlendirmek) ve tezyid (ziyadeleştirici) edici şeyleri nazm edenler, bu hükümden müstesnadırlar. Onların hareketleri mezmum değil ve onlara tebiyyet de dalâlet değildir.

Allah alîmdir.

NEML SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Tâ, sîn, tilke âyâtülkkur'âni)** Yânî (Ta-sîn) de zikr olunan; asıl sıfât-ı nefisden taharet ve istidâdın noksandan selâmeti demek olan «sıfât-ı azîme» ki o sıfat, «akıl kur'anının» âyatıdır. O da cemi' kemâlâtı batınen câmi' olan «istidâd-ı hamdidir.» Kıyamet-i kübrada bu kemâlât fiile zâhir ve bâriz oldukta, o vakit «Furkan» olur.

(Ayet 2) **(Hüden ve büşrâ)** Kavli de (ta,sîn,mîm) de «Mîm»in makamına kaimdir. Zirâ Hakka hidâyet ve vusûl ile, beşaret «ancak kemâl-i ilmiden» sonra olurlar. Zirâ tekmil demek olan; «gayr-i hidâyet», kemâl demek olan; «ilmin» melzûmudur. Hidâyet ve tekmile «ilim ve kemâl» lâzımdır. Buna bianen, hidâyet ile ilimden iktifa hasıl olur. **(Hüden ve büşrâ)** (Ayet 2) Kelimeleri zikr olunduğu vechiyle, kendisiyle (Tâ,sîn,mîm) de zikr olunan sıfâta işaret olunmuş olan (Tilke) nin ma'mulleri ve ondan haldirler. Yâni, mü'minleri, ilm-i tevhide mukin olanları, hidâyet ve tebşir edici olduğun halde bu, sıfat-ı azime, Kur'ân ve kitab-ı mübinin âyatıdır.

(Ayet 3) **(Ellezîne yukîmûnessalâte)** O mü'minler huzur namazını ve murakabeyi ikame ederler. **(Ve yü'ttûnezzekâte)** (Ayet 3) Ve nefisleri sıfatı zekâtını verirler. Yâni, tecrid ve mücahede ile nefislerini temizlerler. **(Ve hüm bil'âhireti hüm yûkınûne)** (Ayet 3) Yâni, mükâşefe halinde; müşahede ve muayene makamını yakînen bilirler. Resûl ise; onları muayeneye, hidâyet ve füyûz-i azim ve Cennet-i ZÂT ile tebşir eder.

(Ayet 4) **(İnnellezîne lâ yü'minune bil'âhireti)** Nefislerinin kemâlâtı ve amelleri sureti ile tezyin sebebiyle mahcûb olanlardan âhirete imân etmiyen kimselerin **(Fehum ya'mehûne)** (Ayet 4) basiretleri, Hakkın sıfâtlarını idrâkten ve sıfât-ı Hak envârının tecelliyâtından kör olur. Yoksa, eğer basiretleri kör olmasa idi: «sıfat ve ef'âlleri ile mahcûb olmazlar ve sıfât ve ef'allerinden fâni olurlardı.»

(Ayet 5) **(Ülâkellezîne lehüm sûul' azâbi)** İşte bunlar, tecelliyât-ı sıfât lezzetinden mahrumiyet ve hicâb ateşleri ile azabın kötüsü kendilerine mahsus olan kimselerdir. **(Ve hüm fil'âhireti hümül' ahserûne)** (Ayet 5) Ve onlar kıyâmet-i kübrâda «keşf-i zât» makamında sıfât ve zâtları ile hicâblarının tekâsüfünden en çok ziyankâr olanlardır. Onların zât ve sıfât cennetlerinden ve bu cennetlerin lezzetlerinden nasibleri yoktur.

(Ayet 6) **(Ve inneke letülekkal kur'âne)** Ve Habibim! Muhakkak sen, akl-ı kur'aniyi (min ledün) Hazret-i ehadiye ile, arasında hicâb bulunmıyan sıfât-ı evvelde, ayn-ı cemi'vahdetde ehaz eylersin. Belki Nefs-i Muhammedî, kendisi «akl-ı kur'ânı istidâtlarının kâffesini, sâhibleri olan a'yân-ı sâbite-yi insaniyeye ifâza eden hicâb-ı akdesdir.» **(Hakîmin alîmin)** (Ayet 6) Hikmet-i bâliga-yı tâmme'yi ve ilm-i muhit-i şâmil'i sâhibi olan zât-ı ehâdiye hazretinden telakki eylersin.

(Ayet 7) **(İz kaâle Mûsâ li ehlihî)** Habibim! Hakkın ilimleri ve hikmetleri cümlesinden «Kalb Musâsının» kendi ehline, nefis ve he-

vas-ı zâhire ve bâtınasına; «sâbit olun, harekât ile vaktimi teşviş etmeyin» dediği vakti hatırla **(İnnî ânestü nârâ)** (Ayet 7) Muhakkak ben, basiret gözüyle «pek büyük bir ateş, akl-ı fâel ateşini gördüm. **(Seâtîküm minhâ bihaberin)** (Ayet 7) Ben size o ateşden «Allah yoluna müteallik bir ilim» getireceğim. Halbuki Musa, zevci «nefs-i hayvaniyeyi» ve kuva-yı behimiye koyunlarını otlatmakla Allah yolunu gayb etmiş bir halde idi. **(Ev âtîküm bişihâbin kabesin)** (Ayet 7) Yâhut, benim ateşe yaklaşmam ve ateş ile nurlanmam zamanında, size parıldayan bir nur şulesi getiririmki **(Le'alleküm tastalûne)** (Ayet 7) siz o ateşle bedene meyl, ve sükûn ve beden lezzâtının arzusu soğuğundan ısınmanız ve o ateşin hararetiyle cennetlerime hareket etmeniz ve muhabetimle «sâdır makamına» «seyr etmeniz me'muldür» dedi.

(Ayet 8) **(Felemmâ câehâ nûdiye en bûrike men fînnâri ve men havlehâ ve subhânallahi rabbil'âlemîne)** Musâ, nara (ateşe geldikte, narda (ateşde) olan kimse, yâni sıfât-ı İlâhiyenin tecelliyâtı ve kemâlât-ı hakikiyenin ve nubüvvetten mükâleme makamının vicdani ile nara (ateşe) vâsıl olan «kalb Musası», mubarek mükâşefe nurları, ulum ve hikem sırları, teeyyidat-ı kudsiye ahval-ı sırrıye ve zevkiye ile narın civarında bulunan «kuvay-ı ruhaniye ve melâike-yi semâviyede mübarek ve çok hayırlı oldular. «Ve nekayıs ve meayibden ve gavaşi-yi cesedaniye ve sıfat-ı nefsaniyeden tecerrüdün ile Allahın zâtını tenzih eyle diye nida olundu.

(Ayet 9) **(Yâ Musâ innehû enallahül'azîzülhakîm)** Ey Musâ! Muhakkak kendisinde fenâ ile, senin nefsini ve her şey'i kahr eyliyen kuvvet ve izzet sahibi ve sana hikmeti talim ve hikmet ile seni mükâleme makamına hidâyet eyliyen «hikmet sâhibi Allah ben'im.»

(Ayet 10) **(Ve elkı asâke)** Ve şua-ı kudsi ile itlâf etmiş olan nefs-i kudsiyenin asâsını yere bırak. Yâni, riyâzât ile zabt etmekten, halef olmak üzre onu irsal eyle ve hareketten men etme. Çünkü o, nurlanmışdır. **(Felemmâ reâhâ tehtezzü ke'ennehâ cânnün vellâ müdbiren ve lem yuakkıb)** (Ayet 10) Musâ, asâyı, yâni nefs-i kudsiyesini, güya zuhûr sebebiyle gâlib olan bir yılan gibi izdirab ve hareket eder görünce, nefsin zuhûru korkusuna arka çevirdiği halde, Hak cânibi'ne teveccüh eyledi ve bâkiyenin tedarikiyle müşteğil kalarak rücû' etmedi. **(Yâ Mûsâ lâ tehaf)** (Ayet 10) Ey Musa! nefsin istilasından ve hicabın zuhurundan korkma, zirâ nefis; «irade ile mevtından» (yerleşib oturulan mahal vatan) ve «riyazatla fenâsından sonra hayat bulduğu vakit» eğer nefsiyle mustakil olur ve bir işde istibdat gösterirse, bu istiklâli hicâb ve ibtilâ olur. Ve eğer benim emrimle ha-

reket edüb hevâsıyla değil, «ruh ve muhabbet-i hakkani» nûruyla hayat bulursa o vakit hicab olmaz. **(İnnî lâ yehâfü ledeyyelmürselûn)** (Ayet 10) Muhakkak benim indimde fenâdan sonra, bekâ ile irsal (gönderilmek) ve nefislerini benim hayatım ile ihya etmiş olduğum mürseller korkmazlar.

(Ayet 11) **(İllâ men zaleme)** Ancak; «bekânın istihkâmı» (dayanıklığı) ve «istikâmet vaktinden evvel» nefis ile zuhûr etmek sûretiyle zulûm edenler müstesnadır ki bu keyfiyet; halinin günahi olduğundan ibtilâ (düşkünlük, ibtilâ olma) olunmaktan korkub, istiğfar ile bundan tövbe vâcib olur. **(Sümme beddele hüsnen ba'de sûin feinnî ğafûrür rahîm)** (Ayet 11) Nefsin sıfâtlarından herhangi bir sıfâtın zuhûrundan sonra, şerrinden Cenâb-ı Hakka iltica (sığınma) ve sıfâtı kökünden söküp koparmak sûretiyle tedarik ile iyiliğe tebdil edenlere muhakkak ben, «nefsin zulmetini setr edici, nefsin zâhir olmuş olduğu sıfatını kendi sıfatımla örtdükden sonra rahmet ediciyim.»

(Ayet 12) **(Ve edhıl yedeke fî ceybike)** Ve sen, elini yâni âkıle-i ameliyeni cebine, yâni; göğüs hizasında sol koltuğunun altında, kalbe muttasıl olduğu halde, nefis libasının (elbisesinin) altına koy. **(Tahrüc beydâe min ğayri sû'in)** (Ayet 12) Nefsin sıfâtlarından bir sıfâtla zuhûr ve telvin fenalığı olmaksızın elin, kudret sâhibi ve nûr ile tenevvür etmekle «nurânî» olduğu halde çıkar. **(Fî tis'î âyâtin)** (Ayet 12) Yâni; birisi kalbin hayatı ile hayat bulmuş, diğeri kalbin nûruyla nurlanmış olan nefs-i kudsiye ve âkıley-i amliye âyetlerini, dokuz âyet cümlesinden götür. Dokuz âyetten ikisi bunlar, bakileri de mütekellimin kavlinde; kudema-yı sa'bia ile işaret olunmuş olan yedi ayetdir ki onlar da Hak Teâlânın, kendileriyle kalbe tecelli etmiş olduğu ve Hakkın sıfâtı makamına kaim olduğu «hayat, kudret, ilim, irade semi', basar, kelâm»dan ibaret «Sıfat-ı İlâhiyedir.» **(İlâ fir'avne ve kavmihî)** (Ayet 12) Eneiyetle mahcub ve fenalıkla emr eden «nefis Fir'avrunu vâdinin kuvasına götür ve nefis fir'avni nerede bulunursa, her ne vakit ne sıfâtla hangi mazharda teferrüatıyla zâhir olursa; bu sıfâtlarla ona git. **(İnnehüm kânû kavmen fâsikîne)** (Ayet 12) Zirâ onlar, hevâ ve arzuları diniyle. Hakkın din ve taatinden hariç, kendi zuhûrları ile tevhidi münkir (inkâr eden) olmuşlardır.

(Ayet 13) **(Felemmâ câethüm âyâtünâ mübsıraten)** Vaktaki âyatımız onlara parlak ve nûrânî olarak gelince; bu âyetlerden mütehayyir olurlar.

(Ayet 14) **(Ve cehadû bihâ)** Ve nefislerinin sıfâtıyla zuhûr ve muhalefetleri sebebiyle âyetleri inkâr ederler. **(Vesteykanet**

vas-ı zâhire ve bâtınasına; «sâbit olun, harekât ile vaktimi teşviş etmeyin» dediği vakti hatırla **(İnni ânestü nârâ)** (Ayet 7) Muhakkak ben, basiret gözüyle «pek büyük bir ateş, akl-ı fâel ateşini gördüm. **(Seâtîküm minhâ bihaberin)** (Ayet 7) Ben size o ateşden «Allah yoluna müteallik bir ilim» getireceğim. Halbuki Musa, zevci «nefs-i hayvaniyeyi» ve kuva-yı behimiye koyunlarını otlatmakla Allah yolunu gayb etmiş bir halde idi. **(Ev âtîküm bişihâbin kabesin)** (Ayet 7) Yâhut, benim ateşe yaklaşmam ve ateş ile nurlanmam zamanında, size parıldayan bir nur şulesi getiririmki **(Le'alleküm tastalûne)** (Ayet 7) siz o ateşle bedene meyl, ve sükûn ve beden lezzâtının arzusu soğuğundan ısınmanız ve o ateşin hararetiyle cennetlerime hareket etmeniz ve muhabetimle «sâdır makamına» «seyr etmeniz me'muldür» dedi.

(Ayet 8) **(Felemmâ câehâ nûdiye en bûrike men fînnâri ve men havlehâ ve subhânallahi rabbil'âlemîne)** Musâ, nara (ateşe geldikte, narda (ateşde) olan kimse, yâni sıfât-ı İlâhiyenin tecelliyâtı ve kemâlât-ı hakikiyenin ve nubüvvetten mükâleme makamının vicdani ile nara (ateşe) vâsıl olan «kalb Musası», mubarek mükâşefe nurları, ulum ve hikem sırları, teeyyidat-ı kudsiye ahval-ı sırrıye ve zevkiye ile narın civarında bulunan «kuvay-ı ruhaniye ve melâike-yi semâviyede mübarek ve çok hayırlı oldular. «Ve nekayıs ve meayibden ve gavaşi-yi cesedaniye ve sıfat-ı nefsaniyeden tecerrüdün ile Allahın zâtını tenzih eyle diye nida olundu.

(Ayet 9) **(Yâ Musâ innehû enallahül'azizülhakîm)** Ey Musâ! Muhakkak kendisinde fenâ ile, senin nefsini ve her şey'i kahr eyliyen kuvvet ve izzet sahibi ve sana hikmeti talim ve hikmet ile seni mükâleme makamına hidâyet eyliyen «hikmet sâhibi Allah ben'im.»

(Ayet 10) **(Ve elkı asâke)** Ve şua-ı kudsi ile itlâf etmiş olan nefs-i kudsiyenin asâsını yere bırak. Yâni, riyâzât ile zabt etmekten, halef olmak üzre onu irsal eyle ve hareketten men etme. Çünkü o, nurlanmışdır. **(Felemmâ reâhâ tehtezzü ke'ennehâ cânnün vellâ müdbiren ve lem yuakkıb)** (Ayet 10) Musâ, asâyı, yâni nefs-i kudsiyesini, güya zuhûr sebebiyle gâlib olan bir yılan gibi izdirab ve hareket eder görünce, nefsin zuhûru korkusuna arka çevirdiği halde, Hak cânibi'ne teveccüh eyledi ve bâkiyenin tedarikiyle müşteğil kalarak rücû' etmedi. **(Yâ Mûsâ lâ tehaf)** (Ayet 10) Ey Musa! nefsin istilasından ve hicabın zuhurundan korkma, zirâ nefis; «irade ile mevtından» (yerleşib oturulan mahal vatan) ve «riyazatla fenâsından sonra hayat bulduğu vakit» eğer nefsiyle mustakil olur ve bir işde istibdat gösterirse, bu istiklâli hicâb ve ibtilâ olur. Ve eğer benim emrimle ha-

reket edüb hevâsıyla değil, «ruh ve muhabbet-i hakkanî» nûruyla hayat bulursa o vakit hicab olmaz. **(İnnî lâ yehâfü ledeyyelmürselûn)** (Ayet 10) Muhakkak benim indimde fenâdan sonra, bekâ ile irsal (gönderilmek) ve nefislerini benim hayatım ile ihya etmiş olduğum mürseller korkmazlar.

(Ayet 11) **(İllâ men zaleme)** Ancak; «bekânın istihkâmı» (dayanıklığı) ve «istikâmet vaktinden evvel» nefis ile zuhûr etmek sûretiyle zulûm edenler müstesnadır ki bu keyfiyet; halinin günahi olduğundan ibtilâ (düşkünlük, ibtilâ olma) olunmaktan korkub, istiğfar ile bundan tövbe vâcib olur. **(Sümme beddele hüsnen ba'de sûin feinnî ğafûrûr rahîm)** (Ayet 11) Nefsin sıfâtlarından herhangi bir sıfâtın zuhûrundan sonra, şerrinden Cenâb-ı Hakka iltica (sığınma) ve sıfâtı kökünden söküp koparmak sûretiyle tedarik ile iyiliğe tebdil edenlere muhakkak ben, «nefsin zulmetini setr edici, nefsin zâhir olmuş olduğu sıfatını kendi sıfatımla örtdükden sonra rahmet ediciyim.»

(Ayet 12) **(Ve edhıl yedeke fî ceybike)** Ve sen, elini yâni âkıle-i ameliyeni cebine, yâni; göğüs hizasında sol koltuğunun altında, kalbe muttasıl olduğu halde, nefis libasının (elbisesinin) altına koy. **(Tahrüc beydâe min ğayri sû'in)** (Ayet 12) Nefsin sıfâtlarından bir sıfâtla zuhûr ve telvin fenalığı olmaksızın elin, kudret sâhibi ve nûr ile tenevvür etmekle «nurânî» olduğu halde çıkar. **(Fî tis'î âyâtin)** (Ayet 12) Yâni; birisi kalbin hayatı ile hayat bulmuş, diğeri kalbin nûruyla nurlanmış olan nefs-i kudsiye ve âkıley-i amliye âyetlerini, dokuz âyet cümlesinden götür. Dokuz âyetten ikisi bunlar, bakileri de mütekellimîn kavlinde; kudema-yı sa'bia ile işaret olunmuş olan yedi ayetdir ki onlar da Hak Teâlânın, kendileriyle kalbe tecelli etmiş olduğu ve Hakkın sıfâtı makamına kaim olduğu «hayat, kudret, ilim, irade semi', basar, kelâm»dan ibaret «Sıfat-ı İlâhiyedir.» **(İlâ fir'avne ve kavmihî)** (Ayet 12) Eneiyetle mahcub ve fenalıkla emr eden «nefis Fir'avrunu vâdinin kuvasına götür ve nefis fir'avni nerede bulunursa, her ne vakit ne sıfâtla hangi mazharda teferrüatıyla zâhir olursa; bu sıfâtlarla ona git. **(İnnehüm kânû kavmen fâsikîne)** (Ayet 12) Zirâ onlar, hevâ ve arzuları diniyle. Hakkın din ve taatinden hariç, kendi zuhûrları ile tevhidi münkir (inkâr eden) olmuşlardır.

(Ayet 13) **(Felemmâ câethüm âyâtünâ mübsıraten)** Vaktaki âyatımız onlara parlak ve nûrânî olarak gelince; bu âyetlerden mütehayyir olurlar.

(Ayet 14) **(Ve cehadû bihâ)** Ve nefislerinin sıfâtıyla zuhûr ve muhalefetleri sebebiyle âyetleri inkâr ederler. **(Vesteykanethâ enfü-**

sühüm zulmen ve ulüvven) (Ayet 14) Her nekadar ilim ve akıl tarıkından o âyetlere yakin hasıl ettilerse de, nefislerinin teferruu (dallanması) ve istilâya alışıklığından ve adil melekeleri olmadığından, zulmen âyetleri inkâr ettiler. **(Fanzur keyfe kâne âkıbetül müfsidîne)** (Ayet 14) «Beden arzını da» tuğyan ile ifsad ettiklerinden, müfsid olanların akıbetleri nasıl «katran denizinden gark olmak» olduğunu görür.

(Ayet 15) **(Ve lekad âteynâ dâvûde ve süleymâne ilmâ)** Muhakkak biz Dâvûd-ı ruh ve Süleyman-ı kalbe ilim verdik ve ikisi de umum Sıfât-ı Rabbani ile muttasıf oldular. İşte Dâvûd ile Süleyman **(Elhamdülillâhillezî faddalenâ alâ kesîrin min ibâdihilmü'minîne)** (Ayet 15) yâni, hamd ve sena: «bizi mü'min kullarından çoğunun üzerine tafdil eyliyen Allaha mahsusdur», dedikleri budur.

(Ayet 16) **(Ve verise süleymânü Dûvûde)** Ve Süleyman-ı kalb, ruh Dûvûd'unun mülküne siyasetle ve nübüvvetine de hidâyet ile vâris oldu. **(Ve kaâle yâ eyyühennâsü ullimnâ mantıkattayrı ve ûtînâ min külli şey'in)** (Ayet 16) Ve kuvây-ı bedeniye rubası (elbisesi) vaktinde nida eyleme. Bize koyun, yâni: kuvâ-yı ruhaniye dili öğretildi ve müdrikât-ı külliye ve cüz'iyeden ve kemalât-ı kesbiye ve atâiyeden her şey' verildi» dedi. **(İnne hâza lehüvel fadlül mübîne)** (Ayet 16) Muhakkak bu kemâl; «sahibini gayr üzerine tercih ettiren, zâhir bir kemâldir.»

(Ayet 17) **(Ve huşire li süleymâne cünûdühü minel cinni vel'insi vettayri)** Süleymanın; «mu'tedil» «mizac-ı Refreti» üzre kurulmuş «sâdır kürsüsinde» oturarak «heva rüzgârını teshir ve akl-ı ameli hükmü ile mezkûr rüzgârı kuvâ üzerine tasallut etmesiyle, Süleymanın etrafına kuvâ-yı vehmiye ve hayaliye» ve bunların devâyisi (daiyenin cem-i, bir şeye kalben şiddetle meyl göstermesine sebeb olan mânevî halet) cinlerinden ve havâss-ı zâhire insanlarından ve kuvâ-yı ruhâniye kuşlarından mürekkeb olan askerleri toplandı. **(Fehüm yûze'ûne)** (Ayet 17) Bu asker ve kuvvetlerin hepsi, rey'-i akli muktezâsı üzre durdurulub, evvel olanları, âhir olanları üzerine habs olunurlardı. Ba'zısı ifrad ile tekaddüm, ba'zısı da tefrid ile teahhür etmezdi.

(Ayet 18) **(Hattâ izâ atev alâ vadinnemli)** Tâki çirkin melekelerin kat'ı ve hikmet-i ilmiye tariki üzre yürüdükleri esnada, mal ve esbabın cem'i hususundaki hırs karıncalarının deresine geldikleri zaman; **(Kaâlet nemletün)** (Ayet 18) hırs devâisinin padişahı ve şiddet-i hırs melekesi olan tabiatına muhalefet ve muktezâsı olan sür'at-ı seyrinden men etmekle, kuvve-i âkile tarafından ayağı kırılmış

olub, topal kaldığı rivayet olunan «hırs karıncası» **(Yâ eyyühen nemlüd hulû mesâkineküm lâ yahti menneküm süleymânü ve cünûdühü ve hüm lâ yeş'ûrûne)** (Ayet 18) Ey hasrı kabil olmıyan devâ-i hırsıye yuvalarınıza ve karargâhlarınıza girib saklanınız ki kalb ve kuvâ-yı ruhaniye sizi imate (yoketme) ve ifnâ ile kırmasın. İşte bu seyr: ahlâkın ta'dile ve melekât-ı fâzilenin iktisabı tarıkıyle hikmete mensub olan seyrdir. Yoksa, sıfat tecelliyâtı ile, fenâda ne büyük karıncanın ve ne de küçüklerinin ayni ve eseri kalmaz.

(Ayet 19) **(Fetebessem dâhikan min kavlihâ)** Süleyman, karıncanın sözünden güldü. Yâni, melakât-ı reddiyenin zevâli ve melakât-ı fâzilenin husûlu ile müjdelendi, sevindi. **(Ve kaâle rabbi evzı'ni en eşkure ni'metekelleti en'amte aleyye ve alâ vâlideyye)** (Ayet 19) Kavlile kendi nefsinin efâl ve sıfâtından fenâ ve Hakkın ef'âl ve sıfâtıyla ittisaf sebebiyle, kendisine verilen şu ni'metin şükrine tevfik olunmayı ve vâlidinine, yani: ruh ile nefse birincisinin: «kemâli ve tenevvürü ve ikincisinin: «kabul ve tesiri» ile verilen ni'metin şükrüne tevfik olunmayı **(Ve en a'mele salihan terdâhü)** (Ayet 19) ve sıfât tecelliyâtının hukukuyla ve nur-i zâtına ibâdet-i kalbiye ile kıyamda istikamet ile razı olduğun salih ameli istemeyi Rabbinden taleb eyledi. **(Ve edhilnî birahmetike fî ibadikessâlihine)** (Ayet 19) Ve «zâtının kemali ile beni, halkın kemâline ve âlemin salâhına sebeb olan, kâmiller zümresine idhal eyle» dedi.

(Ayet 20) **(Ve tefek kadettayre fekaâle mâliye lâ erel hüdhüde)** Süleyman kuvây-ı ruhaniye kuşlarını araşdırınca, kuva-yi mezkûre (Hüdhüd) ünü bulamayub, (Hüdhüd)ü neden göremiyorum, yoksa Hüdhüd gaib olanlardan mı oldu? Zirâ kuvve-yi müfekkire vehmin itaatinde olduğu vakit, mütehayyile olur. O halde müfekkire gaib, belki ma'dumdur (yoktur). O kuvvet ancak muti' olduğu vakit müfekkire olabilir.

(Ayet 21) **(Leü' azzibennehû azâben şedîden)** Kuvvetli bir riyâzât ve onun vehme itaatinden men' ve âkileye itaat ettirilmesi sebebiyle ona şiddetli bir âzab ederim. **(Evleezbehannehû)** (Ayet 21) Yâhud, imate (öldürmek-öldürülmek) ile onu zebh (boğazlayub kesici) eylerim. **(Ev leye'tiyennî bisultânin mübînin)** (Ayet 21) Yâhutki «zâtının nûruyeti ve cevherinin safası sebebiyle akla müti olarak, hareketinde bana aşikâre sohbet getirir» dedi.

(Ayet 22) **(Femekese ğayre baa'ıydin)** Yâni, kuvve-i müfekkire Hüdhüdü, kudsiyeti dolayısıyle uzun zaman riyâzâta ve tahareti dolayısıyle imateye muhtac olmayub, az bir zaman içinde zâhir ve delil ile ric'at (geri dönerek) ederek en doğru tarik üzre kıyasların ter-

kibine, alışmakla **(Fekaâle ehattü bimâ lem tühit bihî)** (Ayet 22) Medine-i beden ahvalinden senin ihata etmediğin cüz'iyatı idrâk ve onları külliyat ile terkîb ahvalini ben ihata etdim. Çünkü kalb; zâtı ile ancak «külliyatı idrak eder.» Kıyas terkibinde ve re'yin istinad ve istihracında; ancak «fikir ile külliyatı cüz'iyata zam edebilir. Fikirsiz, «külliyatı cüz'iyata zam edemez.» Fikir vasıtasıyla iki âlemin ahvalini ihata ve dareynin hayretini cemi' eyler. **(Ve ci'tüke min sebe'in bi nebein yakînin)** (Ayet 22) Ve «sana, cesed medinesinden his ile müşâhede olunan ayânî bir haber getirdim» dedi.

(Ayet 23) **(İnnî ve cedtümre'aten temlikühüm veütiyet)** Ben, onlara icra-yı hüküm ve hükümet eyleyen bir kadın buldum ki, o da; ıstılâh kavminde «nefis tesmiye olunan ruh-i hayvaniyedir.» **(Ve ûtiyet min külli şey'in)** (Ayet 23) Ve kendisine; «bedeni tedbir ve tam mânâsıyla tasrif edeceği bütün esbâb verilmişdir.» **(Ve lehâ arşün azîmün)** (Ayet 23) Ve o kadının büyük bir Arşı da vardır ki o da: «irtifaı hey'etile dayanmış olduğu mizac-ı mutedilden ibaret besait-i unsuriye tabayiinden olan tabiat-ı bedeniyedir.» Yahut, Sebâ medinesi: «âlem-i cismanî ile», Arş da: «beden ile te'vil» olunur.

(Ayet 24) **(Ve cedtühâ ve kavmehâ yescüdûne lişşemsi min dûnillâhi)** Ben, o kadın ve kavmini; «ruhun hükmüne inkiyad» ve «tevhid dizisinde dizilmekle Hakkın emir ve tâatini iz'an (boyun eğme) etmedikleri halde», Hakdan mahcûb olan «akl-ı maaş güneşine» inkıyad ve onun «hükmünü iz'an» etmekle secde ederler buldum. **(Ve zeyyene lehümüşşeytânü a'mâlehum)** (Ayet 24) Ve vehim şeytanı onlara şehevat ve lezzet-i bedeniye ve kemâlât-ı cismâniye tahsili işlerini tezvin ederek, **(Fesaddehüm anissebîli)** (Ayet 24) onları Hak yolundan ve adâletle fazilet yoluna gitmekden men etmiştir. **(Fehüm lâ yehtedûne)** (Ayet 24) Onlar, tevhide ve Sırat-ı müstakime hidâyet bulamazlar.

(Ayet 25) **(ellâ yescüdû lillâhi)** Yâni, kemalâtlarını ihraç etmek hususunda akla inkiyad ve iz'an etmedikleri için, her ikisi de itmamları olacağı için Hak yolundan men eylemişdir. **(Ellezî yuhricülhab'e)** (Ayet 25) Arz-ı cisim ile semâvât-ı ervahda gizlenmiş olan kemâlât-ı mümküneyi ihrac eden **(Ve ya'lemu mâ tuhfûne ve mâ tu'linûn)** (Ayet 25) ve istidâtlarındaki kemâlâtın akla hurucunu hâcib (perdeli kapucu-gözdeki kaş) ve mâni' olan amellerle, kendilerinde bilkuvve mevcûd olan, gizlenilen kemâlâtı ve izhar ettikleri hey'et-i muzlime ve ahlâk-ı seyyieyi bilen Allahu Teâlâya secde etmedikleri için, herikisi de itmamları olacağından Hak yolundan men eylemişdir.

(Ayet 26) **(Allahü lâ ilâhe illâ hüve)** Hüviyetden gayri bir mabudun vucudu yoktur. Bu sebebden ibâdet ve inkiyâd ancak hüviyete câiz olabilir. **(Rabbül'arşil' azîmi)** (Ayet 26) Allahu Teâlâ, herşey'i muhit olan Arş-ı azîmin Rabbidir. Azamet-i İlâhiye yanında «nefis Belkisinin arşı» ne kadar küçük kalır. Binaenaleyh, arşın muhabbeti ile, Hakkın taatından mahcûb olub da Allaha itâat etmemesi nasıl olabilir?

(Ayet 27) **(Kaâle senanzuru esadakte)** Süleyman: «Ey hüdhüd! senin tarik-i akli ile onların hallerini ihata ve onları dalâlete nisbet etmekte sâdık mı, **(Em künte minel kâzibîne)** (Ayet 27) yâhut vehme muvafakat ve fâsid tahayyülatın terkibi sebebiyle kâziblerden mi olduğuna bakacağız» dedi.

(Ayet 28) **(İzheb bikitâbî hâzâ)** Bu benim kitabımı, yâni hikmet-i ameliye ve Şeriat-i İlâhiyeyi götür. **(Fe'elkih ileyhim sümme tevelle anhüm fanzur mâ zâ yerci'üne)** (Ayet 28) Kitabı onlara ilka edib, sonra geriye dön ve tâat ve inkıyâdı kabul mu veyahut imtina mı edeceklerine dikkat eyle.

(Ayet 29) **(Kaâlet yâ eyyühel meleû innî ulkiye ileyye kitâbün kerîmün)** Nefis Belkıs'ı: «Ey kavmim, bana mükerrem bir kitab ilka olundu.»

(Ayet 30) **(İnnehü min Süleymâne)** Fikir vasıtasıyla kalbden nefse sâdır olduğu için muhakkak «O kitab» kalb Süleymanındandır. Ve o kitabın mezmunu (mânâsı-kavramı-nüktesi) **(Ve innehu bismillâhirrahmânirrahîm)** (Ayet 30) muhakkak istidâdın ve nefisde olan kemâlin, akla ihracına sebeb olan âlâtın ve ahlâk ve sıfatdan kendisine münasib olan; kemâlin ifâzası ile mevsuf olan «Zâtullahın ismine» mulabestir. (Ülfetlidir-münasibdir-mukarindir).

(Ayet 31) **(Ella ta'lû aleyye ve'tûnî müslimîne)** Ve «siz bana galebe ve istilâ etmeyiniz ve bana teslim ve münkad olduğunuz halde geliniz demektir» dedi.

(Ayet 32) **(Kaâle yâ eyyühel meleû eftûnî fî emrî mâ küntü kaâtı'aten emren hattâ teşhedûni)** Belkis: «Ey kavmim! siz bana, bu işimde rey ve cevab verin. Siz şâhid olmayınca, ben hiç bir işi kestirici değilim» dedi.

(Ayet 33) **(Kaâlu nahnü ûlû kuvvetin ve ûlû ba'sin şedîdin vel'emrü ileyki fenzurî mâ zâ te'mürîne)** Kavmi: «Biz şiddetli kuvvet ve şecaat sahibiyiz, emir senindir. Her ne emredersen sen bilirsin» dediler.

(Ayet 34) **(Kaâlet innelmülûke izâ dehalû karyeten efsedûhâ ve ce'alû e'izzete ehlihâ ezilleten)** (Belkis: «Muhakkakdır ki sultanlar bir memlekete kahren girdikleri vakit mutlaka o memleketi bozar ve ahalisinin aziz olanlarını zelil kılarlar.» **(Ve kezâlike yef'alûne)** (Ayet 34) «Bu müsellem (herkesce doğruluğu bilinen) bir keyfiyettir. Bunlar da galib gelirlerse, bize böyle yâparlar» dedi. Belkisin bu sözü; «nefsin kabiliyetine ve cevherinin necabetine» ve her ne kadar kuvâsının müşavere ve müzahiri (yardım etmesi) olmaksızın Süleymân'ın emrini kabul etmesi mümkün değilse de yine şevket ve istilâ hey'eti ile görür ve istilâ eylemek hususunda «kuvasına muhalefet eylediğine işarettir.» Karyenin ifsadı, yanıltılması ve ahalisinin azizlerini zelil kılması: «Süleyman'ın, kuvayı huzuz ve lezzetinden men'ine ve riyazatlarla kuvvaya galib ve mes'ulu olan şeyleri kökünden koparmasına işarettir.»

(Ayet 35) **(Ve innî mürsiletün ileyhim bihediyyetin fenâzıratün bima yerci'ulmürselûne)** Ve muhakkak ben, onlara mevadd-ı heyûlâniyenin, hevacis, (kuruntu) devai (şiddetli arzu) ve bevais elleri (sebeb olan-icâbettiren) üzerinde tezyin ve te'vili sûretiyle; müdrikât-ı hissiye, şehevât-ı nefsiye, lezzât-ı vehmiye ve hayâliye mallarından hediyeler gönderici ve mürsellerin ne ile rücû edeceklerini, bu hediyeleri kabul ederek yumuşayıb da nefse meyil mi edeceğini, yâhut hediyeleri red ile Hakka meyilde selâbet mi göstereceğini gözeteceğim» dedi.

(Ayet 36) **(Felemmâ câe süleymâne kale etimüddûneni bimâlin)** Elçiler Süleyman'a gelince, Süleyman: «Bana mal ile imdad ve ziyade mi ediyorsunuz?» **(Femâ âtâniyallahü hayrün mimmâ âtâküm)** (Ayet 36) «Allah'ın bana vermiş olduğu maârif-i yakiniye, hakayık-ı kudsiye, lezzât-ı akliye, müşahedât-ı nûriye», size verdiği «müzahrafât-ı hissiye ve hayaliye ve vehmiyeden daha hayırlıdır.» **(Bel entüm bihediyyetiküm tefrehûne)** (Ayet 36) «Belki hediyelerinizle sizler ferahlanırsınız, biz değil, bizim ferahımız; ancak Allah'ın indinden olan şeylerledir, zikr olunan şeylerle değildir» dedi.

(Ayet 37) **(İrci' ileyhim)** Te'vil ile, hediyeleri arz eyleyen: «mütehayyile (hayal kuran-hayale alan) elçisine» hitabdır ki «sen, onlara dön.» **(Felene'tiyennehüm bicünûdin)** (Ayet 37) «Ve elbette biz, onlara kuvây-ı ruhâniyeden, Envâr-ı İlâhiye imdadından öyle bir askerlerle geleceğiz ki, onların bu askere karşı takatleri yoktur.» **(Ve lenuhricennehüm minhâ ezilleten ve hüm sâgirûne)** (Ayet 37) «Ve kahr ve istilâ ile kökünden sökûb koparmakla zelil oldukları halde onları memleketden çıkaracağız. Onların asli vatanlarındaki merte-

beleri deni (alçak-düşük) olub, âdâb ile tenevvür olunmaları dolayısıyle, onlar tab'an ve rütbeten zelil kimselerdir» dedi.

(Ayet 38) **(Kaâle yâ eyyühel meleû eyyüküm ye'tînî bi'arşihâ kable en ye'tûnî müslimîne)** Süleyman; «Ey kavim! sizin hanginiz, onlar müslim oldukları halde, bana gelmeden evvel Belkısın Arşını bana getirebilir? dedi. Yâni, nefis ve kuvasının ahlâk ve tâat ile takribinden (yaklaşdırılmasından) evvel demektir. Zira kuva-i tabiiyyenin a'mal ve âdâb ile teshiri (itaat ve inkiyad ettirmesi-elde edilmesi) nefs-i hayvaniye ve kuvasının, ahlâk ve melekât ile teshirinden daha sehil (âsân-kolay) ve daha karibdir. (yakındır) **(Kaâle ifrîtün minel cinni en âtîke bihî kable en tekuûme min | makaâmike)** (Ayet 39) Cinden olan bir İfrit; «sen makamından kaim (kalkmadan) olmadan ben o Arşı sana getiririm» dedi. İfrit: «vehimden» ibarettir. Vehim; kuva-yı tabiiyyeyi havf ve recâ ile teshir ve devâ-ı vehmiyeye muvafık ümidlerle, amellere sevk eyler. Yâni, sen «sadır makamında» olduğun zamanda, sır makamına terakki etmeden getiririm» dedi. Kalb, sır makamına terakki eylediği vakit ise; vehim, hidayet olunmakla, fiilinden münazil (azledilmiş-uzaklaşdırılmış olan) oluverir.

(Ayet 40) **(Kaâllezî îndehû ilmün minel kitâbi ene âtîke bihî kable en yertedde ileyke tarfüke)** Kendisinde, kitabdan bir parça ilim olan kimse; «nazarın zâtına ve zâtına lâyık olan hakayıkı ve maârif-i külliye ve müşahedât-ı hakkıye-yi ayniyeyi idrâk için, Âlem-i kudsi'deki âlemine terakkiye rücû etmeden evvel, ben, onu sana getiririm» dedi. Bu kimse; kendisinde Levh-i mahfuz kitabından «hikmet-i ilmiye ve şeriat ilmi bulunan» ve «kemâl ve şerefin ve zikir-i cemilin ve kerametin husulünü sevdirmekle kuva-yı tabiiyyeyi teshir ve tâât üzre tekarrüb ve tahrik eden akl-ı amelîdir ki, kemâl-i ameli, kemal-i zevki, ve keşfiye mukaddemdir. **(Felemmâ raâhü mustekırren îndehû)** (Ayet 40) Vaktaki kalb Süleyman'ı, arşı, yâni; kuva-yı tabiiyyeyi kendisine ittisal halinde, sâbit, devai-yi şahvâniye ve nevazis'-i şeytâniye ile müttefik olmayarak tâate alışkın gördükte: **(Kaâle hâzâ min fadli rabbi liyeblüvenî e'eşkürü em ekfürû)** (Ayet 40) «Bu keyfiyet, beni tâatle ve şeriatle amel etmekle şükür mü, yâhut şeriata muhalefet ve ma'siyet sebebiyle küfür mü edeceğimi imtihan etmesi için Rabbimin fazlındandır» dedi. Yahut mânâ: Tâate tevfik zamanında, tarikate sülûk ve hazrete ikbal ve sıfatı tebdil ve tecelliyata murakabe ile şükür mü yâhut, a'mâli rü'yet ve ucub ve gurur ve akıl ve ma'kul ile vukuf ile Hakdan idbar (tersine gitme-düşkünlük) sebebiyle, ihticab sûretiyle küfür mü edeceğimi imtihan etmesi Rabbimin fazlındandır» dedi.

(Ayet 41) **(Kaâle nekirrû lehâ arşehâ)** Süleyman, «âdetini değiştirmemek, mezmum şeyleri terk etmek ve riyazatlar ile kuvâ-yı tabiiyyeyi zayıflatmak ve telâkkisi indinde rütbeden â'lâ olan hey'et-i bedeniyeyi ve bedenin rahat ve lezzâtını ifrat cihetinden bulunan ekil (yemek) ve şurb (içmek) ve nevm (uyku) ve bunun emsali müstevli (idaresi altına alan, galib olan) olan kuvâ-yı tabiiye-yi esfeli ve Belkıs'ın dinde esfel olan enva-ı meşakkat ve riyazatları ve azmin uyanıklığı ve tefrite (noksan işlemek-ifratın zıddı) meyl etmiş umur-i bedeniye ve zayıflamış kuva-yı ruhaniyeyi a'lâ kılmak yoluyla baş aşağı edip, Belkısın, arşını tağayyür (değişdiriniz) ediniz (başkalaşdırınız). **(Nenzur etehtedi emtekûnu minellezîne lâ yehtedûne)** (Ayet 41) Cevherinin necâbeti ve aslının şerefi ve istidad ve kabülünun güzelliği sebebiyle, riyazatla fezail ve kemâlât tarikine hidayet bulacağını, yâhut bilakis hidayet bulmıyanlardan mı olacağını, görelim» dedi.

(Ayet 42) **(Felemmâ câet)** Vaktaki Nefs-i Belkisi, kalb makamına müterakki, kalbin envariyle mütenevvir, ahlâkıyla mütehallik, cunudu (askeri) ile beraber münkad ve teslim olaraktan geldiğinde **(Kıyle ahâkezâ arşüke)** (Ayet 42) «Senin arşın bu mudur?» denildi. Yâni, «senin arşın, bu sûret-i mugayyere üzre mi dir?» Yâhut sûret-i evveli üzre mi dir? Arşının bulunması lâyık olan sûret-i müsteviyesi bu mu dur? Yoksa evvelki mi dir? ve mâkûs (alt üst edilmiş-başaşağı çevrilmiş) olan sureti o mu dur? yoksa bu mu dur? **(Kaâle ke'ennehû hüve)** (Ayet 42) Belkıs: «benim halime nisbetle bu sûret, gûya evvelki halime nisbetle odur.» Yâni, «ben cihet-i süfliye müteveccih olduğum zamanda, o sûret üzre olan arşım halime mutabık idi. Ulvî cihete müteveccih olduğum zamanda, arşımın, bu sûret-i müsteviyede olması, halime muvafık olmuştur» dedi. **(Ve ûtînel' ilme min kablihâ)** (Ayet 42) «Ve biz, bu haletten evvel ilmi verilmiş, yâni ezelde misâk-ı fıtrat zamanında ilmi verilmiş **(Ve künnâ müslimîne)** (Ayet 42) ve bu neş'eden evvel münkad (başeğib) inkiyad etmiş-itaat etmiş-müti) olunanlardan olmuş idik. Ancak unutmuş olub, şimdi hatıra getirdik» dedi.

(Ayet 43) **(Ve saddehâ mâ kânet ta'büdü min dûnillâhi)** Allahu Teâlâ hazretleri, Belkıs'ı tevhide döndürmekle, Allah'dan gayri, ibadet etmekde olduğu «akl-ı maaş güneşinden» çevirdi. **(İnnehâ kânet min kavmin kâfirîne)** (Ayet 43) Zira Belkıs, Hakdan mahcub olan kavimden olmuşdu.

(Ayet 44) **(Kıyle lehed hulissarha)** Belkısa «saraya» yâni, sadr makamına gir denildi ki **(sarhun mümerredün)** (Ayet 44) o makam;

ezdadın tekabülünden ve tebayi'in tehalüfünden (birbirine uygun olmamak) düzlenmiş, mevaddan tecrid ile tesviye olunmuşdur. **Min kavârîra)** (Ayet 44) Sefa ve tenevvürde sırçaya benzeyen kalb-i sâfi nurlarından cilâlanmışdır. **(Felemmâ re'ethü hasibethü lücceten)** (Ayet 44) Belkıs köşkü gördükte, onu vahdet denizi zan etti. Zira, tecerrüd ve terakkide Belkısın rütbesinin gayesi ve tedâni ve telakkide kemâlinin nihayeti; «sarh», yâni köşk idi. Ondan daha yüksek bir makama nazarı tecavüz edemezdi. Bir şey için, ondan daha üstün bir kemâl mümkün olamıyan her hangi bir mertebe; o şey'in «tevhidde nihayeti ve müstağrak olacağı mâbud ve matlub-ı cemâli»nin en büyüğüdür. **(Ve keşefet an sâkayhâ)** (Ayet 44) Belkısı bedene bağlayan-rapteden ve bedende onun sâi eylediği kuvve-i gazabiye ve şeheviyeye munkasem (ayrılmış olan) cihet-i süfliyesini, kat'-i taallûkat suretiyle; gavâşî-yi bedeniyi mülâbis heyulâniye'den tecrid eyledi. Lâkin, cihet-i süfliye bakımından; yaptığı işlerden müteşekkil kıllar ve keduratından kararmış izler bedeninin üzerinde görünüyordu. **(Kaâlet rabbi innî zalemtü nefsî)** (Ayet 44) Nefis Belkısı: «Ey Rabbim! ben, ihticab ve hevayıc-i vehmiye ile karışık aklı ilâh ve mabud ittihaz etmekliğim sebebiyle nefsime zulmetdim» dedi.

(Ayet 44) **(Ve eslemtü me'a süleymâne lillâhi rabbil' âlemîne)** Ve «Hakkın emrine inkiyad ve tevhid silkinde (mesleğine-yoluna) sâlik olmak suretiyle Süleyman ile beraber Rabbül âlemîyn olan Allah'a teslim oldum» dedi. Arşı; beden ile tevil eylemek bu tevcih üzre doğru olur. Diğer bir vechiyle de tevcih olunabilir ki o da; Nefis belkisi, Arşının, yâni bedeninin bekası müddetince, makulu ile mahcub bulunuyordu. Ve Kalb Süleymanına inkiyad edemiyordu. Ancak «neş'e-yi sâniyede inkiyad eyledi.» İmdi bu tevcih üzre; yanında kitabdan ilim olan kimse «akl-i fa'ali»den ibaret olur. Göz açub, kapamak ve yerinden kalkıncaya kadar geçen zaman içinde Belkısın arşını Süleyman'a getirmek: Beden-i sâninin, ân-ı vahidde icâd olunmasıdır. Onların, «müslim oldukları halde gelmelerinden evvel» sözünün mânâsı; nefsin, bedene taallûku üzerine, madde-i bedenin tekaddüm eylemesidir. İbni Arabi Rahmetullah demiştir ki: «arşı getirmek, orada ifna ve Süleyman'ın huzurunda icad edilmesile olmuşdur.» Arşın tenekkürü (tanınmayacak kıyafete girmek) sûretin teğayyürü demektir. **(Keennehü hüve)** sözünün mânâsı da: «sûreti benzer» demektir. Sarha; (köşk) beden-i sâninin maddesidir. Buna binaen sarha (köşke) girmek, beden-i sâni ile ülfet peyda etmekdir. Sâkayn'in (Belkıs'ın ayak topuğundan iki diz kapağına kadar olan kısımdır ki, Belkıs anne cihetinden Cintâifesine mensub olduğundan, ayağının bu kısmı fazla tüylü idi) keşfi (açılması) mesabesinde (tüy-

ler derecesinde) olan hey'et-i bedeniyenin zeval bulmaksızın, beden-i evvele teallukunun kat'idır ki (alakasının kesilmesidir) bu tevecc üh, mahcub ve nâkıs olan nefisler için her halde teallukun lâzım geldiğine mebnidir. Allahu Teâlâ âlimdir. **(Ve lekad erselnâ ilâ semûde)** (Ayet 45) «Ehl-i maaş» demek olan; az su ehlini tevhide davet için «Kalb Sâlihini» gönderdik. **(Feizâhüm farîkani)** (Ayet 45) Bir de o «akl-ı maaş ehli»; kuvâ-yı rûhâniye ve kuvâ-yı nefsâniye olmak üzre **(Yahtesimûne)** (Ayet 46) yek diğeri ile çekişir iki fırka oldular. Kuvâ-yı rûhâniye; «Sâlihin dâveti haktır», kuvva-yı nefsâniye ise; «hayır, Sâlihin daveti bâtıl, bizim bulunduğumuz hal haktır» diyordu. **(Kaâle yâ kavmi lime testa'cilûne bisseyyieti kablelhasenati)** (Ayet 46) Salih: «Ey kavmim siz ne sebebden fazileti terk ve rezilet sebebiyle kalbin kötülükle dolması hususunda acele ediyorsunuz? **(Lev lâ testağfirûnellahe le'alleküm türhamûne)** (Ayet 46) «Hey'et-i bedeniyeyi muzlimeden kesilib de, tevhid nuru ile nurlanmak sûretiyle Allaha istiğfar etseniz, kemâlin ifazasıyla merhamet olunmanız me'muldûr» dedi.

(Ayet 47) **(Kaâlûttayyernâ bike ve bimen me'ake)** Kavmi: «senin bizleri, huzuz (zevkler) ve terfihden (bolluklardan) men' etmen sebebiyle biz, senden ve sana iman eden arkadaşlarından yaramazlık (uğursuzluk) buluyoruz» dediler. **(Kaâle tâirüküm indallahi)** (Ayet 47) Sâlih Aleyhisselâm: «hayrınızın ve şirkinizin sebebi Allah'dandır. Belki siz, enva-i mihnet ve fitnelerle iftinan (türlü türlü kelam etmek) ve imtihan olunuyorsunuz» dedi.

(Ayet 48) **(Ve kâne fîl medineti tisatü rehtin yüfsidûne fîlardı ve lâ yuslihûne)** Ve o kasabada; asla iyilik etmeyüb, işleri daima ifsad ve fenalıktan ibaret bulunan dokuz kişiden mürekkeb bir müttefik taife var idi.

(Ayet 49) **(Kaâlû tekasemû billâhi, ilâhir..)** Bu taife; Sâlih ve ailesini geceleyin basıb öldürerek, sonra, velisine: «biz onun mahall-i helâkini bile görmedik ve biz, elbette doğruyu söyleyenleriz demek üzre, aranızda ahdüpeyman ediniz» dediler. Kasabayı ifsad eden bu taife; «havass-ı hamse ile gazab, şehvet, vehim ve tehayyül»dür. Geceleyin öldürmeleri: kalbi, nefis gecesi karanlığında ihlâk (helâk) etmeleridir. Kalbin velisi ise: «rûh»dur.

(Ayet 50) **(Ve mekerû mekren ve mekernâ mekren vehüm lâ yeş'ûrûne)** Onlar böyle hile kurdular. Ve onlar farkında olmadan biz de onlara hile kurduk. Allahın onlara hilesi: «a'zaları dağlarını üzerlerine yıkup, nefha-yı evveliden ibaret olan sayha ile kavimlerini ve kendilerini bulundukları mağaralarında tedmir (helak-mahv

etmek) etmesidir.» Lut kavminin fenalıkları-hayasızlığı da şöyledir: Onlar zûkûra yani erkeklere yanaşarak, yâni: kuvâ-yı rûhâniyeye idbar (bahtsızlık) ile, kûvâ-yı nefsaniyeye teveccüh ve kûvâ-yı ruhaniyenin «cihet-i süfliyeden olan kûvâ-yı nefsaniyenin tesirinden müteessir ve kûva-yı nefsaniye ile lezzet ve şehevât-ı bedeniyenin tahsilinde, nefsaniyetin, rûhâniyet üzerine istilâsıyla rûhâniyeti «tesir rütbesinden düşürmektir.»

(Ayet 59) **(Kulilhamdü lillâhi)** Habibim de ki: «kemâlâtının, sıfat ve tecelliyatının mezahirinden ibaret olan mahlûkat üzerine zuhuru sebebiyle, Hamd-i mutlak; Allahu Teâlâ hazretlerine mahsusdur.» **(Ve selâmün alâ îbadihillezînestafâ)** (Ayet 59) «Selâm da; istidâdlarının safası ve noksanlık ve âfetden beraatleri hasebiyle, temizleyip seçdiği has kullarına mahsusdur. O halde; ekvan mezahiri üzerine zâhir olan cemi kemâlât; Hakkın sıfât-ı cemâliye ve celâliyesi olub, o kemâlatda gayrin nasibi olmadığı için; mutlak hamd Allah'a mahsusdur. Has kullarından seçip, sâf kıldığı kulları: zâtlarının sefası ve aynlarının istidat noksanlığından ve hicab âfetinden temizlenmiş olması ise; Hakkın o kullarına «selâmı»dır. Her iki emrin de mazhar-ı tamm-ı nebeviye bilfiil husulu de; Nebi aleyhisselâmın tafsil makamında; «ayn-i cem'e intikal edici ve Haktan zuhur ve ona rücû edici olduğu halde, ayn-ı cem'den bu sözle me'mur olarakdan tafsil makamında» bu sözü söylemesidir. **(Allahü hayrün emmâ yüşrikûne)** (Ayet 59) Hamd-i mutlak ve selâm-ı mutlak kendisine mahsus olan Allah mı zâtında mahza ve mutlaka hayırdır? Yoksa kendisine vücûd ve tesir isbat etmekle Hakka şirk ettiğiniz ekvan mı? Çünkü: kemâl-i mutlak ile feyz-i akdes itibariyle selâm-ı mutlak isminden ibaret olan «kabul-i mutlakdan» sonra «adem-i sırf ile hayr-i mahz-ı mutlaka» mukabil olan «şerr-i sırf-ı mutlakdan» başka bir şey kalmaz. Binaenaleyh, «adem-i sırf ve şerr-i sırf» ne suretle hayır olabilir?

(Ayet 60) **(Emmen halakassemâvâti vel'arda)** Yahud, a'yân-ı mümküne ve sıfatından kaffesini mevcud olan; «müessir-i mutlak mı tesir ve icadda hayırlıdır? Yoksa, vucudu olmıyan bir şey mi hayırlıdır ki vucudu olmıyanın tesir ve icadı ne keyfiyetle olabilir? **(Eilâhün ma'allahi)** (Ayet 60) Tesir ve icadda Allah ile beraber başka İlah var mı dır? **(Bel hüm kavmün ya'dilûne)** (Ayet 60) Belki onlar Hakdan udûl (sapan-dönen) eden bir kavimdirler ki, tevehhüm sebebiyle bâtılı isbat ederler.

(Ayet 63) **(Emmen yehdîküm fî zulumâtilberri)** Yâhud, ekvan ve ef'al **(Velbahri)** (Ayet 63) ve sıfat hicabları içinde sizi nur-i zâ-

tına hidayet eden zat kimdir? **(Ve men yürsilürriyâha)** (Ayet 63) Tecelliyat rahmetinden evvel, kulubu ihya edici nefahat rüzgârlarını irsal eden kimdir?

(Ayet 64) **(Emmen yebde'ulhalka)** Ayın'ları ile ihtiva ve zâtları ile ihticab etmesi suretiyle, halkı izhar eyliyen **(Sümme yu'ıydühü)** (Ayet 64) sonra ayn-ı cem' de ifnâ ve mahv ile zâtında ihlâkleri ile, yâhut neş'ede izhar ve fıtrata iadeleri ile, halkı iade eyleyen zât kimdir? **(Ve men yerzukuküm minessemâi vel'ardı)** (Ayet 64) Ve sizi semadan; gıda-yı ruhanî ve yerden; gıda-yı cismânî ile rızıklandıran zât kimdir? Çünkü, semadan; «maârif ve hakayık» ve arzdan; «hüküm ve ahlâk» rızıkları gelir.

(Ayet 82) **(Ve izâ veka' alkavlü aleyhim)** Yâni, onlar üzerine kazada, hükmümüzün sebkat eylediği «şekavet-i ezeliyenin» vukuu tahakkuk eylediğinde **(Ahrecnâ lehüm dâbbeten minel'ardı)** (Ayet 82) Dabbe'nin çıkması alâmetlerinden biri olan «kıyamet-i suğra» dan evvel «beden arzından» Dabbe kıssasının zikir olunduğu vechiyle «ahlâk ve melekât tefazülü (fazl ve meziyet yarışına çıkmak) ve tefavütü (ikişeyin birbirinden farklı olması) hasebiyle etraf ve cevarihi arasının münasebeti uzak, korkunç hey'et ve eşkâli muhtelif bir tarzda, her şakinin «sûret-i nefsi dabbesini» ihraç eyleriz. **(Tükellimühüm)** (Ayet 82) O Dâbbe, lisan-ı hayat ve sıfatıyla onlara: **(Ennennâse kânü bi âyâtina lâ yûkinûne)** (Ayet 82) «insanların, bizim diriltmeğe kadir olduğumuza ikan (yakın hasıl etmek, şüphesiz bilmek) etmediklerini söyler.»

(Ayet 87) **(Ve yevme yünfehu fissûri)** Kıyamet-i suğrada öldürmek nefhası olan; «birinci nefha» ile sûr' üfürüldüğü vakit **(Fe fezi'a men fissemâvâti ve men fil'ardı)** (Ayet 87) semavatta bulunan; «akıla-i mücerredîn» ve arz'da bulunan: «cühhal-i bedeniyin» yâhud «kuvâ-yı rûhânîye ve cismânîye» inleyip sızlarlar, korkarlar, Yani sarsılırlar. **(İlla men şâallah)** (Ayet 87) Ancak, «Allahta fâni olan muvahhitlerden ve Allah ile kaim olan şuhud ehlinden» Allahın dilediği kimseler fezi' (sarsılmazlar) etmezler. **(Ve küllün atevhü dâhirîne)** (Ayet 87) Kâffesi, dirilmek için hakir ve zelil oldukları halde «mahşere gelirler.» Kendilerinin kudret ve ihtiyarları yoktur. Yahut mâ'nâ: kâffesi, Hak'ka inkiyad edici, mevt ile hükmünü kabul edici olarak gelirler.

(Ayet 88) **(Ve terel cibâle)** Ve beden dağlarına baktığında onları **(Tahsebühâ câmideten)** (Ayet 88) mekânında duruyor zan edersin. **(Ve hiye temürrü merressehâbi)** (Ayet 88) Halbuki o beden dağları ba's (yeniden dirilme) zamanında, uzun günde eczasının top-

lanması için, bulut gibi tahlil (eczasına ayırmak) ile gitmekte ve telâş etmektedir. **(Sun'allahillezî etkane külle şey'in)** (Ayet 88) Kulları amelleri ile cezalanmaları için yapılan işbu tenfih (üfleme) ve imate (öldürme, ölümü mucib olmak) ve ihya (diriltme) işleri herşeyi hikmete muvaffık kılan Allah'ın kendisine lâyık olan bir saidir (işidir). **(İnnehû habîrün bimâ tef'alûne)** (Ayet 88) Muhakkak Allahu Teâlâ hazretleri kulların yaptıkları şeylerden haberdardır. **(Men câe bil haseneti)** (Ayet 89) Her kim nefis sıfatlarından bir sıfattan Allah'a tövbe ederek, o sıfatın mahv-ı sûretile bir iyilik getirirse; **(Felehû hayrün minhâ)** (Ayet 89) o sıfatın makamında, bir sıfat-ı İlâhiyenin kıyamı sûretiyle, «onun için hasenesinden daha hayırlı bir şey vardır.»

(Ayet 90) **(Ve men câe bisseyyieti)** Ve her kim nefsinin sıfatlarından bir sıfatla ihticabı suretiyle bir kötülük getirirse; **(Fekübbet vücûhühüm finnâri)** (Ayet 90) tabiat ateşinden, cihet-i süfliyeye şiddetli meyillerinden, binalarının başaşağı kılınması sûretiyle ateşte yüz üstü bırakılırlar. **(Hel tüczevne illâ mâ küntüm ta'melûne)** (Ayet 90) Siz, ancak «amellerinizin sûretleriyle» ve amelleriniz heyetleri «suretleriniz» kılınmakla cezalanırsınız.

(Ayet 91) **(İnnemâ ümirtü en a'büde rabbe hâzihilbeldeti)** Ben, Hak'dan başkasına iltifat etmeyüb, ancak şu beldenin, yâni «kalbin Rab'bine» ibadet etmeğe emrolundum. **(Ellezî harremehâ)** (Ayet 91) O Rab'ki, kalbi, nefis sıfatlarının istilâsından himaye ve ehl-i ricsin duhulünden men eylemiştir. Ve kalb beldesini ve orada bulunanları emin kılmıştır. Yüzümün, tabiat ateşi üzere düşmemesi için ancak o Rabbe ibadetle emrolundum. **(Ve lehü küllü şey'in)** (Ayet 91) Ve herbir şey, O'nun melekût ve Rububiyeti tahtındadır. İbadet edicisine vermek istediğini verir. Men etmek istediğini men eder. Ona ğalebe etmek isteyeni defeder. **(Ve ümirtü en ekûne minel müslimîne)** (Ayet 91) Ve O'nda fenâ ile, zâtlarını teslim eden müslümanlardan olmak için emrolundum.

(Ayet 92) **(Ve en etlüvel kur'âne)** Ve mecmu' olan kemâlâtı, bekâ makamında ibraz ve fiile ihraç etmek sûretiyle «tafsil etmekliğe» emrolundum. **(Ve kulil hamdü lillâhi)** (Ayet 93) Ve Habibim! Hak'kın sıfatı hamidesi ile ittisaf sûretiyle mutlak hamd; «Allaha mahsustur» deyiver. **(Seyürîküm âyâtihî)** (Ayet 93) Allahu Teâlâ size, yakında kalb makamında sıfatını gösterecektir. **(Feta'rifûnehâ)** (Ayet 93) O vakit siz, sıfatını ârif olacaksınız. Yahud nefis makamında kahr ile «efâ'linin âyât ve âsârını size gösterecektir. O efâl ve âsârı ile ğıdalanmak zamanında, efâl ve âsârını ârif olacaksınız. Ya-

hut mâ'nâ: «Kıyamet-i kübrada tecelli-yi zât ile, sûr nefh olunduğu zaman, göklerde ve yerde bulunan herkes, sa'ka-i fenâ (bayılma, baygınlık) ve kahr-ı külli sebebiyle sarsılır, titrer. Ancak sa'ka-i fenadan sonra ifakat (şifayab olmak, iyileşmek) bulan ve Hakkın hayatile dirilmiş olan; «Allahın dilediği «ehl-i bekâ», bu sarsıntıdan müstesnadır. Ve mevcud olanların kâffesi makhur ve hayat ve vücud derecesinden sâkit oldukları halde, Hak'ka gelirler. Sen, vücudlar dağlarını câmid (donmuş, donuk) ve zâhirde hâli üzre sâbit olduğunu zan ederek görürsün. Halbuki o vücud dağları; bulutların geçmesi gibi geçerler. Hakikatde zâildirler.

KASAS SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 4) **(İnne fir'avne alâ fil'ardı)** Muhakkak Nefs-i emmare Firavnı» beden arzında istilâ ve tuğyan eyledi. **(Ve ceale ehlehâ şiye'an)** Ve Sırat-ı müstakimden ve adil ve tevhid yolundan tebaudla (uzaklaşmak, ıraklaşmak suretile) müteferrik (ayrı ayrı) yollara ittiba (tâbi) olduklarından «beden memleketi ehalisini» de birbirine düşman ve muhtelif fırkalara ayırdı. **(Yestadifü tâifeten minhüm yüzebbihü ebnâehüm)** (Ayet 4) Ahaliden bir tâifeyi, «kuvâ-i rûhâniye ehli» olanları zayıflatır, evlâtlarından; «tesir ve teâlide ruha münasip olan erkeklerini» öldürmekle «derdinin çaresine gerekeni yapmamak ile ve kahr» ile keser. **(Ve yestehyî nisâehüm)** (Ayet 4) Tesir ve esfelde «nefse münasib olan kadınlarını» da «takviye etmekle» ve «fiilde serbest bırakmakla» istihya (utanmak, çekinmek) eyler. Yâni haya ve namuslarını izale eyler.

(Ayet 5) **(Ve nürîdü enne münne alellezînestud'ifû fil'ardı)** Halbuki biz, izlâl (doğru yoldan çıkarma) ve ihanet ve tâbii amellerde istimal, lezzet-i behimiye ve sebiyenin tahsilinde istihdam ve çocuklarının zebhi (kesilmesi) ve kadınlarının istihyası (utanmak, çekinmek) sebebiyle, arz-ı bedende zayıflatılan kimselere minnet ve ihsan edib de, onları azabtan kurtarmağı **(Ve nec'alehüm eimmeten)** (Ayet 5) ve onları, rüesa ve mukaddem kılmaklığı **(Ve nec'ale hümülvârisîne)** (Ayet 5) ve Firavni ve kavmini ifna etmekle zuafayı, mülük ve arzın varisleri kılmaklığı. **(Ve nümekkine lehüm fil'ardı)** (Ayet 6) ve teyid ile onları arz-ı bedende temkin ve ikdâr (kudretlendirmek) etmekliği **(Ve nuriye fir'avne ve hâmâne ve cünûdehümâ minhüm mâ kânû yahzerûne)** (Ayet 6) ve «nefs-i emmare firavnına»

ve «akl-ı maaş» tesmiye olunan; vehim ile karışık «akıl Hâmânına» ve bunların kuvâ-i nefsaniyeden ibaret olan askerlerine hazer etmekte oldukları «Kalb Musa'sının» zuhurunu ve onun elinde riyaset ve meliklerinin zevalini göstermeği murad ediyoruz.

(Ayet 7) **(Ve evhaynâ ilâ ümmi Mûsâ en ardi'ıyhi)** Ve biz «Musa'nın anasına, yâni nefs-i levvameden ibaret bulunan fıtratı üzre bâki nefs-i sâzec-i selimeye, idrakât-ı cüziye ve ulûm-ı nâfia-yı ezeliye sütleriyle, sen, kalb Musa'sını ırzağı (emzirmek) ile emzir diye» vahyi eyledik. **(Feizâ hıfti âleyhi fe'elkîhi filyemmi)** (Ayet 7) Ve onu, nefs-i emmare ve firavnesinin istilâsından korktuğun vakit, onu akl-i heyûlâni ve istidad-ı asli denizine, yâhud ihfa ile tabiat-ı bedeniye denizine ilka (bırak-at) eyle. **(Ve lâ tehâfî ve lâ tahzenî)** (Ayet 7) Ve helâkinden korkma; ve firakından da mahzun olma! **(İnnâ reâddûhü ileyki ve câ'ilûhü minel mürselîne)** (Ayet 7) Temyizin ve nûr-i rüşdün zuhurundan sonra, biz onu sana red edici ve onu, ben-i israile mürsellerden yapacağız.

(Ayet 8) **(Fel tekatahû âlü fir'avne)** Kalb Musa'sını, kendisi üzre zahir (yardımcı) ve emrine ğalib olan kûvâ-i nefsaniye «âl-i Firavni» aldılar denizden çıkardılar. Zira Kalb Musa'sı, ancak vehim ve tahayyül ve sâir zâhir ve bâtın müdrikatın muavenet ve imdadlarıyle «vikaye» olunabilir ve temyiz ve rüşde vâsıl olabilir. **(Liyekûne lehüm adüvven ve hazenâ)** (Ayet 8) Musa, akibette onlara düşman ve mucib-i hüzün olmak ve düşmanının en düşmanı, ikiyanın arasındaki nefis olduğunu bilerek, nefis ve a'vânını «riyazatla» kahr ve öldürüb kırmak ve kökünden sökmekle, onu ifna etmek için aldılar.

(Ayet 9) **(Ve kaâletimre'etü fir'avne)** Sıfat dolaysile nûr-i yakin ve sekinetle, Kalb Musa'sına muhabbet haletini ârif olan ve nefs-i emmarenin istilâsı tahtında ve telvin ile tesiri tahtında bulunan; nefs-i mutmainne, **(Kurretü aynin li ve leke)** (Ayet 9) Fir'avne: «bu çocuk, tenasüb sebebiyle bittabii benin kurretül aynim (gözümün nuru), mahbub ve bâdi-yi sürurum ve tavassud ve rabıta-yı zevciyet ve tevâsul (ulaşdırmak, ulaşdırılma) sebebiyle senin de kürretül ayninindir (gözünün nurudur)» dedi. Firavna cevaben: «Bu çocuk benim değil, senin kurretül ayninindir.» dediği rivayet olunmuştur. Sanduku (sandık) yerinden oynattılar. Açılmadı. Âsiye, içinde bir nur gördükten sonra sanduku açtı. Ve o nura muhabbet etti. **(Asâ en yenfeanâ)** (Ayet 9) Onun gözüyle işlerimizi yoluna koyar ve işlerimize riayet ve yaşayış sebeblerinin elde edilmesinde bu çocuğun bize nâfi (faydalı) olması umulur. **(Ev nettehizehü veleden)** (Ayet 9) Yâhud,

ruha değil, nefse münasib ve hevaya tâbi ve bedenin ıslahına hizmet ve bizi takviye eder de belki «Onu veled ittihaz ederiz, Sakın bunu öldürmeyiniz» dedi. **(Ve hüm lâ yeş'urûne)** (Ayet 9) Halbuki, iş bunun aksi olacağına onların şuurları yokdu. Bilmiyorlardı. **(Ve asbeha fuâdü ümmi Mûsâ fârîğâ))** (Ayet 10) Musa'nın anasının kalbi, yâni; sâzec olan nefs-i levvame, firavnın makhuru olması cihetiyle, nefs-i Firavninin kendisini istilâsı korkusu ile akıldan fariğ olduğu halde sabahladı.

(Ayet 10) **(İn kâdet letübdî bihî lev lâ en rabetnâ alâ kalbihâ litekûne minel mü'minîne)** Safâ-yı istidâ-ı sebebiyle, «ğaybe mü'min olanlardan olması için» eğerki biz, «teyid-i ruhi ve ilham-ı meleki» ile teyid ve takviye etmek suretiyle «onu sabr ettirmiş olmayaydık» az kaldıki Musa'yı izhar edecekti. Yâni zâhiren ve bâtınan emmareye itaat edecek ve sırrı, henüz bilkuvve olduğu için gizlediği nur-i istidat ile ve Musa'nın gizli halile ona muhalefet etmeyecekti.

(Ayet 11) **(Ve kalet li uhtihî kussıyhi)** Anası, Musa'nın kız kardeşine, yâni; kuvve-i müfekkireye «Sen, onu maâni-yi mâkûle ve kemâlât-ı ilmiyye ve ameliye safhalarında hareketle takib ve hal ve ahvalini araştır» dedi. **(Febesuret bihî an cünübin)** (Ayet 11) Kız kardeşi onu uzaktan gördü. Yâni; müfekkire kuvveti, Kalb Musa'sının derecesine terakki edemeyüb, ona hâsıl olan sıfatı envarına ve mükâşefe esrarına muttali olamadığı için «kalbin halini uzaktan idrâk eyledi.» **(Vehüm lâyeş'urûne)** (Ayet 11) Ve kuvâ-i nefsaniyenin kâffesi, müfekkire derecesine varamadıkları için onların da «kuvve-i müfekkirenin», kalbin haline muttali olduğuna şuurları yoktur.

(Ayet 12) **(Ve harremnâ aleyhil merâdı'a min kablü)** Yâni, istidat nuru ve fıtrat safası sebebiyle, fikri istimalinden evvel «Kalb Musa'sını», kuvve-i nefsaniyenin lezzat ve şehavatile ğıdalanmaktan ve kuvvetlenmekten ve arzularını kabul etmekten men eylemiştik. **(Fekaâlet hel edüllüküm alâ ehli beytin yekfülûnehü leküm)** (Ayet 12) Kuvve-i müfekkire; kuvve-i nefsaniyeye «Kalb Musâ'sının ahlâk ve âdâb ile terbiyesile kaim olmak suretiyle size tekeffül eden ve ona tarik-i his ve hâdis ilimleri ve vicdaniyat, tecrübiyat ve müşahadat sütlerini emziren bir ehl-i beyt aileye delâlet edeyim mi? **(Ve hüm lehû nâsihûn)** (Ayet 12) Ve o aile «Musa'yı hükm-i ameliye ve amel-i sâliha ile de tehzib ederek, vehmiyat ve mugaletat ile iğva ve rezail ve kabayıh ile ifsad etmezler» dedi.

(Ayet 13) **(Feredednâhü ilâ ümmihî)** Bunun üzerine; **(Key tekarra aynühâ ve lâ tahzene)** (Ayet 13) Musâ'nın nûruyla tenevvürü se-

bebiyle anasının «karirûlayn (gözü aydın) ve mesrur olması» ve «kurre-i aynının (gözünün nuru) fevtiyle» mahzun olmaması ve «Musa ile kuvvet bulub ziynetlenmesi» için. **(Ve lita'leme enne va'dallahi hakkun)** (Ayet 13) Ve «onun nuruyla» yakinin husulü sebebiyle; «kendisine tevdi olunmuş olan kemâle» her mustaidi isâl ve her hakikati aslına irca' ve iade hususunda, «Allah'ın va'dinin hak olduğunu bilmesi için» biz, Musayı onun cihetine meyl ve ikbali sebebiyle de anasına, nefs-i levvameye red (iade) eyledik. **(Ve lâkinne ekserehüm lâ ya'lemûne)** (Ayet 13) Lâkin insanların çoğu, «Allah'ın va'dinin hak olduğunu bilemezler.» Bu sebeble reyb ve şekkin ârız olması ve hicabın vucudu dolayısıyla, kendilerine tevdi olunmuş olan kemâli taleb etmezler.

(Ayet 14) **(Ve lemmâ belega eşüddehü)** Vaktaki Musa, fıtratın kemâline ve futuvvet (seha, kerem, ihsan) makamına bâliğ olub **(Vestevâ)** (Ayet 14) ve nefis sıfatlarından tecerrüdü sebebiyle; futuvvet makamında kemâlinin husuliyle müstakim oldukta **(Âteynâhü hükmen ve ılmen)** (Ayet 14) biz ona: «hikmet-i nazariye ve ameliye» verdik. **(Ve kezâlike necziyl muhsinîne)** (Ayet 14) İşte tarik-i âdaletde yürüyerek fezail ile muttasıf olan «ihsan sahiblerini» biz, böylece mükâfatlandırırız.

(Ayet 15) **(Ve dehalelmedînete alâ hıyni gafletin min ehlihâ)** Ehl-i medinenin, kendisini istilâ ve galebesinden hazer ettiği için onların, yâni; «kuva-yı nefsaniyenin sükûn ve gafleti zamanında»; Musa medine-i bedene dâhil oldu. **(Fevecede fîhâ recüleyni yaktetilâni)** (Ayet 15) O medinede iki kişiyi, «akıl ve heva adamlarını» kavga ederler buldu. **(Kâzâ min şiy'atihî)** Ayet 15) Akıl;« Musa'nın millet ve etbaından» **(Ve hâzâ min adüvvihî)** (Ayet 15) Heva da: «Nefs-i emmare Firavnunun ve vehim şeytanının etbaı» cümlesinden ve Musanın düşmanlarından idi. **(Festega sehüllezî min şiy'atihi alellezî min adüvvihî)** (Ayet 15) Musanın etbaından olan akıl; heva aleyhine Musanın yardım etmesini istedi. **(Fevekezehü Mûsâ fekadâ aleyhi)** (Ayet 15) Musa; «te'yidât-ı melekiyeden bir kuvvetle ve akile-i ameliye eliyle» bir hikmet-i ameliye hey'eti yumruğunu vurub, hevayı katl eyledi. **(Kale hâzâ min amelişşeytânî)** (Ayet 15) «Bu istilâ ve kavga, hevâyı tecavüz ve zulme sebeb olan şeytan» işindendir. **(İnnehü adüvvün mudillün mübîn)** (Ayet 15) Muhakkak o şeytan; âşikâre idlâl edici bir düşmandır» dedi. Yâhut mânâ: ifrat sebebiyle olan istilânın ilâcı; «Rahman'dan feyezan eden adâletden ibaret bulunan fazilet ile olamayub belki, çok hırsın ilâcı; «korkutmakla», buhlun (hasisliğin, cimriliğin) ilâcı «dağıtmakla», çok sarf et-

menin ilâcı «masrafı azaltmakla» olduğu gibi, ifratın ilâcı da: «ancak tefrit tarafından ona mukabil bir rezail ile olacağından ve gerek ifrat ve gerekse tefritin her ikisi de şeytandan olduğundan, işbu katl, «şeytan işindendir» dedi.

(Ayet 16) **(Kaâle rabbi innî zalemtü nefsî)** Musa «ey rabbim! ben ifrat ve tefrid sebebiyle nefsime zulum eyledim, **(Fağfirlî)** (Ayet 16) Sen, benim zulmumün reziletini nur-i adlinle setr eyle» dedi. **(Fegafere lehü)** (Ayet 16) Hak Teâlâ hazretleri, «Musanın ifrat ve tefrite mâil olan nefsî sıfatlarını, kendi nuruyla setr ederek, Musaya adâlet hasıl oldu. **(İnnehu hüvel gafûrür rahîm)** (Ayet 16) Muhakkak Allahu Teâlâ, nefis hey'etlerini nuru ile setr edici ve nefsin rezailden pakliği zamanında «kemâlin ifazasıyla merhamet edicidir.»

(Ayet 17) **(Kaâle rabbi bimâ en'amte aleyye felen ekûne zahîren lilmücrimîne)** Musa, «Ey rabbim! bana vermiş olduğun ilim ve amel ni'metleri ile beni ma'sum kıl ki ben, rezaili irtikâb eden «kuva-yı nefsaniye mücrimlerine katiyyen zahir olmıyayım, muavenet etmiyeyim» dedi.

(Ayet 18) **(Fe asbaha filmedîneti hâifen yeterakkabü)** O gece murakabe makamında, ehâdis-i nefis vesveselerinin ilkası, hevacis ve devainin işaretleri, kuvâ-yı nefsâniyenin istilâsından korkucu olduğu halde «medine-i beden»de sabahladı. **(Fe izellezistensarahu bil'emsi yestasrihuhu)** (Ayet 18) Sabah olunca, dün kendisinden yardım istemiş olan aklın, kuva-yı nefisten diğerleri aleyhinde feryad eylediğini gördük, onlar da: vehim ve tahayyül kuvvetleri idi. Çünkü, vehim ile tahayyül «murakabe makamında ifsad ederler, vesvese ve havatırı, fitne ve fesadı koparırlar ve kalbin vücûdu ahvalinden ancak «Allah'da fena» zamanında başka hiçbir halde «kırılıp yılmazlar.»

(Ayet 19) **(İn türîdü illâ en tekûne cebbâren fil'ardı ve mâ türîdü en tekûne minel muslihîne)** (Ayet 19) Yâni, Musâ «kendilerine düşman olan vehim ve tahayyülü yakalamak istediği vakit» vehim; «Ey Musa! dün bir nefsi öldürdüğün gibi beni de öldürmek mi istiyorsun? sen ancak yeryüzünde bir cebbâr olmak istiyorsun, islah edicilerden olmak istemiyorsun» demesiyle, kalbe karşı muaraza ve mücadelede bulunmuştu. Musû'nın, kendi arkadaşı olan aklı; **(İnneke legaviyyün)** (Ayet 18) sözüyle, gavayete (belâlara, sıkıntılara) nisbeti, aklın vehim sebebiyle fitneye düşüb, onu def etmekten aczi ve vehmin muarazasında kalbe ihtiyac gösterdiğinden ileri gelmiştir. Musa'nın, kıbtıyi unf ile (huşunetle, sertce, katılıkla) tut-

mayı murad ve tutmanın müyesser olmayarak, kıbtinin; «Dün birisini katl eylediğin gibi beni de mi öldürmek istiyorsun?» sözüyle mumaneat ve Musa'nın fiilini inkâr etmesi, zira kalb, ruh makamına vâsıl ve velâyet makamında fâni ve Sıfat-ı İlâhiye ile muttasıf olmadıkça; «vehim şeytanı, kalbi iz'an ve kabul etmez. Vehim şeytanı; kıyamet-i kübraya kadar bırakılmışlardandır. İmdi kalb kıyamet-i vüstada, fütüvvet (seha, kerem, ihsan) makamında kemâlâtı ile muttasıf bulundukça; vehim şeytanı o kalbin iğvasını tama eder, ve mücerret kemal ilmi ve amelile, vehim istilâ etmekten makhur ve müsteni olmaz.

(Ayet 20) **(Ve câe recûlün min akselmedîneti)** Kasabanın nihayetinden bir adam geldi ki, o da arada: tesmiye ettikleri Hak yolunda sülûka ba's olan «muhabbet ve sevdadır.» Aksa-i medineden gelmesi; «heva-yı nefsin katli zamanında mekmen (pusu yeri) istidattan kopmuş» demektir. **(Yes'â)** (Ayet 20) Onun hareketinden daha seri bir hareket olmadığı cihetle, koşarak gelip; «Ey Musa! tahkik, millet seni öldürmek için meşveret ediyorlar» dedi. Ve sultan-ı vehmin Musaya zuhuru ve mukabele ve mücadelesi zamanında idlâl sebebiyle ihlâk etmek üzere, kavmin tezahür ve meşveret ettiklerine tenbih ve istilâ etmelerinden Musayı tehzir eyledi. **(Fahrüc innî leke minen nâsihıyne)** (Ayet 20) «Şimdi sen, onların kabzasından, saltanatlarının hududundan ruh makamına çıkıyorsun ben, sana nasihat edicilerdenim» dedi.

(Ayet 21) **(Feharece minhâ hâifen yeterakkabü)** Bunun üzerine Musa, ğalebelerinden korkucu, zulümlerinden kurtulmağı talebte Allah'a iltica edici olduğu halde huzur ve mürakebeye devam ve Allah'ta mücahedeye girişmekle; «Ey Rabbim! zâlim olanlardan beni kurtar» diyerek o kasabadan çıktı.

(Ayet 22) **(Ve lemmâ teveccehe tilkâe medyene)** Vâktaki Musa, Medyen tarafına, yâni; «ruh makamına» teveccüh edince; iradenin kuvvetinden recası, havfı üzerine ğalebe edip, envâr-ı rûhîye ve tecelliyât-ı sıfâtiye sebebiyle Allah'ta seyr yoluna ve tevhid caddesine «hidayet-i Hakkaniyeyi» taleb eyledi.

(Ayet 23) **(Ve lemmâ verede mâe medyene)** Vaktaki Medyen suyuna, yâni «mükâşefe ilm-i mevrûduna (varılmış yerine) ve ilm-i sır ve mükâlemenin menheline (durulacak yerine, caddesine) gelince, **(Vecede aleyhi ümmeten minen nâsi)** (Ayet 23) orada; evliyadan ve Allah'ta sâlik olanlardan ve meşrebleri menhel-i mükaşefeden olan «mutavvasıt insanlardan bir kısmını» **(Yeskuûne)** (Ayet 23) kendilerinin ve müridlerinin kuvâlarını o meşrebten sular vaziyet-

de buldu. Yahut mâ'nâ: Ukûl-i mukaddese ve ceberût ehlinden «ervah-ı mücerredeyi» buldu. Zira hakikatte bu pınarın ehli; «ukûl-i mukaddese ve ervah-ı mücerrededir.» Nüfus-ı semâviye ve insiye ve semavat ve arzın melekûtu ğanemlerini (koyunlarını) sularlardı.

(Ayet 24) **(Ve vecede min dûnihim)** Ve onların mertebesinden daha aşağı mertebede **(Ümre'eteyni)** (Ayet 24) iki kadını; yâni »kuvve-yi akliye-yi nazariye ile akliye-yi ameliyeyi» ki bunlar **(Tezûdani)** (Ayet 24) kuvâ koyunlarıdır. Onları ayırıb o pınardan uzaklaştırırlarken buldu. Zira Kalb Musa'sının, «keşif menbalarına ve zevk pınarlarına vusûlünden evvel», mezkûr kuvâ koyunlarının meşrebleri, «ulûm-ı aliye ve hikmet-i ameliyeden» olub, ulûm-ı mükaşefeden nasibleri yokdur. **(Kaâle mâ hadbükümâ)** (Ayet 24) Musa; «o kadınlara işiniz ne dir? ne istersiniz» dedi. **(Kaâletâ la neskî hattâ yusdirerri'âû)** (Ayet 23) Kadınlar «Biz ervah ve ukûl-i mukaddese çobanlarının bize teveccühü ile, suyun fazlasını bize ifaza ederekten pınardan çekildikleri vakit kalan sudan içeriz». **(Ve ebûnâ şeyhun kebîrun)** (Ayet 23) «Ve bizim babamız olan ruh, büyük bir ihtiyardır. Onun için koyunları biz suluyoruz» dediler. **(Fesekaâ lehümâ)** (Ayet 24) Kalb Musâ'sı, cemi kuvâya feyzini ifaza eyler. Kuvâ-i nazariye ve ameliyeyi «zevki meşrebinden ve keşfi kuyusundan suladı.» Zira kalb; bir kuyuya vardığı vakit, o halindeki feyizden bütün kuvâ suyu kanarak, kalbin nuru ile nurlanırlar. **(Sümme tevellâ ilezzıli)** (Ayet 24) Sonra ulûm-i keşfiyeye nisbetle; kendi mâkul olan ilmini hakir ad edici ve Hak'kın fazlından ve kuds makamından ve ilm-i lezzât-ı keşfiden istimdat edici olduğu halde, kendi makamından, «sadır makamındaki nefis gölgesine» dönüp: **(Fekaâle rabbi innî limâ enzelte ileyye min hayrin fakîrün)** (Ayet 24) «Ey Rab'bim! bana inzal eylemiş olduğun ilm-i keşfiden ibaret bulunan büyük hayre muhtaç ve talebkârım» dedi ki bu da «vecd ve şevk makamıdır.» Yani, serüzzevâl bir hal olduğundan, kendisine mâlik olmasını talep eyledi.

(Ayet 25) **(Fecâethü ihdâhümâ)** O iki kadının birisi; yâni nur-i kuds ile nurlanan ve o vakit «kuvve-i kudsiye tesmiye olunan» âkile-yi nazariye Musa'ya geldi. **(Temşî alestihyâin)** (Ayet 25) Kalb Musa'sından müteessir ve nuru ile münfail olduğu için, o taraftan yürüyordu. **(Kaâlet inne ebî yed'ûke)** (Ayet 25) «Tahkik, babam seni davet ediyor» dedi. Bu sözlerle: «kuvve-i kudsiye» ve «lem'a-yı melekiye» nuruyla «cezbe-i ruhiyeye» işaret etmiştir. **(Li yecziyeke ecre mâ sakayte lenâ)** (Ayet 25) Senin nurundan tenevvür eden ve istifazan ile suya kanan «kuvâ-yı şağile-yi hâcibenin» sulanmasının sevabını cezalandırmak (mükafatlandırmak) için davet ediyor. Zira kuvâ-i şeğale barika-i kudsiye ile münfail olduğu ve feyz-i sırri ile

sulandığı vakit kûdsiyet cânibine terakki sehil' (kolay) olur. Ve kuvânın zulmet ve kesafetinin ve yâhud, hicabların zâil olması dolayısile, kalbin ruha ittisal istidadı kuvvet bulur. **(Felemmâ câehû ve kassa aleyhilkasasa)** (Ayet 25) Vaktaki Musâ, şeyhi kebire gelib hal ve ahvalini beyan edince, yâni kalb, ruha muttasıl olub, makamına terakki ettikte ve ruh da kalbin haline muttali oldukta: **(Kaâle la tehaf necevte minel kavmizzâlimîne)** (Ayet 25) «korkma, sen, zâlim olan kavimden kurtuldun» dedi ki, bu da kalbin halinin sûretidir.

(Ayet 26) **(Kaâle ihdâ hümâ yâ ebetiste' cirhü)** Kadınların, yâni kuva-i nazariye ve ameliyenin birisi: «Ey babam! Allah yolunda, mücahede sebebiyle ve kuvâ koyunlarının otarmasında (doyurulmasını temin bakımından) haline mürakabe ile «onu isticar (ücretle tutmak, kiralamak) et.» «Tâki kuva koyunları dağılıbta bizim cemiyetimizi ifsad ve teşviş etmemeleri için, sen bu çobanı Allah yolunda mücahede ve kuvâ koyunlarını otlatmasında haline murakabe ile ve sıfatta seyr ve sıfat tecelliyatı makamında «zikr-i kalbi» ile ve tecelliyat ve ulûm ve mükâşefat sevabı ile istimal eyle» dedi. **(İnne hayre meniste' certe)** (Ayet 26) Muhakkak bu adam (Musa); bu iş için isticar (ücretle tutmak, kiralamak) ettiğinin en hayırlısıdır. Kemâli kazanmakda kuvvetlidir. «İstidadında vedia kılınmış olan şey'i ibraz (burüz ettirmek-zahire meydana çıkartmak) ile vefa etmekle Allah'ın ahdine hıyanet etmeyen, emniyetli bir kimsedir. Yahud mâ'nâ: «kızlarına meyl ederek, makûl ile mahcub olmakla, «ruh şeyhine» hıyanet etmez. Bu babta çobanların, mezkûr kuyu başına ancak yedi kişinin, yâhud on kişinin kaldırıb sürebildiği bir taş koymakta oldukları ve Musa'nın, bu taşı yalnız başına kaldırıp sürdüğü rivayet olunmuştur ki, bu Kalb Musa'sının kuvvetidir. Ve bu rivayette de «ilm-i ledünninin» ancak Allahın yedi sıfatile yâhut on sıfatile ittisafla hasıl olabileceğine işaret vardır.

(Ayet 27) **(Kaâle innî ürîdü en ünkihake ihdebneteyye hâteyni)** Şeyh, Musa'ya «Bu iki kızımın birisini sana nikâh etmek istiyorum.» dedi. Yâni, «senin yanında, nur-i kudsi ve ilim-i keşfi ile haz kazanması, kendi sözüle mahcub olmaması için senin hüküm ve emrinin tahtında kılmaklığı arzu ediyorum.» **(Alâen te'cüreni semâniye hıcecin)** (Ayet 27) Yâni, Sıfât-ı İlâhiyede «kendi sıfatından fani olmakla **(Rabbi erinî enzur ileyke)** (A'râf Suresi, Ayet 143) sözüyle; «tâlib olunan vusulün tamamı bulunan Tûr-i müşahede ile beraber», mükâleme makamı ile sıfat-ı seb'a-yı İlâhiye tavırlarından ibaret sekiz tavrın sana gelmesine kadar mücahede eyle. «Benim için çalışmak üzere, kızımı nikâh etmeni istiyorum» dedi. **(Fein etmemte aşren)** (Ayet 27) Eğer sen zatta fena ve fenadan sonra bekâdan ibaret bu-

lunan diğer iki tavırda da terakki ile on tavrı itmam eder isen **(Femin indike)** (Ayet 27) o da; senin istidâdının kuvvetinden ve kemâlinden, ayninin hususiyetinden ve hüviyetinin iktizasındandır. Bu etvar, İbrahim aleyhisselâmı Rabbinin ibtilâ eylemiş olduğu ve İbrahim'in bunları tamamlamakla; tevhid makamına» Hak teâlânın onu insanlara imam kıldığı «kemalât-ı aşeredir.» Allah alimdir. **(Ve mâ ürîdü en eşukka aleyke)** (Ayet 27) Ve ben, sana takatinin fevkinde ve istidadının vefa etmediği bir şey'i yükletmek istemem **(Setecidünî inşeâllahü, minessâlihîne)** (Ayet 27) Eğer Allahü Teâlâ dilerse; sen, beni «fakat getiremiyeceğin şey'i teklif etmiyen sâlih» ve «vusule elverişli ifazalar ve istidâdda mevcud envâr ile, «ayn'i zâtta vedi'a kılınmış kemâle hidayet edici ilimler ile terbiye edici kimselerden olduğunu göreceksin» dedi.

(Ayet 28) **(Kaâle zâlike beynî ve beyneke)** Musâ; benimle muahede ettiğin bu ise, senin ve benim aramızda kaimdir. Bizim kuvvet, istidat ve çalışmamıza tâalluk eder. Bizden başka bir kimsenin bunda medhali yoktur» dedi. **(Eyyemel' eceleyni kadaytü felâ udvâne aleyye)** (Ayet 28) Bu iki vadeden (müddetden) hangisini nihayete erdirirsem bana kabahat yoktur. Çünkü bana vâcib ve lâzım olan ancak çalışmaktır. Ama nihayete erdirmek keyfiyeti ezelde verilmiş olan istidâdım hasebiyledir. «Benim kuvvetim, ancak istidat hasebiyle çalışmak hususunda takdir olunur. **(Vallahü alâ mâ nekûlü vekilün)** (Ayet 28) İşimize vekil olan, ancak Allah'dır. Ve O bu hususda şahiddir. Yani bize verilen ve takdir olunan kemâl, Allah'dan, feyz-i akdesinden, nefs-i ayniyle mutasarrıf olduğu bir işdir. Onun tâbiri kimse için mümkün değildir. Ondan gayri kimsede ona muttali olamaz. Ve istidadda tevdi olunmuş olan kemâlin miktarı kablel vusûl (vusulden evvel) bilinemez ki, bu, ilmullahın, zâtına mahsus kıldığı gaybül-guyubdandır» dedi.

(Ayet 29) **(Felemma kadâ musal acele)** Vaktaki Musâ, iki vağdenin (müddetin) kısası olan hadd-i kemâle baliğ (yetişince) olunca **(vesa rebiehlihî)** (Ayet 29) ve ehli ile yâni; kuvasından hiçbiri ona mümaneat (karşı koymayıp) etmeyub ve hiç biri Musadan ayrılmayarak, cemi kuvasıyla beraber olduğu halde, kudsiyet cânibine yürüdü ve mücahede ve murakabede tecrübe ve mümarese sahibi olmakla, kendi için külfetsiz ittisal melekesi hasıl oldu. **(Ânese min canibit'turi nara)** (Ayet 29) Kalbin irtifada (yükseklikde) kemâli olan «sırrı Turu» tarafından Ruhul-kudûs ateşini gördü. İşte bu «tur-i sır makamı»; kendisinden enbiyaya vahyolunan «ufku mübin»dir. **(Fil buk'atil mûbareketi)** (Ayet 30) Yâni, sır tesmiye olunan «kalbin kemâli makamında» nefsi kudsiyesi şeçeresinden; **(en ya Musâ innî**

enallahü) (Ayet 30) «Ey Musa! muhakak ben işte, âlemlerin Rabbisi olan Allah ancak benim» diye nida olundu. Bu makam; mükâleme ve sıfatda fena makamıdır ki hem kail, (söyleyen) hem sami (dinleyen), Ancak Allahu Teâlâ olur. «İlka-yı asâ»; idbarın. (bahtsızlığın-felaketin) Ve 'Yed-i beyza izharının» tevilleri neml suresinde geçmiştir.

(Ayet 32) **(Vadmum ileyke cenaheke minerrehbi)** Yâni, Allah'dan rücûm (dönüş) zamanında ihticab ve telvinden korkma ve benim teyidimle emin olduğun halde kalbini rabtet. (Şeyh-i kebir Şehabeddin Sühreverdi, hizmetinde bulunan bazı fukaranın şuhud ve vahdet ve fena makamında zevk-i azîm üzre iken nagâh, (ansızın) günün birinde «ağlayıb, teessüf etmekte olduğunu gördükde», neden ağladığını sorunca; «ben, kesret sebebiyle vahdetten mahcub ve red olundum, binaenaleyh eski zevk ve halimi bulamıyorum» dediğinde, Şehabettin Sühreyerdi hazretleri: bunun bekâ makamının bidâyeti olduğuna ve halinin, evvelki halinden daha yüksek ve â'lâ bulunduğuna tenbih (işaret) etmekle o şahsı temin (iknâ) buyurduğunu «şeyhimiz Mevlâ Nureddin Abdülsamed kaddesellahu ruhahu hazretlerinin, pederinden rivayet ettiğini işitmiştim.) **(Fezanike bürhanani min rabbike)** (Ayet 32) İşte zikr olunan bu iki fâide, Rabbinden aşikâr iki delildir. **(Ve ahî hârûne)** (Ayet 33) Musa: «Ey Rabbim! kardeşim Akl-ı Hârûn **(hüve afsahu minnî lisa nen)** (Ayet 34) lisan cihetinden benden daha fasihdir, zira akıl; kalbin lisânı menzilesindedir. Eğer akıl olmasa kalbin ahvali anlaşılamaz. «Zevki mâkul, suretinde» derc olunmadıkça ve «ilm-i ma'lum hey'etinde» tenezzül etmedikçe ve temsil ve tevil ile ukul ve nufusun mebaliği fehimlerine yaklaşdırılmadıkça fehmi (anlaşılması) mümkün olamaz. **(Fe ersilhu meîye Rıd'a yu seddı kunî)** (Ayet 34) Benim mânâmı, musaddak burhan ile «sûret-i ilimde takrir etmekle yardımcı olmak üzre» onu benimle beraber irsal eyler. **(İnnî ehafü en yükezzibûni)** (Ayet 34) Muhakkak, onların fehimlerinden (anlayışlarından) benim halimin uzak olması ve onların da; benim hal ve makamımdan uzak olmaları dolayısıyla «beni tekzib etmelerinden korkarım.» Her halde arada bir mutavassıt lâzımdır **(Kale şene şuddü azudeke bi ehîke)** (Ayet 35) Hak Teâlâ hazretleri; «Seni kardeşin ile, onun yardımı ile, takviye ederiz. **(Ve nec'alüleküma sultana)** (Ayet 35) Ve senin «kudret-i melekûtiye ile onlarda tesirin» ve aklın «kuvve-i kudsiye» ile «seni teyid ve kemâlini, sûret-i ilmiye ve hüccet-i kıyasiyede izhar etmesi sebebiyle, sizin ikiniz için galebe veririz» dedi.

(Ayet 38) **(Fe ev kıdlî ya, hamanü)** Firavın dediki: Ey kavim, ben sizin, «benden başka bir İlâhınız olduğunu bilmiyorum», binaenaleyh ey Haman sen, hey'et-i maddiye toprağı ile, ilim suyundan karışmış

olan hikmet çamuru üzre heva ateşini yakıver. **(Fec'âllî sarha)** (Ayet 38) Ve benim için yüksek bir kale, yâni yüksek bir kemâl mertebesi yap ki, herkim o mertebeye çıkarsa ârif olur. Bu da; Firavnın nefsı ile ihticabına ve vehim ile karışık olması dolayısıyle aklının hey'et-i maddiye'den adem-i tecerrüdüne işaretdir. Yâni, enaniyetle mahcûb olan nefis tarıkıyla ma'kullâtdan mahcûb olan akl-i maaşdan, «vehmiyat ile değil «ilim ve amelden bir bina» ve ayrıca veraset ve telâkki ile olmayub, ders ve ta'lim ile hasıl olan kemâlden, «âli bir makam yapmasını istedi» ki o makama yükselen kimseler ârif-i vâhid kemâline baliğ olduklarını tevehhüm ederler. Nitekim şûra suresinde zikr olunduğu vechiyle, onlar; ma'kul ile şeriat ve nübuvvetden mahcûb, mantık ve hikmette mumarese eylemiş ve mantık ve hikmete itina, felsefeyi kemâlin gayeti itikad eden, «sülûk, irfan ve visâli inkâr eyliyen bir kavim idiler.» **(Lealli ettaliû ilâ-ilâhi musâ ve innî la zunnuhu minel kazibîne)** (Ayet 38) «Belki tefelsûf (feylesoflaşma) tarikıyle Musânın Allah'ına muttali olurum ve ben Musâyı kâziblerden zan ediyorum» dedi. Firavnun Musayı yalancılardan zanetmesi, ancak derece-i irfan ve tevhidden kusurundan, ve haksız olarak tefriz ve tuğyanından ve enaniyet sıfatları ile ihticabından ileri gelmişdir. Yoksa, fena zamanında, kibriya sıfatları ile ittisaf edib de tekebbürü bâtıl olan nefsinin sıfatından olmayıb, belki Hak ile olmuş olanlardan değildi.

(Ayet 44) **(Vema künte bicanibil garbiyyi)** «Habibim: Musa'nın ayninde zat-ı ehadiye güneşinin gurubu ve makam-ı mükalemede zat güneşinin ayn-i Musa ile ihticabı cânibinde olmadık. Çünkü Musa, nidayı şecere-i nefsinden işitti, bu sebebden Musa'nın kıblesi, mağrib ciheti olmuşdu. Daveti de İsa aleyhisselamın hilâfına olarak, hakikat güneşinin mağribleri bulunan «zevahire» olmuşdu. **(İz kazaynâ ilâ mûsal emre)** (Ayet 44) Mükâleme tarıkıyla Musâya vahyi eylediğimiz vakitde: **(vema künte mineşşahidîne)** (Ayet 45) Musânın makamını şâhid olan «zamanının evliya ve nükabası mertebesinde» onun makamını müşahid olanlardan da olmadık. Lâkin, aralarında birçok asırların inşa ve icâdı sebebiyle, senin zamanın, Musanın asrından uzak olunca, insanlar, unuttuklarından tezekkür etmeleri için, Miracında ve tarik-ı mustakimde, Musanın makam ve haline seni muttali kıldık. **(Ve ma künte saviya fî ehli medyene tetlû âleyhim âyatina)** (Ayet 46) Ve onlara; müşahedat ve sıfatımız ilimlerini okuyucu olduğun halde, ruh makamında da ikamet edici olmadık belki sıfat ve müşahedatımız ilimleri senin yolunda idiler. Çünkü sen, ufk-i âlâdan terakki edüb, Hazret-i Ehadiyeden «kabe kavseyni ev edna» makamına vâsıl oldun. Binaenaleyh, Hakda fenâdan sonra

kalb makamına rücû ile, seni Resul kıldığımız zamanda; bu makamat ve ahvali insanlara haber verdik **(Vema künte bi canibit tûri)** (Ayet 47) Ve sen, makam-ı sırda da vâkıf olmadın, **(Velâkin rahmeten min rabbike)** (Ayet 47) Lakin Rabbinin, vâsi ve şâmil olan rahmet-i tammesi sana yetişib, cemi-i enbiya makamatının münderic bulunduğu «vahdetde fenâ» makamına seni terakki ettirdi. Ve sâir nübüvvetlerin hâtemi ile nübüvvetinin umûmî olması için, bekâ ve irsal makamında Hak ile tahkik zamanında «vahdet» senin vasfın ve zâtının sûreti oldu. **(Litünzira kavma)** (Ayet 47) Ve istidatlarının kabulde enbiya-ı mütekaddimin (evvelce gelmiş olan Peygamberler) zamanında bulunan «babalarının istidatlarının» baliğ (erişemedi)i olamadığı bir kemâl haddine baliğ (erişmiş) olmuş olan bir kavmi inzar (korkutmaklığın) etmekliğin ve onları; enbiyadan hiç birisinin davet edemediği «Mahbubiyet makam-ı kemâline» davet etmen için Rabbinin «rahmet-i şâmilesi» sana erişdi. **(Mâ atâhüm min nezîrin min kablike)** (Ayet 47) Senin davet eylediğin makama, onları davet eden bir peygamber, senden evvel gelmedi. **(Leallehum yetezekkerûne)** (Ayet 47) Kemâli muhabbete vusul ile belki onlar tezekkür ederler.

(Ayet 52) **(Ellezine âteynahümül kitabe min kablihî hüm bihî yu'minûne)** Kur'andan evvel, kendilerine Akl-i kur'ani ve Furkaniyi vermiş olduğumuz kimseler, istidatlarının kemâli sebebiyle, ancak onlar Kur'ana iman ederler. Onlara Kur'an okunduğu vakit; «Biz ona iman ettik, urbamızda haktır ve sabittir. **(İnna künna min kablihî müslimîne)** (Ayet 53) Kur'anın nuzulunden evvel tevhid ile zâtlarımızı Allaha teslim edici ve emrine inkıyad edici olmuşduk» derler.

(Ayet 54) **(Ulâike yu'tevne ecre hum merreteyni)** İşte bunların; sevabları iki def'a, birincisi: kıyamet-i vüstada «zâtda fenâdan evvel, ef'âl ve sıfât cennetlerinden. İkincisi de: kıyamet-i kübrada «fenâdan sonra bekâ zamanında zât, sıfât ve ef'âl cennetlerinden» verilir. **(Veyedreûne bil hasanatisseyyiete)** (Ayet 54) Hakkın, ef'âl, sıfât ve zâtını şuhudu hasene-i mutlakasıyla; «kendi ef'âl, sıfât ve zâtları seyyie-i mutlakasını ıskat ve def ederler.» **(Ve mimma rezaknahüm yün fikûne)** (Ayet 54) Kabiliyetli ve mustaid olanları, tekmil ve ifazası kemâl ile kendilerini rızıklandırdığımız ilimlerden infak ederler.

(Ayet 55) **(Ve iza semiûl la've a'rezû ânhü ve kalû lenâ â'mâluna ve leküm â'mâlüküm)** (Ayet 55) Kabul etmeyen mütekebbirler hikmetinden hali ve bâtıl olan kelâmını işiddikleri vakit, kendileri «enbiya olmayub evliyai muvahhidin oldukları için ilhah (yapmak istemiyene zorla yaptırtmak) ve israr etmiyerek lağvından i'râz ile

bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size **(selâmün âleyküm)** (Ayet 55) hakkı kabule mani olan afattan Allah size selamet versin dediler. **(la nebteğil cahilîne)** (Ayet 55) Biz, sefahat ve ehli mürtekib sebebiyle mefkud (yok) olanların muhabbetini taleb etmeyiz, çünkü onlar, bizim muhabbetimizle faidelenmezler, hidâyetimizi kabul etmezler. **(İnneke la tehdî men ahbebte)** (Ayet 56) Ya Habibim: Senin sevdiklerin ezelen hidâyet sâhibi olduklarından, sen onları hidâyete daveti lüzumsuz görürsün, onları davet etmezsin, çünkü onlar seninle beraberdirler. Lâkin senin hidâyetine mazhar olmak istidâdına lâyık olanlara Allah hidâyet eder. **(Velâkinnellahe yehdî men yeşâü)** (Ayet 56) Ve lâkin Allah Teâlâ Hazretleri, inâyet ehlinden dilediğine hidâyet eder. **(Ve hüve â'lemu bilmuhtedîne)** (Ayet 56) Allahü Teâlâ Hazretleri, istidâdlarına kalblerinin mühürlenmesi sebeb olduğuna muttali olduğundan, hidâyetine kabiliyetli olanların kabiliyetini en ziyade bilicidir.

(Ayet 66) **(Feâmiyet âleyhimül enbâü yevmeizin)** Kıyâmeti sugrâda kendileri mahcûb ve gayr ile vakıf kalmış olmaları dolayısıyla «körler gibi hakayık onlar üzerine hafî olur.» Çünkü «her kim bu dünyada âmâ oldu ise o kimse âhiretdede âmâdır, kavli kerimi vechiyle onların, her iki neş'enin evkatına şâmil olan cehilleri kökleşmişdir. **(Fehüm la yetesâelûne)** (Ayet 66) Onlar ağızları mühürlenmiş ve nutukdan aciz bulunduklarından, asla yekdiğeriyle söyleşemezler. Birbirlerine bir şey soramazlar. **(Feemma men tabe)** (Ayet 67) Amma, basiretini setr eden ve kalb istidâdını örten nefis sıfatları perdesinden kurtulup, ilim tarikiyla gaybe iman eden, **(Veâmene ve âmile sâliham)** (Ayet 67) tahliye ve fezaili hayratı iktisabta salih amel işliyen kimsenin **(Feâsâ en yekûne minel müflihîne)** (Ayet 67) neş'eyi hicâbından fıtrata rücû' ve nefs makamından tecerrüdle, kalb makamına nail olanlardan olması me'muldür. **(Ve rabbüke yahluku ma yeşâü ve yahtaru)** (Ayet 68) Mahbublardan ve mükâşiflerden dilediğini rabbin halk eder ve meşiyeti ve murad etdiğini onlara inâyeti muktezâsıyla dilediğini ihtiyar eder **(Ma kâne lehümül hıyaretü)** (Ayet 68) Bu hususda onlar için ihtiyar, olmamışdır. **(Subhanellahi ve teâlâ âmma yüşrikûne)** (Ayet 68) Allahın ihtiyarı ile beraber, gayrisi için ihtiyar mevcud olub, o gayrin, Allaha şerik olmasından Allahı tenzih eyle.

(Ayet 70) **(Lâilâhe illâ hüve)** Vücûdda Allahu Teâlâya şerik yoktur. **(Lehül hamdü)** (Ayet 70) Mezâhir-i ekvanda zâhir olan ve mezâhirde bâtın olan kemâlâtın cemiisi Hakka lâyık olduğundan hamd-i mutlak, Allaha mahsusdır. Dünyada bulunan herhangi bir Cemil, gani, kavi ve aziz; Hakkın cemâli, ganası, kuvveti, izzeti ile Cemil,

gani, kavi, aziz olmuştur. Ve ahirette bulunan herhangi bir kemâl, ilim, irfan yine Hakkın kemâli, ilmi ve ma'rifeti ile kâmil, âlim ve ârif olmuştur. **(Ve lehül hüküm)** (Ayet 70) «Hüküm»de Allahındır. Her şeyi, meşiyeti müktezası üzre kahr eyler ve iradesi mucibince ona hüküm eyler. Binaenaleyhi, dünyada herhangi bir «kabih, fakir, zelil, ve zayıf» onun hükmü ve kahrı tahtında kabih, fakir, zelil, zayıf olmuşdur. Âhiretde de herhangi mahcub; «mehzul, esir ve merdud «onun hükmü tahtında» ve «kahrında mehzul, mahcub, esir, merdud» olmuşdur. **(Ve ileyhi turceûne)** (Ayet 70) Vücudunda fâni olmakla, yahud mânâ: zâtında veya sıfât ve ef'âlinde fâni olmakla ancak ona rücu' edersiniz.

(Ayet 72) **(Kul ere eytüm in ceâlellahü âleykümün nehare sermeda)** Habibim deki: «Eğer Allahü Teâlâ, size zulmet-i nefs gecesini **(İlâ yevmil kıyâmeti)** (Ayet 72) kıyâmet-i suğra vaktine kadar sermedi ve daim kılarsa **(Men ilâhün gayrüllahi ye'tîküm bileylin)** (Ayet 72) size ruh nurını getirecek olan, Allahın gayri İlâh kim dir haber veriniz? **(Efela tesmeûne)** (Ayet 71). Siz hicabda olduğunuz halde, meâni ve hükmü fehim edübde (anlayıp) gaybe iman etmeniz için ayâtı işitmez mi siniz?» **(Kul ere eytüm in ceâlellahü âleykümünnehare sermeden ilâ yevmil kıyâmeti)** (Ayet 72) Habibim deki: «Eğer Allahu Teâlâ, istitar (gizlenmiş) olmıyarak tecelliyi dâim ile size ruh nurunın gündüzünü «kıyamet-i suğra vaktine kadar» sermed ve daim kılarsa, **(men ilâhün gayrüllahi ye'tîküm bileylin tes kunûne fîhi)** (Ayet 72) nefislerinizin hukuku bedenlerinizin rahatlarına kendisinde sakin olacağınız «tabiat perdeleri» ve «sıfat-ı nefs galebeleri» ve «gaflet vakitleri gecesini» getirecek olan Allahın gayri İlâh kimdir? haber veriniz. **(Efela tübsırûne)** (Ayet 72) Siz, Hakkın tecelliyat ruhunun nurını görmez mi siniz? **(Ve min rahmetihî ceâle lekümül leyle vennehare)** (Ayet 73) Hakkın kemâl rahmetinden dir ki, sizin için, kalb makamında: «Gaflet ve huzur ile.» Ruh makamında: «Tecelli ve istitar ile» gece ve gündüz kılmışızdır. **(Lites kunû fîhi)** (Ayet 73) Tâki siz, zulmet-i nefisde «bedenin nuruna ve meaşın tertibine sâkin olasınız. **(Ve li tebtegû min fadlihî)** (Ayet 73) Ve ruh huzur gündüzünde de «müşahedatı» ve «tecelliyat-ı sıfat» ve «mükâşefat ihsanını» arayasınız. **(Ve leâlleküm teşkürûne)** (Ayet 73) Ve Allah ile ve Allahda ve Allah için ve me'muldurki; evvel ve âhirinizde Allahın «niam-i zâhire» ve «bâtına» ve «cismaniye» ve «rûhâniyesini» her makamda size vâcib olan «taatlerde Allah ile, Allahda, Allah için, Allahın rızası için istimal etmekle şükür etmiş olursunuz.

(Ayet 75) **(Ve neza'na min külli ümmetin şehîda)** Yâni; yevm-i kıyamette, Mehdinin hurucu zamanında, herbir ümmetde kendileri-

nin nebisini çıkarırız o da Hakka en ziyade ârif olanıdır. **(Fekulnâ hatû bürhaneküm)** (Ayet 75) Kâffesinin şuhudu ile «Hakkı şuhud edib», onların şuhudu ile Hakdan mahcûb olmayan şehidin lisanı üzre» size; bulunduğunuz mezhebin hak olub olmadığının anlaşılması için bürhanınızı (delilinizi) getirin, deriz, kâffesi aciz kalub, nebinin bürhanı zâhir olur. **(Feâlimû ennel hakka lillahi)** (Ayet 75) Bunun üzerine hak, Allah'ın olub o hakkı, şehidin mazharında izhar etmiş olduğunu bilirler. **(Ve dalle ânhüm ma kânû yefterûne)** (Ayet 75) Ve «mezâhib-i muhtelife ve tarik-ı müteşaibe-i müteferrikaları müfteriyatı» kendilerinden gayb olur. Yâhut mânâ: Şehidlere tevhidin izharı ile bürhanınızı getiriniz, deriz. Onlar da: tevhidi izhar edib, kâffesi hak Allah'ın olduğunu bilirler. **(İnne karûne min kavmi Musâ)** (Ayet 76) Tahkik Karun, Musa'nın kavminden «Bel'am bin Baur» gibi âlim idi. **(Febağâ âleyhim)** (Ayet 76) Nefsiyle ve ilmiyle ihticabı dolayısıyle tekebbür ve tecavüz ile Musa ve kavmine bağı (âsi) oldu. Nefs'inin kemâlle ziynetini görmekle ihticabı ve aldanması üzerine, Allahtan ibtilâ olunarak kendisine hırs ve dünya muhabbeti galebe etti. Havası cihet-i süfliyeye meyl etmekle cihet-i süfliyede mahbub olarak batırıldı.

(Ayet 83) **(Tilkeddarûl âhiretü nec'âlûha lillezîne layurîdûne uluvven fil ardı vela fesada)** (Ayet 83) Âlem-i kudsi-yi bâkiden olan şu dâr-ı ahireti; «nefisleri ve sıfâtları ile mahcûb olmıyarak», kendilerindeki «sema-yı ruhda uluvvu terakkiyi tâlib olan irade-i fıtriyeleri», yeryüzündeki insanlar üzerinde «tecavüz, istilâ, ve tekebbürü taleb edici heva-yı nefsaniye sahibi olmayan», fezail ve meâliyi iktisab ve maârifi taleb eden, esbab ve emvalin cemiini «halkın hukukunu ibtal etmek suretile temin eden fesad sahiblerinden olmıyan kimselere mahsus kılarız. **(Velâkıbetü lilmüttekîne)** (Ayet 83) Âhiret ve cennet ile tabir olunan âkıbet-i hamide; nefisleri, «iğva edici hevalardan» ve «düşkün rezaletlerden pâk olmuş» mücerredlere mahsusdur.

(Ayet 85) **(İnnellezi ferada âleykel kur'âne)** Habibim! ezelde, bidayet zamanında cemi-i kemalâtı ve cevâmi-i kelim ve hükm-i câmi olan «Akl-ı kur'anî»den ibaret «istidad-ı kâmili» sana farz ve takdir eyleyen ZÂT-ı ecellü a'lâ **(Lereâddüke ilâ meâdin)** (Ayet 85) seni, «mikdarı takdir olunamıyan» ve «künhüne bâliğ olunamıyan» «pek büyük bir meada» red ve iade edicidir ki, o da: Ehadiyet-i ZÂT'da «fenafillah» ve cem' ve cemi-i sıfât ile zât'da tahakkuk ile bekadır. **(Kul rabbî a'lemü men câ-e bilhüdâ)** (Ayet 85) Yâni benim halimi ve hidayetimin künhünü ve bana mahsus verilmiş olan ilm-i ledünniyi Rabbimden gayri kimse bilemez. Ben, nefsimden Rabbimde fâni ve

benim gayrim de halimden mahcûb olduğundan ne ben, ne de gayrim bilemez, ancak Rabbim bilir. **(Ve men hüve fî dalâlin mübinin)** (Ayet 85) Adem-i istidat ve kesafet-i hicab sebebiyle Hak'dan mahcûb olan kimseyi de ancak Rabbim bilir. Zirâ gayrı, benim istidâdımın halinden mahcûb olduğundan ben, onu bilemem, Rabbim'de fâni ve onunla tahakkuk ettiğim için, onu bilen ben değilim, Rabbimdir.

(Ayet 86) **(Vema künte tercûen yülkâ ileykel kitabü)** Ve sen de «neş'ey-i hicabında dalmış» ve «sende tevdi' olunmuş kemâlden mahcûb» olduğun için, sende cem' olunan kemâlin tafsili ile «akl-ı kur'ani kitabının» dana ilka olunmasını ümmid etmezdin. **(İllâ Rahmeten min rabbike)** (Ayet 86) Ancak Rabbinin, rahmet-i rahimiye sıfâtının tecellisi sebebiyle «kitab sana ilka olundu» ve tedricen bu sıfâtın feyzi sende zâhir olarak bu sıfât, senin vasfın oldu **(Fela tekunenne zahiren lil kâfirine)** (Ayet 86) Sen zâtda fenâdan sonra sıfâtın ile ihticab ve nefsinin kemâlini görmekle; enaniyetinin zuhûru sebebiyle «mahcub olanlara kat'iyyen zahir olmıyasın.»

(Ayet 87) **(Vela yesuddunneke ân âyatillahi ba'de iz ünzilet ileyke)** Ve seni âyâtillahdan ve sıfâtın tecelliyatından birşey men etmesin. Onlar, gayr ile vâkıf oldukları gibi sen de; emaniyetinle vâkıf olub, nefsine nazar ve nefsini, vücûdda Allah'a işrak ile, müşriklerden olmıyasın. **(Ved'û ilâ rabbike)** (Ayet 87) Ve nefsine nefsin ile değil, Rabbine Rabbin ile dâvet et. Zira sen, Habibsin, Habib ise; nefsine dâvet etmez ve nefsi ile olmaz, belki Habibi ile Habibine dâvet eyler. **(Vela ted'û' maâllahi ilâhen âhere lâilâhe illâ hüve)** (Ayet 88) Hu 'dan gayri mevcud olmadığından, Allah ile beraber başkasını, ne nefsine ve ne de gayriye davet etme, arama. **(Ved'û ilâ rabbike)** (Ayet 87) emrine imtisalinden, nebiyy-i zişana **(La ted'û maâllah)** (Ayet 88) kavlinde **(Maza gal basar)** vasfı hasıl olmuştur. **(Külle şey'in halikun illâ vechehu)** (Ayet 88) Zâtından başka herşey helâk olucudur. Zira gayri bir mevcud yoktur. **(Lehül hükmü)** (Ayet 88) Sıfâtı tahtında, bütün mâsivâsını kahrı sebebiyle hüküm; o zât-ı mutlakındır. **(Ve ileyhi turce ûne)** (Ayet 88) Ve siz, zâtında fenâ ile, ancak ona rücu' edersiniz.

ANKEBUT SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Elif-lâm-mîm)** Yâni; Zât-ı İlâhiye: gayre nisbet itibariyle aslı ve evveli ilim olan «Sıfat-ı İlâhiyey-i hakikiye» ve «evveli

ve menşe-i mebdeiyyet olan sıfâtı izafiye», insanların; mücerred «hakka mutabık olan kavilleri» ve zâhir amelleri ile, nefsâni ve gaflet ve hicâbları üzre terk olunmamalarını, belki tabiatlarında mevdu (emanet bırakılmış, vedia kılınmış) ve istidatlarında meknun (saklı) olan şeylerin zâhir olması için enva'-ı belalar ile iftinan ve şedaid ve riyazatlarla imtihan olunmalarını iktiza eylemişdir. Çünkü, «Ben kenz-i mahfi idim zâhir olmaklığa muhabbet ettim, zâhir olmak için halkı izhar ettim» hadis-i kudsisi vechiyle, Zâtı İlâhiye; «ayni cem'-i de mahzun olan kemâlatını izhar etmekliği muhabbet ederek, o kemâlâtı, insanların a'yâni mâdenlerinde îbda' ve insanları âlem-i şehadette icad eyledi. Ve insanları nimet ve nikmetlerle ibtilâ etmekle insanlara muhabbet eyledi. Kendileri üzerine sıfâtının zuhûru zamanında onu ârif olub, ondan ibtidada «maden ve hazâin oldukları gibi» ona intihada da «onun mezahiri olsunlar.» Zira Zât-ı İlâhiyenin münteha olması, mebde' olmasının levazımındandır.

(Ayet 3) **(Ve lekad fetennellezîne min kablihim)** Tahkik biz, onlardan evvel olan, istidad ve istibsar (basiretle bakmak) ehlinden olanları da enva-ı mesaib ve mihnetler ve riyazat ve fitnelerle fitnelendirdik. Ta ki talebde sâdık ve kemâli kabil olanlar, kemâlinin zuhûru ile, istidâdı zayıf olan yalancılardan temeyyüz etsin ve seçilsin.

(Ayet 5) **(Men kâne yercû likâe'llahi)** Her hangi bir kimse, gerek sevab ve âsâr ve yahud ef'al, yâhud ahlâk ve ya sıfât ve ya zât mevtınlarından bir mevtında Allahu Teâlâ'nın likasını ümmid eder ise; **(Feinne ecelellahi leâtin)** (Ayet 5) tahkik üç kıyametin birisinde «Allah'ın likasıyla» va'di elbette gelicidir. Yâni, mâlûm olan vaid zamanında hali ve recası hasebiyle, likanın vukuunu yakinen bilsin. Ve mevt-i tabii zamanında nefis cennetinde, âsâr ve ef'al bâbından keramet bulmak için iyilikler yapsın. Yâhut, mevt-i iradi zamanında; kalb cennetinde arzu ve iştiha ettiği ahlâk makamatını ve sıfât tecelliyatını müşahede etmek için «riyazat ve mürakabat ile mahvda içtihad etsin.» Yâhut, mevt-i ekber ve tamme-i kübra zamanında, «ruh cennetinde cemâl zevkini ve şuhud-i ruhi bulmak için «fenâ fillâh» da Hak cihadiyle Allah yolunda mücahede etsin. **(Vemen cahede fe innema yucahidu linefsihi)** (Ayet 6) Hangi mevtını murad ederek, hangi makamda olursa olsun, mücahede eyliyen, ancak kendi için mücahede eder. Tahkik Allahu Teâlâ Hazretleri, âlemlerden ğanidir. **(Vellezine âmenû ve âmilûs salihati)** (Ayet 7) Zikr olunan iman envaından her hangisiyle iman eden ve imanları hasebiyle sâlih amelleri işliyen kimseler: **(Lenü keffirenne ânhüm seyyiâtihim)** (Ayet 7) amellerinin, yâhut ahlâklarının ve yâ sıfât ve yâ zâtlarının

seyyiatını, zât nurları ile elbette setr ederiz. **(Velenecziyennehüm ahsenellezî kânû ya'melûne)** (Ayet 7) Ve amellerinin bedelinde; sıfâtımızdan sâdır olan amellerimizle onları cezalandırırız. **(Ve vasseynal insane bi valideyhi hüsna)** (Ayet 8) Mekarim-i ahlâkın en evveli; «vâlidîne ihsanı» kılmışdır. Vâlidîn; icad ve rubûbiyet sıfatlarının mazharlarıdır. Bu sebebden, vâlidînin hakları, taatlerinin, taât-ı İlâhiyeye mukarinetiyle Allah'ın hakkını vely ve tâkib eyler. Zirâ adil, tevhidin zıllidir. Her kim, Allah'ı tevhid eylerse, ona adil lâzım gelir. Adlin evveli de; «vâlidînin haklarına riayettir.» Çünkü onlar «insanların en ûlâsıdır.» Buna binaen, vâlidînin haklarının, herkesin hakkı üzerine takdimi vacib olmuşdur. Yalnız bu Hak «Allah'a takdim olunamaz» bu sebebden, Allah'a şirkden başka, her şeyde vâlidîne itaat vâcib olmuşdur.

(Ayet 25) **(Ve kale innemattaheztüm min dûnillah)** İbrahim dedi ki: «Siz, Allah'dan gayrı ibadet ettiğiniz bir şey'i, kendi aranızda **(evsanen meveddete beyniküm fil hayâtiddünya)** (Ayet 25) ancak hayat-ı dünyada mevdud ittihaz ettiğiniz, yâhut mânâ: Allah'dan gayri, aranızda mevdud (sevilmiş, muhabbet gösterilmiş) ittihaz ettiğiniz her şey hayat-ı dünyada ölücüdür. Yahut mânâ: Sizin ittihaz etmiş olduğunuz her put, bu hayatta mevduddur, Yani mahbubdur. Yahut mânâ: İttihaz ettiğiniz her put, bu hayatda aranızda meveddet içindir. Netice itibariyle mânâ şudurki; meveddet iki kısımdır. Biri dünyevi, diğeri ûhrevidir. Dünyevi olan meveddetin menşei: cihet-i süfliyeden olan nefisdir. Uhrevi olanın menşei; cihet-i ulviyeden olan ruhdur. İmdi Allah ile Allah için olmayıp, Allah'ın gayri mühabbet ve meveddet olunan her şey'; meveddet-i nefsiye ile muhabbet olunmuşdur. Meveddet-i nefsiye ise: zeval bulan bir arzudur. Vuslat-ı bedeniye munkati' oldukta derhal zâil olur. Ve kıyametlerin birisine vâsıl olamaz. Çünkü, mizacın itidalinden ve bedenin terkibinden neş'et etmiş bir şeydir. Terkib bozulub, mizac muharref oldukta, muhabbet ve meveddet de mütelâşi olur. Tabayiin muktezasıyle, tezad ve teannüd bâki kalır. Nitekim; **(Sümme yevmel kıyâmeti yekfuru ba'düküm biba'din ve yel'ânü ba'düküm ba'da)** (Ayet 25) Sonra, «kıyamet gününde ba'zınız, ba'zınızı inkâr eder. Ve ba'zınız, ba'zınıza lânet edersiniz ve rücu' edecek yeriniz ateşdir. Ve size yardım edicilerden bir kimse de yoktur» buyrulmuştur.

İşte bu sebebden, **(meselüllezînettehazû min dûnillahi evliyâ e kemeselil ânkebûti ittehazet beyten ve inne ev henel buyûti lebeytül ânkebûti)** (Ayet 41) Yâni Allah'dan gayri evliya dostları ittihaz edenlerin misâli, ev yapan örümcek misali gibidir. Halbuki evlerin en zayıf olanı, örümcek evidir. Âyetinde bu ittihaz: «Zafiyetde örümcek

evine nisbet edilmişdir.» Amma meveddet-i uhreviyenin menşei, Zât-ı ehadiye ve muhabbet-i İlahiyedir. İşte zâtlarının tecanüsi (bir cinsden olma münasebet, icadında mecburiyet yoktur) ve sıfatlarının tenasübü sebebiyle «evliya ve asfıya arasında olan meveddet», bu meveddet-i uhreviyedir. Bu meveddet ancak terkibin zevali zamanında kalb veya ruh makamında, nefsi; «beden hicablarından kurtuluş zamanında perdeden mücerred ve gayet sefa ile safi olabilir.» Çünki o makamda, meveddet menbaına karib olmuş olur. Yevm-i kıyametde ise: büsbütün sâfi ve sırf muhabbet-i İlâhiye olur. Dünyevi muhabbet böyle değildir.

(Ayet 45) **(Utlu mâ ûhiye ileyke minel kitabi ve ekimissalâte)** Yâni, sende icmal olunmuş olan akl-ı kur'anî kitabını vahyi ve ilim-i Furkanî kitabının nuzulu sebebiyle tafsil ile ve tilâveti ve ulumun tefasil-i tertibi üzre salât-ı mutlakayı ikame eyle. Bunun da mânâsı; kemâl-i ilmi ile amel-i mutlak beynini cem eyle demektir. Zira, senin için her bir ilim hasebiyle bir salât vardır. Nasıl ki ilimler ya âdâb ve a'mâl ve ıslah-ı meaşa teâlluk eden ulum-i nâfiadır ki, bu ilimler; melekut-i arziye gaybından kuva ilimleridir. Ve yahut, ahlâk-ı fezail ve ıslah-ı meada teâlluk eden ulûm-i şer'iyedir. Bunlar da gayb-ı sadrîden ve akl-ı ameliden olan nefis ilimleridir. Yahut, sıfâta taâlluk eden «ulum-i külliye-i yakiniyedir.» Bunlar da iki nevi olub, biri; «akliyeyi nazariye» ve diğeri; «keşfiye-yi sırriyedir.» Ve her ikisi, kalb ve sır gaybındandır. Yahut, tecelliyat ve müsahedata taâlluk eden ulûm-i Hakikiyedir. Onlar da «ruh gaybındandır.» Yahut, aşkiyat ve muvasalata teâlluk eden; zevkiye-yi ledünniyedir. Onlar da «hafa gaybındandır.» Yahut, gaybül-guyubdan olan «ulûm-i Hakkıyedir.» İmdi herbir ilim hasebiyle bir salât olmasına nazaran; salâtın evveli ve birincisi; «evzaın ikâmesi» ve «erkânın edası» ile olan «salatı bedeniyedir.» İkincisi huzur ve huşu ve havf ile reca arasında inkiyad ve tamaninet ile olan «salat-ı nefisdir.» Üçüncüsü: huzur ve murakabe ile olan «salat-ı kalbidir.» Dördüncüsü: münacat ve mükâleme ile olan «salat-ı sırdır.» Beşincisi: müşahede ve muayene ile olan «salât-ı ruhdur.» Altıncısı; münagat ve mülâtefe (latifeleşmek, lutuf ve ihsa etme) ile olan «salat-ı hafadır.» Yedincisi: makam-ı ayn-i vahdetde fenâ ve muhabbet-i sırf makamı olduğu için, orada «salat yoktur» ve nitekim **(Va'bud rabbeke hatta ye'tiyekel yakin)** Âyet-i kerimesinin tefsirinde denildiği vechiyle: «salât-ı zâhirenin nihayet ve inkıtaı, yakinin sûret ve zâhiri demek olan «mevtin zuhuruyla olduğu gibi», salât-ı hakikiyenin intihası da; Hakkel yâkin demek olan «fenay-ı mutlak» iledir. Amma fenadan sonra beka makamında; altı kısım salâtın cemisi (hepsi) yedincisi ile beraber teceddüd ederki: Ye-

dincisi; muhabbet ve tefrid ile «Hakkın salâtıdır.» **(İnnessalâte tenhâ ânil fahşâi velmünker)** (Ayet 45) Tahkik salât, fahşa ve münkerden nehy eder. Salât-ı bedeniye; «measi ve seyyiat-ı şer'iyeden», salâtı nefs; «rezail-i ahlâk-ı reddiye ve hey'et-ı muzlimeden», salat-ı kalb; «fuzul ve gafletden», salâtı sır; «Nebi Aleyhisselam'ın (Musalli kime münacaat eylediğini bile idi, iltifat etmezdi) meâlindeki hadisi şerifleri vechyle gaybından ve gayre iltifatdan», kalb selâtı, nefis sıfatıyla zuhurundan men ettiği gibi, ruhsalatı da: kalbin sıfatları zuhuru sebebiyle tuğyandan. salât-ı hafa: «isneyniyet ve enaniyyetin zuhurundan», salât-ı zât; «telvin ile bakiyenin zuhurundan» ve «tevhidde muhalefet husulunden nehy eder.» **(Vele zikrullahi ekberu)** (Ayet 45) Ve fenay-ı mahz makamında; «zâtın zikrinden» ve beka makamında; temkin zamanında Hakkın selâtından ibaret bulunan Allah'ın zikri; elbette cemi ezkâr ve salâtdan ekberdir, en büyüktür. **(Vallahü ya'lemu ma tasnaûne)** (Ayet 45) Allahü Teâlâ, cemi' makamat-ı ahval ve salâtda sizin yaptığınız şeyleri bilir. **(Vela tücadilû ehlel kitabi illa billetî hiye ahsenu)** (Ayet 46) Ey mü'minler! siz, ehl-i kitabla mücadele etmeyiniz, ancak en güzel olan bir sûret ve tarikle mücadele ediniz. Çünkü onlar, Hak'dan mahcûb değil, belki dinden mahcûbdurlar. Binaenaleyh onlar istidât ve lutûf ehlidirler. Hızlan (yalnız başına kalıb sefil ve zelil olmak) ve kahr ehli değildirler. Ancak hak olan maksadlarından ba'zı mevani' ve âdet ve zevâhir sebebivle yolda dalâlete düşdüler. Bu sebebden **(Ve ilâhüna ve ilâhüküm vahidûn)** (Ankebut Suresi, Ayet 46) yâni, «Bizim ve sizin ilâhınız birdir», buyurduğu vechiyle, tevhidden ibaret bulunan maksadda onlara murafekat yani rıfk ile muamele etmek hikmetde vâcib olmuşdur. **(Ve nahnülehu muslimûne)** (Ayet 46) «Biz de bir olan o Allah'a teslim olmuşuzdur» buyurduğu vechiyle, vahid-i mutlak olan mabud-i bilhakka inkiyad ve istislâm (uymak) gibi maksaddan ayrılmayan, tarik-i Hakka muvafık bulunan, yollarının doğru olan kısmında da yine onlara mürafekat (arkadaşlık, yoldaşlik) vâcib olmuşdur. Kendilerinin Hak üzre ve maksadlarına müteveccih Hak yoluna sâlik olduklarını, kendilerince tahkik etmekle kalbleri mutmain olsun ve **(âmenna billezî ünzile ileyna ve ünzile ileyküm)** (Ayet 46) «Biz gerek bize inzal olunan ve gerek size inzal olunan kitaba iman eyledik» buyurduğu vechiyle, bulundukları yollardan Hak olanını tasvib ve ibadet ile mahcûb oldukları bâtıl olan kısmını göstermekle keyfiyet-i sülûkü beyanda onlara mülatafa (lutf ile muamelelatif söyleme) etmek vâcib olmuşdur. Taki lûtuf da onlara münasib ve müşarik (bir işde diğeri ile beraber bulunan-karışan-ortak) olmakla, mü'minlere ünsiyet peyda ederek sözlerini kabul ve hidâyetleri

ile hidâyet bulsunlar. Ancak kazandıkları günahlar kalblerini karartarak istidâtları bâtıl olanlar, ve rablerinden mahcûb olanlar, müstesnadır. Çünkü fenalıkları çokca irtikab ederek istidâtlarını ibtal ve kemâli kabulden men ile, haklarını noksan ederek nefislerine zulum etmiş kimseler olduklarından ve iki vasıf arasında tezad olmak dolayısıyle mülâtafa, (lûtfile muamele) o gibilere tesir etmeyüb, ehli kahr olduklarından onlarda; kahırdan başka birşey tesir yapmaz.»

(Ayet 49) **(Bel hüve âyatün beyyinatün fisudurillezîne ûtûl ilme)** Yâni kur'an; «aşikâr olan ulum-i hakikiye-i zevkiyedir» ki mahalli, «Ulemâ-yı muhakkikîn'in sadırlarıdır.» O da; gaybül-guyubdan sadra nâzil olan mânâlardır. Lisan ve zikirde vaki olan huruf ve elfaz değildir. **(Vema yechedü biâyatinâ illâ zalimûne)** (Ayet 49) Kur'ânı ancak, istidâdları olmadığından dolayı, istidâdsız olan mahcûblar, yâhud rezail ve ezdad ile vukuf (alışkanlıkları) sebebiyle istidâdlarını ibtal eden zâlimler inkâr ederler.

(Ayet 54) **(Ve inne cehenneme le muhîtun bil kâfirîne)** Tahkik cehennem, kâfirleri elbette ihata edicidir. Haktan mahcûb olanlar, nûru görüb onunla hayalanmak ve o hayadan bir parça nefislenmek (faydalanmak) ve istirahat bulmak için kendilerinde âlem-i nura hiç bir aralık kalmamak haysiyetile «mucib-i heyûlaniye ve gıvaşe-i tabiiyede boğulmuş olduklarından» elbette cehennem kendilerini ihata edicidir. **(Yevme ya' şâhümül âzabü min fevkihim)** (Ayet 55) Hakdan mahrum ve nurdan mahcûb ve taht-ı kahırda mühlik olduklarından, fevklarında **(ve min tahti erculihim)** (Ayet 55) «ve esbab ve âlâtın fıkdanı sebebiyle lezzât-ı şehevattan mahrumiyetleri ve ihticâbları ve hey'etin ve âsâr ateşlerinin elemleri ile muazzeb olmaları dolayısıyle» ayaklarının altından azab kapladığı vakit biz de onlara: «amellerinizin cezasını tadınız» deriz. O mahcûblar, iki şiddetli belâ ile, iki kuvvetli şevk arasındadırlar. Her iki cihetden mahrumiyet ile beraber, fıtrat-ı asliye muktezasıyle «cihet-i ulviyeye» ve hey'et-i âriziyenin rusuhı iktizasıyle «ciheti süfliyeye» teşvik olunmaktadırlar. İşbu kuvvetli şevkleri ile mahrumiyetleri arasında olan bir berzahda mahpus kalmışlardır. Bundan Allaha sığınırız.

(Ayet 69) **(Vellezîne cahedû fîna)** Ehl-i tarikce, seyr-i kalbi demek olan sıfâtımızda seyr ile; bizde müçahede edenler ile nefis makamında bulunan mübtedinin seyri Allaha yolunda cihad iledir. Seyr-i kalbide mücahede, huzur ve murakabe ve tecelliyat hükmü üzre sebat etmekle Allaha istikamet iledir. **(Lenehdiyennehüm sübülena)** (Ayet 69) Elbette biz, onlara zâta vusul yollarına hidayet ederiz. Zâ-

ta vusul yolları, sıfâtdır. Sıfât, zâtın hicâblarıdır. Sıfât ile ittisaf suretiyle sıfâtda sulûk; mevsuf olduğu sıfât hasebiyle «Hak teâlâ için sâbit olan ismin hakikatine vâsıl olmakdır.» O isim; zât-ı vâhidiyenin, ayn-i zât-ı vahidiyetde «Hazret-i ehadiyenin» babıdır. **(Ve innallahe lemeâl muhsinîne)** (Ayet 69) Tahkik Allahu Teâlâ Hazretleri, Nebi aleyhisselamın buyurduğu gibi «müşahede üzre Allah'a ibadet eden ihsan sahibleri» ile elbette beraberdir. Buna binaen, muhsinler; «murakabe ve müşahede ile ibadet ettikleri için» sıfâtda sâlik ve sıfâtla muttasıf olanlardır. (Kâneke tera hü) Bunu demesinin sebebi de; rüyet ve şuhud-i ayni, ancak sıfâtdan sonra zâtda fena ile hâsıl olduğu içindir.

RUM SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1-2) **(Elif lam mim gulibetirrûmu)** Zât-ı ehadiyet; ilim ve mebdeiyyet sıfâtları ile «kuvay-ı rûhâniye rûmunun» arz-ı nefse karib (yakın) bir yer olan sadırda mağlub olmasını iktiza eyledi. Zira, «mübd-i' isminin» feyzi, halkın izharını ve Hakkın halk ile ihticâbını icab eder. Hakka daha yakin olan her şey, halka daha yakin olan şeyle mağlub olur. Bu da neş'e-i mazharından «mübdi' isminin» hükmüdür ve Hakkın; mübdi ve zâhir ve hâlik isimleriyle» tecellisinin Elhâsıl: «mübdiiyyet (evvelce naziri olmayan bir şeyi vücuda getiren = mubdi) hazretindeki esma ile tecellisinin hükmüdür.» **(Vehum min ba'di galebihim seya'libûne)** (Ayet 3) «Kuva-yı rûhâniye rumları» mağlub olduktan sonra, Allaha rucû' ve galebenin zuhûruyla, «mahcûb olan kuva-yı nefsaniye aceminin askerine» galib geleceklerdir. **(Fi bid'i sinîne)** (Ayet 4) Lisan-ı arabda bid' üçden dokuza kadar olan adede derler. Yâni kendilerinde kemâle terakki hasıl olan tavırlarda ve tecelliyat ve makamat ve huzûr vakitlerinde, galib olacaklardır. **(Emrü min kablü ve min ba'dü)** (Ayet 4) Emir; «mübdi' isminin» hükmü ile evvelden ve «muid (iade eden) isminin» hükmiyle sonradan da Allahındır. Onun emri arza tedbir, sonra semaya uruç eyler. **(Ve yevmeizin yefrehul mü'minûne binasrillahi)** (Ayet 4-5) Ruhaniyet rumunun, nefsaniyet üzerine galebesi gününde «Allahın nusratı (yardımı) ve melekût-i semaviyeden teyidi ve kudsî imdadlarla mü'minlere imdadı» sebebiyle müminler ferahlanırlar. **(Yansuru men yeşâ ü)** (Ayet 5) İnayet ehlinden ve inayete mustaid olanlardan dilediğine Allahu Teâlâ nusrat eder. **(Ve hüvel âzizürrahîmü)** (Ayet 5) Allahu Teâlâ Hazretleri, mahcûb olan Farslıların

sefa bulmakla; meşime-i istidâdında Allahu Teâlâ Hazretleri kendisine itaat ve ihsan edici kalb veledini rahmet ve ihsan eyler. Onun bereketiyle nefis de hidayet bulur ve ahlâkıyla ahlâklanub felâh bulur. Ruh da; nefisde tesir ve ona nur ifâza etmekle, nefsi severek Allahu Teâlâ Hazretleri, Ruh ihsan ve atıfet sahibi veledi mubarek ile rahmet eder. Ve onun bereketiyle ruh terakki eder, ve onunla kemâli zâhir olur. **(İnne fî zâlike le âyatin likavmin yete fekkerûne)** (Ayet 21) Tahkik bu halk ve izhârda nefislerinde, ve zâtlarında, ve onlarda tevdi kılınan şeylerde, tefekkür eden kavim için sıfât ve kemâlat vardır. **(Vehtilâfü el sinetiküm)** (Ayet 22) Yine, mâ'rifet cihetinden vuslat-ı zâtına sebeb olan ef'âl ve sıfât-ı İlâhiyeden bir kısmı da; semavat ve arzın izhârı ve sizin nefis, kalb, sır, ruh, hafa lisanlarımızın ihtilâfıdırki, bu lisanların ihtilâfat vecihleri münhasır olmadığından, her makamda bir mekal (söz, kelam) ile muhtelif olurlar. **(Ve elvani küm)** (Ayet 22) Ve sizin, semavat-ı seb'a ve arzda olan telvinat (renkler) ve telvinatınızdır (renkten renge girmenizdir) **(İnne fî zâlike leâyatin lil âlimîne)** (Ayet 22) Tahkik, bunda da meratib ilimlerinde ârifiyn olan ulema için sıfât ve ef'âl tecelliyatı âyâtı vardır. **(Ve min âyatihî menamüküm billeyli vennehari)** (Ayet 23) Ve sizin nefis gecesinde ve nefis sıfâtlarının zuhûru sebebiyle kalb gündüzünde olan gafletiniz de Allahın zâtına muvassıl (ulaştıran) olan ve ef'âl ve sıfâtlarındandır. **(vebtigâ ûküm min fadlihî)** (Ayet 23) Ve sizin ahlâk ve makamatı iktisab ve kemâlatda terakki sebebiyle Allahın fazl ve ihsanından taleb etmeniz de âyât-ı İlâhiyedendir. **(Likavmin yesmeûne)** (Ayet 23) Bunda, Kelâm-ı Hakkı, kalb kulağı ile işidib de etvardaki makamatları hasebiyle, o kelâmın mânâsını fehmedenler için âyât ve alâmet vardır. **(Yuri kümül berka)** (Ayet 24) Yine, ef'âl ve sıfât-ı İlâhiyeden ba'zısı da lem'alarının (parıltılar) gurubundan ve dağılmasından ve gurubuyla zulumatda kalmanızdan korkucu ve tekrar edüb ziyadelenmesini tama' edici olduğunuz halde size bidayette levâmi' (parlayan şey) ve tevâli (devam eden) şimşeklerini göstermesi ve sonra «ruh semasından» ve «şekine bulutundan» vâridât ve mükâşefat sularını indirerek, nufus ve istidâdat kuru topraklarını, «cehl ile ölümünden sonra» ihya etmesidir. **(İnne fizâlike le âyatin likavmin ya'kilûne)** (Ayet 24) Bu iraé-i vusullerin inzali toprakların ihyasında nefislerinin «deva-ı akliyeye» mutavaatı (emre uymak, inkıyad göstermek) sebebiyle varidatın manalarını ve kendilerini islah eden hüküm ve ma'kulatı idrak edenler için sıfât ve ef'âl-i İlâhiye tecelliyatı âyâtı vardır.

(Ayet 27) **(Velehül meselül âlâ)** Ve semavat ve arzda mesel-i âlâ, yâni vücûdda ferdaniyet ve vahdet-i zâtiye ile vasf-ı â'lâ Alla-

hındır. Mesel-i (mesel) âlânın mânâsı: «lâilâheillahû» olduğu hakkında mücahidin sözü pek güzeldir.

(Ayet 30) **(Fe ekim vecheke liddîni)** İmdi Habibim! sen, zâtını Hak Teâlânın tarikı olan «tevhid dinine doğrulat», dinden murad; «Hakkın yolu olan tevhid olmak dolayısıyle» din kelimesini nisbet ve izafetsiz «mutlak» olarak getirmişdir. Yâni, mutlak olarak din; «ancak tevhiddir.» Tevhidin gayri dinler, «din değildir.» Çünkü, matluba vusulden evvel munkati' olur. Vecih; «cemi'-i levazım ve avarızı ile beraber mevcud olan zât» demektir. O zâtın, din için ikamesi, nefsine de, gayrine de iltifat etmeyerekden Hak ile vukuf ve tevhidle kaim olduğu halde Hakkın bütün masivasından zâtı tecrid etmekdir. Bu takdirce zâtın seyri; seyrüllah ve bulunduğu din ve tarikati, Allahın dini ve tarikati olmuş olur. Çünkü, Allahın gayri bir mevcud göremez. **(Hanifa)** (Ayet 30) Allahın gayrini isbat ve o gayri, Allaha şerik kılan kimselerin, ağyar ve ezdâd tarikı olan edyan-ı bâtılalarından mail ve munharif olduğun halde, zâtını hak dine tecrid eyle. **(Fıtra tallahilleti fetarannase aleyha)** (Ayet 30) Yâni, Allahın fıtratını iltizam (birşeyi kendi üzerine lazım kılmak) edin. Fıtrat; hakikat-i insaniyenin ezelde ilk başladığı safa ve tecrid haletidir. İşte bu fıtrat, ezelen ve ebeden doğru dindir; Safa-yı (berraklık, safilik, gönül şenliği) evvel tegayyür ve tebdil etmez ve sırf tevhid-i fıtridir. İşbu fıtrat-ı evveli ayn-i zâtdan ibaret bulunan «feyz-i akdesdendir.» Her kim bunun üzerine bâki kaldı ise, onun tevhidden inhirafı ve Hakdan ihticâbı mümkün olamaz. İnhiraf ve ihticâb, ancak hilkat zamanında tabiat avârızından ve neş'e-yi gavaşiden, yâhud, terbiye ve âdetden vâki olur. Birincisi; yâni tabiat avarızından olan ihticâb: Nebi aleyhisselamın: (Ben bütün kullarımı hanifa (vahdete inanan) oldukları halde yarattım, fakat onları şeytanlar hileler ile dinlerinden döndürerek, gayrimi bana şerik kılmalarını onlara emr ettiler) buyurmasıle sâbitdir. İkincisi yâni, terbiye ve âdet ile olan ihticab da; yine Nebi aleyhisselamın: (Her mevlûd fıtrat üzerine doğar, tâki onu yahudi ve nasrani yapanlar, ancak anaları, ve babalarıdır) buyurmasile sabittir. Yoksa, hakikat nefsinde halet-i zatiyesinden tegayyür etmez, çünkü bu muhaldir. İşte: **(La tebdîle lihalkıllahi)** (Ayet 30) kavlinin mânâsı da budur. **(Zâliked dînül kayyimu velâkinne ekserennasi, lâ ya'lemûne)** (Ayet 30) Bu tevhid, en doğru ve adaletli dindir. Lâkin insanların çoğu bu hakikati bilmezler. **(Münibîne ileyhi)** (Ayet 31) Yâni, gavaşi-yi cibilliye ve avârız-ı bedeniye, hey'at-ı tabiiye ve sıfât-ı nefsaniyeden tecrid suretiyle «vehim ve hayal şeytanları» tarafından vücûtları tevehhüm olunan cemi' ağyardan ve bâtıl dinlerden, Hakka ve dinine rücû edici olduğunuz halde;

Allaha mahsus olan tevhid-i fıtriyi iltizam ediniz. **(Vettekûhu)** (Ayet 31) Ve Hakka inabeden sonra, onda fena ile fıtratın tecridi ile Allaha sakınınız. **(Ve ekîmûs selâte)** (Ayet 31) Ve şuhud-i zâtiyi ikame ediniz. **(Velâ tekûnû minel müşrikîne)** (Ayet 31) Fıtratın bâkiyesi ile, makamında eneiyyetin zuhuru ile, müşriklerden olmayınız. **(Minellezîne ferre kû dînehum)** (Ayet 32) Fıtrattan sükût ve neş'e ve âdet hicâbları ile hicâblanmaları ile, hakiki dinlerine mufarekat edib de **(Ve kânû şiyâa)** (Ayet 32) her birisi kendi hicâbı ile mahcûb kaldığından ve hicâblarının ihtilâfından ve şeytanın kendilerini «sıfât-ı nefs vâdilerinde tefrik» (ayırmak, ayrılmak) eylediğinden, fırak-ı muhtelife sâhibi olanlardan olmayınız. Onların ba'zısı; «behayim», Ba'zısı; yırtıcı hayvanlar. Ba'zısı; «heva.» Ba'zısı da «hasseten şeytan dini üzeredir.» Şeytanların envaı, münhasır olmadığı gibi dinler dahi münhasır (inhisar eden, haddi dahilinde kalıb harice tecavüz etmiyen) değildir. **(Küllü hizbin bima ledeyhim farihûne)** (Ayet 32) Din-i hakikatden mufarekat (birbirinden ayrılmak) eyleyib, muhtelif fırkalara ayrılan her hizib, her fırka, fıtratın kederlendiği ve hicâbın kesafetlendiği zeman, istidâdının iktiza eylediği hicâb ile ferahlanır. Çünkü hicâb tabiatının muktezası olur. O hicâb, onun istidâd-ı galib haline münasib olur. Halbuki ferah, mülayim olmak, cinsiyyetinden mülayimi idrak etmekle hâsıl olur. Bu hicâb ise; her ne kadar istidâd-ı asli hasebiyle hakikatde mülayim değilse de, istidâd-ı ârizi hasebiyle, o halde mülayimdir. İşte bu sebebden, arzın zevali zamanında, hicâb ile ta'zib (azaba giriftar etmek, işkence etmek, edilmek) vâcib olur.

LOKMAN SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 22) **(Vemenyuslim vec hehû ilâllâhi)** Ef'âlinde veya sıfâtında veyahud zâtında fenâ ile **(Vehüve muhsinun)** (Ayet 22) ef'âl makamında; Hakkın ef'âlini müşahede üzre «tevekkül amelleri» ile. Sıfât makamında: Hakkın sıfâtını müşahede üzre «rıza makamının amelleri» ile. Zatda da: Hakkın zâtının şuhudı üzre, ZÂT ile tahakkukda istikamet ile amel ederek, makamı hasebiyle Allahın müşahedesi üzre ona ibadet edici olduğu halde; vücûdunu Allaha teslim eden kimse; **(Fakadis temseke bil ûrvetil ûskâ)** (Ayet 22) muhakkak iplerin en sağlamı olan «tevhid ipine.» tutunmuşdur. **(Ve ilallahi akıbetül)** (Ayet 22) Ve bütün işlerin intihası, onda fenâ ile ancak Allahu Teâlâyadır.

(Ayet 31) **(Elem tere ennel fülke tecrî fil bahri binimetillahil** Kemâlâtı kabul ettiği için, Allahın ni'metile beden gemisinin âlâtı hazırlanıb, sıfât âsârı olan hayat, kudret-i, idrakin, kendisine ifâza kılınmasıyla heyûla denizinde ceryan ettiğini görmez mi sin? **(Liyüri yeküm min âyatihî)** (Ayet 31) Bu cereyan, Hakkın size cebrî ve istidâd sebebiyle ef'âl ve sıfât tecelliyatı âyetlerini göstermesi içindir. **(İnne fîzâlike le âyatin)** (Ayet 31) Muhakkak bunda ef'âl ve sifât tecelliyatı âyetleri vardır. Zirâ bu tecelliyat, ancak bu mazhar üzerine zâhir olur. **(Likülli sabbarin)** (Ayet 31) Tevekkül ve rıza makamını kuvvetleşdirmek için nefsinin ef'âl ve sıfâtının zuhûrundan mücahedede, Allah ile sabır eden her bir sabır ediciye; **(şekûrin)** (Ayet 31) Celâlinden ziyade üzre olmak için, sıfât tecelliyatında, «makam-ı rızanın ef'âl tecelliyatında» «tevekkül makamının ahkâmiyla amel etmekle» ve «ni'metlerin hakkıyle kaim olmakla «tecelliyat nimetlerine şükür eden her şükür edici için» âyetler vardır. **(Ve iza gaşiyehum mevcun kâzzulâli)** (Ayet 32) Tecelliyat envârını örücü hicâblar gibi, tabiat muktaziyatından, sıfât-ı nefs galebelerinden onları bir dalga örtdüğü vakit, **(de âûllahe muhlisîne lehüddîne)** (Ayet 32) ihlâs ile amel üzerine sâbit bir kitabla «hicâbların münkeşif olması için» makamlarında Allahın hakkıyle kıyam ve ihlas ile Allaha iltica ederler. Zira sâlik; telvin ile makam-ı âlâdan mahcûb oldukta, meselâ, tevekküle nisbetle ihlâs gibi mâlik olduğu daha dûn bir makamda sebat etmesi «ona vâcib» olur. **(Felemma neceâhüm ilel berri)** (Ayet 32) İmdi tecelliy-i fiili ile, onları «tevekkül makam-ı küresine» (kara parçasına) kurtardığı ve nefsin galibiyetile heyulâ denizinde gark olmaktan emniyete getirdiği vakit; **(Feminhum muktasidun)** (Ayet 32) onlardan hukuk-i tevekkül ile kıyamda adil üzre sâbit olanlar ve ef'âl-i İlâhide «temkin üzre seyr edenler» vardır. **(Vema yechedu biâyatinâ illâ küllü hattarin kefûrin)** (Ayet 32) Tecelliyatda; «makamının hukukunu izaa» ve telvinatta; «tecelliyatdan ihticâb sebebiyle âyâtımızı ancak azimet akdine ve Allah ile fıtrat ahdine ibtilâ zemanında vefâda gadr eden herbir gaddar, Allahın nimetlerini rızasında istimal etmiyen ve tecelliyatda; «makamının hukukunu kaza etmiyen,» ef'âl ve sıfât envarının zuhûru zamanında; «tevekkül ve rıza ile amel etmiyen inkâr sahibi», inkâr eder. Yahut mânâ: şeriatın sefineleri size tecelliyat-ı ef'âl âyâtını göstermek için «bu bahirde necat (kurtuluş küresine) ve cennet âsârı sahiline ceryan (hareket) eyler. **(Yâ eyyühennasüttekû rabbüküm)** (Ayet 33) Zât, sıfât ve ef'âlinizden Hakda fena ile, ef'âl, sıfât ve zâtlarınızla zuhûrda «Rabbinizden hazer ediniz. **(Vahşev yevmen la yeczî validün ân veladihî)** (Ayet 33) Vahdet ve kahr ile mütecelli olan Allaha «büruz

zemanında ne vâlid ve ne de veledin vücûdı kalmayub, aradaki vusulun inkıtaı sebebiyle «doğuran ve doğanın» hiçbirisi diğerinden birşey yüklenemediği günden korkunuz. **(Felatagurrennekümül hayatüddünya)** (Ayet 33) o vakitde kimse için hayat olmadığından size en karib olan hayatı kalbiye, hayatı hakikiye ve daim edin diye sizi aldatmasın. **(Vela yegurrennekům billahil garûru)** (Ayet 33) Ve Hakka karşı sizi aldatıcı olan şeytan aldatmasınki, vesvesesiyle muhtecib ve enaniyetle zâhir olub da tuğyanda vaki olmıyasınız. **(innallahe indehu ilmus saâti)** (Ayet 34) Kıyâmet-i kübra zemanında bütün mevcudat fâni olmakla bittabi ilimleri de fâni olacağından, kıyamet-i kübranın ilmi Allaha mahsusdur. **(Ve yünezzilül gayse)** (Ayet 34) Allahu Teâlâ, fenâdan evvel, istidâdat hasebiyle bunun yağmurunu inzal eyler. **(Ve ya'lemu ma fil erhami)** (Ayet 34) İstidâdların rahimlerindeki kemâlâtın tam olub olmadığını Allahu Teâlâ Hazretleri bilir. Yâhut, nefislerin rahimlerindeki veled-i kalblerin, reşit ve kâmil olub olmadığını bilir. **(Vema tedrî nefsün ma zateksibü gada)** (Ayet 34) İstidadında olan şeylerden mahcûb olduğundan, hiç bir nefis gelecek zemanda kazanacağı ulûm ve makamatı bilemez. **(Vema tedrî nefsün bi eyyi ardın temûtu)** (Ayet 34) İstidâdat ve hududunun ilmi, Allahu Teâlânın, gaybül gayubunda zâtı için ihtiyar eylediği şeylerden olduğundan, hiç bir nefis, arz-ı makamatdan hangi «makam arzında» olacağını, mevcud olan kemâlâtının tükenmesi sebebiyle, hangi makamda istidâdının fâni olacağını bilemez. Allahu Teâlâ allâmdır.

SECDE SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Elif lam mim)** Yâni, zât-ı ehadiye ve sıfât ve Hazret-i esmâiyenin zuhuru **(Tenzilül kitabi)** (Ayet 2) akl-ı kur'an-i mutlak kitabının, «vücûd-i Muhammedi» üzerine tenzilidir. **(Min rabbil âlemîne)** (Ayet 2) Mazhar-ı Muhammedide» rahmet-i tamme suretiyle zuhûru sebebiyle Rabbülâleminden tenzîldir.

(Ayet 4) **(Allahüllezî halakas semâvati vel arda vema beynehüma fisitte ti eyyamin)** Âdem aleyhisselamın devrinden, Muhammed aleyhisselatı vesselâmın devrine kadar «hafa devri müddeti» olan «eyyam-ı sitte-i İlâhiye» de semâvat ve arz ile ihticâbı sebebiyle; Allahu Teâlâ Hazretleri, altı günde semâvat ve arzı ve aralarındaki eşyayı izhar etti. **(Sümmes tevâ âlel arşı)** (Ayet 4) Sonra, ce-

mii sıfâtı ile teceflî ve altı günün cemisi (tamamı) olan sonuncu günde zuhûr için «Kalb-i Muhammedî Arşı üzre istiva eyledi.» Çünkü; güneşin istivâsı, işrak ve şuaını neşirde «kemâl-i zuhûru demektir.» Bu sebebden Nebi aleyhisselam: «ben kıyametin ibtidasında ba's olundum». buyurmuşdur. Zira Muhammed aleyhisselamın bi'satı vakti, kıyamet sabahının tuludur (doğuşudur). Ve bu günün ortası; «Mehdi aleyhisselamın zuhûru vaktidir.» Bunun için, Bütün günün sabahında bu sûrenin kıraati mustehab olmuştur. **(Ma leküm min dûnihî min veliyyin vela şefiin)** (Ayet 4) Hakkın zuhûru zamanında herşeyin onda fenâsı sebebiyle, sizin için bir sâhib ve yardımcı yoktur. **(Efela tete zek kerûne)** (Ayet 4) Vahdetin zuhûru zamanında, fıtrat misakı olan «ahd-i evveli düşünmüyor mu sınız? **(Yüdebbirul emre minessemâi ilel ardı)** (Ayet 5) Eyyam-ı sittede ihfa ve hilâfiyat ile, emrini vahdetin zuhûru semasından «Vahdetin hafa ve gurubı arzına» tedbir eyler. **(Sümme ya'rücu ileyhi)** (Ayet 5) Sonra, mikdarı sizin saydığınız senelerden bin sene olan «yedinci günde zuhûr ile sema-i vahdete uruç eyler.» **(Zâlike alimül gaybi veşşâhadetil azîzür rahîmü)** (Ayet 6) Şu müdebbir; gaybı ve eyyam-ı sittede hafanın yedinci günde zuhûrunun hikmetini bilicidir. İhticâb hususunda celâl sütreleriyle (perde-örtü) men edici, celâl sütrelerinin keşfi ve cemâlin izhârı ile rahmet edicidir. **(Ellezî ahsene külle şey'in halakahü)** (Ayet 7) Hak Teâlâ Hazretleri, sıfâtının mezahiri kılmak suretiyle; her şey'in halkını, zuhûrunu güzel kılan «zâtı celleve âlâdır.» Zirâ hasen, sıfâta mahsusdur. Ekvanın kâffesi «sıfâtının mazharlarıdır.» Ancak «İnsan-ı kâmil» müstesnadır ki o, «Cemâl-i zâtâ» muhtesdir. (İhtisas etmiş-mahsus bulunmuş). Bu sebebden; «İnsan-ı kâmîli», tesviye ile, yâni, ahsen-i takvim ve mizacın a'deli (Pek adaletlisi, dehâ) ile ta'dile (mutedil kılınmak-itidale getirilmek) (iki tarafını bir etmek) mahsus kıldı. Bu tadil (mütedil kılınma) sebebiyle, «Hakteâlâ hazretlerine mahsus olan ruhu kabule mustaid» oldu.

(Ayet 9) **(Ve nefeha fihi min ruhihî)** Ve insana da «kendi ruhundan nefh eyledi» ve işte bu nevi insan ile halk (yardılış) nihayet bulub, Hak zâhir oldu.

(Ayet 11) **(Kul yeteveffâküm melekül mevtillezî ukille bikum)** Habibim; «sizi; size tevkil olunan ölüm meleği öldürür» deyiver. Yâni, her ne kadar, hey'et-i zulmaniye ve sıfât-ı nefsâniye ile muhtecib olsalar da bilkülliye fıtratdan sakıt (düşücü, düşen) olmadıkça; nufus'-i cüz'iyenin meadı (avdet edilecek yer, alemi mahalli rücû ahiret) olan; «nefs-i insaniye-i külliye» sizi öldürür. Zira, «nüfus-i cüz'iyeyi' mağfiret kapısı kapanmadıkça ve, reyn denilen pas derecesi-

ne baliğ olmadıkça âlemin kalbi mesabesinde olan «nefs-i külliye» öldürür. Ve eğer o nefs-i cüziye, reyn denilen dereceye baliğ olmuşsa onu, yalnız ğazab melâikesi bedenden ayırır. **(Terâ izil mücrimûne nakisû ruûsihim inde rabbihim rabbenâ ebsarna ve semi'na farci'na na'mel salihan inna mukınûne)** (Ayet 12) Mücrim olanların, Rableri indinde ne suretle başlarını yere eğdiklerini, «Ey Rabbimiz; gördük ve işitdik şimdi bizi tekrar geriye çevirki biz de iyi işler yapalım» dediklerini görmüş olsan, pek feci bir halet görmüş olurdun.» Bunlar her ne kadar Rabbin likâsından mahcûb oldularsa da, işbu reyn haddine baliğ olduklarından, cürümleri hey'etlerinin rusuhu sebebiyle «başlarını eğdirici cihet-i süfliyeye meyilleri ile beraber, bunları semi' ve basarla ve rucu-i temenni ile vasf eylemişdir. Yoksa, eğer onlarda fıtrat nurundan hiçbir şey bâki kalmayub da, bilkülliye mahv olunsalardı, yâ Rabbi «gördük ve işittik» diyemezler, ve rucu-u temenni edemezlerdi. İşte bunlar hayetlerin rusuhu iktizâsıyla âdâlet olunarak narda (cehennemde) müebbed kalmıyan ve sonra rücû' eyliyen kimselerdir.

(Ayet 13) **(Velev şi'na le âteyna külle nefsin hüdâha)** Eğer biz, dilemiş olaydık, istidâdda müsavat ile beraber, sülûka muvaffak kılmakla her nefse hidayetini verirdik. Lâkin öyle yapmak hikmete münafidir. (Uymaz olan-zıt-ğayri mümkün) Zirâ o takdir de hepsi bir tabiat üzerinde kalarak, sâir tabakat-ı mümküne ebeden adem-i zuhurla (meydana çıkmamakla) beraber, hayyiz-i imkân'da (İmkân tarafı-imkân meydanı) kalmış olur. Ve bu âlem meratibinin ekserisi, erbabından hali olurdu (o mertebe sahiplerinden yoksun olurdu). Ve âlemde kendilerine muhtaç olunan ve muhabbet ve rahmetden, nur ve izzetden uzak olan; «hicab, zillet, kasvet, ve zulmet ehlinin kaim oldukları umur-i hasise ve deniye, nesy (Yürümek) ve ceryan etmez ve âlemin nizamı adaletle olmaz, hidayet ehlinin salahı da tamam olmazdı.» Zirâ, sâir tabakata ihtiyac vacib ve zaruridir. Çünkü nizam; mahall-i hafa ve mahall-i zuhûr ile kesb-i salah eyler. Eğer kâffesinin mezahiri enbiya ve sûeda olsa; âlemin imaretiyle kaim olan insan şeytanlarının ve nufus-i galiza (yoğun-kaba)nın ademi (yokluğu) sebebiyle nizam ve intizam hâlel bulurdı. Nitekim Cenabı Hak; «Ben Âdemin ma'siyetini âlemin imaretine sebeb kılmışımdır» buyuruyor. Buna binaen, cemii meratibde Cemi-i sıfât ile tecelli etmek için Hakkın hikmetinde kuvvet ve zayıf, sefa ve keduret ile, istidâtlarda tefavüt (iki şeyin birbirinden farklı olması) bulunmak vâcib olmuş ve kaza da süeda ve eşkiyanın vucubiyle hüküm olunmuşdur. İşte; **(velâkin hakkal kavlü minnî le emleenne cehenneme minel cinneti vennasi ecmaîne)** (Ayet 13) ayetinin mânâsı da budur.

Yâni, gözden gizli olan nufus-ı arziyeden ve insanlardan tabiat cehennemini elbetteki dolduracağıma dair hüküm, kaza-i sabıkda sâbit olmuşdur.

(Ayet 14) **(Fezûkû bima nesîtüm likâe yevmiküm hâza)** Gışavat-ı (örtü-perde) tabiiye ve mulabis-i (Libaslanma) bedeniye ile ihticâbınızdan dolayı, bu günününüzün likasını unuttuğunuz için gıday-ı azabı tadınız. **(İnna nesinaküm)** (Ayet 14) Rahmetden yüz çevirib kabul etmedikleriniz için, biz de sizi rahmetden hızlan (yalnız kalmak-sefil ve zelil olmak) ile mahrum kılmakla unutduk. **(Ve zûkû âzabel huldi bima küntüm ta'melûne)** Ayet 14) Amelleriniz sebebi ile muhalled (daimi suretde mukim kılınmış-ebediyen bulunan) bir azabı zevk ediniz. İmdi bu zikr olunan te'vil üzre «huld» kelimesi «mecaz ve uzun zeman kalmakdan ibaret» olur. Yahut muhalled bir azabı tadınız diye hitab; kaza-i sabıkada aleyhlerine hüküm lahık olan «cin ve insanların eşkiyasına» olmuş olur.

(Ayet 15) **İnnema yü'minu biâyatinellezine iza zükkirû biha harrû sücceda)** Sıfâtımızın âyâtına tahkik üzre, ancak sıfâtımızın kendilerine hatırlatıldığı vakit «sefay-ı fıtratları» dolayısıyla «sur'at-i kabullerinden» sıfâtımızda fâni olarak sukût eden kimseler iman ederler. **(Ve sebbehû bihamdi rabbihim)** (Ayet 15) Ve Rablerinin sıfâtıyla muttasıf olarak, zâtlarını tecrid ederler. İşte hakikat de Rablerine tesbih ve hamdleri ancak budur. **(Vehüm la yestekbirûne)** (Ayet 15) Ve onlar, enaniyet ve nefis sıfâtlarının zuhûru ile kibirlenmezler. **(Tetecafâ cunûbuhum ânilmedaci-i)** (Ayet 16) Gavaşi-i tabiiyyeden tecerrüd ve mezaci (yatacak yerler, kâbirler)-i bedeniyeden kıyam ve hey'etlerin mahvı ile, cihatdan huruç etmekle, onların yanları yataklarından ayrılır. **(Yed'ûne rabbehum havlen ve tamaâ)** (Ayet 16) Telvin sebebiyle nefis sıfâtları ile hicâblanmak korkusu ve lika-i zât tamamdan «kalb makamında tevhidde teveccühle» rablerine dua ederler. **(Ve mimma razaknahüm yünfikûne)** (Ayet 16) Ve onlar, kendilerini rızıklandırdığımız mearif ve hakayıkdan, istidâd ehline infak ederler.

(Ayet 17) **(Felâ ta'lemu nefsun mâ uhfiye lehum min kurreti â'yunin)** Onlardan hiçbir nefis-i şerife, onlar için meserretlerini mucib olacak «cemal-i zât ve nûrun-nûr'un likasından nelerin gizlenub hazırlandığını bilemez. Cemâl-i zat ve nurun-nurun likasında künhûne baliğ olunan, beyan ve vasfı mümkün olunamıyan lezzet ve sururu bulurlar. **(Cezâen bima kânû ya'melûne)** (Ayet 17) Bu hazırlanan şeyler, tecerrüd ve sıfâtda mahv ve tecelliyat ahkâmı ile amel etmelerine ceza ve mükâfat olmak üzre ihsan olunmuşdur. **(E femen**

kâne mü'minen kemen kâne fasika) (Ayet 18) Din-i fıtrat üzere tevhid ile mü'min olan kimsenin, neş'e-i devaisi hükmiyle «doğru dinden» çıkması sebebiyle fâsık olan kimse gibi olduğunu zan eder misiniz? kat'iyyen olmaz. Mü'min ile fâsık şeref ve kemâlde müsavi değillerdir.

(Ayet 19) **(Felehüm cennatül me'vâ)** Ve sâlih amel işliyen mü'minlere makamları hasebiyle amellerinin ekremi olarak cennat-ı selaseden (üç cennetden) sığınacak cennetler vardır. Amma fasık olanların, sığınacağı yer ateşdir. **(Küllemâ eradû en yahrucû min hâ)** (Ayet 20) Ne zaman meyl-i fıtri sebebiyle o ateşten çıkmak isteleler **(u îdû fîha)** (Ayet 20) kendilerini meyl sıfatının istilâsı ve Tabii hey'etlerin rusuhı sebebiyle melekut-ı arziyenin kahrı ile, o ateşe iade olunurlar. **(Ve lenuzîkannehüm minel âzabil ednâ)** (Ayet 21) Elbette biz onlara bile ve şedaid (katılar-şiddetliler, zorlular) ve korkularda nufus-ı tabayi muhalefet ateşlerinden ve âsâr azabından ibaret bulunan edna gazabdan taddıracağız. **(Dûnel âzabil ekberi)** (Ayet 21) Zulumat ile zât ve sıfât nurlarından hicablanmak azabından ibaret bulunan, azab-ı ekberden değil **(Leâllehum yerciûne)** (Ayet 21) hicabın kesafetiyle reyn denilen pasın husulunden evvel, edna azabın şiddeti sebebiyle, fıtratlarının tasfiyesi zamanında Allah'a rücû ederler recasıyla tatdıracağız.

(Ayet 23) **(Ve lekad âteyna musal kitabe)** Tahkik, biz Musa'ya akl-i Furkani kitabını verdik. **(Fela tekün fî miryetin min likâihî)** (Ayet 23) Şimdi sen miracında, Musa'nın mertebesine bâliğ olduğun zaman, Musa'nın likasından şek ve şüphe etme. Mirac kıssasında; «Nebi Aleyhisselâm'ın, Musa'ya beşinci gökte mülaki olduğu zikr olunmuşdur.» Bu mülâkat, münacât makamı olan «sır makamından» veda'-i mukaddes (mukaddes emanet) olan «Ruh makamına» terakkisine sebebdir.

(Ayet 29) **(Kul yevmel fethi)** Mehdinin, zuhûru ile, kıyamet-i kübra günü olan, «Fetih-i mutlak günü», mahcûbların o vakitdeki imanları faide vermez. Zirâ bu iman ancak lisan ile olduğundan, mahcûbları gadabdan kurtaramaz. Allahu Teâlâ a'lemdir (en çok bilendir).

AHZAB SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Yâ eyyühennebiyyüttakillahe vela tuti-i kâfirine vel münafikine)** Ey Nebiyyi Zişanî «Sen, bakiye kalmaksızın bilkülliye zâtından fenâ ile Allaha sığın. Ve enaiyyetinin zuhurundan, bâ'zı hicâblarda onlara muvafakat ile kâfirlere ve gayre nazarla iki yüzlü olmamak için, münafıklara da itaat etme.» Bu nehyin hükmü ile, Cenâb-ı Nebi Sallallahü aleyhi ve Sellemin amel etmesi sebebiyle, **(Mazagal basaru ve matağa)** âyetiyle vasıf olunmuştur. **(İnnallahe kâne âlimen hakîma)** (Ayet 1) Tahkik, Allahü Teâlâ Hazretleri, ahval günahlarını bilici ve seni telvinat ile ibtila etmesinde hikmet sahibi olmuşdur. Zirâ dâ'vetde ve ümmet işinin ıslahında telvinatın faidesi vardır. Çünkü Cenâb-ı Nebi aleyhisselamın telvini olmasa idi, ümmetinin telvinini bilemezdi. Binaenaleyh, ümmetinin hidayeti ile kaim olması da mümkün olmazdı. **(Vet tabi' ma yuhâ ileyke min rabbike)** (Ayet 2) Emsali ayetlerde defaatle zikr olunduğu gibi, telvinatın zuhurunda enva-ı itâb (tekdir-azar-itab) ve te'dibat (edeblendirmek) ve makamat hasebiyle teşdidât (şiddetlendirilmek) kabilinden, Rabbinden sana olunan vahye tabi ol. **(İnnallahe kâne bima ta'melûne habîra)** (Ayet 2) Tahkik Allahu Teâlâ Hazretleri, sizin işlediğiniz amellerden haberi vardır. Amellerin nereden ve hangi sıfâtlardan, sıfât-ı nefsaniyeden, yahut şeytaniyeden ve yahut Rahmaniyeden sâdır olduğunu bilir. Ve seni, Sıfât-ı Rahmaniyeye hidayet eder. Ve sıfât-ı nefsâniyeden tezkiye eyler. Ve tezkiyenin yolunu ve onda olan hikmeti sana tâlim eder. **(Ve tevekkel âlellahi ve kefâ billahi vekîlâ)** (Ayet 3) Ve telvinatın def'inde, hicab ve gışavatın refinde sen, Allah'a tevekkül eyle. Vekil olmak cihetinden Allahu Teâlâ kâfidir. Zirâ hicâblar, ve telvinler, senin nefsin ve ilmin ve fiilin ile münkeşif olmaz, ancak kudret-i İlâhiye ile münkeşif olur. Yani, fenâda fenâyı rüyet ile hicâblanma. Zirâ, fena ister ef'âlde, ister sıfâtda, yahut zâtda veya telvinatın izalesinde senin fiilinden değildir. Belki hepsi fiilullah iledir. Senin ef'alde medhalin yoktur. Ve eğer medhalin olsa idi, fâni olmazdın.

(Ayet 6) **(Ennebiyyu evlâ bil mü'minîne min enfüsihim)** Nebi alehisselâtı vesselâm; mü'minlere nefislerinden evlâdır. Çünkü, Cenâb-ı Nebi; «mü'minlerin vücûdat-ı hakikiyelerinin mebdei ve kemâlâtlarının mebdeidir.» Ve evvelen olan feyz-i akdes istidâdının ve sâniyen olan feyz-i mukaddes kemâlâtının menşeidir. Böylece Cenab-ı Nebi müminlerin hakiki babasıdır. Bu sebebden, hakikat cânibine

riayeten tahrim (haram kılınmak) kılınmış ve hürmetin muhafazası hususunda Nebinin ezvacı, (zevceleri) mü'minlerin anaları olmuşdur. Mebde-i fıtratlarında mü'minler ile Hak arasında vasıta ancak odur. Mü'minlerin kemâlâtında merci yine ancak odur. Nitekim: (Allah'ın en evvel yarattığı benim nurumdur) buyurduğu vechiyle; Cenab-ı Nebi Aleyhisselâm, taayyün-i evvel ve hicab-ı akdes olduğu için, onsuz, Hakkın feyzi müminlere vâsıl olmaz. Eğer Hazret-i Nebi mü'minlere nefislerinden daha ziyade muhabbetli olmasa, mü'minler, kendi nefisleri ile O Hazretten mahcûb olmuş olurlar ve bu sebeble de kurtulmuş olamazlardı. Zirâ necatları ancak onda fenâ iledir. Zira o, mazhar-ı âzâmdır. **(Ve ulul erhami ba'duhum evlâ bi ba'dın fî kitabillahi minel mü' minine vel muhacirîne)** (Ayet 6) Kitab-i İlâhide Rahim ve karebet-i sûriye sâhibleri, bâ'zısı bâ'zısına aralarından uhuvvet-i diniye ve karabet-i sûriye olmakla «ittisal-i rûhâni ve cismani» bulunduğundan, sair mü'minler ve muhacirlerden evveldir. Çünkü istidâd, mizâcı hasebiyle feyz-i rûhâni ittisal edeceğinden karabet, hakikatde de bir nevi münasebetden hâli değildir. Akrabanın, mizac ve sûri heykelleri münasib olduğu gibi, ervah ve ahval-i ma'neviyeleri de münasib olur. **(İllâ en tefâlû ilâ evliyâ ikûm ma'rûfa)** (Ayet 6) Ancak tenasüb-i rûhî ve tekarrüb-i zâti sebebiyle Allah yolunda mahbublarınız olan dostlarınıza muhabbet ve fazilette iştirak iktizasıyla, akrabanız arasında fazla bir ihsan da bulunmanız bu hükümden müstesnadır ki **(Kâne zâlike fil kitabi mestûra)** (Ayet 6) bu ihsânınız levh-i mahfuzda yazılmışdır. (yazılı olmuşdur.)

(Ayet 7) **(Ve iza haz na minennebiyyîne misakahüm ve minke ve min nûhin ve İbrâhime ve Musâ ve isa übni Meryeme)** Habibim! «bütün enbiyadan misaklarını ehaz eylediğimizi, hususiyle Muhammed. Nuh, İbrahim, Musa, İsa gibi mertebe ve faziletin ziyadeliği ile ihtisas eylemiş beş Nebiden, fıtrat zamanında tevhid tebliğile, hidâyet ve tekmil, misakını aldığımızı hatırlat ki, bu misak kemal ve tekmil ile müzaaf olmuş ve tekid olunmuş galiz yâni ağır bir misakdır. Bu sebebden, (Misakahüm) kavlile, misakı o Nebilere izafet kılınmışdır. Yâni onlara mahsus ve lâyık olan bir misak demektir. Bizim Nebimiz Muhammed Aleyhisselâm, rütbe ve şerefde diğerlerine tekaddüm etmiş olması cihetiyle, hususiyetle zikr olunan Nebilere takdim olunmuşdur.

(Ayet 8) **(Liyes eles sadıkîne ân sıdkihim)** Allahu Teâlâ Hazretleri o Nebilerin ahid ve misakları ve vâsıta-yı hidâyetleri sebebiyle **(Elestü birabbiküm kalu bela)** (Araf Suresi, Ayet 172) kavlinde, «misak-ı fıtri ve ahd-i evvele sâdık kalan sadıklara. **(Minel müminîne ricalun sadakû ma ahedullahe âleyhi)** (Ahzab Suresi, Ayet 23) bu-

yurduğu vechiyle, enbiyanın huzurunda istidatlarında olan kemâlin ihracı ve Hakka vusul ve vefâ ile sıdıklarından sual etmek için «misâk almışdır.» Binaenaleyh, suale sebeb enbiyanın misâkı olup, sual o misâka sebebdir. Zira Allahu Teâlâ, sadıklara enbiyanın lisanı üzre sual eder. Ve enbiya, evvelâ insanlara şahid oldukları gibi, başkalarına da şâhid yine onlardır.

(Ayet 21) **(Lekad kâne leküm firesûlillahi üsvatün hasenatün)** Tahkik Resullullah da sizin için **(limen kâne yercûllahe vel yevmel âhire vezekerellahe kesîra)** (Ayet 21) Allah'ı ve yevm-i âhireti reca eden ve Allah'ı çok zikr eden kimseler için iktida olunacak haslet-i hamide vardır. Her mü'minin ricası tahakkuk etmek, ve ameli tamam olmak için, mutlaka Resûlullah sallallahü aleyhi veselleme mütabaat etmesi vâcibdir. Cinsiyet hükmüyle Resulullah ile mü'minler arasında «rabıta-i nefsiye» olduğundan, vusullerinde vâsıta ve süluklerinde vesile odur. Nefis makamında «imân-ı gaybiyeye» lâzım olan recali zikr ve o makamın ameli olan zikr-i kesiri ona mukarin kılması; bidayetde bulunanlara âmalde, ahlâkda, nefis ve mal ile mucahede ve mücadelede resule mütebaat lâzım geldiğinin bilinmesi içindir. Zira bidayeti mahkum kılmazsa nihayeti de felah bulamaz. Sonra nefis sıfatlarından tecerrüd edüb temizlendiği vakit, nefis menzillerinde mütabaat ettiği gibi, mevarid-i kalbde, yâni sıdık, ihlâs, teslim, tevekkül gibi ahvalde de mutabaat etmesi lâzımdırki nefiş makamında mekâsib (kazançlı yerler)-i makamat ve tecelliyat-ı ef'âl ile haz aldığı ve naiblendiği gibi, mütabaat berakâtiyle kalb makamında da mevâhib-i ahval ve tecelliyat-ı sıfât haz ve nasibini almış olsun. Keza fenâya kadar sır ve ruh makamlarında da böylece mutabaat lâzımdır. Mutabatın sahih olması ise; haberlerinde şek dolaşmamak haysiyetiyle, haber verdiği şeylerin hepsinde Nebiyi tasdik etmekdir. Yoksa, tasdik olmazsa azimet zayıflar ve mütabaat bâtıl olur. Zirâ amelde asıl ve umde, i'tikad-ı câzimdir. (Azim ve cezim eden-kat'iyen karar veren) Bu sebebden mu'minleri **(Ve lemma ra el muminûnel ahzabe kalû hâza ma veâde nallahü veresûluhu)** (Ayet 22) kavliyle medih etmişdir. Zira «ey mü'minler sizden evvel ki ümmetlere gelen belâ ve masiyetlerin misli belalar size geldikçe cennete gireceğinizi zan diyor mu sunuz? onlara şiddet, fakr ve zaruret ve maraz ve zemane isabet eyledi. Ve o kadar sarsıldıki, hatta Resul ve onunla iman eden mü'minler Allahın Nusratı ne zaman gelir dediler.» Mealinde olan **(em hasibtüm ented hulûl cennete ve lemma ye'tiküm mesellüllezîne halev min kabliküm)** (Bakara Sureti, Ayet 214) **(messethümül ba'sâ-ü veddarrâ-ü ve zülzilû hattâ yekulurresûlu vellezîne âmenû meâhû metâ nasrullahi)** (Bakara Suresi, Ayet 214) kavlinde Hakka teveccühde nefislerinden tecerrüd ve be-

denlerinden inhila' (ayrılması) etmeleri için, ibtilaya sarılmayı vad eylemişdi. Vaktaki mü'minler, ahzabı (Hendek harbini) gördüklerinde bu ibtilâ, Allahın ve resulunun bize vad eylemiş olduğu ibtilâ ve nusrat-ı gâlibedir. Ve Allah ve resulu sadıktır dediler. **(Vema zadehüm illâ îmânen ve teslîma)** (Ayet 22) Ve ahzab ile belânın vukuu, bidayetde itikadlarının kuvvetinden ve teslimde mutabaatlarının sıhhatinden, onların ancak imanlarını ve teslimlerini ziyade eyledi. Ve fütûvvet makamına zafer buldular ve fıtratlarının selâmeti dolayısıyle belâ sebebiyle nefis kayıtlarından soyunub tecerrüde nail oldular. Cenâb-ı Hak da onları fûtüvvet makamının kemâli olan vefa ile vasf eyledi. Ve onlara hakikat üzre rical diye tesmiye eyledi.

(Ayet 23) **(Minel mü'minîne ricalün sadakû ma âhedûllahe âleyhi)** Yâni, mü'minlerden öyle rical ve kadir ve kıymetleri büyük öyle erler, öyle büyük adamlar vardırki onlar, yakin kuvveti ile ahzabın yani hendek gazasında medineyi muhasara eden düşman kuvvetlerinin zuhûrunda, muzdarib olmamakla, fıtrat-ı evvelîde Allaha verdikleri ahde sadık kalub, düşmanın kesret ve kuvvetinden hiç bir zaman şüpheye düşüp satvet (kuvveti kahire) ve şevketinden korkarak, tevhidden ve tecelliy-i ef'âl şuhudundan hiç bir tarafa ayrılmadılar. **(Feminhum men kadâ nahbehû)** (Ayet 23) Onlardan bir kısmı, fıtratının kemâline buluğ ve ahdine vefa ile nezrini ifa eyledi. **(Ve minhüm men yen tezirû)** (Ayet 23) Bir kısmı da sülûkünde azimetinin kuvveti ile intizar eyliyenlerdir. **(Ve ma beddelû tebdîlâ)** (Ayet 23) Onlar nefis ve beden ve lezzatının muhabbetini ve cihet-i süfliyeye meyil ve neş'e perdeleri ile ihticâb ve fıtrata muhalif olan şeyleri irtikâb ile, hiçbir tebdil ile ahidlerini tebdil etmezler. Ve ahdinde kizb ile gadr edici olmadılar.

(Ayet 24) **(Liyeczi yallahüs sadıkîne bısıd kihim ve yuazzibel münafıkîne)** Bunların kâffesi, Allahu Teâlânın sadıkları olup sıdıkları sebebiyle sıfât cennetleri ile, cezalandırmış ve fıtrat nûruyla mü'minlere muvâfakat eden ve vahdete meyl-i fıtri ile, mü'minleri ve neş'ey-i gavaşisi ve şehevatında inhimak (daimi ve şiddetli meyil) sebebiyle kâfirleri seven ve iki cihet arasında müteredd olan münafıklar **(Inşâe)** (Ayet 24) muzlim heyetlerin rusuhu sebebiyle dilerse muzlim nefisleri heyetlerile azab etmesi **(ev yetûbe âleyhim)** (Ayet 24) yahut o heyetlerin adem-i rusuhu ve arız olması cihetile, onların tövbelerini kabul etmesi içindir. **(İnnallahe kâne gafûren rahîma)** (Ayet 24) Muhakkak Allahu Teâlâ Hazretleri gafur ve rahimdir. Nuru ile nefislerin hayetlerini setr eder, kabulün imkânı zamanında kemâli ifaza eyler.

(Âyet 28) **(Ya eyyühennebiyyü kul li ez vacike)** Ey muhterem Nebiy! «zevcelerine; eğer siz, hayat-ı dünyâyı ve ziynetini murad eder isterseniz size metaınızı vererek sizi şer'i bir talâk ile talâk etmekliğime razı olunuz. Ve eğer Allahı ve resûlünü ve âhiret evini istersiniz dünya lezzetlerine meyletmeyiniz. Muhakkak Allahu Teâlâ, sizlerden muhsin olanlara (ihsan edenlere) büyük ecirler hazırlamıştır» deyiver. Bu âyet, kadınları imtihandır ki bu da; Nebiye mutabaatı vâcib olan fütüvvete ikdam ve tecerrüd hasletlerinden biridir. Zira, Nebiy aleyhisselâm, nisaya meylile beraber, nisanın dünya hayatına ve ziynetine meyilleri sebebiyle vaktini teşviş ettiklerinden, onları iki cihet arasında muhayyer kılarak, nefsini onlardan tecrid eyledi; Ve dünyayı, yahut kendisini ihtiyar hususunda onları hakem kıldı. Eğer imanlarının kuvveti sebebiyle Nebiy aleyhisselâmı ihtiyar ederlerse; ziyneti taleb ve ziynete meyl ile, vaktini teşviş ve cem'iyetini tefrik etmeksizin, belki nefsinin kuvâsı gibi ve Hakka teveccüh ile tecerrüd üzre onun ile bâki kalırlar. Ve eğer, dünyayı ve ziynetini ihtiyar ederlerse; kuve-i müstevliyenin imatesi (öldürülmek) mesabesinde meta'larını verib, tatlik (Zevceyi boşamak) etmekle, kalbini onlardan fariğ kılmış olur.

(Âyet 36) **(Vema kâne limü'minin vela mü'minatin izâ kadallahü ve resulühü emren en yekûne lehumul hayratü min emrihim)** Allah ve Resûlü bir şeye hüküm ettikleri zaman, hiçbir mü'min ve mü'mine o işlerinde muhayyer olmamıştır. Bu âyet de, Resulullaha itaat ve mutabaat vâcib olan hasletler cümlesindendir ki oda: rıza ve iradede fenâ makamıdır. Çünkü Nebiy aleyhisselâm, zat ve sıfatı ile, Hakkın zât ve sifâtında fâni olub, bekâ makamında vücud-i mevhub (atiye ve ihsan edilmiş olan; verilmiş olan) ile Hak da tahakkuku zamanında; sıfatı bedelinde kendisine Hakkın sıfatı verilir, ve Resûlun sâir sıfatları gibi, iradesi ve hükmü de Hakkın iradesi ve hükmü olmuş olur. Nitekim **(Vema yentiku anilheva in hüve illâ vahyin yuha)** yâni; «Nebiy aleyhisselâm, hevadan söylemez, onun sözü ancak kendisine vahy olunan bir vahyidir» buyurulmuştur. O halde Hakkın iradesinde fenâ, Resûle mutabaatın levazımındandır. Çünkü, iradesi Hakkın iradesidir. Binaenaleyh, Resûlün iradesinde fâni olmak, Resulun ihtiyarı yanında ihtiyarı terk etmek vâcib olur. Yoksa isyan (dalâlen mübina) ve Hakka sarih bir muhalefet olduğu için, âşikar bir dalâlet olur. **(Ve iz tekûlü lillezî enâmellâhü âleyhi ve enâmte âleyhi emsik aleyke zevceke)** (Âyet 37) Bu âyet-i kerime **(vallahü ehakku en tahşâhü)** (Âyet 37) âyetine kadar, Nebiynin, nefsinin zuhûru zamanındaki telvini tesbit için nâzil olan tedibat-ı İlâhiyeden birisidirki, telvinler, tediblerin mahall-i vurududur. Bu sebebten Nebiy aleyhisselâmın hulûku (ahlâkı) kur'an olmuştur.

(Ayet 41) **(Yâ eyyühel lezîne âmenûzkürûllâhe zikren kesîra)** Ey mü'minler, nefis makamında «lisan», kalb makamında «huzur», sır makamında «münacât», ruh makamında «müşahede», hafa makamında «muvâsala» (vasıl olma) zât makamında «fenâ» ile Allahı çok çok zikr ediniz. **(Ve sebbihûhu bükreten ve asîla)** (Ayet 42) Ve nefis zulumatının idbar (felâket) ve kalb nurunun tulû'u sabahı ile, zatta fenâ ile, ruh güneşinin ğurubu akşamında yâni, bu vakitten ta fenâ-yı sermediye kadar daima efâl, sıfât ve zât'tan tecerrüd ile Allahı tesbih ediniz.

(Ayet 43) **(Hüvellezî yu salli aleyküm)** Cibrilin: «ger geçen bir zerre denlü ileru, yanaram baştan ayağa ey ulu», dediği gibi, zât makamında sebahat ile kâffesi muhterik (tutuşub yanan) oldukları cihetle, Allahü Teâlâ Hazretleri tesbihiniz hasebile efâl ve sıfât tecelliyatile size imdat eden zatı celle ve alâdır. **(Liyuhriceküm minezzulumati ilennûri)** (Ayet 43) İmdad-ı melekûtî ve tecelli-yi esma'i sebebiyle sizi tevekkül makamında; «nefsinizin efâl-i zulumatından, Hakkın efâl-i tecelliyat-ı nuriye» ve nefsinizin sıfât-ı zulmetinden, sıfât-ı tecelliyat-ı nuriye» ve eneiyetinizin zulmetinden «zât-ı nuriye ihraç etmesi için» imdad eyler. **(Ve kâne bil mü'minîne rahîma)** (Ayet 43) Ve Allahu Teâlâ Hazretleri, mü'minlere rahmet edicidir. Hallerinin iktiza eylediği kemâlât ile onlara rahmet eder.

(Ayet 44) **(Tahiyatü hüm yevme yel kavnehu selâmün)** Allahta fenâ ile likâ vaktinde Allah'ın o mü'minlere tahiyası, efâl, sıfat ve zâtile kırıklarını bağlamak suretile onları noksandan salim kılmak ve tekmil etmektir. Yahud mânâ: Mahv ve fenâ ile Hakka mülâkatları vaktinde, bu kemâlâtın ifâzasile Hakkın onlara tahiyyesi, onların efâl, sıfât ve zevât afatından selâmetde eder. Yahud, selâmetleri iledir. Zira tecelliyatile tahiyye ve afâttan selâmet, ikisi birden olurlar. Birinci mânâ; «selâm isminin» Allahü Teâlâya itlâkına münasib olur. **(Ve eâddelehüm ecren kerîma)** (Ayet 44) Tesbihat ve müzakerat daki amellerinden işbu cinanı kendilerine sevab ve mükâfat kılmakla Allahü Teâlâ Hazretleri onlara kerametli bir ecir hazırlamışdır.

(Ayet 45) **(Yâ eyyühennebiyyü innâ erselnake şahida)** Ey muhterem Nebıy «biz seni halka irsalde Hakkı şâhid olduğun, kesretle vahdetden muhtecib olmadığın nur-i Hakla, halkın ahval ve kemâlâtına muttali olduğun **(ve mübeşşiren)** (Ayet 45) Ve istidatlarında salim olan mustaidleri «vusûle zaferle tebşir edicidir.» **(Ve nezîra)** (Ayet 45) Ve Hakdan gayri ile kalmış olan mahcûbları da, «ikab-ı hırman ve hicâbla korkutucudur.» **(Ve dâiyan ilallahi biiznihî)** (Ayet

46) Ve istidâdı iktizası üzerine Allahın izni ve ona tesiri ile «her mustaidi; hâli ve makamı hasebiyle Allaha davet edicidir.» **(Ve sıracen münîra)** (Ayet 46) Ve seni tabiat ve beden hey'etleri ile ve cehil perdeleri ile kararmış nefisleri «Hakkın nuruyla nurlatıcı bir kandil olduğun halde gönderdik.»

(Ayet 47) **(Ve beşşiril mü'minîne)** Ve fıtrat nuru ile basireti taleb edici olan mü'minlere; **(Bi enne lehüm minellahi fadlen kebîra)** (Ayet 47) istidâdlarını bağışladıkdan sonra, istidâtlarının sefasının iktizasıyla kemâlâtı ifâza ile «Allahdan kendilerine büyük bir fazıl ve ihsan olan, sıfât cennetini bağışlamış olduğunu tedşir eyle.» **(Vela tuti-il kâfirîne vel münafikîne)** (Ayet 48) Ve siracının (kandilinin) nûrunun kederlenmemesi için, «sûrenin evvelinde zikr olunduğu gibi» telvin hallerinde «kafirlere ve münafıklara» (müşfik davranma). **(Ve da' ezâhüm)** (Ayet 48) Ve telvin âfetinden necat bulmaklığın için, gayrın fiilini rivayet ve nefsin ile onlara ezayı da terk eyle. Zirâ onlar, yapdıkları fiilleri nefislerinin istiklâli ile yapmazlar. **(Ve tevekkel âlâllahi ve kefâ billahi vekîlâ)** (Ayet 48) Gerek onların ve gerek kendinin ef'âlini Allahdan görmekle, Allaha tevekkül eyle. Vekil olmak cihetinden Allahu Teâlâ kâfidir. Sana ve onlara dilediğini yapar. Eğerki senin mazharın üzre onlara eza edecek olursa, temkin zamanın da yaptığı gibi, senin telvin günahından beraetinle beraber, bu ezayı icraya kadirdir. Ve eğer eza etmeyecek ise, yine o işini daha ziyade bilicidir.

(Ayet 56) **(İnnallahe ve melâikетehu yusallûne âlennebiyyi)** Muhakkak Allahu Teâlâ Hazretleri ve melaikesi, imdad ve teyid ve kemâlâtı ifaza ile Nebiyye salât ederler. İmdi cem'an ve tafsilen, vasıta ile ve vasıtasız, hakikatde salât eden ancak Allahu Teâlâdır. Bu beyanda; mü'minlerin Nebiyye salat ve teslimleri bilinirki, müminlerin selâtı; «tafsil makamındandır.» Ve müminlerin Nebiyye selatlarının hakikatı; «hidâyet ve kemâlini kabul ve ZÂT ve sıfâtına muhabbet etmeleridir.» Bu suretle salât: «mü'minlerin Nebiyye sığınmaları imdad ve feyzini tekmil ve ta'mimdir.» Zira kemâlâtın mü'minlerin kabulü olmayıverse; Nebinin kemâlâtı zâhir olmayacaktı. Ve Nebi aleyhisselam tekmil ve hidâyetiyle mevsuf olmayacakdı. İmdad ise; te'sir ile yukarıdan olmakla, teessür ile aşağıdan olmaklıkdan eamdır. (daha umumidir). Teessür ile aşağı kısımdan imdad da; muhabbet ve sıfatın kabulu gibidirki (Allahümme salliâlâ Muhammed) «Ey Allahım! Muhammede salât eyle» sözleri ile, salatlarında duanın hakikati budur. Mü'minlerin teslimleri de nefislerinin tekmilinde ve nefislerinde te'sirde, Nebiyyi noksan ve âfetden beri kılmalarıdır.

Teslim ile Nebiyye dualarının mânâsı da budur. **(İnnellezîne yu'zûnellahe ve resûlehu leânehumullahu fiddünya vel âhireti ve eadde lehum âzaben muhîna)** (Ayet 57) Allaha ve rusulune eza edenlere dünya ve ahiretde Allahu Teâlâ muhakkak lânet eder ve onlara gayet ihanetli bir azab hazırlanmıştır. Zira Nebi aleyhisselam, eneiyyetinin Allah ile tahakkuk eder derecede Allaha gayet kurbdadır (son derece yakindir). Ve muhabbetinin hulûsu sebebiyle, o makamda isneyniyet, yâni «ikilik kalmamışdır.» Binaenaleyh, Nebiye eza edici olan, Allaha eza edici olur. Allaha eza eden ise; nefsinin eneiyyetile zâhir olan kimsedirki, Allahın ona adaveti olması dolayısıyla o kimse «iki cihanda zâhiren ve bâtınen» lânetin hakikati demek olan' gayet uzaklıktadır. Ve o kimse, Hazret-i izzete mukabil (ters düşmüş) olmakla, gayetle zillet ve hakaretle ihticâb azabında olur.

(Ayet 63) **(Vema yudrîke leâllessaâte tekûnü karîba)** Saat, yâni kıyametin, müstaid olanlara karib olması me'muldür. **(İnnellahe leânel kâfirîne ve eâddelehüm saîra)** (Ayet 64) Tahkik Allahu Teâlâ Hazretleri, ihticâb sebebiyle ondan uzak oldukları için kafir ve mahcûblara lâ'net etmişdir. Ve onlara sair (yanar ateş-cehennem) azabını hazırlamışdır. Onlar, hiçbir sahib ve yardımcı da bulamazlar.

(Ayet 66) **(Yevme tukallebu ûcûhuhüm finnari)** Enva-ı azabda ve hicâb berzahlarında «sûretlerinin tegayyürü ile yüzleri ateşde taklib ettiği vakit; (başka bir kalıba sokulduğu vakit) «ne olsaydı biz, Allaha ve resulune itaat etmiş olsa idik» derler.

(Ayet 70) **(Yâ eyyühellezîne âmenûttekûllahe ve kûlû kavlen sedîda)** Ey mü'minler! rezailden sakınmakla Allaha ittika edib, doğru söz söyleyiniz. Sözde doğruluk kulda sedad (doğruluk), sıdk ve sevabdır. Sıdk; her seadetin maddesi ve her kemâlin aslıdır. Zira kalbin sefasındandır. Sefay-ı kalb ise: «cemi-i kemâlâtın», «envar-ı tecelliyatın» kabulunu iktiza eyler. Sıdk ve sedad; «kizba rezilesinden ictinab» ve «takva» ile tâbir eylediği «tezkiyenin tahtında» münderiç bulunması cihetiyle, her ne kadar emr olunmuş olan takvada dahil ise de; fazileti olduğu için, yine müfret olarak ayrıca zikr edilmişdir. Güya kendi başına takvanın bir cinsidir. Nitekim melaike zikr olunduğu yerlerde «Cibril ve Mikail» hassaten ayrıca zirk olundukları gibi, **(yuslihleküm â'maleküm)** (Ayet 71) kemâlât ve fezâilin ifâzası ile Allahü Teâlâ, sizin amellerinizi ıslah eyler. Yâni size; «kemâlâtın feyzi ile Allahu Teâlâdan tahliye ve tezyinini (süslenmesini) kabul için, nefislerinizi tezkiye (pâk ve temiz etme) ve tathir ediniz demektir. **(Ve ya'firleküm zunûbeküm)** (Ayet 71) Ve sıfât tecelliyatı ile sıfâtınız günahlarını da setr eder. **(Ve men yuti illahe ve resule-**

hu) (Ayet 71) Ve her kim ki tezkiye ve sıfâtın mahvında Allah ve resulune itaat eylerse; **(Fekad faze fevzan azîma)** (Ayet 71) tahliyeye ve füyuz-i azim olan «sıfât-ı İlâhiye ile ittisafa (vasıflanmak) zafer bulmuş olur.»

(Ayet 72) **(İnna ared nal emanete âlassemâvati vel ardı vel cibali)** Biz, mühakkak hüviyeti, semavat ve arzda ibda etmemiz ve «hüviyetin, semavat ve arz teayyünatı ile ihticâbı sebebiyle, «emaneti» semâvat ve arza ve cibale (dağlara) arz eyledik. **(Feabeyne en yahmil neha)** (Ayet 72) hüviyeti kabule istidâdları olmadığından «ecramının azameti ile beraber», semâvat ve arz üzerinde hakikat zâhir olmak sûretiyle hamlinden (taşınmasından) iba ve imtina eylediler. **(Eşfakna minha)** (Ayet 72) Ve semâvat ve arz ve cibal zayıf oldukları için, emanetin haml ve kabulunden korktular. **(Ve hamel ehal insanü)** (Ayet 72) Ve insan, istidâdının kuvveti ve hamline iktidarı sebebiyle haml (yüklendi-taşıdı) eyledi. Hakikat hüviyeti nefsine izafe ile, nefsi için intihal (başkasının şeyini benimdir diye benimsemek) eyledi. **(İnnehu kâne zalûma)** (Ayet 72) Zirâ insan «nefsi ile zâhir olduğu ve hakikat hüviyeti intihal ettiği, benimsediği zeman» Hakkullahı men etmesiyle çok zulüm sahibi oldu. **(Cehulâ)** (Ayet 71) Enaniyetle hüviyetden ihticâbı dolayısıyle, hakikaten hüviyeti bilemediğinden çok cahil» oldu.

(Ayet 73) **(Liyuâzzi bellahül münafıkîne vel münafikati)** İnsanın emaneti hamli; hey'et-i bedeniye ve sıfât-ı nefsaniye zulumatıyle, nûr istidâtlarının zuhûrunu men etmekle zulum eden ve o nûru mevzuunun gayrinde koyarak hakkını bilmeyen «erkek ve kadın münafıkları» **(vel müşrikîne vel müşrikâti)** (Ayet 73) ve hicâb-ı halkiye kesafetinin ve pasın galebesi sebebiyle, gayri ile kalmalarından ve enaiyetle hicâblanmalarından «cahil kalan» ve nûrlarının büsbütün sönmesiyle «emanet-i İlâhiyeye vefalarının imtinaiyla, zulümleri pek büyük olan «erkek ve kadın» şirk sahiblerini Allahu Teâlânın azab etmesi **(Ve yetûbellahü âlel mü'minîne vel mü'minati)** (Ayet 73) ve emaneti eda etmekten mâni olan «nefsani sıfâtlardan» ictinab ile, «zulumden tövbe eden» ve «vefa zamanında» gizlemiş oldukları «Hakkullahı» ibraz ve izhar (zahire meydana çıkarma-aşikâr etme) ile, «adalet eyleyen» ve «Hakkı ârif olub» fenâ ile emanetini eda etmekle «Allahu Teâlânın» hakkını ifa ile cehilden tövbe eyliyen «erkek ve kadın mü'minlerin tövbelerini» kabul etmesi içündür. **(Ve kânellahü gafûren rahîma)** (Ayet 73) Allahü Teâlâ Hazretleri, tezkiye, tasfiye, tecrid ve mahv dan biriyle, cehilleri ve zulumleri ve günahlarını setr edici, ef'âl, sıfât, zâtıyle «bekâ zamanında» vücûd-i

Hakkani ile rahmet edici olmuşdur. Yahud mânâ: semavat ve arza ve cibale tecelli, ve hamline takat getirdikleri sıfatı kendilerinde koyarak, onları o sıfata mezahir kılmakla «emanet-i İlâhiyeyi» arz eyledik. demektir. Yâhut **(Feebeyne en yahmilneha)** (Ahzab Suresi, Ayet 72) mânâsı; hıyanetleri ve emaneti indlerinde imsakdan imtina'-ları ile, hamlinden iba eylediler. **(Ve eşfakna minha)** (Ahzab Suresi, Ayet 72) yâni, indlerinde (yanlarında) haml etmekden korkub, ibda' (icad-ihtira-halk) olunan kemâlâtı izhar ile, emaneti eda eylediler. İnsan ise: şeytanet ve enaniyetin zuhûru ile, kendinde ibda olunan kemâli izharla, emanetin edasından imtina ve nefsin zulum ile zuhuru ve mearifet makamında terakkiden men'i sebebiyle «emaneti imsak etmekle haml eyledi» demektir.

Allah a'limdir.